

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

ČASOPIS ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED V NITRE

REDAKTOR: DR. ANTON TOČÍK

Vychádza dva razy do roka, strán 480, ročné predplatné Kčs 120,—

Redakcia: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra-Hrad

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

ЖУРНАЛ ИНСТИТУТА АРХЕОЛОГИИ СЛОВАЦКОЙ АКАДЕМИИ НАУК В НИТРЕ

РЕДАКТОР: Д-Р. АНТОН ТОЧИК

Выходит два раза в год на 480-ти страницах, подписная цена Кчс 120,—

Редакция: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra-Hrad

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

ZEITSCHRIFT DES ARCHÄOLOGISCHEN INSTITUTES

DER SLOWAKISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN IN NITRA

SCHRIFTFLEITER: DR. ANTON TOČÍK

Erscheint zweimal jährlich auf 480 Seiten, Bezugspreis Kčs 120,—

Redaktion: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra-Hrad

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

VIII-1, 1960

REDAKTOR: DR. ANTON TOČÍK

Redakčná rada: prof. dr. V. Budinský-Krička, Archeologický ústav SAV, Nitra;
dr. L. Kraskovská, Slovenské múzeum, Bratislava; dr. J. Poulík, Archeologický ústav
ČSAV, Brno. Technický redaktor: O. Betko

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

VIII-1

VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

1960

OBSAH

Pätnásť rokov slovenskej archeológie v oslobodenej ČSR	5
B á n e s z L., Die Problematik der paläolithischen Besiedlung in Tibava	7
Problematika paleolitického osídlenia v Tibave	47
T o č í k A. — P a u l í k J., Výskum mohyly v Čake v rokoch 1950—51	59
Die Ausgrabung eines Grabhügels in Čaka in den Jahren 1950—51	107
P i c h l e r o v á M., Mladohalštatské popolnicové pohrebisko vo Vrádišti	125
Junghallstattzeitliches Urnenfeld in Vrádište	167
V a l š í k J. A. — Č e r n ý M. — P o s p í š í l M. F., Antropologická analýza obsahu žárových hrobů z Vrádiště	168
Anthropologische Analyse des Inhaltes der Brandgräber aus Vrádište	172
A m b r o s C., Zvierací inventár halštatských hrobov vo Vrádišti	173
Tierknocheninventar der hallstattzeitlichen Gräber in Vrádište	175
Č a p l o v i č P., Púchovské sídlisko Trniny nad Veľkým Bystercom	183
Eine Siedlung mit Púchov-Kultur in Trniny bei Veľký Bysterec	198
B u d í n s k ý - K r i č k a V., Výskum r. 1958 na vrchu Bakhegy v Strede nad Bodrogom	217
Ausgrabung des Jahres 1958 auf dem Berg Bakhegy in Streda nad Bodrogom	224
M a l á H., Příspěvek k antropologii Slovanů X.—XI. století z pohřebišť pod Zoborem a z Mlynárců u Nítry	231
Beitrag zur Anthropologie der Slawen aus dem X.—XI. Jahrhundert von Zobor und Mlynárce bei Nitra	260
T o č í k A., Radové pohrebisko devínskeho typu v Mlynárčiach pri Nitre	269
Ein Reihengräberfeld von Devín-Typus in Mlynárce bei Nitra	283
 O z n a m y a r e c e n z i e	
Dr. Ján Pastor — päťdesiatnik	285
Stephan Foltiny, Velemszentvid, ein urzeitliches Kulturzentrum in Mitteleuropa, Wien 1958 (J. Paulík)	286

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

časopis Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied

Ročník VIII — 1, 1960

Vydalo v Bratislave roku 1960

Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Vychádza dva razy do roka. Ročné predplatné Kčs 120,—

Hlavný redaktor dr. Anton Točík

Redakcia časopisu: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra-Hrad.

Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky prijíma každý poštový úrad i doručovateľ.

Vytlačili Tlačiarne Slov. nár. povstania, n. p., Martin. Výmer PK HSVZ

čís. 18560/52-IV/2. V-15*01181.

Cena viaz. Kčs 60,—

PÄTNÁST ROKOV SLOVENSKEJ ARCHEOLÓGIE V OSLOBODENEJ ČSR

Oslobodením ČSR r. 1945 a prinavrátiením okupovaného územia boli dané podmienky pokračovať v diele zakladateľa našej modernej archeológie — akad. J. Eisnera. Štátny archeologický ústav v Martine (založený r. 1941) bol pre slovenskú archeológiu organizačnou bunkou, ktorá však nebola životaschopná, pretože jej chýbala materiálna základňa a finančná podpora.

Situácia sa podstatne nezmenila ani po roku 1945, i keď sa zásluhou dr. V. Budinského-Kričku a jeho externých spolupracovníkov vykonalo viac ako bolo v ľudských silách.

Podstatný obrat nastal až po Februári 1948, kedy ŠAÚ dostal systemizáciu a archeologický výskum bol dotovaný aj finančne. Napriek tomu aj za zlepšených podmienok nebola nádej na vyrovnanie ohromného rozdielu v úrovni medzi Čechami, Moravou a Slovenskom, keby neprišla nezištná pomoc Státního archeologického ústavu v Prahe na čele s akad. J. Böhmom. Nadviazanie úzkej spolupráce českej a slovenskej archeológie umožnilo zvládnuť náročné úlohy, ktoré vznikli pri spriemyselňovaní Slovenska v prvej a druhej päťročnici. Vďaka tejto pomoci už r. 1949 pristúpilo sa k väčším systematickým výskumom, ktoré ŠAÚ v Prahe nielen financoval, ale ku ktorým poskytol aj najlepších terénnych bádateľov na metodické zapracovanie (A. Knor, L. Hájek a F. Prošek), zabezpečil prestíž, na riadiacich orgánoch a usporiadal vedecké konferencie (Trenčín, Piešťany — 1949, Bojnice — 1952, Košice — 1953). Jednotný postup archeológie sa odrážal aj v koordinácii výskumného plánu, vytyčovaní hlavných úloh a ideologickým usmerňovaní výchovy kádrov. Novozaložený časopis *Archeologické rozhledy* za redakcie akad. J. Filipa sa stal spoločným orgánom čs. archeológie a túto úlohu vo zvýšenej miere plní dodnes.

Rok 1950 má vo vývoji slovenskej archeológie zásadný význam. Vysunuté postavenie sídla ústavu v Martine si vyžiadalo zriadenie operatívneho stre-

diska v najohrozenejších a archeologicky najbohatších oblastiach. Preto ŠAÚ zriadil za účinnej podpory a pochopenia KNV v Nitre Archeologickú expedíciu pre juhozápadné Slovensko v Nitre a ŠAÚ v Prahe sa podujal odborne i finančne zabezpečiť expedíciu pre východné Slovensko v Košiciach. Expedícia v Nitre vytvorila predpoklady pre presťahovanie ústavu do tejto archeologicky najbohatšej oblasti. V Košiciach sa z expedície vytvorila odbočka ústavu, ktorá teraz úspešne plní úlohy na území predtým hospodársky a najmä kultúrne veľmi zanedbávanom.

Veľký kus dnes ešte nedocenennej práce pre prieskum a záchranu archeologických pamiatok v prvej päťročnici urobili aj brigády vysokých škôl z Prahy a Brna.

Prechod ústavu do Slovenskej akadémie vied a všestranná pomoc jej predsedníctva umožnila ústav dobudovávať, organizačne upevniť, dôsledne plniť plánované úlohy a pristúpiť k teoretickému prehodnoteniu cenných objavov. Podstatnú pomoc v tejto práci znamenalo začatie vydávania časopisu *Slovenská archeológia*. Toto všetko bolo podstatne umožnené tým, že orgány ľudovej správy v Nitre r. 1952 a 1953 poskytli finančné prostriedky a najmä materiálne zabezpečili rekonštrukciu Nitrianskeho hradu, kde ústav našiel dôstojné umiestnenie.

Po r. 1953 sa už ústav zapojil na plán SAV. Jeho plnenie umožnila dôsledná podpora strany a vlády; prejavila sa najmä na výskumoch, dnes vybavených najmodernejšími mechanizačnými prostriedkami, v poskytovaní služieb iných organizácií a neustálej kontrole odborných komisií, ktoré sú zvolávané za početnej zahraničnej účasti (komisia *Limes Romanus* r. 1957, komisia pre eneolit a dobu bronzovú r. 1958).

Najvýraznejšie hovoria o raste slovenskej archeológie dosiahnuté výsledky, ktoré nielen vyplnili hiaty v doterajšom bádani a zaplnili biele flaky na mape pravekého osídlenia Slovenska, ale majú aj veľký význam pre celoeurópsky praveký vývoj

tým viac, že výskum sa zamerlal predovšetkým na problematiku hospodársko-sociálnu; niet obdobia, ktoré by nezasiahol.

Svetový význam má nález vyliatku mozgu neandertálskeho človeka v Gánovciach a klasický profil moustérienu, ktorý spolu s lokalitou na travertínovej kope vo Sv. Ondreji pri Poprade prekonávajú európsku lokalitu v Ehringsdorfe v strednom Nemecku. K tej istej problematike patria aj poznatky z Bojníc a najnovšie výskumy s pozoruhodnou stratigrafiou v jaskyni Čertova pec v Radošinej. Do popredia stredoeurópskeho záujmu vystupujú problémy szeletieniu a aurignacieniu na lokalitách v Moravanoch, Ivanovciach, Plaveckom Mikuláši a ich pomer ku gravettieniu vo Vlčkovciach a Nitre. Pozoruhodné sú mladopaleolitické objavy na východnom Slovensku v Barci a Tibave. Vedúce postavenie v Karpatskej kotline sme dosiahli aj v mezolite, kde sa okrem preskúmanej a publikovanej stanice v Seredi črtá významný podiel územia Slovenska na početných ďalších lokalitách, najmä na pieskových dunách južného Slovenska.

Rozsiahlymi výskumami z mladšej doby kamennej vo Veľkom Grobe, Hurbanove a najmä na východnom Slovensku rozpoznaním nových kultúr (krišskej, východoslovenskej volútovej, szilmeckej) poskytuje sa možnosť zapojiť sa na východoeurópsky neolit. V mladom stupni neolitu sa podarilo vypracovať viac horizontov, ktoré ovplyvnia stredoeurópsku chronológiu a povedia rozhodujúce slovo aj k závažným hospodársko-spoločenským zmenám (Nitr. Hrádok — „Zámeček“ a „Vysoký breh“, Bajč — Vlkanovo, Tibava, Ondrochov).

Najrozsiahlejšie a pre stredoeurópsku archeológiu najzávažnejšie výskumy sa týkali doby bronzovej. Bohatý materiál a výsledky sa postupne spracúvajú a publikujú; majú a budú mať veľký ohlas v zahraničí. Výskumy zo staršej a strednej doby bronzovej dávajú podnety pre úplne novú koncepciu hodnotenia genézy mohylových kultúr a najmä vzniku patriarchálneho otroctva, ktoré sa odráža v mladobronzových mohylách (Čaka, Očkov). Súčasne sa rieši aj otázka vývoja stredného Dunaja v staršej dobe železnej. Na východnom Slovensku objavy na Somatorskej hore prispievajú k problematike východoeurópskeho halštatu a významného podielu územia Slovenska na bronzovej industrii. V celej Európe sa pozorne sledujú výsledky výskumov z obdobia okupácie Slovenska Keltmi a ďalší osud Keltov po príchode Rimanov a Germánov na stredný Dunaj. Po publikovaní prameňov sa pracuje na ďalších lokalitách (Bajč — Vlkanovo, Veľká

Maňa), ktoré prinášajú nový pohľad na korene keltskej civilizácie a zložitú hospodársku i sociálnu štruktúru keltskej spoločnosti na strednom Dunaji.

Sledovaním domáceho podložia v osídlení Slovenska v dobe rímskej, nové poznatky o prenikaní rímskych vplyvov severne od Dunaja a systematické odkryvy barbarských sídlisk a pohrebísk priniesli toľko zložitých otázok do štúdia I. až V. storočia n. l., že sa im nevyhne ani bádanie počiatkov slovanskej kultúry. Okrem výskumu Limes Romanus na Dunaji dotýka sa periodizácie sídlisk a pohrebísk na juhozápadnom a východnom Slovensku, kde okrem staršej keltsko-dáckej zložky vystupuje do popredia priamy zásah przeworskej kultúry a prípadne i vandalský zásah.

Bezprostredne s najstarším slovanským osídlením na východnom Slovensku už v IV.—V. storočí a s jeho kontaktom so Zakarpatskom súvisí rozpoznanie prešovského typu, ktorého sídliská starostlivo sledujeme a skúmame v údolí Torusy a Hornádu, Prešove, Seni, Blažiciach a Košťanoch.

Pekné výsledky z najstarších slovanských dejín sa dosiahli v čiastkovej problematike. Naše územie má kľúčové postavenie pre sledovanie problematiky v období avarskej ríše a staršom, o čom svedčia výsledky výskumu najstarších sídlisk z V.—VIII. stor. a avarsko-slovanských pohrebísk. Výskum Nitry priniesol kľúčové poznatky o remesle a umeleckom šperku v dobe veľkomoravskej; ostatné slovanské pohrebiská a mohylníky riešia nielen problémy nadstavby, ale aj sociálne zloženie, prípadne kmeňové rozdiely. Život slovanskej dediny a slovanské sídliská od doby veľkomoravskej do XIII. stor. boli predmetom početných výskumov. Podiel Veľkej Moravy, jej kultúry, výroby a organizácie na vzniku Uhorského štátu i kultúry nového staromaďarského etnika sa odzrkadľuje na kľúčovom materiáli zo sídlisk i pohrebísk (Trnovec, Sereď, Zemplín atď.).

Okrem výskumu stredovekých zaniknutých osád a stredovekého remesla uskutočňuje sa dlhodobý výskum Bratislavského hradu.

Doterajšie pracovné výsledky slovenskej archeológie nás zaväzujú k ešte väčšiemu vypätiu síl na splnenie úloh, ktoré vyplývajú zo štátneho plánu tretej päťročnice.

Slovenská archeológia je si vedomá, že za svoj mohutný rozvoj môže ďakovať jedine obrovským ekonomickým a politickým zmenám, ktoré sa za posledných 15 rokov zásluhou KSC na Slovensku uskutočnili a ktoré jej sľubujú ešte väčší a rýchlejší rast.

DIE PROBLEMATIK DER PALÄOLITHISCHEN BESIEDLUNG IN TIBAVA

LADISLAV BÁNESZ

Auf die paläolithische Station in Tibava machte der Mitarbeiter des Archäologischen Instituts der Slowakischen Akademie der Wissenschaften Karol Andel aufmerksam; dieser rettete schon seit dem Jahre 1953 an diesem Fundort äneolithische Funde. Auf Grund seiner Forschungen in den Jahren 1953–1954 verwirklichte das Archäologische Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften im Jahre 1955 in dieser Lokalität eine Probegrabung, die die Voraussetzungen zur Vollziehung einer systematischen Forschung im Jahre 1956 ermöglichte.¹

Bei der Ausgrabung auf dem äneolithischen Gräberfeld im Jahre 1956 kam man auf paläolithische Funde. Diese Funde und die Objekte, die man ausgrub, gaben auch Anlass zur Durchforschung der paläolithischen Schicht (Abb. 1).²

Die paläolithische Station befindet sich im Kataster der Gemeinde Tibava (Bezirk Sobrance) Kreisgebiet Prešov am Fusse der südwestlichen Abhänge Vihorlats. Sie liegt an der linken Seite der Landstrasse, die von Tibava nach Vyšné Nemecké führt. Sie breitet sich auf einer kleinen Anhöhe, genannt „*Hrun za cintirom*“, in der Nähe des Gemeindefriedhofs aus. Die Anhöhe ist 600 m lang, oval, von 123 m Überseehöhe. Sie liegt dort, wo der Breznický potok mit seinem Nebenarm zusammenfließt. Sie hat eine günstige Lage und ist mit Bestimmtheit von der umliegenden Inundation erkennbar. Sie besteht aus diluvialem Lehmboden.

Die Methode zur Erforschung der paläolithischen Schicht war von der Forschung der äneolithischen Objekte abhängig und musste sich deshalb der Sektormethode anpassen. Gerade bei dieser Ausgrabung äneolithischer Gräber und Objekte er-

reichte man das Niveau der paläolithischen Funde und so konnte erst nach Durchgrabung der äneolithischen Schicht der Horizont der paläolithischen Funde aufgedeckt werden. Nach der Aufdeckung der äneolithischen Gräber teilte man dann die Sektoren in Quadrate ein und die paläolithische Schicht grub man schon im Rahmen eines Quadratmeternetzes (2,5×1 m, resp. 2×2 m). Im Jahre 1956 wurde die durchforschte Fläche im Hinblick auf die Äneolithforschung in XXXII Schnitte mit 5, eventuell 4 Sektoren eingeteilt. Die Schnitte verfolgten die Richtung Nord–Süd.

Die Fundumstände

Die paläolithischen Funde fand man unter den äneolithischen Objekten grösstenteils in nicht zu grosser Tiefe von 60–80 cm in lehmiger Tonerde, die allmählich in Ackererde übergeht. Man sah an den Profilen der freigelegten Sektoren, dass nach der rezenten Ackererde von gewöhnlich 25–30 cm Dicke ein hellbrauner Lehm folgt, der mit lichtgrauen vertikalen Streifen durchdrungen ist. Diese Schicht nimmt allmählich im unteren Teil eine rotbraune Färbung an. Aus diesem Horizont stammt auch die paläolithische Kulturschicht. Die Folgefolge der paläolithischen Kulturschicht passte sich dem ursprünglichen Terrain an und im südlichen Teil der Station ging die Schicht beinahe in die Ackererde über.

In den Schnitten I–X durchgrub man die paläolithische Schicht nur teilweise, und zwar nur im Rahmen der Durchforschung des äneolithischen Gräberfeldes. In den Sektoren dieser Schnitte fand man deshalb nur einige Funde. In den übrigen

Schnitten XI—XXXII waren die Funde auf der ganzen Fläche der abgedeckten Schicht verstreut.

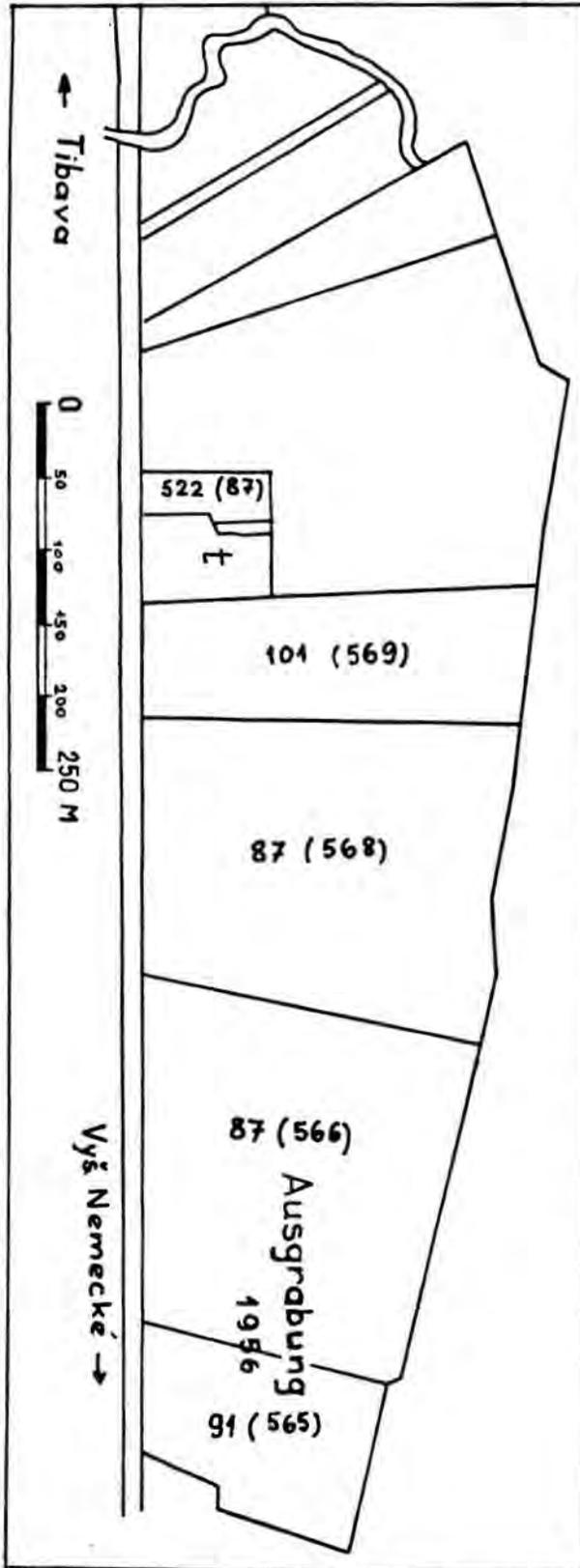

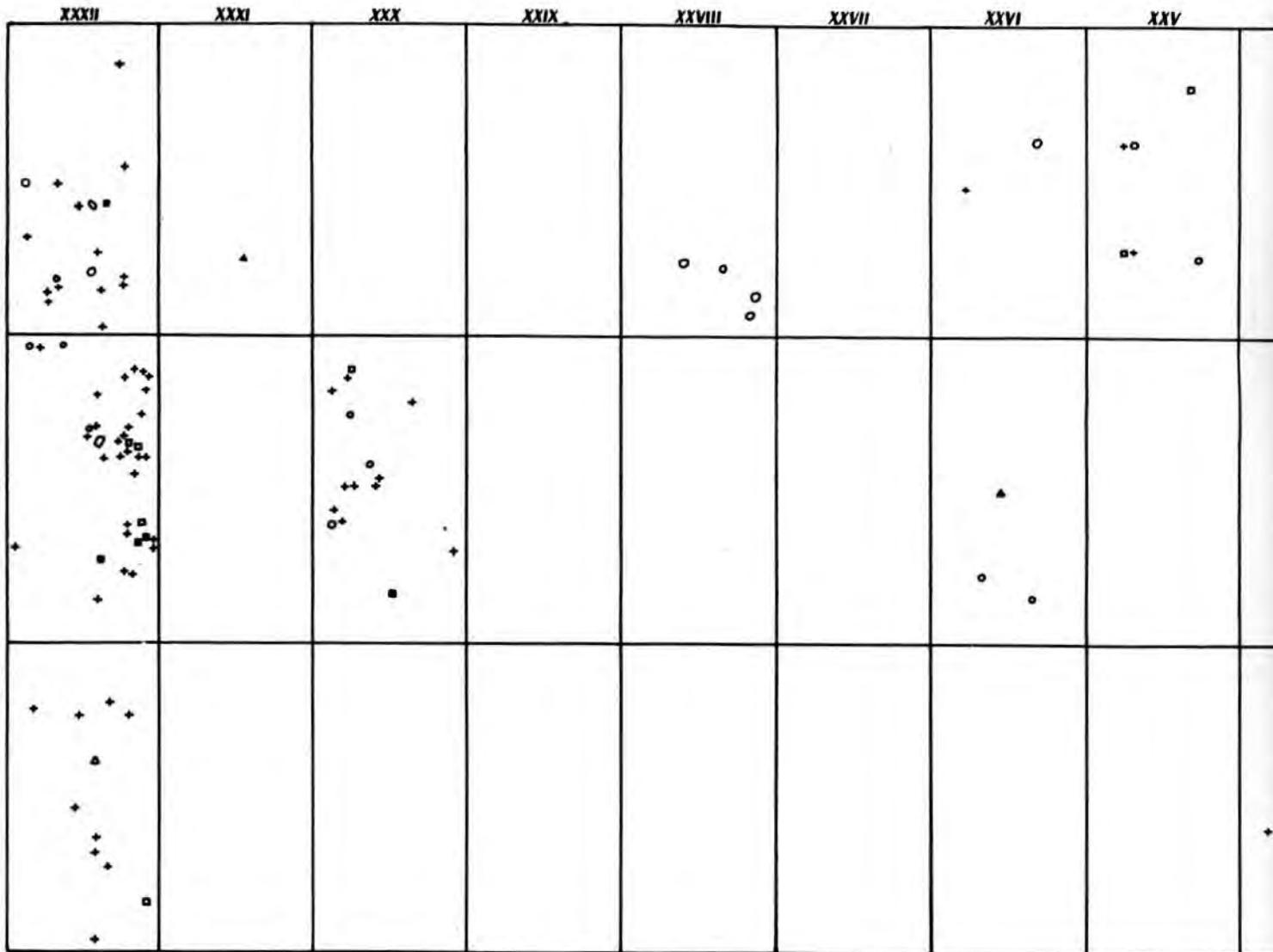
Abb. 1. Tibava. Situationsplan.

Die grösste Konzentrierung der Funde befindet sich im östlichen Drittel der Siedlung in den Sektoren XI—XVII. In diesem Abschnitt fand man die bedeutungsvollsten Objekte mit der markantesten Fundgruppierung (Abb. 2). In den anderen Schnitten, mit Ausnahme des XXXII., waren nur sporadische paläolithische Funde. Auf der durchforschten Fläche konnten wir dabei 6 unregelmässig verteilte Gruppen von Steinartefakte beobachten. Diese bilden eine markante Gruppierung gerade im östlichen Drittel der Siedlung. Die sechste Gruppierung war etwas undeutlich und befand sich am Westrand der Siedlung.

Diese Gruppierungen bezeichneten wir als Objekte I—VI. Zwischen diesen Fundgruppierungen waren noch kleinere sehr undeutliche Gruppen von Artefakten oder nur vereinzelte Werkzeuge. Holzkohlenstückchen, die wir besonders in den Objekten I und IV gewannen, befanden sich vereinzelt auch in den anderen Objekten, sogar auch in den Sektoren, wo nur Einzelfunde waren. Wir müssen erwähnen, dass die Schichten vollständig entkalkt sind, sodass nicht nur Funde der Knochenindustrie, sondern auch faunistische Funde fehlen.

Objekt I

Es stellt eine Gruppierung von Steinartefakte um die Grube 1 vor, die in eine Lehmunterlage eingelassen war. Das Objekt I wurde in den Sektoren XV/2, XVI/2—3, XVII/2—3 und XVIII/2 freigelegt. Diese Fundgruppe nimmt die Fläche ca 50 m² ein. Auf dem Gesamtplan und in den graphischen Tabellen (siehe weiter unten) wurde das Objekt als Objekt I bezeichnet und nach der Steinindustrie der Grube und der Grubenumgebung 1/56 in Fundgruppe 1 und Gruppe Ia eingeteilt (Funde aus der Grubenumgebung). Diese bilden gemäss den Funden eine Fundgruppe des Objektes I. Die Fundgruppe 1 stammt aus der Grube 1 und stellt die Industrie, die aus der Füllerde des Siedlungsobjektes gewonnen wurde, dar. Die Fundgruppe Ia stammt wiederum aus der unmittelbaren Umgebung der Siedlungsgrube, mit der sie im Wesen eine Fundeinheit bildet. Die Funde des Objektes I gruppierten sich um die Umgebung des in die Erde vertieften Objektes 1, auf einer Fläche von ungefähr dreieckiger Form mit den Ausmassen 9×8 m. Diese Fläche unterschied sich im Grundriss vom ursprünglichen Gelände durch dunklere Färbung. In ihrer Mitte zeichnen sich deutlich die Umriss der Siedlungsgrube 1 ab.

TIBAVA - 1956

LAGE DER PALÄOLITHISCHEN FUNDE IN DEN SCHNITTEN XI-XXXII

0 ————— 5 M

▲ - fertige Geräte ⊙ - bearbeitete Abschläge ⊞ - bearbeitete Klingen ○ - unbearbeitete Abschläge	□ - unbearbeitete Klingen + - Abfälle, Absplisse u. Bruchstücke ■ - Kerne und ihre Fragmente △ - sonstiges

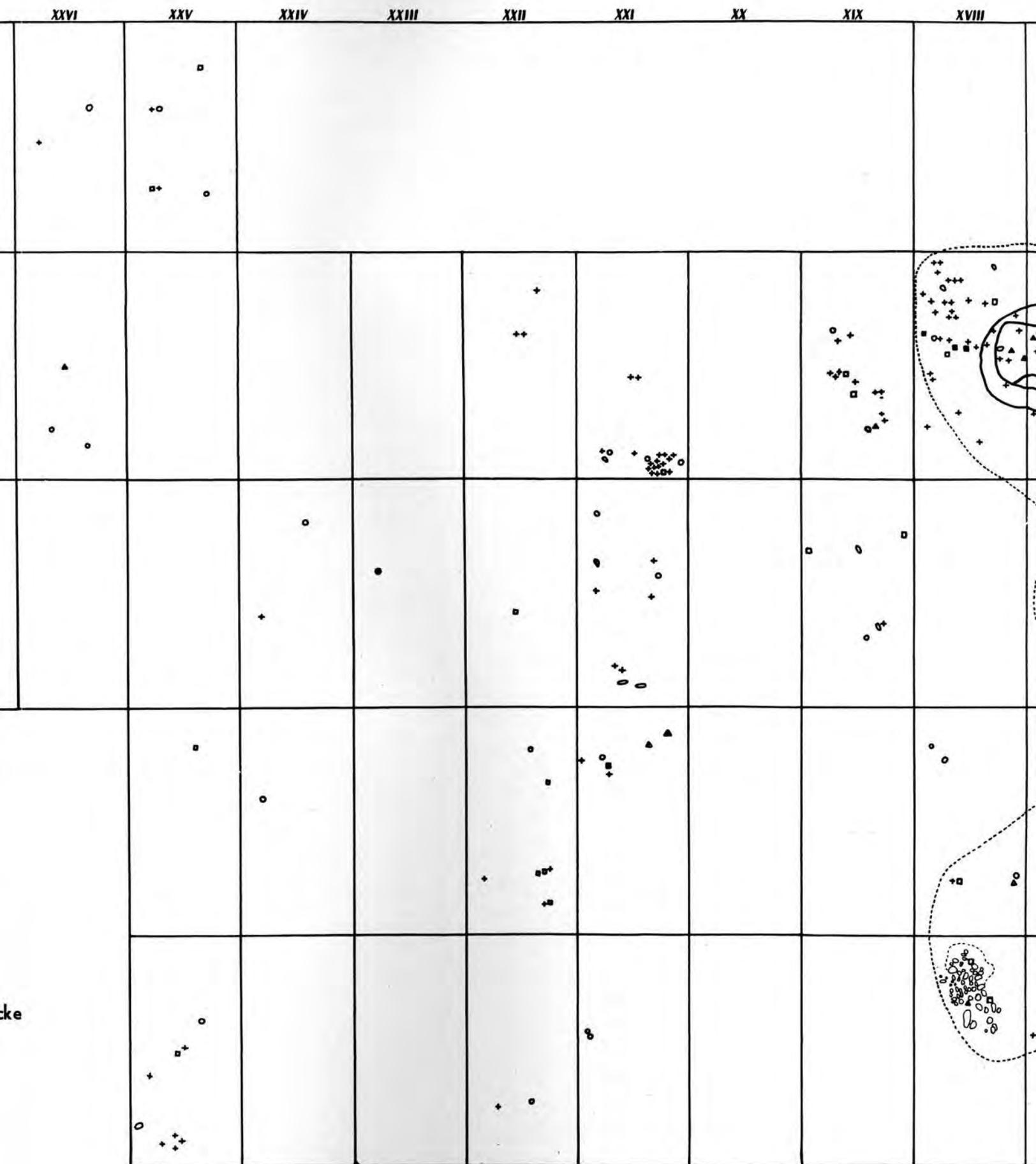
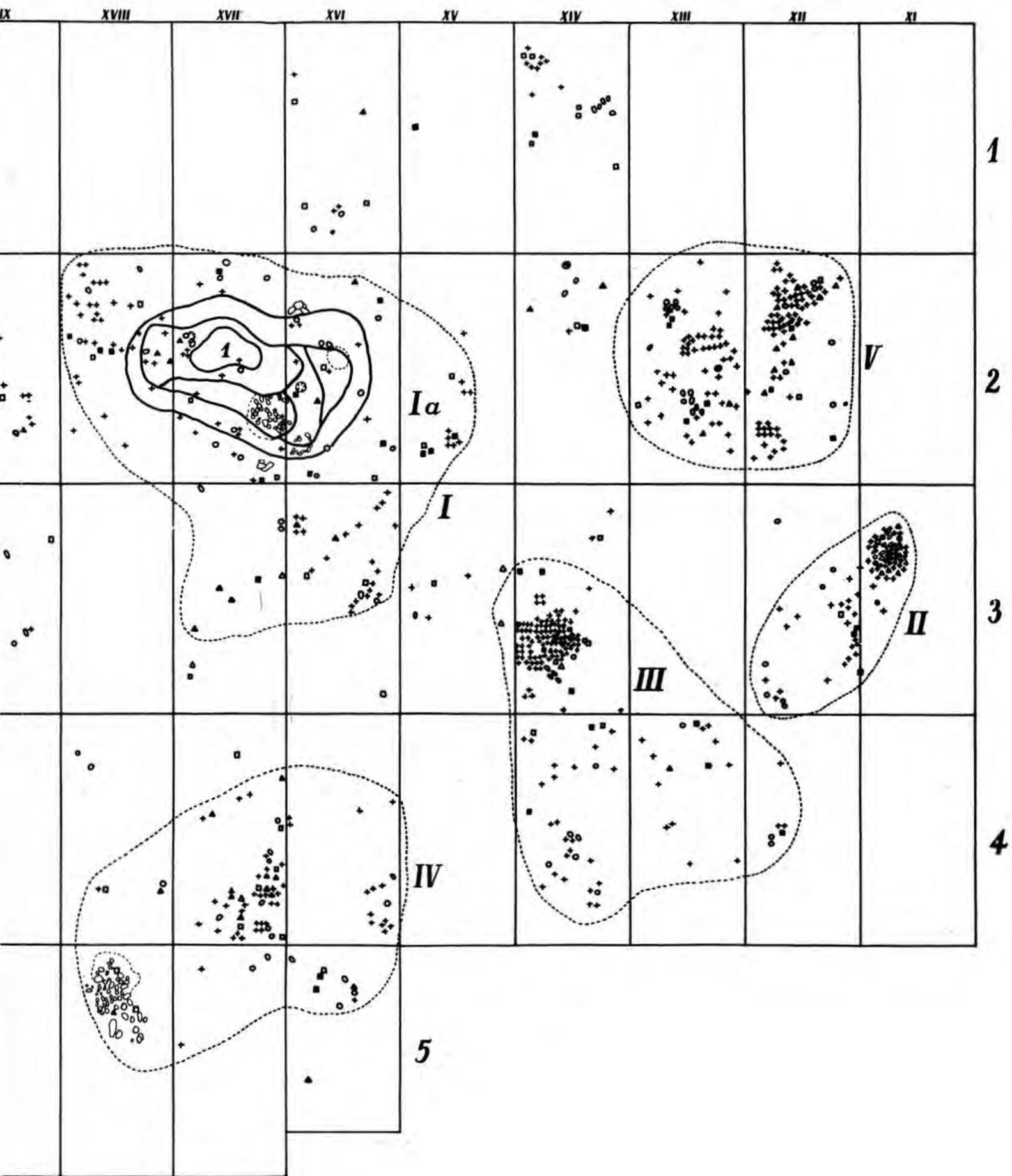

Abb. 2. Tibava. Gesamtplan der Forschung.

Grube 1³

Das bedeutungsvollste Objekt der ganzen Siedlung stellt die Grube 1 vor, die in eine Unterlage vertieft war, von der sie sich vor allem durch ihre Färbung unterschied. Sie wurde in der nördlichen Hälfte des durchforschten Raumes in den Sektoren XVI/2, VII/2 freigelegt und ihr westlicher Ausläufer reichte bis in den Sektor XVIII/2. Es war die einzige Grube, die auf unserer Siedlung mit Sicherheit erfassbar war.

Sie unterschied sich vom umliegenden Niveau der paläolithischen Schicht dadurch, dass sie eine aschgraue Füllerde hatte, die ihre Ränder deutlich begrenzte. Sie unterschied sich auch dadurch, dass die Struktur ihres Inhaltes lockerer war als der umliegende Terrain. Die Menge von grösstenteils durchweichten Holzkohlenstückchen, die man in der Grube fand, trugen sehr viel dazu bei, den Umkreis des vertieften Objekts von seiner Umgebung, resp. von seiner Unterlage zu unterscheiden. Die Grubenfüllung war mit rotbraunem Lehm durchdrungen, der sich besonders in den mittleren Teilen der Grube erhielt (Abb. 3). Man muss erwähnen, dass die Grube trotz des ungünstigen pedologischen Milieus und der seichten Lage, in der sich das Objekt befand, sehr gut zu erkennen war und gut erhalten blieb. Solche Erhaltung erlaubt uns ihre Aussmasse und den Grundriss zu bestimmen, sowie auch die Anordnung und den Bau des Siedlungsobjektes zu rekonstruieren.

Die Grube ist von unregelmässiger ovaler Form. Ihre östliche Hälfte war beinahe um einen Meter breiter, als der westliche Ausläufer der Grube. Ihre Länge ist 526 cm, die Breite bewegt sich zwischen 280–300 cm. Die grösste Breite erreicht sie im östlichen Teil, in die Richtung nach Westen verengt sich die Grube allmählich. Die Hauptachse der Grube liegt in der Richtung West—Ost. Die Grubenwände fallen allmählich herab, besonders in der östlichen Hälfte des Objektes. Dieser ganze östliche Teil der Grube war seichter, ihre Durchschnittstiefe in dieser Hälfte ist ungefähr 20–25 cm. Die westliche Hälfte des Objektes ist enger und tiefer. Der Tiefpunkt der Grube ist in diesem Teil 35 cm. Die Grubenwände im westlichen Teil sind schräger, besonders vom nordwestlichen Rand fallen sie steiler herab. Auf dem Grubenboden ist im westlichen Teil eine ovale, ungefähr 1 m lange Vertiefung, die den tiefsten Teil des ganzen Objektes darstellt.

Der eigentliche Boden war mit feinem sandigen Lehm vertragen, daraus ergibt sich, dass die Ober-

fläche der Grubenumgebung abgespült wurde und so der Boden versandete. Diese Voraussetzung wird auch durch die Tatsache begründet, dass der Boden verkiest war.

Auf der führenden Hauptlinie der Grube gelang es zwei nicht sehr grosse Pfahllöcher zu erfassen, die im grossen und ganzen die Hauptrichtung der Grube einhalten. Das kleinere befindet sich in der westlichen Grubenhälfte in ihrem nordwestlichen Teil. Es ist rund und von 22 cm Durchmesser. In der Richtung nach unten verjüngt es sich mässig bis auf 15 cm. Es ist 25 cm tief. Das zweite Pfahlloch ist ovaler von 20×22 cm Breite. Ähnlich wie das westliche Pfahlloch hat auch das östliche einen mässig verjüngten Basisdurchmesser mit einer Tiefe von 27 cm. Bei den Rändern des westlichen Pfahlloches lagen kleinere Steine und eine kleine Steinplatte, die in vertikaler Lage gefunden wurde. Diese Steine dienten wahrscheinlich zur Befestigung und Stabilisierung der Pfähle. Sie konnten gleichzeitig auch den Traggpfeiler vor der kleinen Feuerstelle schützen, die ihren Platz im westlichen Grubenteil in der unmittelbaren Nähe des kleinen Pfahlloches hatte.

Beim südlichen und nördlichen Grubenrand legten wir zwei kleine Steingruppen frei. Diese lagen am breitesten Teil der Grube einander gegenüber. Die Steingruppe beim nördlichen Rand bestand aus sechs kleineren Steinen, die so angeordnet waren, dass sich zwischen ihnen ein kleiner Zwischenraum bildete mit der Öffnung in der Richtung zur Grube. Aus ihrer Lage ergibt sich, dass sie wahrscheinlich als äussere Stütze für die Balken dienten, die auf diese Steine gelagert waren. Man kann das vor allem auf Grund der Gesamtanordnung der Steine beurteilen. Die Tatsache, dass man in dem kleinen Zwischenraum zwischen den Steingruppen keine Spuren von Pfahlöchern fand, unterstützt nur die Voraussetzung von der Existenz eines Stützbalkens. Einen ähnlichen kleinen Zwischenraum bildete die Gruppe von vier kleineren Steinen, die den Südrand des Siedlungsobjektes begrenzen.

In der Grube legten wir noch zwei Feuerstellen mit einer Menge Asche und Holzkohlenstückchen frei. Die kleinere Feuerstelle befand sich neben dem Pfahlloch im westlichen Teil des Objektes. Sie war mässig in die Unterlage eingelassen neben der ovalen Vertiefung am Objektboden. Der erhaltene Teil der Feuerstelle ist kreisförmig mit den Ausmassen von 80×75 cm. Zwischen der Feuerstelle und dem westlichen Pfahlloch lag ein flacher plattenartiger Stein, der in vertikaler Lage

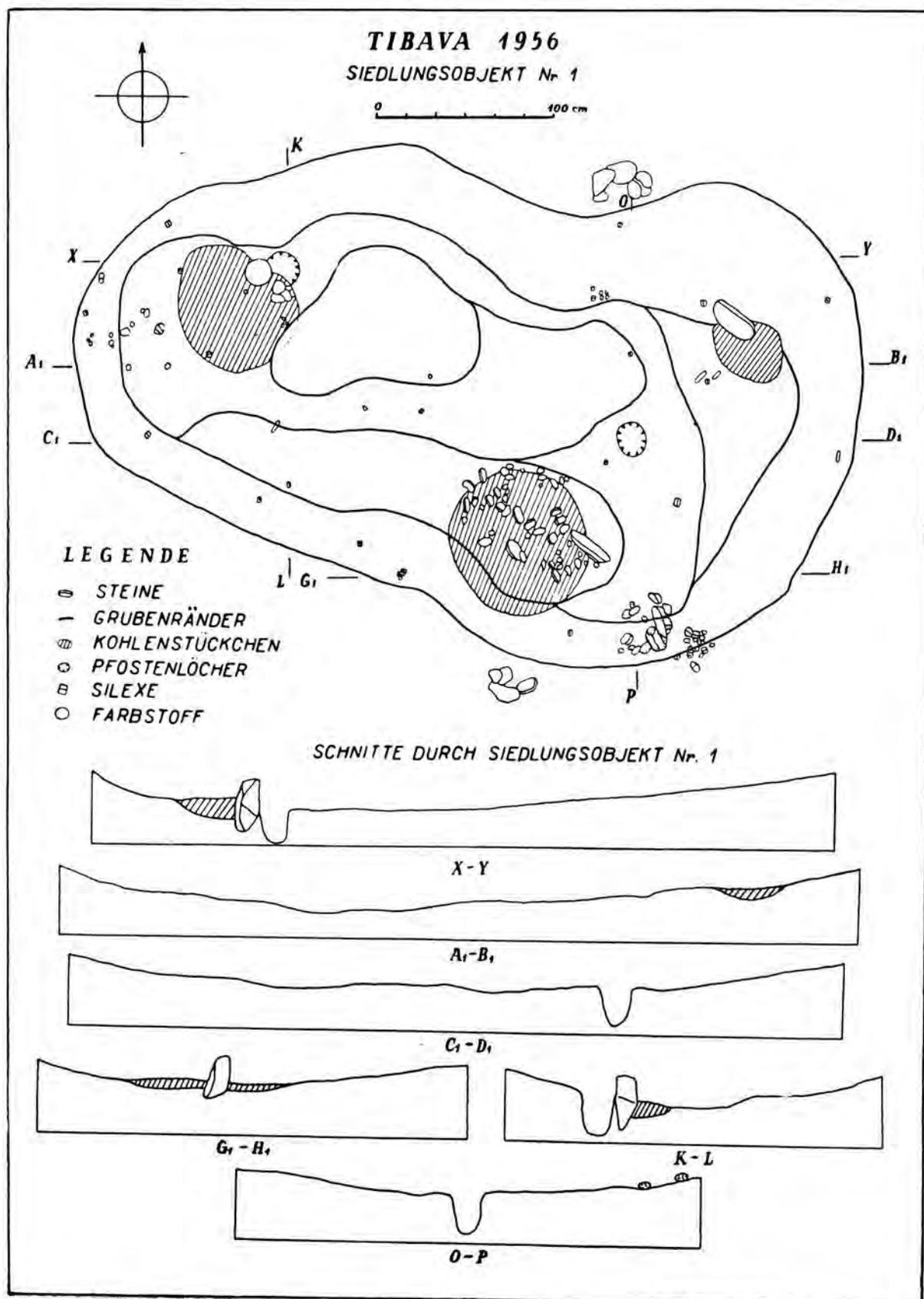

Abb. 3. Tibava. Plan des Siedlungsobjektes 1.

gefunden wurde. Seine Funktion haben wir schon dadurch erklärt, dass er den Tragpfeiler der Konstruktion der Wohnstätte schützte und abdichtete. Der Umstand, dass man diese Feuerstelle so wenig ausstattete, sowie die Tatsache, dass der Tragpfeiler von der Feuerstelle bedroht war, erlaubte uns vorauszusetzen, dass diese Feuerstelle später nicht mehr benützt wurde, und dass man eine andere zweckmässigere Feuerstelle anlegte, die, wie wir weiter sehen werden, besser ausgestattet war.

Die Bauart der zweiten Feuerstelle unterscheidet sich grundsätzlich von dieser, die ihren Platz am Südrand der Grube hatte. Zum Unterschied von der Obenerwähnten bestand sie aus kleineren und grösseren Andesitsteinen und Geröll. Es ist interessant, dass diese Steine, die mässig rot durchgebrannt waren, grösstenteils in der nördlichen Hälfte der Feuerstelle lagen. Dabei behält die Hauptrichtung der Steinanordnung die Richtung der Hauptseitenlinie der Grube bei. Nach den Überresten des Steinbaus der Feuerstelle kann man voraussetzen, dass das Geröll und die anderen Steine zum Auspflastern der Feuerstelle dienten, ähnlich wie man es auf der paläolithischen Station in Barca I beobachten konnte.⁴ Hier waren die Feuerstellen des Objektes 3, wo man im ganzen 7 feststellte, von denen zwei mit grösserem Geröll ausgepflastert waren und drei waren teilweise mit Steinen belegt.

Die Anordnungsrichtung der erhaltenen Steine bei unserer Feuerstelle kann durch die Funktion der Pflasterung erklärt werden: die Steine verhinderten, dass Asche und Kohlenstückchen das Objekt volltrugen. Diese Voraussetzung unterstützt auch die Tatsache, dass man an den Wandabhängen, die in das Grubeninnere führten, wirklich wenig Asche fand, die von den zweckmässig aufgestellten Steinen aufgehalten wurde. Die meiste Asche und Kohlenstückchen wurden deshalb im Südtteil der Feuerstelle und zwischen den Steinen gefunden.

Ähnliche Gruben mit zwei Feuerstellen legte man in Ostrava-Petřkovice in Mähren frei, wo B. Klima die Überreste von drei selbständigen Siedlungsobjekten in ovaler Form mit zwei Feuerstellen feststellte, die an der Hauptachse der Wohnstätte lagen.⁵ Diese Feuerstellen hatten aber weder Steinpflasterung- noch -bekleidung.

Im Nordteil der Grube wurde ein weiterer um vieles kleinerer Holzkohlen- und Aschenhaufen gefunden. Darin befand sich ein ziemlich grosser Andesitstein, der im Nordteil dieses Haufens aufgestellt war. Die Lage dieser Kohlenstückchen und

der Asche, wie auch die Tatsache, dass die Unterlage nicht durchgebrannt war, sprechen eindeutig davon, dass es in diesem Falle nicht um eine Feuerstelle ging. Die Funktion dieses Aschenhaufens ist schwer zu erklären, es ist möglich, dass er in gewisser Weise durch den anwesenden Stein mit der Konstruktion der Wohnstätte zusammenhing.

Die ganze Anordnungsweise der Wohnstätte gibt kein Zeugnis davon, dass hier ein zweikammeriges Objekt war, wie man auf Grund zweier Feuerstellen annehmen könnte. Die Funktion beider freigelegten Feuerstellen versuchten wir schon weiter oben zu erklären. Im Gegensatz zum Siedlungsobjekt in Barca I und II oder auch in aderen jungpaläolithischen Stationen gelang es in Tibava nicht eine Nische oder eine ähnliche Erscheinung zu entdecken, die einen Eintritt oder Eingang in die Wohnstätte bezeichnen würde. Alle beschriebenen Wohnungsdetaile und ihr Zusammenhang mit der Gesamtkonstruktion der Hütte beleuchten wir uns näher bei der Analyse und der Auswertung der Fundumstände.

In der paläolithischen Grube fand man nur sehr wenig Funde. Sie befanden sich in der Grubenfüllung und am Boden, besonders auf ihrer östlichen Seite, woher die meisten Funde der Steinindustrie stammen. Im östlichen Grubenteil im Sektor XVI/2 fand man diese Artefakte: ein Kernstück und seine Reste aus schwarzem Hornstein, einen Klingenkratzer an retuschierter Klinge, einen dünnen formlosen Jaspisabschlag mit einem Bulb,

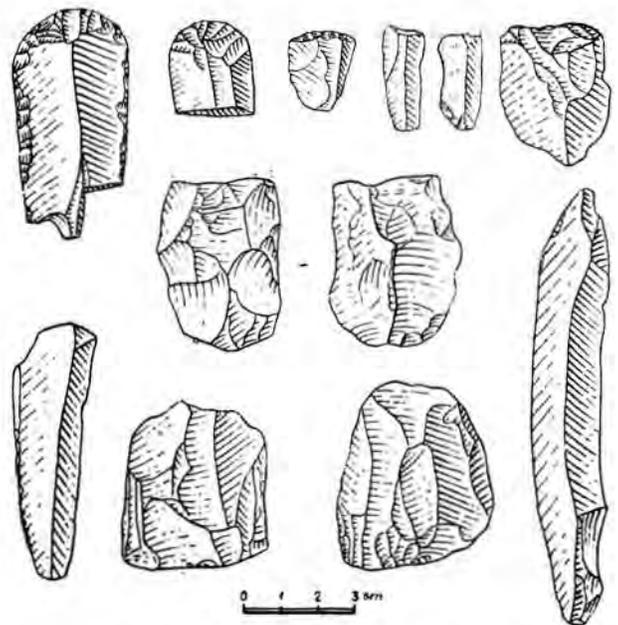

Abb. 4. Tibava. Geräte aus dem Siedlungsobjekt 1. Gezeichnet vom Autor.

eine 12 cm lange regelmässige, unretuschierte Klinge aus Limnoquarzit, einen stark patinierten Abspliss, Abschläge aus Quarzit und Jaspis und einen grösseren Andesitabschlag mit entwickeltem Schlagbuckel. Zu diesen Funden gehört noch ein seltener Hort von einem rotbraunem Mineralfarbstoff, der seinen Platz im südlichen Innenrand der Grube in der unmittelbaren Nähe der Feuerstelle mit Steinbelag inne hatte. Der Farbstoff war wahrscheinlich absichtlich als Hort weggelegt worden, davon spricht seine Menge von 6,22 kg, sowie die Art und Weise der Lagerung bei der Feuerstelle in der Hütte.

Im mittleren Teil der Grube im Sektor XVII/2 fand man folgende Steinartefakte: ein grösseres Kernstück, ein kleineres, flaches Kernstück, ein Kratzergerät aus Feuerstein, einen grösseren hobelartigen Kern aus Limnoquarzit, einen grossen breiten Hornsteinabschlag, lichtblau patiniert, an der Abschlagskante zu einem breiten Stichel hergerichtet. Seine Teile fand man im Mittel- und Ostteil der Grube verstreut. Zwischen weiteren Funden in diesem Teil der Grube gewann man

noch kleine Hornsteinkratzer, die aus einem flachen Abschlag hergestellt waren, einen flachen Kern aus Limnoquarzit, einen starken dreiseitigen Abschlag, einen grauen Klagenabschlag aus Quarzit, eine regelmässige, teilweise retuschierte Klinge aus Radiolarit, einige Abschläge aus Obsidian und Feuerstein. Ein Kernstück, dessen eine Seite flächenartig bearbeitet war, stellt einen interessanten Fund dar.

Im Westausläufer der Grube im Sektor XVIII/2 waren folgende Funde der Steinindustrie: ein kernartiger Hobel aus Radiolarit, das Bruchstück eines Klagenkratzers, ein segmentaler Rindenabschlag aus schwarzem Hornstein und Radiolarit und Absplisse.

Knochenwerkzeuge wurden in der Siedlungsgrube, sowie auch auf der ganzen Siedlung nicht gefunden. Es ist möglich, dass sie sich in dem entkalkten Milieu nicht erhielten. In der Grube fanden sich noch einige Andesitsteine, die vielleicht mit der Konstruktion der Wohnstätte zusammenhängen. Die Grube 1 blieb auf der Siedlung in Tibava vereinzelt und auch im Laufe der späteren Probegrabungen gelang es nicht weitere vertiefte Objekte festzustellen. Es lässt sich also voraussetzen, dass diese Grube das einzige vertiefte Siedlungsobjekt der ganzen Siedlung vorstellt.

Die Holzkohlenstückchen, die in den Feuerstellen gefunden wurden, waren grösstenteils aufgeweicht. Die anderen Kohlenstückchen, die man in der Grubenfüllung fand, waren auch nicht gut erhalten. Die Analyse dieser Kohlenstückchen zeigt, dass sie von Dünholz oder Reissig stammen, wovon die abgerundeten Jahreskreise zeugen.

Diese Kohlenstückchen, wie E. Krippel vom Geologischen Institut in Bratislava bestimmte, stammen alle vom *Pinus sp. silvestris* ab. Auch die Kohlenstückchen, die in den anderen Teilen der Siedlung gewonnen wurden, stammen von derselben Art ab. Die Kohlenstückchen der Wohnstätte waren teilweise auch in der Grubenumgebung verstreut, auf einer Fläche, die die Fundgruppe Ia in der nächsten Umgebung der Wohngrube ergab.

Die Fundlage in der Grubenumgebung

Gruppe Ia

Die Kulturschicht, die auf der ganzen Siedlung durch Färbung nicht zu unterscheiden ist, äussert sich durch die Färbung einzig beim Objekt I und IV. Sie äussert sich durch dunklere Färbung

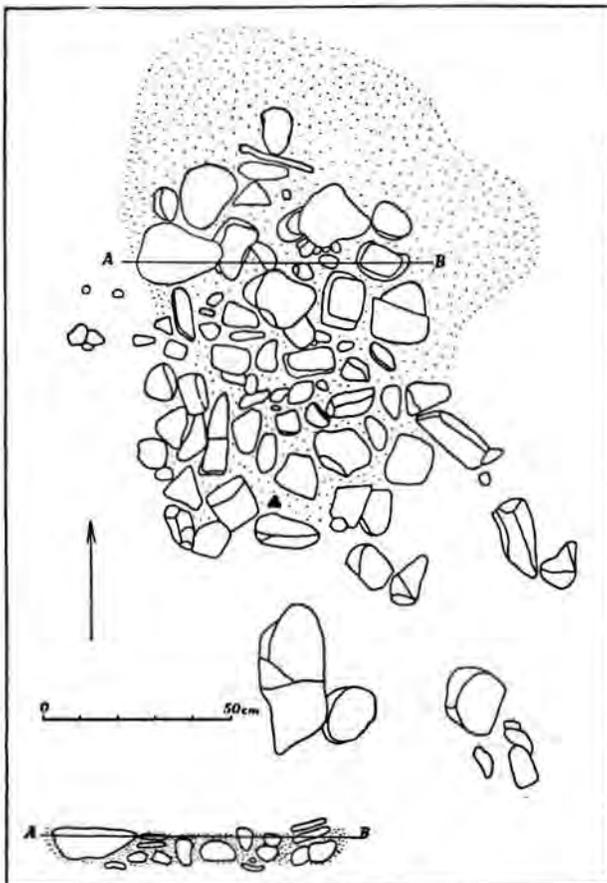

Abb. 5. Tibava. Eine paläolithische Feuerstelle beim Objekt IV.

mit einem Anflug ins Graubraune. Bei dem Objekt I erscheint diese Färbung dunkler wie beim Objekt IV und stellt eigentlich eine Fortsetzung der Kulturschicht der Grube 1 in ihrem Umkreis vor, wobei die Grubenfüllung um vieles dunkler ist. Der Umfang dieser Färbung deckt im grossen und ganzen die Fundgrenze, die wir als Fundgruppe Ia bezeichneten, die eigentlich den Bestandteil des Wohnstätteninventares vorstellt, eventuell des äusseren Arbeitsplatzes um die Wohnstätte.

Am ausdrucksvollsten erscheint diese Färbung auf der Fläche, die sich südlich von der Grube in den Sektoren XVI/2–3 und XVII/2–3 ausbreitet. Deutlicher erscheint sie noch an dem Westrand der Grube im Sektor XVIII/2. Die Nord- und Ostgrenze dieser Fläche ist weniger deutlich und hat nur eine schwächere graubraune Färbung, die der Färbung beim Objekt IV ähnelt. Es ist interessant, dass diese Färbung gerade an jenen Plätzen am markantesten ist, wo die meiste Steinindustrie gefunden wurde.

Die zahlreichsten Funde stammen von der Westseite dieser Fläche aus dem Sektor XVIII/2 und auch von der Fläche, die sich südlich von der Grube befindet und zwar im Sektor XVI/3. In den anderen Teilen wurden relativ weniger Funde gewonnen. Die Artefakte, die in diese Fundgruppe gehören, bezeichneten wir als Gruppe Ia. Diese Gruppe, die einerseits die beschriebene Färbung, andererseits den erwähnten Arbeitsplatz vor der Wohnstätte begrenzt, befindet sich in den Sektoren XV/2, XVI/2–3, XVII/2–3 und XVIII/2–3.

In der Grubenumgebung auf dem Niveau der ursprünglichen Geländeoberfläche fanden wir im Sektor XV/2 folgende Artefakte: den Rest eines Kernstückes aus honiggelben Hornstein, ein abgeschlagener Geröllstein aus Jaspis, eine lange spitze unretuschierte Klinge aus Jaspis, eine regelmässige Klinge aus patiniertem Obsidian, ein breiter formloser Abschlag von der Kante eines bearbeiteten Kerns aus patiniertem Obsidian, Quarzit- und Hornsteinabsplisse.

Im Sektor XVI/2 fand man in der Umgebung der Grube eine Klinge aus Karneol von rötlicher Färbung, ferner das Bruchstück eines Klingenkrazers mit verhältnismässig flacher Kratzerstirn, ein zugeschlagener Geröllstein und ein flacher Kern. Die Färbung war am kräftigsten in Südteil des Objektes im Sektor XVI/3. Auf dieser Fläche waren folgende Funde: ein gelber Mineralfarbstoff, der auf der ganzen Siedlung selten und vereinzelt war, ein Kern aus Jaspis mit kurzen Abschlagnegativen, das Arbeitskantenbruchstück eines Hoch-

krazers mit bogenartiger Stirn aus patiniertem Obsidian, ein kleiner Stichel an regelmässiger Klinge, das Bruchstück einer regelmässigen flachen Klinge aus patiniertem Obsidian und mehrere Absplisse aus patiniertem Obsidian, Quarzit, Jaspis und Hornstein. Ein technologisch interessanter Fund ist ein segmentaler Rindenabschlag mit zwei Bulben aus patinierten Obsidian, dessen ursprüngliche Rinde noch teilweise erhalten war. Zu diesen Funden gehört noch ein kleiner Amboss aus Andesit.

Im folgenden Sektor XVII/2 fand man in unmittelbarer Nähe weitere Funde der Steinindustrie. Sie werden grösstenteils von Klingensabschlägen vertreten, ferner von formlosen Absplissen und Abschlägen aus Radiolarit, Obsidian und Hornstein und von einem kleinen Kern aus schwarzem Hornstein und einem Rest eines Kernstückes aus Quarzit. Obwohl im weiteren Sektor XVII/3, der sich am Südrand der Fundgruppe Ia befindet, nur wenig Funde geborgen wurden, so ist es interessant, dass gerade aus diesem Teil des Objektes die schönsten Geräte stammen. Hier waren folgende Artefakte: der Rest eines Kernes aus Limnoquarzit, ein entzweigehauener Geröllstein aus Hornstein und zwei Abschläge. Das übrige Material wird von einem Doppelstichel an Klinge mit gerader Endretusche vertreten, ferner von einer längerer, zerbrochenen, dreiseitigen Klinge von regelmässiger Form, auf der einen Seite ist die Rinde erhalten. Hier ist noch ein flacher Kratzer aus Quarzit, der aus einem breiten ovalen Abschlag hergestellt wurde mit erhaltener Geröllrinde, ein schöner Kratzer aus Geröllabschlag aus Radiolarit. Es ist interessant, dass in diesem Sektor die Hälfte aller Funde vollkommen retuschierte Artefakte vorstellen.

Die meisten Funde waren aber im Sektor XVIII/2, der den westlichen Ausläufer des Objektes I mit der Fundgruppe Ia einnimmt. Ähnlich wie im Südteil war die Färbung der Grubenumgebung am markantesten in diesem Teil des Objektes. Es ist sehr interessant, dass diese Funde aus diesem Sektor durch Radiolarit repräsentiert werden, in Form von Kernen, Kernhobeln und besonders in Form von dünnen Absplissen, wie auch unregelmässiger Klingen und zugespitzten Abschlägen. Bei so einer Fundmenge ist es auffällig, dass hier kein einziges vollkommen retuschiertes Gerät gefunden wurde.

Eine Ausnahme bildet eine Klinge aus Quarzit mit abgebrochenem Terminalteil, die mit beidkantiger teilweiser Retusche versehen war, und ein Klingensabschlag aus Jaspis mit Endspitze und klei-

ner Seitenkerbe. Noch drei Klingenslamellen aus Hornstein stellen regelmässige Stücke vor. Das übrige Material stellt verschiedene Absplisse aus Quarzit, Hornstein, aber besonders aus Radiolarit dar, sowie auch eine kleine, kurze Klingenslamelle aus patinierten Obsidian.

Aus der Grubenfüllung (der herausgeworfenen Tonerde) auf der Tonhalde wurden noch weitere Artefakte gewonnen, die aus dem Grubenteil, der sich im Sektor XVII/2 befindet, stammen. Und zwar ist das eine spitzige Klinge, ferner ein beschädigter Klingenskratzer mit flacher Stirn aus Radiolarit, das Bruchstück einer Klinge aus Jaspis mit teilweiser Retusche, ein weiteres Klingensbruchstück, zwei Bruchstücke von behauenen Geröll aus Jaspis, ein segmentaler Rindenslamellenabschlag aus Radiolarit und ein Hornsteinabspliss.

Objekt II

Vom vorherigen Objekt unterscheidet sich dieses Objekt vor allem dadurch, dass beim Fundnest keine Färbung der Kulturschicht bemerkbar war, wie beim Objekt I und IV (siehe weiter). Man kann hier eigentlich nur von einem Horizont eines Kultur-nachlasses in derselben Tiefe und nicht von einer Kulturschicht sprechen. Ebenso waren auch keine Spuren eines vertieften Objektes bemerkbar. Diese Gruppierung befindet sich im Ostteil der Siedlung und breitet sich in den Sektoren XI/3 und XII/3 aus. Sie nehmen eine Fläche von ca 3×3 m ein. Die Funde befanden sich hier auf einer Fläche von ungefähr ovaler Form, wobei die meisten Funde im Sektor XI/3 waren, wo sie sich im nordöstlichen Teil der Gruppierung um grössere und kleinere Steinunterlagen und Hausteine gruppieren.

In diesem Gruppierungsteil waren hauptsächlich Absplisse, die ohne jeglicher Ordnung aufeinander lagen. Die übrigen Funde waren nicht so auffälligerweise in ein Nest gelagert, sondern befanden sich in zwei kleineren Gruppen nebeneinander. Die Steinartefakte lagen im gelben Ton in einer Tiefe von ungefähr 50 cm unter der heutigen Oberfläche. Diese Fundgruppen, besonders das nördliche Nest, erinnert uns in vielem an den Nestbau, den wir auf der paläolithischen Station in Seña I im Hornadtal unterhalb Košice freilegten.⁶ In dieser Fundgruppe im Sektor XI/3 fand man diese Steinindustrie: ein runder Kratzer aus patinierten Obsidian mit schräger Kratzerstirn von halbrunder Form, das Bruchstück einer regelmässigen unretuschierten Klinge aus hellbraunem Radiolarit, ein

hoher halbrunder Kratzer mit steiler Kratzerstirn aus patinierten Obsidian, ein Kratzergerät aus einem Kernabschlag von rotem Karneol, ferner ein Hochkratzer aus gestreiftem Jaspis, eine symmetrisch regelmässige spitzige Klinge und ein retuschiertes Abspliss.

Das übrige Material wird von verschiedenen groben Absplissen aus Obsidian, Quarzit und Hornstein vertreten. Alle diese Funde befanden sich in der Umgebung der Andesitsteinen, von denen einige einen beträchtlich behauenen und abgeschlagenen Rücken hatten. Acht solche Steine wurden in diesem Nest gefunden.

Zu diesen Funden gesellen sich im weiteren Sektor XII/3 noch verschiedene Absplisse und Abschläge aus patiniertem Obsidian, Hornstein und anderen Rohstoffen. Bei dieser Gruppe zeigten sich keine Vertiefungsumrisse, man fand hingegen einige Holzkohlenstückchen, die aber mit keiner Feuerstelle in diesem Raum zusammenhingen. Das Verhältnis der Rohstoffe zueinander war im grossen und ganzen ausgeglichen und keines überwiegend auffällig das andere. Dabei war am meisten Quarzit und Obsidian vertreten.

Objekt III

Die Funde dieser Gruppe befanden sich in den Sektoren XII/4, XIII/4, XIV/3 und XIV/4. Ähnlich wie beim Objekt II war auf dieser im grossen und ganzen dreieckförmigen Fläche südwestlich der obenerwähnten Fundgruppe, keine Färbung zu bemerken. Die Funde waren in den Sektoren XII/4, XIII/4 und XIV/4 ziemlich regelmässig verteilt, sie bildeten aber in diesem Teil keine deutliche Gruppierung. Hingegen war im Sektor XIV/3, ähnlich wie im Sektor XI/3, ein grösseres Nest von Absplissen, das sich in der Nähe von vier nebeneinanderliegenden Steinunterlagen befand. Dieses Nest nahm eine Fläche von ungefähr 150×150 cm ein. Darin lagen besonders Quarzitabsplisse und zwar regelmässiger als im Objekt II. Die Art und Weise der Anordnung der Absplisse um die Steinunterlage war so, dass sich diese nur auf der einen Seite der Unterlage befanden. Zwei Andesitsteine wurden auch im Sektor XVI/4 gefunden und dienten möglicherweise auch als Arbeitsunterlage, obwohl um sie herum nur wenig Funde gruppiert waren.

Die Fläche, die die Fundgruppe III einnahm, misst ungefähr 7×6 m. Auch in diesem Raum fand man keine Spuren von Vertiefungen oder anderen ähnlichen Erscheinungen, z. B. Pfahllöcher.

Im Sektor XII/4 waren nur wenige Funde, unter ihnen befanden sich zwei breitere Abschlüge, drei Absplisse und ein grösserer Kern. In dem daneben befindlichen Sektor XIII/4 waren zwei Kerne, ein formloser Abschlag, ein Klingensabschlag aus Quarzit, ein Hochkratzer aus Geröllradiolarit mit ursprünghalter Oberfläche und ein Hochkratzer aus grauem Quarzit. In demselben Sektor war auch ein Klingenskratzer an einer sehr regelmässigen Klinge aus Limnoquarzit. Die übrigen Funde stellen Quarzitabsplisse dar.

Die meisten Funde waren im Sektor XIV/3, wo man eine Menge Absplisse und Klingensabschlagfragmente beinahe ausschliesslich nur aus grauem und graubraunem Quarzit fand. Aus dieser Gruppierung kann man einen massiven breiten Klingensabschlag mit Geröllfläche und feinretuschierten Seiten hervorheben, ferner Schmalklingen, sowie auch eine unretuschierte Klingenslamelle und dreieckige Klingen mit abgeschlagener Seite, die von der Kante eines bearbeiteten Kerns abgehauen worden waren.

Den Fundkern bilden aber Quarzitabsplisse und einige Kerne, die man in unmittelbarer Nähe von vier Arbeitssteinunterlagen fand. Alle waren aus Andesit und trugen Abschlagsspuren auf der Oberfläche.

Eine weniger deutliche Gruppierung war südlich von diesem Nest. Die Funde im Sektor XIV/4 befanden sich über die ganze Fläche des Sektors zerstreut. Die Funde werden von einigen Kernen, zwei Steinunterlagen, einer feinen unretuschierten mikrolithischen Klingenslamelle, ferner von Klingen, Abschlügen, aber besonders von Quarzitabsplissen repräsentiert. Interessant und typisch für die Fundgruppe III ist einerseits das, dass mehr als 84% aller Funde Absplisse bilden, andererseits die Tatsache, dass mehr als 85% der Rohstoffe Quarzit von grauer und graubrauner Farbe in diesem Objekt darstellt. Die übrigen Rohstoffe, sowie auch die übrigen Funde, kommen im Vergleich zu den überwiegend vertretenen Rohstoffen nur unbedeutend vor.

Objekt IV

Am problematischsten erscheint auf der ganzen Siedlung das Objekt, das sich im Südteil der Siedlung in den Sektoren XIV/4, XIV/5, XVII/5, XVIII/4 und XVIII/5 befindet. Zum Unterschied von den letzten beiden Fundgruppierungen machte es sich durch seine graubraune Färbung des Fundhorizontes bemerkbar. Die Farbe der Flächen, die

das Objekt einnimmt, erinnert an die Färbung des Raumes um die Wohngrube 1. Diese graubraune Färbung ist am deutlichsten im Sektor XVII/4 und XVI/4, wo die dunkelsten Farbtöne vorkommen.

Das Objekt besteht aus einer Feuerstelle, die aus Steinen gebaut war und aus einer Gruppe von Steingeräten, die in der Nähe der Feuerstelle auf der gefärbten Fläche freigelegt wurden. Zwischen der Feuerstelle und der grössten Konzentrierung der Artefakte war eine grosse Menge von grauem und aschgrauem Ton, sowie auch Holzkohlenstückchen, die aber grösstenteils schon weich geworden waren. Diese aschgraue Färbung wird dann in der Richtung zur Steingerätsgruppe schwächer und geht in graubraune Schattierung über, die die ganze Fläche des Objektes IV begrenzt. Um die Feuerstelle herum war die Schicht auch graubraun gefärbt, wobei interessant ist, dass die Kohlenstückchen und die Asche, die von der steinernen Feuerstelle stammen, nur auf die Fläche der eigentlichen Feuerstelle und deren Nordrand beschränkt sind. Von keiner anderen Seite waren Spuren von Kohlenstückchen oder Asche zu entdecken.

Das ganze Objekt nimmt die Fläche von ungefähr 30 m² ein. Sie ist von ovaler Form, mit den Ausmassen von ungefähr 8,5 × 5 m. Es ist interessant, dass im Raum, in dem nördlich von der Feuerstelle eine aschgraue Färbung bemerkbar war, kein Artefakt gefunden wurde. Diese erscheinen etwas weiter auf dem Platz, wo die aschgraue Fläche in graubraune Färbung übergeht. Die meisten Funde waren in der Mitte des Objektes, die übrigen waren mehr oder weniger an die Ränder der graubraunen Fläche zusammengedrückt. Die Fläche, auf der sich die Unmenge von Kohlenstückchen mit abgerundeten Jahreskreisen befanden, endet hinter der Grenze dieser Funde. Die graubraune Färbung, auch wenn sie eine zusammenhängende Fläche bildet, ist auf eine Dicke von nur einigen Zentimetern (max. 3 cm) begrenzt.

Die paläolithische Feuerstelle von Steinkonstruktion befindet sich über dem Niveau gelber, roter und schwarzer Tonkügelchen, die auf der ganzen Siedlung die Basis der paläolithischen Schicht bilden. Diese Unterlage folgt der Terrainsenkung nach Süden, wobei jene weder von der Feuerstelle noch von den übrigen Objekten zerstört wurde.

Die eigentliche Feuerstelle besteht aus flachen runden Andesitsteinen von verschiedenen Grössen, die stark verwittert, an den Seiten abgerundet und rot durchgebrannt sind. Die Steinplatten sind durchschnittlich 15 × 20 cm breit und 4 cm dick.

Geröll kommt in Faustgrösse bis zur Grösse von $20 \times 10 \times 15$ cm vor. Diese Steine bilden den eigentlichen Bau der Feuerstelle. Die Andesitsteine sind so angeordnet, dass auf der Unterlage, an den Rändern und in der Mitte der Feuerstelle die rundesten Steine zu liegen kamen. Die grössten plattenartigen Steine lagen im nördlichen bis nordöstlichen Teil und im südöstlichen Teil der Feuerstelle. Zwischen ihnen waren auch wesentlich kleinere Steine. Die eigentliche Feuerstelle bildet eine Anordnung gleichartiger ovaler Steine, deren längere Achse in der Richtung Nord-Süd orientiert war. Die Länge der Feuerstelle beträgt 120 cm, die Breite ungefähr 100 cm. An der Südseite der Feuerstelle fand man noch weitere grosse Steine, die sicher von dieser Feuerstelle stammen. Auf den runden Steinen, die die Unterlage der Feuerstelle bilden, liegen vorwiegend Andesitsteinplatten, die wenigstens auf einer Seite vollständig gerade waren. Es muss darauf hingewiesen werden, dass in vier Fällen die flachen Andesitplatten (grösstenteils von einer Grösse von 15×10 cm) mit der geraden Seite paarweise aneinandergesetzt waren; zwei Paare solcher aneinanderliegenden Steinplatten lagen dabei waagrecht zu den flachen direkt auf die Steine gelegten Andesitplatten, die auf einer Seite gerade waren, ein Paar lag senkrecht und das letzte quer in der Feuerstelle. Zwischen den Steinen der Feuerstelle, die stark rot durchgebrannt waren, war eine Unmenge Asche und kleiner, grösstenteils schon durchweichter Holzkohlenstückchen. In der Feuerstelle zwischen den Steinen fand man drei Steinartefakte: den unteren Teil einer retuschierten Schmalklinge aus Jaspis, einen kleinen Klingenskratzer aus Jaspis und das Fragment einer kleinen, schmalen, dünnen Klingenslamelle. Mehr Steinindustriefunde wurden in der Feuerstelle nicht freigelegt.

Die Kohlenstückchen und Aschenmenge, die wir nördlich der Feuerstelle beobachten konnten, lagen tiefer als die Kohlenstückchen, die zwischen den Steinen waren und zwar befanden sie sich in einer kleineren seichten Mulde um ungefähr 10 cm tiefer als die untere Grenze der Kohlenstückchen und der Steine. Die Umriss der Wohngrube zeichnen sich bei der Feuerstelle nicht ab und danach kann man beurteilen, dass diese Feuerstelle von Steinkonstruktion eine Freilandfeuerstelle vorstellt, ohne jeglichen Zusammenhang mit der in die Erde vertieften Feuerstelle (siehe weiter unten).

Im Sektor XVI/4 waren nur wenig Funde. Sie lagen am östlichen Ende des Objektes in der Nähe der Ostgrenze der graubraunen Fläche. Aus den

Funden in diesem Sektor ist nur eine schmale Klingenslamelle und der Unterteil einer anderen Klingenslamelle hervorzuheben. Die übrigen Funde stellen Absplisse und Fragmente von Jaspis und patinierten Obsidian vor. Das Objekt IV reicht nur bis in die nördliche Hälfte des Sektors XVI/5, wo zum Unterschied vom vorherigen Sektor sehr viel interessante Geräte waren. Unter ihnen muss man besonders das Bruchstück einer kleinen Spitze aus Radiolarit hervorheben. Auf der unteren Seite hat sie einen sorgfältig fein ausretuschierten Stiel. Die Oberseite ist gegenüber der Kerbe an der Kante fein retuschiert. Ein Kerngerät aus Chalcedon ist ein sehr interessanter Fund. Zu der kleinen Spitze gesellen sich noch zwei zierliche Spitzen. Eine von ihnen ist von einem kleinen dreieckförmigen aber sehr regelmässigen Abschlag. Die zweite ist länger, sie hat auf der linken Seite einen kerbig ausretuschierten Stiel. Ihr Oberteil endet in Form einer leicht gebogenen scharfen Spitze. Diese Geräte begleitet ein Obsidianfragment einer stark patinierten Klinge und das Bruchstück einer Klingenslamelle. In diesem Objektteil wurden noch zwei Kerne und ein kleiner Abschlag gefunden.

Die meisten Geräte wurden in der Mitte des Objektes im Sektor XVII/4 gefunden, wo ungefähr die Hälfte aller Artefakte fertige Geräte vorstellen. Unter ihnen befindet sich ein dicker Schulterkratzer aus Radiolarit, dessen ursprüngliche Kratzerstirn später sekundär nachgekerbt wurde. Auf einer sehr regelmässigen Klinge war ferner ein Kratzer aus Chalcedon. Der dritte Kratzer war auf einer schmalen Klinge angebracht. Ein schönes Gerät stellt auch ein Stichel an einer gebogenen Klinge mit Endretusche vor.

Eine besondere Gruppe bilden die Spitzengeräte, die von einer langen Quarzitklinge mit beschlagener Seite von dreieckigem Querschnitt repräsentiert werden, sie wurde von der Kante eines prismatischen Kerns abgeschlagen. Das Oberteil ist zugespitzt, die untere rechte Basis ist retuschiert, wobei eine spitze Basis entstand, die wahrscheinlich geschäftet war. Zu diesen Funden gehört das Fragment einer spitzen Klingenslamelle mit Rücken, deren scharfe Endspitzen von beiden Seiten abgestumpft retuschiert war, wie auch drei spitzige Dreiecksabschläge. Die Klinsen werden ausser von längeren Schmalklingen und verschiedenen Klingensabschlägen auch von zwei Klingensfragmenten mit einkantiger Retusche vertreten. Diese Artefakte begleiten noch Jaspisabschläge und einige Absplisse. In diesem Objektteil fand man auch ein kleines Stück von einem rotbraunen Mineralfarbstoff, der

dieselbe Zusammensetzung hat wie der Farbstoffhort aus Grube 1. In den übrigen Objektteilen fanden sich nur Streufunde. So z. B. im Sektor XVII/5 waren nur zwei Abschlagsfragmente aus schwarzem Hornstein und ein zierlicher Abspliss aus Radiolarit. Im letzten Sektor XVIII/4 fand man nur einen Kratzer, ein Klingensfragment aus Jaspis, einen kräftigen Abschlag aus Radiolarit und einen Abspliss.

Eine Besonderheit dieser ganzen Fundgruppe im Vergleich zu den anderen Objekten ist, dass die Fundmehrheit aus Radiolarit hergestellt ist, die übrigen Rohstoffe, besonders Quarzit und Obsidian, die in den übrigen Gruppierungen so zahlreich vertreten waren, erscheinen hier nur vereinzelt. Die Anzahl der Geräte ist grösser und auch typologisch entwickelt, was bei den übrigen Gruppen nicht der Fall war. Die Geräte und Rohstoffe dieser Gruppe sind in einem ähnlichen Verhältnis zueinander wie in der Fundgruppe des Objektes I.

Objekt V

Es befindet sich in der nordöstlichen Siedlungsecke in den Sektoren XII/2 und XIII/2. Es nimmt eine ungefähr viereckige Fläche ein, die die Ausmasse von beinahe 5×5 m hat. Die Fundgruppierung ist hier auf der ganzen Siedlung am regelmässigsten und markantesten. In beiden Sektoren sind die Funde ziemlich regelmässig verteilt. Die Artefakte lagen hier ohne jegliche Anordnung nebeneinander. Auch hier, so ähnlich wie bei den Objekten II und III, zeigt sich keine Flächenfärbung. Charakteristisch für dieses Objekt ist, dass die Fundmehrheit aus stark patiniertem Obsidian besteht.

In der östlichen Objekthälfte im Sektor XII/2 war grösste Fundkonzentration im nördlichen Sektorteil. Beinahe sämtliche Funde sind aus Obsidian, nur ein unbedeutender Bruchteil der Funde besteht aus Quarzit und Radiolarit, die sich nur vereinzelt in diesem Sektor befanden. Formlose Absplisse bilden die grössere Hälfte der Obsidianfunde. Breite und flache Klingensabschläge und grobe, breite Absplisse mit erhaltener Rinde haben auch hier einen grossen Anteil an der Fundmenge. Zwischen ihnen wurden nur einige Kernfragmente gefunden. Es ist interessant, dass in diesem Raum keine typischen ganzen Kerne gefunden wurden, weil alle in grössere Absplisse und Abschläge zerschlagen und zerspalten waren. Die Geräte, die

aus Obsidian hergestellt waren, sind alle von gleichen Charakter, um welches Gerät es sich auch immer handelt. Z. B. kennen wir in unserem Objekt nur Klingen und Klingensabschläge, wie auch Kratzer aus Obsidian. Die Klingensabschläge und Klingen aus Obsidian waren alle unretuschiert und vollkommen typisch sind ihre breiten Unterteile, von denen hier am meisten erhalten blieb. Alle hatten eine leicht abgerundete Basis.

Die Kratzer aus Obsidian zeichnen sich dadurch aus, dass alle nur aus massiven und groben Absplissen, resp. Abschlägen, gefertigt wurden und alle haben eine senkrechte und hohe Stirn. Eine Ausnahme bildet ein kleiner Daumennagelkratzer auf einem runden flachen Abschlag. Die übrigen sind Streufunde aus Quarzit und Jaspis und werden von Klingensfragmenten repräsentiert. Hier wurden noch einige hohe Kernstücke aus Obsidian freigelegt, die mit einer teilweisen Retusche versehen waren.

Der westliche Objektteil befindet sich im Sektor XIII/2. Auch hier überwiegt patinierter Obsidian die übrigen Rohstoffe. Absplisse und Abfälle und zwar aus Obsidian und Quarzit überwiegen hier vollständig. Die Geräte waren nur aus Obsidian. Wiederum erscheinen hier Unterteile von Klingen und Kratzer mit senkrechter Kratzerstirn, ob nun auf einem Kratzer an Abschlag, oder auf einem dicken Schulterkratzer. Wir fanden hier einen grossen breiten Abschlag aus Opal mit teilweiser rechtsseitiger Randretusche. Ausser den Arbeitsunterlagen wurde hier eine Andesitsteinplatte gefunden mit einer regelmässigen schüsselartigen Vertiefung auf der einen Seite. In der schüsselartigen Mulde sind deutliche Reibspuren und zwar in Form von Abwetzung, die von einer kreisförmigen, resp. von einer kreisenden Reibungsbewegung im Arbeitsteil der schüsselartigen Vertiefung zeugen. In den Poren der schüsselartigen Mulde blieben kleine Teilchen des rotbraunen Mineralstoffes erhalten. Es geht offenbar um den Fund eines Mörsers zum Zerstossen des Farbstoffes (siehe weiter unten).

Diese Fundgruppe kann man im Ganzen dadurch charakterisieren, dass Obsidian als Rohstoff vorherrscht; Opal, Quarzit und andere Rohstoffe kommen hier nur unbedeutend vor. Andererseits ist es aber für diese Gruppe charakteristisch, dass die Absplisse, die Klingen und die fertigen Geräte überwiegen, von denen ausschliesslich Kratzer vorkommen, die aus stark patiniertem Obsidian sind und eine senkrechte Stirn haben.

Objekt VI

Das Objekt VI, das von den beschriebenen regelmässigen Fundnestern 40 m entfernt ist, unterscheidet sich bedeutend von allen beschriebenen Objekten, die sich nah aneinander im östlichen Siedlungsteil in der unmittelbaren Nähe des Siedlungsobjektes I befanden. Es stellt eine Steinindustriegruppe vor, die keine markante Gruppierung bildet, wie wir es bei Gruppe II, III und V gesehen haben. Nur wegen der grösseren Anzahl der Steinindustrie in den Sektoren XXXII/1 und 2 bezeichnen wir diese Gruppe als selbständiges Objekt. Im Sektor XXXII/1 fand man nur ein Gerät und zwar ein gleichwinkliger Flächenstichel auf einem massiven dreiseitigen Abschlag, der von der Kante eines abgeschlagenen Kernes abgetrennt war.

Die übrigen Funde stellen nur Absplisse und Bruchstücke eines Hausteins dar. In dem zweiten Sektor fanden wir eine regelmässige längere Quarzitklinge und zwei breite Klinsenabschläge aus Quarzit. Diese wurden von einer Menge Absplissen, Abfällen, Kern- und andere Bruchstücken begleitet.

Zwischen den einzelnen Objekten in dem östlichen Siedlungsteil, wo die ganze Besiedlung konzentriert war, fand man in den Sektoren noch einige Streufunde. Der linke westliche Siedlungsteil zeichnet sich nur durch einige kleinere Artefaktgruppen aus, die nur sporadisch vorkamen und selten eine kleinere Gruppe bildeten. In der Richtung nach Westen nehmen die Funde allmählich ab und nur ganz am Westrand der Siedlung, in den Schnitten XXX und XXXII nehmen sie etwas zu. Es kann festgestellt werden, dass zwischen den letzten Schnitten und der östlichen Siedlungshälfte nur zufällige Funde waren, wobei auch die Funde in den Westschnitten nur sporadisch sind.

Auf Grund der Gesamtausbreitung der Funde auf der freigelegten Fläche ist es klar, dass sich der Kern der Siedlung im östlichen Siedlungsteil befand und sich auf der Fläche zwischen den Schnitten XI—XVIII ausbreitete, wo alle bedeutungsvollen Funde und Objekte freigelegt wurden. Diese Fläche nimmt ungefähr den Raum von 20 × 20 m ein. Der Teil der Anhöhe, der sich östlich von dieser Fläche befindet, wurde nur teilweise während der Durchforschung der äneolithischen Objekte von K. A n d e l durchgraben, aber auch aus seinen Forschungsgrabungen kann man ersehen, dass hier nur Streufunde waren.

Die Funde in den übrigen Sektoren

Der Ostabhang der Anhöhe wurde von K. A n d e l durchgraben, der hier äneolithische Gräber freilegte. Bei der Freilegung einiger äneolithischer Gräber erreichte man das Niveau der paläolithischen Schicht, sodass einige Schnitte zwecks Gewinnung paläolithischer Funde durchgeführt wurden. So gewann man paläolithische Streufunde. Z. B. in dem Schnitt II unter den äneolithischen Gräbern fand man einen unregelmässigen Geröllabschlag aus Jaspis, einen Jaspiskern, einen kleinen retuschierten Abspliss und einen breiten blattförmigen Abschlag aus Quarzit. So ähnlich waren auch im Schnitt IV Streufunde, besonders Absplisse aus patiniertem Obsidian und Quarzit, Reste eines Kernes sowie auch ein am linken Unterrand fein retuschiertes Klinsenfragment aus Obsidian.

Mehrere Funde wurden unter dem äneolithischen Horizont in dem Schnitt VII gefunden, wo ausser einen schönen Abschlagkratzer aus patiniertem Obsidian noch mehrere Absplisse gewonnen wurden, sowie zwei Klinsenbruchstücke aus Quarzit, von denen eines die untere Kante fein zuretuschiert hatte. Ausser diesen Funden waren hier noch Kernfragmente und zwei stark patinierte Klinsen aus Obsidian. Aus dem Schnitt IX stammt nur ein Kernmeissel und Kernfragmente aus Opal, die durch Frost zerborsten waren. Im Schnitt X in der Tiefe von ungefähr 50 cm lagen drei Absplisse von patiniertem Obsidian, ein Abspliss aus rotem Karneol, zwei regelmässige spitzige Klinsenabschläge mit abgebrochenem Oberteil und einer Klinge mit beidkantiger Retusche. In dem Schnitt XI, bis wohin der Sektor 3 der Fundgruppe II reicht, kam man öfter auf paläolithische Funde. Im ersten Sektor kam man auf den seltenen Fund eines gelben Mineralfarbstoffes, ferner auf einen patinierten Obsidianabschlag mit erhaltener Oberflächenrinde und auf einen braunen Klinsenabschlag aus Quarzit. Im Sektor 2 war nur das Unterteilfragment einer Klinge aus Obsidian. Der einzige Fund aus Sektor XI/1 war eine Klinge aus Limnoquarzit mit einer tiefen linksseitigen Kerbe inmitten der Klinge. Auch ein vereinzelter Kratzer mit steiler beidkantiger Retusche stammt vom südlichen Teil des Schnittes aus Sektor 5, wo dieser in der Tiefe von 70 cm lag. In den übrigen Sektoren befanden sich die Fundgruppen II, III und V. Ein schöner Fund — ein Quarzithobel — stammt aus dem Sektor XIII/1. Er war aus graubraunem Quarzit aus einem Kern mit Doppelbasis verfertigt. In dem süd-

lichen Teil des Schnittes im Sektor 5 war noch ein starker Abschlag aus Quarzit.

Mehrere Funde stammen aus den Sektoren XIV/1 und XIV/2, die zwischen den Objekten I und V lagen. Von dort kennen wir einen langen Kratzer an einer Klinge, der von der Kante eines bearbeiteten Kernes stammt, und ein kleiner Klingenkratzer. Die übrigen Funde stellen Klingbruchstücke dar, ferner einen Spitzenabschlag aus Jaspis und eine retuschierte Klinglamelle. Von der Schnittgrenze stammt noch eine spitze Klinglamelle aus Quarzit mit rechtsseitiger Krümmung. Viele Funde wurden auch nördlich der Fundgruppe Ia im Sektor XVI/1 freigelegt. Ausser einem beidkantig reich retuschierten Kratzer aus braunem Radiolarit gewannen wir hier noch eine regelmässige beidkantig reich retuschierte Klinge. Ihr Oberteil läuft in eine Bohrer Spitze aus. Diese Funde werden von einem Bruchstück einer langen beidkantig retuschierten Klinge aus patiniertem Obsidian und einigen Absplissen begleitet.

Links vom Objekt I im Schnitt XIX lagen einige schöne Funde der Steinindustrie. Ein Bogenscharber aus Hornstein, der mit einem Stichel kombiniert war, stellt unter ihnen ein sehr ungewöhnliches Exemplar dar. Ein weiterer Stichel war von Hornstein gefertigt und zwar aus einem unregelmässigen flachen Abspliss, wobei die Arbeitskante durch mehrere Stichel fazetten erreicht wurde. Aus diesem Schnitt blieb uns ein Klingbruchstück erhalten mit linksseitiger breiten Kantenkerbung. Die Funde ergänzt eine Klinge mit abgeschlagener Seite, die von einer behandelten Kernseite abgeteilt worden war, ferner eine sehr lange (13 cm) unretuschierte Klinge und kleine Klingbruchstücke. Ausser Absplissen fand man hier noch das Fragment eines Klingkratzer. Im Schnitt XXI waren verhältnismässig viele Funde. Obwohl die Funde hier keine deutliche Gruppierung bilden, sind hier doch mehr als im Westteil der durchforschten Fläche. In diesem Schnitt wurden noch vier spitze Abschläge gefunden. Einer von ihnen hatte einen deutlichen Schlagbuckel. Die Oberkante dieses Spitzenabschlags aus Quarzit ist mit einer breiten Flächenretusche bearbeitet. Er ist dreieckig, der Oberteil ist abgebrochen. Die weitere Spitze ist auch aus Quarzit, sie hat einen grossen Schlagkegel. Ihre linke Ober- und rechte Unterkante ist retuschiert. Der Oberteil der Spitze ist abgebrochen. Ausser diesen Spitzen fand man noch zwei dreieckige Spitzenabschläge, die durch keine ergänzende Hilfsretusche vervollkommen worden war.

Die Spitzen begleitete noch ein Fragment eines sehr breiten Kratzers an Abschlag, ein Kerngerät aus Hornstein, ein sehr breiter vollständig flacher regelmässiger Diskusabschlag. Aus der Menge der Quarzitabsplisse und Klingensabschläge kann man einen Kratzer erwähnen, der am Ende einer langen Klinge angebracht ist. Neben diesen Artefakten steht ein länglicher bis 24 cm langer Stein mit abgeschliffenen Kanten mit Abschlagsspuren am dickeren Ende. Man fand ihn in zwei Teile zerbrochen, was wahrscheinlich beim Gebrauch geschehen war, wovon die Risse an den abgebrochenen Teilen dicht beim Querbruch sprechen.

In dem weiteren Schnitt XXII waren viel weniger Funde. Man kann unter ihnen einen gleichwinkligen Flächenstichel nennen, der an der Seite eines breiten Abschlags angebracht war, dann kleine Klingensfragmente, eine Spitzenklinge mit teilweiser Unterrandsretusche, ein kleiner regelmässiger Spitzenabschlag und eine lange unretuschierte Klinge, alles aus Quarzit.

In den Schnitten XXIII und XXIV waren nur wenig Funde, von denen am wichtigsten die Basis einer Blattspitze ist, die in der Tiefe von 75 cm gefunden wurde.⁷ Das Spitzenbruchstück hat eine abgerundete Basis, ihr Oberteil ist abgebrochen. Die Unterseite ist nur beim Umfang bearbeitet. Die Oberseite wurde mit breiter und flacher Retusche bearbeitet. In diesem Teil der durchforschten Fläche fand man ausser amorpher Absplisse und Kratzerabschläge keine anderen Funde. Einzelfunde sind in den weiteren Schnitten XXV und XXVI. Von den sporadischen Funden stellt ein schönes Exemplar ein Stichel vor, der am Ende einer langen Klinge angebracht war. Hier sind wiederum Fragmente von Klingen aus Quarzit; inmitten dieser zwei Klingen sind kleine Kerben angebracht. Ein massiver Klingensabschlag war im unteren Drittel retuschiert in Form einer unteren Kerbe. Als letzter Fund ist hier ein massiver Dreiecksabschlag aus grauem Quarzit. Die Kernfragmente werden von einigen Absplissen und Bruchstücken besonders aus Quarzit begleitet.

Der Westrand der Siedlung zeichnet sich dadurch aus, dass hier, sowie im mittleren Teil der durchforschten Fläche, zahlreichere Funde vorkommen. Ausser den Funden, die wir im Rahmen der Fundgruppe VI beschrieben, fanden sich in den Schnitten XXVII—XXXII noch diese Artefakte: ein regelmässiger Spitzenabschlag in Form eines ausgezogenen Dreiecks, das Bruchstück eines Klingunterteils, ein Kratzer aus Radiolarit mit retuschierten Seiten, Rohstoffbruchstücke aus Opal

und grobe, breite Quarzitabsplisse. In den übrigen Sektoren wurden beim Durchgraben keine paläolithischen Funde mehr gefunden.

Die Analyse der Steinindustrie

Auf der durchforschten Fläche fand man verhältnismässig wenig Steinindustrie. Aus der Forschungsgrabung wurden 866 Artefakte gewonnen, davon stammen 96 Stück aus Lesefunden auf der Siedlung und 770 aus der eigentlichen Ausgrabung. Beinahe die Hälfte — 37% — aller Funde waren aus Quarzit. Das Quarzit war grösstenteils von grauer bis graubrauner Farbe. Einen hohen Prozentsatz — beinahe 19% — stellen die Funde aus Obsidian vor, die ausnahmslos patiniert sind. Die Steine aus Obsidian von unserer Siedlung unterscheiden sich von den Obsidiansteinen, die wir von Cejkov kennen, vor allem dadurch, dass die Patinaschattierung, die die ganze Oberfläche der Geräte bedeckt, hellgrau bis schwarz ist. An den zerbrochenen und beschädigten Stücken konnte man sehen, dass die Obsidiansteine aus Tibava keine durchsichtige schwarze Farbe haben, aber sie sind allgemein von matterer und weniger durchsichtiger Struktur. Die Struktur unserer Obsidiane ist mit Knoten durchdrungen, wodurch die Spaltfähigkeit des Obsidians als Rohstoff bedeutend vermindert wird. Die weiteren Rohstoffe wie Opal (14%), Hornstein (12%) und Radiolarit (11%) sind im Verhältnis zu ihrer Anzahl untereinander ausgeglichen. Die übrigen Geräte waren aus Limnoquarzit (6%) hergestellt, aber auch aus Karneol, Jaspopal, Achat und anderen Rohstoffen. Nach der Härte und Spaltfähigkeit dieser Rohstoffe kann man auch eine bestimmte Auswahl des entsprechenden Rohstoffes für diese oder jene Geräteart bemerken. Wir kennen z. B. nur Kratzer und einige Klingen, aber besonders Klingenabschläge aus Obsidian. Dabei sind die Obsidiankratzer immer hoch und massiver. Es ist charakteristisch, dass auf unserer Siedlung kein einziger Klingenkratzer aus Obsidian gefunden wurde. Diese waren hauptsächlich aus Hornstein oder Radiolarit, die weniger brüchig waren, als der glase Obsidian.

Geräte zur Bearbeitung härteren Materiales wie z. B. Stichel wurden in unserer Siedlung nicht aus Obsidian gefertigt. So kennen wir aus unserer Forschungsgrabung auch keinen Stichel aus grauem Quarzit. Aus diesem Quarzit waren nur vereinzelte massivere Abschlags- und Flächenkratzer. Der grösste Teil der Geräte, die aus diesem Quarzit gefertigt wurden, waren weniger an-

spruchsvoll und sie werden besonders von Klingen oder Spitzengeräten repräsentiert. Die übrigen Geräte, wie Stichel und Klingenkratzer wurden aus Materialien hergestellt, die weniger brüchig und widerstandsfähiger für die einzelnen Arbeitsverrichtungen waren und zwar besonders aus Hornstein und Radiolarit. In jedem Fall war eine gewisse Rohstoffauswahl zu sehen, die am besten den technischen Herstellungseigenschaften der einzelnen Gerätearten zusagen und entsprechen.

Die Herkunft der Rohstoffe, von denen unsere Artefakte hergestellt wurden, ist bis jetzt nicht genau lokalisiert worden, es scheint aber, dass die überwiegende Mehrheit von der Vulkanzone der ostslowakischen Gebirgskette stammt, besonders von Vihorlat. Aus geologischen Bohrungen und Schnitten der ostslowakischen Kohlenforschungen stammen viele Proben, besonders aus Limnoquarzit, das von der Umgebung von Cejkov stammt.⁸ Die Verbreitung und der Anteil der einzelnen Rohstoffarten in unseren Objekten werden wir bei der Analyse und der Auswertung der Fundumstände charakterisieren.

Diese Rohstoffe sind in den ostslowakischen paläolithischen Stationen bekannt, besonders in Cejkov und Kašov und in den paläolithischen Stationen, die sich östlich vom Prešov—Tokaj Gebirge befinden. In den Lokalitäten des Hornad- und Torsyatales sind besonders Hornstein und Radiolarit bekannt, während unsere übrigen Rohstoffe aus Tibava dort nur vereinzelt vertreten sind.

K r a t z e r. Wie wir schon in der Rohstoffbeschreibung anführten, wurden die Kratzer aus solchen Rohstoffen gefertigt, die am besten dem Erzeugungs- und dem Funktionsinhalt der einzelnen Kratzerkategorien entsprachen. Auf unserer Siedlung, wo man insgesamt 72 fertige retuschierte Geräte fand, die für die typologische Bewertung entsprachen, bestand die grössere Hälfte aller Artefakte (bis zu 40 Stück) aus Kratzern (Abb. 6—8).

Eines der stabilisiertesten Typen im Jungpaläolithikum sind die *Klingenkratzer*. Zwischen unseren Funden stellen sie die zahlreichste Gruppe vor (13 Stück). Sie waren grösstenteils in Fragmenten erhalten, aber wir kennen auch ganze Exemplare. Der geläufigste Typ der Klingenkratzer sind an einem Ende einer langen regelmässigen Klinge (Abb. 6: 1, 4, 6, 12). Die Arbeitskante bildet eine bogenförmig zugerichtete Stirn am Terminalteil der Klinge. Diese Geräte in unserem Inventar sind in der Regel aus Klingen gefertigt, die vollständig gerade Kanten haben und ihre Kratzerstirn ist verhältnismässig flach. Nur einige Stücke haben eine

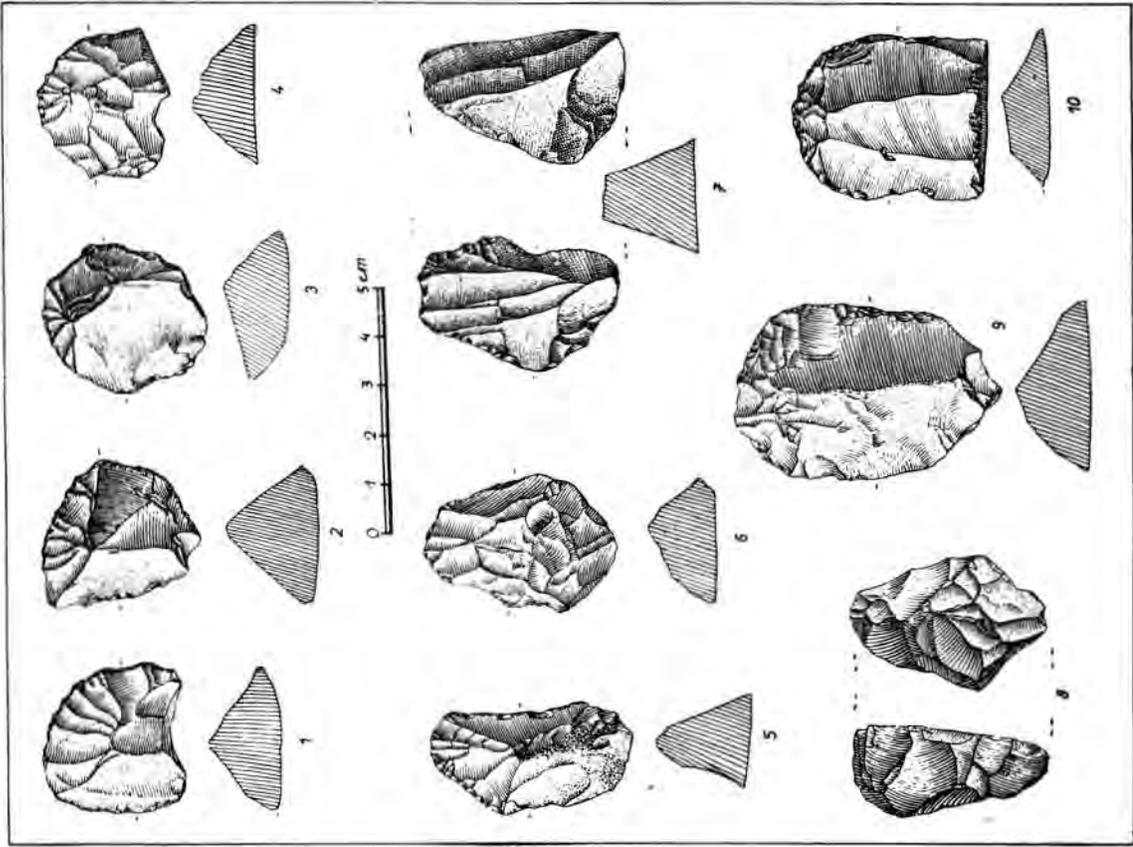

Abb. 7. Tibava. Steingeräte. Gezeichnet von V. Mészáros.

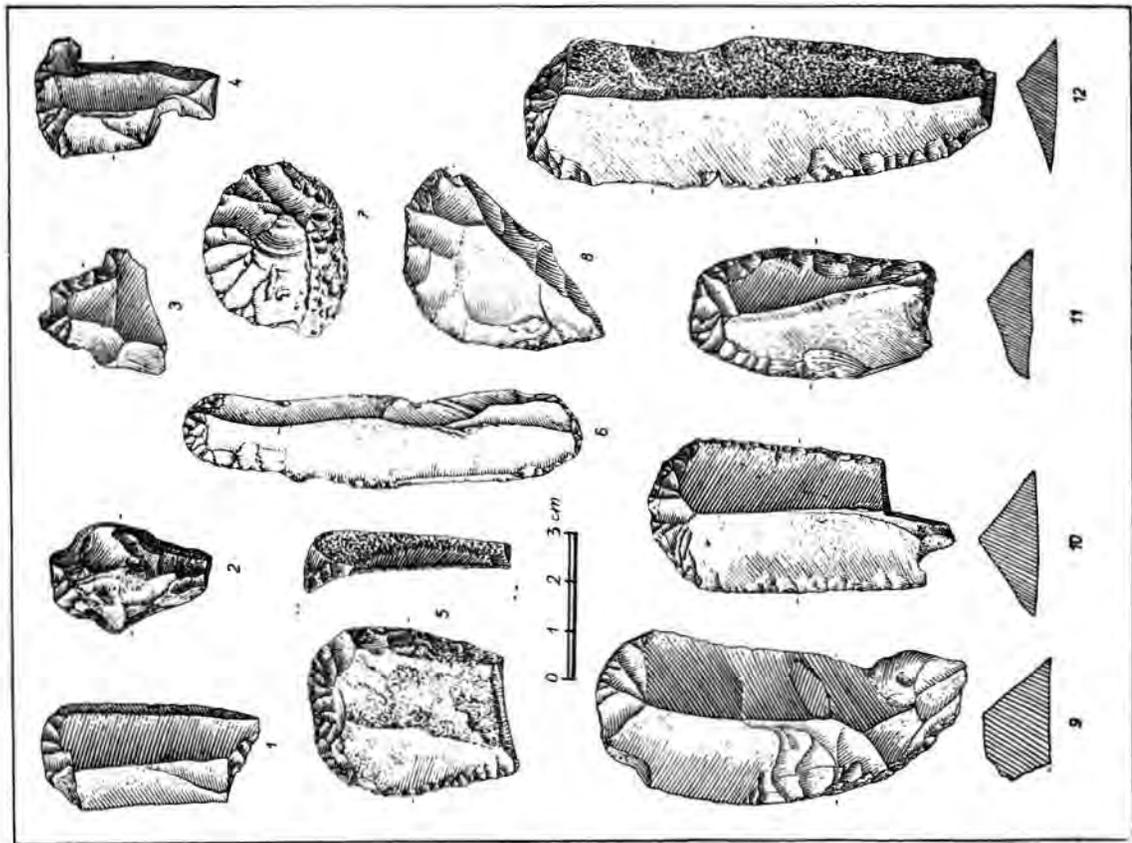

Abb. 6. Tibava. Steingeräte. Gezeichnet von V. Mészáros; No. 6-7 gezeichnete P. Stankovičová.

teilweise Retusche, besonders am Unterteil der Klinge. Ein schönes Beispiel eines solchen Kratzers stellt ein langer Klingenkratzer aus Hornstein vor (98×28 mm), der an der linken Unterkante teilweise retuschiert war (Abb. 6: 12). Ein weiteres solches Gerät ist ein Kratzer am Ende einer langen gebogenen Klinge (Abb. 6: 9), die von einer bearbeiteten Kernkante abgespalten wurde, was auch die abgeschlagene linke Seite der Klinge beweist. Klingenkratzer an Enden langer Klängen sind eine typische Erscheinung der jungpaläolithischen Kultur, die sich bis zum Ende des Paläolithikums erhielt (Abb. 6: 6).

Doppelkratzer sind ähnlich wie Klingenkratzer eine jungpaläolithische Erscheinung. In unserer Industrie blieb ein schönes Exemplar erhalten, das aus einer regelmässigen stark patinierten Obsidians Klinge mit unretuschierten Kanten gefertigt war (Abb. 8: 11). Das zweite Exemplar stellt einen Doppelkratzer an einem breiteren und hohen Klängenabschlag aus Hornstein vor (Abb. 8: 12).

Klingenkratzer an retuschierter Klinge werden von zwei Geräten vertreten. Eines von ihnen ist mit beidkantiger Retusche versehen (Abb. 6: 10) und zwar an den Kanten einer Breitklinge, an deren Ende ein regelmässiger Bogenstirnkratzer war. Das zweite Fundstück ist das Arbeitskantenfragment eines Klingenkrazers an retuschierter Klinge (Abb. 6: 8). Auch von den *Klingenkrazern an Aurignac-Klinge* blieben zwei Stück erhalten. Eines von ihnen war aus braunem Jaspis gefertigt mit beidkantiger hoher Retusche (Abb. 6: 11). Das zweite ist breiter und kürzer und auch mit beidkantiger hoher Retusche versehen. Die Oberflächenrinde blieb teilweise erhalten. Das Ende des Kratzers ist schnabelförmig gebogen (Abb. 6: 5).

Die Klingenkratzer an retuschierter Klinge und die Klingenkratzer an Aurignac-Klinge sind besonders im mittleren Aurignacien eine charakteristische Erscheinung. Die genauen Analogien der Exemplare aus Tibava finden wir auch zwischen den Kratzern der Aurignac-Station Kechnec I, wo sie sehr markante Geräte vorstellen. Im Jungpaläolithikum kommen die Klingenkratzer an retuschierten Klängen immer seltener vor.

Eine ganz besondere Gruppe nehmen im Rahmen der *Kratzer an Abschlag* massive Obsidianskratzer ein, die aus starken, aber kürzeren unregelmässigen Abschlägen gefertigt wurden (Abb. 6: 7; 7: 1–4). Sie zeichnen sich dadurch aus, dass die Arbeitskante bogen- oder pfannen- beinahe halbkreisförmig ist, die gewöhnlich beinahe senkrecht bearbeitet wurde. Zwischen ihnen befin-

den sich auch Exemplare, die wohl ähnlich wie die Kratzer mit senkrechter Arbeitskante aus kleinen massiven Abschlägen hergestellt wurden, aber ihre pfannenförmig verarbeitete Stirn verflacht sich in der Richtung zu den Arbeitskanten.

Ausser diesen so eigenartig gefertigten und bearbeiteten Geräten kennen wir aus der Tibavaer Kollektion auch normale *Breitkratzer an Abschlägen*. Einer von ihnen (Abb. 8: 1) ist aus einem breiteren flachen Abschlag hergestellt. Er hat eine breite Bogenstirn. Alle diese Kratzer waren aus stark patiniertem Obsidian. Zu den Kratzern an Abschlag gehören hier die üblichen Kratzer an Abschlag aus Quarzit (Abb. 8: 4) und ein Kratzer, der aus einem Abschlag von Radiolaritgeröll hergestellt wurde (Abb. 8: 10) und sorgfältig von drei Seiten retuschiert worden ist.

Die *Daumennagelkratzer* repräsentieren nur zwei kleine Kratzer aus dünneren Absplissen aus Obsidian und ein grösserer Daumennagelkratzer aus einem flachen Abschlag aus Hornstein (Abb. 8: 6).

Einen weiteren Kratzertyp vertreten die *Hochkratzer* und die atypischen Hochkratzer. Zu diesen Funden sind die obenbeschriebenen Kratzer an Abschlägen mit senkrechter Stirn nahe verwandt. Von den typischen Hochkratzern kann man einen hohen aus Quarzit anführen (Abb. 7: 7). Diesem Fund ähnelt ein weiterer Hochkratzer, der aus Radiolaritgeröll hergestellt war (Abb. 7: 5). In diese Kratzergruppe aus Obsidian gehört noch ein starker hoher Kratzer mit massiver Bodenstirn. Auch dieses Gerät war aus stark patiniertem Obsidian von grauschwarzem Farbton.

Die Hochkratzer sind auf den ostslowakischen Aurignac-Stationen schon aus den Interstadialen W1–W2 bekannt und begleiten bei uns wie auch in anderen Ländern den Aurignac-Kulturhorizont.

Auch *dicke* oder *dünne Schulterkratzer* sind zwischen den Exemplaren aus Tibava vertreten, sie sind hauptsächlich aus Obsidian hergestellt. Wir begegnen wiederum den hohen und senkrechten Arbeitskanten an Kratzern. Die klassische Form repräsentiert ein Schulterkratzer aus Obsidian, der auf der Abbildung 7: 8, oder der Kratzer, der auf der Abbildung 7: 6 dargestellt ist. Dünne Schulterkratzer sind in unserem Inventar nur vereinzelt und wieder von einem Gerät aus patiniertem Obsidian vertreten. Von den dicken Schulterkratzern kann man noch einen interessanten Kratzer anführen, der später mit einer Kerbe an der Arbeitskante versehen wurde und der, wie nach der Kerbretusche zu sehen war, stark abgenützt

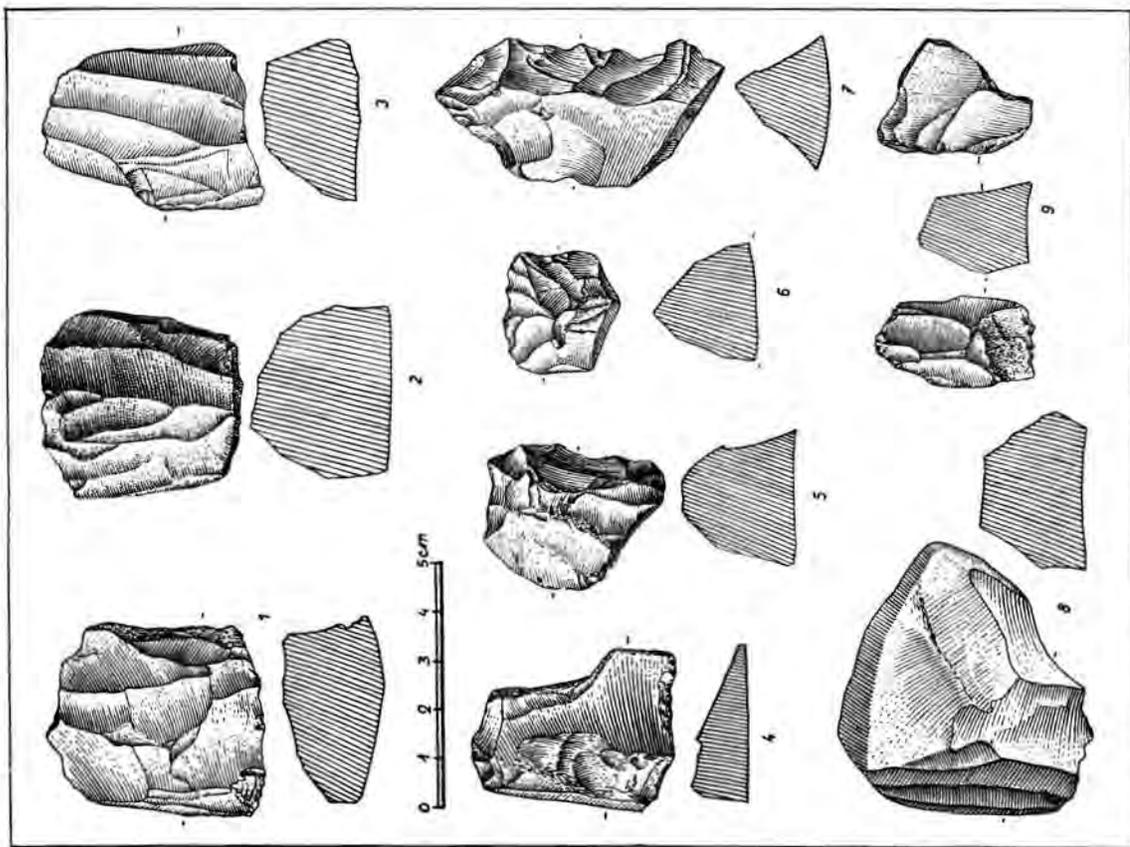

Abb. 9. Tibava. Geräteauswahl. Gezeichnet von V. Mészáros.

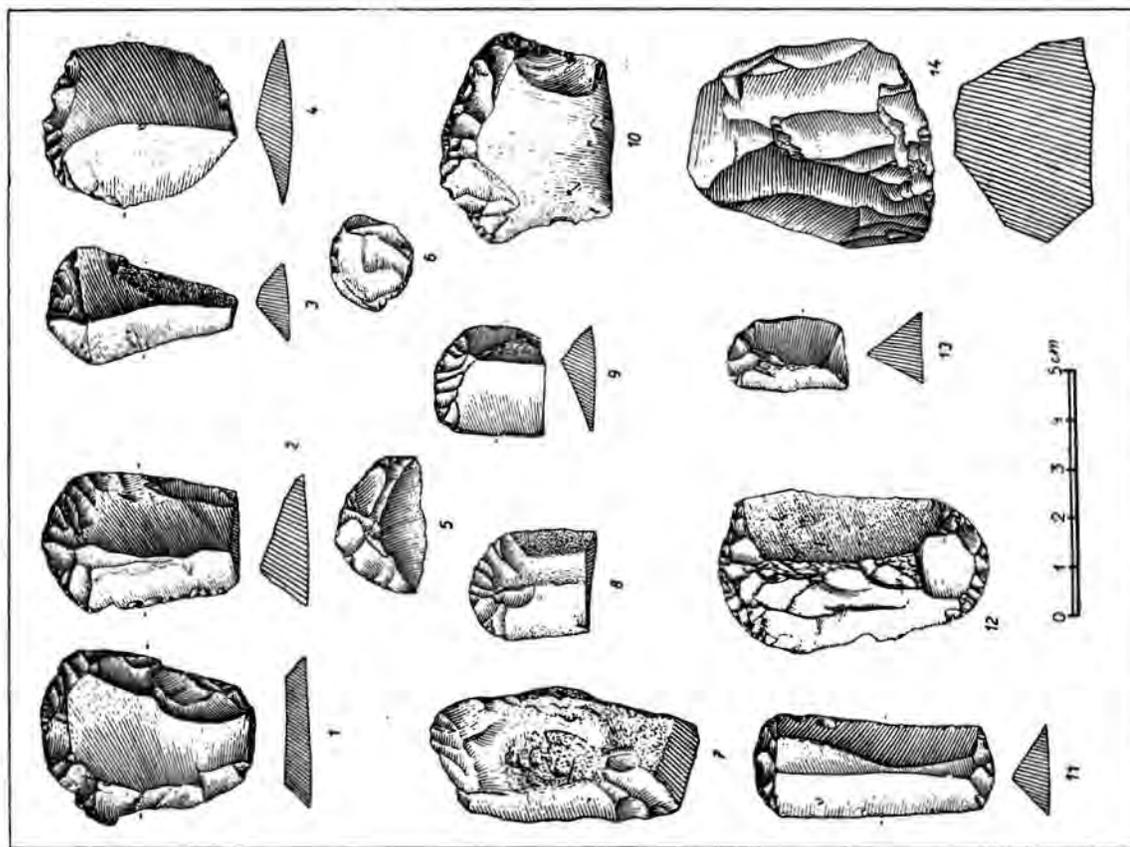

Abb. 8. Tibava. Geräteauswahl. Gezeichnet von V. Mészáros; No. 12 zeichnete P. Stankovičová.

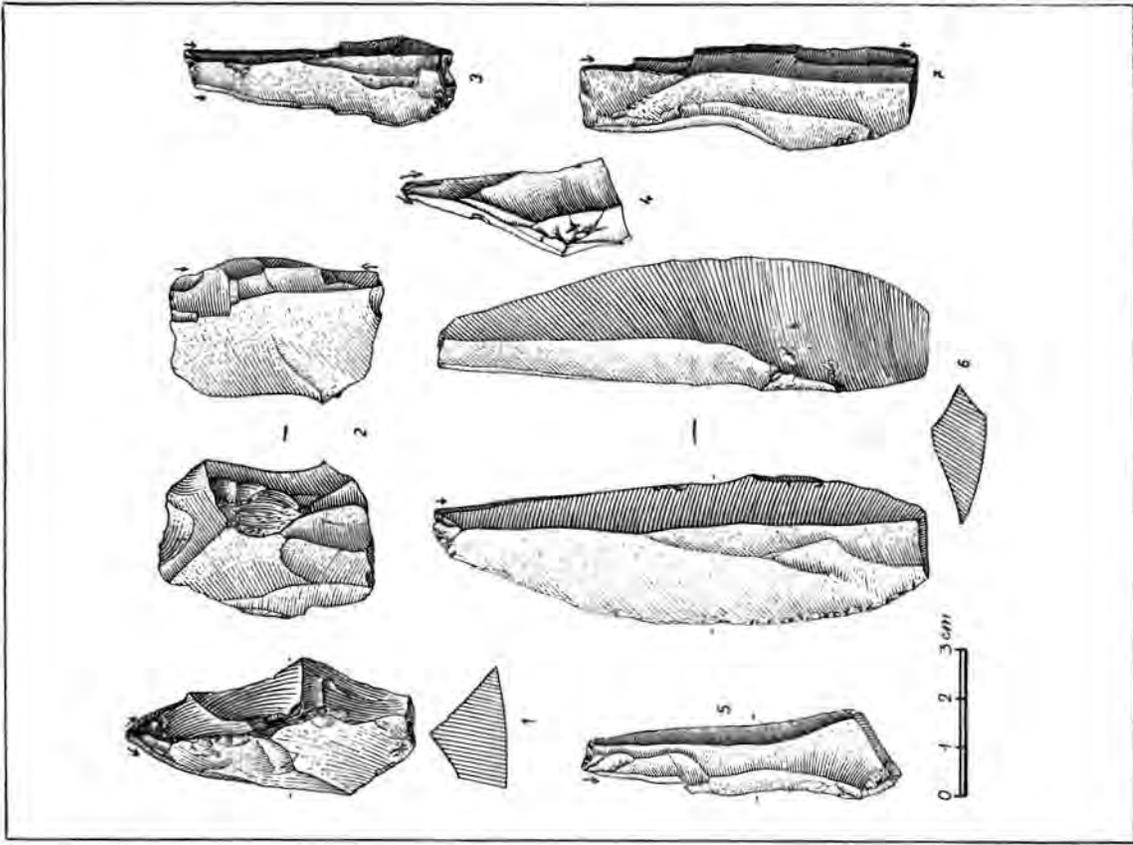

Abb. 11. Tibava. Stichel. Gezeichnet von V. Mészáros; No. 4 gezeichnete P. Stankovičová.

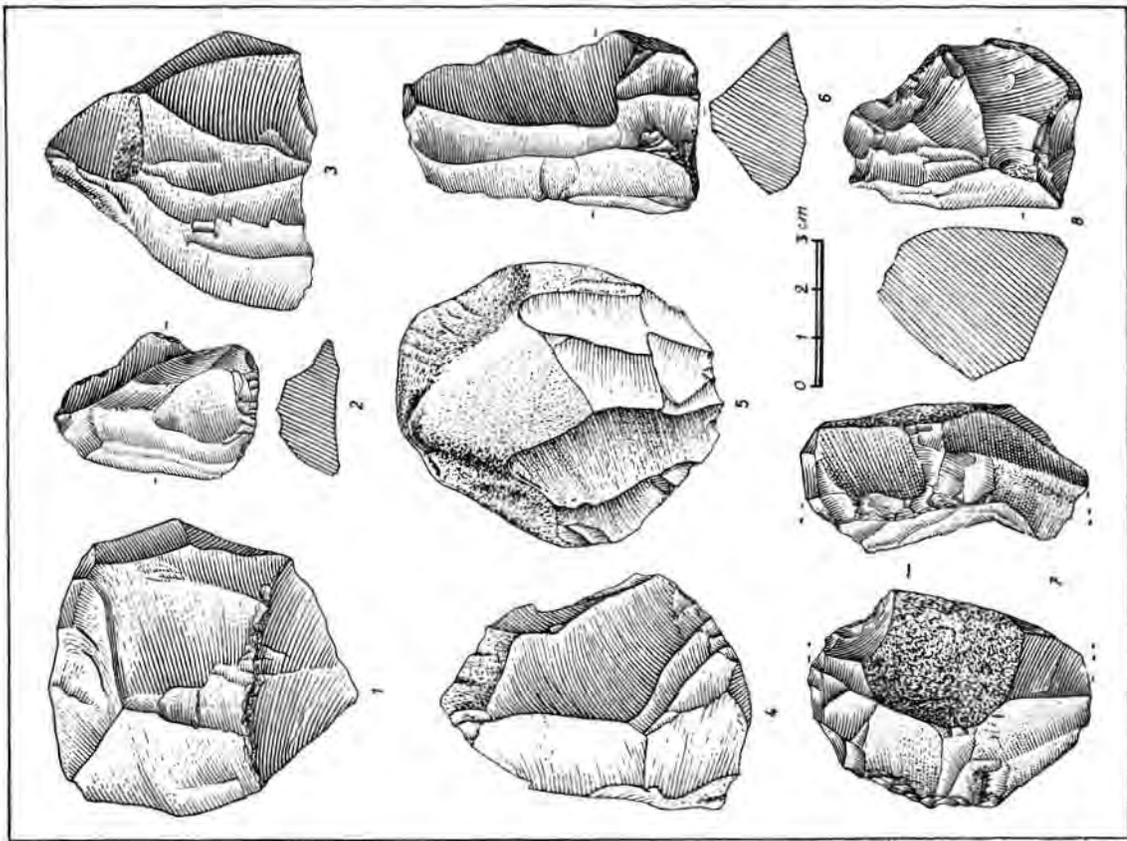

Abb. 10. Tibava. Zeichnete V. Mészáros; No. 4-5 gezeichnete P. Stankovičová.

war. Auch einige Klingensabschläge mit stumpfen oder bogenförmigen Terminalende waren zwischen den Kratzergeräten oft verbraucht und abgenützt.

Von Kerngeräten kann man einige hobelartig verarbeitete prismatische Kerne hervorheben. Zwischen ihnen findet man auch Kerne mit Doppelbasis, die in der Funktion eines *Hobels* oder *Kernkratzers* benützt wurden (Abb. 8: 14).

Die beschriebenen Kratzer, von denen ein Drittel aus Obsidian verfertigt wurde, bildeten 55,5% aller Geräte. Den Anteil der Kratzer zeigt auch deutlich der Index der Kratzer mit der Wertangabe 5 (siehe das Histogramm).

Zu der anzahlreichsten Gerätegruppe gehören *Stichel*, die ein geläufiges Inventar der jungpaläolithischen Stationen bilden (Abb. 11).

Die *Flächenstichel* werden in unserer Sammlung nur von einigen Stichel repräsentiert (Abb. 11: 1, 4), die von dickeren Abschlägen stammen. Es sind massive Stichel, die hinter den Funden der Stichel an Klingen stehen, die in ihrer Herstellung die vollkommensten Geräte in Tibava darstellen. Diese Stichel an Klingen (Abb. 11) wurden aus dünnen, sehr regelmässigen Klingen hergestellt. Die schönsten und vollkommensten unter ihnen sind die *Stichel an Klingen mit schräger Endretusche* (Abb. 11: 3, 5). Die Arbeitskante dieser Geräte bildet ein spitzer Winkel am Klingengende, den man durch Abschlagen der Klingenkante von ihrem durch schräge Retusche verdickten Ende, erreichte. Auf einem ähnlichen Prinzip sind die *Stichel an Klinge mit gerader Endretusche* aufgebaut. (Abb. 11: 6, 7.)

Es ist interessant, dass während auf den Aurignac-Stationen im Hornadtal, besonders in Kechnec I oder auch in Barca, die Flächenstichel am meisten vertreten waren, diese in Tibava vollständig durch den Aufschwung der Stichel an Klingen unterdrückt wurden, die wieder auf den angeführten Stationen nur vereinzelt vorkamen.

Der *Flachstichel* ist nur in einem Exemplar vorhanden. Ausserdem ist es möglich die Tatsache anzuführen, dass ausser diesen Stichel noch einige grobe Kernabschläge, oder auch flache Kerne mit einem breiten Stichelwinkel versehen waren, was durch Abschlagen eines breiteren Stichelabsplasses von der scharfen Abschlagskante erreicht wurde (Abb. 11: 2).

Eine besondere Gruppe bildeten die *Spitzengeräte*, von denen nur undeutliche atypische Exemplare gefunden wurden. Im Grunde genommen haben wir *keine typischen Spitzen* (Abb. 14: 8, 10, 12, Taf. IV: 4, VI: 4–7, VII: 13), man

fand nur ein paar undeutliche Klingenspitzen, die an die Châtelperron-Spitze erinnern, aber auch das nur durch die Form. Den grössten Teil der Spitzengeräte repräsentieren breite Klingensabschläge von regelmässiger Form. Sie haben gewöhnlich ein breiteres Unterteil und gehen mit einer Bogenkante in ein schmales Spitzenoberteil über (Abb. 14: 8, 10, 12, Taf. V: 6). Manchmal pflegen sie mit Retusche versehen zu sein. Ihre Form erinnert uns an die Formskala der Abri-Audi-Messer. Zu den Spitzenartefakten gehören auch die kleinen Spitzenabschläge aus Radiolarit oder Quarzit, die eine verjüngte Basis haben (Taf. VII: 12, 13). Die Menge der am Ende zugespitzten Klingensabschläge ergänzt noch das Bruchstück einer mikrolithischen Spitze, die von unten mit einer Kerbe am Unterteil ausretuschiert ist (Abb. 12: 1). Zu diesen Spitzen gehört auch eine interessante, spitzige, im Querschnitt dreiseitige *Klinge mit durchgehend gestumpften Rücken*, die von der Kante eines prismatischen Kern abgespalten wurde (Abb. 14: 1). Die Unterseite dieser Klinge war rechtsseitig retuschiert, womit ein spitzes Unterende zum Schäften gewonnen wurde. Wir kennen ausser diesen Spitzen aus der Umgebung der Forschung in Tibava noch einige *Blattspitzen mit Flächenretusche*. Die schönste von ihnen hatte ein keilförmig zugespitztes Oberende mit runder Basis. Die mit einer Flächenretusche beidflächig bearbeitete Blattspitze hat die Oberseite erhaben. Die Ober- und Unterfläche sind durch eine breite Flächenretusche an den Rändern mit feinen Fazetten bearbeitet. Die weitere Blattspitze hat keine so abgerundete Basis und ein verhältnismässig stumpfes Oberende. Die ganze Oberseite hat Flächenretusche, die die Unterseite nur an den Rändern bedeckt. Eine Blattspitzenbasis fanden wir auch im Sektor XXIV/3 in der Tiefe von 75 cm und sie ist ein Inventarbestandteil der Siedlung. Die Basis der Spitze ist abgerundet, das Oberende abgebrochen. Die flache Unterseite wurde nur am Rand bearbeitet, das Oberteil des Fragmentes wurde schon mit einer Seitenretusche versehen. Es scheint, dass diese Blattspitzenfunde mit dem Inventar von Tibava zusammenhängen.⁹

Von weiteren Geräten aus Tibava kennen wir *Klingen mit einkantiger und beidkantiger Retusche* (Abb. 12: 10–13, 15, Taf. IV: 7). Diese zusammen mit der Aurignac-Klinge (Abb. 12: 12) repräsentieren wieder Artefakte, die in den Aurignac-Fundsammlungen geläufig sind.

Die *Meisselgeräte* repräsentiert nur ein Exemplar aus Limnoquarzit (Abb. 15: 3). Zur

grösseren Entfaltung gelangten auf unserer Siedlung Stücke mit Kerben, die aber immer auf einen, gewöhnlich in der Klingennitte auf der rechten oder linken Lateralkante angebrachten Kerb beschränkt war (Abb. 15: 2, Taf. IV: 9, VII: 5, 17).

Klingen oder Spitzen mit Kerben wurden in Tibava nicht entdeckt. Sie sind besonders für die jungpaläolithischen Gravette-Stationen typisch. Sie fanden besonders in Osteuropa eine breite Verwendung. So sind auch die weiteren ausgesprochen jungpaläolithischen Elemente, wie typische Klingen mit durchgehend gestumpften Rücken auf unserer Station nicht verbreitet. Diesen Gerätetyp repräsentiert in Tibava nur ein mikrolithisches Fragment, eine durch beidkantige Retusche zugespitzte Klingenslamelle mit durchgehend rechtsseitig gestumpften Rücken (Abb. 12: 2). Es kamen jedoch noch mehr *mikrolithische Klingen* aus Hornstein, Jaspis und Quarzit vor. Es handelt sich um kleine Schmalklingenfragmente oder auch ganze Stücke, die aber überhaupt nicht retuschiert sind (Abb. 12: 3–5, Taf. IV: 11, VII: 3, 9–10).

Eine sehr interessante und im Paläolithikum seltene Kombination repräsentiert ein *Bogenschaber*, der mit einem *Stichel* kombiniert ist. Er ist von schwarzem Hornstein verfertigt aus einem segmentalen Abschlag, dem die ursprüngliche Rinde erhalten geblieben war (Abb. 15: 9).

Begleitindustrie bilden verschiedene retuschierte und unretuschierte Klingen, ferner Klingenabschläge (Abb. 13, Taf. IV, VI, VII–IX), verschiedene Abschläge, von denen nur einige teilweise retuschiert sind und zahlreiche Absplisse, Fragmente und Späne. Sie werden von Kernbruchstücken und einzelnen Kernen ergänzt. In grosser Anzahl waren in der Fundkollektion Klingen vertreten. Die überwiegende Mehrheit der Klingen ist aus Quarzit. Ihre Ausmasse sind schwankend, der grösste ist bis 13 cm lang (Abb. 13: 10, 14). Am zahlreichsten sind aber von mittlerer Grösse 6–9 cm und verschiedene kürzere Klingen. Grösstenteils blieben sie nur in Bruchstücken erhalten, aber wir kennen auch ganze Klingen. Zwischen ihnen wurden viele direkt von der Kernkante abgespalten (Abb. 13: 8, 14: 1, Taf. IV: 1–3, 12, 17). Auf ihnen blieb die ursprüngliche Geröllrinde teilweise erhalten, oder sie hatten nur abgeschlagene Seiten. Diese Klingen waren von prismatischen Kernen abgespalten worden. Einige Klingen haben eine abgerundete Basis (Abb. 13: 13, Taf. VI: 8, 17–20, VIII: 19). Solche abgerundete Basen können wir besonders an Klingen aus Obsidian beobachten. Die eine Klingenkante

ist gewöhnlich gerade, die andere unregelmässig. Das obere Klingeneende pflegt oft zugespitzt zu sein. Die zahlreichsten Klingenfragmente sind die Unterteile — die Basen der Klingen, die hier am meisten vertreten sind. Es wurden auch viele zerbrochene Exemplare gefunden, wobei die einzelnen Teile auch einige Meter weit voneinander entfernt lagen. Viele Klingen waren nur teilweise retuschiert, der interessanteste Fund unter ihnen wird von einem Klingenbruchstück repräsentiert, das an eine Klinge mit schräger Endretusche erinnert (Abb. 12: 6). An mehreren Klingen geht die Retusche auch auf die Unterseite über (Abb. 12: 8, Taf. IV: 4, VII: 6, VIII: 9). Zu diesen Funden gehört auch eine regelmässige Prisma-Klinge mit schräger, unterer, terminaler Endretusche (Taf. VIII: 8). Unretuschierte Klingen kamen aber am öftesten vor. Sie sind von festgesetzter, regelmässiger Form, die sich durch ihre hochstehende Abschlagstechnik regelmässiger Standardformen der Geräte auszeichnet. Diese geraden Klingen sind eine Äusserung der jungpaläolithischen Herstellungstechnik, die wir in der Ostslowakei gut von den Gravette-Stationen in der Umgebung von Cejkov kennen. Zu diesen längeren Klingen und ihren Bruchstücken gehören noch Klingenslamellen von kleineren Formen, bis zu 2 cm Grösse, die der Tibavaer Klingenindustrie einen spätpaläolithischen Charakter geben. Die Absplisse sind grösstenteils unretuschiert. Es sind überwiegend segmentale Rindenabsplisse, besonders aus Quarzit. Einige hatten beträchtliche Ausmasse (Abb. 16: 4, Taf. V: 1–3). Die überwiegende Mehrheit der Industrie bilden Absplisse, Bruchstücke und Späne, die hier das Grundmaterial sind. Diese grundlegende Fundmasse kommt besonders bei den Fundgruppen II, III, V und VI vor und überzeugt uns von der Herstellung der Geräte auf den einzelnen Arbeitstellen. Hier befanden sich formlose Absplisse, oft noch mit erhaltener ursprünglicher Rohstoffrinde, die durch Abschlagen von Kernen zu Klingen und Abschlägen entstanden, sogar durch Abschlagen der Klingen und Abschläge selber, von denen weitere Geräte geformt wurden. Die Kerne waren grösstenteils prismatisch (Abb. 10) mit Klingen oder kürzeren breiten Abschlagsnegativen. Einige hatten eine Doppelbasis. Viele Kerne und ihre Bruchstücke waren unbearbeitet. Einige Prisma- und Flachsteine wurden als Hobel oder breite Stichelgeräte verwendet und verarbeitet (Abb. 8: 14). Es ist interessant, dass zwischen ihnen viel abgeschlagenes Jaspisgeröll war, von dem aber keine Klin-

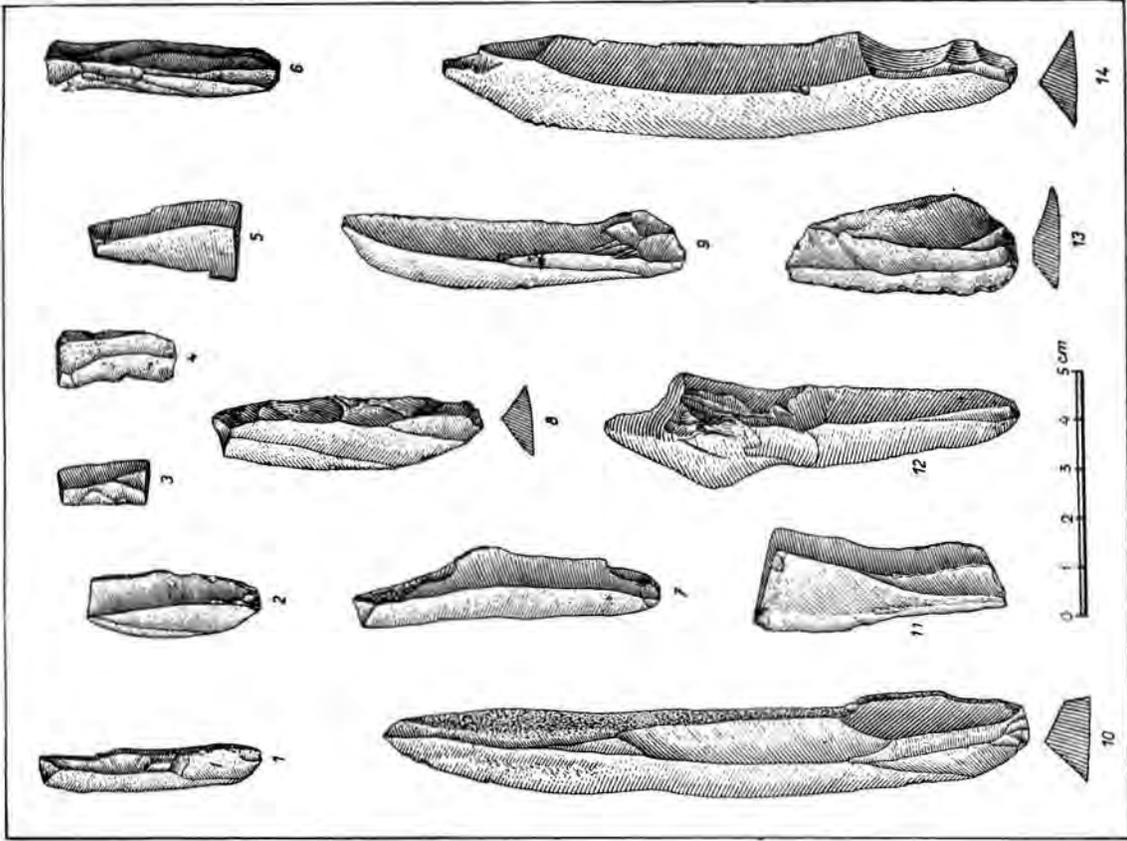

Abb. 13. Tibava. Klingen. Gezeichnet von V. Mészáros.

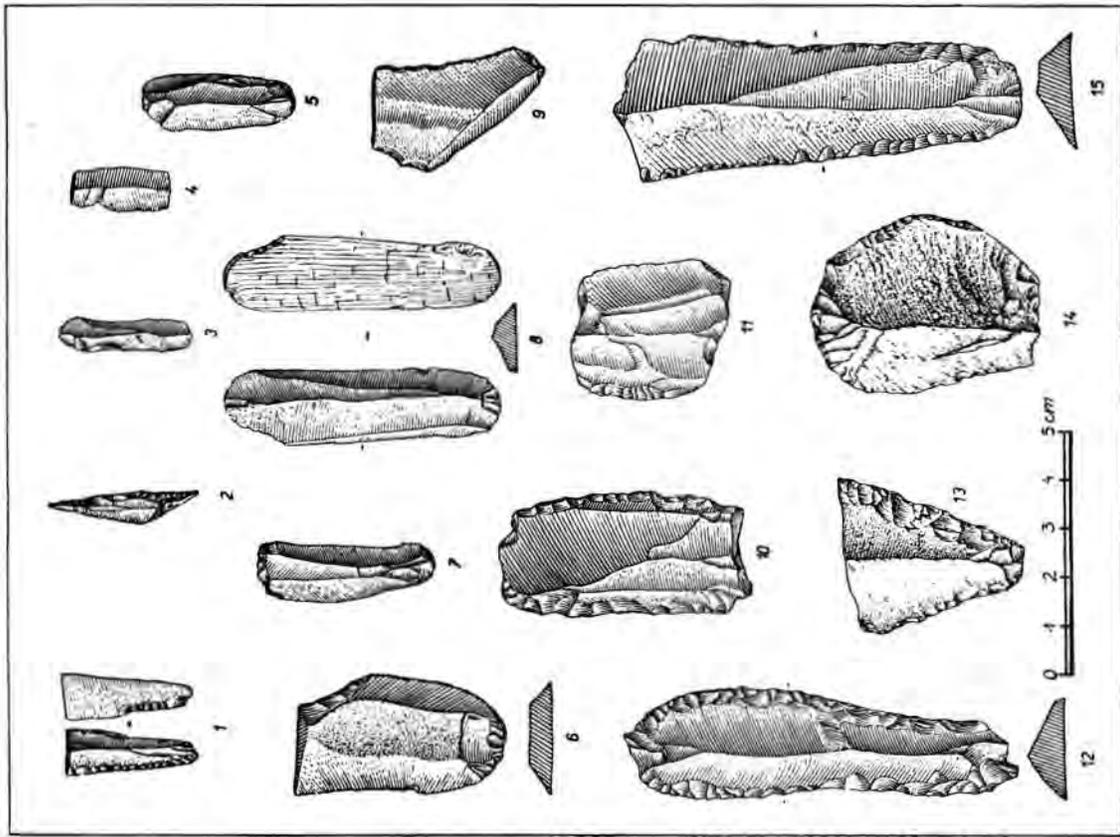

Abb. 12. Tibava. Geräteauswahl. Gezeichnet von V. Mészáros; No. 13-14 gezeichnete P. Stankovičová.

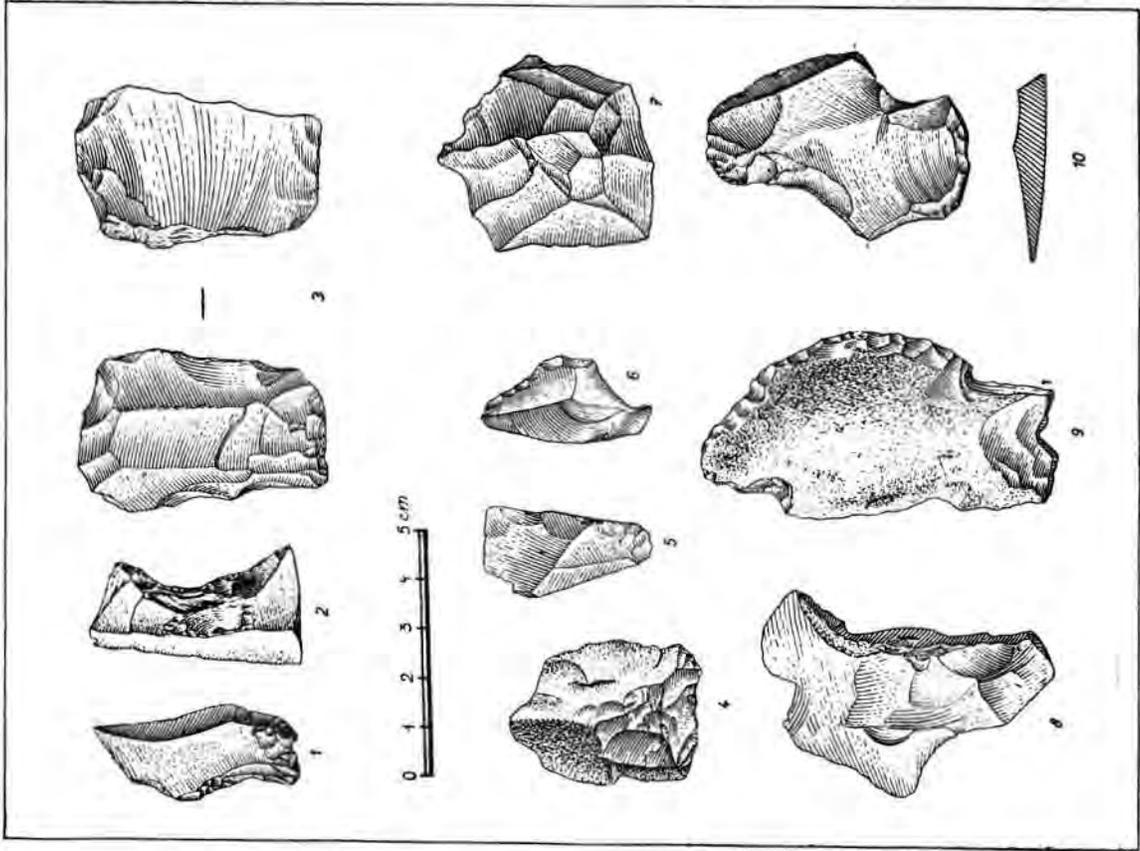

Abb. 15. Tibava. Geräteauswahl. Gezeichnet von V. Mészáros; No. 2 gezeichnete P. Stankovičová.

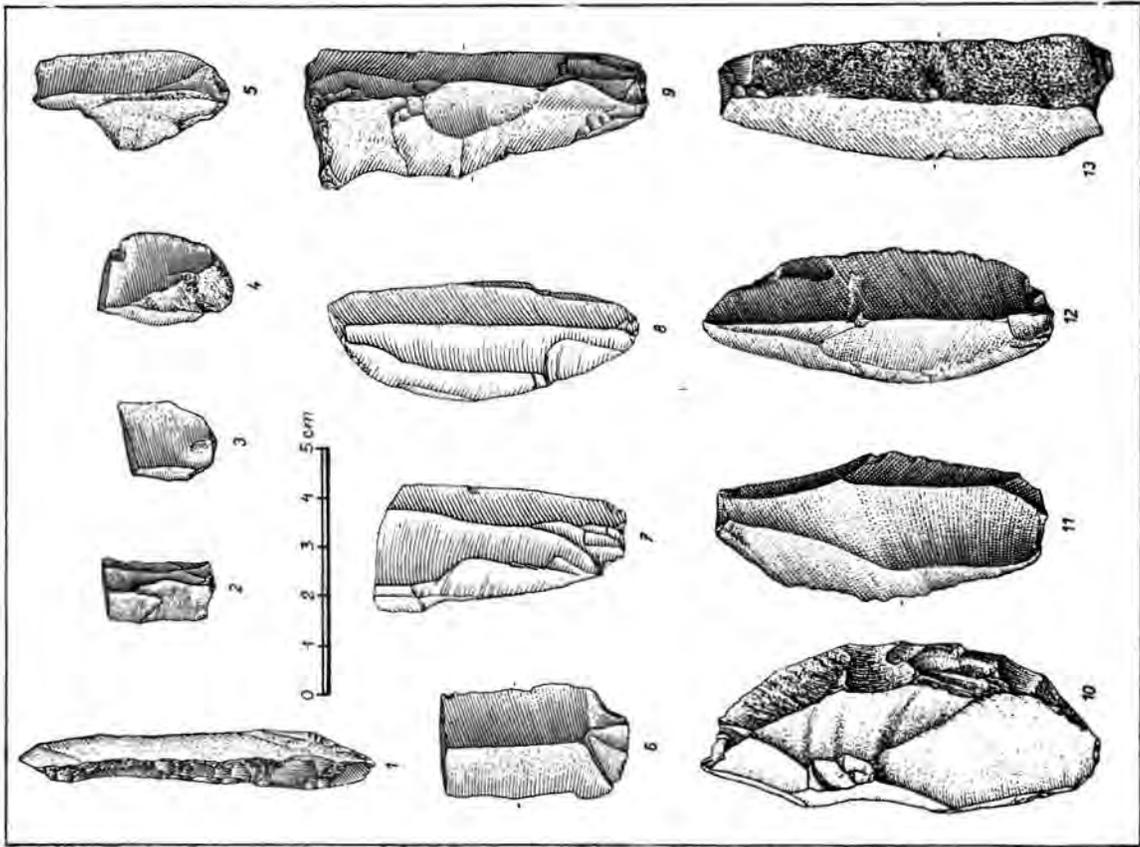

Abb. 14. Tibava. Geräteauswahl. Gezeichnet von V. Mészáros; No. 7-8, 10 gezeichnete P. Stankovičová.

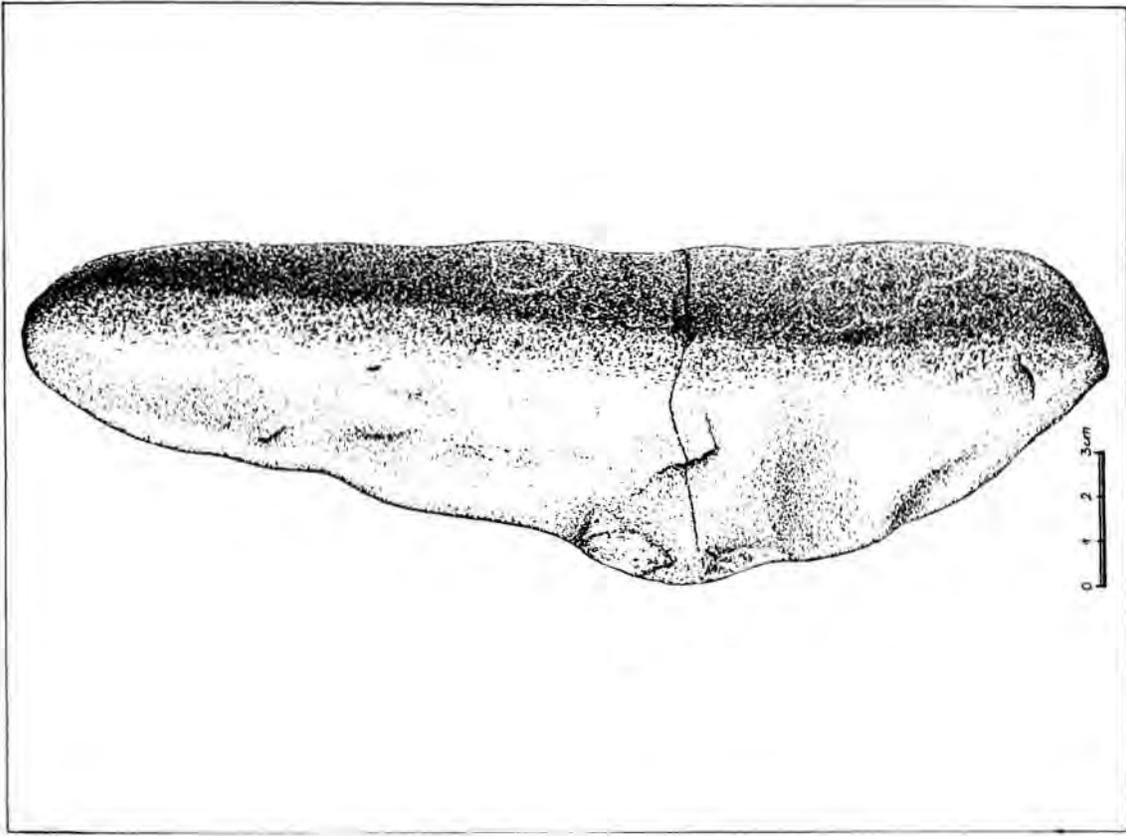

Abb. 17. Tibava. Steinreiber zum Zerreiben des Farbstoffes. Gezeichnet von P. Stankovičová.

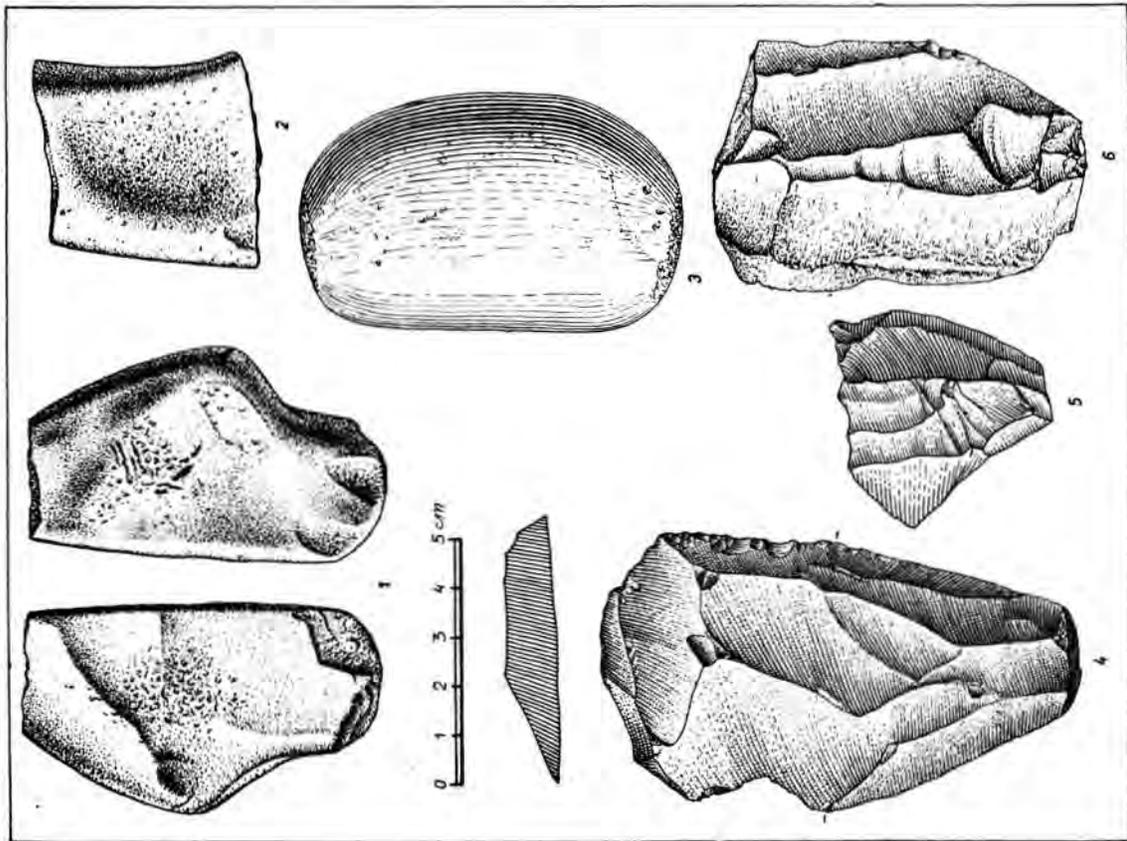

Abb. 16. Tibava. Arbeitsunterlage, Mörser, Haustein und Abschlüge, Gezeichnet von V. Mészáros; No. 6 zeichnete P. Stankovičová.

gen abgeschlagen worden waren. Diese wurden besonders bei der Fundgruppe Ia gefunden. Hier befinden sich auch Kernstücke aus Jaspis, deren ursprüngliche Geröllrinde entfernt worden war und auf denen besonders Negative von dünneren und

Abb. 18. Tibava. Amboss und Hausteine. Photo J. Krátky.

schmäleren Klingen waren. Alle diese Funde von Kernstücken und ihren Bruchstücken am meisten von Absplissen konzentrierten sich im Ostteil der durchforschten Fläche auf unserer Siedlung. In diesem durchforschten Ostteil waren auch die meisten Steinarbeitsunterlagen in Form von kleineren Ambossen aus Andesit (Abb. 16: 1), deren Flächen stark behauen waren (Abb. 18). Die Hausteine waren meistens aus Quarzit. Sie bestanden aus ovalem Geröll mit beiden stark abgeschlagenen Endteilen (Abb. 16: 3, Abb. 18).

Die Geräte selbst, aber auch einige Klingen und Abschlüge, sind sorgfältig mit einer feinen Randretusche versehen. Eine steile oder stufenförmige Retusche ist seltener. Es kommen auch Geräte mit einer breiten Flächenretusche, besonders an der Oberseite der Funde, vor. An der Unterseite von einigen Klingen aus Obsidian ist eine sehr feine Randretusche, wir finden sogar perlenförmige Retuschen. Die Retusche beschränkt sich grösstenteils auf den Teil des Gerätes, der benützt wurde. Die Schlagflächen der Kerne, von denen unsere Klingen und Abschlüge gewonnen wurden, richtete man vor dem Abschlagen nicht her. Davon überzeugen uns auch die unretuschierten Schlagflächen der Klingen und Abschlüge. Der Winkel zwischen der Abschlagsachse und der Schlagflä-

che beträgt beim grössten Teil unserer Funde ungefähr 90° . Im Wesentlichen unterscheiden wir zweierlei Schlagbuckel: grosse, mit dem Maximaldurchmesser 2 cm, diese befinden sich besonders an Abschlügen aus Obsidian und aus braunrau gestreiftem Quarzit. Auf diesen grossen Schlagbuckeln fehlen die typischen Schlagspitzen. Die übrigen Schlagbuckel waren kleiner, was uns von der Genauigkeit der geführten Schläge überzeugt und in diesem Zusammenhang auch von der beträchtlichen Geschicklichkeit und technischen Entwicklung der Erzeuger. Damit hängen auch die nicht sehr grossen Schlagstellen der Klingen und Klingenabschlüge zusammen, sie haben ohne Ausnahme gut entwickelte Schlagspitzen, die dadurch entstanden, dass bei einem starken Schlag auf die Schlagfläche flache Splitter — Schuppen — absprangen. Auch diese Merkmale überzeugen uns von der präzisen Schlagführung auf die Schlagstellen mittels eines Hausteines.

Bei der typologischen Auswertung der Steinindustrie aus Tibava sehen wir, dass sich vor allem Artefakte nachweisen lassen, die typisch für das Aurignacien sind. Das sind besonders die Hochkratzer und dicken Schulterkratzer, Klingenkratzer an retuschierten Klinge, verschiedene Klingen mit beidkantiger Retusche und Kerben. Von den jüngeren Elementen kommen hier verschiedene Schmalklingen vor, Kratzer an Enden langer Klingen, eine mikrolithische Klingenlamelle mit Stiel, eine Klingenlamelle mit Rücken und kleine Klingenlamellen. *Im Ganzen stellt die Fundkollektion die jüngere Phase des mittleren Aurignacien vor*, deren Inventar noch nicht von den typischen jungpaläolithischen Elementen beherrscht wird, wie Klingen mit beidseitiger Retusche, atypische Kerbspitzen, Klingenlamellen mit Rücken oder Bohrer. Auch unser Fragment einer Klingenlamelle mit Rücken, die ansonsten die jüngere Orientation des Fundortes klar bezeichnet, ist vereinzelt. Im Vergleich zu den Fundkollektionen des mittleren Aurignacien im Hornadtal ist unsere Industrie aus Tibava von ausgesprochener jüngerer Art. Nicht nur der typologische Gesichtspunkt spricht dafür, sondern auch die Herstellungstechnik der Geräte, die auf der Station in Tibava sehr hochstehend ist. Es geht besonders um die Herstellungstechnik der Prisma-Kerne, durch die, zum Unterschied von den erwähnten Fundorten, reine Klingenindustrie gewonnen wurde. Während auf den Aurignac-Stationen im Südteil der Košicer Kesselvertiefung (z. B. Kechnec I, Barca I und II) besonders kürzere Klingen-, Abschlags- und Absplissgeräte zu

beobachten waren, wurden in Tibava die Geräte grösstenteils aus langen, regelmässigen Klingen hergestellt. Auch die gesamten Geräteformen sind vollkommener; alle fertigen Geräte sind im Vergleich zu den gröberen weniger markanten Werkzeugen aus Kechnec oder aus den Barcaer Objekten von vollendeter klassischer Form. Auf der Siedlung von Tibava fehlen schon die Moustier-Formen, wie verschiedene Schaber oder Spitzen, aber noch treten nicht die typischen Jungaurignac-resp. Gravette-Elemente auf, wie z. B. in der Westslowakei in Šahy, Moravany, Vlčkovce — der obere Fundhorizont.¹⁰ Auch wenn sich Tibava und die paläolithischen Stationen im Hornadtal typologisch sehr nahe stehen, muss man bei einem Vergleich doch nachdrücklich betonen, dass sie bei der Herstellungstechnik doch von anderen grundlegenden Motiven geleitet wurden, wie man aus der Analyse der Herstellungstechnik ersehen kann.

Typenverzeichnis von Tibava

Typ	%
1 Klingenkratzer	18,30
3 Doppelkratzer	2,77
5 Klingenkratzer an retuschierter Klinge	2,77
6 Klingenkratzer an Aurignac-Klinge	2,77
8 Kratzer an Abschlag	6,91
10 Daumnagelkratzer	4,16
11 Hochkratzer	5,5
12 Hochkratzer, atypisch	1,38
13 Schulterkratzer, dick	4,16
14 Schulterkratzer, doppelt oder einfach, dünn	1,38
16 Hobel	5,55
27 Flächenstichel, gleichwinklig	4,16
34 Stichel an Klinge mit gerader Endretusche	4,16
35 Stichel an Klinge mit schräger Endretusche	2,77
44 Flachstichel	1,38
47 Atypische Châtelperron-Spitze	1,38
55 Stielspitze	1,38
65 Klinge mit einkantiger Retusche	2,77
66 Klinge mit beidkantiger Retusche	4,16
67 Aurignac-Klinge	1,38
74 Stück mit Kerben	5,55
76 Ausgesplittertes Stück	1,38
85 Klingenslamelle mit Rücken	1,38
92 Sonderformen	12,5

Wichtigere Indexe: IG — 5, IB — 1,25, IBd — 0,42, IGA — 1,25, IBdr — 3,33, IGAr — 2,50, GA — 1,11, GP — 0,42.

Der Farbstoff und seine Bedeutung

Die Bedeutung des gelben und rotbraunen Mineralfarbstofffundes aus den Sektoren XI/1, XV/2 und 3 und XVII/3 ist sehr gross. Hier muss man

besonders den Hortfund des rotbraunen Farbstoffes betonen, der im Ostteil des Siedlungsobjektes I in der Nähe der Feuerstelle am Südrand der Grube untergebracht war. *Der Hort wird von einer grösseren Menge Mineralfarbstoffes gebildet*, und zwar in Form grösserer und kleinerer Farbkumpen. Die grössten Stücke wiegen 1,91 kg, 1,41 kg, 1,17 kg und die kleineren Stücke zusammen 1,65 kg. *Der ganze Hort hat ein Gewicht von 6,22 kg.* Die übrigen gelben und braunen Stücke fand man auf der ganzen Siedlung verstreut. Beim Objekt I fand man noch ein kleineres Stück roten und ein Stück gelben Farbstoffes.

Der rote Farbstoff stellt mineralogisch Andesit vor, mit einem grossen Anteil von Plagioklas und einem geringen Anteil von rhomboidalen Pyroxen. In dem Grundstoff sind ausser den erwähnten Anteilen noch ein erhöhter Anteil Hematit, von dem die rote Färbung stammt. Die Andesite kommen unweit des Fundortes im Vihorlat-Gebirge vor. Der gelbe Mineralstoff ist auch örtlichen, ostslowakischen Ursprungs. Er ist eigentlich feiner Aschtuff, mit einer kleinen Beimengung Sedimentärmaterials. Die roten Komponenten sind stark limonitisiert, sodass die ursprünglichen Mineralien nicht näher bestimmbar sind und man kann zwischen ihnen metamorphosierte Plagioklase sehen und minderwertige Pyroxene. Der anwesende Quarzit ist sedimentären Ursprungs. Unser Fragment des gelben Farbstoffes entspricht also einem verwitterten Andesittuff.

Roten und gelben Farbstoff kennen wir aus dem ganzen Jungpaläolithikum, In einigen Lokalitäten kommt er auch in grösseren Mengen bis über 10 kg vor, z. B. in Abri Blanchard. In unserer Nachbarschaft kennen wir sogar eine Farbstoffgrube, die G. Mészáros und L. Vértés bei Lovas in Ungarn (Komitat Veszprém) durchforschten. Bei Lovas befinden sich nämlich Dolomitsteinbrüche, wo im Jahre 1951 eine paläolithische Farbstoffgrube festgestellt wurde.¹¹ Der dortige Farbstoff stellt rote Limonitzwischenlagen im Dolomit vor, die auch die örtlichen Bewohner zum Malen ihrer Häuser und zu anderen Zwecken förderten. Die Obengenannten legten im Herbst 1952 zwei Gruben frei, woher der steinzeitliche Mensch Mineralfarbstoff gewann. Bei der Forschung stellten sie fest, dass der paläolithische Mensch hier Farbstoff aus der Grube förderte, die er kesselartig vertiefte, in dem er die roten Farbenlagen im Dolomit verfolgte. Die Autoren beschreiben und führen Knochenwerkzeuge an, die zur Farbstoffförderung dienten und zwar: Hohlmeisseln, Meisseln und

Artefakte in Form von Grobspitzen (pic). Dieser Fundort des Szeletiens datieren sie in das erste Drittel W1—W2. Es ist nicht ausgeschlossen, dass die Bewohner von Tibava auf ähnliche Weise ihren Farbstoff gewannen, obwohl das sehr unwahrscheinlich ist, da sich in den umliegenden Bergen ähnliche Andesite und Tuffite in Klumpen auch auf der Oberfläche befinden. Unsere Funde wurden auch in dieser Form auf die Siedlung gebracht.

Die älteste Benützung von Farbstoff wird gewöhnlich in das mittlere Paläolithikum datiert. Als Beispiel kann man z. B. die Moustier-Station IIskaja¹² in der UdSSR anführen, wo in der Kulturschicht Stücke von roter und orangefarbener Farbe waren. Im französischen Paläolithikum¹³ kommt auch roter und gelber Ocker vor. In der Cottes-Grotte fand man sogar eine Tube von einem Renttierröhren als Farbstoffbehälter. Aus dem Moustérien zitiert L. V é r t e s auch ein klassisches Beispiel¹⁴ der Farbstoffbenützung aus La Ferrassie.

Im Jungpaläolithikum ist der Farbstoff viel verbreitet. Hier kommen besonders die Magdalénien-Lokalitäten, aber auch ältere in Betracht. E b e r t führt in seinem Reallexikon an, dass im Aurignacien roter, gelber, brauner und schwarzer Farbstoff verbreitet war. M. R o s k a¹⁵ führt wieder an, dass aus der Lokalität Noailles (Magdalénien) Eisenockerfarbstoffe bekannt sind, die im Wasser aufgelöst bis siebzehnfache Farbschattierungen abgaben. Er führt auch an, dass die Lokalitäten¹⁶ Eyzies, Bruniquel und Schussenried schon lange dadurch bekannt sind, dass sie Farbstoff boten. Eine häufige Erscheinung ist der Farbstoff auf den paläolithischen Siedlungen in der UdSSR. Auf der Station Amwrosijevka¹⁷ fand man in der Kulturschicht rote und gelbe Farbstoffstücke und zwar fiel auf den Flächenraum von 1 m² 1—4 Stückchen. Aber auch in allen anderen Teilen der Kulturschicht befinden sich überall rote und gelbe Farbstoffstückchen.¹⁸ Diese wurden von der Förderungsstelle, wo die Farbstoffe vorkamen und zwar an den Abhängen Korennaja Balka — ungefähr 500 m westlich von der Station, abtransportiert. Auf dem Bild 188 des zitierten Werkes ist der Grundrissplan abgebildet, wo sich drei Knochen- und Steingruppen befinden und in ihrer Umgebung lagen verstreute Farbstoffstückchen.

In grosser Menge kommt der Farbstoff auf der Station Borschewo II¹⁹ vor, wo die Kulturschicht von rotem und gelbem Farbstoff überfüllt war. Ausserdem wurde hier noch eine Meermuschel ge-

funden, in der hellrote eisenhaltige Farbe erhalten geblieben war; diese war zermahlen und wahrscheinlich mit Fett vermischt. Auf einigen paläolithischen Stationen kommt so eine Menge Mineralfarbstoff vor, dass die ganze Kulturschicht davon verfärbt wurde, z. B. in Kostenki und Gagarin.²⁰ In Kostenki I fand man eine grosse Farbstoffmenge besonders roten und gelben. In vielen Fällen war die Füllung verschiedener Abfall- und Vorratsgruben (z. B. Grube 11, 17, 68, 71, 99, 105 und weitere)²¹ von starker roter Färbung. Farbstoffstückchen fand man auch in der Füllung des Siedlungsobjektes — zemljanka B — und in der „malaja zemljanka“.²²

In der Ostslowakei wissen wir von der Farbstoffbenützung vorläufig nur von Cejkov, wo auf einer gemeinsamen Exkursion mit F. P r o š e k im Jahre 1954 fanden, eine rote Bemalung erhalten blieb. Ausser in Dolní Věstonice²³ und Ražice²⁴ wurden noch Spuren von einer Farbstoffbenützung auf zahlreichen Stellen gefunden.²⁵

Aus der älteren Steinzeit blieben nur Farbstoffe mineralischen Ursprungs erhalten. Sie bestehen gewöhnlich aus verschiedenen Eisenkonkretionen, z. B. Limonit, Hematit, gelber eisenhaltiger Ocker, reines Manganerz (Pirolusit), ferner Kaolin, Andesit und Tuff, aber auch Kreide. Die übrigen Farbstoffe organischen Ursprungs blieben uns nicht erhalten. Einige Verfasser führen auch die Benützung von Holzkohle als Farbstoff an, was sehr wahrscheinlich ist, besonders wenn wir die Tatsache in Betracht ziehen, dass man sie auf jeder Siedlung bei der Hand hatte. Der gelbe und besonders der rote war der verbreitetste und am meisten benützte Farbstoff. In der paläolithischen Station Jelisejewitschi unterscheidet S e m j o n o v²⁶ diese Farbschattierungen; kastanienbraun, liches Kadmium, goldener Ocker, sandbraun, lichter Ocker. Die blaue und grüne Farbe konnte bis jetzt im Paläolithikum nicht nachgewiesen werden.

Mit den Farbstofffunden hängen eng auch weitere interessante Funde zusammen, die von unserer Siedlung stammen. Der interessanteste Fund ist eine steinerne Andesitplatte (Abb. 16: 2) mit einer flachen Mulde auf einer Seite. Er wurde im Sektor XIII/2 gefunden und hängt eng mit den roten und gelben Farbstofffunden zusammen. Diese Andesitplatte hat die Ränder der schüsselartigen Vertiefung vollständig abgerundet und unter dem Vergrösserungsglas kann man eine starke Abnützung der Fläche bemerken und zwar in Form halbkreisförmiger Furchen, die Spuren kreisender

Reibung sind. Ein weiterer ähnlicher Fund stellt ein dünnerer „Steinreiber“ (24 cm lang) vor, der an seinen schmälere Randseiten die ganze Seite abgeschliffen und abgewetzt hat (Abb. 17). Er war in zwei Stücke zerbrochen. An der Bruchstelle, wo dieser Reiber mässig verbreitert war, sind Schlagspuren zu sehen, die in Form einer abgeschlagenen Oberfläche des verdickten Kantenteils erhalten blieben. Wahrscheinlich ist er beim Zerschlagen grösserer Farbstoffstücke zerbrochen.

Diese Funde führt man in der paläolithischen Literatur als Mörser und Reibsteine für Mineralfarbstoffe an. Ähnliche Platten zum Zerreiben von Mineralfarbstoffen und Reiber sind im ganzen Jungpaläolithikum bekannt. Eine genaue Analogie zu unserer „Steinschüssel“ veranschaulicht Semjonov in seiner Analyse der urtümlichen Technik,²⁷ die von der jungpaläolithischen Station Kostenki IV stammt. Auf derselben Abbildung führt er ähnliche Steinplatten aus Malta an. An allen waren Spuren von Farbstoffzerreibungen erhalten geblieben.

Ähnliche Mörser (mortiers) mit Stampfern — Reibern, die uns an neolithische Reibsteine mit Reibern erinnern, kennen wir auch aus Dolní Věstonice, von wo sie von K. Absolon in seinem Bericht aus der Forschungssaison 1925 angeführt werden.²⁸ Einige solche Platten oder Geröll, dessen flache Seite ausgehöhlt wurde, konnten nicht nur als Mörser, sondern auch als Palette dienen. Diese führt auch K. Lambrecht²⁹ aus La Madeleine, Les Eyzies und Laugerie-Basse an. Nach seiner Ansicht sind die Mörser technisch sehr interessant. Sie wurden in der Regel aus Granit verfertigt, von dem ein 5—6 cm langes und 1—1,5 cm tiefes kleines Gefäss durch allmähliches Aushöhlen mit Hilfe von Feuerstein³⁰ hergestellt wurde. In Frankreich wurden ähnliche Funde auch in anderen Lokalitäten gewonnen.³¹

Ausführlich studierte diese Mörser und Reiber der sowjetische Forscher Semjonov,³² der an ähnlichen Gegenständen die Benützungsspuren erforschte. Die Sandsteinplatten, die Gorodcov in Timonowka fand und die er für Schleifsteine für Knochenwerkzeuge hielt, tragen Glättungs- und Vertiefungsspuren und Semjonov hält sie auch für Reibsteine. Auf der Lokalität Malta, wie Semjonov anführte, dienten zur Farbstoffzerreibung dünne unebene Platten mit der Fläche von ungefähr 20 cm². Die Fläche, auf der gearbeitet wurde, war klein und hatte die Form eines unregelmässigen Kreises. Die Reibungsspuren sind am deutlichsten in der Mitte zu sehen.

Nach den Beobachtungen von Semjonov sind das Spuren einer kreisenden Bewegung. In den Plattengrübchen blieben die Reste einer Ockerfarbe erhalten. Ähnliche Mörser aus Sandstein beschreibt er auch aus Kostenki IV.³³ An einer von ihnen war zu sehen, dass er durch Schläge bearbeitet worden war. Man kann an ihm die kreisende Umlaufbewegung des Zerreibens sehen, sogar die Schlagspuren des Stampfers. Auf dieser Platte wurden Farbstoffstückchen zerschlagen, zerkleinert und zerrieben. Davon überzeugt uns auch die Arbeitsfläche des Stampfers. An ihnen sind zwar nicht so die Reibungsspuren zu sehen, sondern eher Schlagspuren in Grübchenform, in denen auch Farbstoff erhalten blieb. Nach Semjonov waren die Stampfer im Paläolithikum sehr formverschieden. In Kostenki I waren es verschiedene Geröllsteine aus Quarzit. Ihre Oberfläche war durch den langen Gebrauch an den Rändern abgenützt. Es ist interessant, dass an der schmalsten Seite, wo man die Daumen hielt, keine Abnutzungsspuren vorhanden waren.³⁴ Die Arbeitskanten werden von den abgerundeten Teilen des Gerölls begrenzt. In den Poren des abgenützten Stampferteils blieben Spuren von Farbstoff erhalten. Ähnliche Spuren von Abnutzung konnte man an dem beschriebenen langen Stampfer aus unserer Siedlung beobachten.

Einige Verfasser vermuten, dass auch einige Knochen zu ähnlichen Zwecken verwendet wurden. Aus Afantowa Gora stammt auch ein ähnlicher Mörser, der aus einem Mammutstosszahn verfertigt worden war.³⁵ In der Literatur über das Paläolithikum finden sich auch Erwähnungen von Knochen- oder auch Steinpaletten des urtümlichen Künstlers. Solche Erwähnungen sind keine Seltenheit. Verworn erklärt in der Charakteristik der Kunstanfänge,³⁶ dass der Farbstoff, den man benutzen wollte, erst zu Staub zerrieben werden musste. Zu diesem Zweck benützte man nach seiner Meinung auch besondere Kratzer, mit denen zuerst die notwendige Farbstoffmenge abgekratzt wurde oder sie zerstiessen und zerrieben — zerstäubten ein Farbstoffstück auf dem Stein. K. Lambrecht³⁷ behauptet, dass auf den Steinen, die zu diesem Zweck benützt wurden, bis heute Gebrauchsspuren zu sehen sind. Der auf solche Art zermahlene Farbstoff³⁸ wurde mit Fett und zwar mit den Fingern auf der Palette vermischt. Auch Semjonov setzt voraus, dass der paläolithische Mensch nicht nur das Zerschlagen, Zerstiessen und das Mahlen des Mineralfarbstoffes kannte, sondern auch seine Vermischung mit Was-

ser, Fett und Gehirn. Nach seiner Meinung säubert das Durchspülen den Farbstoff von Mineralteilchen und die Mischung mit dem organischen Stoff³⁹ machte den Farbstoff widerstandsfähig gegen die Einflüsse von Wasser und Nässe. Der Farbstoff der Wandmalereien in den Grotten und der bemalten künstlerischen Zeichnungen ist sicher auf solche Art hergestellt worden.

Bei der Beschreibung der Wohngrube haben wir gesehen, dass unser Vorrat von rotbraunem Farbstoff in der Nähe der Feuerstelle gefunden wurde. Diese Tatsache kann auch dadurch erklärt werden, dass sich der Farbstoff, der in der Hütte gelagert war, am Feuer erhitzen sollte. Auch Semjonov setzt voraus, dass das Durchglühen der Farbstoffe auf Holzkohle der Farben eine hellere und frischere Schattierung gibt.⁴⁰ Mit einer ähnlichen Erscheinung treffen wir uns auf der osteuropäischen Siedlung mit jungpaläolithischer Kultur in Kostenki I.⁴¹ Dort wurde die kreisförmige Feuerstelle No 7 freigelegt, deren flache Grube mit Knochenkohlenstückchen und Asche gefüllt war, worauf eine Schicht von durchbrannten roten Eisenerz in Form einer rötlichen ockerartigen Masse lag. Jefimenko setzt voraus, dass diese Feuerstelle zur Farbstoffgewinnung aus Eisenerz diente.

Die Meinungen der Verfasser von der Bedeutung des Farbstoffes im Leben der urtümlichen Gesellschaft sind verschieden. Gewöhnlich misst man ihm aber einerseits eine rein künstlerische, andererseits eine symbolische und kultische Bedeutung bei. Vom esthetischen Standpunkt aus finden wir hochentwickelten Kunstsinn. Die Wandmalereien in Grotten zusammen mit den geschmackvoll verzierten Knochengegenständen bestätigen eine solche Anlage künstlerischen Empfindens. Semjonov⁴² ist der Meinung, dass der Farbstoff nicht nur zur Verschönerung der Kleidung, der Flecht- und Holzerzeugnisse benützt wurde, sondern auch zum Tätowieren. Jefimenko meint,⁴³ dass die Farbe nicht nur zur reinen Verzierung diente, sondern auch als Körperschutz im Winter in Form von gefärbtem Fett. In seinen Arbeiten begegnen wir betreffs der Farbstofffunktion auch kultischen und magischen Erklärungen. Im Zusammenhang damit konnte man den roten, weissen und schwarzen Farbstoff mit primitiven religiösen Vorstellungen der urtümlichen Jäger verflechten, besonders was die Naturerscheinungen wie Feuer, Sonne, Tag und Nacht betrifft. Interessant ist auch seine gesellschaftliche Schlussfolgerung im Zusammenhang mit der Be-

nützung des roten Farbstoffes.⁴⁴ Nach seiner Ansicht war die Einführung der häuslichen Feuerstelle auf grossen jungpaläolithischen Siedlungen, die die Stammesgruppen bewohnten, ausser der Bedeutung der Frauenfiguren, auch mit der Benützung des roten Farbstoffes verbunden, der allgemein sehr viel bei verschiedene Zeremonien als Material benützt wurde. Es wird besonders bei Zeremonien gebraucht, die das Blut, die Lebenskraft oder das Feuer symbolisieren und spielt eine bedeutungsvolle Rolle beim Formen der Grundlagen des Stammeskultus. L. Vértés⁴⁵ setzt auch eine ähnliche Bedeutung des roten Farbstoffes voraus. Auf Grund ethnographischer Analogie bringt er die rote Farbe mit der Lebenskraft — besser gesagt — mit der Farbe, die das Leben symbolisiert zusammen. Der rote Farbstoff war nach seiner Meinung auch eine bedeutungsvolle Notwendigkeit der urtümlichen Gesellschaft, die nicht nur benützt, sondern auch gewonnen und gefördert wurde. Ein reiner roter und gelber Farbvorrat wurde auch in Mezin im Inneren der Wohnstätte in der Nähe von Mammutknochen gefunden. Sie lagen zusammen und stellten nach, Šovkopljaja⁴⁶ wahrscheinlich ein Kultuskomplex dar. Auch in diesem Fall kann man im gewissen Sinn von einem Hort — von einem Farbstoffvorrat sprechen, der eine wirtschaftliche und gesellschaftliche Bedeutung hat, die wir noch bei der Auswertung der Fundumstände erwähnen werden.

Die Analyse und Auswertung der Fundumstände in Tibava

Das historische und gesellschaftliche Milieu

Bei der Fundbeschreibung haben wir gesehen, dass die Siedlung aus sechs unregelmässig ausgebreiteten Fundnestern besteht (Objekte I—VI). Zwischen diesen Silexgruppen befanden sich nur kleinere, sehr undeutliche Artefaktgruppen oder nur vereinzelte Werkzeuge. Alle markanteren Gruppierungen befanden sich im Ostteil der durchforschten Fläche, wo sie sich in der Nähe der freigelegten Wohngrube gruppierten. Die Wohngrube stellt die Überreste einer ehemaligen in die Erde vertieften Wohnstätte vor. Die in der Grube festgestellten Pfahllöcher, wie auch andere Tatsachen, z. B. Aussensteine, die von aussen die Tragbalken stützten, geben genügend Stützpunkte für die Rekonstruktion. Die Steinindustrie, die in der Grube war, bestand grösstenteils aus Absplissen, die

56% der Funde aus der Grube bilden. Dann folgen die Werkzeuge (10,81%) Klingen, Kernstücke und der erwähnte Farbstoffhort. Sehr bemerkenswert ist der gleichmässige Anteil verschiedener Rohstoffarten, die im annähernd gleichen Verhältnis vertreten sind. Beim Objekt I waren aber die Steingeräte nicht nur an die Grube selbst gebunden, sondern sie wurden von Funden der Steinindustrie auch aus der Umgebung des Siedlungsobjekt begleitet, die eng miteinander zusammenhängen. Die Funde aus der Gruben Umgebung zeigen im grossen und ganzen dasselbe Bild, und die Zusammensetzung der Industrie und Rohstoffe ist im Grunde genommen die gleiche wie die Funde aus der Grube. Es ist charakteristisch, dass weder in der Grube noch in der Gruppe Ia, die um die Grube herum liegt, retuschierte Abschlüge und Klingen gefunden wurden. Diese Fundgruppe in der Grube (Objekt I) und in der nächsten Gruben Umgebung (Ia) ist von grosser Bedeutung, da sie der Ausgangs- und Stützpunkt für die Analyse der übrigen Fundgruppierungen ist.

Bei der Auswertung der übrigen Objekte — Gruppierungen werden wir uns auf die Analyse des Inhaltes dieser Fundgruppen stützen, wobei wir unsere Aufmerksamkeit einerseits auf das Verhältnis zwischen den fertig retuschierten Geräten und den übrigen Erzeugungsgegenständen richten, andererseits auf das Verhältnis zwischen den Rohstoffen in den einzelnen Objekten.⁴⁷ In der Fundgruppe II war ein hoher Prozentsatz von Absplissen und Abfällen, die in diesem Nest 80,85% betragen. Obwohl in dieser Gruppe 5,32% fertiger Geräte waren, bilden die Absplisse zusammen mit den Abschlügen die überwiegende Mehrheit der Funde. Von den Rohstoffen ist am meisten Quarzit (31,92%) vertreten, dann Obsidian (24,47%) und Opale, von denen über 19% gefunden wurde. Die übrigen Rohstoffe waren weniger vertreten. Die Kerne und ihre Bruchstücke bilden 3,19%. Auch in der Gruppe III herrschen überwiegend die Abfälle (84,73%) vor. Die fertigen Werkzeuge betragen hier nicht einmal 1%, dafür waren aber die Kerne an zweiter Stelle mit 5,91%. Es fehlen hier bearbeitete Abschlüge und Klingen; hier waren nur unretuschierte breitere Klingensabschlüge und Klingen, die zusammen beinahe 7% betragen. Für diese Gruppe ist es charakteristisch, dass 85,22% der Funde aus Quarzit bestanden. Die übrigen Rohstoffe sind nur gering vertreten.

Im Objekt IV waren die wenigsten Abfälle (56,58%) und gleichzeitig die meisten fertigen Geräte (15,79%) von allen Gruppierungen. Ver-

hältnismässig zahlreich waren hier Klingensabschlüge, die 11,84% betragen. Im ganzen stimmt diese Zusammensetzung der Industrie mit dem Objektinhalt I überein. Ähnlich ist es auch mit der Vertretung der einzelnen Rohstoffarten, die genau wie beim Objekt I prozentuell untereinander ausgeglichen sind. Am meisten war hier wieder Radiolarit, der alle anderen Rohstoffe übertrifft.

Das Fundnest V erinnert mit seinem Inhalt an das Objekt III. Die Abfälle und Absplisse betragen über 81%. Die Geräte betragen 5,62%. Die übrigen Funde wurden von Kernen, Klingen und Abschlügen, von denen einige retuschiert waren, gebildet. Wir treffen uns hier mit einer ähnlichen Erscheinung in der Rohstoffzusammensetzung wie beim Objekt III. In diesen Gruppierungen stellen nämlich die Obsidiane 62,50% vor. Die übrigen Rohstoffe sind gering vertreten, ausser Opal und Quarzit, die zahlreicher vorkamen.

Die letzte Fundgruppe, wie wir bei der Beschreibung gesehen haben, bildet keine markanten Gruppierungen, nur wegen der grossen Fundanzahl und zur Gesamtvergleichung haben wir diese Denkmäler in die Analyse einbezogen. Von dieser Gruppe fehlen fertig retuschierte Geräte, Abschlüge und bearbeitete Klingen. Wir treffen uns einzig und allein mit Absplissen, Abbrüchen und Abfällen, die hier 84% betragen. Die übrigen Funde wurden besonders von Kernen und ihren Fragmenten (9,09%) und einigen Klingen repräsentiert. Von den Rohstoffen steht an erster Stelle Quarzit (56,82%), ferner Limnoquarzit und erst dann folgen die übrigen Rohstoffe.

Die übrigen Funde, die ausserhalb dieser Gruppe gefunden wurden, sind in diesem statistischen Analysenbild nicht einbezogen.

Wenn wir uns ausführlicher mit dem Inhalt der graphischen Darstellungen der einzelnen Objekte (Abb. 19) befassen, so bemerken wir einige beachtenswerte Unterschiede zwischen den einzelnen Fundgruppen. Auf diesen graphischen Darstellungen kann man bestimmte Ähnlichkeiten einerseits zwischen den Objekten II, III, V und VI, andererseits zwischen den Objekten I und IV feststellen. In den Objekten II, III, V und VI herrscht das typische Abfallmaterial auffallend vor (auf den graphischen Darstellungen + Zeichen), das wenigstens immer 80% erreicht, grösstenteils aber 85% und sogar mehr beträgt. Dabei fällt nur ein geringer Prozentsatz vom ganzen Inhalt der einzelnen Objekte auf retuschierte Geräte. Z. B. haben nur die Objekte II und V etwas mehr wie 5% retuschierter Geräte. Die Objekte III und VI weisen

nur eine unbedeutende Menge auf (z. B. Gruppe III), oder überhaupt keine (Gruppe VI). Gleichzeitig zeichnen sich diese Gruppen auch dadurch aus, dass einer der Rohstoffarten bei der Herstel-

lung der Steinindustrie markant vorherrscht. Kleinere Unterschiede zwischen den Rohstoffen sind nur beim Objekt II, wo aber sehr viel (80,85%) typischen Abfallmaterials vorhanden ist. Objekt

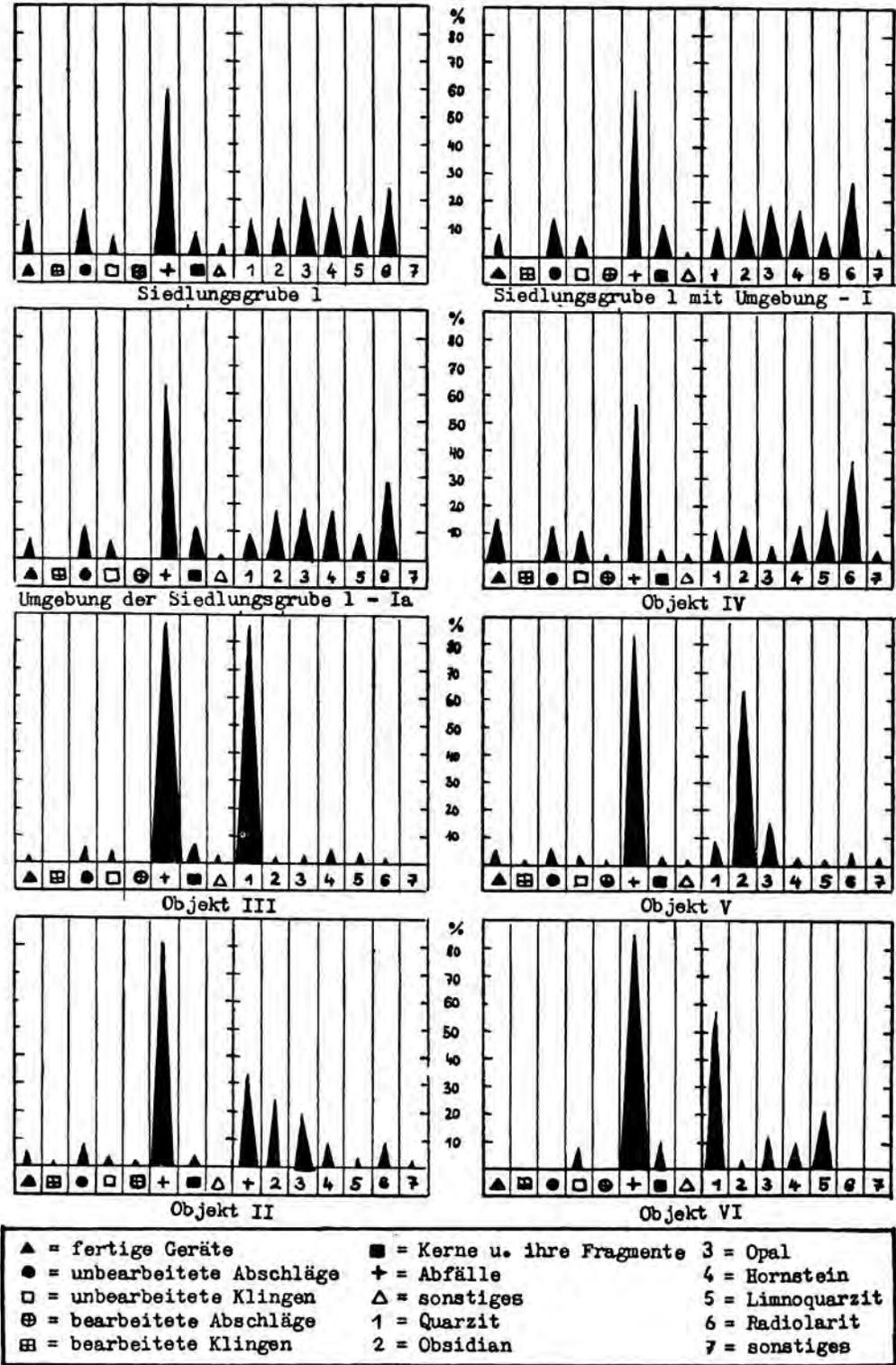

Abb. 19. Tibava. Graphische Tabelle zur Unterscheidung der einzelnen paläolithischen Objekte nach der Industrie und den Rohstoffen.

III und V sind typische Beispiele für das Überwiegen eines Rohstoffs über alle andere Rohstoffarten. So beträgt im Objekt III Quarzit ungefähr 85%, in der Gruppe V beträgt Obsidian wiederum mehr als 62% und in der Gruppe VI herrscht wieder Quarzit mit über 55% vor. Wichtig ist die Tatsache, dass bei allen diesen Gruppen beinahe vollständig Radiolarit fehlt, der in den Objekten I und IV am zahlreichsten ist und am meisten benützt wurde. Eine beträchtliche Kernstückmenge und ihre Bruchstücke zeichneten sich in diesen Gruppen dadurch aus, dass sie von Rohstoffen stammen, die in der einzelnen Nestern vorherrschen. Viele von ihnen liessen sich zu Abschlägen, Absplissen und Bruchstücken zusammensetzen.

Aus allen diesen Beobachtungen, wie auch den Funden der Unterlagen und Hausteine zusammen mit den unterschiedlichen Fundgruppen ergibt sich, *das man in den Gruppen II, III, V und VI die Überreste paläolithischer Werkstätten zur Herstellung von Steinwerkzeugen aus verschiedenen Rohstoffarten sehen muss.*⁴⁸ Die Fundgruppen II, III, und V sind also Überreste früherer Arbeitsplätze — Arbeitsstellen, wo Steinwerkzeuge hergestellt wurden. *Eine Besonderheit dieser Arbeitsstellen ist der Umstand, dass auf der Arbeitsstelle III zur Industrieerzeugung Quarzit benützt wurde, während man sich auf der Arbeitsstelle V der Bearbeitung von Obsidian widmete.* Auf den übrigen Arbeitsstellen unserer Werkstätten verarbeitete man wahrscheinlich die übrigen, resp. alle weiteren Rohstoffe mit Ausnahme von Radiolarit.

Hingegen verzeichnen die Objekte I und IV nur gegen 56% Abfallmaterials. Dafür steigt wieder rapid der Prozentsatz retuschierter Geräte, die im Vergleich zu den Werkstätten überall über 10% betragen. Diese Industriezusammensetzung ist auch bei den übrigen bekannten paläolithischen Siedlungsobjekten üblich. Von den Rohstoffen herrscht überall Radiolarit vor, der in den Werkstätten nur einen geringen Prozentsatz der Rohstoffe vorstellt. Das Verhältnis der übrigen Rohstoffe ist grösstenteils ausgeglichen. Da die Fundgruppe des Objektes I, die aus der Wohnstätte stammt, durch die Anwesenheit des Siedlungsobjektes selbst indentifiziert wird, ist es klar, dass diese Funde das Inventar der Wohnstätte bilden. Da auch die Fundgruppe der Grubenumgebung 1 (Ia) nicht aus diesem Rahmen fällt, muss man damit rechnen, dass auch diese Gruppe mit den Wohnstättenfunden zusammenhängt; sie bildet mit ihnen eine Fundgruppe I und stellt das *eigentliche Inventar des Siedlungsobjektes 1 dar.*

Die Vergleichung der Gruppeninhalte I und IV gibt uns bestimmte Voraussetzungen, auf Grund denen beurteilt werden kann, dass diese sich auffällig von den anderen Objekten unterscheiden, die wir als Werkstätten für die Steinindustrieerzeugung bezeichneten. Wir haben gesehen, dass die Industriegruppe Ia, die zum Inventar des Siedlungsobjektes gehört, auf der Fläche gefunden wurde, die in der Grubenumgebung braungrau gefärbt war, wobei sie sich durch ihre Färbung einerseits vom umliegenden Niveau des paläolithischen Fundhorizontes unterscheidet, andererseits von der Füllungs-färbung der Wohngrube. In diesem Fall kann man diese umliegende Fläche für *eine Arbeitsstätte in der Hüttenumgebung halten, wo sich das eigentliche Leben der Hüttenbewohner abspielte.* Das ergibt sich auch in vollstem Masse aus dem Gesamtcharakter der Steinindustriefunde.

Es bleibt noch ein Problem, was die Fundgruppe des Objektes IV vorstellt, die man mit keinem in die Erde vertieften Objekt in Verbindung setzen kann. Ihr Zusammenhang mit der Feuerstelle einerseits, die aus Steinen und Geröll erbaut war, andererseits mit der gefärbten Fläche um die Feuerstelle, auf der sich die Fundgruppe befand, die eine ähnlich gefärbte Umgebung hatte wie die Umgebung der Siedlungsgrube 1, gibt uns bis jetzt keine verlässliche Antwort auf die Frage, ob sich diese Funde nicht mit den Umrissen einer oberflächlichen Hütte decken, deren leichte Konstruktion in dem ungünstigen geologischen Milieu nicht erhalten blieb, oder ob sie nur irgendeine Arbeitsstelle bei dieser interessanten Feuerstelle vorstellt.

Die Feuerstelle mit Steinkonstruktion unterscheidet sich bedeutend von der Feuerstelle, die Steinpflasterung oder — bekleidung haben, die wir nicht nur aus unserer Siedlung und dem Siedlungsobjekt 1 kennen, sondern auch aus Barca I.⁴⁹ Eine ähnliche Feuerstelle mit grösseren Heizsteinen wurde in Pavlov in Mähren freigelegt; sie unterschied sich aber beträchtlich von unserer Feuerstelle.⁵⁰ Nördlich der Feuerstelle, wie wir schon weiter oben erwähnten, war eine kleine mit Asche und Steinen gefüllte Vertiefung, die sich zwischen der Feuerstelle und den Artefakten befand. Aus dem Charakter der Feuerstelle und auf Grund der Tatsache, dass auf der Steinkonstruktion der Feuerstelle an der Oberfläche flache Steinbretter lagen und paarweise gewisse Steinplatten, kann man schliessen, dass diese Feuerstelle zur Fleischbereitung diente. Man kann voraussetzen, dass nach Durchglühung der Steinplatten auf der

Feuerstellenoberfläche, die glühenden Holzkohlenstückchen und Asche von den Platten abgefegt wurden und darauf dann das Fleisch auf die Art und Weise gebraten wurde, die bei den Naturvölkern üblich ist — auf heissen Steinen. Unsere Feuerstelle erinnert in vielem an die Speisenzubereitung der australischen Eingeborenen, die ein Jägerleben führten. Nach der Meinung J. V l a c h⁵¹ essen sie auch Wurzeln und zwar grösstenteils nicht roh, sondern in Asche gebraten. Da sie Tongefässe nicht kannten, war die Fleischzubereitung sehr primitiv. Das Kochen in heissem Wasser fällt bei ihnen weg, da Töpfe und Schüsseln aus Muscheln oder auch aus Menschenschädeln oder aus einem Schildkrötenschild gemacht waren, taugten sie nicht zum Kochen auf dem Feuer. Aus dem zitierten Werk erfahren wir, dass sie das Fleisch gewöhnlich über dem Feuer oder auf glühenden Kohlen braten. Sie verstehen aber auch das Fleisch in unterirdischen Gruben zu dünsten. Im Süden des Festlandes dünsten sie das Fleisch folgendermassen: sie machen ein grosses Feuer und werfen Steine hinein — neben der Feuerstelle wird dann eine Grube ausgegraben, auf deren Boden ein neues Feuer angefacht wurde. Diese neue Feuerstelle in der Grube umlegen sie dann mit den glühenden Steinen, die auf der ersten Feuerstelle erhitzt worden waren. Auf diese Steine wird dann Gras gelegt, darauf das Fleisch, das gedünstet werden soll, dann wird wieder Gras gegeben, heisse Steine und zum Schluss Erde. Damit wird alles zugestopft und das Fleisch dünstet. Manchmal wird in diese Dampfsteine mit einem Stock ein Loch gemacht, damit sie das Wasser auf die unteren Steine abführen und so mehr Dampf gewonnen wird. Nach so einem Prinzip kann man möglicherweise auch die Benützung unserer Feuerstelle erklären. Dass das Fleisch auf den flachen Steinplatten gebraten wurde oder zwischen den Steinplatten, die nach der Durchglühung wahrscheinlich in die Vertiefung gefegt wurden, das unterstützt auch die Tatsache, dass man die Holzkohlenstückchen und die Asche besonders auf der einen Seite der Feuerstelle fand. Nachdem ein neues Feuer angelegt war, fegte man die Kohlenstückchen in die daneben liegende Grube.

Spuren von einer Wohngrube oder von Pfählen konnte man bei diesem Objekt nicht feststellen und so kann man mit grosser Wahrscheinlichkeit voraussetzen, dass die Feuerstelle mit Steinkonstruktion eine Freilandfeuerstelle vorstellt, die mit keinem in die Erde vertieften Objekt im Zusammenhang steht. Nach dem Gesamtcharakter der

Funde im Objekt kann man beurteilen, dass die Fundgruppe IV zusammen mit der Feuerstelle nur einen Platz von übergangsmässigen Charakter der wirtschaftlichen Tätigkeit um die Feuerstelle vorstellt.

Der Schwerpunkt des Siedlungslebens konzentrierte sich um diese beiden Objekte und Werkstätten. Auf Grund der Tatsache, dass auf der freigelegten Fläche nur ein vertieftes Siedlungsobjekt gefunden wurde und nur einige Arbeitsstellen und auf Grund der kleinen Anzahl der Funde kann man voraussetzen, dass es nicht um eine Siedlung von dauerhaftem, sondern eher übergangsmässigem Charakter ging. *Der übergangsmässigen Charakter der Siedlung* bestätigen auch die Objekte selbst, die nur das notwendigste Inventar hatten, das sehr spärlich war. Der Bau des Siedlungsobjektes selbst mit seinen kleineren Feuerstellen, die nur bei den äussersten Wärmeschwankungen der Übergangszeiten benützt wurden, pflichtet auch dazu bei, dass es hier um einen einmaligen Saisonaufenthalt der Bewohner ging. Dieser übergangsmässige Saisoncharakter der Siedlung bezeugen auch die wahrscheinlichen Absichten der Bewohner von Tibava, die zu dem Zweck hierhergekommen waren, um den hiesigen Rohstoff zu gewinnen und zu verarbeiten, und das wahrscheinlich *in einer Jahreszeit, in der man zwar eine ausgeheizte Wohnstätte braucht, aber in der man schon draussen im Freien vor der Hütte und auch auf seinem Arbeitsplatz arbeiten konnte*, die offenbar ausserhalb der Wohnstätte waren, wie die Analyse unserer Objekte zeigte. Diesem pflichtet auch die Beobachtung bei, dass die Funde, die sich auf der Fläche der Wohngrubenumgebung befanden, einen ähnlichen Charakter hatten, wie die Funde aus der Grubenfüllung und auch die Beobachtung, dass diese Fläche anders gefärbt war als das umliegende Terrain.

Die weitere Analyse der Steinwerkzeuge aus den einzelnen Objekten unterstützen in grossem Masse die vorherigen Schlussfolgerungen über die einzelnen Arbeitsstätten (siehe Abb. 20, wo der Inhalt und der Unterschied des Inventars der einzelnen Objekte abgebildet ist). Während im Objekt I und IV alle wichtigen Werkzeuge vertreten sind, die auf unserer Siedlung allgemein benützt und gebraucht wurden, wie Kratzer, Stichel, Spitzen und Klingen, kommen diese Geräte in den Objekten — Werkstätten II, III, V, und VI allgemein nicht vor. Statt dessen erreichen diese Artefakte ein Übergewicht, das mit den Spaltungseigenschaften dieses oder jenes in den einzelnen

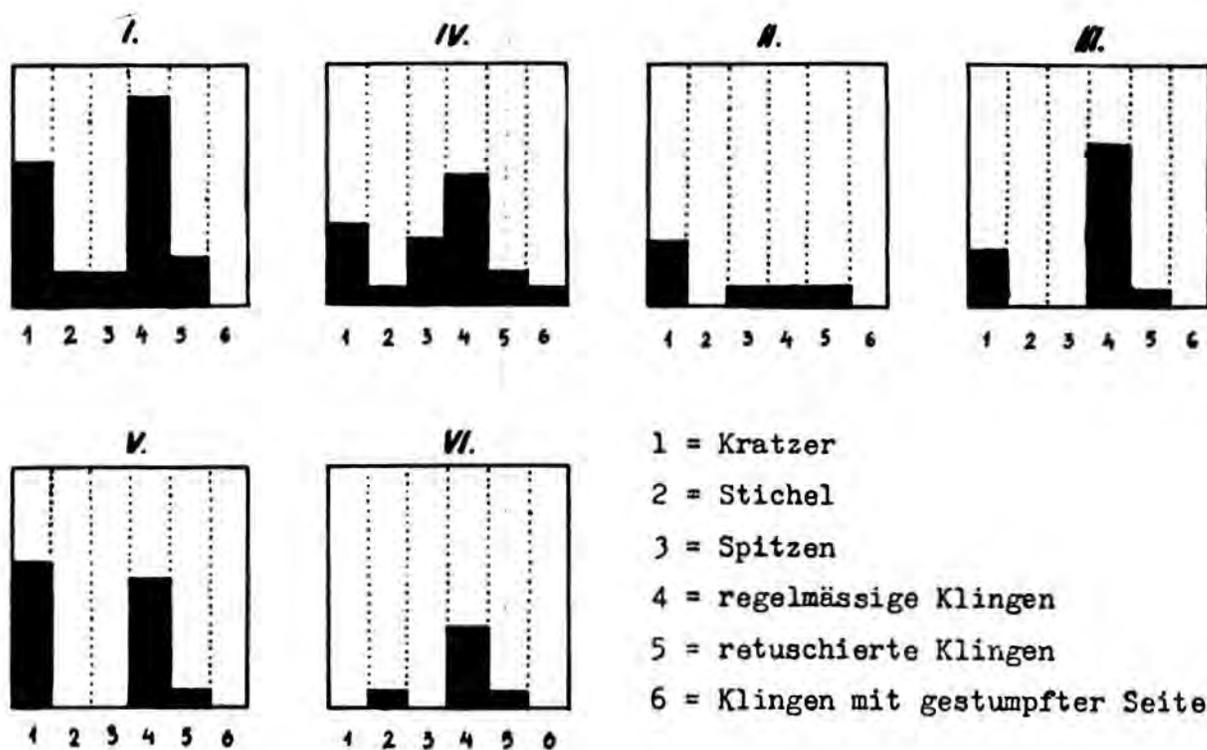

Abb. 20. Tibava. Graphische Tabelle zum Geräteverzeichnis und den Objekten.

Werkstätten verarbeiteten Rohstoffes zusammenhängen. Dieser Umstand entspricht dem Nutzwert des zu bearbeitenden Rohstoffes in dem Sinn, dass sich nach der Spaltfähigkeit und Härte dieser Rohstoffe eine gewisse Rohstoffauswahl der günstigsten Rohstoffe für einige Gerätearten verwirklichte. Z. B. auf der Arbeitsstelle V, wo Obsidian verarbeitet wurde, verfertigte man nur Geräte, die durch ihre Funktion der 6. Härtestufe des Obsidians entsprechen, das heisst der Spaltfähigkeit und Nutzwerten dieses brüchigen Rohstoffes. In unseren Werkstätten werden aus Obsidian nur massive Werkzeuge hergestellt und zwar hohe Kratzer, Hochkratzer, Schulterkratzer und Kratzer an Abschlag, das heisst Geräte, die immer aus massiven Abschlägen oder kleineren Kernstücken angefertigt wurden. Andere Geräte wie Kratzer und Klingen wurden aus diesem Rohmaterial in unseren Werkstätten nicht hergestellt.

So ähnlich verhält es sich auch auf dem Arbeitsplatz III, wo grauer Quarzit verarbeitet wurde, der der Bearbeitung härterer Gegenstände nicht sehr entspricht. Das interessanteste dieses Arbeitsplatzes ist, dass hier viele Klingen und Klingenabschläge gefunden wurden, die eigentlich nur Halberzeugnisse sind, die zur weiteren Bearbeitung bestimmt waren.

Die Arbeitsplätze II und VI waren weniger spezialisiert. Die Ähnlichkeit der Inventare der Fundgruppe I und IV bestätigen unsere vorhergegangenen Schlussfolgerungen. Es ist noch bemerkenswert, dass im Objekt IV sehr viel Spitzengeräte waren, ob nun in Form von Abschlagspitzen, oder als dünne Spitzen mit bearbeiteter Basis, was wahrscheinlich mit dem Gesamtcharakter des Objektes IV zusammenhängt.

Alle diese Tatsachen, die von den verschiedenen Arbeitsarten auf unserer Siedlung sprechen, helfen uns auch die Lebensweise dieser Station aufzuklären, ihre Einrichtung, wie auch einige Fragen der wirtschaftlichen Tätigkeit ihrer Bewohner. Sie geben uns die Möglichkeit in das Leben dieser Übergangsstation hineinzusehen, aber sie verraten auch gewisse gesellschaftliche und wirtschaftliche Momente im Leben der urtümlichen Gesellschaft, die auf der Wirtschaftsstufe der Jäger und Sammler lebte. Vom technischen Standpunkt aus treffen wir uns hier mit mehreren Momenten, die uns helfen die verschiedenartigen Erzeugungstätigkeiten zu beleuchten, die die Stammesorganisation formten. Diese gleicht sich im Jungpaläolithikum allmählich mit den neuen Problemen aus, die mit dem grossen technischen Fortschritt verbunden waren. In diesem Zeitabschnitt müssen die Ange-

hörigen dieser Gesellschaft einen Weg finden um die technologische Seite des komplizierteren Lebensstandes zu beherrschen, der aus der Verbreiterung der Interessen und des Arbeitsinhaltes der urtümlichen Jäger folgt.

Die spezialisierte Jagd auf bestimmte Tierarten (z. B. Mammut), die die überwältigende Mehrheit der urtümlichen Gemeinschaft beschäftigte, eine gewisse Spezialisierung auf einzelne Arbeitsvorgänge zur Sicherstellung einzelner Bedürfnisse der jungpaläolithischen Gesellschaft, wie z. B. die Beschaffung und Verarbeitung der Rohstoffe für Arbeitsgeräte — dies alles hatte die Gesellschaftsentwicklung, die auf die Stabilisierung der Stammesorganisation gerichtet war, verbreitert und beschleunigt. Das Aufsuchen der Rohstoffe, ihre Zufuhr und Verarbeitung, ferner die Aufteilung und Zubereitung der Rohstoffe nach ihren charakteristischen Eigenschaften sind Umstände, die ganz besondere Arbeitsvorgänge erforderten, die nicht alle Mitglieder der Jägergruppe durchführen konnten.

Aus dem Charakter unserer Siedlung und aus der Analyse der Fundumstände geht hervor, dass sich ihre Bewohner in bestimmter Weise auf die Herstellung von Geräten aus verschiedenen Rohstoffarten spezialisierten (z. B. aus Obsidian, Quarzit). Die Anordnung der Siedlung, die nach all den angeführten Argumenten eine kurzfristige war, gestattet uns auch die Absicht der Bewohner vorauszusetzen, die zum Zweck der Gewinnung und der teilweisen Verarbeitung des gesammelten Rohmaterials hergekommen waren. Im Rahmen dieser Absicht begegnen wir auch einer gewissen Spezialisierung der Geräteherstellung aus verschiedenen Rohstoffen. Es ist sehr wahrscheinlich, dass das verarbeitete Rohmaterial nicht zum Eigenverbrauch bestimmt war, sondern zum Austausch. Das geht auch aus der Tatsache hervor, dass die Geräte, die von dem Siedlungsobjekt stammen, grösstenteils aus Radiolarit hergestellt waren, also aus einem Rohstoff, der in den Werkstätten nicht verarbeitet worden war. Der Farbstoffhort, der in der Siedlungsgrube gefunden wurde, war wahrscheinlich zum Transport vorbereitet worden.

Ähnliche Farbstoffhorte oder Vorräte, wie wir bei der Farbstoffanalyse anführten, sind von mehreren Stellen bekannt. Ein ähnliches Zeugnis der Abtransportierung einiger Produkte geben uns die Horte halbfertiger Steinerzeugnisse aus Barca I.⁵² Die Spezialisierung bestimmter Erzeuger zur Produktion und Bereitung einiger Produkte, kann in beträchtlichem Masse ein Gebiet beeinflussen,

das an einigen Rohstoffarten reich ist, wie z. B. die Ostslowakei.

Die Entwicklung der Gesellschaft pflegt mit den erhöhten Bedürfnissen zusammenzuhängen, also auch mit einer gewissen Nachfrage nach bestimmten Gegenständen, ob es sich nun um einen Rohstoff, Farbstoff, Fell u. a. handelt. Diese Bedürfnisse bedingten wohl dann auch die Formung bestimmter Spezialisten, die diesem Bedarf Genüge leisteten. Die unzweifelhafte Bestätigung der Formierung solcher Gruppen sind einige Fundorte, die ein direktes Zeugnis von der Gewinnung und Verarbeitung einiger Rohstoffarten sind, z. B. in Seňa I⁵³ oder in Lovas (Ungarn),⁵⁴ wo in paläolithischen Gruben Farbstoff aus Dolomitschichten schon im Interstadial W1—W2 gefördert wurde.

Die Art des benützten Rohstoffmaterials ist einerseits nicht nur ein Beweis des Herstellungsniveaus, des technischen Wissens oder Erfahrung, aber auch ein Beweis der Erzeugungskapazität, andererseits ist es auch ein Beweis eines bestimmten Bedürfnisses der Gesellschaft. Um diesen Bedürfnissen Genüge zu leisten setzt man keinesfalls eine wirtschaftliche Isolierung voraus, sondern gerade eine breiter entwickelte Form wirtschaftlicher Kontakte, die sich notwendigerweise in einem Austausch bestimmter Produkte zwischen Gruppen widerspiegeln muss.

Schon der ungarische Archäologe L. V é r t e s wies darauf hin, dass der rote Farbstoff im Leben der urtümlichen Gesellschaft eine grundlegende Bedeutung im Kulturleben hatte. Neuestens misst ihm auch P. P. J e f i m e n k o, wie wir weiter oben anführten, eine grosse Bedeutung bei der Formung des Stammeskultus bei. Der erhöhte Bedarf erzwang sich schliesslich eine Expedition um diesen Rohstoff, wie gerade die Farbstoffgewinnung in Transdanubien zeigt, oder Beispiele von Expeditionen der Naturvölker.⁵⁵ Die Erforschung einer grossen kompletten langfristigen Siedlung von Mammuntjägern in Kostenki I⁵⁶ beweist, dass das hiesige Steinmaterial aus der Entfernung von ca 100 km hergebracht worden war, wobei auf die eigentliche Siedlung schon Halberzeugnisse gelangten. J e f i m e n k o weist auch auf das Beispiel unserer Gravette-Stationen in Mähren auf die Möglichkeit grösserer Expeditionen wegen Baltischen Feuersteins hin.⁵⁷ Hingegen bestreitet L. V é r t e s die Möglichkeit solcher Expeditionen.⁵⁸ Auf Grund der Analyse scheidet z. B. die Möglichkeit von Expeditionen wegen Obsidian in die Tokajer Berge und in die Ostslowakei aus, da man keinen Zusammenhang zwischen dem

genannten Gebiet und der ungarischen Lokalitäten finden kann. Er setzt nämlich voraus, dass in der Aurignac-Szeleter Periode die klassischen Bükker Lokalitäten ein stark begrenztes Jägergebiet waren, die den Jägergruppen keine grössere Bewegungsfreiheit gewährten. Im jüngeren Zeitabschnitt scheint es ihm wieder, dass das Gravettien durch die Westslowakei nach Ungarn gelangte und damit scheidet er die Verbindungsmöglichkeit mit diesem Gebiet aus und im Zusammenhang dessen auch die Zufuhr von Obsidian mit dem Durchdringen dieser Kultur selbst. Dabei zog er die ostslowakischen Gravette-Stationen wie Cejkov und andere nicht in Betracht, die anscheinend direkte Vorratsstationen sind.

Im Zusammenhang mit der Frage der Verbreitung und Zufuhr von Obsidian setzt er voraus,

dass in der Nähe, wo das Rohmaterial vorkommt, immer solche Siedlungsgruppen waren.⁵⁹ V é r t e s hält das Vorkommen von Obsidian auf Stationen, die von der Stelle, wo er in der Natur vorkommt, entfernt waren, für einen Beweis des Warenaustausches. Er zieht daraus auch einen wichtigen Schluss, der die Gesellschaft und die Erzeugung betreffen und zwar nach der Voraussetzung, dass wenn Obsidian in entfernte Lokalitäten als Austauschgegenstand gelangte, musste er zu dem Zweck hergestellt werden, das heisst er hält seine Herstellung sogar für Warenerzeugung.

Den Charakter der paläolithischen Werkstätten im Jungpaläolithikum erklärt uns wenigstens zum Teil diese Seite der aufgeworfenen Probleme. Die eigentliche Anordnung dieser Werkstätten, die in den letzten Jahren durchforscht wurden, sind uns im

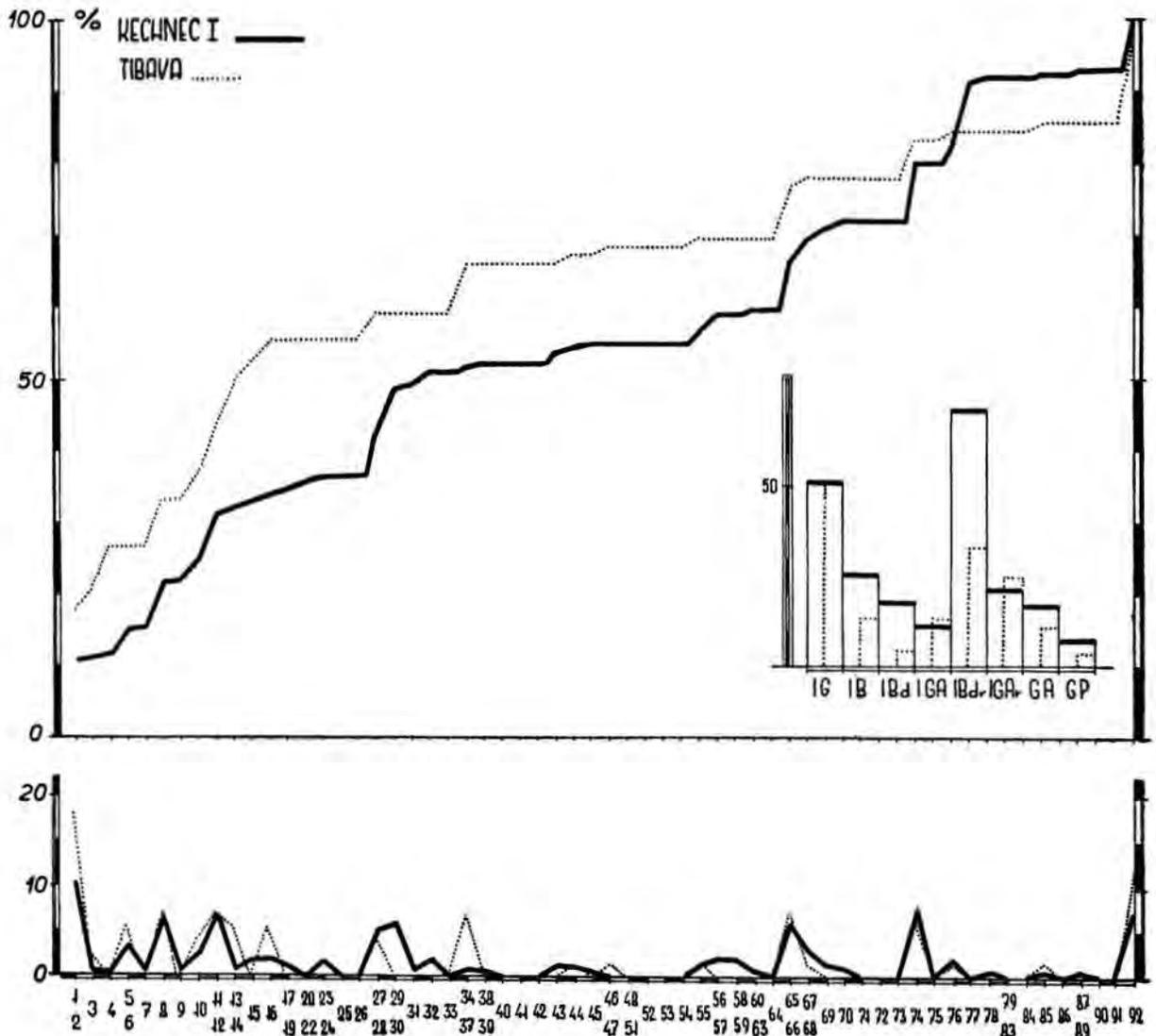

Abb. 21. Tibava. Histogramm und graphische Gesamtdarstellung der Industrie aus Tibava und Kechnec I.

Laufe der Zeit immer mehr bekannt.⁶⁰ Sie zeichnen sich dadurch aus, dass sich die Funde in Gruppen — Nestern um die Ambosse gruppieren, die die Arbeitsplätze eines oder mehrerer Erzeuger (Spezialisten) vorstellen, die die spezifischen Eigenschaften der einzelnen Rohstoffe gut kannten und die die Herstellung der Geräte ausgezeichnet beherrschten. Zur Lösung der aufgeworfenen Problematik ist es notwendig zuerst auf einige Siedlungstypen hinzuweisen, wo die Herstellung von Steingeräten primär — oder sekundär aus hergebrachten Rohstoffen — durchgeführt wurde. Die sowjetischen Archäologen, die die meisten systematisch freigelegten Siedlungen haben, unterscheiden die jungpaläolithischen Siedlungen, die eine grössere Siedlungsfläche haben, auf der eine Unmenge Material ist. Auf diesen Siedlungen wurde die hier benützte Steinindustrie direkt auf der Siedlung hergestellt (z. B. Puschkari I oder Mezin, Bugorok, Pogon und andere) und zwar primär aus Rohmaterial, das man in der Nähe der Siedlung gewann.

Auf mehreren Siedlungen (z. B. Kostenki I, Amwrosijewka, Goncy) begegnen wir wieder nur sekundär bearbeiteten Halberzeugnissen, die aus grösserer Entfernung stammen, also aus hergebrachtem halbfertigen Material. Ausser diesen Siedlungen unterscheiden sie noch kleinere Siedlungen, die sich unmittelbar auf der Stelle befinden, wo der Rohstoff in der Natur vorkommt und wo die primäre Bearbeitung vorgenommen wurde, besser gesagt nur die Vorbereitungen zum Abtransport des Rohstoffes. Diese letzteren Siedlungen stellen ausgesprochene Werkstätten zur anfänglichen Zubereitung der Rohstoffe vor. Mehrere solche Werkstätten befinden sich im Flusstal der Krynka⁶¹ und zwar in der Nähe des Fundortes des Rohmaterials in Kreideformationen. Diese zeichneten sich durch viele Funde von Abspässen, Kernen, Hausteine und Klingen aus. Regelmässiger Geräte oder Halberzeugnisse fehlen hier vollständig, wodurch sie sich beträchtlich von den Werkstätten im Dnestrgebiet unterscheiden. Die zweite Besonderheit dieser Werkstätten ist ihre Langfristigkeit und die Tatsache, dass die Werkstätten das ganze Jungpaläolithikum bis in das Neolithikum überdauerten. Im Tal der Krynka begegnen wir also Werkstätten, die uns davon überzeugen, dass man in der Zeit vom Paläolithikum zum Neolithikum speziell hierher um Rohmaterial zu kommen pflegte. An der Stelle, wo die Steine vorkamen, wurden sie teilweise bearbeitet und die fertigen und halbfertigen Erzeugnisse transportierte man an die Ver-

brauchsstelle. Es ist nicht ausgeschlossen, dass wir so eine Kontinuität auch auf einigen von unseren Obsidianfundorten begegnen,⁶² wo man ähnlich wie im Krynkatäl in der UdSSR diese Spezialität der Ostslowakei gewonnen werden konnte und zwar vom Paläolithikum mit kleineren Unterbrechungen bis ins Neolithikum. Das ethnographische Material bestätigt so eine langfristige Ausbeutung von Gestein über lange Jahre hinweg. Die Umgebung solcher Plätze pflegte mit einer Unmenge Abfallmaterial bedeckt zu sein.⁶³ Wegen dem Gestein kamen auch Boten verschiedener Gruppen hierher, die die Steine im Voraus bearbeiteten und sie dann auf die Siedlungen brachten, wo sie zu Werkzeugen benützt, bzw. verarbeitet wurden.

Eine typische Werkstätte zur vorläufigen Bearbeitung des gewonnenen Rohstoffes repräsentieren die jungpaläolithischen Werkstätten auf der Station Nowoklinowka II, die im Jahre 1949 und 1950 von P. I. Boriskovskij⁶⁴ durchforscht wurde. Sie befindet sich auf der Flussterasse der Krynka im Azow-Gebiet ungefähr 2 km von der Stelle entfernt, die reich an dem Rohmaterial ist, das sich in Form von Einlagen in Kreideschichten befand. Die Station befand sich in einer für eine Jägersiedlung unpassender Umgebung. Die Werkstätte breitet sich auf einer Fläche von 80×60 m aus. Von einer Fläche von ungefähr 6 m² stammt dabei eine Menge von 3000 zerspaltener Steine, die sich um ein Zentrum konzentrierten. Fertige Geräte oder auch retuschierte Silexe fehlen in diesen Werkstätten vollständig. Aber auch Kernstückfunde und Klingen treten vor der Fundmenge von Geröll, Knollen und Absissen zurück, die mehr als zwei Drittel der Funde betragen. Bei der Deutung dieser Werkstätten ist es aber problematisch, warum diese Knollen vom Flussufer in die Werkstatt gebracht und nicht sofort am Fundort verarbeitet wurden.⁶⁵

P. I. Boriskovskij führt ähnliche Werkstätten aus Kremenschuk, Belojarowka oder Uspenka an.⁶⁶ Die Werkstätten in Belojarowka erinnern an Nowoklinowka II, da auch hier ähnliche Funde gewonnen wurden. Es ist interessant, dass so ähnlich wie in Tibava oder in Seña-Friedhof mehrere Arbeitsstellen freigelegt wurden. Auf ähnlichen Werkstätten, wo das Rohmaterial aus eigenen örtlichen Quellen gewonnen wurde, wie z. B. in Jósásel (Jószáhely), haben wir schon anderwärts hingewiesen.⁶⁷ Im Falle von Nowoklinowka II schliesst Boriskovskij die Möglichkeit nicht aus, dass die Werkstätten in Nowoklinowka

Abb. 22. Tibava. Der Versuch einer Rekonstruktion der paläolithischen Hütte. Nach dem Entwurf des Verfassers durchgeführt von M. Repková. Photo J. Krátky.

II und Amwrosijewka gleichzeitig existiert haben.⁶⁸ Amwrosijewka gehört zu den paläolithischen Stationen, wie auch z. B. Kostenki I, Gony und andere, wo das Material nur sekundär aus hergebrachten Kernen und Halberzeugnissen verarbeitet wurde. Die Steinindustrie aus Amwrosijewka zeigt, dass auf der Siedlung keine Werkstatt zur primären Zubereitung war. Ausser den fertigen Geräten kommen hier noch bearbeitete Kerne mit Klingennegativen vor, aber besonders zierliche (bis zu 2 cm) Absplisse und Späne, die bei der Herstellung von Geräten aus Halberzeugnissen entstanden. Diese Zusammenstellung beweist, dass hier eine sekundäre Bearbeitung und Geräteerzeugung aus hertransportierten und schon primär bearbeiteten Kernen und Klingen durchgeführt wurde. Nach der Meinung von Boriskovskij ergänzt das Siedlungsmaterial das Material aus den Werkstätten in Nowoklinowka II, die nur 2,5 km entfernt lagen. Auf der Siedlung fehlen die Reste der primären Erzeugung, es sind hier aber zahlreiche retuschierte Artefakte — fertige Werkzeuge.⁶⁹ Nach Kostenki I, wo alle Funde fehlen, die

von einer direkten primären Erzeugung der Steinindustrie sprächen wie Knollen, Hausteine, Geröllabschläge oder Absplisse, gelangten wieder primär zubereitete Steine in Form von Halberzeugnissen aus einer Entfernung von ungefähr 100 km von der Station aus der Umgebung des Flusses Oskol.⁷⁰

Auf den übrigen Siedlungen (Puschkari I, Mezin, Bugorok, Pogon, Barca und Kechnec) wurde die primäre und sekundäre Industrieerzeugung einerseits aus örtlichen Rohstoffquellen, andererseits aus hergebrachtem Rohmaterial durchgeführt. Diese Unterschiede zwischen den einzelnen Stationen (auch wenn sie zeitlich voneinander entfernt waren) erklären nicht nur die Herstellungsarten der Steinindustrie, sondern sie hängen im beträchtlichen Masse auch mit der Lebensorganisation der einzelnen Siedlung zusammen und mit der Organisation der urtümlichen Gesellschaft. *Alle angeführten Tatsachen sprechen für eine bestimmte Spezialisierung, von einer gewissen Form der Arbeitsteilung zwischen den Angehörigen der urtümlichen Gesellschaft, d. h. zwischen den ein-*

zelen Gliedern dieser Gesellschaft oder zwischen kleineren Menschengruppen. Ausser diesem Problem taucht auch zugleich die Frage der primären Herstellung der Austauschartikel auf, ihr Austausch (Klingen-, Farbenhorte, und anderes), die Zufuhr und der Abtransport des Materiales, das in den einzelnen Werkstätten hergestellt wurde und viele andere Fragen.

Auf Grund der angeführten Beispiele und Beobachtungen können wir die Vermutung aussprechen, dass man im Jungpaläolithikum, angefangen vom mittleren Aurignacien (Seňa I, Tibava), oder Szeletien (Lovas) nicht nur mit einem höheren Niveau der Produktionstechnik von Steingeräten rechnen muss, sondern auch mit einer gewissen Spezialisierung wie auch mit einem zweckmässigen zielbewussten Austausch einzelner Produkte. Im Jungpaläolithikum im Gravettien und Magdalénien kommt es zu einer vollen Entwicklung dieser Spezialisierung und Arbeitsteilung. Die Organisation des Rohstofftransportes einerseits, der Warenaustausch in Form von Klingen- und Farbhorten, resp. des Vorratüberschusses an Nahrung andererseits, kann sich nur auf Grund einer hohen Organisation und Einrichtung der Stammesorganisation geltend gemacht werden.

Die Erforschung grösserer Siedlungen mit eingelassenen Objekten zeigt, dass ihre Bewohner neben der Jägerkultur allmählich zu einer sesshafteren Lebensweise Zuflucht nahmen, wobei ausser der Jagd eine bedeutende Aufgabe auch einige Teilaufgaben spielten, die zweckmässig auch auf die Befriedigung anderer Gesellschaftsbedürfnisse gerichtet waren. Die Spezialisierung beschränkte sich nicht nur auf einige Teilaufgaben, oder nur auf die Gewinnung und Herstellung von Industrie aus verschiedenen Rohstoffarten, die nur den technischen Moment und die Beherrschung der spezifischen technologischen Eigenschaften des Rohmaterials widerspiegeln. Man muss also auch mit der Spezialisierung zur Herstellung einiger Geräte rechnen, die zur Vorbereitung verschiedener Werkzeuge notwendig waren. Als Beispiel kann man die Station Miniewskaja am oberen Donec anführen,⁷¹ wo im Jahre 1950 eine Fläche von ungefähr 30 m² freigelegt wurde. Aus der Ausgrabung stammt neben prismatischen Kernen und Abspässen eine Menge Stichel. Nach der Menge von Abspässen und Sticheln zu urteilen wurde hier im grossen Ausmass eine Stichelproduktion durchgeführt. Die Knochenfunde beweisen, dass hier gleichzeitig die Aufteilung der Jägerbeute durchgeführt wurde, sowie auch deren

Verarbeitung. Die typologischen oder formmässigen Unterschiede zwischen den Steingeräten der einzelnen zeitgleichen paläolithischen Stationen, die wir gewöhnlich als Lokalgruppen bezeichnen, müssen nicht aus der Verschiedenheit der ethnischen Zusammensetzung entspringen, sondern einfach aus dem Lebensinhalt dieser oder jener Station (z. B. „Olschewien“, dass von Knochen spitzen des Mladeč-Typ „charakterisiert“ war, der eigentlich Aurignacien II ist, wie F. Prošek und L. Vértes bewiesen; wobei die Mladeč-Spitzen nur eine damals allgemein gebräuchliche Jägerwaffe sind).

In diese Richtung hin muss man auch unsere Objekte in Tibava beurteilen, wo unsere Analyse nicht nur die Kulturzugehörigkeit der Station zeigte, sondern auch die Funktion der Objekte und den Zusammenhang der Funde mit den Objekten. Ähnlich wie bei der Auswertung unserer anderen paläolithischen Stationen wird es in Zukunft entscheidend sein, nicht nur vom reinen typologischen Standpunkt auszugehen, sondern vor allem von der Grundlage des Vergleichens und der Analyse der Fundumstände der einzelnen Lokalitäten, sowie von ihrem wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Niveau und Funktion. Der typologische Standpunkt kann im Licht der modernen Erforschung der urtümlichen Gesellschaft nur eine untergeordnete und helfende Rolle spielen, da die typologisch ähnliche Fundkollektionen zwar untereinander ähnlich sind, aber nur solange, wie sie durch die technische Entwicklung dieser oder jener Epoche determiniert sind.

Die Steinindustrie aus Tibava — wie schon angeführt wurde — gehört kulturell in den mittleren Aurignacien. Vom typologischen Standpunkt im Vergleich mit den Aurignac-Stationen im Hornadtal erscheint es uns, dass *das Siedlungsinventar aus Tibava das jüngste vom bisherigen bekannten mittleren Aurignacien in der Ostslowakei ist*. Von diesen Stationen unterscheidet es sich vor allem durch Geräte, die mit vollendeter Technik durchgeführt wurden, wie auch vom rein typologischen Standpunkt. Es erscheinen hier noch keine Artefakte, die typisch für den jungpaläolithischen Kreis der Gravette-Stationen sind, zu dem auch Cejkov gehört, von dem unsere Funde typologisch älter sind. Bedauerlich, dass sich Tibava wegen des ungünstigen geologischen Milieu geologisch nicht einreihen lässt, aber es ist wahrscheinlich, dass die Siedlung in Tibava nicht älter wie W2 ist.

Auf Grund der bisherigen Forschungen in der

Slowakei erscheint es uns, dass der geschlossene Fund aus Tibava zwischen den Mittelaurignac-Fundorten der Ostslowakei und zwischen den westslowakischen paläolithischen Stationen steht, wie z. B. Moravany, Šahy, Vlčkovce und weitere, die schon zum Jungaurignacien — Gravettien orientiert sind. Gleichzeitig erscheint uns, dass Tibava, obwohl es den typischen Aurignacien vorstellt, genetisch mit der Entwicklung der Aurignac-Stationen im Hornadtal nicht zusammenhängt.

In der Industrie machen sich noch schwache Elemente des Szeletien geltend, das seinen Einfluss, wie es scheint, auch im Gebiet der Ostslowakei zur Geltung brachte. Im Vergleich zu den westslowakischen Fundorten, wie auch zu den Lokalitäten im Südteil der Košicer Kesselvertiefung muss man die Verschiedenheiten der Rohstoffe betonen, die nicht nur in Tibava auftreten, sondern auch in den übrigen ostslowakischen paläolithischen Stationen und das vor allem östlich vom Prešov- Slanský- und Tokajer Gebirge, das uns als Grenzstein zwischen dem Charakter der einzelnen Stationen vor und hinter dem Gebirge erscheint. Wegen Mangel an Lokalitäten östlich von Vihorlat in der Karpatoukraine, wo in letzter Zeit keine Forschungen paläolithischer Stationen durchgeführt wurden und wegen ungenügender Funde aus Berehovo und Mukatschewo können wir diese Funde nicht vergleichen.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Forschung auf der paläolithischen Station in Tibava im Jahre 1956 brachte einige bemerkenswerte Erfolge. Trotz der ungünstigen geologischen Verhältnisse gelang es eine paläolithische Wohngrube mit zwei Feuerstellen und zwei Pfahlöchern freizulegen. Diese Pfahlöcher waren an der Längsachse der Wohnstätte angebracht. In der Umgebung dieses Objektes gelang es die Überreste einer paläolithischen Werkstätte zu erfassen. Die Werkstätten befanden sich im Ostteil der freigelegten Fläche und bestanden aus einzelnen Arbeitsstellen. Die Arbeitsplätze waren als einzelne Gruppierungen — Nester von verschiedenen Abplissen, Abfällen, Kernen, Hausteinen und Arbeitsunterlagen bemerkbar, die so ein Zeugnis von der Produktion geben. Eine Besonderheit die-

ser Arbeitsstellen ist der Umstand, dass auf dem einen Arbeitsplatz nur Geräte aus Obsidian hergestellt wurden und auf dem nächsten nur aus Quarzit. Auf den übrigen Arbeitsplätzen wurden die Geräte auch aus anderen Rohstoffen gefertigt. Ausser diesem Objekt stellten wir noch ein paläolithisches Objekt fest, dass aus einer besonders hergerichteten Feuerstelle von Steinkonstruktion und aus paläolithischen Funden bestand, die den Funden aus der Wohngrube ähnelten.

Die Analyse der Steinindustrie zeigte, dass das Inventar der Station in Tibava in die jüngere Phase des mittleren Aurignacien gehört, welche schon keine Traditionen älterer Kulturen mehr aufweist, sondern sich gänzlich zur jungpaläolithischen Entwicklung orientiert. Gleichzeitig beginnen sich schon spätpaläolithische Elemente zu zeigen. Geologisch ist es unmöglich die Funde zu datieren, es ist aber sicher, dass sie nicht älter als das erste Würmstadial sind, d. h. W2.

Aus dem Charakter der Siedlung und der freigelegten Funde geht hervor, dass es in Tibava um eine kurzfristige Siedlung ging. Es kann auch vorausgesetzt werden, dass es um eine Station geht, deren Bewohner die Absicht hatten vor allem Steinindustrie herzustellen. Ein wichtiger Beitrag dieser Forschung war die erste gesicherte Feststellung von Obsidianwerkzeugen aus einer paläolithischen Kulturschicht. Ausser den Funden der Steinindustrie muss der Fund eines rotbraunen Mineralfarbstoffhortes hervorgehoben werden, der im Siedlungsobjekt untergebracht war. Mit dem roten und gelben Farbstoff hängen auch die Funde der Steinmörser und Reiber zusammen.

Zusammenfassend können wir also mit Befriedigung feststellen, dass auch der östlichste Zipfel der Tschechoslowakei paläolithische Besiedlung gewährt, die beträchtlich bei der Klärung des Problems des gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Lebens der urtümlichen Gesellschaft hilft.

Auf Grund unserer Beobachtungen können wir vorraussetzen, dass man im Jungpaläolithikum nicht nur mit einem erhöhten technischen Niveau der Steinindustrie rechnen kann, sondern auch mit einer gut entwickelten Organisation und Einrichtung der Stammesorganisationen auf der Stufe der Jägerwirtschaft.

Übersetzt von Eva Gyulaiová

Anmerkungen und Literatur

- ¹ Siehe Andel K., *Pohrebisko z doby medenej v Tibave na východnom Slovensku*, Slov. archeológia VI—1, 1958, 39—49.
- ² Bánesz L., *Paleolitický sídelný objekt v Tibave na východnom Slovensku*, AR IX, 1957, 761—770, 837.
- ³ Siehe Anmerkung 2.
- ⁴ Prošek F., *Paleolitické sídelní objekty na nálezšti Barca I*, AR VII, 1955, 721—729; Abb. 331, 332.
- ⁵ Klíma B., *Výzkum paleolitického sídliště v Ostravě-Petřkovicích v r. 1953*, AR VII, 1955, 141—149.
- ⁶ Vergleiche Bánesz L., *Mladopaleolitické objekty v Sení I*, Slov. archeológia VI—1, 1958, 50—20; Abb. 2 im Text.
- ⁷ Bánesz L., *Listovité hroty z Tibavy*, AR X, 1958, 461—465.
- ⁸ Die genaue Rohstoffanalyse und die Lokalisierung ihres Ursprungs wird der Gegenstand einer selbständigen Studie sein.
- ⁹ Siehe Anmerkung 7.
- ¹⁰ Vergleiche Bárta J., *Paleolitické osídlenie sprábovej stanice vo Vlčkovciach*, AR IX, 1957, 753—761, 785. Auch Gábori M., *Die Fundstelle des Aurignacien in Sahy-Parassa an der ungarisch-tschechoslowakischen Grenze*, Slov. arch. V—2, 1957, 253—270. Vergleiche auch Prošek F. — Ložek V., *Stratigrafické otázky československého paleolitu*, Památky archeologické XLV, 1954 — Separatum, 35—74.
- ¹¹ Mészáros G. — Vértés L., *Őskőkori festékbánya Lovason*, AÉ 82, 1955, 3—18.
- ¹² Siehe Gorodcov V. A., *Il'skaja paleolitickéskaja stojanka po raskopkam 1937 goda*, Bjul. kom. po izuč. četvert. perioda AN UdSSR, No 6—7, Moskva—Leningrad 1940, 89—94.
- ¹³ Siehe Ebert, *Reallexikon der Vorgeschichte* 9, 156.
- ¹⁴ Mészáros G. — Vértés L., *angeführtes Werk*, 14.
- ¹⁵ Roska M., *Az ősrégészet kézikönyve I*, 166.
- ¹⁶ Roska M., *angeführtes Werk*, 166.
- ¹⁷ Boriskovskij P. I., *Paleolit Ukrajiny*, Moskva—Leningrad 1953, 299.
- ¹⁸ Boriskovskij P. I., *angeführtes Werk*, 361.
- ¹⁹ Jefimenko P. P., *Pervobytnoje obščestvo*, Kijev 1953, 299.
- ²⁰ Siehe Hančar F., *Zur Problematik der Venus-tuetten im euroasiatischen Jungpaläolithikum*, WPZ XXX—XXXI, 1940, 90, 98.
- ²¹ Jefimenko P. P., *Kostenki I*, Moskva—Leningrad 1958, 52, 61, 126, 128, 140 und 149.
- ²² Jefimenko P. P., *Kostenki I*, 116, 120.
- ²³ Klíma B., *Hrob ženy lovců mamutů v Dolních Věstonicích*, AR II, 1950, 32—36; Absolon K., *Die Erforschung der diluvialen Mammutjägerstation von Unter-Wisternitz an den Pollauer-Bergen in Mähren*, *Arbeitsbericht über das zweite Jahr 1925*, Brünn 1938, 69.
- ²⁴ Mazálek M., *Třetí rok výzkumu paleo-mesolitické oblasti u Ražic*, AR V—1953, 577—589, 625, 626.
- ²⁵ Zu den Farbstoffen im Paläolithikum vergleiche noch die Literatur; Boriskovskij P. I., *Paleolit Ukrajiny*, 352—356, 361, 437, 445; Breuil H., *Voyage paléolithique en Europe centrale*, L'Anthropologie, 1924, 538, Abb. 19; Felgenhauer F., *Aggsbach, ein Fundplatz des späten Paläolithikums in Niederösterreich*, Wien 1951, No 4616; Grahman R., *Urgeschichte der Menschheit*, Stuttgart, 1952, 130. Lalame J. G. — Bouyssonie J., *Le Gisement paléolithique de Laussel*, L'Anthropologie 51, 121, 122, 1947. Es ist hier ein Reibstein—Möreser; Obermaier H., *Der Mensch aller Zeiten*, 266; Obermaier H., *Solutrèen-Grab von Brünn*, L'Anthropologie 1905, 397 ff. — er erwähnt den Farbstoff — Ocker aus Brünn; Okladnikov A. P., *O značení sochranenija neandertalcev dla istorii pervobytnoj kultury*, Sov. etnografija 1952, 3, 159—180 und das Folgende.
- ²⁶ Semjonov S. A., *Pervobytnaja tehnika*, Moskva—Leningrad, 1957, 170 (Abb. 69).
- ²⁷ Semjonov S. A., *angeführtes Werk*, Abb. 67: 2.
- ²⁸ Absolon K., *angeführtes Werk*, 67, 69, Abb. 138 und 139, 135 und auch 69 — Reiber mit Arbeitsplatte.
- ²⁹ Lambrecht K., *Az ősember*, Budapest 1926, 279—288.
- ³⁰ Ebenda, Vergleiche dazu auch Semjonov S. A., *angeführtes Werk*, 166.
- ³¹ Vergleiche Lalame J. G. — Bouyssonie J., *Le Gisement paléolithique de Laussel*, L'Anthropologie 1947, 51, 121, 122.
- ³² Semjonov S. A., *angeführtes Werk*, 166—169.
- ³³ Ebenda, Abb. 67: 2—3.
- ³⁴ Ebenda, Abb. 68: 1—2.
- ³⁵ Sosnovskij G. P., *Poselenie na Afantovoj Gore*, *Paleolit SSSR*, Moskva—Leningrad 1935, 143; Semjonov erwähnt ihn im angeführten Werk, 168.
- ³⁶ Verworn M., *Die Anfänge der Kunst*, Jena 1920.
- ³⁷ Lambrecht K., *Az ősember*, 284.
- ³⁸ Der zermahlene Farbstoff aus Tibava wurde im Laboratorium des Archäologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften in Nitra geprüft. Den so gewonnenen Farbstoff konnten wir zum Bemalen der rekonstruierten neolithischen Gefäße benutzen.
- ³⁹ Semjonov S. A., *angeführtes Werk*, 170.
- ⁴⁰ Ebenda, 170.
- ⁴¹ Jefimenko P. P., *Kostenki I*, 140, 141.
- ⁴² Semjonov S. A., *angeführtes Werk*, 164.
- ⁴³ Jefimenko P. P., *Pervobytnoje obščestvo*, 247.
- ⁴⁴ Siehe Anmerkung 41, Seite 423.
- ⁴⁵ Siehe Anmerkung 11.
- ⁴⁶ Šovkopljás J. G., *Nekotoryje itogi issledovanija Mezinskoj pozdne paleolitickéskoj stojanki v 1954—1956 gg.*, Sov. Arch. No. 4, 1957, 105.
- ⁴⁷ Im Wesentlichen gehen wir von der statistischen Methode aus, wobei wir bei der Auswertung der einzelnen Fundgruppierungen das Verhältnis in Betracht ziehen, dass zwischen den Typen 1—92 im Ganzen und zwischen den übrigen Funden im Rahmen der einzelnen Fundgruppen, die als Objekte I—VI bezeichnet sind, besteht. Beim Objekt I ist auf den graphischen Darstellungen die Wohngrube — Objekt I besonders bezeichnet; die umliegenden Grubenfunde — Ia und die ganze Fundgruppe in der Grube und um sie herum bezeichnen wir zusammen als Objekt I.
- ⁴⁸ Eine bestimmte Spezialisierung der Steinindustriearbeitung aus einzelnen Rohstoffarten konnten wir auch in den Werkstätten auf der Station Seňa I-Friedhof beobachten, wo die Geräte ausschliesslich aus Hornstein hergestellt wurden.

Dazu siehe Bánesz L., *Výskum paleolitickej stanice Seňa — cintorin*, 1956, 627.

⁴⁹ Siehe Anmerkung 4.

⁵⁰ Klíma B., *Několik poznatků z posledního výzkumu paleolitickej stanice v Pavlově*. Referáty o pracovných výsledcích československých archeologů za rok 1956, I. — Liblice 1957, 34; auch Klíma B., *Nově paleolitickej sídliště na jižní Moravě*, AR VI—1954, 725.

⁵¹ Vlach J., *Národopis všech světadílů*, Prag, 111, 112.

⁵² Siehe Anmerkung 4.

⁵³ Siehe Anmerkung 48.

⁵⁴ Mészáros G. — Vértés L., *angeführtes Werk*, 15.

⁵⁵ Ebenda, 15.

⁵⁶ Siehe Anmerkung 19, Seite 210—212.

⁵⁷ Ebenda, 240.

⁵⁸ Vértés L., *Az őskőkor társadalmának néhány kérdéseiről*, AÉ 80—1953, 93.

⁵⁹ Ebenda, 93.

⁶⁰ Hanitzsch H., *Die Spätmagdalénien-Station Groitzsch bei Eilenburg (Fundplatz A)*, Forschungen zur Vor- und Frühgeschichte 2, Separatum, 5—10, Abb. 8—10, Taf. 3, 4. Vergleiche auch Anmerkung 6.

⁶¹ Boriskovskij P. I., *Paleolit Ukrajiny*, 363—368.

⁶² Vergleiche Janšák Š., *Praveké sídliště s obsidiánovou industriou na východnom Slovensku*, Bratislava 1936.

⁶³ Boriskovskij P. I., *Paleolit Ukrajiny*, 369.

⁶⁴ Ebenda, 363—368.

⁶⁵ Ebenda, 367.

⁶⁶ Ebenda, 368.

⁶⁷ Siehe Anmerkung 6.

⁶⁸ Boriskovskij P. I., *Paleolit Ukrajiny*, 366.

⁶⁹ Ebenda 366.

⁷⁰ Jefimenko P. P., *Kostenki I*, 209—213.

⁷¹ Boriskovskij P. P., *Paleolit Ukrajiny*, 268—369, 444.

Dieser Aufsatz wurde im Jahre 1958 übergeben.

Problematika paleolitického osídlenia v Tibave

Ladislav Bánesz

Pri výskume na eneolitickom pohrebisku v Tibave r. 1956 prišlo sa na paleolitické nálezy, ktoré spolu s ukazujúcimi sa paleolitickými objektmi dali podnet aj k preskúmaniu paleolitickej vrstvy. Výskum uskutočnil Archeologický ústav SAV v Nitre.

Výskum v Tibave priniesol pomerne málo náleзов. Všetky nálezy kamennej industrie boli roztrúsené na ploche 937 m² a tvorili šesť nepravidelne rozložených zoskupení (objekty I—VI). Medzi týmito skupinami silexov boli len menšie, veľmi nevýrazné skupinky náleзов alebo len ojedinelé artefakty.

Dôležitým prínosom výskumu r. 1956 bolo zistenie paleolitickej sídliskovej jamy s dvoma ohnišťami. Jama má nepravidelne oválny tvar o rozmeroch 526—300 cm a smer Z—V. Na hlavnej osi jamy sa podarilo zachytiť dve kolové jamky tohože smeru. Západná kolová jamka je široká 22 cm a hlboká 25 cm. Východná má šírku 20—22 cm a je 27 cm hlboká. Pri okrajoch západnej jamky ležala kamenná doska a menšie kamene, ktoré pravdepodobne slúžili na utesnenie kolov. Kamene mohli zároveň chrániť oporný kôl aj pred žiarom menšieho ohnišťa v západnej časti jamy. Západné

ohnište bolo mierne zahĺbené do podlažia, ktoré bolo vypálené do červena. Oproti tomu druhé, väčšie ohnište bolo vybudované z menších i väčších andezitových kameňov a okruhliakov, ktoré boli mierne do červena prepálené. Podobné vydláždenie ohnišť bolo pozorované aj v Barci I, kde ako v Tibave boli kamene umiestnené pri okrajoch jamy. V severovýchodnej časti jamy bol zistený ďalší, oveľa menší zhluk drevených uhlíkov, no ich poloha a fakt, že podlažie nebolo vôbec prepálené, nesvedčia o ďalšom ohništi. Steny jamy mali poľvoľný spád a dno jamy bolo nerovnomerné.

V blízkosti ohnišťa pri okrajoch jamy sa našla hromada farbiva červenavohnedej farby (6,22 kg). Pri južnom a severnom okraji jamy sa našli ešte dve skupinky kameňov; ich uloženie mimo jamy snáď svedčí, že mohli slúžiť za akési vonkajšie opory pre brvná, ktoré mohli byť zvonku opreté o tieto skupinky kameňov. Jama bola vyplnená popolavošedou ílovitou zeminou a hojnými drevenými uhlíkmi, premiešanými s hnedočervenou výplňou. Hĺbka jamy sa pohybuje od 15 do 35 cm. Výplň jamy sa zrejme líši od jej okolia. Bezprostredné okolie jamy, najmä z južnej časti, bolo sfar-

bené ináč než okolitý terén medzi ostatnými objektmi. Prejavuje sa to tmavším zafarbením s nádychom do šedohneda.

Podobné šedohnedé sfarbenie bolo možno pozorovať iba pri objekte IV, ktorý pozostáva z ohnišťa a skupiny nálezov kamennej industrie na šedohnedo sfarbenej ploche. Pri ostatných objektoch sa takáto sfarbenie nezistilo. Ohnište pri objekte IV bolo vybudované z kameňov usporiadaných tak, že na podloží ležali kamene guľatejšie (najmä na okrajoch a uprostred ohnišťa). Na týchto podkladoch spočívali zase prevažne doskovité kamene, ktoré boli aspoň na jednej strane úplne rovné. Je pozoruhodné, že v štyroch prípadoch sa zistilo, že ploché kamenné dosky boli rovnou stranou po dvoch kusoch k sebe priložené, pričom dve dvojice takto k sebe priložených dosiek ležali vodorovne, jedna dvojica zvislo a jedna šikmo v ohništi. Nálezy, ktoré boli na sfarbenej ploche, ležali severovýchodne od kamenného ohnišťa. Stopy po sídliskovej jame sa pri objekte IV neukazovali, preto možno predpokladať, že ohnište s kamennou konštrukciou a skupinou nálezov predstavuje objekt vo voľnom priestore bez súvislosti s akýmkoľvek do zeme zahĺbeným objektom.

Ostatné objekty — II, III, V a VI — pozostávajú zo zoskupených nálezov jadier a odštepov otlkačov, sústredených okolo kamenných pracovných podložiek. Ich plochy neboli farebne rozlíšiteľné od okolitého prostredia.

Geologické datovanie mladopaleolitickej stanice nebolo možné, lebo všetky objekty a nálezy sa našli v nevhodnom geologickom prostredí. Paleoliticke nálezy sa nachádzali väčšinou v hĺbke 60—80 cm.

Z preskúmanej plochy sme získali pomerne málo nálezov kamennej industrie. Našlo sa celkom 866 artefaktov, z ktorých 96 kusov pochádza zo zberov na sídlisku a 770 z vlastného výkopu. Temer polovica všetkých nálezov bola z kremenca — 37%. Kremence boli zväčša sivej až hnedosivej farby. Veľké percento (19%) predstavujú obsidiány, ktoré sú bez výnimky patinované. Ďalšie suroviny, ako opály (14%), rohovce (12%) a radiolarity (11%) sú svojím počtom pomerne vyrovnané. Ostatné nástroje boli vyrobené z limnokvarcitu (6%), karneolu, jaspopálu, achátu a inej suroviny. Podľa tvrdosti a štepnosti týchto surovín bolo možno pozorovať aj určitý výber vhodnejšej suroviny pre ten-ktorý druh nástroja. Napr. z obsidiánu poznáme len škrabadlá a niektoré čepele, ale najmä čepeľovité úštepy. Pritom obsidiánové škrabadlá sú vždy vysoké a masívnejšie. Je príznačné,

že z obsidiánu sa na sídlisku nenašlo ani jedno čepeľovité škrabadlo (boli najmä z rohovca alebo radiolaritu, ktoré sú krehkejšie ako sklovitý obsidián). Nástroje na opracovanie tvrdšieho materiálu, napr. rydlá z obsidiánu, sa na sídlisku nezhotovovali. Podobne nepoznáme z nášho výskumu ani rydlá zo sivého kremenca. Z týchto kremenčov to boli tiež len ojedinelé úštepové a kýlovité, teda masívnejšie škrabadlá; väčšina nástrojov, ktoré z nich zhotovovali, bola menej náročná a predstavujú ich najmä čepele alebo hrotnaté nástroje. Ostatné nástroje, ako rydlá a čepeľové škrabadlá, zhotovovali sa z materiálov krehkejších, odolnejších a teda vhodnejších na vykonávanie jednotlivých prác, a to najmä z rohovca a radiolaritu. V každom prípade vidieť určitý výber takých surovín, ktoré najlepšie vyhovovali a zodpovedali technicko-výrobným vlastnostiam jednotlivých druhov nástrojov.

Pôvod surovín, z ktorých artefakty boli vyrobené, nie je zatiaľ presne lokalizovaný, zdá sa však, že prevažná väčšina pochádza z východoslovenských pohorí, najmä z Vihorlatu. Z geologických vrstiev a sond východoslovenského uhoľného prieskumu pochádza mnoho vzoriek, najmä limnokvarcitu z okolia Sejkova. Aj ostatné suroviny sú známe na východoslovenských paleolitickej staniciach východne od Prešovsko-tokajského pohoria. Na lokalitách v údolí Hornádu a Torysy sú známe najmä rohovce a radiolarity, kým ostatné tibavské suroviny sú tam len ojedinele zastúpené.

Ak hodnotíme kamennú industriu z Tibavy typologicky, vidíme, že vykazuje predovšetkým artefakty typické pre aurignacien, najmä vysoké kýlovité a vyčnievajúce škrabadlá, čepeľové škrabadlá s retušovanými bokmi, rôzne čepele s obojstrannou i strmou retušou a vruby. Z mladších prvkov sa tu objavujú rôzne útle čepele, škrabadlá na koncoch dlhých čepelí, mikrolitická čepielka so stopkou, drobné čepielky a čepielka s otupeným bokom. Celkove predstavuje nálezový súbor mladšiu fázu stredného aurignacien, ktorá ešte nemá vo svojom inventári prevládajúce mladopaleoliticke elementy, ako čepele s retušovanými koncami, hroty s vrubom, čepielky s otupenými bokmi alebo vrubáky.

Z nástrojov sú najcharakteristickejšie a najpočetnejšie škrabadlá, ktoré tvoria viac než polovicu retušovaných nástrojov. Najviac je čepeľových škrabadiel, nechýbajú však ani vysoké kýlovité, vyčnievajúce, nechtovité, „aurignacké“ a úštepové škrabadlá. Poznáme aj škrabadlá dvojité a škrabadlá na konci dlhej útlej čepele. Najzaujímavejšie sú

škrabadlá z patinovaného obsidiánu, ktoré svojimi polookrúhlymi a vysokými, niekedy skoro kolmými čelami nadobudli v tejto skupine nástrojov určitú svojráznosť. Početné sú hoblíky, zhotovené najmä z jaspisových a kremencových jadier. Ostatné typy nástrojov sú zastúpené len jednotlivými kusmi. Z rydiel sú tu predovšetkým rydlá hranové a klinovité. Nože zastupuje niekoľko veľmi pekne retušovaných čepelí. Veľmi početné sú i rôzne neretušované čepele, z ktorých niektoré sú až 13 cm dlhé. Z ostatných čepelí sú to rôzne čiastočne retušované čepele s laterálnymi vrubmi uprostred ostria. Hroty zastupujú iba jednoduché čepelovité kusy a mikrolitický hrot so stopkou. Z ďalších nástrojov sú tu vruby a dláto. Hojné sú mikrolitické čepielky bez retuše a ojedinelá je čepielka s otupeným bokom, resp. jej zlomok. Z ostatných nástrojov zaujímavý a nezvyklý exemplár predstavuje strúhadlo kombinované s rydlom. Túto industriu dopĺňujú ešte početnejšie čepelovité úštepky a rôzne odštepky, ktoré markantne prevládajú. Táto základná masa odpadkového materiálu sa vyskytuje najmä pri objektoch II, III, V a VI a svedčí o výrobe nástrojov na pracoviskách. Ide o beztvare odštepky, často ešte so zachovanou kôrou pôvodnej suroviny; vznikli pri odbíjaní čepelí a úštepov z jadier, ba i zo samotných čepelí a úštepov, z ktorých sa formovali ďalšie nástroje. Jadrá boli väčšinou hranolovité s negatívmi čepelí a kratších úštepov. Niektoré mali až po dve základne. Hodne bolo jadier surových a ich zlomkov. Všetky tieto nálezy jadier a zlomkov boli na sídlisku sústredené vo východnej časti preskúmanej plochy, kde sa nachádza najviac odštepov. V tejto východnej časti náleziska bolo aj najviac kamenných pracovných podložiek vo forme menších, najmä andezitových kovadlín, ktoré mali silne otlčené plochy. Kamenné otlkače boli najmä z kremenca; boli to oválne okruhliaky so silne obitými časťami na oboch koncoch.

Samotné nástroje, ale aj niektoré čepele a úštepky sú veľmi starostlivo retušované jemnou okrajovou retušou. Strmá, ako aj stupňovitá retuš je zriedkavejšia. Vyskytujú sa nástroje so širokou plochou retušou, najmä na vrchnej strane nástroja. Na spodnej strane niektorých čepelí je okrajová retuš veľmi jemná, ba nachádzame aj drobnú perličkovitú retuš. Retušovanie sa obmedzuje zväčša na úžitkové časti nástrojov. Úderové plochy jadier, z ktorých boli získané čepele a úštepky, neboli upravené pred odbíjaním. Svedčia o tom neretušované úderové plochy čepelí a úštepov. Väčšina našich nálezov má uhol medzi osou úštepu a úderovou plochou okolo 90°. Úderové hrby (bulbussy) sú v podstate dvojaké:

veľké, s priemerom až 2 cm, sú najmä na širokých úštepoch z obsidiánu alebo kremenca a chýbajú im typické úderové jazýčky; ostatné úderové hrby sú nevelké, čo svedčí o veľkej presnosti úderov a v súvislosti s tým aj o značnej technickej vyspelosti a zručnosti ich výrobcov. S tým súvisia aj nevelké úderové body na čepeliach a čepelovitých úštepoch, ktoré takmer bez výnimky majú pekne vyvinuté úderové jazýčky, vzniknuté pri vypadnutí plochej triesky — šupinky pri silnom údere na úderovú plochu. Tieto príznaky svedčia o veľkej presnosti úderov nanášaných na úderové body prostredníctvom oddeľovača — retušovača.

V porovnaní tibavského materiálu s nálezovými súbormi stredoaurignackých staníc v údolí Hornádu je tibavská industria vyslovene mladšieho rázu. Svedčí o tom nielen hľadisko typologické, ale najmä spôsob výroby nástrojov, ktorý je na tibavskej stanici veľmi vyspelý. Ide najmä o techniku výroby z hranolovitých jadier, akou sa získavala na rozdiel od spomenutých nálezísk výhradne čepelovitá industria. Kým na aurignackých stanicach v južnej časti košickej kotliny (napr. Kechnec, Seňa I, Barca I, II a i.) bolo možno sledovať najmä nástroje z kratších čepelí, úštepov a odštepov, v Tibave boli všetky nástroje vyrobené z dlhších čepelí. Aj celkový vzhľad nástrojov je vyspelejší; všetky hotové nástroje majú dokonalé tvary oproti hrubším, menej výrazným nástrojom z Kechneca alebo Barce. Na tibavskom sídlisku už chýbajú moustérske tvary, ako rôzne hroty a strúhadlá, ale ešte nevystupujú typické gravettské prvky, ako je tomu na západnom Slovensku, napr. v Moravanoch a Vlčkovciach (horný nálezový horizont), na stanicach, ktoré sa už orientujú ku gravettieniu. V industrii vidno ešte slabé prvky szeletieniu, ktorý uplatňoval svoj vplyv, ako sa zdá, aj v oblasti východného Slovenska. V porovnaní zo západoslovenskými náleziskami, ako aj s lokalitami v južnej časti košickej kotliny treba zdôrazniť rôznorodosť suroviny, ktorá vystupuje nielen v Tibave, ale aj na ostatných východoslovenských stanicach, a to predovšetkým v oblasti východne od Prešovsko-tokajského pohoria, ktoré sa zdá byť určitým medzníkom medzi charakterom jednotlivých staníc pred a za týmto pohorím.

Veľký význam majú nálezy žltého a červenohnedého minerálneho farbiva z rôznych častí výskumu. Z nich treba najmä vyzdvihnúť nález pokladu červeného farbiva vo východnej časti sídliskového objektu v blízkosti ohnišťa na južnom okraji jamy. Poklad tvorí väčšie množstvo minerálneho farbiva v podobe väčších i menších hrudiek. Celý poklad

váži 6,22 kg. S nálezmi farbiva úzko súvisia ešte ďalšie zaujímavé nálezy z tohto sídliska. Najzaujímavejší je nález kamennej dosky s plytkou priehlbnou na jednej strane. Na doske možno badať silné zodrenie v podobe poloblúkovitých rýh ako stóp krúživého trenia. Ďalší podobný nález predstavuje akási kamenná „palica“, ktorá má celý bok obrúsený a ošúchaný. Bola rozlomená na dve časti. Pri lome, kde je palica mierne rozšírená, vidieť aj stopy po úderoch, zachované v podobe otlčeného povrchu hrany. Bola pravdepodobne zlomená pri rozbižaní väčších kusov farbiva. Tieto nálezy považujeme za mažiare (mortiers) a roztierače na farbivo.

Čo sa týka významu pokladu farbiva, prikláňame sa k názoru, že použitie červeného farbiva hralo dôležitú úlohu pri formovaní základov rodového kultu.

Sídlisko sa skladá zo 6 nepravidelne rozložených hniezd (objekty I—VI). Medzi týmito skupinami silexov boli len menšie, veľmi nevýrazné skupiny artefaktov alebo len ojedinelé nástroje. Všetky výrazné zoskupenia sa nachádzajú vo východnej časti skúmanej plochy, kde sa zoskupovali v blízkosti odkrytej sídliskovej jamy, ktorá predstavuje zvyšky niekdajšieho do zeme zahĺbeného objektu, resp. obydlia. V jame zistené kolové jamy, ako aj iné skutočnosti, napr. vonkajšie oporné kamene, dávali dostačujúce oporné body pre rekonštrukciu. Kamenná industria v jame pozostávala z väčšej časti z odštepov, ktoré tvorili vyše 56% nálezov z jamy. Potom nasledovali nástroje (10,81%), čepele, jadrá a spomenutý poklad farbiva. Veľmi pozoruhodný je rovnomerný podiel rôznych druhov surovín, ktoré sú zastúpené približne v rovnakom pomere. No kamenné nástroje neboli pri objekte I viazané iba na samotnú jamu, ale sprevádzajú ich nálezy kamennej industrie aj z okolia sídliskového objektu, ktoré však s nimi úzko súvisia. Tieto nálezy z okolia jamy ukazujú zhruba ten istý obraz a v podstate také isté zloženie industrie a suroviny ako nálezy z jamy. Je príznačné, že ani v jame ani v skupine Ia, ktorá bola okolo jamy, sa nenašli retušované úštepky a čepele. Táto skupina nálezov v jame (objekt 1) a v jej najbližšom okolí (Ia) má veľký význam, lebo bola východiskom a oporným bodom pri rozbere ostatných zoskupení nálezov. Pri hodnotení ostatných objektov — zoskupení budeme sa opierať o rozbor obsahu týchto skupín, pričom si všimneme pomer jednak medzi hotovými retušovanými nástrojmi a medzi ostatnými predmetmi výroby, jednak pomer medzi surovinami v jednotlivých objektoch. V nálezovej skupine II bolo vysoké percento odštepov

a odpadkov — 80,85%. Napriek tomu, že v tejto skupine bolo až 5,32% nástrojov, spomenuté odštepky spolu s úštepami tvoria drvivú prevahu nálezov. Zo surovín sú najviac zastúpené kremence (31,92%), potom obsidiány (24,47%) a opály (vyše 19%). Ostatné suroviny boli menej zastúpené. Jadrá tvoria 3,19%.

Aj v III. skupine vysoko prevládajú odpadky (84,73%). Hotové nástroje tu netvorí ani 1%, zato však na druhom mieste boli jadrá s 5,91%. Pre túto skupinu je charakteristické, že 85,22% nálezov bolo z kremenca. Ostatné suroviny boli len nepatrne zastúpené. Vo IV. objekte bolo najmenej odpadkov (56,58%) a zároveň najviac hotových nástrojov (15,79%) zo všetkých zoskupení. Pomerne početné tu boli čepeľovité úštepky, ktorých bolo až 11,84%. Celkove sa toto zloženie industrie zhoduje s obsahom objektu I. Podobne je to so zastúpením jednotlivých druhov surovín, ktoré sú ako pri objekte I percentuálne medzi sebou vyrovnané. Najviac tu bolo opäť radiolaritu, ktorý prevyšuje všetky ostatné suroviny. V hniezdo nálezov svojím obsahom pripomína objekt III. Odpadkov a odštepov bolo vyše 81%. Nástrojov tu bolo 5,62%. Ostatné nálezy tvoria jadrá, čepele a úštepky, z ktorých niektoré boli retušované. V zložení suroviny sa tu stretávame s podobným zjavom ako pri objekte III. V tomto zoskupení totiž 62,50% predstavujú obsidiány. Ostatné suroviny okrem opálu a kremenca (ktoré boli početnejšie) sú len nepatrne zastúpené. Posledná skupina nálezov, ako sme pri opise videli, netvorila výrazné zoskupenie, zahrnuli sme ich do rozboru iba pre väčší počet nálezov a pre celkové porovnanie. Z tejto skupiny chýbajú hotové retušované nástroje, úštepky a opracované čepele. Stretávame sa tu jedine s odštepkami, úlomkami a odpadkami, ktorých bolo 84%. Ostatné nálezy predstavujú jadrá, ich zlomky a niekoľko čepelí. Zo surovín sú na prvom mieste kremence, ďalej limnokvarcity a len potom nasledujú ostatné suroviny.

Ak si podrobnejšie všimneme obsahy (grafické tabuľky) jednotlivých objektov, zbadáme niekoľko pozoruhodných rozdielov medzi jednotlivými nálezovými skupinami. Na grafoch poznať určité podobnosti jednak medzi objektmi II, III, V a VI, jednak medzi objektmi I a IV. V objektoch II, III, V a VI nápadne prevláda typický odpadkový materiál (na grafoch značka +), ktorý dosahuje vždy aspoň 80%, väčšinou však okolo 85%, ba aj viac. Pritom na retušované nástroje pripadá iba nepatrne percento z celého obsahu jednotlivých objektov. Napr. objekty III a VI ich vykazujú iba nepatrne

množstvo (skupina III), alebo ich vôbec neobsahujú (skupina VI). Zároveň sa tieto skupiny vyznačujú i tým, že niektorý druh suroviny na výrobu kamennej industrie markantne prevláda. Menšie rozdiely medzi surovinami boli len pri objekte II, kde je však veľmi mnoho typického odpadkového materiálu. Typickými príkladmi na prevahu jednej suroviny nad všetkými ostatnými sú objekty III a V. V objekte III kremenec tvorí okolo 85%, v skupine V zase obsidián presahuje 62% a v skupine VI opäť prevláda kremenec. Dôležitý je fakt, že pri všetkých týchto zoskupeniach skoro úplne chýba radiolarit, ktorý pri objektoch I a VI je najpočetnejší a najpoužívanejší. Značné množstvo jadier a ich zlomkov v týchto skupinách sa vyznačuje tým, že pochádzajú zo surovín, ktoré prevládajú v jednotlivých hniezdach. Mnohé z nich sa dali skladať z úštepov, odštepov i zlomkov. Všetky tieto pozorovania, ako aj nálezy kovadlín a otlkačov spolu s rozlíšenými skupinami nálezov svedčia o tom, že v nálezových skupinách II, III, V a VI treba vidieť pozostatky paleolitických dielní na výrobu kamennej industrie z rozličných druhov suroviny, pričom sa výrobcovia mohli zamerať na zhotovovanie artefaktov podľa jednotlivých druhov suroviny. Nálezové skupiny II, III a V sú takto zvyškami niekdajších pracovných miest, kde sa zhotovovali kamenné nástroje. Zvláštnosťou týchto pracovísk je okolnosť, že na pracovisku III použili na výrobu nástrojov kremenec, na pracovisku V sa venovali zase spracovaniu obsidiánu. Na ostatných pracoviskách dielní sa spracúvali pravdepodobne ostatné, resp. všetky ďalšie suroviny s výnimkou radiolaritu.

Naproti tomu objekty I a IV vykazujú odpadkového materiálu všade len okolo 56%. Rapídne stúpajú zase percentá retušovaných nástrojov, ktorých je v porovnaní s dielňami všade nad 10%. Takéto zloženie industrie je obvyklé aj pri ostatných známych paleolitických sídliskových objektoch — obydlíach. Zo suroviny všade prevláda radiolarit, ktorý v dielňach predstavuje len nepatrné percento. Pomer ostatných surovín je zhruba vyrovnaný. Pretože skupina nálezov objektu I, ktorá pochádza z obydlia, je určená samotnou prítomnosťou sídliskového objektu, je jasné, že tieto nálezy tvoria inventár obydlia. Nakoľko z tohto rámca nevybočuje ani skupina nálezov okolia jamy (Ia), treba počítať s tým, že aj táto skupina súvisí s nálezmi v obydlí; spolu s nimi tvorí jednu skupinu nálezov (I) a predstavuje vlastne inventár sídliskového objektu I.

Porovnávanie obsahov skupiny I a IV nám dáva

určité predpoklady, na základe ktorých možno usudzovať, že sa nápadne líšia od objektov, ktoré sme označili ako dielne na výrobu kamenných nástrojov. Industria skupiny Ia, patúca k inventáru obydlia, našla sa na ploche, ktorá bola v okolí jamy hnedošedo sfarbená, pritom sa líšila svojím zafarbením jednak od okolitej úrovne paleolitického nálezového horizontu, jednak od farby výplne jamy. V tomto prípade možno túto okolitú plochu považovať za akési pracovisko v okolí chaty, kde sa sústreďoval vlastný život obyvateľov obydlia. Tomuto nasvedčuje v plnej miere aj celkový charakter nálezov kamennej industrie. Ostáva problémom, čo predstavuje skupina nálezov objektu IV, ktorú nemôžeme spojiť so žiadnym do zeme zahĺbeným objektom. Ich súvislosť na jednej strane s ohnišťom, ktoré bolo vybudované z kameňov a okruhliakov a na druhej strane so sfarbenou plochou okolo ohnišťa. Na ktorej sa nachádzala nálezová skupina a ktorá mala podobné sfarbenie ako okolie sídliskovej jamy, nedáva zatiaľ spoľahlivú odpoveď na otázku, či tieto nálezy kryjú obvody nadzemnej chaty, alebo len akési pracovisko pri tomto zaujímavom ohništi. Ohnište s kamennou konštrukciou sa používalo na prípravu stravy.

Ťažisko života sídliska bolo okolo týchto objektov a v dielňach. Na základe skutočnosti, že sa na preskúmanej ploche našiel iba jeden zahĺbený sídliskový objekt a len niekoľko pracovísk, sa dá predpokladať, že nešlo o sídlisko trvalého, ale skôr prechodného charakteru. To potvrdzujú nielen spomenuté údaje, ale aj samotné objekty, ktoré mali len najnutnejší a chudobný inventár. Samotná stavba sídliskového objektu so svojimi menšími ohnišťami, používanými len v krajných tepelných výkyvoch prechodného ročného obdobia, svedčí len o jednorázovom sezónnom pobyte jej používateľov. Sezónny, prechodný charakter sídliska dosvedčujú aj pravdepodobné zámery obyvateľov Tibavy, ktorí sa tu objavili s cieľom získať a spracúvať tunajšiu surovinu, a to pravdepodobne v takom ročnom období, keď síce potrebovali teplo vykurovaného príbytku, ale mohli pracovať aj vonku pred chatou a tiež v dielňach, ktoré boli zrejme mimo príbytku.

Výskumy väčších sídlisk s objektmi zahĺbenými do zeme ukazujú, že ich obyvatelia popri loveckom spôsobe života sa postupne uchyľovali k usadľejšiemu spôsobu života, pričom okrem lovectva značnú úlohu hrali aj niektoré čiastkové úkony zamerané na ukojenie aj ďalších potrieb spoločnosti. Špecializácia sa neobmedzila len na niektoré čiastkové úkony, ale aj na ťaženie suroviny a výrobu industrie z rozličných jej druhov, ktoré odrážajú iba technic-

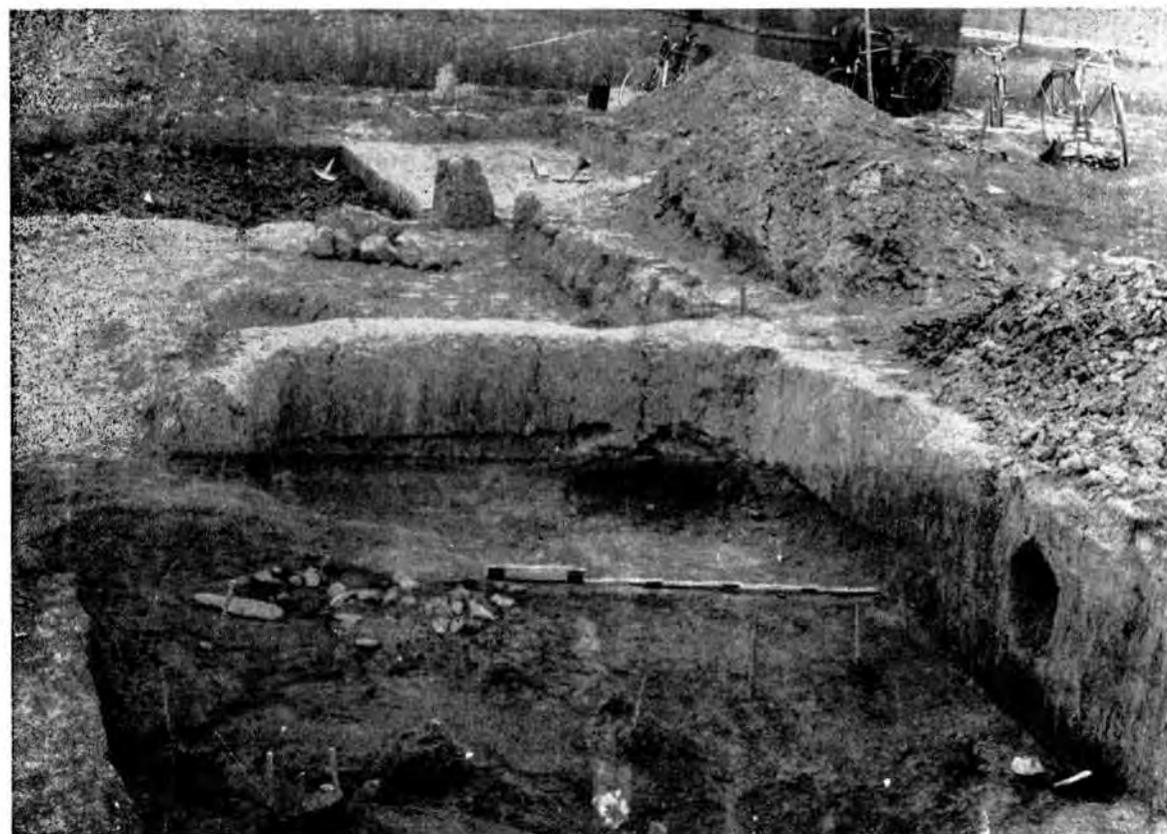
ký moment a ovládanie špecifických vlastností suroviny. Bude treba počítať aj so špecializáciou výroby niektorých nástrojov na prípravu rôznych predmetov.

Na uvedené okolnosti sme brali zreteľ pri posudzovaní objektov v Tibave, kde náš rozbor ukázal nielen kultúrnu príslušnosť stanice, ale aj funkciu objektov a súvislosť nálezov s nimi. Podobne aj pri vyhodnotení ostatných našich paleolitických staníc bude v budúcnosti rozhodujúce vychádzať nie čiste

z typologického hľadiska, ale predovšetkým z porovnávania a rozboru nálezových okolností jednotlivých lokalít podľa ich hospodársko-spoločenskej úrovne a funkcie. Hľadisko typologické vo svetle súčasného výskumu prvobytnnej spoločnosti môže hrať len podradnú a pomocnú úlohu, pretože typologicky príbuzné nálezové súbory sú si síce podobné, ale len potiaľ, pokiaľ sú determinované vyspelosťou techniky tej-ktorej epochy.

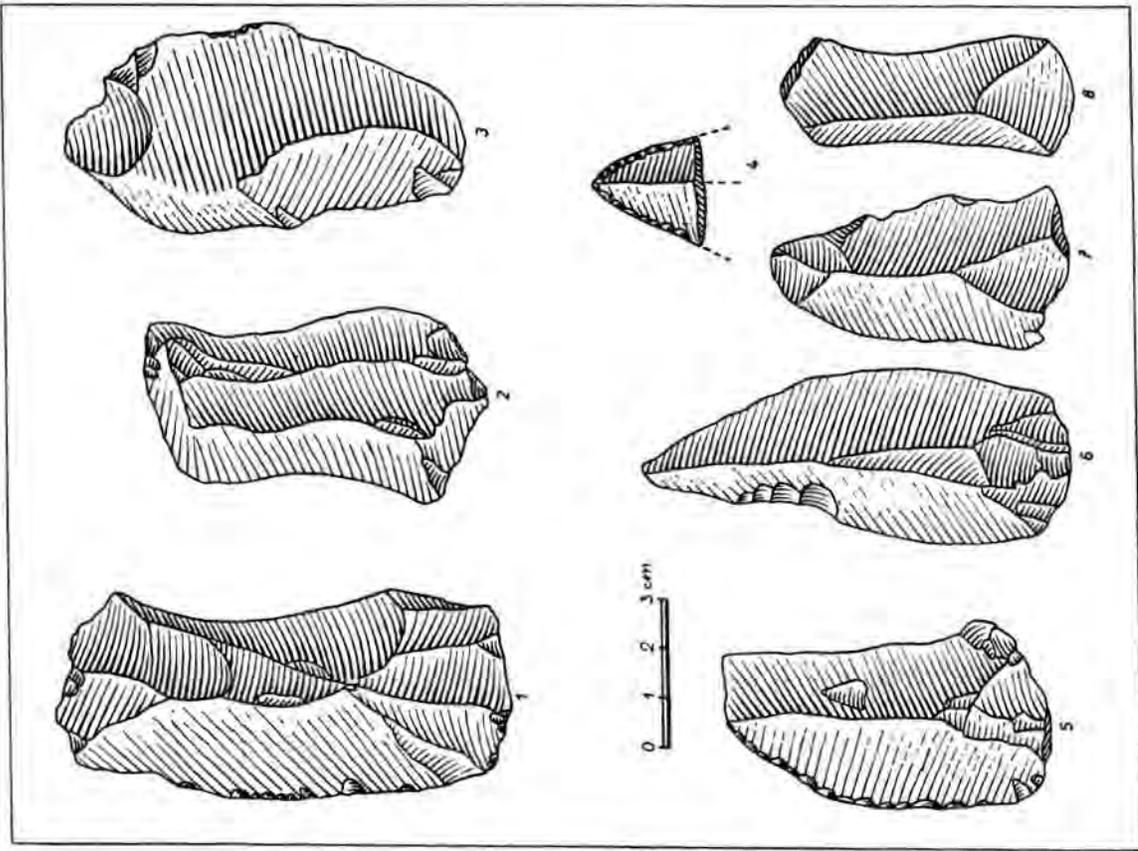
Taf. I. Tibava. Oben: Ansicht von der paläolithischen Station von Westen; unten: Ansicht von der Lokalität von Osten. Photographiert von V. Budinský-Krička.

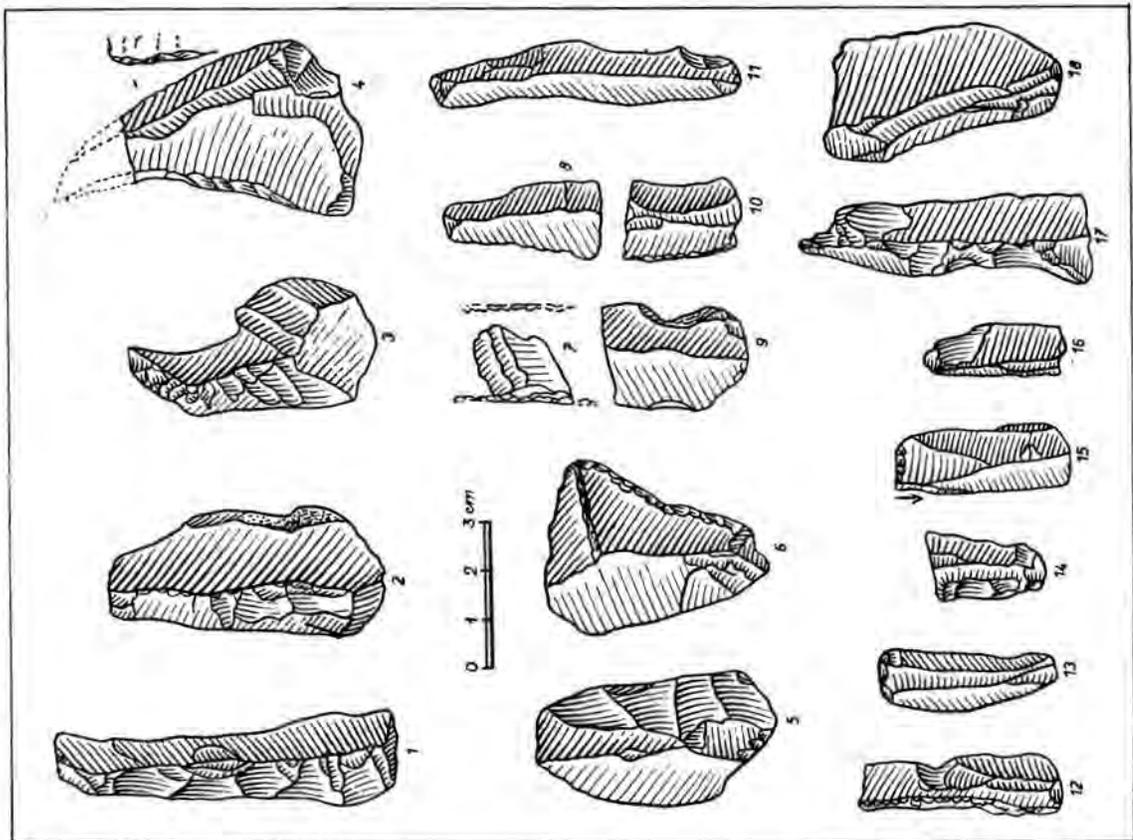
Taf. II. Tíbava. Oben: Paläolithische Feuerstelle und Wohngrube 1 bei der Ausgrabung. Unten: Das Siedlungsobjekt 1 bei der Ausgrabung. Photographiert vom Verfasser.

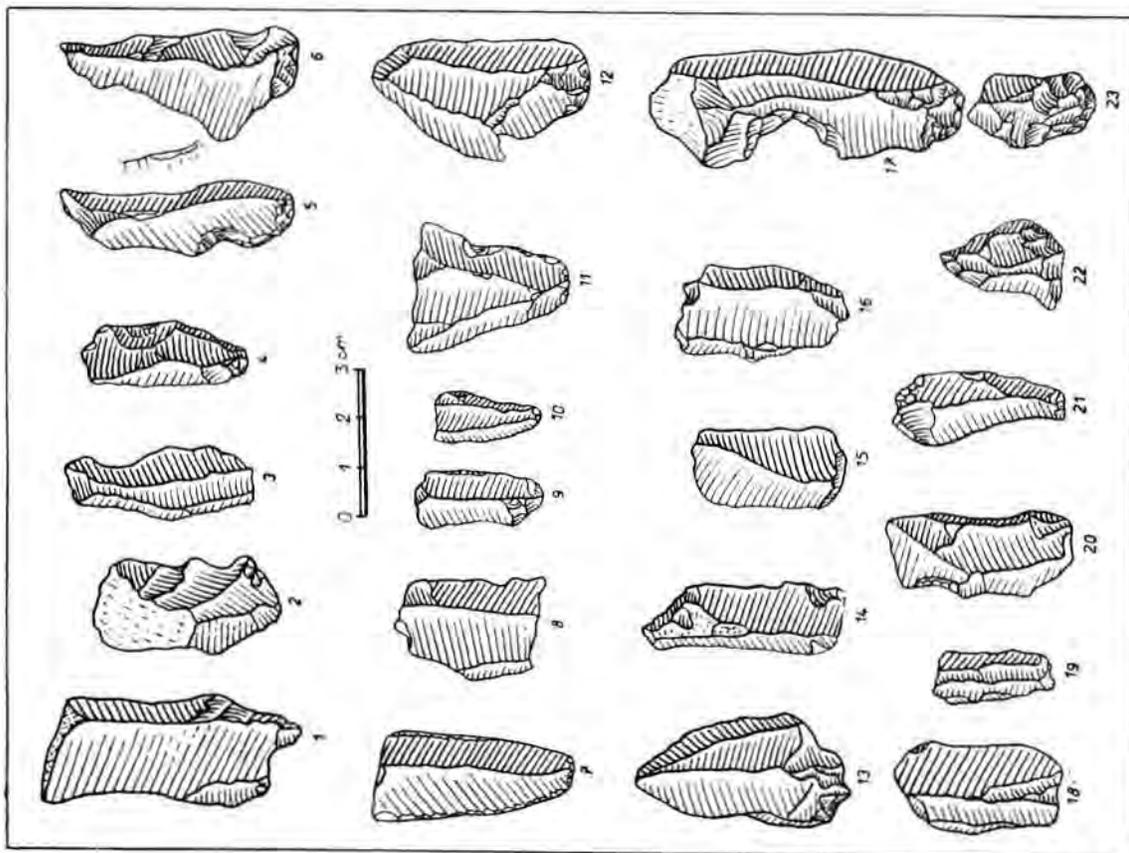
Taf. III. Tibava. Oben: Paläolithische Feuerstelle beim Objekt IV und I. Mitte: Funde in den Werkstätten. Unten: Aufnahmen aus den Werkstätten.

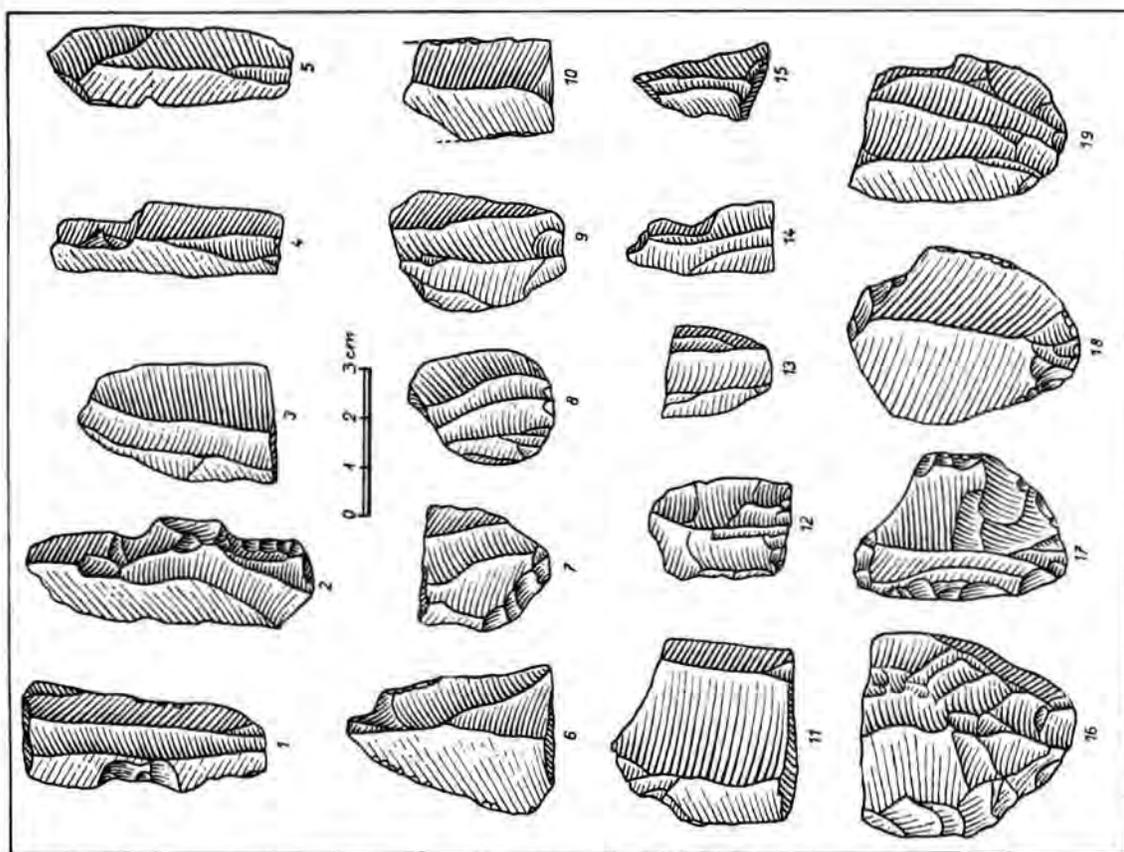
Taf. V. Tibava. Ausgewählte Geräte der Industrie. Gezeichnet vom Verfasser.

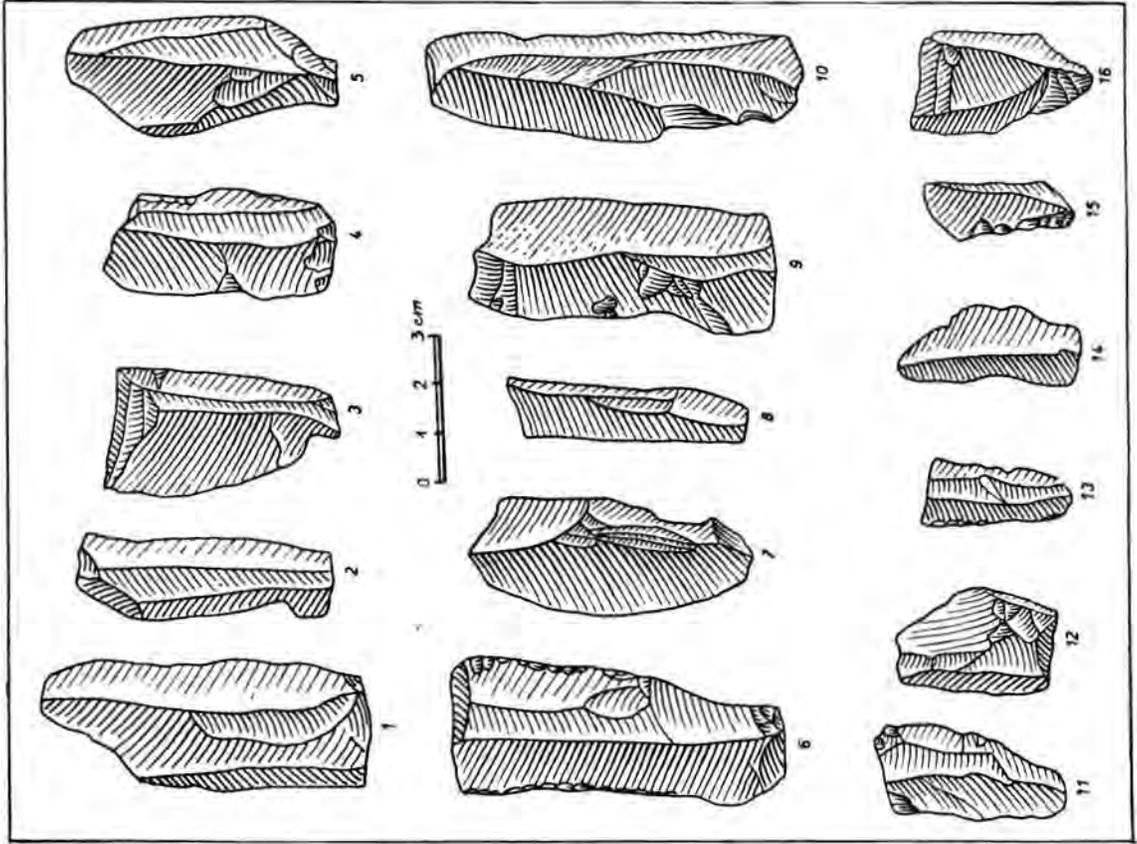
Taf. IV. Tibava. Ausgewählte Geräte der Industrie. Gezeichnet vom Verfasser.

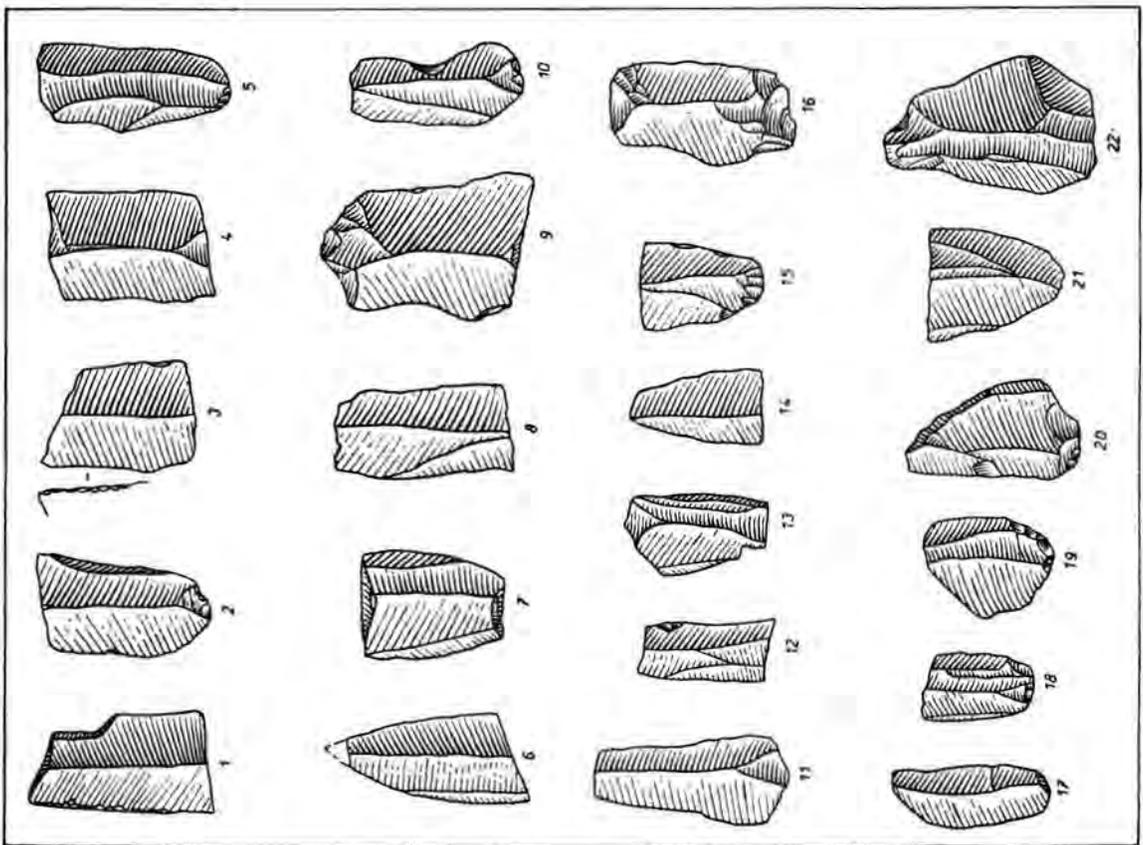
Taf. VII. Tibava. Ausgewählte Geräte der Industrie. Gezeichnet vom Verfasser.

Taf. VI. Tibava. Ausgewählte Geräte der Industrie. Gezeichnet vom Verfasser.

Taf. IX. Tibava. Ausgewählte Geräte der Industrie. Gezeichnet vom Verfasser.

Taf. VIII. Tibava. Ausgewählte Geräte der Industrie. Gezeichnet vom Verfasser.

VÝSKUM MOHYLY V ČAKE V ROKOCH 1950—51

ANTON TOČIK A JOZEF PAULÍK

I

Mohyly v Čake (okr. Želiezovce) objavili účastníci Archeologického týždňa v Nitrianskom Hrádku v lete r. 1950.¹ Nachádzala sa juhozápadne od obce pri dvorci zv. Kopec; názov pochádza pravdepodobne od mohyly, ktorá mala pred začatím výskumu Ø 52 m a svojou výškou presahovala 5 m (obr. 1). Vybudovali ju na svahu sprašovej vyvýšeniny (pôvodne pokrytej — ako to dokázal výskum — černo- zemou značnej hrúbky), ktorá klesá postupne k severu do dolinky sútoku dvoch menších potokov (obr. 2). Medzi oboma potokmi v nevelkej vzdialenosti východne od mohyly pokračuje plochá vyvýšenina zv. Diely, ktorá bola v praveku bohato osídlená.² Podľa výpovedí miestnych občanov boli mohyla a jej okolie ešte v minulom storočí zalesnené. Neskôr bol na tomto mieste založený vinohrad, ktorý zanikol už pred výskumom. Vyrúbanie lesa a postupné obrábanie miesta patriaceho k novozaloženému dvorcu Kopec mali za následok aj čiastočné znášanie povrchu (najmä černo- zem) z vrcholu na úpätie mohyly.

Výskum mohyly sa začal za pomerne nepriaznivého zimného počasia koncom roku 1950. V strede objektu bol ponechaný kontrolný krížový blok o šírke 1 m v smeroch štyroch svetových strán (obr. 3). Ešte v tomto roku, v prvej etape výskumu, bola postupne odstránená západná polovica mohyly (jz a čiastočne sz časť). Výskumnými prácami v zimných mesiacoch sa neúplne odkryla aj stredová komora (pozri o tom podrobnejšie nižšie). V druhej fáze výskumu (A. K n o r) práce nadväzovali na predchádzajúci stav čiastočného prebádania objektu a sústredili sa na preskúmanie sv a jv štvrtí, kde bol objavený aj bohatý žiarový hrob z mladšej

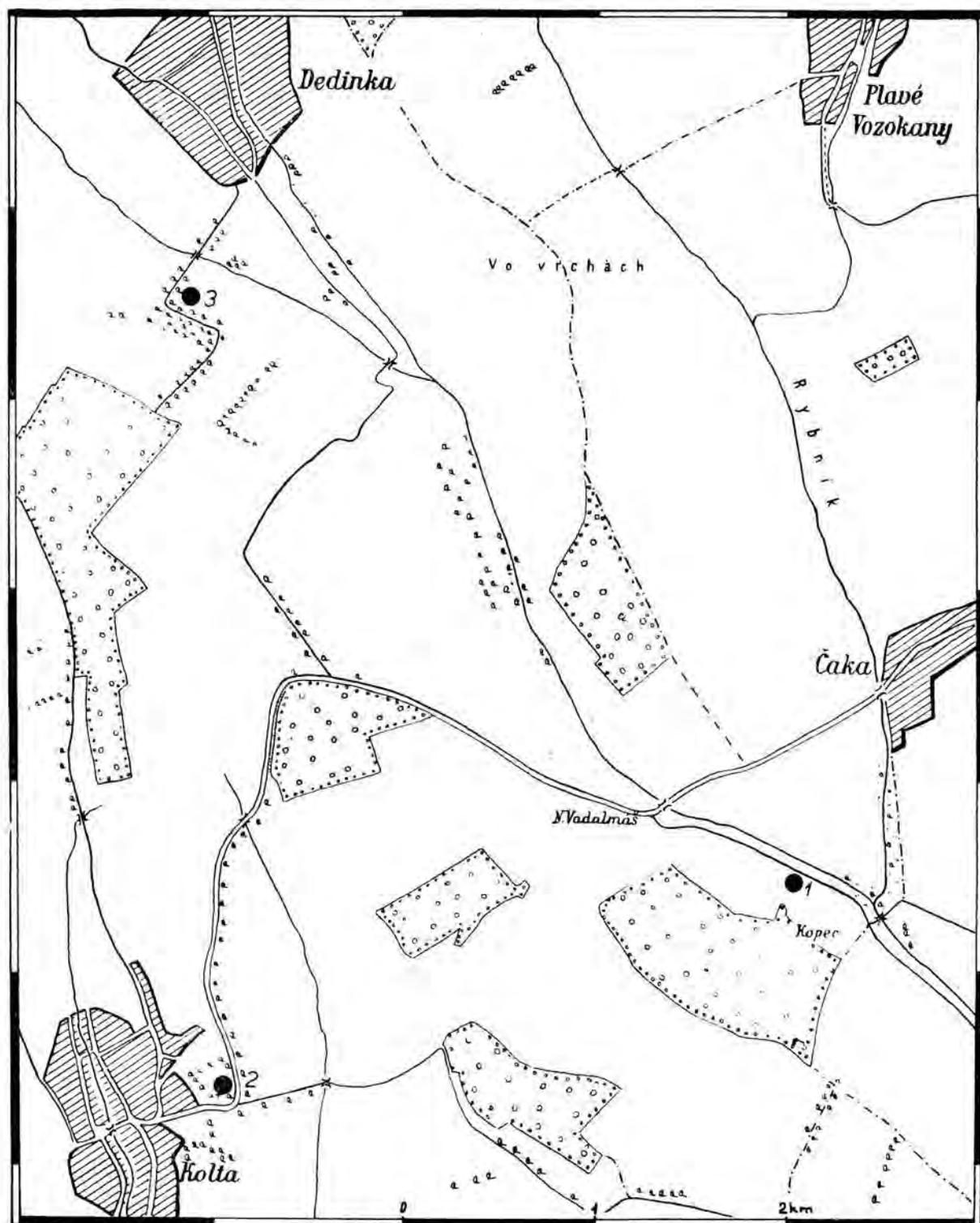
doby bronzovej, zv. „kniežací“. Užšie vymedzená úloha tohto článku nás núti nevšimnúť si bližšie praveké nálezy z neďalekých Dielov, ktoré však časove a kultúrne iste súvisia najmä s hrobovými nálezmi spod plášťa mohyly (nagyрэvska kultúra). Práca má byť takto vyhodnotením nálezového materiálu z mohyly, najmä príspevkom k otázke nagyрэvskej a mohylovej kultúry (žiarové a kostrové hroby) a prínosom k bližšiemu poznaniu kultúrnych pomerov mladšej doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku. Z tohto dôvodu sa sústredíme:

1. na opis a charakteristiku mohylového násypu ako aj na opis stredovej komory v ňom (Čaka — mohyla, hrob I);
2. na opis a vyhodnotenie nálezových okolností „kniežacieho“ hrobu pri južnom úpäťí objektu (Čaka — mohyla, hrob II);
3. na opis ďalšieho žiarového hrobu, ktorý sa našiel pod predchádzajúcim (Čaka — mohyla, hrob III).

Vzájomný vzťah mohyly k nálezom zo strednej doby bronzovej pod jej plášťom (kostrové hroby) si však vyžaduje aj ich súčasné uverejnenie a úplnosť celkového opisu zase opätovné povšimnutie si aj ďalšieho nálezového komplexu (žiarové hroby nagyрэvske) v tom istom uložení.³ Nálezy z takto rozdelených celkov sú uvádzané v tom istom poradí.

1. Mohylový násyp a stredová komora v ňom

Jadrom mohyly bola stredová komora, ku ktorej a na ktorú bol nanesený násyp mohyly. Pôvodná povrchová černo- zem a tým aj všetky staršie objekty pod mohylou boli prekryté čiastočne jej plášťom. Z násypu pochádzajúce nálezy patria dobove jed-

Obr. 1. Čaka — mohyla (Hügelgrab). Polohy osamotených veľkých mohýl v Poipli (Lage der alleinstehenden grossen Hügelgräber im Eipelta). 1 — Čaka, okr. Želiezovce; 2 — Kolta, okr. Nové Zámky; 3 — Dedinka, okr. Šurany.

nak do prechodného úseku medzi eneolitom a staršou dobou bronzovou (nagyrévska kultúra)⁴ a jednak do strednej doby bronzovej. Niekoľko črepov z doby rímskej a pravdepodobne aj hradištnej sa

našlo v mohyle v černozei druhotne na nej utvorenej. Podobne iba dva uvedené časové horizonty boli výraznejšie zastúpené aj v černozei pod plášťom mohyly: žiarové hroby s nagyrévskou kerami-

kou — hroby 4, 5, 8 a kostrové zo strednej doby bronzovej — hroby 1, 2, 3, 6, 7 (obr. 4). Intenzita horizontálneho zastúpenia oboch období presahovala teda plášť vlastnej mohyly a porušené celky zo strednej doby bronzovej, ako aj s nimi zhodné hroby spod dvojitého prikrovu (spod plášte a pôvodnej černozy, do ktorej boli zapustené) prispievajú k datovaniu mohyly (pozri nižšie). Navrhovanie objektu sa dialo po svahu, z južnej polovice obvodu mohyly a v menšej miere zo strany východnej a západnej. V zhode s týmto úložné hladiny vrstiev mali na severnej strane o niečo prudší sklon (obr. 6). Pôda k násypu bola vzatá z okolia plánovaného objektu, pričom bol vyzdvihnutý aj sprášový podklad. Pôvodná černozy bola ponechaná pod plášťom mohyly iba v tvare jazykovitého vý-

bežku zo severnej strany, odkiaľ sa dovážalo najmenej materiálu k navrhovaniu objektu. Jediné v nej boli neporušené aj staršie žiarové a kostrové hroby (obr. 4). Zo zachovalosti niektorých predmetov (celé ľudské končatiny, celé nádoby, ľudská lebka atď.) v násype sa usudzuje, že navrhovanie bolo robené v pomerne veľkých kubatúrach (obr. 5). Vlastný násyp sa skladal z nerovnako rozfláčených a hrubých vrstiev černozy a spráše ako aj ich zmiešanín (obr. 6). Vrstvy zeme na niektorých miestach, hlavne v severnej polovici mohyly zachovali drobnú hrudkovitú štruktúru ako dôkaz, že materiál bol privázaný najmä z južnej strany. Zo spádu jednotlivých vrstiev vyplýva, že dohotovená mohyla bola pôvodne vyššia a väčšia pripomínajúca tvar kužela než v dobe výskumu. Schodovitě

1

2

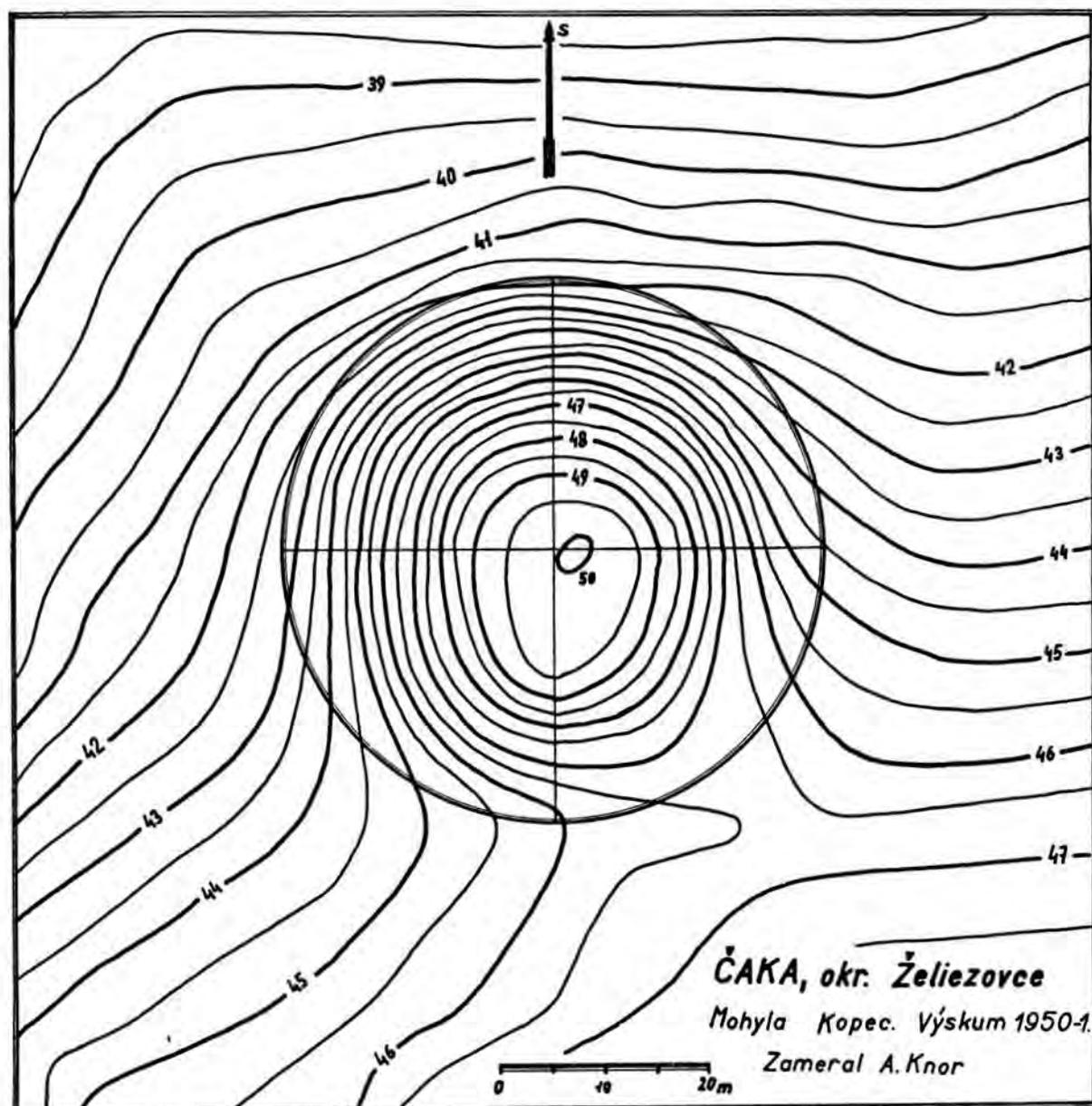

3

4

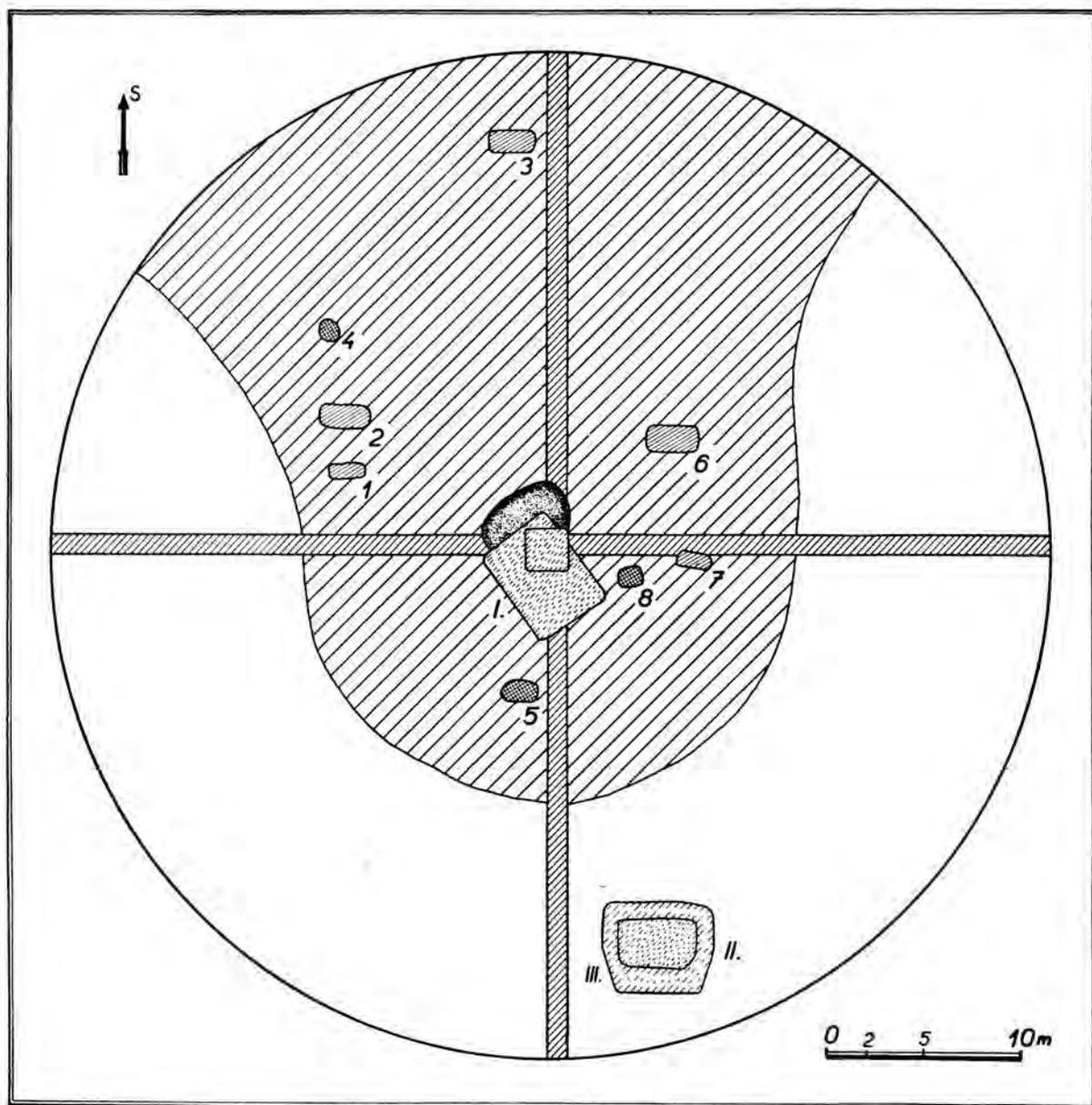
Obr. 2. Čaka — mohyla (Hügelgrab). Pohľady na mohylu pred začatím výskumu (Ansicht des Hügelgrabes vor Beginn der Ausgrabung). 1 — Pohľad do údolia sútokov dvoch potokov, záber od SZ (Ansicht des Tales des Zusammenflusses zweier Bäche, Anblick von NW); 2 — záber od V (Anblick von O); 2 — záber od Z (Anblick von W); 4 — začiatok výskumu (Beginn der Ausgrabung).

Obr. 3. Čaka – mohyla (Hügelgrab). Vrstevníkový plán objektu pred začatím výskumu (Schichtenlinienplan des Objektes vor Beginn der Ausgrabung).

členenie, ktoré vidieť na krížových profiloch mohyly, hore predstavuje zásahy urobené majiteľom až v posledných desaťročiach pred výskumom (obr. 6). V nasypávaní mohyly môžeme azda vidieť niekoľko za sebou idúcich etáp (pracovné fázy prezrádzajúce postup pri navrhovaní). Usudzujeme na ne najmä z priebehu vrstiev na severnej strane mohyly (severné rameno kontrolného krížového bloku). Najmarkantnejšie sa tu ukazujú najmä tri podplášte: vnútorný, približujúci sa pravdepodobne už pôvodnej výške mohyly, k nemu priliehajúci stredný s podobne približne vodorovne uloženými vrstvami a napokon vonkajší, ktorého vrstvy najmä

v spodných častiach sledujú viac-menej obvodový spád plášťa čiastočne navrhového objektu (obr. 6). Pokiaľ ide o stavebný materiál vrstiev jednotlivých plášťov, ukazuje sa, že v spodnej časti mohyly má prevahu černoziem a v hornej spráš (kombinovaná s vrstvami v nerovnakej miere premiešanými sprášou a černoziemou). Pritom však v zhode s uvedenou postupnosťou v práci materiál vnútorného podplášťa sa vyznačoval pôvodne väčšou kubatúrou černozieme než okrajové (bočné) podplášte. Tieto okolnosti umožňujú utvoriť si približnú predstavu o spôsobe stavania mohyly: najprv bola k stenám drevenej hrovej komory zo všetkých strán, najmä

Obr. 4. Čaka — mohyla (Hügelgrab). Pôdorys mohyly s kontrolným krížovým blokom a rozmiestným objektom (Grundriss des Hügelgrabes mit kreuzförmigem Kontrollblock und der Ausdehnung des Objektes). I—III — hrobové celky z mladšej doby bronzovej (Grabeinheiten aus der jüngeren Bronzezeit); 1—3, 6, 7 — kostrové hroby zo strednej doby bronzovej (Skelettgräber aus der mittleren Bronzezeit); 4, 5, 8 — žiarové hroby nagyrévskej kultúry (Brandgräber der Nagyrév-Kultur). Podkovovitá šrafovaná časť je pôvodná zachovaná černoziem pod plášťom mohyly (Der hufeisenförmige schraffierte Teil ist die ursprüngliche erhaltene Schwarzerde unter dem Grabhügelhelm). Kresba (Zeichnung) A. Knor a A. Točík.

však z južnej, navrhovaná menšia mohyla s vrstvami približne o vodorovných úložných hladinách, ktorých stavebný materiál tvorí prevažne černoziem (prvá fáza pri budovaní mohyly s pochopiteľným použitím najmä okolitej černozieme). Svojou výškou tento vnútorný podplášť — ako už bolo spomenuté — pravdepodobne sa približoval celkovej výške neskôr dohotovenej mohyly a jeho priemer, ako priemer stavby v prvej fáze budovania, sa po-

hyboval okolo 25—30 m. Pôdorysne tento predpoklad jasne potvrdzuje aj na okolí hrobovej komory ponechaná pôvodná černoziem (v ktorej sa našli napokon aj všetky staršie objekty), ktorej priebeh na južnej strane dáva zároveň aj južnú polovicu obvodu prvej menšej mohyly (obr. 4). Druhá fáza spočíva v pripájaní ďalších podplášťov (v severnom ramene krížového kontrolného bloku iba ďalších dvoch), z ktorých okrajové, zistiteľné na úpätí mo-

hyly, pravdepodobne neboli navrhované až po stredným plášťom udaný vrchol objektu. Z týchto poznatkov, k posúdeniu celkovej platnosti ktorých nám chýba situácia v blokoch medzi ramenami kontrolného krížového bloku, vyplývajú dve možnosti: buď šlo o zmenenie plánov v dobe budovania mohýl, čo do celkovej kubatúry objektu, alebo — čo sa zdá byť pravdepodobnejším — pri stavbe sa pridržovali jednotného, vopred premysleného plánu, spočívajúceho v opísanom postupe. V tomto bode sa nálezové okolnosti náznakovne približujú dokonca k princípom, ktoré sa uplatnili pri stavbe veľkých kamenných hrobiek, egyptských pyramíd.⁵

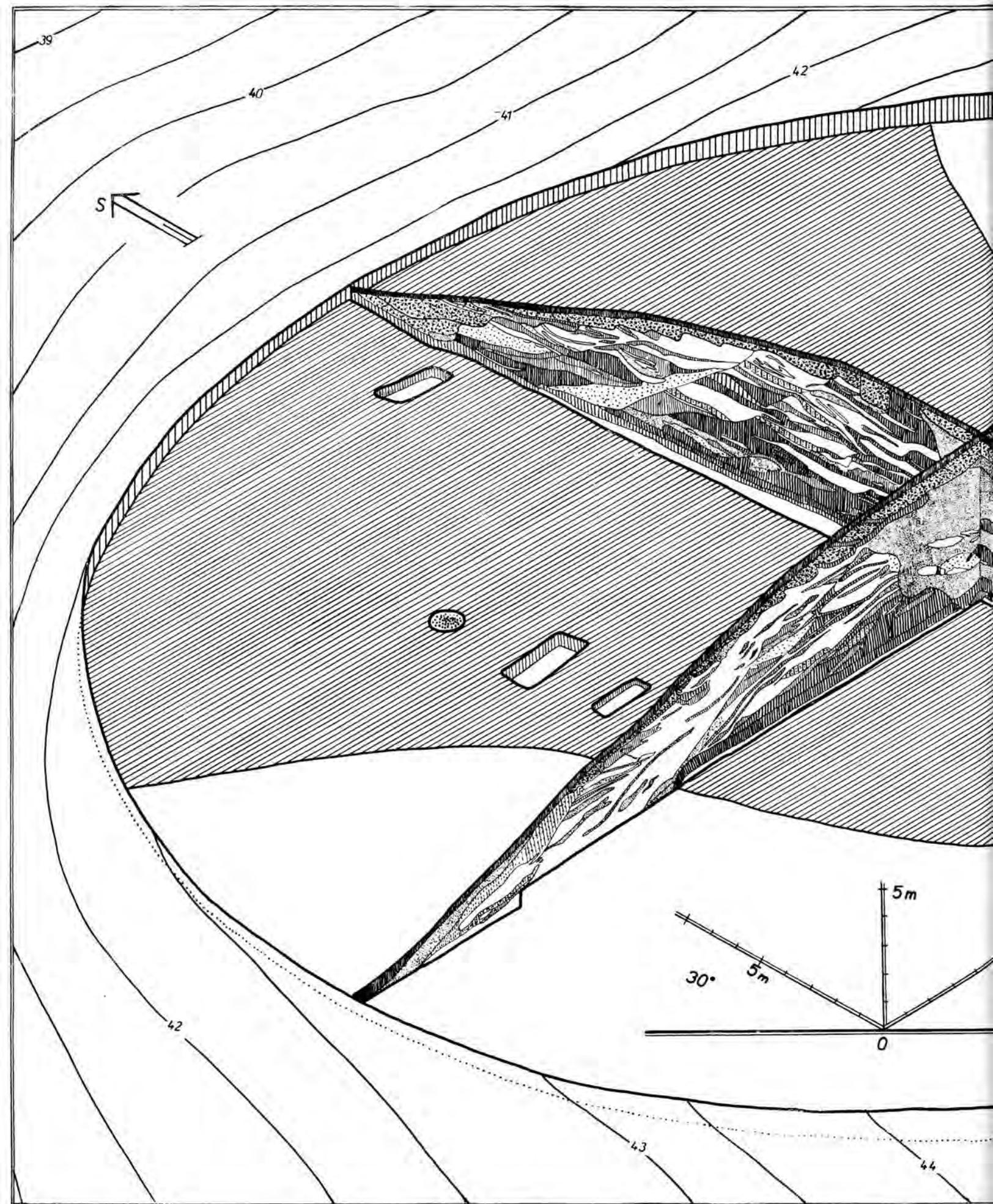
Výskum stredovej komory, nachádzajúcej sa podľa celkového zamerania objektu najmä v jz a jv štvrtiach mohyly, bol dokončený až r. 1951 (obr. 4).⁶ Jej horná úroveň bola zachytená v hĺbke 2 m od povrchu strednej časti mohyly. Nálezové okolnosti neumožnili zistiť priebeh dna, čo sa vysvetľuje okolnosťou, že komora bola už dávnejšie vykradnutá.⁷ Napriek tomu niekoľko cenných terénnych pozorovaní presvedčivej hodnoty s prihliadnutím na výsledky pri výskume inej, kultúrne príbuznej mohyly v Očkove (okr. Nové Mesto nad Váhom),⁸ dovoľuje nám situáciu podať takto: hrobová komora obdĺžnikového tvaru (rozmery 360 × 410 cm) sa svojou výplňou zreteľne oddeľovala od stien (najmä od severnej a východnej, ktoré pomerne dobre zachovali svoju pôvodnú zvislosť). Tieto steny vďaka svojej zachovalosti umožnili postrehnúť aj stopy po zvislom drevenom vystužení vlastnej hrobky. Z dôvodu už spomenutého hĺbka dna bola azda iba približne stanovená (470 cm od vrcholu objektu). Do tejto úrovne (úrovne dna hrobovej komory?) bola zapustená v sv rohu ďalšia jama prične na tento roh, ktorá mala štvorcový tvar o plošných rozmeroch 220 × 220 cm. Západné rameno profilového kríža prezrádzalo, že jej stena je pravidelne šikmá a siaha do hĺbky 6 m od vrcholu mohyly. Na súčasnosť s hrobovou komorou nad ňou poukazovalo podobné drevené vystuženie. Zdá sa však, že až po dno nebola výskumom odkrytá.⁹ Pokiaľ ide o hrobovú komoru, vykradnutie sa bezpečne ukázalo až v tejto úrovni: cez podlahu stredovej komory a cez štvorcovú jamu na jej dne prechádzal rušivý zásah nepravidelne oválneho tvaru. Pre vlastný pohrebný rítus je dôležité zistenie, že severná strana stredovej komory prerézavala nepravidelne oválnu plochu vymazanú (?) a silne prepálenú, nachádzajúcu sa na pôvodnom povrchu černoze.¹⁰ Výplň komory tvorila spráš špinavohnedej farby, s veľmi nepatrným obsahom kultúr-

nych zvyškov. Ojedinelé črepy sa nachádzali v rôznych hĺbkach, pričom niektoré, nájdené v blízkosti pôvodného dna hrobovej komory už v dobe výskumu, sa dali do kultúrnej súvislosti s nálezmi zachovaného, nevykradnutého „kniežacieho“ hrobu. V štvorcovej jame tvoriacej hlbšie zapustenú časť hrobovej komory (hrobová jama?) sa našli iba atypické črepy.

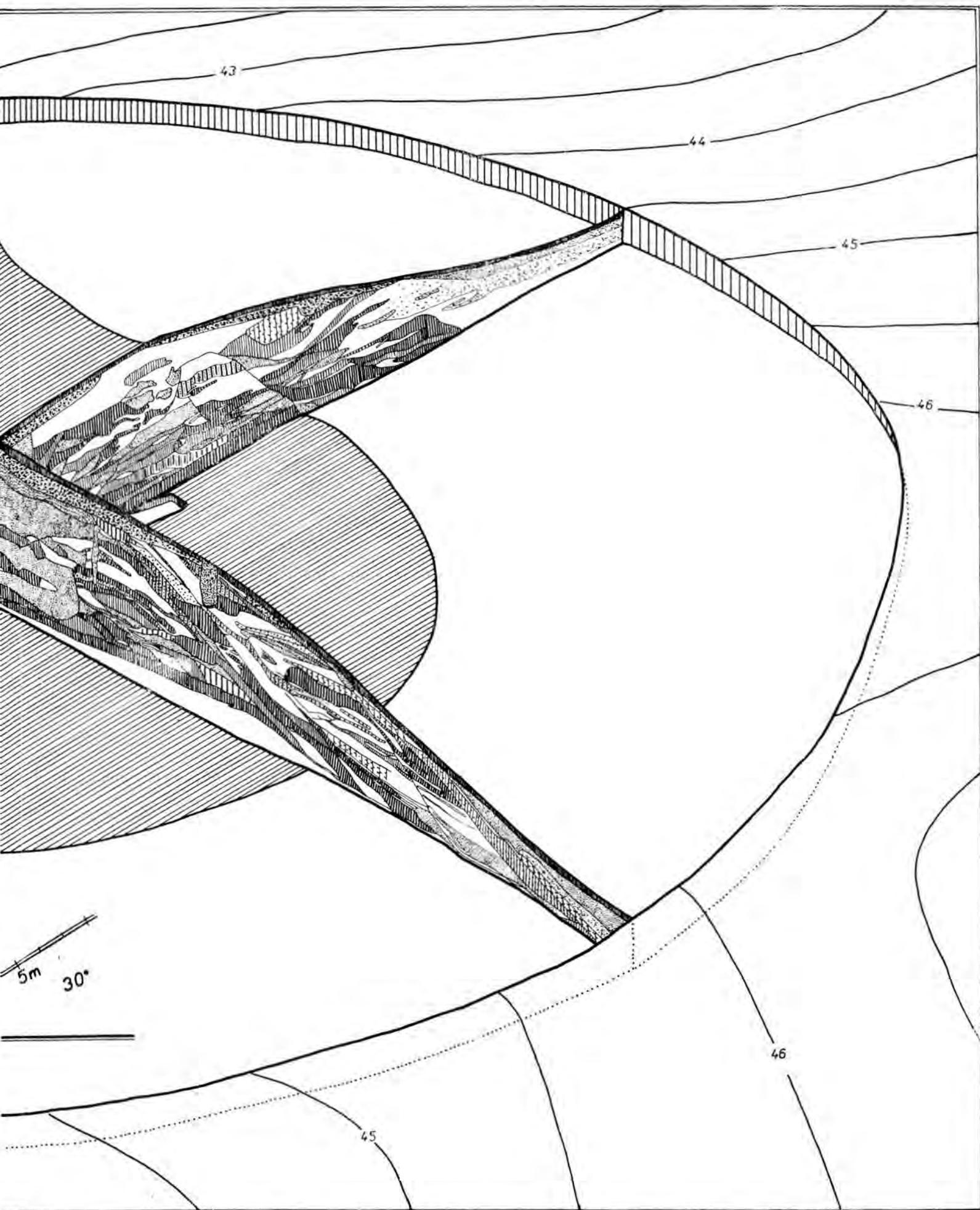
Záverom možno nálezové okolnosti zhrnúť nasledovne: hrobová komora v strede mohyly obdĺžnikového tvaru, orientovaná v smere SZ — JV, bola vybudovaná približne na úrovni pôvodného terénu z drevených trávov. Postavili ju na žiarovisku, ktoré bolo jej dnom preseknuté (vzhľadom na zistenú skutočnosť, že žiarovisko bolo na úrovni pôvodného terénu, šlo o čiastočne do zeme zapustenú komoru). Dno hrobovej komory bolo nesymetricky členené jamou štvorcového tvaru tiež vystuženou drevom (vlastná hrobová jama?), ktorej spodný priebeh výskumom nebol dosiahnutý. O výške centrálnej stavby pôvodne azda so sedlovitou strechou (analógia v Očkove) nálezové okolnosti nedovoľujú dodatočne rozhodovať; uvádza sa, že jej „ústie“ sa nachádzalo v hĺbke 2 m pod vrcholom.

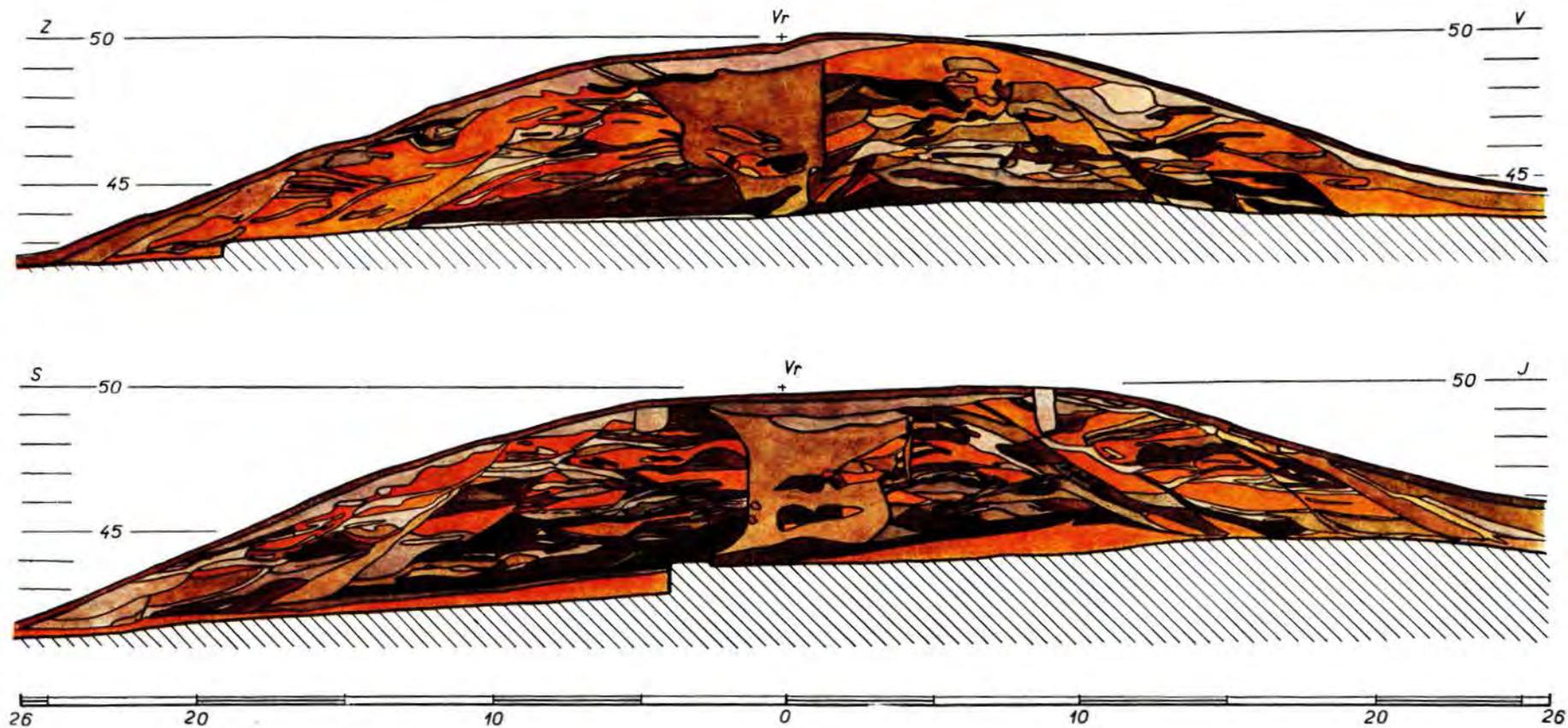

Obr. 5. Čaka — mohyla (Hügelgrab). Nález ľudskej lebky (v zásype mohyly), pochádzajúcej z rozrušeného kostrového pohrebiska (Fund eines aus dem zerstörten Skelettgräberfeld stammenden menschlichen Schädels in der Hügelauflaufschüttung).

Axonometrický pohľad na mohyly v Čáče (z juhozápadu)

Obr. 6. Čaka - mohyla (Hügelgrab). Profily kontrolného krížového bloku v smere Z-V a S-J (Profile des kreuzförmigen Kontrollblocks in Richtung W-O und N-S). Žltá farba - spraš, tmavohnedá - černozem, ostatné odtiene - ich zmiešaniny (gelbe Farbe - Löss, dunkelbraune - Schwarzerde, übrige Farbtöne - Löss- und Schwarzerdevermischungen). Kresba (Zeichnung) A. Knor a T. Rosinský.

Druhotný zásah do nej predstavuje azda vôbec druhý pokus o vykradnutie, urobený až po čiastočnom zrútení sa vrcholu a bočných stien do objektu. Napriek tomu, že mohyla nemožno považovať za úplne preskúmanú, pomerne nápadný nedostatok materiálu na približnej úrovni dna hrobovej komory neprotirečí ani úvahám o jej dávnejšom vykradnutí, t. j. vniknutí do objektu v dobe, keď ešte stála drevená stavba komory. Týmto si možno opäť v súhlase s analogickou situáciou v Očkove vysvetliť aj spomenutý pomerný nedostatok kultúrneho inventára a je preto nutné aj centrálny celok považovať za hrob.¹¹ Aby sa v budúcnosti predišlo nedorozumeniam, pokiaľ ide o celkové postavenie a vzájomný vzťah jednotlivých hrobových celkov z mladšej doby bronzovej,¹² navrhujeme ústredný hrobový celok nazvať ako Čaka – mohyla: hrob I, „kniežací hrob“ pri južnom úpätí Čaka – mohyla: hrob II a ďalší súčasný celok Čaka – mohyla: hrob III.¹³

Ná le z y v m o h y l o v o m n á s y p e:

Juhozápadná štvrt.

a) *Zlomok* dutej štvorcovej *misky na nôžke*. Materiál pieskový, sivej farby. (Obr. 9: 1a, 1b.)

b) Neúplne zachované ploché *dno z misky*, na vnútornej strane s výzdobou: v strede sú štyri koncentrické kruhové žliabky, k okraju dna idú štyri zväzky žliabkov pravidelne proti sebe umiestených. Materiál jemne plavený, tmavosivej farby, lom čierny. Ø 17 cm. (Obr. 9: 2.)

c) Mierne von vyťahnutý, na vnútornej strane zosilnený *okraj z misky* s malým pásikovým uškom s náznakovitým strechovitým hnaním. Materiál jemne plavený, hnedosivej farby, vnútorná strana tuhovaná.

d) *Zlomok hlineného závažia* kuželovitého tvaru. Horná časť v dvoch tretinách celkovej výšky nad vývrtom chýba; Ø 7,5 cm.

e) *Zlomok bronzovej ihlice* s dvojkónickou hlavou a nezdobeným kĺčkom. Dĺžka 5 cm, Ø hlavice 0,7 cm, hrúbka 0,2 cm.

f) *Zlomok bronzového náramku* strechovite hnaného. Šírka 1 cm, hrúbka 0,5 cm. (Tab. 8: 13.)

g) Tri *bronzové*, mierne klenuté *kruhové nášivky*, pri krajoch s protiľahlými otvormi. Ø 1,5, 2,1, 2,5 cm. (Obr. 8: 5, 6, 7.)

h) *Bronzový nôž* s reliéfne členenou čelnou stranou (zadná je plochá). Chrbát má mierne oblúkovite prehnúty, pri hrote pôvodne azda slabo vyzdvihnutý; rukoväť je priečne rebrovaná a dvojité rebro sprevádza aj chrbát noža. Čepel poškodená, hrot odlomený. Dĺžka 11,6 cm. (Obr. 8: 22.)

i) *Mesiáčkovitý závesok* s profilovanými ramenami, v strede s trojitým obojstranným výčnelkovitým zosilnením. (Obr. 8: 12.)

j) Dva *zlomky z podobného predmetu*. (Obr. 8: 16.)

Severozápadná štvrt.

a) *Zlomok okraja hrncovitej nádoby* sivožltej farby. Vyhladené hrdlo má oddelené od tela plastickou šikmo presekávanou páskou. Mierne von vyhnúty okraj a presekávanú pásku na rozhraní hrdla a tela spojuje široké pásikové ucho.

b) *Spodná časť hrncovitej nádoby* sivožltej farby, na povrchu so zvislým hrubým prstovaním. Ø d 10 cm. (Tab. IV: 13.) Ďalšie tri zlomky z tej istej nádoby; jeden z nich má pod hladným hrdlom plastickú, prstami pretlačovanú pásku. (Tab. IV: 9.)

c) *Malý pásikový krúžok* v dvoch zlomkoch. (Obr. 8: 2.)

d) *Bronzový prsteň* z tenkého širokého plechového pásika. Šírka 0,9 cm. (Obr. 8: 3.)

e) *Špirála z bronzového drôtu* štvorcového prierezu o Ø 0,2 cm. (Obr. 8: 14.)

f) *Ulna z pravej ruky*.

Severovýchodná štvrt.

a) *Zlomok misky s nôžkou* s dovnútra zosilneným okrajom. Vnútro má rytú inkrustovanú výzdobu: šachovnicovite usporiadené ryté kosoštvorce. Materiál jemný, pieskový, farba tehlovosivá. (Tab. III: 2.)

b) Slabo dovnútra zosilnený a zaoblený *okraj z misky s nôžkou*, vo vnútri s výzdobou: hviezdicovite usporiadanými, bielo inkrustovanými šrafovanými trojuholníkmi. Materiál jemne plavený, farba tehlovosivá. (Tab. III: 1.)

c) Dnu zosilnený a zaoblený *okraj z misky s nôžkou*, s rytou, bielo inkrustovanou výzdobou (šrafované kosoštvorce, hviezdicovite usporiadené). Materiál pieskový, sivej farby. (Tab. III: 3.)

d) Dnu zosilnený a zaoblený *okraj z misky s nôžkou*, na vnútornej strane s rytou bielo inkrustovanou geometrickou výzdobou. Materiál pieskový. (Tab. III: 4.)

e) Dva *zlomky z dovnútra zosilneného a zaobleného okraja misky s nôžkou* s rytou inkrustovanou výzdobou zo striedavo šrafovaných plôšok. Materiál pieskový, tehlovosivej farby. (Tab. III: 7, 8.)

f) Dutá štvorcová *nôžka z misky* (klenutie má kruhový obvod), na vnútornej strane so zachovanou výzdobou dvojitej okružnej bielo inkrustovanej čiary. Materiál jemný, tehlovej farby. (Tab. III: 10.)

g) *Zlomok z tela nádoby*, zdobený širokou plas-

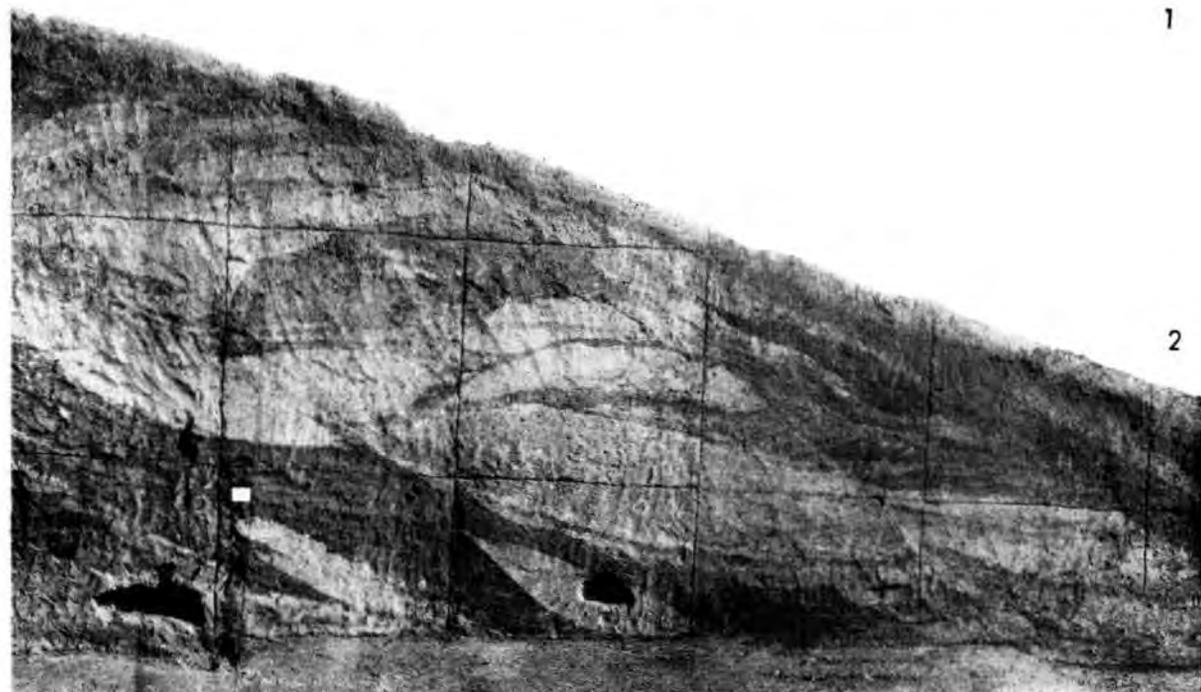
tickou páskou, nepravidelne prstami pretlačovanou. Materiál pieskový, na povrchu tehlovočervenej, na lome sivej farby. (Tab. III: 12.)

h) Iné *nagyрэvske črepy*. (Tab. II: 1, 2, 4–6. 8.)

i) *Zlomok džbáňku* s odsadeným a od tela úzkym žliabkom oddeleným hrdlom, pod ním s radom zvislých rýh. Pod von vyhnutým okrajom je na hrdle rytý krúžok. Pásikové ucho, mierne prevyšujúce okraj, dosadá nižšie rozhrania hrdla a tela. Ma-

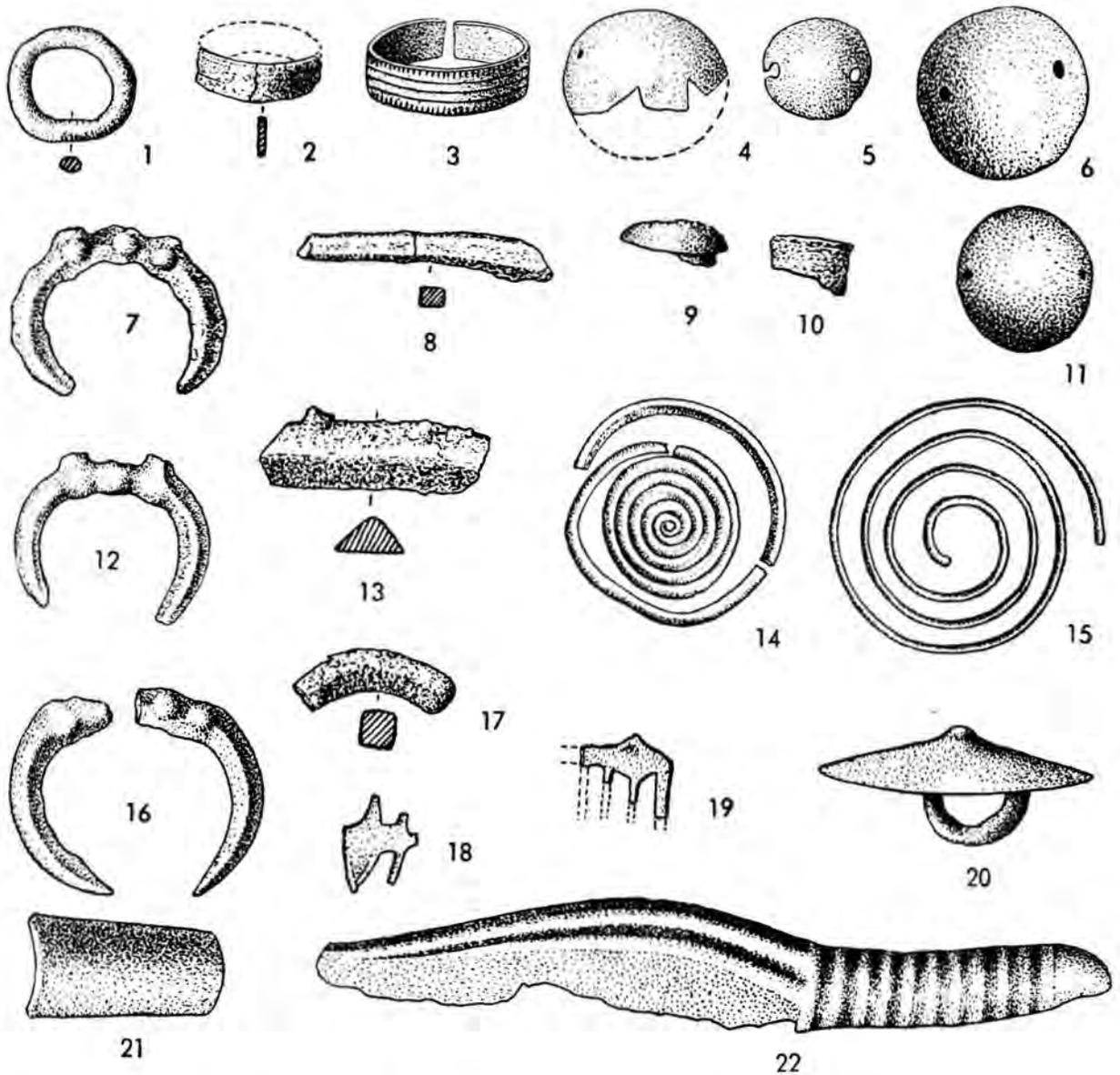

1

2

Obr. 7. Čaka – mohyla (Hügelgrab). Profil južného ramena kontrolného križového bloku. 1 – časť pri hrovej komore; 2 – pokračovanie k úpätiu mohyly (Profil des Südarmes des kreuzförmigen Kontrollblocks. 1 – Teil bei der Grabkammer; 2 – Fortsetzung zum Fuss des Hügelgrabes). Foto A. Knor.

Obr. 8. Čaka — mohyla (Hügelgrab). Bronzové nálezy z druhotných polôh v násype mohyla, pochádzajúce z rozrušených hrobov pri budovaní objektu. Všetko 1:1 (Bronzefunde aus sekundären Lagen in der Hügelauflösung; sie stammen aus beim Bau des Objektes zerstörten Gräbern. Alles 1:1). Kresba (Zeichnung) V. Mészáros.

terial jemný, tmavosivej farby, na povrchu leštený. (Tab. V: 11.)

j) Zlomok hrncovitej nádoby s mierne von vyhnutým okrajom, pod hrdlom s plastickou, šikmo presekávanou páskou. Hrdlo od okraja po plastickú pásku preklenuje pásikové ucho. Materiál premiešaný pieskom hnedočiernej farby, povrch hladký.

k) Zlomok z tela nádoby, na povrchu zdobenej plastickou, husto pretlačovanou páskou a plastickým rebrom. Pieskový materiál na lome čiernej farby je na povrchu do tehlovošeda vypálený. (Tab. IV: 7.)

l) Zlomok baňatej tenkostennej nádoby s ods-

deným hrdlom, pod ktorým je na vydutí malé pásikové uško. Materiál pieskový, tmavosivej farby. (Tab. IV: 10.)

m) 5 zlomkov z nádoby na povrchu zdobenej plastickými rebromi, niekde s oblúkovitým priebehom. Materiál premiešaný pieskom, farba tmavosivá, miestami žltá. (Tab. V: 2, 5.)

n) Malý džbán s roztvoreným okrajom a valcovitým, od nízkeho baňateho tela oddeleným hrdlom. Dno na obvode vybieha v štyri lalokovité nôžky; telo má na vydutí dva výčnelky. Materiál pieskový, hnedej farby, na lome čierny. (Tab. V: 4.)

o) Zlomok zo silne esovite profilovanej nádoby

s okrajom von vyhnutým, na vydutí s tupým výčnelkom. Materiál pieskový, tmavosivej farby, povrch hladký. (Tab. V: 12.)

p) *Zlomok z misky* s okrajom vodorovne vyťahaným, na vnútornej strane vyhraneným a na obvode vonkajšej strany vyťahaným v priečne pozdĺžne (zobákovité) laloky. Materiál plavený, sivočiernej farby, povrch leštený. (Tab. IV: 12.)

r) *Zlomok (1/2) džbánu* s mierne von vyhnutým okrajom a valcovitým hrdlom, slabo odsadeným od baňatého tela. Pásikové ucho spája okraj s horným vydutím. Materiál jemne plavený, svetlosivej farby. V 7 cm, Ø ú 7 cm, dno nevyznačené. (Tab. V: 9.)

s) *Zlomok z dna nádoby* so žliabkovanou výzdobou na vnútornej strane (väčší okružný žliabok, z ktorého lúčovite vychádzajú trojice žliabkov; medzi nimi sú jamky). Materiál jemný, hladký, povrch tmavosivej farby. (Tab. II: 9.)

t) *Zlomok z tenkostennej nádoby*, šedej farby, na povrchu striebrišto tuhovaný. Materiál jemný.

u) *Bronzový srdcovitý závesok* v strede s troji-

tým zosilnením. Dĺžka 3,2 cm, šírka 2,5 cm. (Obr. 8: 7.)

v) *Bronzový nit* s mierne klenutým klobúčikom. Ø 1,5 cm. (Obr. 8: 9.)

x) Polovica bronzovej puklice z plechu s jedným zachovaným otvorom pri okraji. (Obr. 8: 4.)

y) Pätnásť úlomkov bronzového plechu a iné atypické bronzové predmety.

z) *Ludská lebka* bez spodnej čeľuste.

Juhovýchodná štvrt.

V násype mohyly podobne ako v predchádzajúcich štvrtiach sa vyskytovali najmä črepy nagy-révske a zo strednej doby bronzovej. Početne menej nálezov môže patriť aj do mladšej doby bronzovej (napr. črep z misky s dovnútra zahnutým okrajom, na vonkajšej strane s pásikovým uchom).

Z bronzových nálezov uvádzame:

a) Nepravidelný *bronzový krúžok* o oválnom Ø 1,8 cm a hrúbke 0,35 cm. (Obr. 8: 1.)

b) *Bronzový zlomok* tyčinkovitý o obdĺžnikovom priereze. Zachov. dĺžka 3,7 cm. (Obr. 8: 8.)

Nálezy vo výplni stredovej komory:

a) *Kónická miska* s dovnútra zahnutým a zosilneným okrajom, na ktorom sú na štyroch protifaľhých miestach dvojice výčnelkov. Materiál pieskový, tmavosivej farby. (Obr. 10: 1.)

b) *Zlomok z von zosilneného okraja nádoby* z plaveného materiálu, tehlosivej farby. (Obr. 10: 3.)

c) Dva *zlomky z nádoby* z hrubšieho pieskového materiálu, tehlovej farby. Jeden je z mierne von vyhnutého okraja, druhý z tela s plastickou páskou prstami pretlačovanou a so zvislým pretlačovaním.

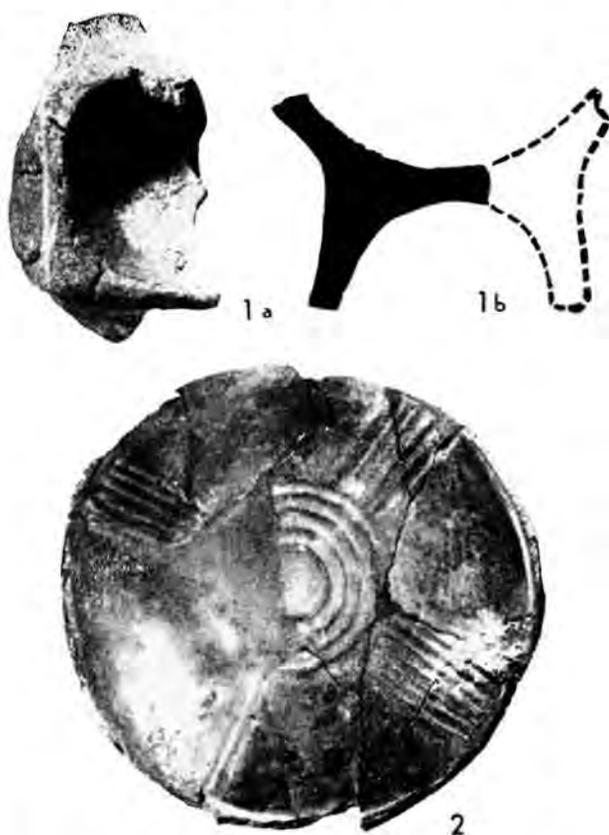
d) *Črep z rozhrania hrdla a tela džbánu*. (Obr. 10: 2.)

e) *Zlomok z tela tenkostennej*, na povrchu tuhovanej *nádoby* z jemného materiálu, zdobenej širokým facetovaním.

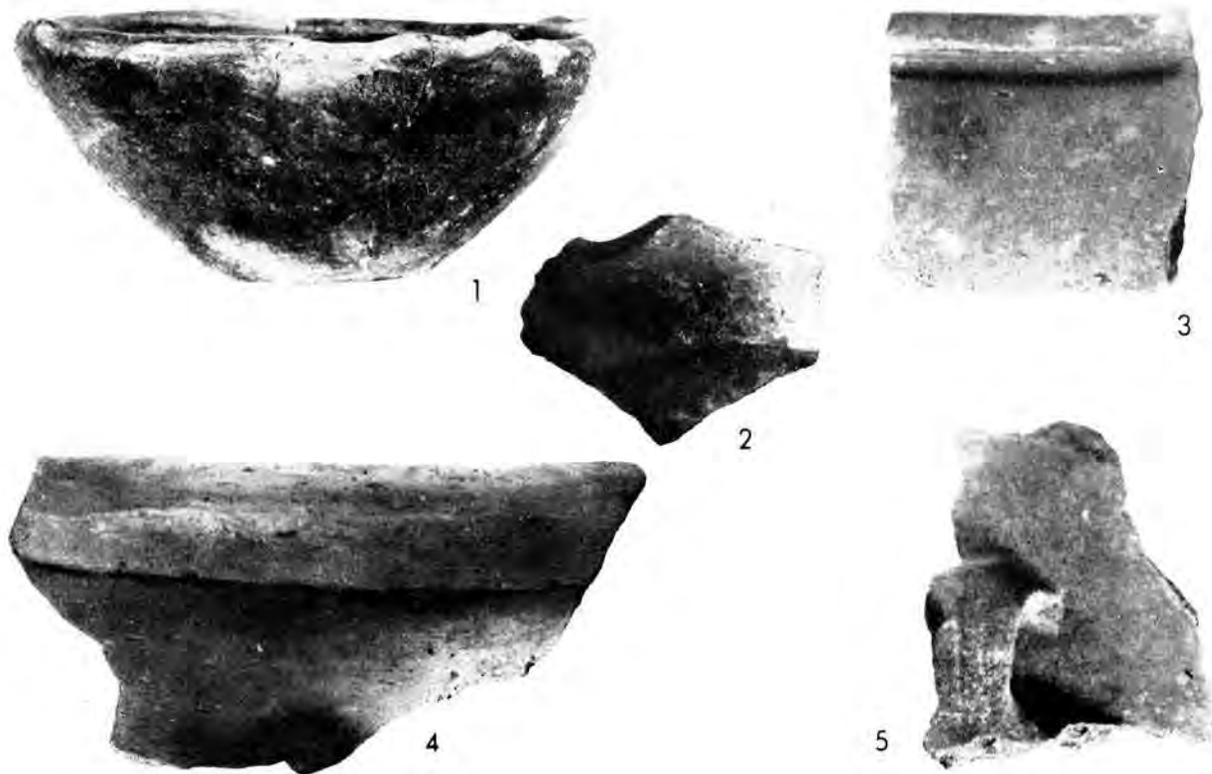
f) *Črep* na vnútornej strane vodorovne hranej – z okraja malej *nádoby* z jemne plaveného materiálu svetlosivej farby.

g) *Črep z rozhrania hrdla a tela nádoby* z plaveného materiálu žltosedej farby. Rozhranie je preklenuté pásikovým, mierne hranejším uškom. (Obr. 10: 5.)

Okrem týchto nálezov v lievikovitom „ústi“ komory sa našiel tiež *jelení paroh* a *čelust divaka*, ako aj niekoľko zlomkov kostí, možno ľudských. Črepy z mladšej doby bronzovej (e, f, g) boli objavené väčšinou v blízkosti pôvodného dna hrobovej komory.

Obr. 9. Čaka – mohyla (Hügelgrab). Keramické nálezy z druhotných polôh v násype mohyly – juhozápadná štvrt (Keramische Funde aus sekundären Lage in der Hügelaufrichtung – südwestlicher Teil). 1a, b – miska s nôžkou (Fusschale); 2 – vnútorná stavba dna nádoby (Innenseite des Gefäßbodens). Foto J. Krátky.

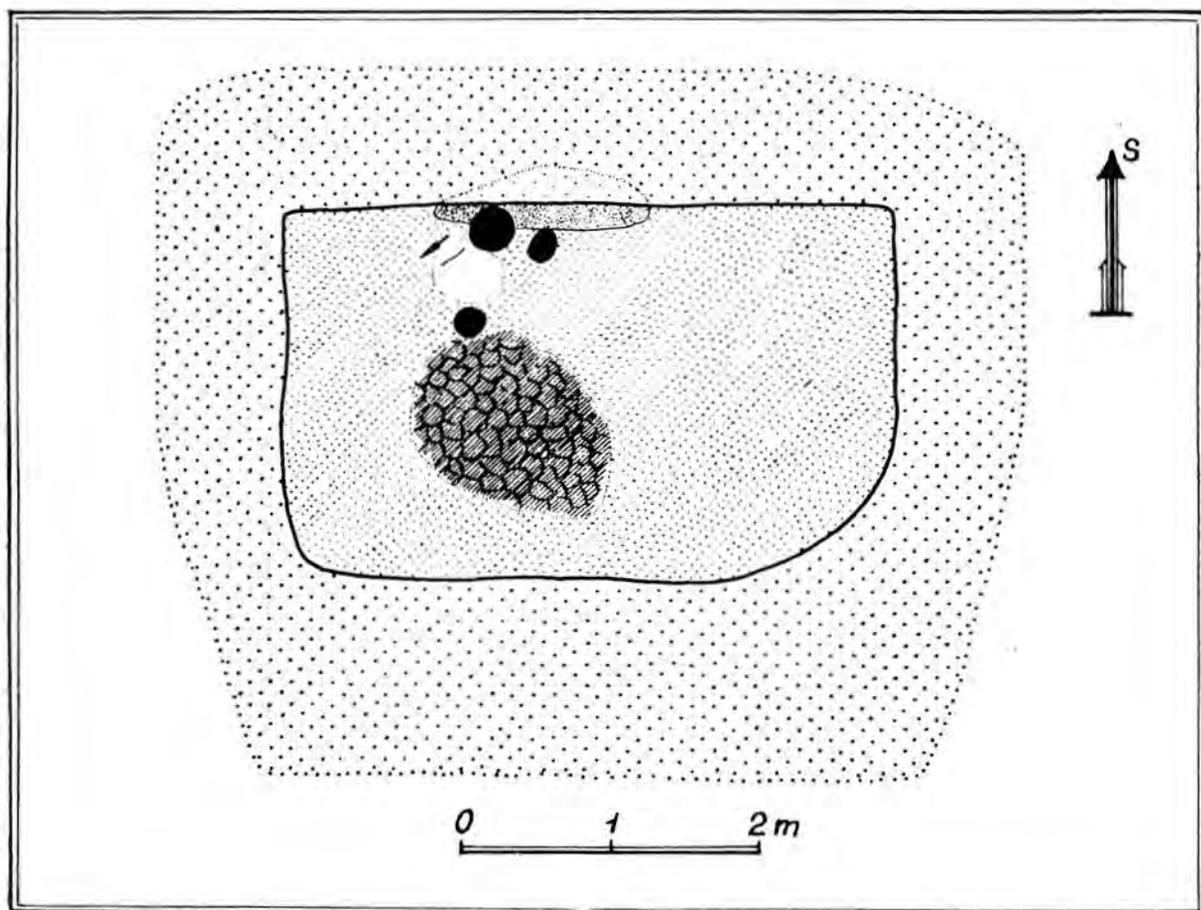

Obr. 10. Čaka — mohyla (Hügelgrab). Keramické nálezy z porušenej strednej komory (Keramische Funde aus der gestörten mittleren Kammer). 1, 3, 4 — nagyрэvska kultúra (Nagyрэv-Kultur); 2 — mohylová kultúra (Hügelgräberkultur); 5 — čakanská kultúra (Čaka-Kultur). Foto J. Krátky.

2. T z v. „kniežací“ hrob (hrob II)

Na južnej strane mohyly (výskum r. 1951), na úpätí jv štvrte (v blízkosti konca južného ramena profilového kríža) bol objavený najdôležitejší objekt výskumu: bohatý žiarový hrob, zv. „kniežací“ (obr. 4 a 11). Hrobová jama obdĺžnikového tvaru orientovaná svojou dlhšou osou V — Z bola zahĺbená do plášťa mohyly (rozmery 400×250 cm). Sz a sv rohy boli pravouhlé, jz a ešte väčšmi jv roh bol zaoblený. Pretože dno hrobovej jamy sa nachádzalo viac-menej vo vodorovnej polohe, hrob bol do mohyly väčšmi zapustený svojou severnou stenou než južnou, ležiacou bližšie pri obvode. Západná vyššia a východná o niečo nižšia stena boli takmer kolmé na dno; severná stena, vysoká asi 1 m, tvorila mierny výklenok smerom do stredu mohyly. V strede hrany, tvorenej severnou stenou a dnom, nachádzal sa menší pozdĺžny výklenok, zapustený do dna a zároveň vbíhajúci pod severnú stenu (dĺžka 140 cm, hĺbka od úrovne hrobového dna 10—15 cm, obr. 12: 2). Vlastná podlaha hrobovej jamy bola vymazaná (?), udupaná a do červenohneda vypálená; stopy takéhoto spevnenia (?) prežrádzali aj steny objektu (obr. 12: 1). Na hla-

dine okolo ústia hrobu, zachytenej v plášti mohyly, bolo možné pozorovať tiež stopy po vypálení a po akomsi nasypávaní (pôda bola tu premiešaná drobnými kameňkami). Prv než by sa pristúpilo k opisu situácie na dne hrobovej jamy, nemožno nedať do súvisu spálenú hladinu na okolí úrovne jej ústia s hraničnou vrstvičkou okolo stredovej komory, ktorej súvislosť s centrálnym objektom je pravdepodobná: v oboch prípadoch bol vybudovaný hrobový celok na mieste spopolnenia mŕtveho (mŕtvych?). Západnú polovicu hrobovej jamy pokrývala vrstva tvorená uhlíkmi, črepmi, nedohorenými kostičkami a veľkým množstvom drobných bronzových predmetov, ako aj ich úlomkov, výrazne dotknutých druhotným ohňom. Najhrubšia bola táto vrstva pri severnej stene; vo východnej polovici nálezy tohto charakteru postupne prestávali. Ojedinele sa našli v tejto prevažne popolom tvorenej vrstve aj väčšie puklice. V strede, na hromádke nepravidelného elipsoidného tvaru o plošných rozmeroch ca 150×100 cm, bolo množstvo črepov, pochádzajúcich z nádob pôvodne celých, tlakom zeme rozpadnutých. Zrekonštruovali sa z nich dva džbánky (a, b — pozri opis nálezov) a menšia šálka podobného tvaru (c), ďalej dvojuchá miska

Obr. 11. Čaka – mohyla (Hügelgrab), Pôdorys bohatého žiarového hrobu II, zahĺbeného do plášťa mohyly pri jej južnom úpätí (Grundriss des reichen, in den Grabhügelhelm eingetieften Brandgrabes II, beim südlichen Hang des Hügels). Kresba (Zeichnung) A. Knor.

(d) a dvojkónická nádoba (e). Od tejto skupiny črepov smerom k severnej stene boli uložené ďalšie keramické milodary: tesne pri nej šálka s pásikovým uchom (f) a pri výklenku v severnej stene malý hrncovitý džbán (g). Medzi oboma nádobkami na kôpke nachádzali sa nedohorené ľudské kostičky spolu s ihlicou s členenou hlavicom (h) a kopijou s vykrojeným ostrím (i). Vo východnej polovici podklenutej dutiny boli uložené veľké kusy ohňom deformovaného plechu, pri pôvodných okrajoch s prinitovanými ozubenými páskami (j), ďalšia menšia kopija (k), väčšia sekerka so strednými lalokmi (l), ako aj puklice, pukličky a iné zlomky (m). V západnej polovici sa nachádzal meč s jazykovitou rukoväťou v troch zlomkoch (n), ďalej dláto s tuľajkou (o), predošlej sekere podobná ďalšia (p), britva s krúžkovou rukoväťou (r), tri zlomky spony s osmičkovite vinutým lučíkom: telo s vinutím, s časťou oblúku a ihly, neúplná ružica a hrot ihly (s) a napokon väčšie a menšie pukličky, z nich jedna veľká s ozubeným obvodom (t). Celkove sa

výplň (vrstva drobných uhlíkov s väčším počtom nedohorených kostičiek) neodlišovala od vrstvy na úrovni dna hrobovej jamy, tiahnucej sa od západnej steny k východnej.

Nálezy v žiarovom hrobe II:

a) *Džbánok* s nízkou, valcovitou plnou *nôžkou*, s okrajom vodorovne von vyťahnutým a hraneným, s hrdlom lievikovite odsadeným od baňatého tela, ktoré je na hornej časti vydutia vodorovne hranené. Široké pásikové ucho, náznakovite strechovite hranené, presahuje okraj a dosadá pod hrdlom. Materiál jemne plavený, žltohnedej farby, druhotným žiarom miestami prepálený do siva až čierna. V 18 cm, Ø ú 17 cm, Ø d 7 cm. (Tab. VI: 4.)

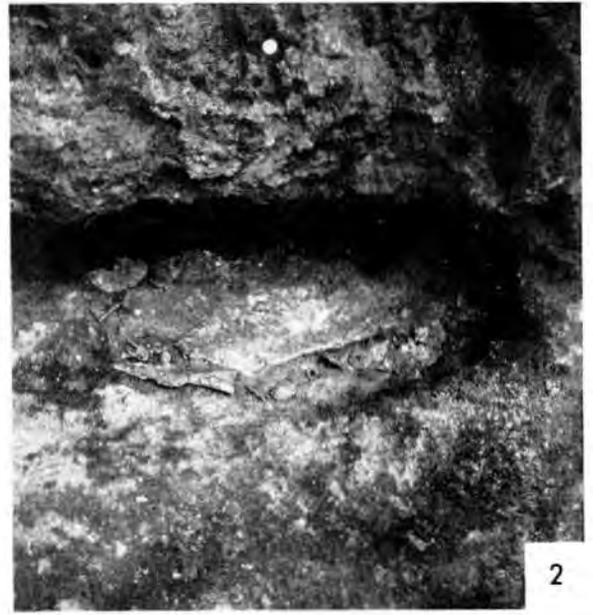
b) *Džbánok* s dutou, ostro odsadenou kónickou *nôžkou*, s okrajom deformovaným druhotným ohňom a ostro odsadeným od tela, ktoré je široko šikmo hranené až po *nôžku*. Širšie, strechovite hranené ucho vysoko prečnieva okraj, od ktorého je náznakovite trňovite odsadené a dosadá na vydutie. Ma-

teriál jemný, svetlohnedej farby, druhotným žiarom zafarbený do siva až čierna. V 12 cm, Ø ú 16,5 cm, Ø nôžky 5,3 cm. (Tab. VI: 3.)

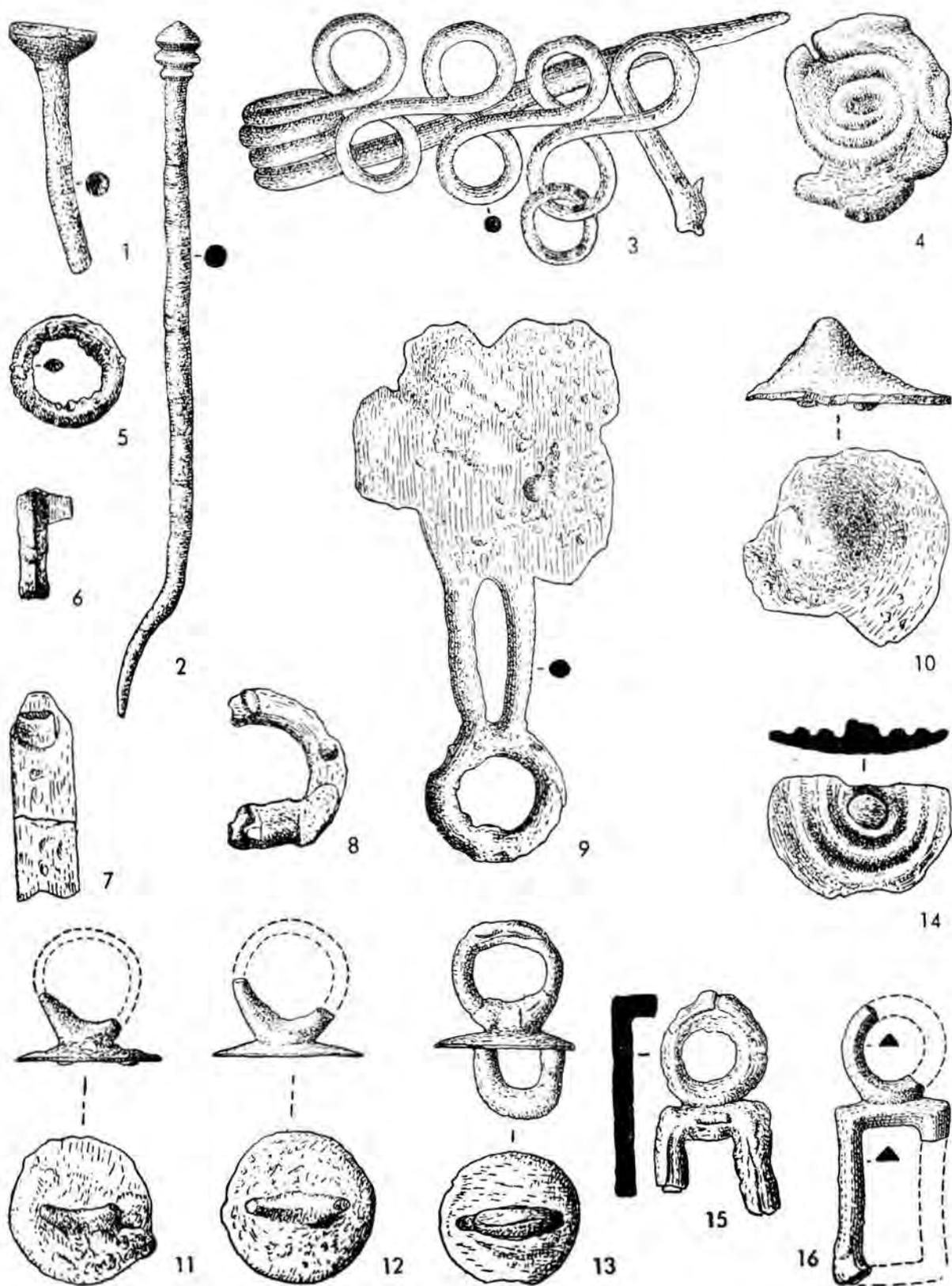
c) Šálka s nízkou kruhovou plnou nôžkou, s okrajom vodorovne von vyťahnutým a hraneným, s valcovitým hrdlom ostro odsadeným od široko vodorovne hraneného tela. Ucho štvorcového prierezu vysoko presahuje okraj a dosadá nad najväčším vydutím. Materiál jemne plavený, žltohnedý, miestami druhotne prepálený do čierna. V 6 cm, Ø ú 9,3 cm, Ø d 3,7 cm. (Tab. VI: 2.)

d) Dvojuchá misa s okrajom von vyťahnutým, na vnútornej strane vodorovne hraneným, s hrdlom mierne roztvoreným a ostro odsadeným od stlačeného, husto šikmo hraneného tela (na hornom vydutí). Široké pásikové, trikrát zvisle žliabkované uchá idú od okraja pod rozhranie hrdla a tela. Materiál jemný, hnedožltej farby, druhotným žiarom miestami zafarbený do čierna; povrch leštený. V 22 cm, Ø ú 32 cm, Ø d 12,5 cm. (Tab. VI: 5, 5a.)

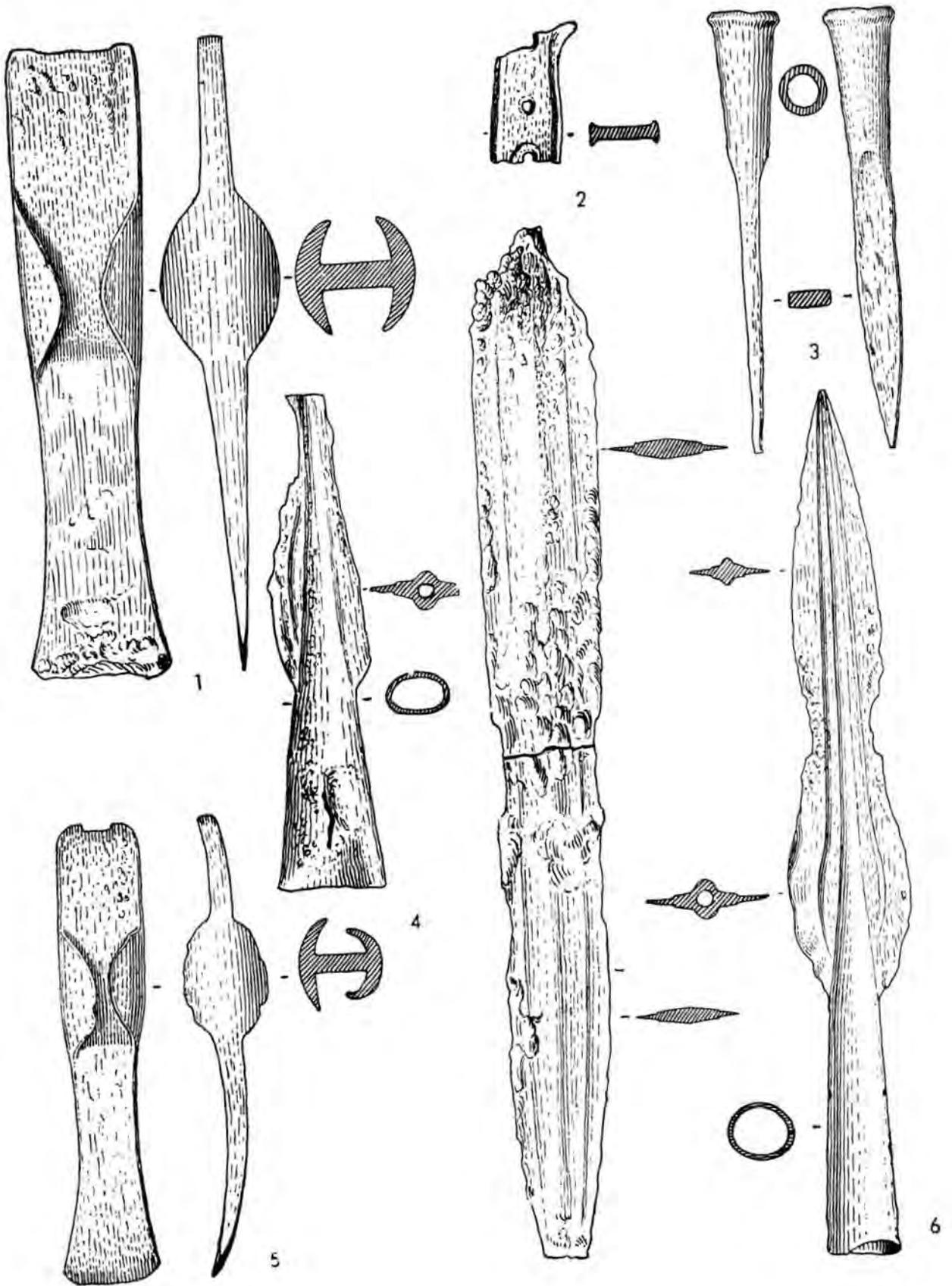
e) Dvojkónická nádoba so zreteľným lomom, na

Obr. 12. Čaka - mohyla (Hügelgrab). 1 - žiarový hrob II (Brandgrab II); 2 - nález panciera a iných bronzových predmetov vo výklenku v severnej stene žiarového hrobu II (Fund des Panzers und anderer Bronzegegenstände in der Nische der Nordwand des Brandgrabes II); 3 - misa v násype žiarového hrobu III (Schüssel in der Aufschüttung des Brandgrabes III); 4 - žiarový hrob III (Brandgrab III). Foto A. Knor.

Obr. 13. Čaka – mohyla (Hügelgrab). Bronzové predmety zo žiarového hrobu II (Bronzegegenstände aus dem Brandgrab II). 7 – 1:2, ostatné (übriges) 1:1. Kresba (Zeichnung) V. Mészáros.

Obr. 14. Čaka — mohyla (Hügelgrab). Zbrane a nástroje zo žiarového hrobu II (Waffen und Werkzeuge aus dem Brandgrab II). Všetko (alles) 1 : 2. Kresba (Zeichnung) V. Mészáros.

ktorom sú štyri protíahlé jazykovité výčnelky. Horná časť je mierne kónická, skoro valcovitá, spodná má o to šikmejšie steny. Materiál jemný, hnedožltej farby, povrch druhotným ohňom miestami prepálený do šeda až čierna. V 24,5 cm, Ø ú 31 cm, Ø d 12 cm. (Tab. VII: 5.)

f) *Džbánok* s nízkou, kuželovitou *nôžkou*, s ústím vodorovne von vyťahnutým, hraneným, s valcovitým hrdlom ostro odsadeným od baňatého, široko šikmo až ku dnu hraneného tela. Široké pásikové ucho vyčnieva ponad okraj a dosadá tesne pod hrdlom. Materiál jemne plavený, čierny, povrch striebřisto tuhovaný. V 12 cm, Ø ú 13,5 cm, Ø d 6,5 cm. (Tab. VI: 1.)

g) *Hrncovitý džbán* valcovitého tvaru s mierne vyhnutým okrajom. Široké, mierne nad okraj vyťahnuté ucho dosadá v dvoch tretinách celkovej výšky na telo. Materiál pieskový, žltosivej farby, miestami prepálený druhotným žiarom do tmavosiva až čierna. V 13 cm, Ø ú 12,2 cm, Ø d 6 cm. (Tab. VII: 6.)

h) *Bronzová ihlica* s vývalkovite členenou hlavícou. Horný vývalok má mierne kuželovitý tvar; telo je kruhového prierezu. Dĺžka 11,8 cm, Ø 0,3 cm. (Obr. 13: 2.)

i) *Bronzová kopija* tvaru vykrojeného listu s trojitým stredovým rebrom. Tuľajka má po stranách v dvoch tretinách dĺžky proti sebe po jednom otvore pre nity. Predmet je v polovici celkovej dĺžky žiarom výraznejšie poškodený a celý ohnutý. Dĺžka 31 cm, max. šír. 4,5 cm, Ø otvoru tuľajky 2,2 cm (deformovaný). (Tab. VIII: 2, obr. 14: 6.)

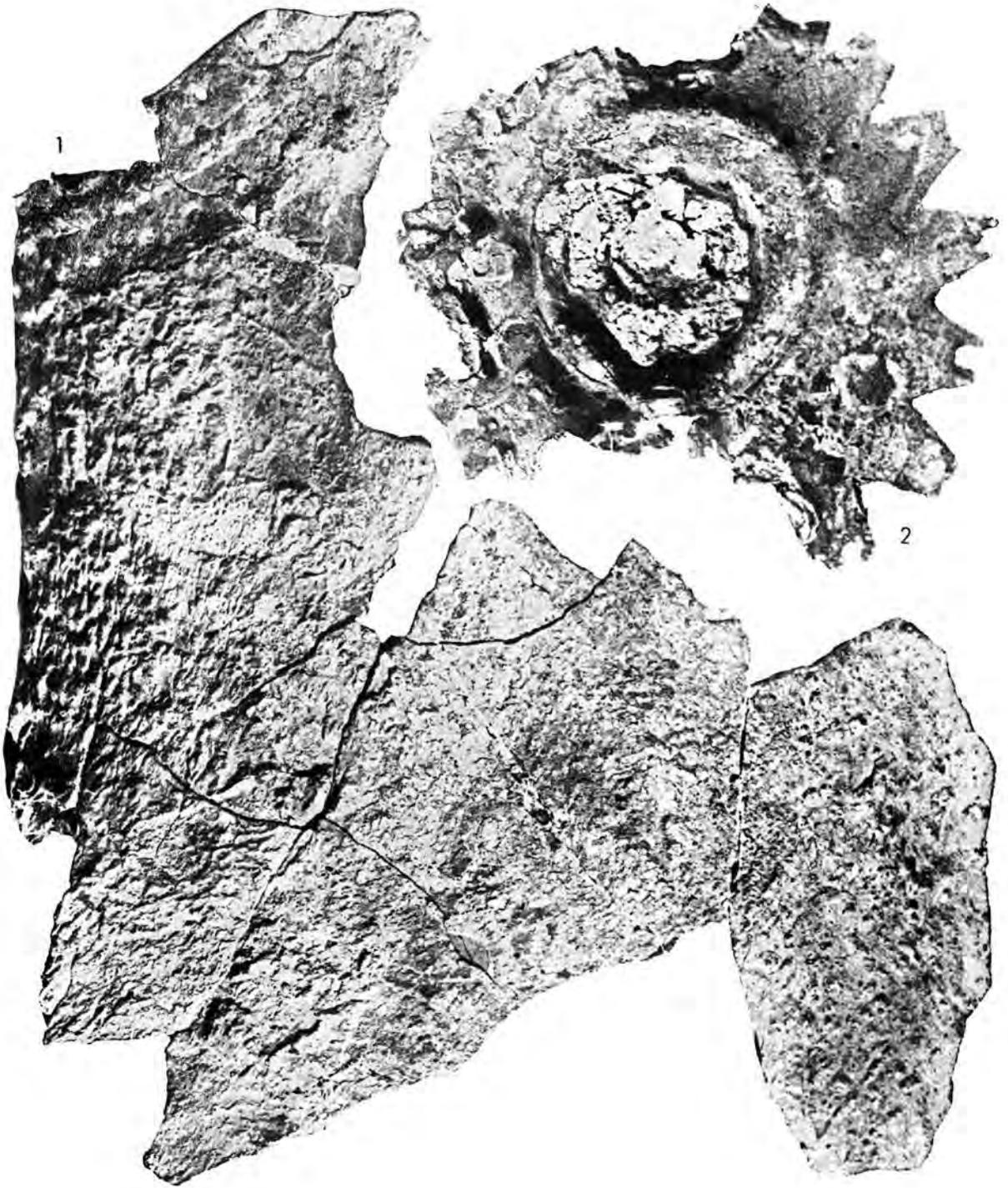
j) *Zlomky z bronzového panciera* (opisujú sa aj nálezy z iných polôh v susedstve). Zlomky okraja panciera z bronzového tepaného plechu. Okraj bol na niektorých miestach na vnútornej strane v šírke 0,4 cm dovnútra zalemovaný, vedľa neho sú vo dvoch radoch otvory pre nity, miestami so zachovanými nitmi. Krajným radom nitov bol na čelnej strane zachytený ozubený plechový pás o dvoch pravidelných zistených šírkach: 3,3 cm a 2 cm. Vnútorňý rad nitov bol len ako výzdobný prvok; na niektorých zlomkoch jednotlivé nity zachytávajú hroty trojuholníkovitých zúbkov (obr. 16). Nity sú dvojakej veľkosti (Ø 0,7 cm a 1 cm), plné, polguľovitého tvaru (menšie boli aj prázdne) s pomerne dlhým trňom, ktorý bol na zadnej strane ohnutý a priklepnutý k plechu. V dvoch prípadoch boli zistené rohy plechu, kde sa v jednom prípade stretáva širší ozubený pás s tenším (obr. 16: 1). Okrajových úlomkov rôznej dĺžky sa zachovalo ca 40 kusov. Najväčší zlomok (zrekonštruovaný) pochádza z okraja otvoru pre ruku, pravdepodobne

zo zadnej časti panciera. Pozdĺž zachovanej časti oblúka (vykrojenia pre rameno) bol okraj v pravom uhle von vyhnutý (odlomená časť) a sprevádzali ho dve plastické, slabo vyznačené rebrá, medzi ktorými sa zachovali dva rady otvorov pre nity; v piatich z nich na zadnej strane zostali zvyšky trňov po nitoch (v druhom rade od okraja; obr. 15: 1). Celkové množstvo väčších úlomkov plechov bez výzdoby o dvoch zistiteľných hrúbkach (0,25 cm a 0,1 cm) dosahuje ca 110 kusov (tab. IX a X). Medzi zlomkami sa vyskytli tri úlomky, zdobené žliabkami v podobe V, ktoré na druhej, pravdepodobne čelnej strane tvoria oblé rebro (obr. 16: 3, 6). Jeden z nich je okrajový, pričom zalemovanie okraja v šírke 0,5 cm sa nachádza na čelnej strane (obr. 16: 3). K pancieru patrí aj jedna polovica veľkého bronzového terča s podobne ozubeným obvodom, ako sú okrajové úlomky (hroty sú odlomené, v každom je otvor pre nit); v strede je schodovite dvakrát zvýšený a ukončený gombikovite. Ojedinelý zlomok s jedným nitom a otvormi pre druhý pri mierne vykrojenej stene (vykrojenie je naznačené iba slabým okružným rebrom ako pri otvore pre rameno), sa zdá byť zlomkom z podkladu, na ktorý bol terč pripevnený (obr. 17). Podrobnejší opis niektorých úlomkov pozri v texte pri odôvodnení pokusu o schematickú rekonštrukciu. Okrem množstva ohňom deformovaných atypických bronzových plechov k pancieru patria aj zlomky pásového plechu ako aj nity, často samostatné (obr. 20: 12, 15).

k) *Bronzová kopija* listovitého, podobne vykrojeného tvaru ako predošlá, s trojitým stredovým rebrom, silne poškodená. Značne deformovaná tuľajka má po stranách dva otvory (v dvoch tretinách jej dĺžky od otvoru tuľajky). Hrot je druhotne ulomený. Zachov. dĺžka 18 cm, dĺžka tuľajky 7 cm, max. šírka listovitej časti nezistiteľná. (Tab. VIII: 5, obr. 14: 4.)

l) *Bronzová sekera* so strednými lalokmi, k oblúkovitému ostriu na bokoch mierne vykrojená, s obuchom tiež slabo vykrojeným. Ostro vystupujúce laloky tvoria s bočnými hranami uhly okolo 150°. Dĺžka 21,5 cm, šírka ostria 5 cm, šírka obucha 4 cm. (Tab. VIII: 4; obr. 14: 1.)

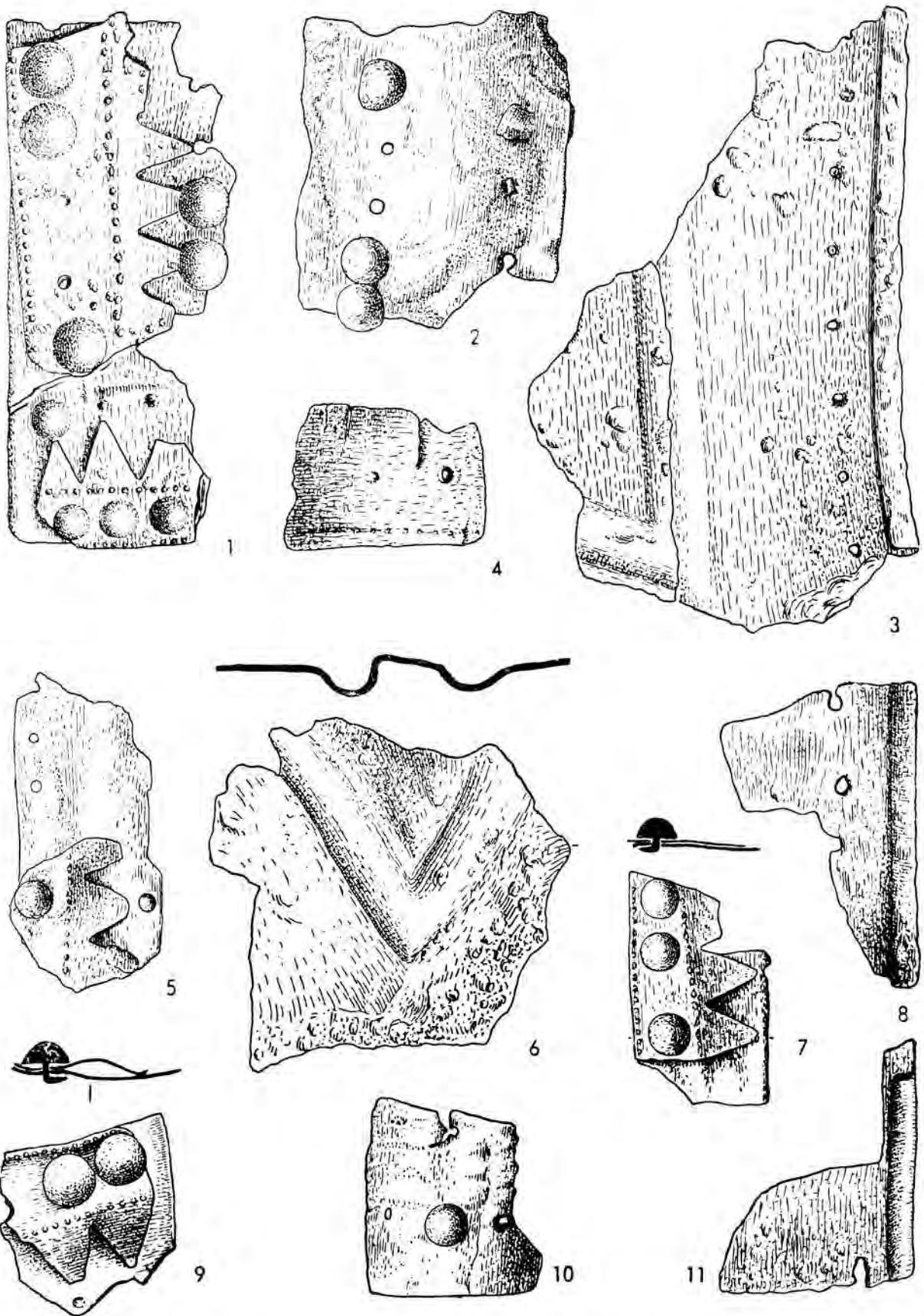
m) *Bronzové puklice, pukličky, klince* (opisujú sa všetky nájdené v hrobe, teda aj z iných polôh, počet kusov vzhľadom na množstvo úlomkov z nich pochádzajúcich je udávaný iba približne). Osemnásť bronzových pukličiek mierne zaobleného tvaru o približnom Ø 2 cm, na vnútornej strane s plochým krátkym trňom, ojedinele so zachovaným pôvodným zahnutím k hlavici (obr. 20: 1–6). Tri-

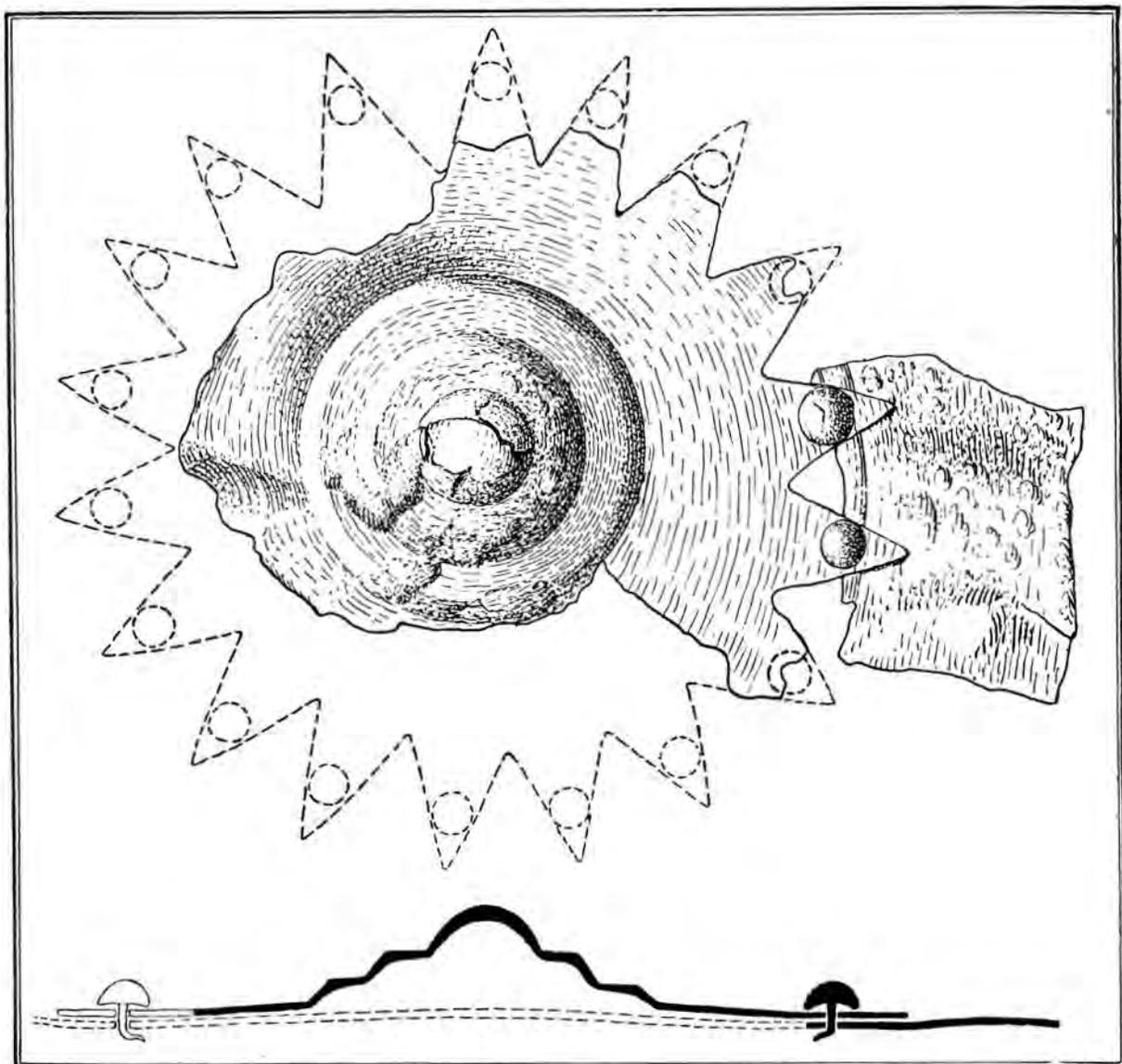
Obr. 15. Čaka - mohyla (Hügelgrab). Zlomky z panciera zo žiarového hrobu II (Panzerbruchstücke aus dem Brandgrab II). 1 - zlomok chrbtovej časti s otvorom pre ramená (Fragment des Rückenteiles mit Öffnungen für die Arme); 2 - ohňom poškodená prsná ružica (Von der Glut beschädigte Brustrosette); ca 1:1. Foto J. Krátky.

nást kincov s hlavicami o menšom priemere (hlavice plné, na vrchu zaoblené) s masívnejšími stopkami, excentricky položenými (stopy po odlievaní vo dvoch kadluboch; obr. 20: 7-11). Štrnásť väčších puklic v priereze mierne poloblúkovitého tvaru o pribl. priemere 3,5 cm, na spodnej strane

s krátkou, širokou, plochou stopkou, na menej poškodených kusoch ojedinele pôvodne zahnutou (obr. 20: 16-19). Desať kincov s viac-menej plochou hlavicou, približne rovnako veľkou ako v predošlej skupine, na spodku s masívnymi stopkami, kolmými na hlavice, bez výnimky odlomenými, najzacho-

Obr. 16. — Čaka — mohyla (Hügelgrab). Typické zlomky panciera zo žiarového hrobu II (Typische Panzerbruchstücke aus dem Brandgrab II). Všetko (alles) 1:1. Kresba (Zeichnung) V. Mészáros.

Obr. 17. Čaka – mohyla (Hügelgrab). Rekonštrukcia spôsobu prípevnenia prsnej ružice k telu bronzového panciera zo žiarového hrobu II (Rekonstruktion der Befestigungsart der Brustrosette zum Körper des Bronzeanzers aus dem Brandgrab II). Veľkosť (Grösse) 1 : 1. Kresba (Zeichnung) V. Mészáros.

valejšia má dĺžku 1,8 cm (obr. 20: 20–23). Bronzové pukličky oblúkovité, so štyrmi mierne pod seba zahnutými rohmi (pôvodne hranato sekané) v počte ca 80 kusov (obr. 20: 13). Podobné menšie a veľmi malé (o $\varnothing$ 0,3 cm) pukličky, niekedy sekané pôvodne do kosoštvorca, na spodku so zahnutými dvoma protilahlými ostrejšími rohmi, v počte ca 120 ks (obr. 20: 14).

n) *Bronzový meč s jazykovitou rukoväťou* – v troch kusoch. Stred čepele je zosilnený, ostrie na oboch stranách mierne odsadené; odsadenie smerom ku hrotu sa postupne zužuje. Lišty v strede s otvormi pre nity opatreného zlomku jazykovitej rukoväti pri konci oblúkovite vystupujú (zachovala

sa iba jedna strana). Dĺžka čepele (oboch zlomkov) 37,5 cm, dĺžka úlomku rukoväti 5 cm, max. šírka čepele 4,5 cm, max. hrúbka 0,7 cm. (Tab. VIII: 1, obr. 14: 2.)

o) *Bronzové dláto s tuľajkou, s prstencovitým ukončením*. Čepel je od tuľajky voľne odsadená a má obdĺžnikovitý prierez. Dĺžka 15,5 cm, $\varnothing$ tuľajky 2,7 cm. (Tab. VIII: 6, obr. 14: 3.)

p) *Bronzová sekerka* so strednými, skoro uzavretými lalokmi, vystupujúcimi od bočných strán v uhloch ca 120°. Spodná časť je mierne zúžená; obuch má obdĺžnikovité, pôvodne azda mierne trapézovité vykrojenie. Ostrie je mierne, najmä pri bokoch zaoblené. Celý predmet je v strede druhot-

ným ohňom oblúkovite prehnutý. D 16,3 cm, š ostria 3,5 cm, š obucha 2,9 cm. (Tab. VIII: 3, obr. 14: 5.)

r) *Bronzová britva* s oválne prelomenou rukoväťou, ukončenou krúžkom. Čepeľ je plochá, nečlenená, mierne klenutá a od rukoväti ostro odsadená. Ostré vykrojenie má aj horná časť (predmet pri ostri je značne obojstranne poškodený). Rozmery: d 9,3 cm, max. š 4,5 cm, Ø krúžku 2,3 cm. (Obr. 13: 9.)

s) *Zlomok bronzovej spony* s osmičkovite vyhnutým lučičkom, s jednostranným vinutím o štyroch závitoch (ku spone bol druhotne pripojený hrot ihly a jedna osmička). Jednodielna spona je zhotovená z drôtu kruhového prierezu a v treťom očku osmičky (od vinutia) je bronzový krúžok (zvyšok retiazky?). K nej patrí pravdepodobne aj silne poškodená, pri okrajoch roztavená ružica o zachovaných piatich špirálach. Dĺžka rekonštruovaného zlomku 9,7 cm, Ø zachovanej časti ružice 3,4 cm. (Obr. 13: 3, 4.)

t) Dve veľké *puklice* v zlomkoch, mierne kónického tvaru, so schodovite odsadeným okrajom v šírke 1,5 cm. V strede jednej sa zachoval masívny trňovitý výčnelok. (Obr. 18 a obr. 13: 10). Na opačnej strane puklice sú náznaky po odlomenom ušku. Približný Ø 14 cm.

u) *Iné nálezy* v hrobovej jame z rôznych polôh:

Dvanásť zlomkov *bronzového plechu* nerovnaké výšky (okolo 2 cm) a šírky, so zahnutými koncami (kovanie je z remeňa?). (Obr. 19: 6–9.)

Pätnásť kusov *bronzového plechu* o nerovnaké dĺžke (ca 3 cm), zahnutých do trubičky (obr. 19: 1–5).

Osemnásť *bronzových klinčekov* s telami kruhového prierezu a v zachovaných prípadoch údermi rôzne roztepanými hlavicami o priemernej dĺžke 1,5 cm (obr. 21: 2).

Dvadsaťštyri *úlomkov drobných špirálok*, jednak z drôtu kruhového prierezu a jednak roztepaného (obr. 21: 3).

Dva zlomky z *plechového pása* o šírke 2,5 cm, s rovno ukončenými okrajmi, zdobené vbíjanou perličkovitou výzdobou (obr. 21: 1).

Štyri *zlomky bronzových predmetov*, na zbíhajúcim sa konci s pozdĺžnym gombíkom (na troch kusoch). Obe strany boli pri okraji zahnuté v šírke 3–4 mm a sprevádzané otvormi po nitoch. (Tab. XIII.)

Bronzový nôž v troch zlomkoch; čepeľ je ukončená zaobleným hrotom, pri rukoväti má trojuholníkovitý prierez. Ostrie je po oboch stranách mierne odsadené. Rukoväť má otvor pre nit, je v nej

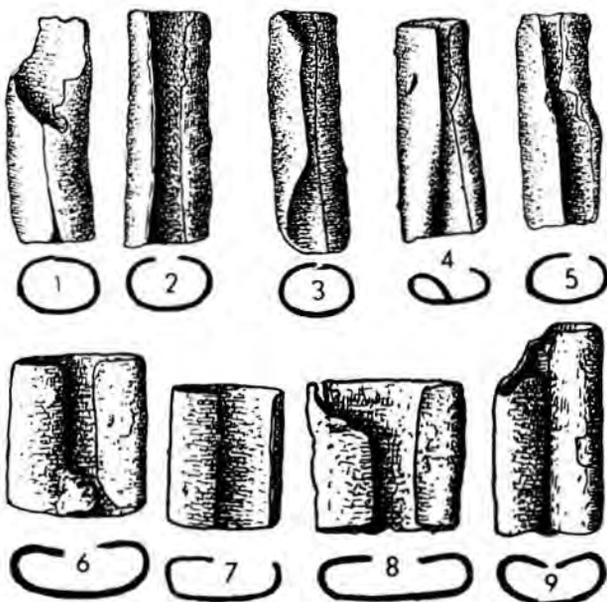
nit o dĺžke 1,8 cm. D 17 cm, š čepele 2,2 cm (predmet sa v materiáli nenachádza).

Zlomok bronzovej ihlice s pečatidlovou hlavičkou; Ø hlavice 1,5 cm, zachov. d 4,4 cm (obr. 13: 1).

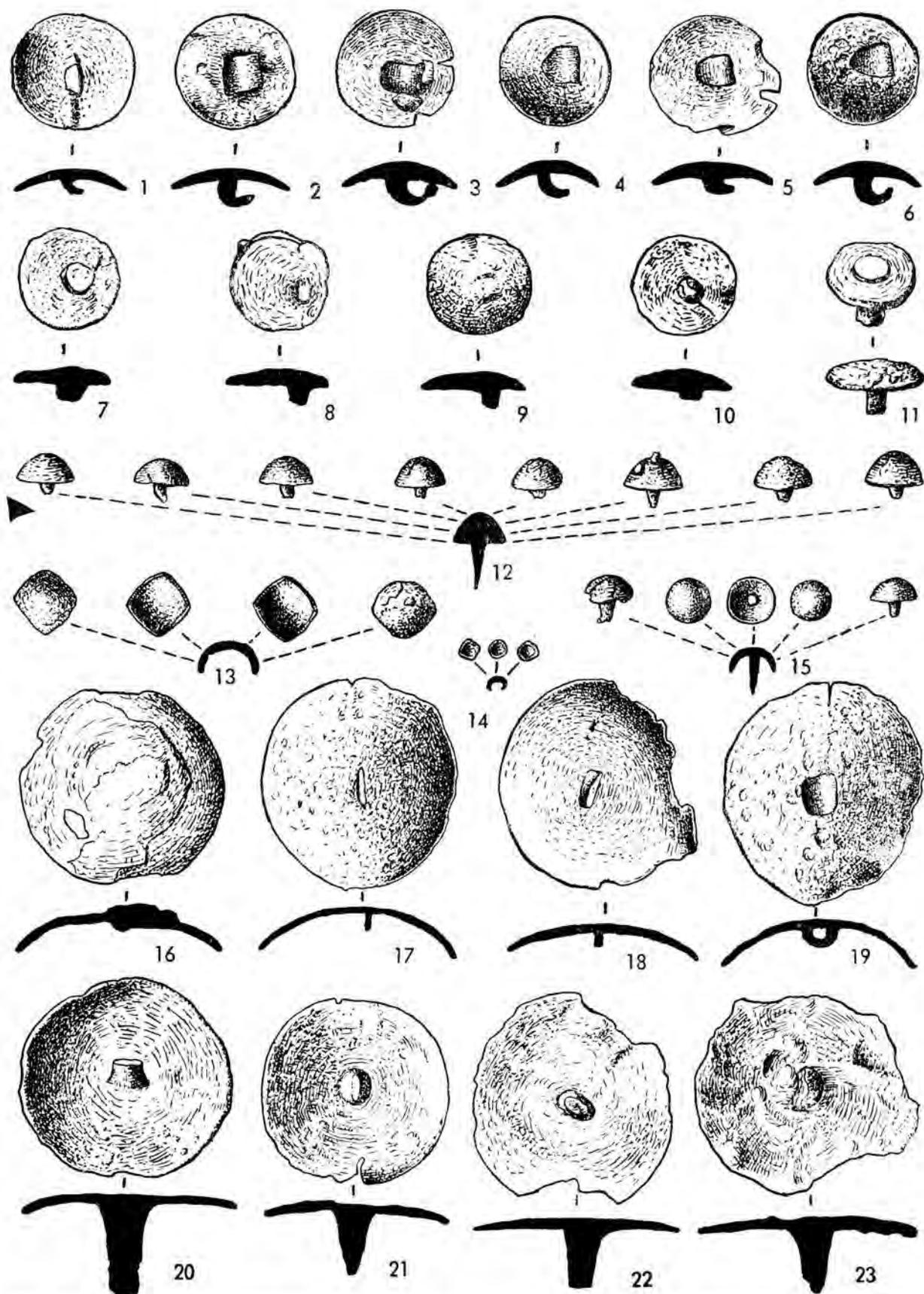
Zlomky zo šiestich bronzových predmetov – obdĺžnikových rámcov trojuholníkovitého prierezu

Obr. 18. Čaka – mohyla (Hügelgrab). Bronzová faléra zo žiarového hrobu II (Bronzefalere aus dem Brandgrab II); ca 2:3. Foto J. Krátky.

Obr. 19. Čaka – mohyla (Hügelgrab). Bronzové trubičky zo žiarového hrobu II (Bronzeröhrchen aus dem Brandgrab II). Všetko (alles) 1:1. Kresba (Zeichnung) V. Mészáros.

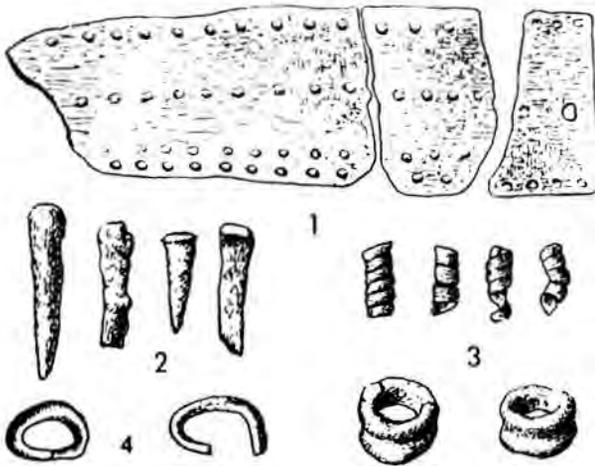

Obr. 20. Čaka - mohyla (Hügelgrab). 1-6, 16-19 - bronzové gombíky (Bronzeknöpfe); 7-11, 20-23 - klince (Nägel); 13, 14 - nášivky (Aufnähebleche); 12, 15 - dva druhy nitov z panciera (zwei Nietenarten vom Panzer). Všetko zo žiarového hrobu II (Alles aus dem Brandgrab II). Veľkosť (Grösse) 1 : 1. Kresba (Zeichnung) V. Mészáros.

s krúžkami, na hornej časti s priečnymi výbežkami (obr. 13: 15, 16).

Tri celé bronzové krúžky lichobežníkového prierezu o $\varnothing$ 2 cm a sedem úlomkov z podobných krúžkov (obr. 13: 5).

Zlomky troch plochých terčov, na hornej vypuklej strane s pripojenými krúžkami a na opačnej s masívnymi uškami (obr. 13: 11–13).

Obr. 21. Čaka – mohyla (Hügelgrab). 1 – zlomky bronzového pásu (Bronzegürtelfragmente); 2 – klince (Nägel); 3 – špirály (Spiralen); 4 – ohnívká z reťazky (Kettenglieder). Všetko zo žiarového hrobu II (Alles aus dem Brandgrab II). Veľkosť (Grösse) 1:1. Kresba (Zeichnung) V. Mészáros.

3. Žiarový hrob III

Pod dnom hrovej jamy hrobu II bol uložený súčasný pohreb žiarový (obr. 12: 3, 4), ktorý tvorili tieto predmety: hrncovitý džbán dnom nahor obrátený (a), kôpka nedohorených kostičiek s nálezmi bronzových, ohňom úplne porušených predmetov, vedľa nich bola šálka tiež dnom nahor obrátená (b) a dve skupiny črepov zo šikmo kanelovanej amfory (c) a z misky – severne od celku. Do zasypania hrobu, tesne pri severnej stene hrovej plošiny, bola vložená väčšia miska dnom nahor obrátená (d) a niekoľko črepov iných nádob (e). Nie je vylúčené, že vzťah tohto celku k predchádzajúcemu „kniežaciemu“ hrobu nedovoľuje hovoriť o dvoch samostatných hroboch.¹⁴

Nálezy v žiarovom hrobe III:

a) Hrncovitý džbán vajcovitého tvaru, s okrajom mierne von vyťahnutým a slabo šikmo zrezaným. Ponad okraj slabo presahujúce pásikové ucho dosadá v hornej štvrtine nádoby. Materiál hrubší, pieskový, hladný povrch má červenohnedú farbu. V 14 cm, $\varnothing$ ú 13,5 cm, $\varnothing$ d 8,5 cm (tab. VII: 1).

b) Nízka malá šálka s von vyhnutým hrdlom, ostro odsadeným od kónického tela. Vysoko ponad okraj vyčnievajúce strechovite hranené ucho dosadá na lom hrdla a tela. Materiál jemný, plavený, tmavej hnedosivej farby, na povrchu je prepálený druhotným ohňom. Dno vytvára omfalos. (Tab. VII: 3).

c) Amfora s lievikovite nasadeným hrdlom a šikmo von vyťahnutým hraneným okrajom. Horná časť tela je zdobená šikmou kanelúrou; pod max. vydutím sú protiľahle pravidelne umiestené štyri jazykovité výčnelky. Materiál jemný, povrch je hladný, hnedavej farby, miestami druhotne prepálený do tmavších flakov (až čiernych). V 39 cm, $\varnothing$ u 28 cm, $\varnothing$ d 13,5 cm. (Tab. VII: 2.)

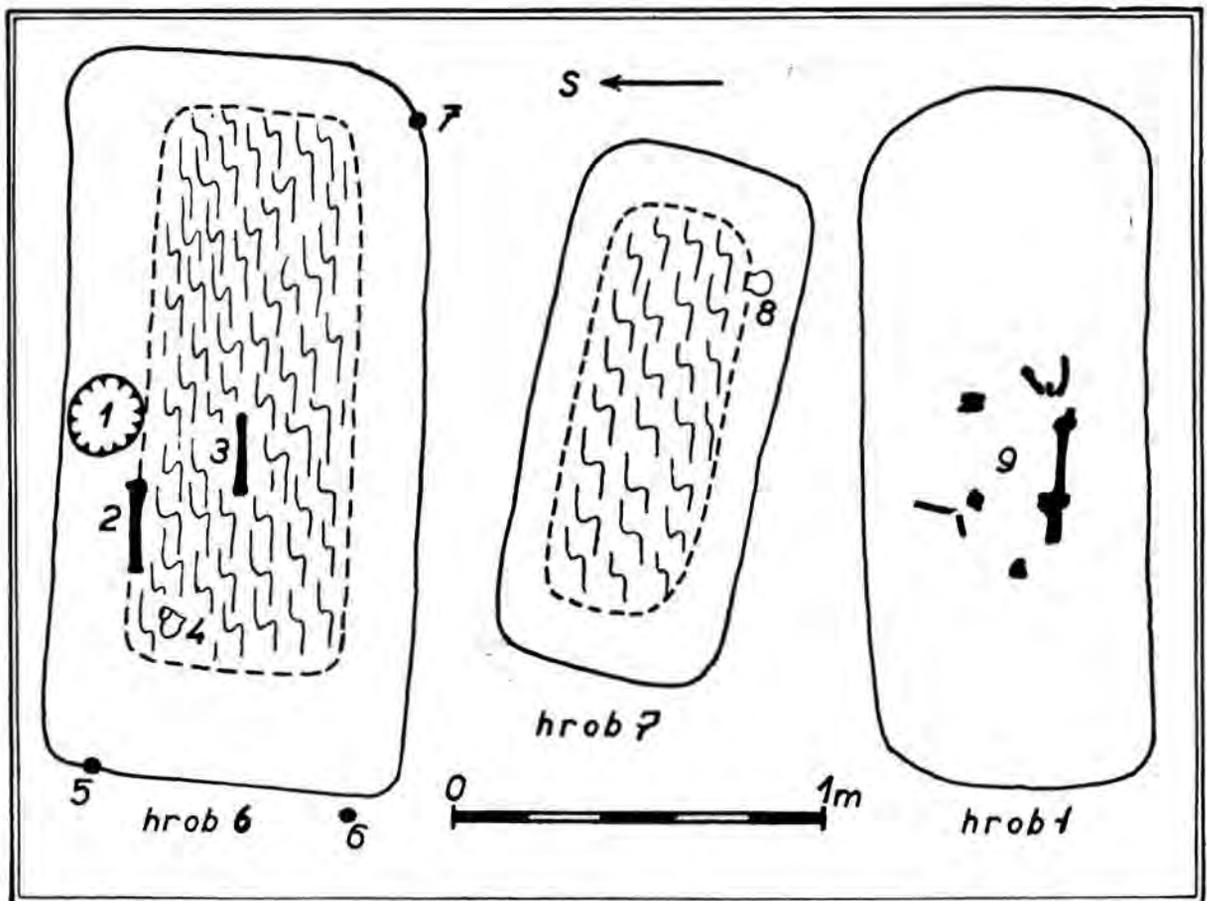
d) Miska s oblúkovite prehnutým, na vnútornej strane vodorovne hraneným a na štyroch protiľahlých miestach vyzdvihnutým a mierne lomeným okrajom. Na rozhraní hrdla a tela sú dve proti sebe postavené hranené ušká s malými otvormi. Jemne plavený materiál má svetlosivú farbu s tmavšími až čiernymi zafarbeniami; povrch je hladný, pôvodne bol striebisto tuhovaný. V 8 cm, $\varnothing$ ú 30,5 cm, $\varnothing$ d 8 cm. (Tab. VII: 4.)

e) Črepy z niekoľkých nádob: von vyťahnutý, vodorovne hranený okraj z nádoby červenavej farby, na povrchu pôvodne striebisto tuhovanej; zlomok odsadeného dna (kruhová dutá nôžka) z nádoby tmavosivej farby a lešteného povrchu; iné rôzne, väčšinou atypické črepy.

4. Kostrové hroby pod plášťom mohyly

Hrob 1. V sz štvrti mohyly, v blízkosti západného ramena profilového kríža bol objavený prvý kostrový hrob pod plášťom mohyly, zapustený do spráše pod pôvodnou černozeťou. Hrobová jama obdĺžnikového tvaru so zaoblenými rohmi mala plošné rozmery 193×75 cm, orientovaná bola v smere V–Z. V strede hrobu sa našlo niekoľko ľudských kostí značne poškodených; približne v rovnakej úrovni sa nachádzala ojedinelá kosť pri jednej z kratších strán. Z anatomického rozloženia jednotlivých kostí sa usúdilo, že kostra bola pravdepodobne druhotne prehádzaná. (Obr. 22.)

Hrob 2. Severne od predošlého, podobne zapustený až do sprášového podkladu a podobne orientovaný sa našiel hrob o väčších plošných rozmeroch (282×120 cm), taktiež obdĺžnikového tvaru so zaoblenými rohmi. Vo východnej polovici hrovej jamy sa ukázali zvyšky drevenej konštrukcie (vystužené dno a azda aj steny). Zvyšky kostry a iné nálezy sa v jame nenašli.

Obr. 22. Čaka – mohyla (Hügelgrab). Kostrové hroby zo strednej doby bronzovej pod plášťom mohyly (Skelettgräber der mittleren Bronzezeit unter dem Grabhügelhelm). 1, 5–7 – kolová jama a malé kolové jamky (Pfostenloch und kleine Pfostenlöcher); 4, 8 – keramika (Keramik); 2, 3, 9 – rozhádzané ľudské kosti (auseinandergeworfene Menschenknochen). Kresba (Zeichnung) A. Knor a G. Krúdy.

Hrob 3. Pri úpätí mohyly, na severnej strane, v blízkosti severného ramena profilového kríža sa ukázala ďalšia hrobová jama podobnej orientácie (V–Z) a podobného tvaru (obdĺžnik so zaoblenými rohmi o rozmeroch 240×130 cm) ako predošlé objekty, opäť bez nálezov.

Hrob 6. V sv štvrti do sprášového podkladu bol zapustený aj ďalší hrob obdĺžnikového tvaru (orientácia V–Z). V strede pozdĺžnej severnej steny bola kolová jamka (Ø 25 cm, hĺ 35 cm od dna hrobovej jamy). V západnej kratšej stene a v jv rohu jamy boli zistené stopy po menších kolíkoch (Ø 5 cm); do boku jz rohu vbiehala plytšia dutina. Jama bola vyplnená sprášou, premiešanou čiernozemou (aj v kolovej jamke). V strede sa výplň líšila svojou tmavšou farbou, v rôznych výškach boli drobné úlomky ľudských kostí. V západnej polovici, 25 cm nad dnom jamy, našla sa polovica džbáňku (a). Pod tmavšou výplňou v strede boli stopy po vystužení dna drevom (pozdĺžne). Spráchnivený drevený trám sa ukázal vo výške 20 cm nad

dnom medzi kolovou jamkou a nálezom džbáňku. Ojedinele sa vyskytla medzi zvyškami kostry bronzom patinovaná kosť ramenná. (Obr. 22.)

Hrob 7. Posledný kostrový hrob sa nachádzal v jv štvrti tesne pri východnom ramene profilového kríža. Svojou orientáciou (zhruba V–Z) a tvarom sa nelíšil od predchádzajúcich celkov. V strednej časti zistenej tmavej výplni zodpovedali na dne hrobu stopy po drevenom vystužení v pozdĺžnej osi. Zo sypkého zloženia okrajovej výplne (pozdĺž všetkých stien) bolo možné usudzovať aj na pôvodné drevené obloženie vlastnej jamy. Rozhádzané ľudské kosti v strede neumožnili zistiť spôsob uloženia kostry. Pri jv rohu, vo výške 12 cm nad dnom (nad okrajom dreveného vystuženia dna), ležal na strane malý džbán s odlomeným uškom [(b), obr. 22].

Pokiaľ ide o pohrebný rítus, odkryté kostrové hroby pod plášťom mohyly sa vyznačujú hrobovými jamami rovnakého tvaru, rovnakou orientáciou a v troch prípadoch (hroby 2, 6, 7) aj drevom vy-

stuženými dnami. Pri dvoch posledných sa predpokladá aj drevené obloženie stien. Pôvodné uloženie v jamách nálezovej okolnosti neumožnili bližšie osvetliť. Zvyšky kostí sa buď vôbec nenašli, alebo boli poprehadzované a neúplné. Iba v jednom prípade bolo možné usudzovať na prítomnosť bronzového milodaru a iba v dvoch prípadoch sa našlo v hrobách po jednom neúplnom džbánu. Už v dobe výskumu sa nadhodili dve možnosti vo vysvetľovaní týchto nálezových okolností: buď šlo o vykrádanie hrobov, alebo o rituálne zvláštnosti pri pochovávaní. Napriek nedostatku nálezov z kostrových hrobov spod plášťa mohyly predsa dva zlomky džbánkov umožňujú dávať do súvislosti túto časť pohrebiska so značne bohatšími nálezmi zo strednej doby bronzovej, objavenými v plášti mohyly v sekundárnom uložení. Ide teda pravdepodobne o väčšie pohrebisko, ale chudobnosť, ktorá je typická pre jeho časť zachovanú pod plášťom, nemala platnosť pre celé pohrebisko. Svedčia o tom početné bronzové nálezy v druhotnom uložení v mohyle, ktoré nepochybne pochádzajú (spolu s nálezmi ľudských kostí) z okolitého terénu, porušeného pri budovaní mohyly a ako také sú zvyškami úplne zničených hrobových celkov (pozri opis nálezov v plášti mohyly).

Nálezy v kostrových hrobách:

a) Jedna *polovica džbánu* s hrdlom mierne odsadeným od baňatého, stlačeného tela a von vyhnutým okrajom. Pásikové ucho ide od okraja k rozhraniu hrdla a tela. Jemne plavený materiál má na povrchu svetlosivú farbu. V 7 cm, Ø ú 7 cm, dno nevyznačené. (Tab. V: 3.)

b) *Džbánok* s vysokým, od baňatého tela odsadeným hrdlom a von vyhnutým okrajom. Chýbajúce pásikové uško spojovalo okraj s rozhraním hrdla a tela. V 7,3 cm, Ø ú 6,5 cm, dno nevyznačené. (Tab. V: 10.)

5. Žiarové hroby pod plášťom mohyly¹⁵

Hrob 4. Približne v strede sz štvrti, v kruhovej jame o Ø ca 1 m a hĺbokej 60 cm od úrovne pôvodnej černoze, bola postavená vysoká amforovitá nádoba — *urna* (a). Obsahovala iba nedohorené ľudské kostičky. V blízkosti hrobu sa našiel aj menší bronzový *krúžok*, ktorého súvislosť s celkom nie je preukázateľná.

Hrob 5. Našiel sa v jz štvrti, v blízkosti južného ramena profilového kríža. Hrobová jama oválneho tvaru bola zapustená do eneolitickej vrstvy (do spodnej časti pôvodnej černoze). Pri východnej strane bol postavený *džbán* s lomeným telom (b), vyplnený nedohorenými ľudskými kostičkami, pokrytými *miskou* obrátenou dnom nahor (c). Obe nádoby sa pod tlakom zeme rozpadli. V západnej polovici hrobu do dna hrobovej jamy bola vyhlbená plytká jamka, obsahujúca iba spálené kostičky. Jej plošné rozmery na úrovni dna jamy: 30×35 cm. (Obr. 23.)

Hrob 8. V jv štvrti, v blízkosti východného ramena profilového kríža, bol v nepravidelnej oválnej plytkej jame zapustenej do spodnej časti povrchovej černoze posledný žiarový hrob. Orientácia jamy: V—Z, rozmery 125×100 cm. Vo východnej polovici pod hromádkou črepov vo výplni sa našla skupina nádob: väčší *džbán* v črepech (d) spolu s *dvoma menšími džbánkami* na jeho severnej strane (e, f). Medzi touto skupinou a *miskou* s dutou štvorbokou nôžkou (g), v blízkosti západnej steny sa sústreďovali nedohorené ľudské kostičky spolu s uhlíkmi. Zvyšky kostičiek a uhlíkov boli však roztrúsené aj po celej, dnom hrobovej jamy vymedzenej ploche.

Poznatky o pohrebnom ríte zo skromného počtu troch hrobov možno zhrnúť v krátkosti: na staršom pohrebisku pod plášťom mohyly s kultúrnou náplňou nagyrévskej bol zistený iba žiarový pohrebný rítus, v detailoch pochovávaní však rozdielny. Každý hrob sa v niečom líši od susedných, pričom ide o rozdiely rituálneho charakteru: 1. Hrob tvorila iba urna — amfora (hrob 4); 2. Hrob bol „dvojitý“ s kostičkami v urne a zvlášť v jamke (hrob 5); 3. Hrob sa ukázal akoby hniezdovým (nedohorené kostičky rozptýlené po celej jame, avšak sústredené v strede, keramika bez kostičiek; hrob 8).

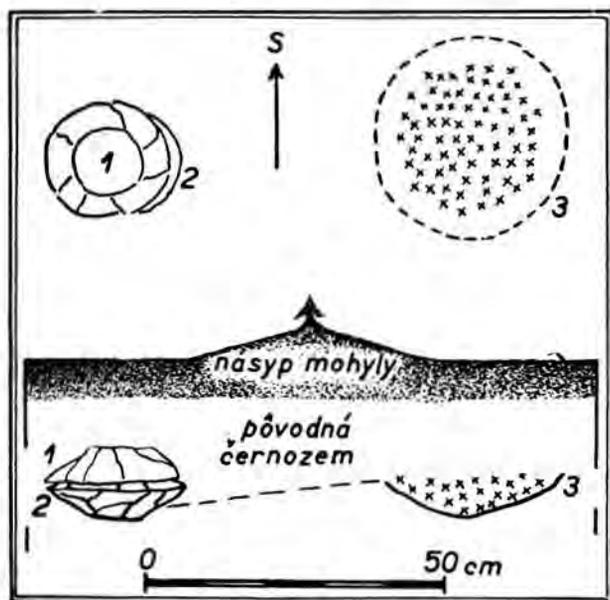
Nálezy v žiarových hrobách:

a) Vysoká *zásobnicová amfora* s kuželovitým hrdlom na pretiahnutom a slamovaním zdrsnenom tele vajcovitého tvaru. Niže vydutia, na spodnej časti tela, nachádzajú sa dve proti sebe umiestené pásikové uchá. Materiál pieskový, drsný, farba tma-vošedá. (Tab. I: 1.)

b) *Džbán* s valcovitým, k okraju mierne rozšíreným a na dvojkónické telo ostro nasadeným hrdlom. Široké pásikové ucho dosadá na rozhranie hrdla a tela. Materiál jemný, pieskový, na hladkom povrchu sivej farby. V 24,5 cm, Ø ú 12 cm, Ø d 8,5 cm. (Tab. I: 3.)

c) *Črepy z nádoby* (pravdepodobne misky) s mierne von vyhnutým, zosilneným a šikmo zrezaným okrajom. Materiál jemný, pieskový, na povrchu tehlovej, na lome čiernej farby.

d) *Valcovité hrdlo z džbánu* s mierne von vyhnu-

Obr. 23. Čaka — mohyla (Hügelgrab). Pôdorys a profil žiarového hrobu 5 pod plášťom mohily (Grundriss und Profil des Brandgrabes 5 unter dem Grabhügelhelm). 1 — miska obrátená dnom nahor (Schüssel mit dem Boden nach oben); 2 — džbán (Krug); 3 — nedohorené kostičky v jamke (Leichenbrandreste in einer Grube). Kresba (Zeichnung) A. Točík.

tým okrajom. Pásikové ucho spojuje podústie s podhrdlím. Materiál jemný, pieskový; farba hnedosivá; $\varnothing$ ú 9,8 cm, $\varnothing$ rozhrania 8 cm. (Tab. I: 4.)

e) *Džbánok* s von vyhnutým okrajom, s valcovitým (mierne kónickým) hrdlom, odsadeným od tela, ktoré má zaobleným lomom vyznačené vydutie. Pásikové ucho pod okrajom dosadá na rozhranie hrdla a tela. Materiál pieskový, tmavosivej farby (na lome tehlovočervený), povrch hladký. V 10 cm, $\varnothing$ ú 5,5 cm, $\varnothing$ d 4 cm. (Tab. I: 5.)

f) *Džbánok* s rovným okrajom a valcovitým, od tela, ktoré je na vydutí mierne lomené, výrazne oddeleným hrdlom. Široké pásikové uško pod ústím dosadá na hrdlo pod rozhraním. Materiál jemný, pieskový, tmavosivej farby; povrch hladký. V 10 cm, $\varnothing$ ú 5,5 cm, $\varnothing$ d 4 cm. (Tab. I: 6.)

g) *Miska* so štvorbokou dutou nôžkou, s dovnútra zosilneným zaobleným okrajom a mierne oblými stenami. Vo vnútri rytá bielo inkrustovaná výzdoba: štvorcípy hviezdovitý vzorec s kosoštvorcovite členenými medzipoliami, striedavo vyplňovanými čiarami (väčšinou pozdĺžne rytými). Od okraja a od vyznačeného dna v strede je výzdoba oddelená dvojicou okružných rytých čiar. Na vonkajšej strane tesne pod okrajom je podlhovastý vodorovný výčnelok. Materiál jemný, pieskový;

farba svetlozelená, miestami šedá. V 7,5 cm, $\varnothing$ ú 17 cm, obvod štvorbokej nôžky 4×5 cm. (Tab. I: 7, 7a, b.)

II

Krátke vyhodnotenie materiálu v práci nadväzuje na postup pri opisovaní nálezových okolností v objekte. Toto obrátené chronologické poradie, ako už bolo spomenuté, odvodňujeme rozdielnym významom jednotlivých nálezov, resp. komplexov nálezov objavených výskumom. V druhej časti práce však možno zhrnutím prvých troch bodov predchádzajúceho opisu zhrnúť aj vlastné vyhodnotenie do troch častí:

1. Mladobronzové nálezy čakanskej kultúry,
2. Juhovýchodná mohylová kultúra a
3. Nagyrévska kultúra.

V rámci prvého bodu na prvom mieste sa uvádza keramika a potom bronzové predmety s osobitným zreteľom na nález panciera; zakončený je stručným zhrnutím významu odkrytej mohyly a časove sem zaradiateľných predmetov z mladšej doby bronzovej.

1. Mladobronzové nálezy čakanskej kultúry

Keramika

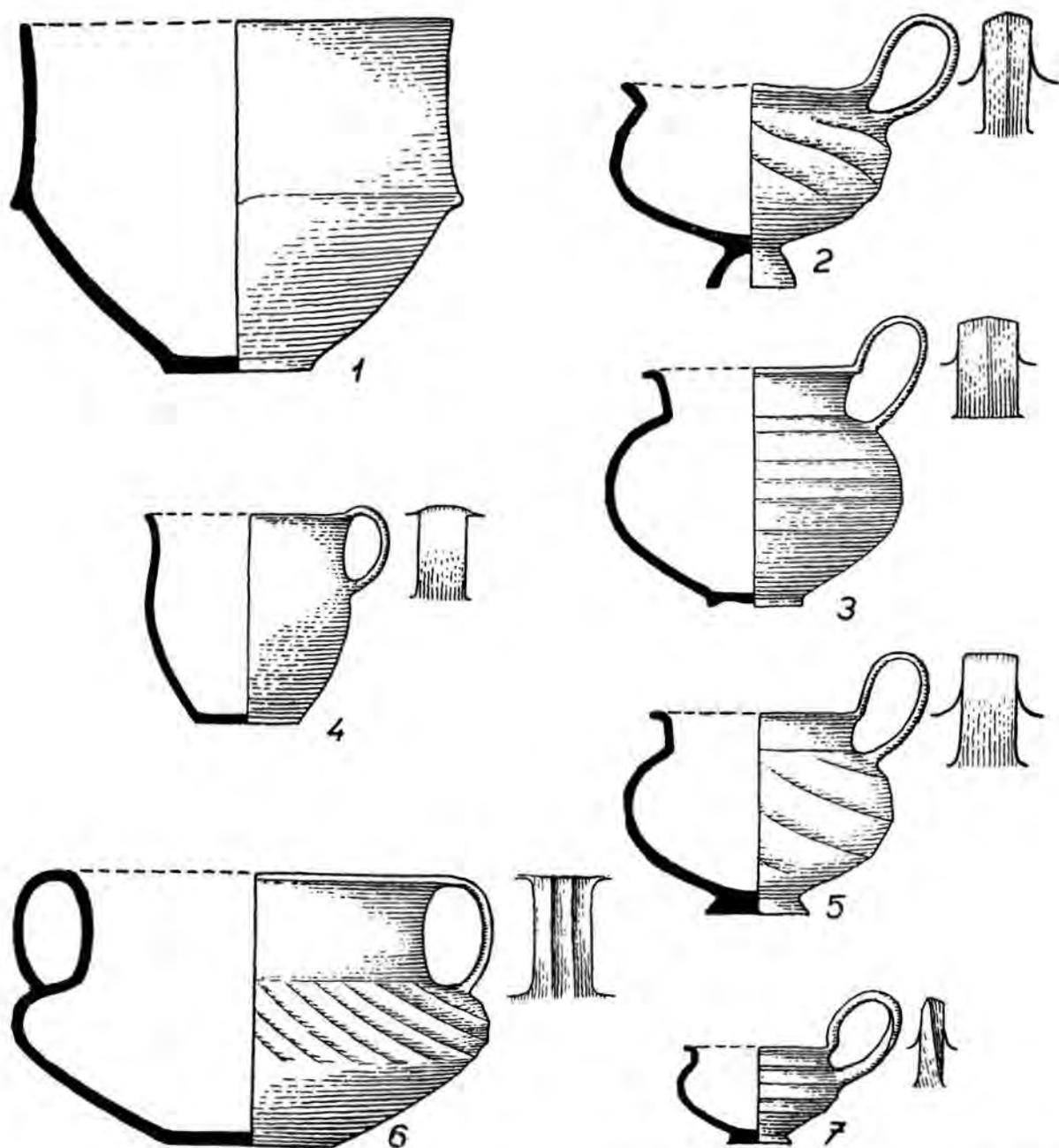
Amfory s lievikovite nasadeným hrdlom. Tvar s charakteristickým umiestením hrdla ostro nasadeného na telo, obvykle s baňatou hornou časťou, je vedúcou formou amforovitých nádob (obr. 25: 4). Vyskytuje sa na sídliskách (Bešeňov, okr. Šurany)¹⁶ a pohrebiskách (Čaka — mohyla, hrob III). Okraj nádob je von vytiahnutý a na vnútornej strane často vodorovne hranený (na starších nádobách je vytiahnutie okraja oblúkovité, na vonkajšej strane nevýrazne oddelené od hrdla a počet hranených okružných plošiek na vnútornej strane je menší.¹⁷ Pomerne častou výzdobou je široké šikmé žliabkovanie (niekedy hranenie) hornej časti vydutia, na niektorých nádobách tohto tvaru však výzdoba chýba (Bešeňov, Horné Lefantovce, okr. Nitra). Pokiaľ sa amfory s lievikovite nasadeným hrdlom vyskytujú v rámci čakanského a predčakanského horizontu, výskyt tohto výzdobného prvku, zdá sa, nemá chronologickú platnosť, keďže sa objavuje už v pomerne včasnom prostredí.¹⁸ Na niektorých menších tvaroch sa stretávame s dvoma protiľahle umiestenými uškami tesne pod hrdlom,¹⁹ iné majú pod hrdlom malé výčnelky (Koroncó, Maďarsko; Topolčany), napokon práve zo žiarového hrobu III z mohyly je známy tvar so štyrmi jazy-

kovitými výčnelkami, šikmo nasadenými pod vutím. Z typologického hľadiska nedostatok výčnelkov na nádobách predčakanského horizontu (napr. v osade v Topolčanoch) našu amforu radí k mladšiemu stupňu čakanskej kultúry.²⁰ Pri vysvetľovaní pôvodu tohto tvaru prichádza do úvahy predovšetkým domáce prostredie, a to práve v užšie vymedzenej oblasti výskytu čakanskej kultúry (v západnej časti Karpatskej kotliny), ktorá je zároveň aj oblasťou rozšírenia severopanónskej kultúry. V hojnom výskyte podobne členených nádob v tejto kultúre nemôžeme nevidieť tak jednoznačné pochopenie vzájomného pomeru hrdla a tela, spočívajúce v spomenutom tvare, bez toho, že by sme súčasne nepripustili aj možnosť jeho vzniku práve v tejto kultúre. V ďalšom vývoji však tento princíp pochopiteľne podlieha variačným zmenám v stredodunajskej mohylovej kultúre a potom hľadajú sa (i keď nie súhlasne) jeho ohlasy aj vo vzdialenejších oblastiach.²¹ Základnou vývojovou líniou, načrtnutou J. Ř í h o v s k ý m, je vystihnutá vývojová tendencia veľkých amfor stredodunajskej oblasti v mladšej dobe bronzovej a v nasledujúcej halštatskej,²² no pokiaľ ide o uplatňovanie sa mladších foriem, ich prvé zastúpenie bude potrebné aspoň v oblasti jz Slovenska posunúť do včasnejšieho obdobia. Tak vystupujú formy 1—5 (J. Ř í h o v s k ý) spolu v jednom objekte na osade v Topolčanoch, pričom sprievodné keramické tvary²³ neumožňujú uvažovať o celkovom chronologickom zatriedení objektu na základe vývoje najmladších amfor, v podstate teda už foriem HB. Uvedená skutočnosť však nie je popretím všeobecných vývojových tendencií, ale svedčí skôr o rýchlejšom vývoji, správnejšie azda o vývojových výbežkoch v náplni predčakanského horizontu. Je isté, že tam, kde základné predlohy poskytlo starobylé domáce prostredie, boli podmienky ku vzniku takýchto „predčasných“ foriem značne priaznivejšie a v súvislosti s ich zastúpením nemožno neuvažovať napokon aj o predlohách v staršom, juhovýchodne mohylovom alebo dokonca v maďarovskom prostredí.²⁴

Kým teda amfory s lievikovite nasadeným hrdlom bolo možno vymedziť v čakanskej kultúre i popri amforách s valcovitým a kónickým hrdlom nie iba ako jedinú (i keď najčastejšiu a vedúcu) formu keramiky, v mladšej dobe, v kultúre velaticko-baierdorfskej variabilita tohto tvaru je základnou vývojovou tendenciou zúžená. Podobne ako v Rakúsku, na Morave a v Maďarsku v tomto príbuznom totožnom kultúrnom prostredí je takmer výlučným reprezentantom stupňa HA (Reinecke) amfora s valcovitým hrdlom a vodorovne vytiah-

nutým okrajom. Zároveň sa stráca u nás aj typické šikmé žliabkovanie hornej časti tela a vonkoncom netypickým sa stáva striebřité tuhovanie povrchu. Nastávajú zmeny aj v celkovom vyhotovení keramiky. Kým v predchádzajúcom období spracovanie povrchu nádob sa vcelku pridrižiava stredobronzových tradícií (napr. tzv. kožovitý lesk nádob, dosiahnutý dodatočným starostlivým leštením povrchu), v stupni HA keramika upúšťa od tohto spôsobu a je akoby vyrábaná odlišnými hrnciarskymi postupmi. Spomenuté zmeny možno pozorovať u nás najmä na pohrebisku v Chotíne (jeho staršia, velatická časť).²⁵

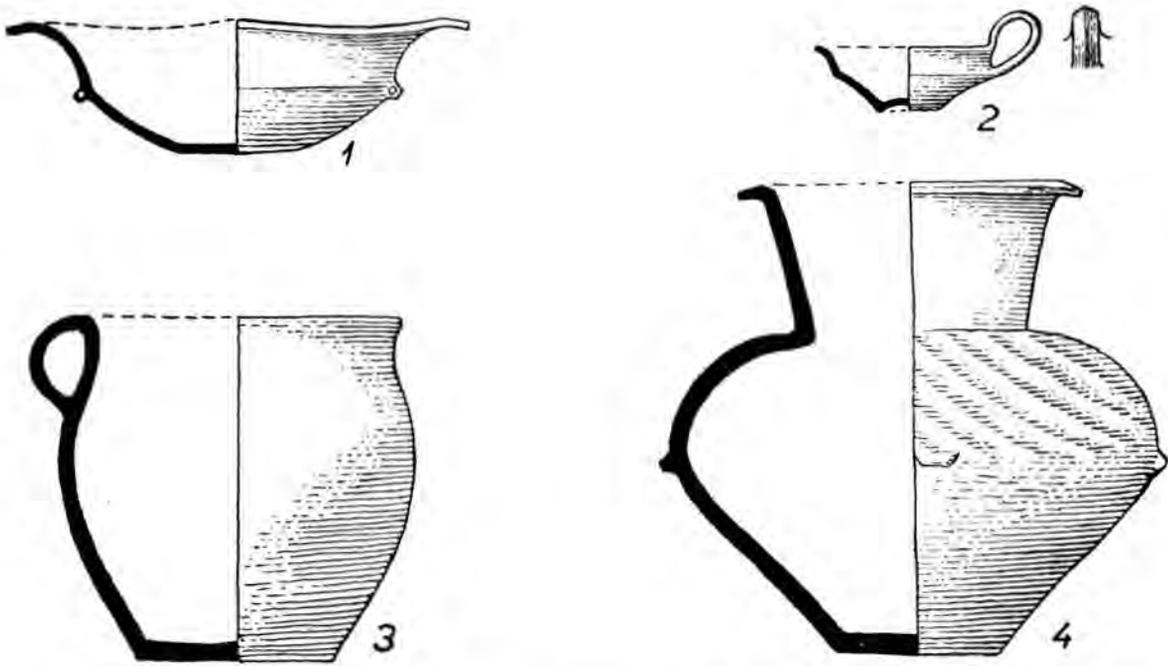
Dvojkónické nádoby. V dvojkónickej nádobe z Čaky videl A. K n o r lužický vplyv a lužický pôvod tohto tvaru sa uznáva dosť všeobecne. Pokiaľ sa podobné nádoby objavujú v mohylovom stredodunajskom prostredí, spomína sa možnosť vzájomného styku oboch kultúrnych okruhov. Za mohylový pôvod sa vyslovil z moravských archeológov J. K v í č a l a.²⁶ Na rozdiely medzi vývojom dvojkónických nádob v lužickej a velatickej oblasti poukázal J. Ř í h o v s k ý, ktorý na základe bohatého dokladového materiálu vystihol akúsi strnulosť tohto tvaru vo velatickom okruhu.²⁷ Podobne sa uvažovalo už dávnejšie v spojitosti s jeho výskytom na Slovensku, a to aj v oblasti lužickej kultúry. Ukazuje sa, že tento tvar sa udržuje veľmi dlho a pomerne v nezmenenej forme.²⁸ Na severe Karpatskej kotliny sa dvojkónické nádoby dožívajú až mladohalštatského horizontu, a to v kultúrnej nejednotných oblastiach. Doteraz typologicky a chronologicky najstarší stupeň dvojkónických nádob (v strede celkovej výšky ostrý lom) na Slovensku predstavujú nálezy „predvelatického“ horizontu, ktorých nezriedkavé zastúpenie na osade v Topolčanoch dáva tušiť, že tu ide už o tvar bežne používaný. Na druhej strane je pozoruhodné, že tento tvar úplne chýba v keramickej náplni polozemnice v Horných Lefantovciach, čo zasa svedčí azda práve o tom, že doba, do ktorej umiestňujeme naše predčakanské sídliskové celky, je zároveň aj dobou počiatkov vzájomného — teda ešte lokálne obmedzeného — styku medzi oboma kultúrными okruhmi. Riešenie tejto otázky však datovanie predčakanskej skupiny sídlisk na jz Slovensku, resp. vystihnutie ich počiatkov v súvislosti so silnými vzťahmi k mohylovému prostrediu (v karpatskom a stredodunajskom zmysle) môže v budúcnosti veľmi radikálne pozmeniť. Takto potom pri porovnávaní našich „lužických“ dvojkónických nádob zo severných oblastí Karpatskej kotliny, ktoré sa typologicky svojím početným výskytom takmer bez

Obr. 24. Čaka – mohyla (Hügelgrab). Keramika zo žiarového hrobu II (Keramik aus dem Brandgrab II). Kresba (Zeichnung) V. Mészáros.

výnimky priradujú k mladším vývojovým tvarom (lom klesajúci ku dnu a neskôr zaoblená profilácia), s nálezmi predčakanského horizontu na jz Slovensku, vzniká nevdojak predstava o včasnejšom domácom prostredí práve v našej oblasti. Čakan­ský tvar dvojkónickej nádoby je typologicky už vyvinutejší a okrem viac-menej kolmých a čiastočne prehnutých stien má aj jazykovité výčnelky. Príbuzné formy pochádzajú zo staršieho lužického prostredia (Veľká Lehota, Nováky),²⁹ čo v spomenu-

tom zmysle, aspoň pokiaľ ide o výskyt tohto tvaru, dáva oba okruhy (teda starší lužický na slovenskom severozápade a vyvinutý čakanský) do paralelného horizontu. Z doterajšieho nedostatku dvojkónických nádob staršieho tvaru v lužickej oblasti vyplýva, že predbežne otvorenou treba ponechať otázku pôvodu tvaru dvojkónických nádob. So zreteľom aj na iné „lužické“ tvary v našom predčakanskom prostredí (pozri nižšie) nie je potrebné hovoriť o nich jednoznačne ako o lužických.³⁰ Ak

Obr. 25. Čaka – mohyla (Hügelgrab). Keramika zo žiarového hrobu III (Keramik aus dem Brandgrab III). Kresba (Zeichnung) V. Mészáros.

by to však bolo potrebné, tak by boli „lužické“ prvky podstatnou zložkou predčakanského horizontu, ale k posúdeniu situácie nám chýba práve celkové spracovanie slovenskej lužickej kultúry. Rozšírenie dvojkónického tvaru a jeho výskyt v mladšej dobe bronzovej a halštatskej na Slovensku v rôznych kultúrach okrem pilinskej oblasti malo by byť jednou z najdôležitejších zložiek tejto práce.

Misky s tanierovite roztvoreným, príp. oblúkovite prehnutým okrajom. Tvar, ktorý znázorňuje obr. 25: 1, javí sa (podobne ako amfory s lievikovite nasadeným okrajom) veľmi častou formou sídliskovej a pohrebiskovej keramiky v čakanskom a predchádzajúcom období. Na pravidelne tupo lomenom rozhraní roztvoreného okraja a tela sú obvykle dve malé hranené ušká. Ojedinele zisťujeme v predčakanskom horizonte staršie tvary s uškom na hrdle. Niektoré formy majú okraj na štyroch protifaľhlých miestach vyzdvihnutý a lomený (Čaka – mohyla, hrob III), na iných typologicky mladších formách chýba vnútorné hranenie okraja (Jánosháza³¹). Na Slovensku je tento tvar reprezentantom iba opisovaného kultúrneho okruhu; v mladšom prostredí, v kultúre velaticko-baiersdorfskej sa už nevyskytuje. Predlohy k nemu môžeme hľadať najskôr v mohylovej karpatskej kultúre.³²

Šálky a džbánkovité tvary. K uvedeným tvarom ako najvýraznejšie pristupujú ešte šálky a džbánkovité nádoby s podobne členenou stavbou tela,

aká sa vyskytuje najčastejšie pri amforách a amforovitých nádobách. Ich vlasťou je opäť oblasť jz Slovenska a Zadunajska.³³ Ich príbuznosť k skupine amfor nie je obmedzená iba tvarom, ale sa viaže aj na výzdobu; najčastejšie na šikmé, príp. vodorovné žliabkovanie alebo hranenie tela. Pri vymedzovaní keramickej náplne vlastnej velaticko-baiersdorfskej kultúry všimol si už J. Ř í h o v s k ý ich typičnosť pre východnú „velatickú“ oblasť.³⁴ Tvarové predlohy spojené s výzdobou u nás vedú hlboko do doby bronzovej a súvisia s prenikaním otomanskej kultúry v jej mladších kultúrnych prejavoch do západných častí Karpatskej kotliny.³⁵

K týmto formám, ktoré doteraz najmarkantnejšie vystupujú v horizonte staršej fázy mladšej doby bronzovej ako vedúce a domáce keramicke tvary, a ako také sú podkladom v zhode s doteraz zachytenými formami svojrázneho pohrebného rítu k spresneniu kultúrnych pomerov, čo sme vyjadrili termínom čakanský horizont, resp. čakanská kultúra, pochopiteľne už v minulosti pribudlo viac keramickeých tvarov, najmä však sídliskových, priez ktorými podávame keramickeou náplňou osady v Topolčanoch (obr. 28, 29 a 30).

Doznievanie staršieho prostredia predstavujú tu okrem iných najmä veľké zásobnicové tvary s nalepenými páskami (jednou, alebo dvoma) na najväčšom vydutí a starobylé modelovania okrajov na niektorých šálkach (dovnútra zošilnené, vodo-

rovne zrezané okraje), obvyklé v maďarovskej kultúre a pod. Tieto prvky spolu s niekoľkými dokladmi svedčiacimi v prípade topoľčianskej osady pre akoby zmiešaný kultúrny horizont (viditeľné je to napr. pri okrajových formách hrncovitých nádob, ktoré v jednom uzavretom objekte reprezentujú takmer všetky možné vzájomné pomery hrdla, tela a umiestenia úch; obr. 31), nedovoľujú zatiaľ celkové datovanie počiatkov nášho horizontu a iba dávajú tušiť, že smerom k minulosti jeho prvé prejavy hlboko prekračujú aj kultúrny rámec stupňa BD (Reinecke) v západných častiach Karpatskej kotliny.

Bronzové predmety

Ak berieme do úvahy aj príbuzné nálezové okolnosti, dve *sekerky* so strednými lalokmi majú bezprostredné analógie v mohyle v Höveji v Zadunajsku.³⁶ Je zaujímavé, že v oboch prípadoch ide o väčší a menší kus približne rovnakého typu, čo svedčí možno o ustálenejšom spôsobe posmrtného vybavenia vynikajúcejších jednotlivcov a nepriamo azda aj o ich obvyklom bojovom výstroji.³⁷ Sekerky z Čaky sa odlišujú od dvoch sekeriek z Höveja iba svojou masívnejšou hornou časťou pri tyle, čo však popri množstve variantov tohto typu v mladšej dobe bronzovej neznamena závažnejší typologický rozdiel. Už J. H a m p e l poukázal na to, že v Karpatskej kotline sú sekerky s krátkymi strednými lalokmi najčastejšou obmenou sekeriek s postrannými lalokmi vôbec.³⁸ Ich priame predlohy poskytuje materiál z dunajskej mohylovej kultúry.³⁹ P. R e i n e c k e ich v našom vyhotovení považoval za vedúcu formu svojho karpatského stupňa (BD — IV),⁴⁰ v neskorších prácach sú na širokom území považované často aj za prejav jeho bronzového stupňa D.⁴¹ V staršom prostredí (BB₂, resp. BC — Reinecke) sa takáto sekerka — v pomerne vyvinutej forme — našla v mohyle v obci Grödig (Rakúsko).^{41a} Je isté, že v súvislostiach, ktoré poskytuje karpatská bronzová industria, často sa hlásia aj do stupňa HA a ich mladšie tvary, sekerky s lalokmi pri obuchu, objavujú sa v stupni HB,⁴² ba v pomerne starobyľom vyhotovení dokladajú sa až z konca tohto stupňa.⁴³

Pomerne široké časové rozpätie (BC, BD, HA, HB), ktoré takto pri datovaní tohto skoro v celej Európe rozšíreného tvaru vzniká, možno zúžiť pri našom náleze najmä tým, že z pôvodnej oblasti vzniku nevyklúčime ani Karpatskú kotlinu.⁴⁴ Prechodné tvary v staršom období sú tu takmer všetky zastúpené.⁴⁵ Ak sa teda jadro nálezov hlási vo vzdialenejších oblastiach do IV. doby bronzovej⁴⁶ v zho-

de s jej približnou synchronizáciou s juhonemeckými bronzmi⁴⁷ (HA), isteže patria naše sekerky v zhode s urýchlenými vývojovými tendenciami vo výrobných oblastiach z veľkej časti ešte pred tento stupeň. Vzhľadom na obsahové súvislosti sekeriek so strednými lalokmi s halštatským stupňom A (najmä v pokladoch) môžeme naše nálezy považovať za prejav staršej fázy mladšej doby bronzovej (BD, HA — staršia fáza).

K nie veľmi odlišnému uzáveru prichádzame aj pri hodnotení ďalšieho predmetu zastúpeného v bohatom hrobe v Čake — *meča s jazykovitou rukoväťou*. Meč je značne poškodený, vôbec sa nezachoval prechod od rukoväti k telu a poškodené je aj ukončenie rukoväti (na jednej strane). Podľa niektorých znakov (krídelkovité ukončenie v strede mierne rozšírenej rukoväti s otvormi, rovná čepeľ), možno ho azda najskôr priradiť k skupine mečov tzv. nenzingenského typu, s bohatým výskytom v strednej a severnej Európe.⁴⁸ Podľa akad. J. E i s n e r a meče s jazykovitou rukoväťou patria už do mladšej doby bronzovej a doteraz sú častejšie vo východných oblastiach než na západe Slovenska.⁴⁹ V typologicky mladšom vyhotovení ich poznáme zo severného Slovenska, napr. z nálezu vo Vyšných Sliačoch.⁵⁰ Meče nenzingenského typu datuje J. D. C o w e n v južnom Nemecku do Reineckého stupňa BD a na začiatok HA⁵¹ a R. P i t t i o n i v Rakúsku ich dáva do okruhu bairerodsko-velatickej kultúry (v určitých súvislostiach ich považuje za relatívne staršie v tejto kultúre).⁵² Vyskytujú sa ojedinele aj v pokladoch stupňa HB.⁵³ Nález meča v našich okolnostiach (hrobový celok — predmet používania) neprotirečí jehočasnejšiemu zaradeniu, teda opäť do stupňa BD, alebo na začiatok HA.

Kopije s rebrovite zosilneným stredom a vlnovite vykrojeným ostrím sú podľa F. H o l s t e h o typické pre stupeň HA (Reinecke).⁵⁴ J. Ř i h o v s k ý poukázal aj na možnosti prípadného staršieho výskytu tohto typu kopijí v súvislosti s bronzovým materiálom z Moravy, Rakúska a Slovenska.⁵⁵ I keď prítomnosť určitého typu v depotoch určitého charakteru (napr. obchodno-zberového) nemôže byť smerodajná pre zaradovanie celkov, náš nález s poukazom na predchádzajúce uzávery nevybočuje ani z náplne staršej časti mladšej doby bronzovej. V poklade z Aranyosa v Maďarsku, ktorého charakter vzhľadom na jednotnosť inventára (prevaha zbraní) možno určiť ako zásobu bojových nástrojov a teda aj ako predmetov súčasne používaných, vystupujú spolu takmer všetky známe typy kopijí vôbec, a to v pomerne starom prostredí.⁵⁶ V tomto

ponímaní poklad je opäť dokladom pre oprávnenosť obáv pri čisto typologickom hodnotení tohto druhu zbrane. Nemožno však nespomenúť, že na dvoch náleziskách s náplňou čakanskej kultúry v Maďarsku sú kopije s našimi úplne spríbuznené, čo azda naznačuje ich obľubu v spomenutej oblasti tiež v tomto období.⁵⁷

S dlhším časovým rozpätím je potrebné počítať aj pri *dlátach s tuľajkou*. Podobne ako pri kopijach môžeme upozorniť na ich analogický výskyt v dvoch zadunajských nálezoch čakanskej kultúry,⁵⁸ čo však neohraničuje ich chronologické postavenie ani v Karpatskej kotline. V Poľsku vystupujú v súvislosti s bronzovými predmetmi z III. až IV. periódy doby bronzovej.⁵⁹ Slovenské nálezy dával akad. J. Eisner do mladšej doby bronzovej.⁶⁰ V Karpatskej kotline nie sú zriedkavé; tie, ktorých výzdoba vykazuje zhody s reliéfnou výzdobou sekeriek s tuľajkou, možno azda typologicky považovať za mladšie.⁶¹ Dláta, ktoré sa k hrotu zo všetkých štyroch strán zužujú, sú typické najmä pre karpatskú oblasť, v Čechách vystupujú častejšie tvary so širším ostrím a severonemecké nálezy so širším ostrím sa vyskytujú najmä v IV. a V. perióde.⁶² Ukazuje sa, že v karpatskom prostredí väčšina nálezov dlát nášho typu bude patriť najmä stupňu HA.⁶³

Šperky zistené v našom hrobe predstavujú 2 *ihlice*, jednodielna *spona* s osmičkovite vinutým lučíkom a zlomky pravdepodobne z pása. Ihlice s pečatidlovou hlavícou majú pôvod v mohylovej kultúre; akad. J. Eisner ich uvádza už zo staršej časti strednej doby bronzovej.⁶⁴ Vývoj z najstaršieho tvaru k tvarom s rôzne postupne bohatšie členeným krčkom pre Čechy podáva akad. J. Böhm.⁶⁵ Najmladšie tvary sa vyskytujú u nás v prostredí mladšej fázy strednej doby bronzovej;⁶⁶ k týmto tvarom (k ihliciam, s krčkom, ktorý sa ku hlavici postupne zosilňuje) patrí aj náš zlomok. Podobné (s nečleneným telom) sú časté už aj vo vlastnej mohylovej kultúre; v Čechách ich sprevádza sekerka s kotúčovitým tylom.⁶⁷ S členeným krčkom alebo s rovným telom objavujú sa vo velatickej kultúre⁶⁸ a vykazuje ich aj prvý stupeň sliezsko-platénickej kultúry.⁶⁹ Na Slovensku boli v staršom vyhotovení najčastejšími milodarmi v mohylách v Smoleniciach⁷⁰. Ihlica teda opäť pripúšťa úvahy najmä o stupni BD, resp. HA.

Značne neobvyklejšiu formu hlavic prináša ďalšia, pri konci hrotu *ohnutá ihlica*. Jej presná analógia pochádza zo zberového materiálu z Velem Szt. Vidu.⁷¹ Celkove nález patrí medzi staršie formy ihlic s členenou hlavícou a stojí na prechode medzi staršími ihlicami s kónickou hlavícou a me-

dzi tvarmi s pozdĺžne na väčšej dĺžke členenou hlavícou, obľúbenými najmä v lužickej a sliezsko-platénickej kultúre.⁷² Skôr prichádza už v okruhu velaticko-baierdorfskej kultúry.⁷³

Jednodielna spona s osmičkovite vinutým lučíkom patrí medzi tzv. „ploché spony“, známe už dávnejšie v Karpatskej kotline ako uhorské. Podľa R. Pittioniho ako neskorá forma HA boli tieto spony v mladšom období predlohou ružicových spôn (Posamenteriefibeln).⁷⁴ Týmto by v našom hrobovom celku prítomnosťou spony s osmičkovite vinutým lučíkom bol zároveň zastúpený aj najmladší predmet a teda — ak pristúpime k tomuto jednoznačnému chronologickému určeniu miesta — máme súčasne aj datovanie celkov. Skôr je však pravdepodobné, že ostatné predmety určujú časové postavenie spony. K tomuto stačí uviesť iba skutočnosť, že vlastné ružicové spony v oblasti válsko-choťínskeho typu (velatická fáza) vystupujú v horizonte HA (pohrebisko Chotín II — staršia časť).⁷⁵ Celkove však nemožno ani typologicky považovať spony s osmičkovite vinutým lučíkom za priame predlohy vlastných ružicových spôn,⁷⁶ skôr iba za horizont spôn, do ktorých ich staršie exempláre, t. j. predovšetkým ploché spony s drôteným lukom, resp. spony s dvoma okrajovými osmičkami na luku,⁷⁷ patria. Takéto spony pochádzajú zo spomenutých rozrušených hrobov v Mosonszolnoku⁷⁸ a zo zberových nálezov z Velem Szt. Vidu.⁷⁹ Reicke dáva prvý výskyt týchto spôn už do svojej III. uhorskej doby bronzovej⁸⁰ a jeho datovaním podobných nálezov v južnom Nemecku do HA⁸¹ (ktoré vzhľadom na pôvod môžu byť tam aj časove mladšie) dochádzame k záveru, že spona v našom náleze plne zapadá do najstaršej fázy mladšej doby bronzovej a môže byť reprezentantom ešte stupňa BD. Pri sponách s osmičkovite vinutým lučíkom sa jednoznačne uznáva karpatský pôvod; analogická spona zo Slovenska pochádza z lužického pohrebiska v Hornej Opatovej, je však značne poškodená.⁸² K nálezom mimo Karpatskej kotliny pribudla ďalšia takáto spona z Čiech.⁸³

Britva s oválne prelomenou a krúžkom ukončenou rukoväťou je na Slovensku zriedkavou formou. Nálezy britiev sa sústreďujú v oblasti pilinskej,⁸⁴ ale vyskytujú sa aj v severoslovenskej vetve popolnicových polí.⁸⁵ Podrobný rozbor a vývoj britiev podal akad. J. Filip, ktorý tvary (v skupine britiev s dvojitém ostrím), pri ktorých ostrie netvorí kruh, ale je oválne (s obvyklým ostrím, alebo zaobleným lomom na hornej časti), pokladá chronologicky a vývojovo za staršie — s výskytom už vo IV. Mont. perióde.⁸⁶ Je zaujímavé, že v rámci

britiev ukončených krúžkovou rukoväťou z karpatskej oblasti pochádzajú veľmi často tvary, ktoré majú buď prelomené telo (vtedy je rukoväť plná, ukončená iba krúžkom), alebo prelomenú rukoväť s krúžkom (vtedy nie je na čepeli otvor). Výnimiek je však pre veľkú rozmanitosť tohto predmetu v pomere k zisteným kusom veľa.⁸⁷ Britva z Čaky patrí do druhej skupiny a jej bezprostredné analógie z kostrových mohýl v Hornom Falcu reprezentujú podľa W. Torbrügga stupeň BD.⁸⁸ Naproti tomu medzi rôznymi ukončeniami rukovätí na britvách v mohylovej kultúre v Čechách nepredpokladá A. Beneš časové rozdiely.⁸⁹ Britvu v našom prostredí zaraďujeme ako typologicky starší tvar do staršej fázy mladšej doby bronzovej, ktorá sa dá vymedziť v súvislosti s vrcholnou fázou čakanskej kultúry (koniec stupňa BD a začiatok HA podľa Reineckeho). Sem možno napokon zaradiť aj puklice azda z konského postroja (najzachovanejšiu pozri obr. 18), o ktorých píše G. Merhart a ktorú v súvislosti s príbuznými nálezmi z Moravy dáva do doby popolnicových polí.⁹⁰

Ostatné bronzové nálezy (zlomky z pása ?, gomby a pod.) svojim doteraz chronologicky zachyteným miestom nevybočujú z rámca vymedzeného časového úseku.

Pancier z „kniežacieho“ hrobu v čakanskej mohyle pozostával z dvoch častí: prednej – hrudnej a zadnej – chrbtovej.⁹¹ Pre rekonštrukciu spôsobu spojenia oboch častí, ktoré sa na mladších analogických pancieroch z halštatského okruhu obmedzuje na spojenie vrchné (plecné) a bočné (pod otvormi pre ramená), žiarom deformovaný materiál nedával spoľahlivý podklad. Pancier ako taký patrí teda do skupiny tzv. zvoncových pancierov (*Glockenpanzer*), ktorá je doložená až v archaickej dobe v Grécku ako výsledok dlhšieho predchádzajúceho vývoja z iných nekovových typov.⁹² Známý je najmä z maľovaných váz; iba tento typ znázorňujú maliari na archaických korintských a čiernych atických vázach.⁹³ Pri pokuse o schematickú a zároveň jedine možnú rekonštrukciu pôvodného tvaru a približných rozmerov bolo však potrebné vychádzať zo zachovalejších originálnych kusov tohto typu (i keď vzhľadom na časové postavenie nášho panciera ide o mladšie analógie), a to z prvkov, ktoré nám poskytli materiál napriek svojej pôvodnej i druhotnej zlomkovitosti. Takýmito prvkami sú najmä: zlomok z rozhrania spodnej hrany panciera so širšou ozubenou páskou a s dvojitém radom nitov, zlomok z bočnej hrany s tenšou ozubenou páskou a tiež s dvojitém radom nitov (obr. 16: 1), zlomok ozubenej puklice a k nej priliehajúci

podklad (pôvodne s ňou tiež nitmi spojený ako zvýraznenie prsnej bradavky, obr. 17) a napokon časť pravdepodobne z pleca, iba s jedným radom nitov pri okraji, ale paralelným rebrom (na druhej strane žliabkovite modelovaným, obr. 16: 3). Okrem týchto zlomkov pravdepodobne zo zadnej, chrbtovej časti panciera pochádza najväčší rekonštruovateľný zlomok z okraja obvodu ramena, vedľa ktorého však neprebíha vypuklé rebro, z čoho súdime, že na zadnej strane tieto rebrá chýbajú (obr. 15). Predstavu o rozmeroch panciera nám dali približne priemerné rozmery celých halštatských pancierov, pochádzajúcich z Klein Gleinu v Štajersku.⁹⁴ K bezprostredným analogickým výzdobným prvkom na mladohalštatských pancieroch v tzv. skupine východoalpskej patria medzi našimi zlomkami iba vypuklé rebrá, ktorých polohu vzhľadom na okraj iba v ojedinelom prípade bolo možno bližšie určiť (pozri vyššie). Pri schematickej rekonštrukcii sa uplatnil iba tento poznatok; viacnásobný priebeh rebier v blízkosti spodného okraja, aký je známy zo spomenutých analógií (dve až tri rebrá), zlomky nedovoľujú predpokladať.⁹⁵ Nemožno usudzovať bezpečne ani na spôsob spojenia oboch častí panciera (na pleciach a na bokoch), možno bol podobný spojeniu na spomenutých mladohalštatských pancieroch.⁹⁶ Vyhrnutie spodnej časti zvoncových pancierov pre voľnejší pohyb spodnej časti tela sa nedá v zlomkoch sledovať, dá sa iba predpokladať. Dôležitým rozdielom medzi východoalpskou skupinou pancierov a naším kusom je lemovanie okrajov panciera ozubenou páskou. Lemovanie, no nie ozubené, možno sledovať na spodku, pri ramenných otvoroch a pri otvore pre krk na pancieri Achilla, znázornenom na nádobe z dielne Nearcha (archaická atická keramika – obr. 26).⁹⁷ S touto starobyľou technikou azda súvisí napodobenie nitov: na jednom pancieri z Klein Gleinu rady vypuklín pri spodnom ukončení panciera, na pancieri zo St. Veit (Korutansko) okolo predného otvoru pre krk.⁹⁸ Najzaujímavejšou je však skutočnosť, že na oboch pancieroch z Klein Gleinu sa zachovala aj trojuholníkovite rytá výzdoba (ornament vlčích zubov), odvodená zrejme od ozubeného pása pozdĺž okrajov oboch častí nášho panciera.⁹⁹ Odlišné je aj zvýraznenie prsných častí na pancieroch východoalpskej skupiny a na pancieri z Čaky: kým u východoalpskej skupiny okolie prsnej bradavky je vyzdvihnuté (vystupujúce časti v podobe U) a iba väčšie alebo menšie „bradavky“ boli dodatočne pripojené, zatiaľ v našom prípade sú vo výške prs prinitované dve väčšie puklice, zvýrazňujúce aj okolie bradaviek.¹⁰⁰

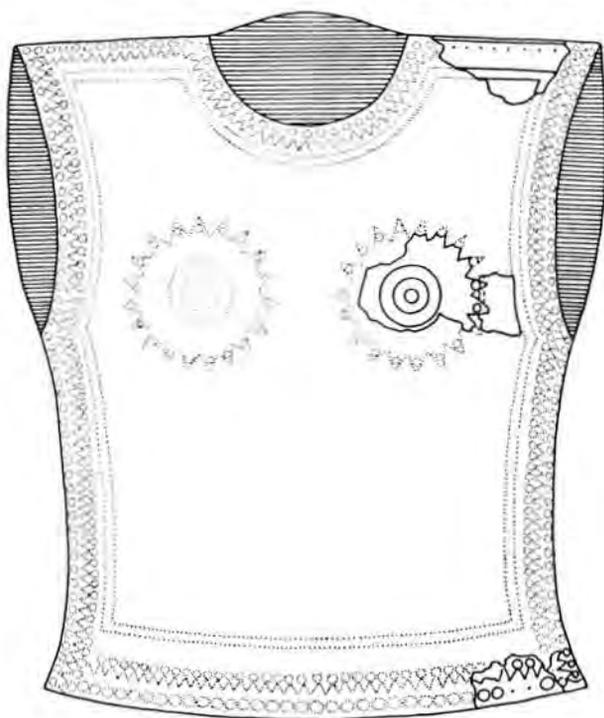
Najpríbuznejší motív, opäť v mladšom vyhotovení, je na pancieri zo St. Veitu.¹⁰¹

Donedávna v datovaní stredo- a západoeurópskych pancierov, ktoré sa ukazovali vo vyspelom halštatskom prostredí, nebolo podstatnejších rozdielov. Rozborom spojitosti s atestínskou oblasťou, ako aj úvahami o gréckom pôvode východoalpských pancierov došiel W. Schmidt k rozhraniu svojho II. a III. halštatského stupňa (rozhranie stupňov C a D podľa Reineckeho).¹⁰² Až najnovšia práca G. Merharta priniesla výsledky, ktoré môžeme potvrdiť aj z hľadiska časového postavenia nášho nálezu. Menovaný hľadá pôvod západoeurópskych a východoalpských, ale tak isto aj gréckych pancierov niekde v severných oblastiach Balkánu a dochádza rozborom doterajších nálezových skupín k časove značne staršiemu úseku.¹⁰³ Napriek tomu v zmysle Reineckeho chronológie medzi zvoncovými panciermi vôbec čakanský nález stojí osamotene a predstavuje najstarší známy zvoncový pancier. Už dávnejšie sa poukazovalo na styky karpatskej oblasti s južným Balkánom; G. Merhart nadhadzuje možnosť prevzatia tohto tvaru Dórmí (ako najneskoršie prišlého ľudu zo severu) priamo z ním vymedzenej severobalkánskej oblasti.¹⁰⁴

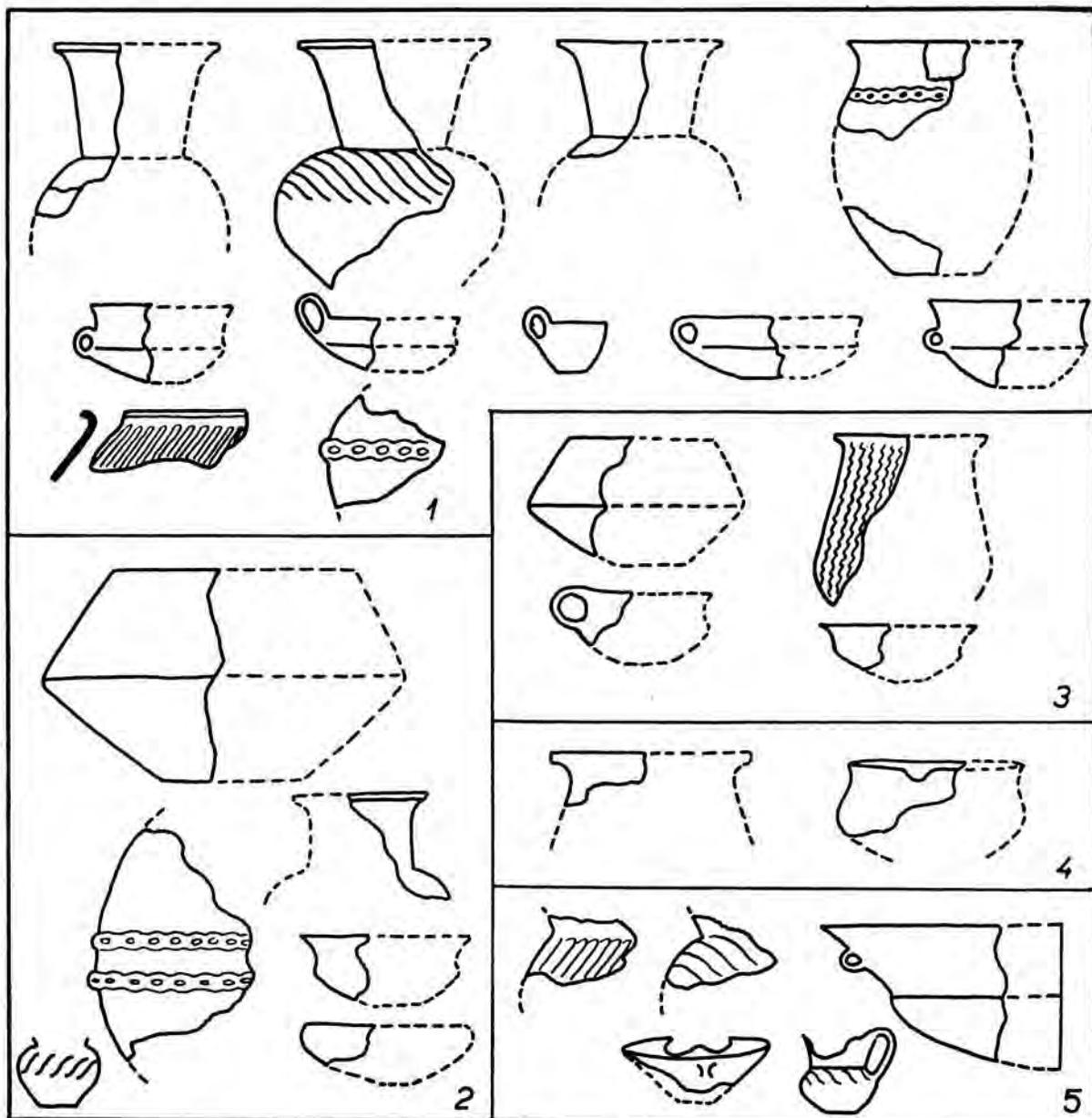
Už z autochtónnosti kultúrnych pomerov v stupňoch BD a HA, ktoré nadväzujú bezprostredne na predchádzajúci vývoj juhovýchodnej mohylovej kultúry, vyplýva, že pancier z Čaky nemusí byť ojedinelým zjavom v tomto prostredí. V minulosti sa skutočne našlo niekoľko zlomkov, ktoré môžu mať určitý vzťah k nášmu nálezu, ba môžu pochádzať priamo aj z pancierov. Takými to sa zdajú predovšetkým dva zlomky v poklade z Kéru v Zadunajsku.¹⁰⁵ V hromadnom náleze sú zastúpené sekerky s lalokmi v blízkosti ostro trapézovite vykrojeného obucha, sekerky s tulajkou, s uškami i bez nich ako aj zlomok uhorského dvojramenného mlatu. Z výrazných predmetov priradujú sa k nim veľké puklice s uškami na vnútornej strane, kosáky s rukoväťou oddelenou rebrovaním a iné. Z troch zachovalejších mečov (v zlomkoch) rukoväť jedného predstavuje Sprockhoffov typ Ia,¹⁰⁶ druhý lettenský typ (podľa J. D. Cowena)¹⁰⁷ a rukoväť tretieho je staršou obmenou liptovských mečov.¹⁰⁸ Tieto prvky spolu s ostatnými dovoľujú uvažovať o prostredí blízkom k doteraz vymedzenému čakanskému prostrediu (bronzová industria Čaka — Hővej — Mosonszolnok). Z vlastných zlomkov pravdepodobne z panciera (opísaných u Hampla ako z nádob) zachovalejší je okrajový, ku ktorému je dvoma radmi nitov pripojený pás o š ca 1,5 cm (pri vnútornej strane bol pás možno pôvodne tiež

Obr. 26. Archaická atická keramika — Achilles strojí koňa — detail (Archaische attische Keramik — Achilles rüstet sein Pferd — Detail). Podľa (nach) J. Frela.

Obr. 27. Čaka — mohyla (Hügelgrab). Pokus o schematickú rekonštrukciu bronzového panciera zo žiarového hrobu II (Versuch um eine schematische Rekonstruktion des Bronzeanzers aus dem Brandgrab II); ca 1:4. Prekreslil (Überzeichnete) V. Mészáros.

Obr. 28. Topolčany – športový štadión (Sportstadion). Prierez keramikou náplňou osady z konca strednej a zo začiatku mladšej doby bronzovej (Querschnitt durch den keramischen Inhalt einer Siedlung aus dem Ende der mittleren und dem Anfang der jüngeren Bronzezeit). 1' – chata (Hütte) 5/56; 2 – jama (Grube) 6/65; 3 – jama (Grube) 5/56; 4 – chata (Hütte) 3/56; 5 – jama (Grube) 4/56.

ozubený). Nity sú viditeľne polgulovité a pás je pozdĺž radov nitov zdobený radom husto znútra vbijaných jamôk, podobne ako túto výzdobu vidíme na okrajových pásoch čakanského panciera.

Druhý zlomkový nález s prípadným analogickým významom predstavujú zlomky zo spomenutých už rozrušených hrobov v Mosonszalnoku, kde ide o bronzové plechy opäť s dvojitým radom otvorov pre nity (v jednom prípade so zachovaným nitom nášho typu).¹⁰⁹ Celkové postavenie nálezov

z Mosonszalnoku vo vzťahu k čakanským sme už uviedli prv. Bohatý výber bronzových plechov, väčšinou z pásu, pochádza tiež z pokladu v Ispánlaku; z nich niektoré (okrajový kus s dvojitým radom otvorov pre nity a zahnutým neúplným zúbkom na vnútornej strane a dva zlomky spájané bronzovým drôtom)¹¹⁰ môžu byť dokladom, i keď nie priamou analógiou, tak aspoň nie ojedinelého spôsobu technického postupu pri zhotovovaní čakanského panciera v Karpatskej kotline vôbec

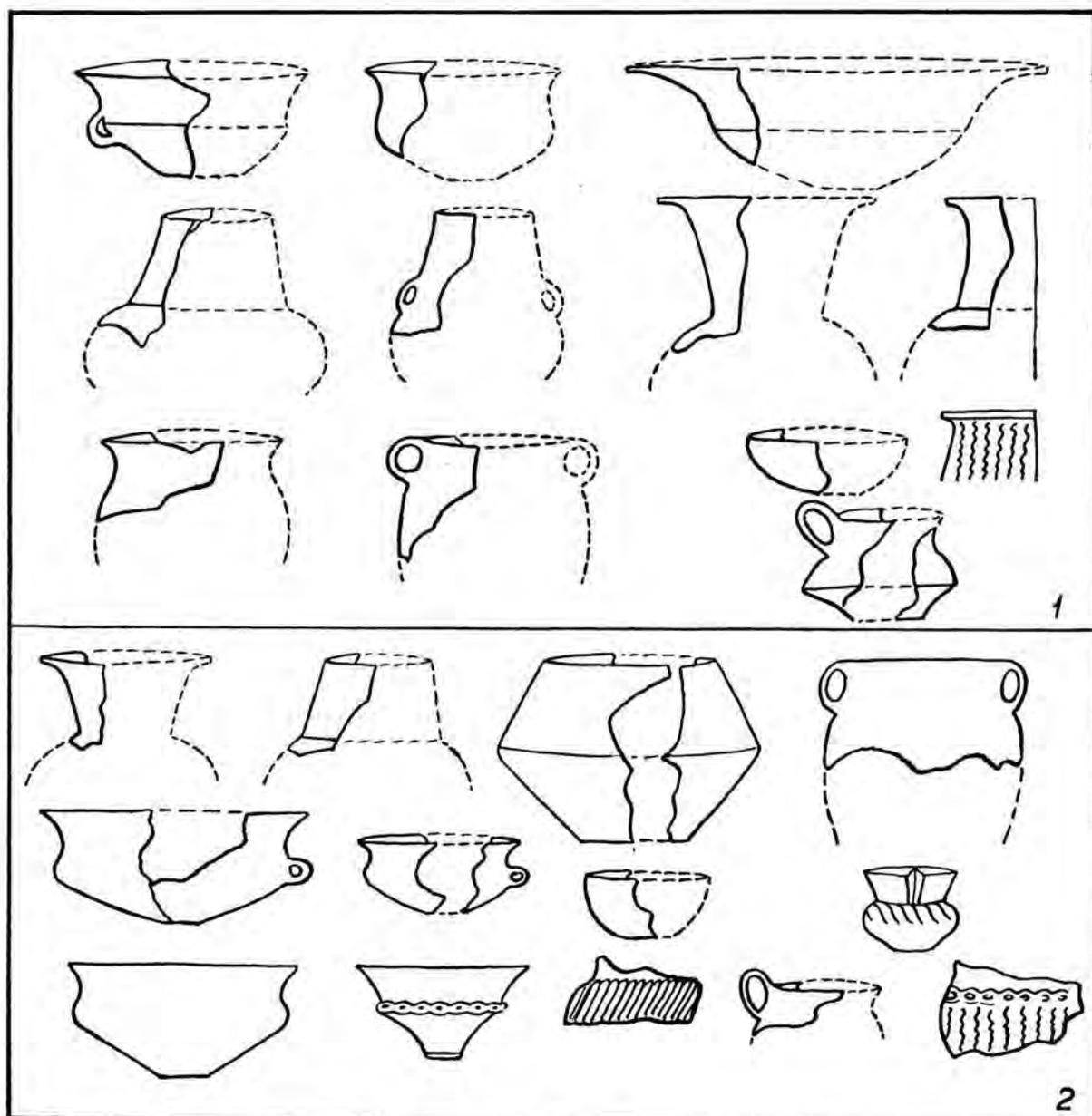
R	Juhozápadné Slovensko	Zadunajsko
B _C	Doznievanie juhovýchodnej a stredodunajskej mohylovej kultúry	
	Predčakanský horizont Mlynárce Topoľčany Koroncó	
B _D	Čakanská kultúra Čaka Hővej Šarovce Bešeňov Mosonszolnok Jánosháza	
	H _A	Velaticko-baierdorfská kultúra Chotín II Vál I (velatická fáza)
H _B		Prechodný velaticko-podolský stupeň Podolská kultúra Chotín II Vál II (podolská fáza)
	H _C	Halštatský mohylový horizont

Chronologické zaradenie čakanskej kultúry na juhozápadnom Slovensku a v Zadunajsku. (Na tabuľke nie je vyjadrené okrajové prelínanie sa stupňov BC-BD, BD-HA a HB-HC.)

Na konci stručného rozboru bronzových predmetov a keramických nálezov z bohatého hrobu v Čake môžeme opätovne zdôrazniť, že celok sa hlási v uvedených spojitostiach do staršej fázy mladšej doby bronzovej a svojou základnou celkovou náplňou predstavuje stupne BD a HA (Reinecke). Aj po uvážení námietok proti jestvovaniu samostatného stupňa BD, resp. po uvážení spájajúcich článkov v bronzovej industrii stupňov BC a HA¹¹¹ zostáva skutočnosťou, že na jz Slovensku a v susednom Zadunajsku v staršej fáze mladšej doby bronzovej svojrázny kultúrny podklad medzi vlastnou juhovýchodnou mohylovou a velatickou kultúrou tvoria zvláštne kultúrne pomery, ktorých plné vystihnutie je úlohou budúcnosti. Doznievanie čakanskej kultúry a kultúrne delenie tejto oblasti aj v zmysle chronologickom bude niekde v stupni HA; len veľmi ťažko ho bude možno vzhľadom na charakter bronzovej industrie podoprieť presnejšie vymedzenými typologickými tvarmi. Zvlášť ďalšie rozbor, najmä starších pokladov, môžu viesť k záverom (ku ktorým sa napokon aj dochádza), že sa iba poprú staršie vývojové názory, ale nepostavia sa iné novšie.¹¹² Iba napojením bronzovej industrie na kultúrny podklad bude možno aj v Karpatskej kotline riešiť rad dôležitých úloh. O toto sme sa v práci pokúsili v súvislosti s výskytom jednodiel-

nej spony s osmičkovite vinutým lučíkom v našom celku. Jej pomer k ružicovým sponám (z pohrebiska Chotín II) je zvýraznený v našej oblasti aj nejednotnými kultúrnymi pomermi a rozdielnym časovým úsekom. Mladobronzová čakanská kultúra¹¹³ je ešte kultúrou mohylovou, i keď pochopiteľne nemožno tu vylúčiť ani pohreby jednoduchšie (niekedy sekundárne v mohyle — Jánosháza, inokedy azda iba menšie mohyly — Mosonszolnok). V samotnej mohyle v Čake, súdiac podľa terénnych zistení,¹¹⁴ aj stredová komora obsahovala črepy, ktoré ako dobove najmladšie vo výplni vôbec ujasňujú pomer oboch objektov: bohatého hrobu v plášti a staršieho do tej istej kultúry patriaceho hlavného pohrebu v strede mohyly. Do horizontu čakanskej kultúry sa hlási takto jedna z najväčších u nás odkrytých mohýl aj so svojím stredovým hrobom. Pokiaľ ide o bezprostredne blízke okolie, vynímal sa objekt osamotene; v poslednej dobe bolo objavených už niekoľko podobných mohýl (osamotených a veľkých rozmerov). Pretože na území jz Slovenska a v priľahlom Zadunajsku je výrazne zastúpený aj halštatský mohylový horizont (HC, D, Reinecke), množstvo neodkrytých objektov neumožňuje ich jednoznačné dobové umiestenie bez výskumov. Súdiac však podľa doterajšieho stavu bádania, azda možno mohylové hroby s pomerne veľkým násypom a s prihliadnutím na ich pomerne osamelé postavenie v širšom okolí pripísať práve určitému stupňu spoločensko-hospodárskeho vývoja v uvedených oblastiach.¹¹⁵ K práci pripojujeme niektoré zamerané objekty (Š. J a n š á k), ktoré spĺňajú obe požiadavky (osamotenosť a veľké rozmery), pričom druhú sme spresnili tak, že uvádzame iba mohyly so súčasným priemerom nad alebo okolo 30 m. Pokiaľ ide o ich kultúrne zaradenie, pravdepodobnosť príslušnosti k čakanskému horizontu možno predpokladať iba na priestore vymedzenom doterajšími nálezmi tejto kultúry, sústredenými zatiaľ vo svojej vyvinutej fáze iba vo východných oblastiach jz Slovenska. Veľké mohyly na západnom Slovensku (v užšom zmysle) môžu patriť priamo k velaticko-baierdorfskej kultúre.¹¹⁶ Napokon mohyly z južných častí stredného Slovenska môžu súvisieť aj s „kurhanmi“ na Alfölde.¹¹⁷

Na mapke (pozri obr. 36 na str. 100) zaznamenáme tieto lokality: 1. Cabaj-Čápor, okr. Nitra (obr. 34); 2. Čaka, okr. Želiezovce; 3. Dedinka, okr. Šurany; 4. Kolta, okr. Nové Zámky (obr. 32); 5. Očkov, okr. Nové Mesto nad Váhom; 6. Plavecký Sv. Peter, okr. Malacky; 7. Šurany, okr. Šurany (obr. 33); 8. Trstín, okr. Trnava; 9. Palárikovo, okr. Nové Zámky (obr. 35).

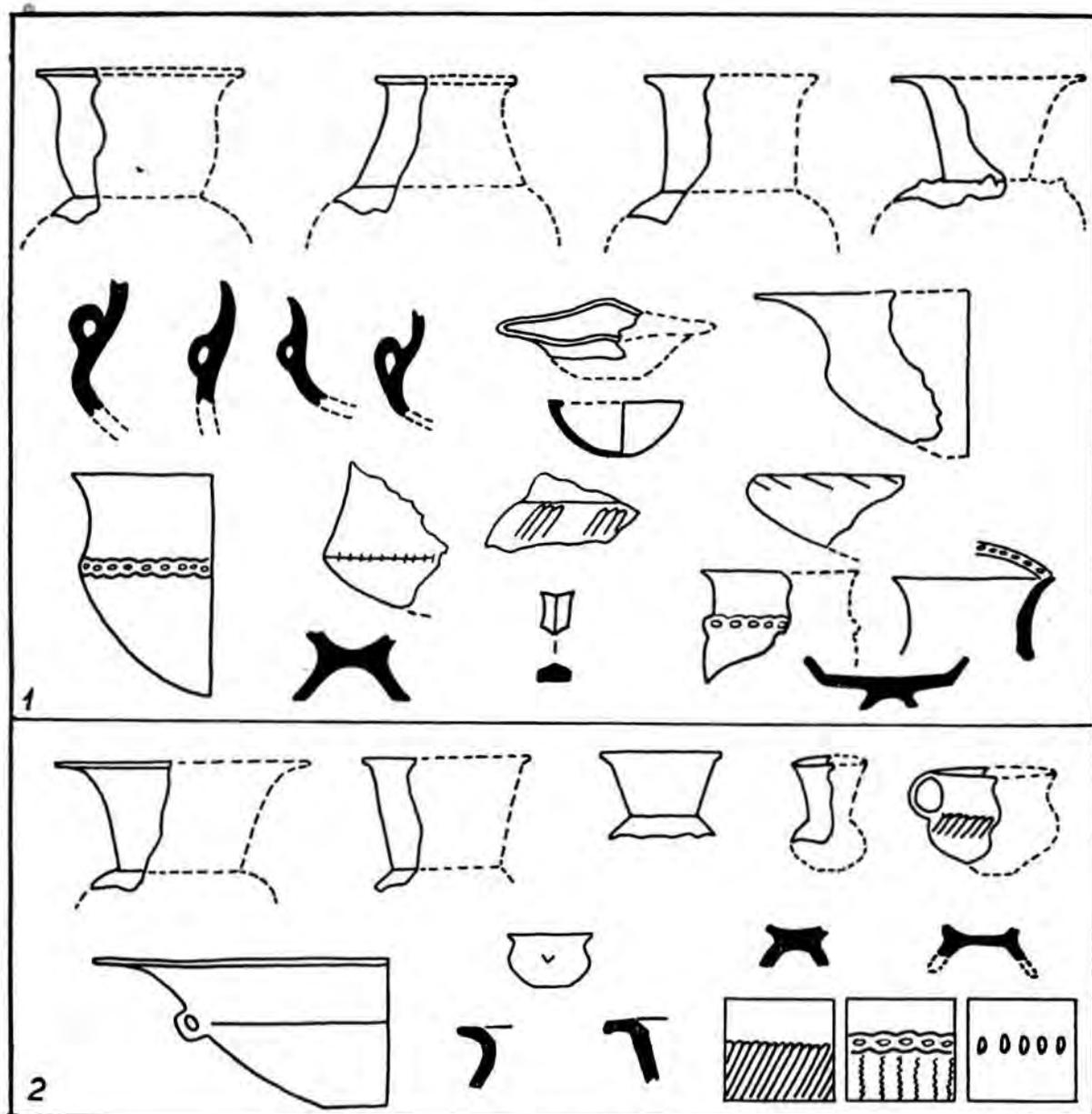

Obr. 29. Topolčany – športový štadión (Sportstadion). Prierez keramikou náplňou osady z konca strednej a zo začiatku mladšej doby bronzovej (Querschnitt durch den keramischen Inhalt einer Siedlung aus den Ende der mittleren und dem Anfang der jüngeren Bronzezeit). 1 – chata (Hütte) 3/56; 2 – chata (Hütte) 6/56.

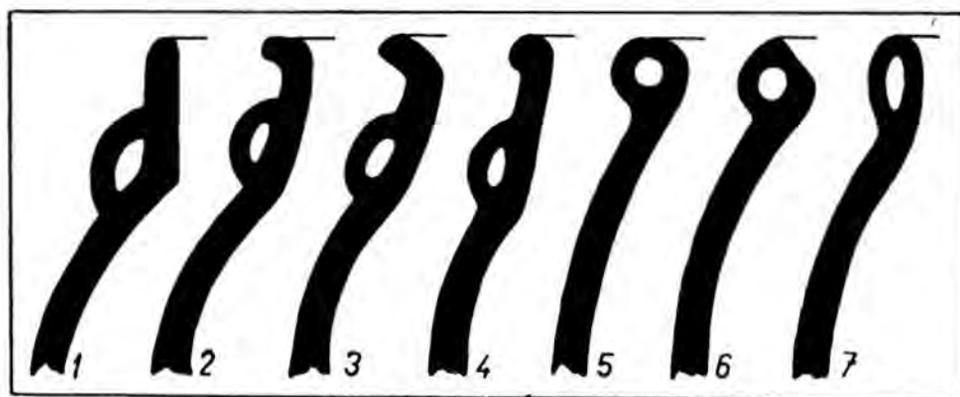
2. Juhovýchodná mohylová kultúra

Pre datovanie navŕšenia mohyly ako termín *ante quem iam non* sú nálezy z birituálneho pohrebiska zo strednej doby bronzovej. Napriek tomu, že nám chýbajú väčšie uzavreté nálezové celky, keramiky i nálezy bronzov z druhotných polôh, ktoré majú niekedy stopy po sekundárnom ohni, môžeme zaradiť k juhovýchodnej mohylovej kultúre, t. j. do BB a počiatku BC podľa Reineckeho chronológie. Časť

nálezov (džbánky na nôžkach, misky s výčnelkami, amfory a hrnce s podsadeným bruchom; tab. IV: 1, 5, 12; V: 4) sa vyvinula z domáceho maďarovského podložia, časť (stlačené džbánky s nábehom na nôžku, s výčnelkami na bruchu, nádoby s plastickými rebrami, s jazykovitými výčnelkami ohraničenými podkovovitými kanelami alebo ryhami, amfory s nôžkami atď. – tab. IV: 2, 3, 4, 6, 7, 10, tab. V: 1–3, 5–13) je pôvodu južného z okruhu kultúry vršateckej, otomanskej, severopanónskej (s inkrustovanou keramikou) a kultúry Vaty.¹¹⁸ Ide o kultúru vyslovene karpatského pôvodu, ktorá sa formuje po

Obr. 30. Topolčany – športový štadión (Sportstadion). Prierez keramikou náplňou osady z konca strednej a zo začiatku mladšej doby bronzovej (Querschnitt durch den keramischen Inhalt einer Siedlung aus dem Ende der mittleren und dem Anfang der jüngeren Bronzezeit). 1 – jama (Grube) 8/56; 2 – chata (Hütte) 4/56.

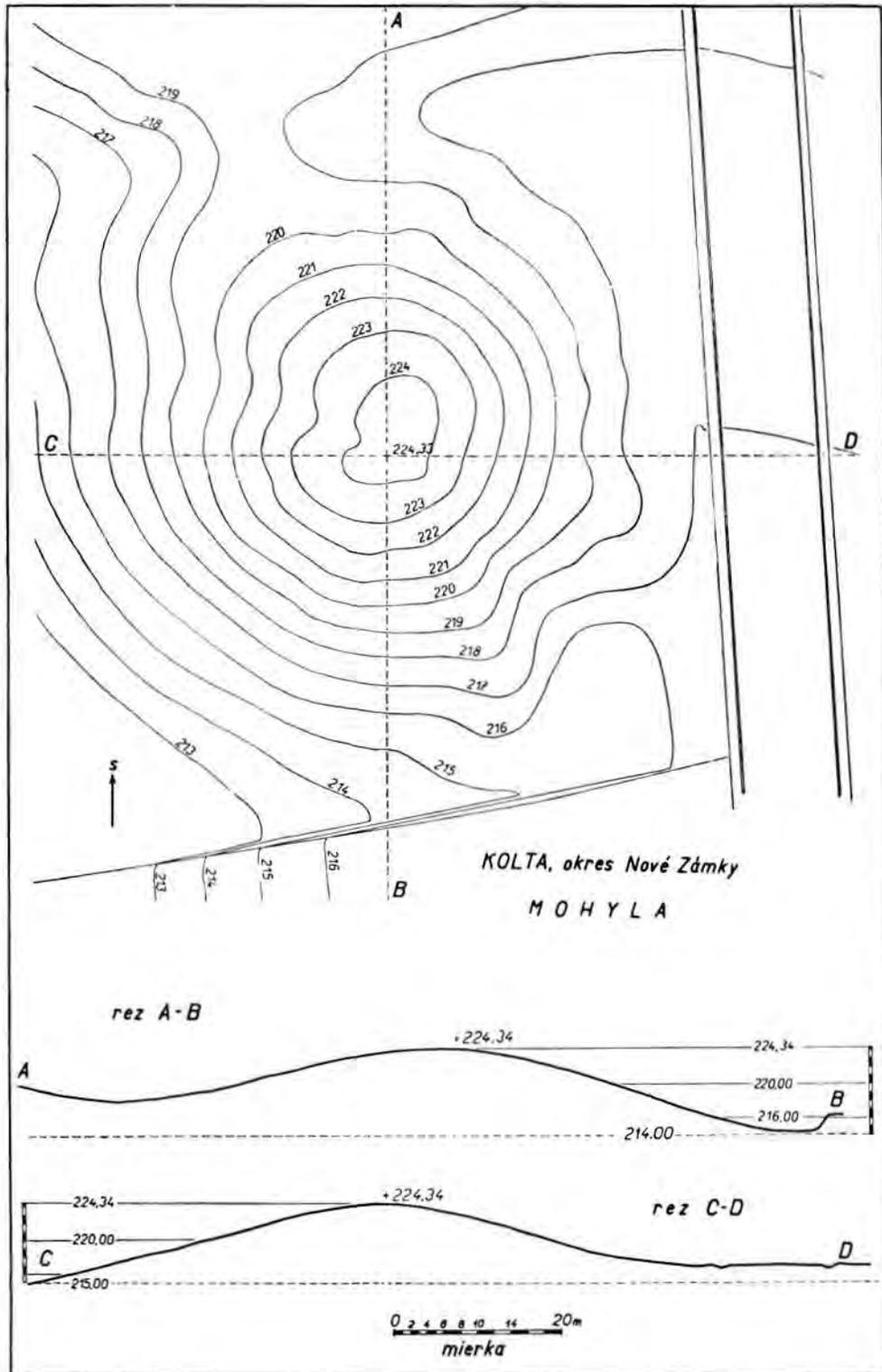

Obr. 31. Topolčany – športový štadión (Sportstadion). Varianty okrajov hrncov a hrncovitých nádob v chate 5/56 (Varianten der Ränder von Töpfen und topfartigen Gefäßen in der Hütte 5/56).

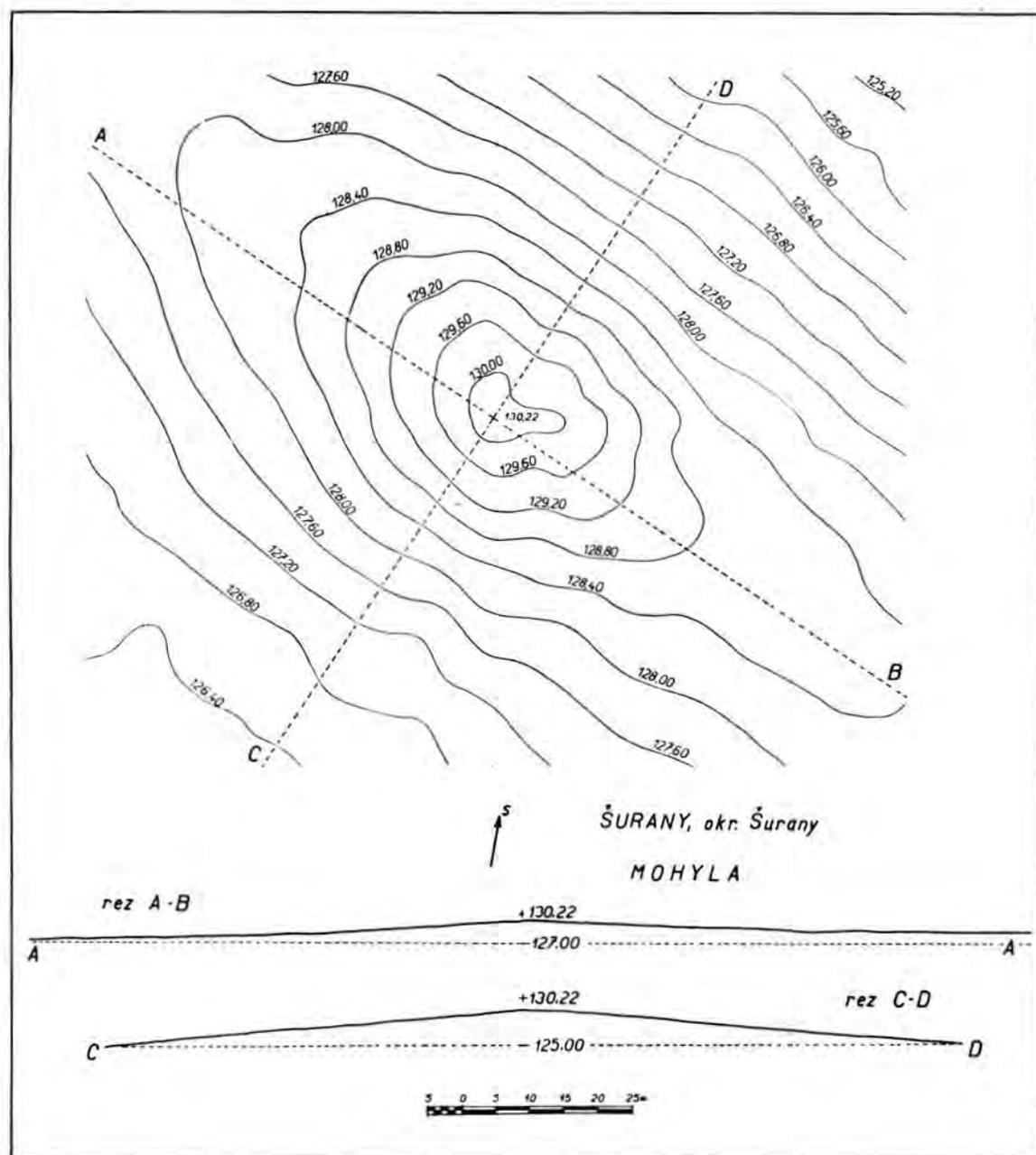
zániku opevnených sídlisk zo staršej doby bronzovej; po prvý raz ju rozpoznal Miloš J. Čiž. ¹¹⁹

Početné nálezové celky z juhozápadného Slovenska zo sídlisk i pohrebísk ¹²⁰ nenechávajú nás v pochybnosti o tom, že ide o nepretržitý domáci vývoj

priamo z kultúr starobronzových, ktorý nebol výsledkom etnického zásahu zo západu z kultúry mohylovej, ako tvrdí A. Mozsolicsová, ¹²¹ ale naopak, že stredodunajská mohylová, pilinská a lužická kultúra sa formovali pod vplyvom tejto kar-

Obr. 32. Kolta, okr. Nové Zámky, Vrstevnicový plán a prierezy mohylou (Schichtenlinienplan und Querschnitte durch das Hügelgrab). Zameral (Vermessen von) inž. Š. Janšák, prekreslil (überzeichnet) T. Rosinský.

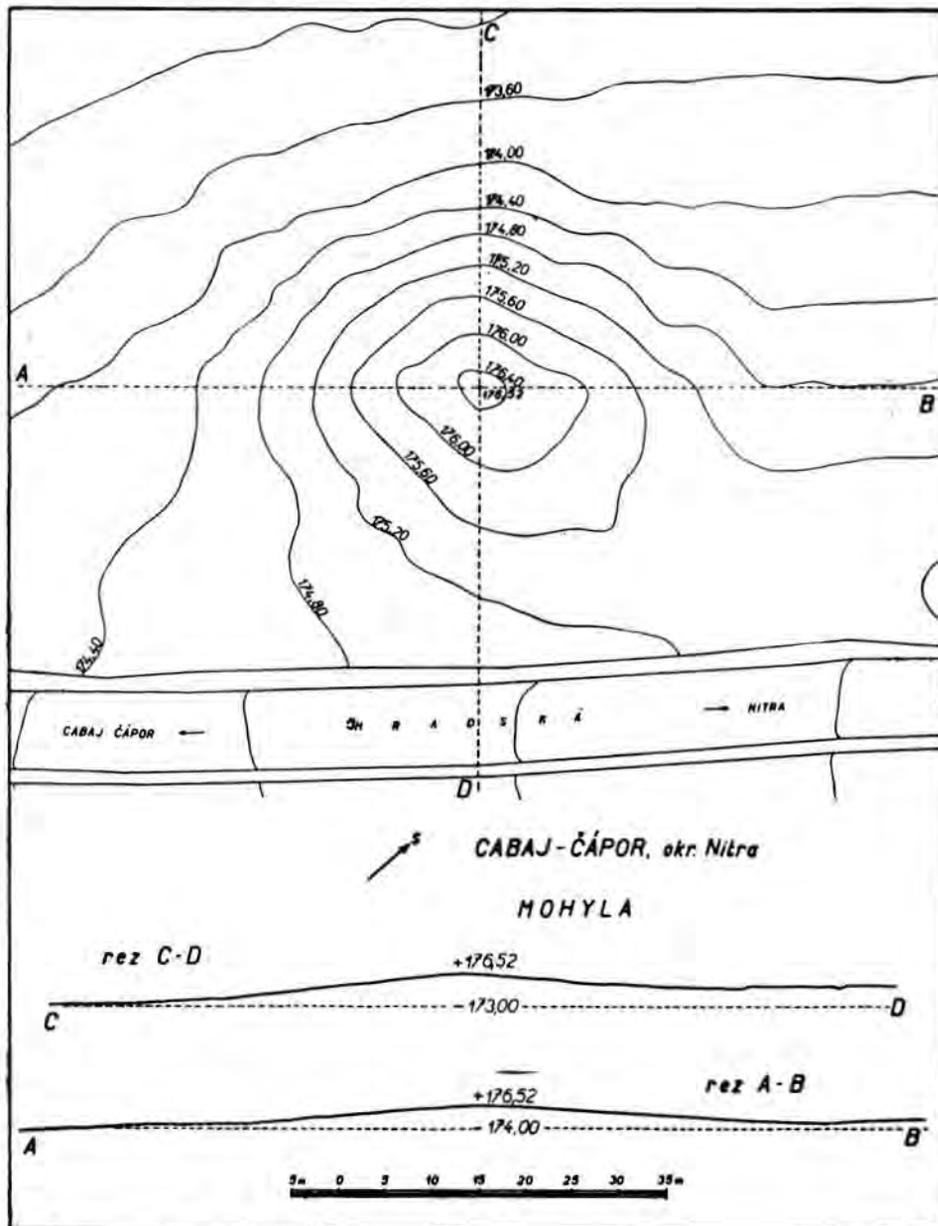
Obr. 33. Šurany. Vrstevnicový plán a prierez mohylou (Schichtenlinienplan und Querschnitt durch das Hügelgrab). Zameral (Vermessen von) inž. Š. Janšák, prekreslil (überzeichnet) T. Rosinský.

patskej kultúry.¹²² Na základe kruhových priekop, často o priemere 8 m okolo žiarových i kostrových hrobov, ktoré sú zvyškami násypov,¹²³ nazývame túto kultúru juhovýchodnou mohylovou. Počiatok tejto kultúry nachádzame už v mladšej fáze maďarovskej kultúry v Nitr. Hrádku a vo Veselom.¹²⁴ Dobre datovateľnými bronzmi je doložená aj na birituálnom pohrebisku v Majcichove.¹²⁵ Už ako vyhranený samostatný časový i kultúrny horizont ju rozpoznal v hroboch i v hromadných nálezoch keramiky K. Willvonseder v Rakúsku,¹²⁶

kde je dobre datovaná kosákovitými ihlicami a náramennými a špirálovitými kruhmi. Výraznými tvarmi bronzov v hroboch (Sv. Peter),¹²⁷ ako aj hromadnými nálezmi bronzov na juhozápadnom Slovensku (Kamenín I–III,¹²⁸ Nové Zámky,¹²⁹ Malá nad Hronom,^{130, 131} Dunajská Streda,¹³² Vyškovce¹³³), ale i v Maďarsku,¹³⁴ je spodná hranica tejto kultúry rozpoznaná aj v Karpatskej kotline. Reineckeého delenie na BB-1 a BB-2 pre juhozápadné Slovensko a pravdepodobne i Maďarsko neplatí, pretože ako na pohrebiskách, tak aj sídlis-

kách bez markantného rozdielu pokračuje táto kultúra až do Reineckeého stupňa BC,¹³⁵ keď stredodunajská mohylová kultúra s výrazným mohylovým ritom, ako aj svojráznou keramikou preniká až po

zov, a to otvorené prstene, mesiačkovité závesky s tromi vertikálnymi dierkami a gombík s uškom ohraničujú záverečnú fázu pohrebiska, ktorá končí v Reineckeého stupni BC. Mohyla v Čake bola teda

Obr. 34. Cabaj-Čápor, okr. Nitra. Vrstevnicový plán a prierezy mohyly (Schichtenlinienplan und Querschnitte durch das Hügelgrab). Zamerail (Vermessen von) inž. Š. Janšák, prekreslil (überzeichnet) T. Rosinský.

Váh.¹³⁶ Východne od Váhu zatiaľ pravú stredodunajskú mohylovú kultúru nepoznáme.¹³⁷ Nálezy keramiky pod mohylou v Čake tvoria chudobné uzavreté náleзовé celky, a preto neposkytujú možnosť vysloviť sa bližšie k detailizovanej chronológii strednej doby bronzovej. Naproti tomu nálezy bron-

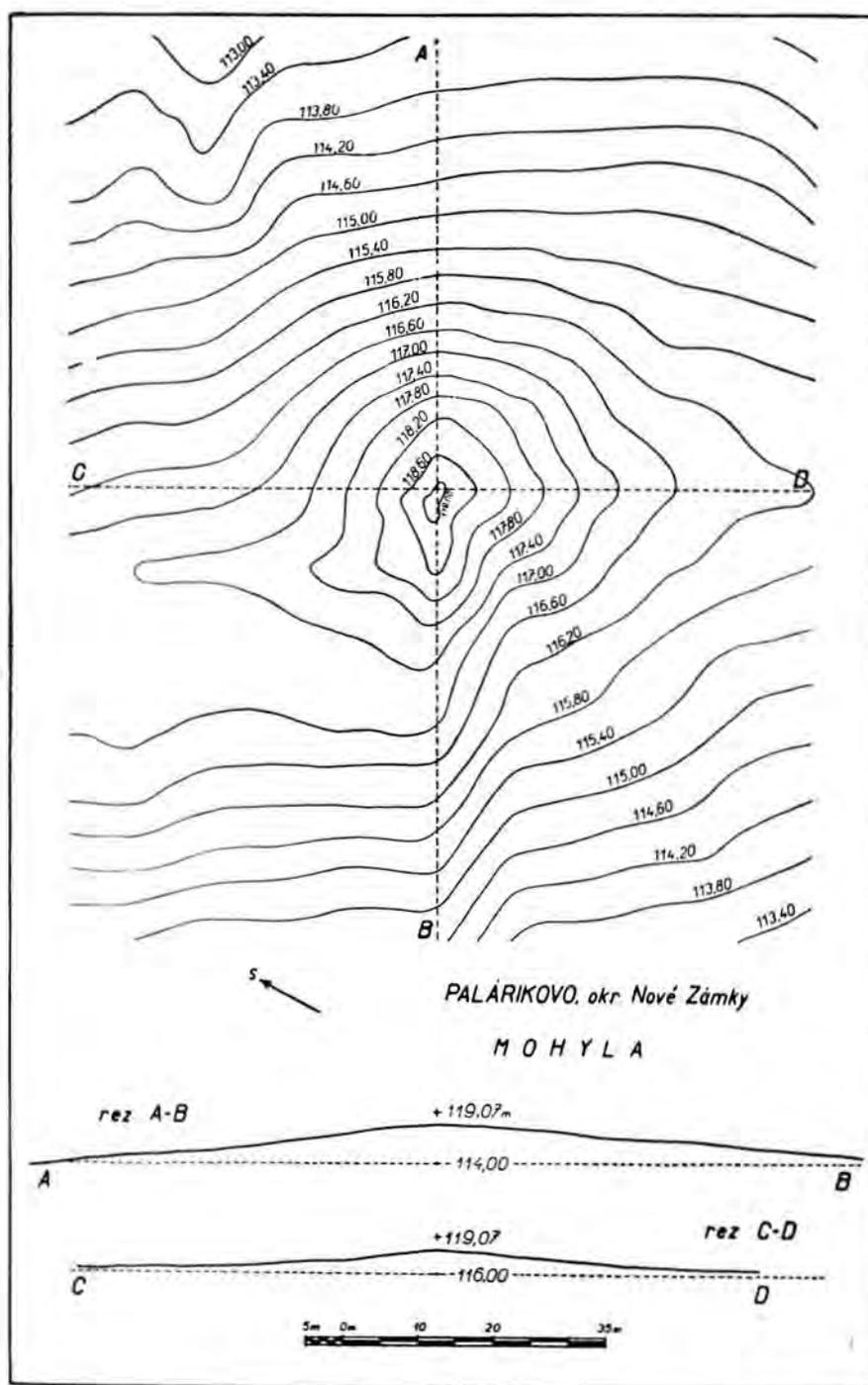
navršená až po zániku tohto pohrebiska, čo sa mohlo stať najskôr v mladšej dobe bronzovej.

3. Nagyrévska kultúra

Výlučne žiarové pohrebisko patrí do okruhu nagyrévskej kultúry, ktorá na území juhozápadné-

ho Slovenska a v Zadunajsku vykazuje určité odchýlky od východnej skupiny v Potísi.¹³⁸ Časove sa zaraďuje do jej staršieho horizontu, ktorý rozpoznal a vypracoval J. Banner a I. Bóna.¹³⁹

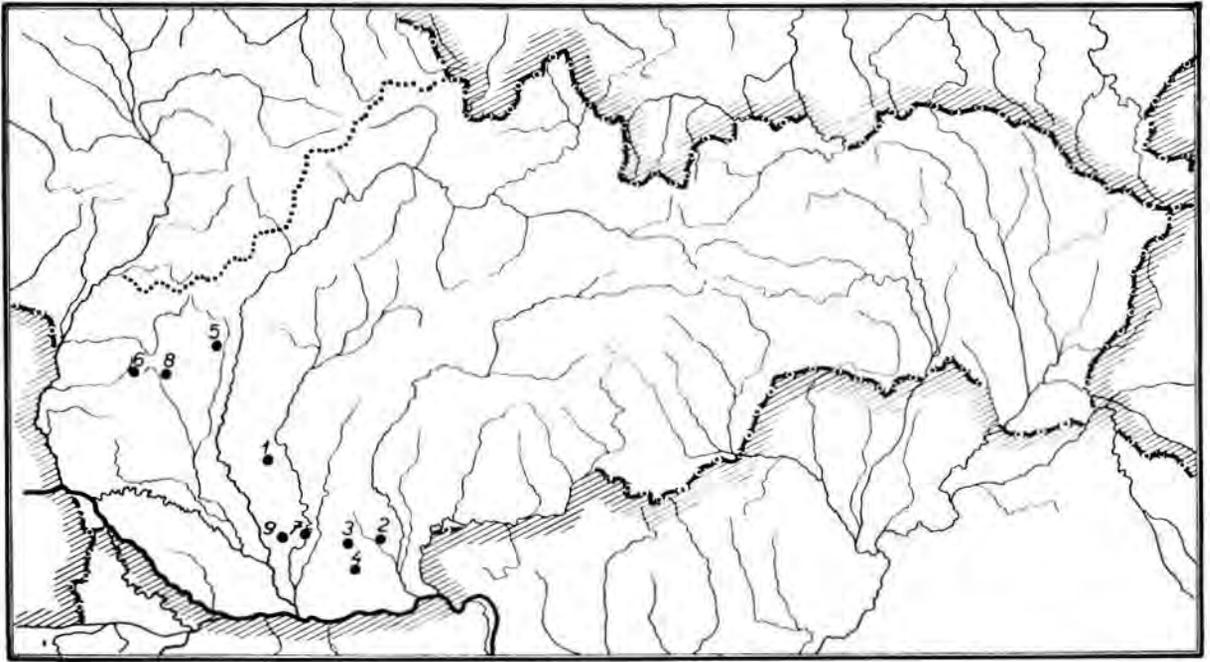
štúdie znalosť tejto kultúry na Slovensku bola obohatená o výsledky z početných systematicky preskúmaných lokalít (Malé Kosihy, Nitr. Hrádok, Bajč, Hurbanovo, Dlhá nad Váhom, Kamenica nad

Obr. 35, Palárikovo, okr. Nové Zámky. Vrstevnicový plán a prierezy mohyly (Schichtenlinienplan und Querschnitte durch das Hügelgrab). Zameral (vermessen von) inž. Š. Janšák, prekreslil (überzeichnete) T. Rosinský.

Nálezy z Čaky zo sídliska a pohrebiska po prvý raz spracoval a publikoval B. Novotný a zaradil do slavónskej kultúry.¹⁴⁰ Od vyjdenia jeho

Hronom a iné),¹⁴¹ takže ju môžeme kultúrne i časove správne zatriediť. Na Slovensku sa dá hovoriť len o vplyve slavónskej kultúry, ale nie o samostat-

Obr. 36. Veľké samostatne stojace mohyly na juhozápadnom Slovensku. Číslovanie sa zhoduje s číslovaním v texte – str. 93. – (Grosse alleinstehende Hügelgräber in der Südwestslowakei. Die Nummern stimmen mit denen des Textes – siehe Seite 93 – überein).

nom kultúrnom a časovom horizonte. Za staršie vplyvy považujeme nálezy misiek s krížovou nôžkou a inkrustovanou výzdobou na spôsob odlačku šnúry alebo vbrázdneného vpichu (B. Novotný, l. c., obr. 6: 1, 2, 9; 8: 2, 4). Z uzavretých náleзовých celkov uzatvárame, že tento starší vplyv zasiahol juhozápadné Slovensko na sklonku trvania kanelovanej kultúry kostelackého typu (Iža,¹⁴² Šiatoroš¹⁴³), na východnom Slovensku v sprievode kanelovanej kultúry stupňa Viss (Dreveník).¹⁴⁴ Na juhozápadnom Slovensku korešponduje s kostelackým typom bošacky typ; obidva majú to isté poňatie výzdoby. Na niektorých lokalitách, napr. v Milanovciach¹⁴⁵ a Bukovej¹⁴⁶ obidva typy vystupujú spoločne a sprevádzajú ich črepy zdobené odlačkom šnúry. Tento ornament sa vyskytuje aj na miske s krížovou nôžkou v Iži. Juhovýchodné vplyvy na sklonku eneolitu (kostecká a staršia slavónska kultúra) na juhozápadnom Slovensku časove korešpondujú s neskorými kanelovanými sídliskami na východnom Slovensku a charakterom osídlenia s výšinnými sídliskami v Čechách a na Morave.¹⁴⁷

Mladší zásah slavónskej kultúry, kam počítame aj žiarové pohrebisko a sídlisko v Čake, prejavuje sa v staršej fáze nagyrévskej kultúry, ktorá stratigraficky (Malé Kosihy) na Poiplí a Pohroní pred-

chádza hatvanskú kultúru.¹⁴⁸ Ďalej na západ v Pónitri (Výčapy-Opatovce – nepublikované)¹⁴⁹ čiastočne ide súbežne so starobronzovou nitrianskou kultúrou. V nagyrévskej kultúre na juhozápadnom Slovensku sa mladší zásah slavónskej kultúry odráža len na miskách so štvorcovou nôžkou so šachovnicovým a iným geometrickým inkrustovaným ornamentom (tab. I: 7, III). No aj u tohto tvaru štvorcová nôžka je dedičstvom stredodunajskej kanelovanej (pécelskej)¹⁵⁰ kultúry, teda slavónskym podielom je len koncepcia misky a inkrustovaná výzdoba. Ostatnú náplň slavónskej kultúry v poňatí B. Novotného tvorí nagyrévska kultúra včítane tých tvarov, ktoré nachádzame v súčasnej kultúre zvoncových pohárov na strednom Dunaji¹⁵¹ a v tej istej šnúrovej kultúre na Morave¹⁵² a v skupine Loretto v Burgenlande.¹⁵³ Je len prirodzené, že slovinský bádateľ J. Korošec¹⁵⁴ s výnimkou misky s nôžkou ostatný materiál publikovaný B. Novotným považuje za domáci a nie slavónsky kultúrny prejav. Názov slavónska kultúra pre samostatný časový i kultúrny horizont na prechode do staršej doby na juhozápadnom Slovensku a v Zadunajsku neobstojí a v rámci pravekého vývoja Karpatskej kotliny ho môžeme zaradiť jedine do staršej fázy nagyrévskej kultúry (Nagyrev I).

Poznámky a literatúra

¹ Údaje o polohe mohyly, spôsobe výskumu a nálezových okolnostiach jednotlivých objektov z troch kultúrne a časovo rozdielnych období sú opisom (výťahom) z nálezovej zprávy A. Knora, ktorý pokračoval vo výskume v jeho záverečnej fáze (rok 1951 — druhá etapa). K tejto etape sa viaže objavenie bohatého žiarového hrobu, ktorý je svojím materiálom základom tohto článku. Jednotlivé údaje sú dopĺňované jednak zo zprávy z prvej etapy výskumu (A. Točík) a jednak z článku A. Knora, *Halštatská mohyla v Čace u Želiezovci*, AR IV, 1952, 388—395, obr. 205—209.

² Točík A., *Výskum v Čake na Slovensku*, AR III, 1951, 158—160.

³ Nálezy z konca eneolitu a zo začiatku doby bronzovej, objavené pod úrovňou pôvodného terénu na priestore vymedzenom pôvodnou černoziemou pod plášťom mohyly, ako aj z okolia, vyhodnocuje B. Novotný, *Slavónska kultúra v Československu*, SIA III, 1955, 16, obr. 4, 5, 6; 7, 8, 13: 1—8, 15: 2, tab. VI: 1—18 a VIII: 1—5.

⁴ Novotný B., l. c., 16.

⁵ Aj tieto časove a priestorove vzdialené analógie svedčia o rovnakom prístupe k úlohám podobného charakteru (princíp možnosti stálej kontroly pri stavbe a pod.). Porovnaj napr. M. Ebert, *Reallexikon der Vorgeschichte*, Berlín 1926, IV—2, 468, tab. 225.

⁶ Vzhľadom na skutočnosť navršovania mohyly najmä z južnej strany po svahu (pozri v texte) v dobe výskumu zachytený obvod pravdepodobne nezodpovedal pôvodnému stavu (spád pôvodného terénu na severnej strane). Stredová komora bola pôvodne azda presne v strede.

⁷ Knor A., l. c., 388—95.

⁸ Záverečná výskumná fáza r. 1959 (nepublikované).

⁹ Analogickú situáciu — hrobovú jamu na dne hrobovej komory nachádzame v mohyle Očkov — bývalá teheliňa (tu však bola aj hrobová komora zapustená do pôvodnej zeme a iba svojím pokryvom prečnievala do plášťa mohyly). Jama na dne bola vyplnená miestami čistou, akoby už rastlou sprašou a len prítomnosť veľkých kamenných balvanov zo zrúteného kamenného plášťa ukazovala na jej hlbší priebeh. Nepoužitie kameňa pri čakanskej mohyle a nepochopiteľne malé množstvo ojedinelých črepových a iných predmetov dáva predpoklad, že konečné závery o stredovej komore bude možno po plánovanom výskume spresniť.

¹⁰ Táto vymazaná (?) prepálená vrstvička na pôvodnom povrchu terénu, pôvodne pravdepodobne značne väčšia je nepochybne zvyškom hranice založenej na neporušenej pôde. V Očkove bola celá hrobová komora taktiež značných rozmerov zapustená do hraničnej vrstvičky (obsahujúcej tu aj nedohorené ľudské kostičky, úlomky ohňom roztavených bronzov a pod.).

¹¹ A. Knor predpokladá, že stredová komora mohla byť zvyškom akejsi kultovej stavby (?) v mohyle, k čomu uvádza pravidelnú ojedinelosť podobných objektov — mohýl vôbec. A. Knor, l. c., 392. Už zo zbežného porovnania nášho objektu s mohylou v Očkove jednoznačne vyplýva v tomto smere negatívny záver (uviesť rozdiely medzi oboma objektami v rámci tejto práce nie je potrebné). K tomu ešte iba toľko, že mohyla v Očkove je tiež osamoteným objektom, akými sú všetky veľké mohyly v mladšej dobe bronzovej na jz Slovensku. Terénnym prieskumom v blízkej polohe „Diely“ zistila sa koncom r. 1959 ďalšia mohyla s menšími rozmermi.

¹² Napr. v ruskom a francúzskom resumé článku A. Knor

a (AR IV, 1952, 472, 476—77) nie je vystihnute postavenie jednotlivých nálezov v rámci mohylového celku (nálezy z „kniežacieho“ hrobu sa uvádzajú ako zo stredovej komory).

¹³ Ostatné hrobové (nagyrévske a stredobronzové) objekty pod plášťom sú číslované a už dávnejšie označované arabskými číslicami. V sv štvrti v pôvodnej černozemí sa našiel džbán, možno z ďalšieho hrobu (hlbka 30 cm), ale nálezové okolnosti to bezpečne nedokladajú. V lit. pozri B. Novotný, l. c., 16.

¹⁴ V nálezovej zpráve sa píše, že „žiarový hrob na plošine i pohreb pod ním byly současně zasypány jednotnou vrstvou rezivě a červenavě spraše s vložkou spraše žlutavě“. Týmto, ako aj skutočnosťou, že spomenutá výplň, predstavujúca v určitom zmysle spojovací článok medzi oboma celkami, možno právom počítať pri usudzovaní nielen na súčasnosť, ale aj priamo na jeden a ten istý hrob, čo je napokon pri týchto nálezových okolnostiach to isté. Išlo by teda opäť o hrobovú jamu vhlbenú do dna hrobovej komory, v tomto prípade väčšej hrobovej jamy s podobnou funkciou, ako sme sa s tým stretli pri centrálnom hrobe v mohyle a v mohyle v Očkove, o čom však nedostatok záznamov (napr. neuvádzané rozmery „hrobu III“) nedovoľuje predbežne rozhodnúť. Iba po ďalších výskumoch mohýl z tohto obdobia, keď ojedinelosť tejto situácie sa môže stať výraznejšou, bude možno zaujať konečné stanovisko. Keramická náplň oboch celkov je však úplne rovnaká a patrí do súčasného horizontu.

¹⁵ Opisy pozri tiež B. Novotný, l. c., 16.

¹⁶ Paulík J., *K problematike mladšej doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku*, AR XII, 1960, obr. 157: 5, 9.

¹⁷ Takéto prípady v náplni predčakanského horizontu zistujeme zatiaľ iba ojedinele. Napr. Paulík J., *Nález polozemnice v Horných Lefantovciach*, AR XI, 1959, 514.

¹⁸ Opäť v polozemnici v Horných Lefantovciach, ktorá sa svojou celkovou keramikou náplňou hlási do staršieho vývojového obdobia (sledovateľné doznievanie karpatskej mohylovej kultúry v keramike). Paulík J., l. c.

¹⁹ Napr. v sídliskovom materiáli z Bešeňova (Paulík J., AR XII, 1960). Nádoby s lievikovite nasadeným hrdlom nemajú úšká ani v jednom prípade v chatách a v kultúrnych jamách na osade v Topolčanoch — stavba štadiónu (okr. Topolčany), čo azda poukazuje na častejší výskyt v južných oblastiach Slovenska. Umiestnenie úšok nižšie rozhrania hrdla a tela nadväzuje na mohylový spôsob.

²⁰ V lužickej kultúre v Čechách a na Morave začiatky uplatňovania sa jazykovitých výčnelkov na dvojkónických nádobách sa viažu k mladšiemu stupňu sliezsko-platénickej kultúry. Filip J., *Popelnicová pole a počátky železné doby v Čechách*, Praha 1937, 52.

²¹ Böhm J., *Základy halštatské periody v Čechách*, Praha 1937, 96.

²² Říhovský J., *Žárový hrob z Velatic I a jeho postavení ve vývoji velatické kultury*, PA XLIX, 1958, 80—86, obr. 7.

²³ Napr. mohylový tvar misky so štyrmi protiľahlými vyzdvihnutiami okraja, ďalej dovnútra zosilnený a vodorovne zrezaný okraj zo šálky (spôsob utvárania okrajov obvyklý v maďarovskej kultúre) a pod.

²⁴ Dokladový materiál pochádza z mladšieho maďarovského horizontu.

²⁵ Dušek M., *Halštatská kultúra choťinskej skupiny na*

Slovensku, SIA V, 1957, 73 — 173, pozri k tomu Paulík J., Referát v Liblicích v r. 1959.

²⁶ Kvičala J., *Středodunajské mohyly na Moravě*, Referáty..., Liblice 1956, 58.

²⁷ Říhovský J., l. c., 24.

²⁸ Eisner J., *Slovensko v pravěku*, Bratislava 1933, 138. Budinský-Krička V., *Slovensko v době bronzovej a halštatskej*, Slov. dejiny I, Bratislava 1947, 82.

²⁹ Eisner J., l. c., 97.

³⁰ Za úplne analogický tvar treba o. i. považovať aj tvar šálky v našom predčakanskom horizonte (obr. 29). Vymedzenie variantov tohto tvaru u akad. J. Filipa ako najvlastnejšieho obsahu najstaršej fázy lužickej kultúry v Čechách (l. c., obr. 2) stavia naše nálezy do priamej závislosti od „lužických“ vplyvov, alebo opačne, lužickú oblasť od našich celkov, ktorých počiatky však zatiaľ nemáme chronologicky podložené.

³¹ Lázár J., *Halstattkori tumulusok a Ság-hegy távolabbi környékéről*, AÉ 82, 1955, tab. XXIX: 13 a XXXI: 5.

³² Aj štvorcovité vyzdvihnutie okraja má svoje staršie prejavy v mohylovej kultúre. Budinský-Krička V., l. c., tab. XVI: 9, 10. Pomerne hojný zastúpenie tvaru v čakanskom a predchádzajúcom horizonte dokladáme u nás z týchto nálezísk: Čaka, Horné Lefantovce, Žlkovce, Tvrdošovce, Topoľčany, Bešeňov, Sládeckovce a i. Zo Zadunajska uvádzame (podľa J. Lázára): Jánosháza — AÉ 82, 1955, tab. XXIX: 12 a i., Zirc — AÉ 31, 1911, 437—442, Bónavár — AÉ 31, 1911, 437—42.

³³ Napr. Mosonszolnok, AÉ, uj folyam 12, 1892, 207—209, tab. I.

³⁴ Říhovský J., l. c., 100.

³⁵ Gallus S., *A Magyar Nemzetű Muzeum néhány újabb ásatás*, AÉ 1940, 138. Autor dáva nálezy (kostrové hroby) do kultúry Füzesabony-Megyaszó (koniec doby bronzovej v Maďarsku). Sú však na základe sprievodného materiálu staršie (S. Gallus, l. c., tab. XXV: 4, 5b) a najnovšie túto kultúrnu zložku zachytávame aj na jz Slovensku. V nej sú počiatky „výzdobných“ prvkov, prejavujúcich sa v mladšej dobe bronzovej alebo už skôr aj západnejšie (mimo Karpatскеj kotliny). Porovnaj Říhovský J., *Další nejstarší velatické nálezy z Blučiny*, AR XI, 1959, 648. Okrem spomenutých nálezov našiel sa v mohyle hrniec s dvoma protiľahlými uchami pod okrajom, na spodnej časti spojenými nalepenou, prstami pretlačovanou páskou a ďalší džbán, príbuzný predchádzajúcim. Predmetom chýbajú bližšie nálezné okolnosti; v práci ich pri opise neuvádzame.

³⁶ Paur I., *A hőveji őshalmokról*, AÉ 5, 1885, 225—231. Materiál pozri aj u J. Hampela, *A bronzkor emlékei Magyarhonban I*, 1886, tab. CX, CXI (ďalej len *Bronzkor*). Spolu s analogickými predmetmi z Čaky pozri materiál tiež v AR XII, 1960.

³⁷ Zhody medzi vybavením oboch hrobových celkov podčiarkujú ešte aj ďalšie rovnako zastúpené predmety: kopija, meč, dláto s tuľajkou, k čomu pristupujú sice nie rovnaké, ale v oboch prípadoch zastúpené predmety z konského stroja.

³⁸ Hampel J., *Bronzkor III*, 39, tab. VII: 5, 6.

³⁹ Willvonseder K., *Die mittlere Bronzezeit in Oesterreich*, Wien 1937, tab. 39: 5.

⁴⁰ Reinecke P., *Tanulmányok a magyarországi bronzkor kronológiájáról*, AÉ, uj folyam XIX, 1899, 249.

⁴¹ Kraft G., *Die Kultur der Bronzezeit in Süddeutschland*, Augsburg 1926, 83, obr. 9.

⁴² Hell M., *Hügelgräber und Siedlungen der Bronzezeit aus Grödig*, Archaeol. Austr. 21, 1957, obr. 3: 3. Najbližšie analógie treba však hľadať západnejšie, v príbuznom velaticko-baierdorfskom prostredí. Pozri napr. Tihelka K., *Príspevek k typologii bronzů velatické skupiny*, ČSM XXXV, 1950, obr. 2: 1, 2.

⁴³ Pittioni R., *Urgeschichte des österreichischen Raumes*, Wien 1954, obr. 369.

⁴⁴ Šolle M., *Halštattský hromadný nález z Rataji nad Sázavou*, PA — Pravěk, XLIII—1947/48, 1950, 104, obr. 1: 2, 6, 13, 14. Pokiaľ sú sekerky s lakmi opatrené aj uškom, možno ich považovať za typologicky mladšie (doklad súbežnosti so sekerkami s tuľajkou). Ako o stredoeurópskych formách (nie však už uhorských) píše o nich v rámci svojej V. periódy Sprockhoff E., *Jungbronzezeitliche Hortfunde*, Periode V, Mainz 1956, zv. I, 98, zv. II, tab. 10.

⁴⁵ Zo susednej halštatskej oblasti sa vyvodzujú podobné sekerky v severnom Nemecku. E. Sprockhoff, *Jungbronzezeitliche Hortfunde, Periode IV*, Mainz 1937, 29. Jadro nálezov v Poľsku prináleží k perióde IV. Szafránski W., *Skarby brązowe z epoki wspanoloty pierwotnej (IV i V okres epoki brązowej) w Wielkopolsce*, Warszawa-Wrocław 1955, 101—2. Spätotť Karpatskej kotliny (západných častí) s rakúskou oblasťou po stránke bronzovej výroby zdôrazňuje najnovšie Foltiny S., *Velemszentvid, ein urzeitliches Kulturzentrum in Mitteleuropa*, Wien 1958, 53—66.

⁴⁶ Porovnaj typologicky a časove rozdielne tvary u J. Hampela, *Bronzkor I*, tab. VII.

⁴⁷ Filip J., *Popelnicová pole*, 138, 139. K synchronizácii pozri ešte Cowen J. D., *Eine Einführung in die Geschichte der bronzenen Griffzungenschwerver in Süddeutschland und den angrenzenden Gebieten*, Bericht der RGK 36, 1955, 54, 55. Kým J. Filip synchronizuje v Čechách začiatok HA (Reinecke) na koniec Monteliovkej bronzovej doby III, ktorá vyplňuje najmä IV. dobu bronzovú s prechodom do V., zatiaľ podľa J. D. Cowena v juhonemeckej oblasti v určitých tvaroch HA vyplňuje už druhú polovicu III. periódy a ide dočasnej periódy IV.

⁴⁸ Pozri predchádzajúcu poznámku.

⁴⁹ Cowen J. D., l. c., 63, 64, mapka B.

⁵⁰ Eisner J., *Slovensko*, 103. Slovenské nálezy mečov s jazykovitou rukoväťou možno dobre sledovať v typologicko-chronologickom postavení stredodunajských nálezov. Tak napr. s ružicovou sponou (typ A podľa J. Filipa) prichádza v zlomkovitom podklade v Bohuslaviciach zlomok príbuzného meča s typom lettenským (podľa J. D. Cowena) s pomerne vzdialenými otvormi v rukoväti, ktorý datuje v juhonemeckej oblasti na začiatok HA (SMSS IX, 1904, tab. I: 1—7, tab. IV: 15; Cowen J. D., l. c., 79). Analógia meča z Čaky pochádza najnovšie z Nacinej Vsi (okr. Michalovce) z východného Slovenska, kde sa meč našiel spolu so sekerkou s výrazne vykrojenou tuľajkou, datovateľnou v tamojšom domácom prostredí časnejšie. Zemplínske vlastivedné múzeum, inv. č. 392/58.

⁵¹ K typologicky mladším variantom nenzingskeho typu patria aj dva meče z „pokladu“ v Sliačoch (s mečmi liptovského typu), kde azda predsa možno počítať s určitým kultúrovým významom predmetov vzhľadom na ich neobvyklé umiestenie (opačnú mienku a poklad pozri Uhlár V., *Poklad šiestich bronzových mečov z Vyšného Sliača*, SIA VII, 1959, 75). V zhode s týmto miesto mečov s jazykovitou rukoväťou pri postupnom ich vkladani (pri význačných udalostiach — bojoch?) je medzi mečmi liptovského typu slovenskej va-

rianty (podľa J. Hralu) ako najskôr uložených a medzi mečmi juhonemeckého typu (podľa K. H. Wagnera a J. Hralu). Týmto by bola daná aj stratigrafia vo výskyte oboch typov, podporujúca pôvodnú mienku Wagnerovu o staršom veku „slovenského typu“ liptovských mečov (Hrala J., *Otázka pôvodu a rozšírení mečov liptovského typu a mečov s čiškovitou rukojetí*, AR VI, 1954, 222). Mladšie varianty nenzingenského typu z náleziska (v jednom prípade so širokou listovitou čepeľou) sú takto jednak vzhľadom na ich staršie predlohy a jednak v súvislosti s datovaním liptovských mečov vôbec (J. Hrala, l. c., 244) v pomere k nášmu meču už v čistom stupni HA. Medzi mečmi s jazykovitou rukoväťou ako nenzingenský typ sa uvádza ešte nález meča zo Smolenic (Cowen J. D., l. c., mapka B, 13).

⁵¹ Cowen J. D., l. c., 71.

⁵² Pittioni R., l. c., 440, obr. 287 a 307.

⁵³ Pozri poznámku 50.

⁵⁴ Holste F., *Zur jüngeren Urnenfelderzeit in Ostalpengebiet*, PZ XXVI, 1935, 71.

⁵⁵ Ríhovský J., PA XLIX, 1958, 103.

⁵⁶ Hampel J., *Bronzkor III*, CCXVII, 12–34. Ďalšia časť zbraní — meče sa hlásia typologicky do najstaršej fázy mladšej doby bronzovej. Porovnaj poznámky 14 a 15.

⁵⁷ Paulík J., AR XII, 1960, obr. 158: 15, 27.

⁵⁸ Paulík J., AR XII, 1960, obr. 158: 12, 23.

⁵⁹ Szafranski W., l. c., 113–115.

⁶⁰ Eisner J., *Slovensko*, 111.

⁶¹ Hampel J., *Bronzkor I*, tab. IX: 1–3, 5.

⁶² Pozri napr. Richly H., *Die Bronzezeit in Böhmen*, Wien 1894, tab. I: 5, 6. Stocký A., *Čechy v době bronzové*, Praha 1928, tab. LVI: 6.

⁶³ Sprockhoff E., l. c., 20. Do HA možno datovať poklad v Trenčianskych Bohuslaviciach (Petrikovich J., *Bronzový nález v Bohuslaviciach*, SMSS IX, 1904, tab. II); o tomto prostredí možno uvažovať aj v súvislosti s analogickými nálezmi z Veleszentvidu (Miske K., *A Velem Szt. Vidi őstelep I*, Wien 1907, tab. XVII: 4, 5). Mladšie postavenie (HB) má napr. dláto z Celldömölku; Mozsolics A., *Korahallstatti kincslelet Celldömölkről (Vas megye)*, Folia arch. I–II, 1939, 34, tab. I: 3.

⁶⁴ Eisner J., *Slovensko*, 90.

⁶⁵ Böhm J., l. c., obr. 18.

⁶⁶ Eisner J., *Slovensko*, 82.

⁶⁷ Zelené u Přeštic (okr. Přeštice), Böhm J., l. c., obr. 2.

⁶⁸ Pittioni R., l. c., obr. 286: 10, 11.

⁶⁹ Filip J., l. c., obr. 26: 5–7.

⁷⁰ Sándorfi N., *Szomolányi ásatások (Pozsony m.)*, AE XVI, 1886, 109–118, obr. I: 4, II: 3, IV: 4, VI: 3.

⁷¹ Miske K., l. c., tab. IX: 57. Odhliadnuc od nálezov zo strednej doby bronzovej začiatky najväčšieho rozmachu bronzovej industrie na osade vo Veleszentvidu možno vložiť práve do obdobia čakanského horizontu, teda ešte pred „Urnenfelderzeit“, ako sa tieto dobove vymedzujú (Foltiny S., l. c.). Z osady totiž pochádza množstvo predmetov analogických k našim nálezom z jz Slovenska, ktoré jednotlivé pri rozbere neuvádzame.

⁷² Filip J., l. c., 83.

⁷³ Mühlhofer F., WPZ XXIII, 1936, obr. 3.

⁷⁴ Pittioni R., l. c., 420.

⁷⁵ Paulík J., *K problematike mladšej doby bronzovej na juhovýchodnom Slovensku*, Referát v Libliciach r. 1959.

⁷⁶ Aj vlastné spony s osmičkovite vinutým lučikom sa vyvíjajú, preto pri vymedzení horizontu starších spón prichádzajú do úvahy iba menej vyvinuté exempláre v rámci tohto typu. Pozri nasl. poznámku.

⁷⁷ Pri karpatských (aj jednodielnych štítových a ružicových) sponách ako dôležitý typologický znak sa totiž ukazuje postupné zväčšovanie ružíc pri pätky. Samostatný vývoj ukončený práve týmto znakom prekonávajú aj spony s osmičkovite vinutým lučikom (porovnaj Hampel J., *Bronzkor*, XLI: 1–3).

⁷⁸ Hampel J., *Bronzkor III*, tab. CLXXXVI: 7.

⁷⁹ Miske K., l. c., tab. XXXIX: 8. Spona je však vzhľadom na pomerne veľkú ružicu typologicky mladšia.

⁸⁰ Reinecke P., *Tanulmányok*, AÉ, uj folyam XIX, 1899, 249, tab. IX: 5.

⁸¹ Filip J., l. c., 119. Podobne za stredoeurópsky vplyv sa považuje oblúkovite vinutý lučík na dvojdielnych sponách s krížovou hlavícou v severnej Európe (Sprockhoff E., l. c., 36, tab. II: 6).

⁸² Budinský-Krička V., *Niekoľko príspevkov k súpisu pamiatok z doby bronzovej zo stredného a horného Pohronia*, ČMSS, XXXIX, 1948, obr. 1: 1. Pri niektorých starších nálezoch ako nálezisko sa uvádza okolie miest, nachádzajúcich sa dnes na slovensko-maďarských hraniciach (napr. pri spony z okolia Győru — Hampel J., *Bronzkor*, tab. XLI: 2, ktorá je našej spony veľmi podobná).

⁸³ Kudrnáč L., *Popelnicové hroby u Zvírotic na Sedláčsku*, AR II, 1950, 223, obr. 155.

⁸⁴ Eisner J., *Slovensko*, 79.

⁸⁵ Budinský-Krička V., *Slovenské dejiny I*, tab. XVIII: 11.

⁸⁶ Filip J., l. c., 113.

⁸⁷ Prvú skupinu pozri Hampel J., *Bronzkor*, tab. XVII: 2, 6 a Filip J., l. c., 4–6; druhá je reprezentovaná napr. našou sponou — Hampel J., *Bronzkor*, tab. CXCIV: 5 a jej cudzími analógiami (pozri v texte). Výnimky predstavujú neprelamované spony (Hampel J., *Bronzkor*, tab. XVII: 5–8, tab. CCXXV: 4) alebo aj spony s prelamovaným telom a rukoväťou (Hampel J., *Bronzkor*, tab. XVII: 4).

⁸⁸ Torbrügge, l. c., tab. 23: 14, 15. Tak sekerky so stredovými lalokmi príbuzné našim sekerkám, ako aj britvy viac-menej zhodného tvaru s našou britvou vyskytujú sa v Bavorsku v stupni Riegsee (BD). Müller-Karpe H., *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, Berlin 1959, 23.

⁸⁹ Beneš A., *K problémům mohylové kultury doby bronzové ve středních Čechách*, sborník NM v Praze, řada A, sv. XIII, 11.

⁹⁰ Merhart G., *Über blecherne Zierbuckel (Faleren)*, Jahrbuch des RGZM 3, 1956 (separát), 44.

⁹¹ Nasvedčuje tomu veľké množstvo zlomkov ohňom deformovaného plechu. Pozri tab. IX a X.

⁹² Ebert M., *Reallexikon der Vorgeschichte*, zv. 10, heslo: Panzer, 32–35. Zvoncový pancier je známy aj ako dórsky, na rozdiel od iného typu aténsko-korintského.

⁹³ Ebert M., *Reallexikon der Vorgeschichte*, zv. 10, 33.

⁹⁴ Schmidt W., *Die Fürstengräber von Klein Glein in Steiermark*, PZ XXIV, 1933, obr. 7a–b, 8, 33a–c. Pozri tam aj ďalšiu literatúru.

⁹⁵ V súvislosti s touto výzdobou sa uvažuje o napodobení brušných svalov. Ebert M., *Reallexikon*, l. c.

⁹⁶ Do úvahy by potom prišli najmä otvorené rúrky (obr.

19: 1—5), ktorých počet by musel byť 2×8 (spojenie oboch bokov) a 2×4 (spojenie nadplečných častí). Celkove sa však našlo značne menej podobných kusov a ich pozdĺžne hrany nemajú stopy po zahnutí, ale sú ukončené rovno, takže spôsob pripevňovania, aký opisuje V. Schmidt (l. c. 227) si ťažko predstaviť. V našom prípade by boli museli byť spojené s telom panciera pomocou plochých nitov. Podobne nie sú na našich zlomkoch ani otvory (okrem otvorov po nitoch) s funkciou spojovacou (pomocou drôtu). Na niekoľkých úlomkoch panciera sú prítavené drobné pukličky čelnými stranami k jeho vnútornej strane, takže sa možno domnievať, že patrili k súčiastkam odevu nosným pod pancierom (kožený pás?).

⁹⁷ Frel J., *Řecké vázy*, Praha 1956, 41, obr. 110.

⁹⁸ Schmidt W., l. c., obr. 7a. Schuchhardt E., *Vorgeschichte von Deutschland*, 185, obr. 158.

⁹⁹ Schmidt W., l. c., 227, 255—6.

¹⁰⁰ Na gréckych archaických vázach sú prsné časti pancierov znázornené obvykle schematickou špirálou. Porovnaj obr. v texte.

¹⁰¹ Merhart G., *Panzerstudie, Origines*, Raccolta di scritti in onore di Mons. Giovanni Baserga, Como 1954, tab. III: 4.

¹⁰² Zdôrazňovali sa najmä analógie s nálezmi v Olympii v Grécku (pozri o. i. Hagemann A., *Griechische Panzerung*, obr. 53, 22, 71 — z cit.), kde panciere vystupujú už vo včasnoarchaickej perióde, t. j. v VII. stor. pred n. l. (Schmidt W., l. c., 277, pozn. 39). Antickú zprávu o vzhľade najstaršieho panciera máme z pera Pausania (Polygnotov opis panciera na oltári v Delfách), v nej sa ako na zvláštnosť poukazuje na dve časti najstaršieho, už nepoužívaného panciera. Sú to: 1. gyalon — prsná časť a 2. prosegon — chrbtová časť. Guhl E., a Koner W., *Das Leben der Griechen und Römer*, Berlín 1872, 282.

¹⁰³ Závery G. Merharta sú v súvislosti s nálezom čakanského panciera klasickou ukážkou, ako sa môže dôjsť aj čiste archeologickou typologicko-porovnávacou metódou k správnejmu výsledku, podanému v cit. práci vo forme domnienky. G. Merhart najmä rozborom výzdoby a tvaru, ako aj nálezových polôh všetkých pancierov v Európe, predpokladá pravýrobu pancierov zhruba v oblasti Karpatskej kotliny, odkiaľ sa podľa neho dostali aj do Grécka, a to už v predarchaickej dobe (Iliada); od tejto druhotnej oblasti je závislá mladohalštatská východoalpská skupina pancierov (tiež aj od ním vymedzenej staršej západoeurópskej — pancier zo Saint-Germain-du Plain). Najstarším dokladom zvoncových pancierov v Európe vôbec zostáva však pancier z Čaky (z ktorého bola uverejnená dávnejšie iba fotografia prsnej ružice — Knor A., l. c., obr. 209 — v strede hore; autor spomína v článku niekoľko väčších puklíc s tupo ozubeným obvodom, t. j. s poodlamovanými zubkami, v materiáli sa však nachádza iba jedna). Ako najstarší exemplár má náš pancier vzťahy jednak k západo- a jednak k východoalpskej skupine: prvá z neho vyvádza princíp riešenia prsných častí (pancier zo Saint-Germain-du Plain), druhá taktiež v pozmenenej forme okrajový ornament „vlčích zubov“ (oba panciere z Klein Gleinu). Na rekonštrukcii čakanského panciera zostáva napriek odôvodneniu (pozri v texte) problematické umiestenie bočných podramenných ozubených pásov, ktoré sú na predpokladanom mieste spojenia prsnej a chrbtovej častí.

¹⁰⁴ Merhart G., l. c., 55.

¹⁰⁵ Hampel J., *Bronzkor*, tab. CXVIII, CXIX. Zlomky azda z panciera pozri tab. CXVIII: 27, 28.

¹⁰⁶ Hampel J., *Bronzkor*, tab. CXIX: 30.

¹⁰⁷ Hampel J., *Bronzkor*, tab. CXIX: 31.

¹⁰⁸ Hrala J., l. c., 222.

¹⁰⁹ Hampel J., *Bronzkor*, tab. CLXXXVII: 1—8.

¹¹⁰ Hampel J., *Bronzkor*, tab. CXLVI: 13, CL: 1.

¹¹¹ Pozri napr. Foltiny S., l. c., 77. Aj po keramickej stránke sa dávajú stupne BC a HA do užšej súvislosti. F. Berg došiel na základe rozboru sídliskového materiálu z Gross-Meisendorfu k názoru, že stupeň BD trval pomerne krátko (Berg F., *Archaeologia Austriaca* 11, 1952, 66).

¹¹² O tom píše najnovšie Torbrügge W., l. c., 95.

¹¹³ Čiastočne publikovaný materiál z mohyly v Čake A. Knorom nedal v uplynulých rokoch možnosť plňšieho vyšetrenia významu nálezového celku. Celkove sa materiál priradil k náplni velatickej, resp. velaticko-baierdorfskej kultúry; v tomto zmysle písal o ňom zdôrazňujúc niektoré odlišnosti, napr. J. Řihovský (*Žárový hrob z Velatic I...*, PA XLIX, 1958, 67—118). Podobne zaraďuje Čaku spolu s Mozsolicom k velatickej kultúre A. Mozsolicová (Mozsolics A., *Archäologische Beiträge zur Geschichte der grossen Wanderung*, Acta Archaeologica VIII, 1957, 119, pozn. 2). M. Novotná zastáva názor, že ide o dva kultúrne príbuzné, ale časovo paralelné okruhy v zmysle západnej a východnej vetvy velatickej kultúry (Novotná M., *Praveké nálezy zo Zbrojníkov na Slovensku*, AR X, 1958, 303—4). Ukázalo sa však (Paulík J., *Referáty...*, Liblice 1959), že na jz Slovensku (podobne ako v severnom Zadunajsku) nálezy typu Čaka čiastočne predchádzajú vlastný velatický stupeň tak chotínskej (M. Dušek), ako aj válskej skupiny (Vál I podľa S. Foltinyho). Takto by predstavovali nálezy typu Čaka vzhľadom na vyššie spomenutú predvelatickú, resp. podľa názoru M. Novotnej východnú predvelatickú skupinu. Na druhej strane však mali sme možnosť sledovať na jz Slovensku podobne ako v Zadunajsku najmä v sídliskovom materiáli ešte starší stupeň (v keramickej náplni napr. doznievanie mohylových a ešte starších prvkov alebo typologicky — tvary dvojkonických nádob), v ktorom sa však podstatné prvky čakanského horizontu už objavujú (napr. Topolčany, okr. Topolčany), čiže predvelatický horizont by sa musel v pomere k vrcholnej fáze Čaky nutne deliť na dva stupne — starší a mladší predvelatický horizont. Toto však ani z chronologického, ani z nijakého iného stanoviska nezdá sa byť vhodným riešením, skôr oproti doterajšiemu chápaniu vlastnej velatickej kultúry (ako kultúry poľnohospodárskych polí) treba postaviť na základe najplnejšieho nálezu nový termín, vystihujúci postavenie všetkých príbuzných nálezov. V práci sa používa termín „čakanská kultúra“ a pochopiteľne aj ďalší — „predčakanský horizont“. Na tomto nič nemení ani skutočnosť, že mohyly sú zistené aj vo vlastnej velatickej kultúre (Očkov, okr. Nové Mesto nad Váhom) ako sprievodný jav (?) „stredodunajských poľnohospodárskych polí na juhovýchode“ (Řihovský J., l. c. 115) a nezmenia ani ďalšie prípadné nálezy rýdzej čakanskej kultúry v susedných okrajových častiach Karpatskej kotliny. J. Řihovský dáva čakanské nálezy do súvislosti s rakúskou herzogenburgskou skupinou (koreferát v Liblicích, 1959), o tejto však — ako na to napokon v inej súvislosti sám poukázal — ide iba o prenikanie výzdobných, príp. iných prvkov na západ (napr. hranenie tela nádob).

¹¹⁴ Pozri v texte na str. 69.

¹¹⁵ Mohyla v Čake a iné príbuzné mohyly dokladajú do

určitej miery nepretržité trvanie mohyloveho pochovávaní od strednej až do mladšej doby bronzovej. Svojou veľkosťou vo vymedzenej oblasti (jz Slovensko a Zadunajsko) sú vôbec najväčšími posmrtnými pomníkmi nepochybne už náčelníkov rodov. K vybudovaniu mohýl bol potrebný už dobre organizovaný spoločenský poriadok, pretože úcta k mŕtvym bola tu spojená už aj s „úctou“ k moci v takom zmysle, že jednotlivci alebo ich priami nástupcovia dokázali vynútiť na podriadenej vrstve aj takúto neproduktívnu prácu. Z tohto hľadiska sa hrob Čaka II môže hodnotiť ako pohreb blízkeho, ak nie priameho mocenského nástupcu jednotlivca pochovaného v strede mohyly. Čakanská kultúra v karpatskej časti stredodunajskej oblasti vznikala a kvitla na rozhraní dvoch svetov — vlastného kultúrneho sveta v Karpatskej kotline, ku ktorému napokon patrila aj sama, a západného, kam dodávala rôzne impulzy vývojové. Mocou náčelníkov bola usmerňovaná aj bronzová výroba, čo podnietilo vznik najstarších pancierov, prevzatých v konečnom dôsledku aj samotnými starými Grékmi (dórsky pancier). O vplyvoch na západ, pokiaľ ide o bronzové i keramické výrobky, sa už oddávna nepochybuje. Takto dostávame kultúrny obraz v niektorých svojich prejavoch podobný dokonca spoločenskému stupňu opísanému v homérickych spevoch (pohrebný ritus — Iliada) už značne skôr (pred kultúrou tzv. populnicových polí) než ho dáva do súvislosti s vyvinutým halštatským stupňom J. Lázár (AĚ 1955, 208, 209).

¹¹⁶ Pozri pozn. 9.

¹¹⁷ Kubatúra týchto veľkých mohýl dosahuje niekedy až 5000 m³ (Csalog J., AĚ 1955, 107).

¹¹⁸ Z vršateckej kultúry možno vyvodíť nádoby s podsadeným bruchom a s nábehom na nôžku, s jazykovitými vypuklinami ohraničenými zväzkami rýh alebo kanelami; z otomanskej kultúry džbánky s valcovitým hrdlom a nôžkou, výzdobou prsových vypuklín s polkruhovitými žliabkami; z kultúry Vaty nádoby s plastickou rebrovitou výzdobou, hrnce s jazykovitými vypuklinami na okraji; zo severopanónskej kultúry dvojkónické nádoby s valcovitým hrdlom a strechovite vyhnutým ústím, hrnce s presekávanou lištou na bruchu a zdrsnenou spodnou časťou.

¹¹⁹ Milojević V., *Zur Frage der Chronologie der frühen und mittleren Bronzezeit in Ungarn*, Actes de la IIIe Session Zürich 1950, Zürich 1953, 271.

¹²⁰ Prechod od starobronzových kultúr ku stredobronzovým zachycujeme na opevnených sídliskách v Nitre. Hrádku — „Zámeček“, vo Veselom — „Hradisko“ a na birituálnom pohrebisku v Majcichove. Tá istá situácia je aj na podobných sídliskách v Maďarsku, napr. v Tószegu.

¹²¹ Mozsolics A., *Archäologische Beiträge zur Geschichte der grossen Wanderung*, Acta Arch. Hung. VIII, 1957, 119—156.

¹²² Milojević V., *Zur Frage der „Lausitzer Wanderung“*, Germania 30, 1952, 318—325. Spurný V., *prednáška na konferencii o staršej dobe bronzovej v Nitre 1958*. Kvičala J., *Vznik slezské kultury na Moravě*, PA XLV, 1954, 263—279.

¹²³ Dušek M., *Nové nálezy z doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku*, AR XI, 1959, 494.

¹²⁴ V Nitre. Hrádku na „Zámečku“: dvojuché amfory s lievčovitým hrdlom a baňatým bruchom, zdobené vlnovitými rebriami; jednoduché hrnce s valcovitým bruchom, podsadeným spodkom a s presekávanou lištou na hrane; džbánky so sedlovitým uchom na ústí; mohutné kultové nádoby so štyrmi výlevkami; kultové hrnce s elipsoidným dnom, baňa-

tým stlačeným bruchom, dierkou na ramenách a s masívnymi trňmi znútra na dne a na mieste úch. Vo Veselom — „Hradisko“, kde je neprerušené osídlenie do BC, v maďarovských jamách vystupujú podobné tvary aj s plastickou výzdobou.

¹²⁵ Chropovský B., *Birituálne maďarovské pohrebisko v Majcichove na Slovensku*, AR X, 1958, 488—492.

¹²⁶ Willvonseder K., *Die mittlere Bronzezeit in Österreich I. Teil*, Wien u. Leipzig, 215 ff.

¹²⁷ Dušek M., l. c., obr. 200, 201.

¹²⁸ Hromadný nález — I. časť predtým v zbierke M. Dudicha, teraz v KM v Bojniciach. Publikoval Janšák Š., *Staré osídlenie Slovenska. Dolný Ipel a Hron v praveku*. Martin 1938, 13 n., tab. VI: 10. Z nálezu je II. časť v múzeu v Ostrihome, III. časť je v rukách súkromníka.

¹²⁹ Časť hromadného nálezu v OM v Nových Zámkoch.

¹³⁰ Bóna I., Acta Arch. Hung. IX, 1959, 218.

¹³¹ Z ďalšieho hromadného nálezu sú bronzové predmety v múzeu v Ostrihome.

¹³² Kraskovská E., *Nález hrobov na Žitnom Ostrove*, AR III, 1951, 140—141.

¹³³ Balaša G., *Nález bronzových predmetov pri Vyškoviach nad Iplom*, AR VII, 1955, 443—445.

¹³⁴ Bóna I., l. c., 213—243.

¹³⁵ K najmladším nálezom juhovýchodnej mohylovej kultúry na jz Slovensku patria: Nové Zámky — „Berek“, kostrový hrob datovaný kolesovitou prelamanou ihlicou; Malá nad Hronom — JRD, pohrebisko; Bohatá, sídlisko.

¹³⁶ Najvýchodnejšie nálezy stredodunajskej mohylovej kultúry: Abrahám, sídlisko; Zeleneč, pravdepodobne hroby.

¹³⁷ V literatúre ako stredodunajsko-mohylová lokalita v Obide (Ebed) sa radí k juhovýchodnej mohylovej kultúre.

¹³⁸ Vo východnej skupine zatiaľ chýbajú misky s nôžkami, tie isté misky nezdobené a bez nôžok, džbánky z okruhu zvoncových pohárov, a inkrustovaný ornament. V západnej skupine (okrem jedného nálezu z Čaky) niet výrazných nagyrévskeho krčiazkov. Chýbajú aj prelamané nôžky.

¹³⁹ Banner J., Bóna I., Márton L., *Die Ausgrabungen von L. Márton in Tószeg*, Acta Arch. Hung. X, 1959, 1—140.

¹⁴⁰ Novotný B., *Slavönska kultúra v Československu*, SIA III, 1955, 16, obr. 5, 7, 13; tab. VIII.

¹⁴¹ V Malých Kosihách v polohe Törökdomb pri systematickom výskume bola nagyrévska vrstva nad kanelovanou a prekrytá hatvanskou kultúrou. V Nitre, Hrádku na „Zámečku“ prekryvala kanelovanú vrstvu a ležala pod horizontom maďarovsko-únětickým. V Bajči — Vinohrady nagyrévske jamy sa presekávali s jamami s kanelovanou kultúrou.

¹⁴² Výskum B. Benadika 1959. Nepochybne.

¹⁴³ Výskum prof. V. Budinského-Kričku. Zpráva v archíve AÚSAV v Nitre. Nepochybne.

¹⁴⁴ Novotný B., l. c., obr. 8: 2.

¹⁴⁵ Z výskumu T. Kolníka vo vrstve pod rímskou stanicou. Materiál u AÚSAV v Nitre. Nepochybne.

¹⁴⁶ Výskum 1959. Pod mohylami zo strednej doby bronzovej. Materiál u AÚSAV Nitra. Nepochybne.

¹⁴⁷ Benešová A., *Eneolitické nálezy na Starých Zámčoch u Lišné*, AR VI, 1955, 148—151. Štiková E., *K problematice třídění českého eneolitu*, PA 96, 1955, 30—51.

¹⁴⁸ Pozri pozn. 141.

¹⁴⁹ V staršom horizonte na pohrebisku vo Východoch-Opatovciach (starobronzová nitrianska kultúra) sú spoločné s nagyrévskou kultúrou profilované šálky, slamované misky,

hrnce s presekávanou lištou pod hrdlom a ojedinelé jedno-
uché hrnce (nepublikované).

¹⁵⁰ Banner J., *Pécelser Kultur*, Budapest 1956, tab. 114: 2-5.

¹⁵¹ Mozsolics A., *Die Ausgrabungen in Tószeg im Jahre 1948*, Acta Arch. Hung. II, 1952, tab. XVI-XXIV, Banner J., Bóna I., Márton L., l. c., obr. 29 a 30. Popescu D., *Einige Bemerkungen zur Bronzezeit Siebenbürgens*, Acta Arch. Hung., VII, 1956, obr. 6.

¹⁵² Kalicz N., *Die frühbronzezeitlichen Brandbestat-*

tungen, Acta Arch. Hung. IX, 1959, tab. I a II. Tenže, *Adatok a harang alakú edények budapestkörnyéki elterjedéséhez*, Folia archaeologica VII, 1955, tab. VIII-XI. Böhm J., *Príspevky k moravské prehistorii*, Časopis Vlast. spolku v Olomouci XL, 1928, 62-63. Hájek L., *Koflíky stře-doevropské skupiny kultury zvoncovitých pohárů*, PA 98, 1957, obr. 10 a 12.

¹⁵³ Pittioni R., *Urgeschichte des österreichischen Rau-mes*, Wien 1954, obr. 185 a 193.

¹⁵⁴ Korošec J., *Arheološki vestnik VII*, 1956, 321.

Rozbor uhlíkov z výskumu mohyly v Čake r. 1951.

Pri výskume mohyly v Čake, okr. Želiezovce, uskutočne-nom r. 1951 bol nájdený okrem iného aj materiál paleobo-tanický, a to jednak v kniežacom hrobe halštatskom v mo-hyle samej, ako aj v žiarovom hrobe zo staršej doby bron-zovej v jv štvrti mohyly pod prekrytou pôvodnou černoze-mou.

Rozborom paleobotanického materiálu bolo zistené toto:

Pomerne veľké množstvo dobre zachovaných uhlíkov z kniežacieho žiarového hrobu halštatského obsahuje iba dva druhy drevín. Za prvé je to brest (*Ulmus sp.*), ktorý, ako sa zdá, prevažuje, pravdepodobne preto, že uhlíky tejto dre-viny zostali najviac uchované. Väčšina brestových úlomkov mala veľkosť asi 20 cm³, tri z nich dokonca asi 40 cm³. Druhou zistenou drevinou je dub (*Quercus sp.*), z ktorého väčšina úlomkov nasvedčuje podľa Schmidta (1941) na *Quercus robur*, menší na *Quercus sessilis*.

Pretože vyjadrenie pomeru bresta a duba na základe počtu zlomkov uhlíkov by pravdepodobne nebolo najspofahlivejšie (dub je zachovaný v omnoho menších zlomkoch, ale zato početnejšie), je pomer vyjadrený váhove. Uhlíky *Ulmus sp.* - 70,50 g, uhlíky *Quercus sp.* 69,50 g (*Quercus robur* 51,50 g, *Quercus sessilis* 18,00 g).

Z podklenutej dutiny kniežacieho hrobu rozborom sa zis-tili uhlíky iba bresta a duba. Sú u oboch druhov približ-

ne rovnakej veľkosti, takže tu je pomer vyjadrený počtom zlomkov. *Ulmus sp.* - 21 zlomkov, *Quercus robur* - 26 zlomkov.

Zo staršieho hrobu žiarového v jv štvrti (staršia doba bronzová) bol konštatovaný iba dub (*Quercus robur*), a to v množstve 42 uhlíkov.

Nájdené uhlíky, pochádzajúce z duba a bresta sú najskôr z doby, keď v Čechách nadobudla najväčšie rozpätie lieska. Dubový les s brestom sa už v tejto dobe objavuje v juž-ných krajoch nášho územia. Podnebie v tejto dobe bolo suché a teplé, priemerná ročná teplota asi o 2,4 °C vyššia a vege-tačné obdobie asi o 14 dní dlhšie ako dnes (Klika 1943). Vzhľadom na to, že ide o materiál zachovaný v pomerne veľ-kých kusoch, bola použitá tá najjednoduchšia metóda, a to prosté lámanie (pre pozorovanie priečných plôch) a štiepanie uhlíkov (pre pozorovanie radiálnych a tangenciálnych plôch). Pozorované pri svetle dopadajúcom na mikroskop zn. Meopta.

Literatúra:

Schmidt E., *Mikrographischer Atlas der mittel-europäischen Hölzer*, Neudam 1941.

Klika J., *Vývoj našich lesů po době ledové*, Lesnícká práce XXII, 1943, 161-177.

Zdeněk Dohnal

Die Ausgrabung eines Grabhügels in Čaka in den Jahren 1950—51

Anton Točík und Jozef Paulík

Der Grabhügel in Čaka (Bez. Želiezovce) wurde von den Teilnehmern der Archäologischen Woche in Nitriansky Hrádok im Jahre 1950 entdeckt. Er befand sich an der Böschung einer Lössanhöhe, die sich in eine Niederung senkt, die durch den Zusammenfluss zweier Bäche gebildet wird und die vor Beginn der Grabung einen 52 m Ø hatte und deren Höhe 5 m überstieg (Abb. 1, 2). In der vorliegenden Abhandlung sind die einzelnen Objekte bei der Ausgrabung des Grabhügels, wie folgt, angeführt. 1. Beschreibung und Charakteristik der Grabhügelaufschüttung und des darin befindlichen gestörten Hauptgrabes (Čaka — Grabhügel, Grab I); 2. Beschreibung und Auswertung der Fundumstände des sog. Fürstenbrandgrabes beim südlichen Fuss des Objektes (Čaka — Grabhügel, Grab II), 3. Beschreibung eines weiteren Brandgrabes, welches unter dem vorher beschriebenen ausgerichtet war (Čaka — Grabhügel, Grab III); 4. Skelettgräber aus der mittleren Bronzezeit unter dem Grabhügelhelm (Grab 1—3, 6, 7); 5. Brandgräber der Nagyrév-Kultur in derselben Lagerung (Grab 4, 5, 8). Das Material aus dem Fundort wurde schon teilweise veröffentlicht (A. K n o r, AR IV, 1952, 388—395; B. N o v o t n ý, SIA — III, 1955, 16).

1. Den Kern des Grabhügels bildete die mittlere Grabkammer, auf welcher der Grabhügel aufgeschüttet worden war. Die Erde zu der Aufschüttung stammt von der Umgebung des geplanten Objektes, wobei auch die Lössunterlage ausgehoben worden war. Die ursprüngliche Schwarzerde beliess man unter dem Grabhügelhelm nur in Form eines zungenartigen Ausläufers von der Nordseite, wohin sich die Böschung der Anhöhe senkte und woher beim Grabhügelbau das wenigste Material herbeigeht worden war. Nur in diesem Ausläufer der ursprünglichen Schwarzerde unter dem Kubus des Grabhügels fand man ältere Grabeinheiten in ursprünglicher Ausrichtung: Brand- und Skelettgräber 1—8 (Abb. 4). Die Aufschüttung selbst bestand aus ungleichmässig breiten und mächtigen Schichten Schwarzerde, Lössboden, wie auch einer Mischung von denselben (Abb. 5, 6). Aus der Aufschüttung des Grabhügels kommen einige nacheinanderfolgenden Etappen zutage, die die Arbeitsphasen vorstellen, die uns das Aufschüttungsver-

fahren klarmachen. Zuerst wurde zur mittleren Kammer ein kleinerer Grabhügel aufgeschüttet, dessen Grundrissverlauf an der Südseite gleichzeitig den Verlauf des zungenförmigen Ausläufers angibt (die Schwarzerde, die auf der Lössunterlage belassen wurde). Dieser innere Grabhügel erreichte schon annähernd die Höhe des ursprünglich geplanten Objektes. Bei der weiteren Bauarbeit wurden weitere seitliche Grabhügelhelme hinzugefügt (im Nordarm des kreuzförmigen Kontrollblocks nur weitere zwei), die schon die Höhe des ersten aufgeführten Grabhügels nicht mehr erreichten, sondern in der Richtung zum Objektrand niedriger wurden (Abb. 6). Die Grabkammer in der Mitte des Grabhügels wurde annähernd auf dem ursprünglichen Geländeneiveau aufgebaut, auf der Brandstelle, die durch ihren Boden zum Teil überschritten wurde. Die besser erhaltenen Kammerwände erlauben die Annahme einer senkrechten Holzverkleidung. Der Boden wurde durch eine quadratische Grube asymmetrisch gegliedert. Sie stellte vermutlich das eigentliche Grab in der Mitte der Grabkammer dar (durch die Grabung konnte dies nicht genau festgestellt werden). Die Fundumstände weisen darauf hin, dass das Hauptgrab wahrscheinlich zweimal geplündert worden war; das erste Mal in der Zeit, als die Grabkammer noch stand, der zweite Versuch weist auf einen Eingriff in die Füllung in der Zeit hin, als die Grabkammer schon eingestürzt war. In der Füllung waren nur wenige Funde, von denen die zeitlich jüngsten darauf hinweisen, dass das Hauptobjekt zeitgleich oder nur etwas älter war als das reiche Fürstengrab II. Fundauswahl aus dem Hauptgrab: Abb. 10: 1, 2. Das in sekundärer Lage im Grabhügelhelm gefundene Material, welches aus zwei beim Grabhügelbau gestörten Gräberfeldern stammt: Abb. 8 und 9; Taf. II—V.

2. Auf der Südseite am Fuss des südöstlichen Teiles entdeckte man das wichtigste Objekt der Grabung: ein reiches Brandgrab, ein sog. Fürstengrab (Čaka — Grabhügel, Grab II). Die Funde aus diesem Grab wurden irrtümlicherweise als Funde aus dem Hauptverband angeführt (im russischen und französischen Resümee: AR IV, 1952, 472, 476—477). Die rechteckige Grabgrube mit den Ausmassen von 400×250 cm hatte annä-

hernd senkrechte Wände und in der Nordwand in Bodennähe fand man eine kleinere Nische (Abb. 11). In Mündungshöhe konnte man auch hier die Scheiterhaufenreste von der ursprünglichen Einäscherung des Leichnams beobachten. Die Westhälfte des Grabgrubenbodens bedeckte eine Schicht von Asche, Kohlenstückchen, Leichenbrandreste vermischt mit Fragmenten von durch Feuereinwirkung beschädigten Bronzegegenständen. In der Mitte war eine Gruppe von Gefäßscherben, die sekundär durch Feuereinwirkung beträchtlich beschädigt worden waren, und an der Nordwand standen weitere Gefäße. Zwischen beiden Keramikgruppen befand sich ein Häufchen Leichenbrandreste. Bronzegegenstände in besserem Erhaltungszustand konzentrierten sich in der Nähe der Nische in der Nordwand; in der Nische selbst befand sich auch ein Bronzepanzer (Abb. 12: 2). Die Funde aus dem Brandgrab II: Abb. 13—21; 24; Taf. VI; VII: 5, 6; VIII—XIV.

Aus dem Material beschreiben wir kurz den Bronzepanzer: Der Panzer war durch die Glut stark deformiert worden und beim Herausnehmen zerfiel er in Bruchstücke. Von den Randbruchstücken blieben ca. 40 Stück von verschiedener Länge erhalten. Der Rand war an einigen Stellen in einer Breite von 0,4 cm nach innen eingebogen und von aussen mit gezackten Bändern versehen, die an dem Panzerkörper mit zwei Nietenreihen angebracht worden waren. In zwei Fällen konnten die Blechecken festgestellt werden, wo in einem Fall ein breiteres sich mit einem schmäleren gezackten Band zusammetrifft (Abb. 16: 1). Zum Panzer gehört auch eine durch die Glut beschädigte Bronzescheibe mit ähnlichen Randzacken wie die Randbruchstücke (die Spitzen sind abgebrochen, in jeder war eine Öffnung für die Niete; in der Mitte ist der Gegenstand zweimal stufenförmig erhöht und endet bogenförmig; Abb. 17). Versuch um eine schematische Rekonstruktion siehe Abb. 27.

3. Unter der Grabsohle des Grabes II war eine zeitgleiche Brandbestattung (Abb. 12: 3, 4), die aus einem Häufchen Leichenbrandreste bestand, mit durch Feuereinwirkung vollständig gestörten Bronzefunden. Es ist nicht ausgeschlossen, dass die Beziehung dieser Grabeinheit zum vorherigen Fürstengrab nicht die Annahme von zwei selbständigen Einheiten erlaubt. Die Keramikfunde im Brandgrab III: Abb. 25; Taf. VII: 1—4.

4. Die freigelegten Skelettgräber unter dem Grabhügelhelm zeichnen sich durch gleichartige Grabgruben aus mit gleicher Orientierung und in

drei Fällen (Grab 2, 6, 7) auch mit holzverkleideten Böden. In den beiden letzteren Fällen setzt man auch holzverkleidete Wände voraus. Die ursprüngliche Skelettlage in den Gruben wurde durch die Fundumstände nicht näher klargemacht, da die Skelettreste entweder überhaupt nicht aufzufinden waren oder durcheinandergeworfen und unvollständig waren. Trotz des Fundmangels in den Skelettgräbern aus dem Grabhügelhelm ermöglichen doch zwei Bruchstücke von Krügen, die in den Gräbern gefunden wurden, diesen Teil des Gräberfeldes in Zusammenhang zu bringen mit den reicheren Funden aus der mittleren Bronzezeit, die in dem Grabhügelhelm in sekundärer Lage zutage gefördert wurden. Funde aus den Skelettgräbern: Taf. V: 3, 10.

5. Die Erkenntnisse des Bestattungsritus von der bescheidenen Anzahl dreier Gräber kann man kurz zusammenfassen: auf dem älteren Gräberfeld unter dem Grabhügelhelm mit dem Inhalt der Nagyrév-Kultur konnte nur der Brandbestattungsritus festgestellt werden, der aber unterschiedliche Bestattungseinzelheiten aufwies: 1. Das Grab bildete nur eine Urne — Amphore (Grab 4); 2. Ein „doppeltes“ Grab mit getrennten Knochenresten in einer Urne und in einer Grube (Grab 5); 3. Das Grab scheint nestförmig gewesen zu sein (die Leichenbrandreste waren über die ganze Grube verschleppt, aber in der Mitte konzentriert, in der Keramik waren keine vorhanden; Grab 8). Keramik aus Nagyrév-Brandgräbern: Taf. I: 1, 3, 4—6a, b, 5.^{1—15}

Das von A. K n o r teilweise veröffentlichte Material der jüngeren Bronzezeit aus dem Grabhügel in Čaka gab in den vergangenen Jahren keine Möglichkeit eines volleren Verständnisses der Bedeutung dieses geschlossenen Fundes. Im ganzen reiht sich das Material zum Inhalt der Velatitz- bzw. Velatitz-Baierdorfer Kultur. In diesem Sinn schrieb darüber J. Ř í h o v s k ý (Památky XLIX, 1958, 67—118) und betonte einige Abweichungen. Ähnlicherweise reiht A. M o z s o l i c s Čaka zusammen mit Mosonszolnok zur Velatitz-Kultur (Acta Arch. Hung. VIII, 1957, 119, Anm. 2). M. N o v o t n á vertritt die Ansicht, dass es hier um zwei kulturverwandte, aber zeitlich parallele Kulturkreise geht im Sinne des West- und Ostzweiges der Velatitz-Kultur (AR X, 1958, 303—4). Es zeigte sich aber (J. P a u l í k, Referáty . . ., Liblice 1959), dass in der Südwestslowakei (ähnlich wie im nördlichen Transdanubien) die Funde des Typus Čaka der eigentlichen Velatitzer Stufe vorangehen, so der Chotín- (M. D u š e k) wie auch der Vál-

Gruppe (Vál I nach S. Foltiny). Das entspringt auch aus der zeitlichen Stellung des Grabhügels in Čaka als des bedeutendsten Repräsentanten der „Vorvelatitzer“ Stufe, wie auch aus anderen verwandten Fundorten bei uns und im benachbarten Transdanubien im Verhältnis zur eigentlichen Velatitz-Baierdorfer Kultur. In diesem Sinne würden die Funde des Typus Čaka im Hinblick auf das oben erwähnte die Vorvelatitzer, bzw. nach Ansicht von M. Novotná die östliche Vorvelatitzer Gruppe vorstellen. Andererseits zeigt es sich aber, dass es in der Südwestslowakei, besonders im Siedlungsmaterial möglich ist, noch eine ältere Stufe als die klassische Phase Čaka (BD, der Beginn von HA Reinecke) zu erfassen. Ausser den älteren Elementen (im keramischen Inhalt z. B. das Ausklingen der Grabhügелеlemente oder typologisch — die bikonischen Formen der Gefässe), sind hier aber auch schon die Elemente des Čaka-Horizontes vertreten (z. B. Topoľčany), d. h. der Vorvelatitzer Horizont müsste sich im Vergleich zu der Höchstphase Čaka notwendigerweise in zwei Stufen, in den älteren und jüngeren Vorvelatitzer Horizont teilen. Dies scheint aber weder vom chronologischen (in dieser Abhandlung ist die Analyse des Bronzeinhaltes der Stufe BD im Karpatenbecken angeführt, die an unseren Fund knüpft), noch von irgendeinem anderen Standpunkte eine passende Lösung zu sein, eher ist es notwendig gegen die bisherige Auffassung der eigentlichen Velatitzer Kultur (als eine Kultur der Urnenfelder) auf Grund des vollständigsten Fundes einen neuen Termin aufzustellen, der die Stellung aller verwandten Einheiten klar ausdrückt. In der Abhandlung wird also der Ausdruck „Čaka-Kultur“ benutzt und der weitere: „Vor-Čaka-Horizont“. Die Unterschiede im Bestattungsritus, im keramischen Inhalt und teilweise in der Bronzeindustrie zwischen der Čaka-Kultur und der Velatitz-Baierdorfer Kultur (Vál I, Chotín II — ältere Phase), sind so gross, dass die Aneinanderreihung beider Gruppeneinheiten zu einer Kultur nicht begründet ist. In dieser Abhandlung werden Analogien angeführt zu dem Grabhügel in Čaka aus Transdanubien (Hövej), wie auch eventuelle Analogien zum Panzer, der in dieser Kulturumgebung der älteste Fund von Glockenpanzern überhaupt ist und vollständig die Voraussetzung von G. von Merhart über die ursprüngliche Erzeugung des ältesten Panzers überhaupt bestätigt.^{16–117}

Für die Datierung der Aufschüttung des Grabhügels als Termin ante quem iam non sind die Funde vom birituellen Gräberfeld aus der mittlere-

ren Bronzezeit. Obwohl keine geschlossenen Funde vorhanden sind, kann die Keramik und die Bronzefunde zur südöstlichen Hügelgräberkultur gereiht werden, d. h. in BB und Anfang BC nach Reineckes Chronologie. Ein Teil der Funde (Fusskrüge, Schüsseln mit Fortsätzen, einfache Töpfe mit Kerbleiste unter dem Hals, Amphoren und Töpfe mit unterständigem Bauchteil — Taf. IV: 1, 5, 12; V: 4) entwickelte sich aus der einheimischen Maďarovce-Unterlage, ein Teil wieder (gedrückte Krüge mit Fussrudiment, mit Fortsätzen am Bauchteil, Gefässe mit plastischen Rippen, mit zungenartigen Fortsätzen, die von hufeisenförmigen Kannelüren oder Furchen eingefasst sind Fussamphoren usw. — Taf. IV: 2, 3, 4, 6, 7, 10; V: 1–3, 5–13) ist südlicher Herkunft, aus dem Bereich der Vršac-, Otomani- und nordpannonischen Kultur (mit inkrustierter Keramik) und der Kultur Vatyá.¹¹⁸ Es handelt sich um eine Kultur von ausgesprochen karpatischer Herkunft, die sich nach dem Untergang der befestigten Siedlungen der älteren Bronzezeit gestaltete und zum ersten Mal von V. Milojčić¹¹⁹ erkannt wurde.

Zahlreiche geschlossene Funde von Siedlungen und Gräberfeldern der Südwestslowakei¹²⁰ lassen keine Zweifel darüber, dass es sich um eine ununterbrochene einheimische Entwicklung unmittelbar aus den altbronzezeitlichen Kulturen handelt, die nicht das Ergebnis eines Eingriffes vom Westen aus der Hügelgräberkultur war, wie es A. Mozsolics¹²¹ behauptet, sondern im Gegenteil, dass sich die mitteldonauländische Hügelgräberkultur, die Pilin- und Lausitz-Kultur unter dem Einfluss dieser karpatischen Kultur gestalteten.¹²² Auf Grund von kreisförmigen Gräben von oftmals 8 m Ø um die Brand- und Skelettgräber, die Reste von Aufschüttungen sind,¹²³ nennen wir diese Kultur die südöstliche Hügelgräberkultur. Der Anfang dieser Kultur finden wir bereits in der jüngeren Phase der Maďarovce-Kultur in Nitriansky Hrádok und in Veselé.¹⁴² Mit gut datierbaren Bronzen ist sie auch am birituellen Gräberfeld in Majcichov¹²⁵ nachgewiesen. Schon als ausgeprägter zeitlicher und kultureller Horizont wurde sie in Gräbern und Keramik-Depotfunden von K. Willvonseder¹²⁶ in Österreich erkannt, wo sie mit Sicheladeln, Arm- und Spiralingen gut datiert ist. An Hand der ausgeprägten Bronzeformen in Gräbern (Sv. Peter),¹²⁷ sowie der Bronzehortfunde in der Südwestslowakei (Kamenín I–III,¹²⁸ Nové Zámky,¹²⁹ Malá nad Hronom,^{130, 131} Dunajská Streda,¹³² Vyškovce,¹³³), aber auch in Ungarn,¹³⁴ wird die untere Grenze dieser Kultur auch im Karpaten-

becken erkannt. Reineckes Einteilung in BB-1 und BB-2 wird wahrscheinlich für die Südwestslowakei und vermutlich auch Ungarn nicht gelten, weil diese Kultur sowohl auf Gräberfeldern als auch Siedlungen ohne markanten Unterschied bis in die Reinecke-Stufe BC weiterging,¹³⁵ als die Hügelgräberkultur mit ihren markanten Hügelbestattungen und ihrer eigenartigen Keramik bis zur Waag vorwärtsdrang.¹³⁶ Östlich der Waag kennen wir einstweilen keine echte mitteldonauländische Hügelgräberkultur.¹³⁷ Die Keramikfunde unter dem Grabhügel in Čaka bilden keine geschlossenen Funde und bieten daher keine Möglichkeit, uns zur detaillierten Chronologie der mittleren Bronzezeit näher auszusprechen. Die Bronzefunde, und zwar die offenen Ringe, die mondformigen Anhänger mit drei vertikalen Löchern und der Knopf mit Öse grenzen dagegen die Schlussphase des Gräberfeldes ab, die in der Reinecke-Stufe BC endet. Der Grabhügel in Čaka wurde daher erst nach dem Untergang dieses Gräberfeldes aufgeschüttet, was am frühesten in der jüngeren Bronzezeit geschehen konnte.

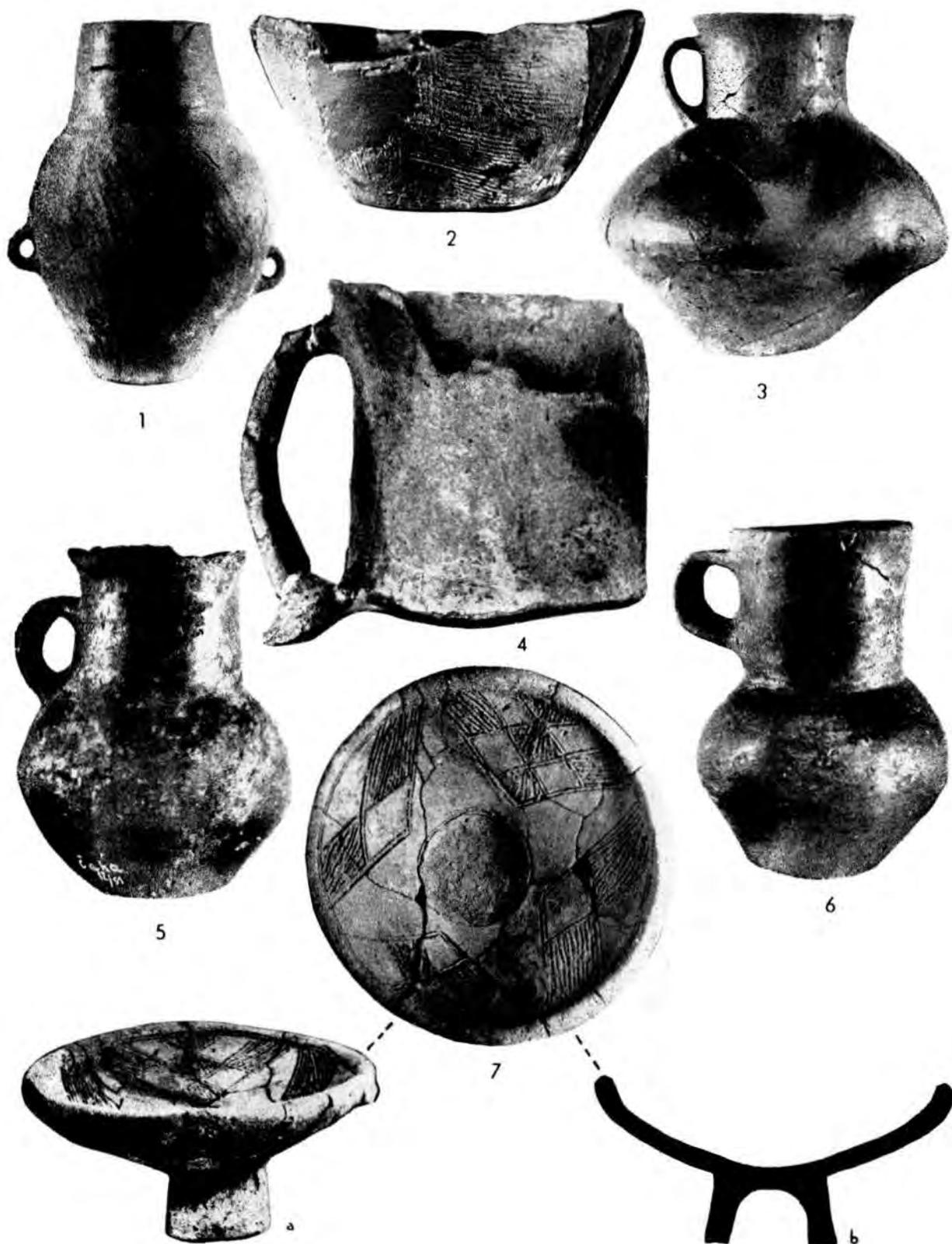
Das ausschliessliche Brandgräberfeld gehört in den Bereich der Nagyrév-Kultur, die im Gebiete der Südwestslowakei und in Transdanubien gewisse Abweichungen von der östlichen Gruppe im Theissgebiet aufweist.¹³⁸ Zeitlich reiht es sich in ihren älteren Horizont, welcher von J. B a n n e r und I. B ó n a¹³⁹ erkannt und ausgearbeitet wurde.

Die Funde von der Siedlung und dem Gräberfeld in Čaka wurden zum ersten Mal von B. N o v o t n ý bearbeitet und veröffentlicht, der sie in die slawonische Kultur einreichte.¹⁴⁰ Seit dem Erscheinen seiner Studie wurden die Erkenntnisse über diese Kultur in der Slowakei um die Ergebnisse zahlreicher systematisch durchforschten Lokalitäten (Malé Kosihy, Nitriansky Hrádok, Bajč, Hurbanovo, Dlhá nad Váhom, Kamenica nad Hronom u. a.)¹⁴¹ bereichert, so dass wir sie nun kulturell und zeitlich richtig einreihen können. In der Slowakei kann nur von einem Einfluss der slawonischen Kultur die Rede sein, jedoch nicht von einem selbständigen kulturellen und zeitlichen Horizont. Für ältere Einflüsse halten wir die Funde von Kreuzfusschüsseln mit Inkrustierung auf eine Art des Schnurabdruckes oder Furchenstiches (B. N o v o t n ý, l. c., Abb. 6: 1, 2, 9; 8: 2, 4). Nach den geschlossenen Funden ziehen wir den Schluss, dass dieser ältere Einfluss die Südwestslowakei am Ende der Dauer der kannelierten Kultur vom Kostelacer-Typus (Iža,¹⁴² Šiatoroš¹⁴³), in der Ostslowakei in Begleitung der kannelierten Kultur der

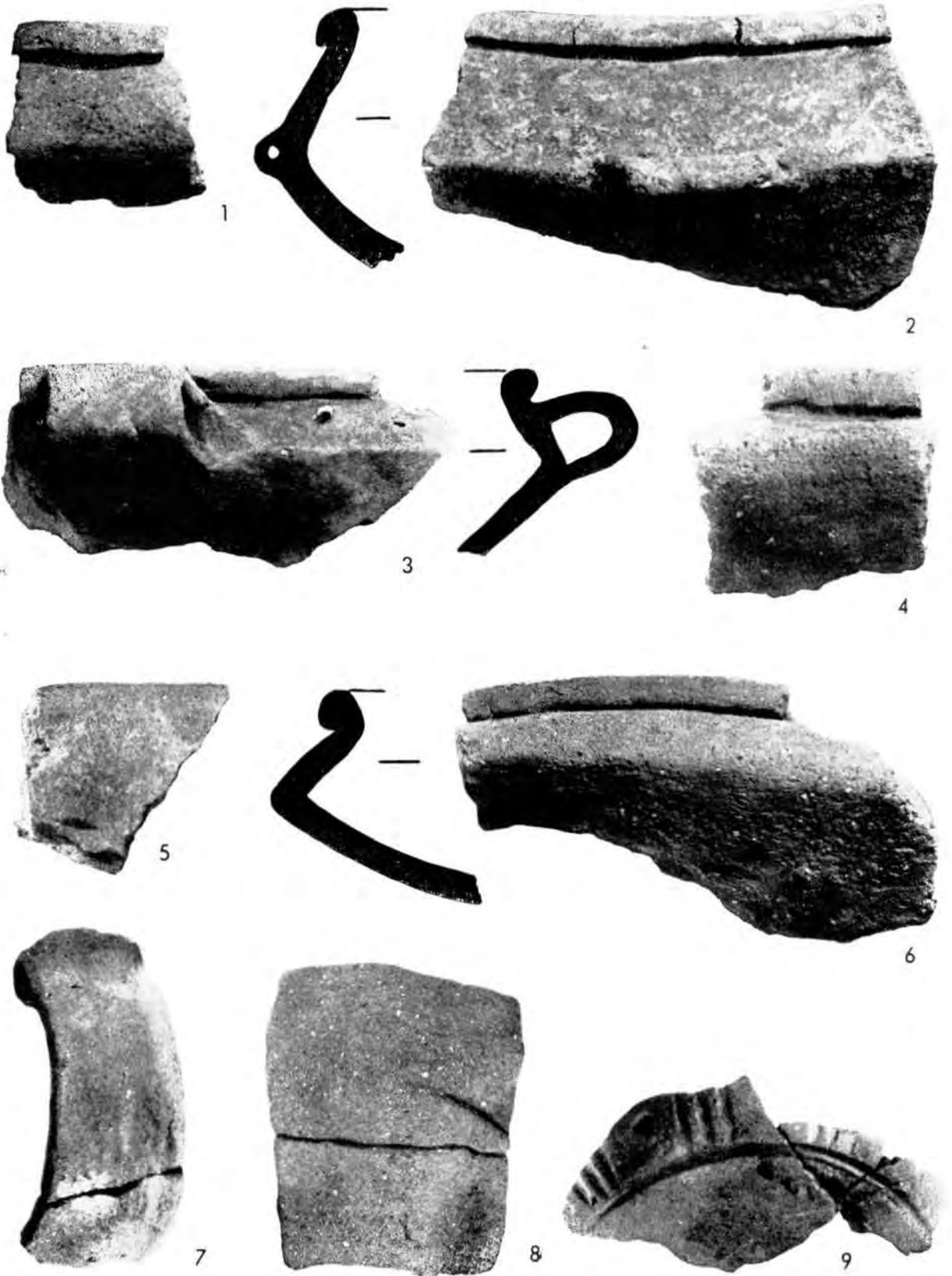
Stufe Viss (Dreveník).¹⁴⁴ In der Südwestslowakei korrespondiert der Kostelac-Typus mit dem Bošáca-Typus; bei beiden ist die Konzeption der Verzierung ein und dieselbe. Auf manchen Fundstellen, z. B. in Milanovce¹⁴⁵ und Buková¹⁴⁶ treten sie zusammen auf und sind von schnurverzierten Keramikscherben begleitet. Dieses Ornament kommt auch auf der Kreuzfuss-schüssel in Iža vor. Die südöstlichen Einflüsse am Ende des Äneolithikums (Kostelac- und ältere slawonische Kultur) korrespondieren in der Südwestslowakei zeitlich mit den späten kannelierten Siedlungen in der Ostslowakei und in dem Charakter der Besiedlung mit den Höhensiedlungen in Böhmen und Mähren.¹⁴⁷

Der spätere Eingriff der slawonischen Kultur, wohin wir auch das Brandgräberfeld und die Siedlung in Čaka reihen, äussert sich in der älteren Phase der Nagyrév-Kultur, welche im Eipel- und Grantal (Malé Kosihy) stratigraphisch der Hatvan-Kultur vorangeht.¹⁴⁸ Weiter im Westen, im Nitratl (Výčapy-Opatovce — unveröffentlicht)¹⁴⁹ geht sie zum Teil parallel mit der altbronzezeitlichen Nitra-Kultur. In der Nagyrév-Kultur in der Südwestslowakei äussert sich der spätere Eingriff der slawonischen Kultur ausschliesslich nur auf Kreuzfusschüsseln mit Schachbrett- oder anderem geometrischen inkrustierten Ornament (Taf. I: 7; III). Doch auch bei dieser Form ist der Kreuzfuss ein Erbe der mitteldonauländischen kannelierten (Pécelér)¹⁵⁰ Kultur, so dass der slawonische Bestandteil nur in der Konzeption der Schüssel und der inkrustierten Verzierung liegt. Den sonstigen Inhalt der slawonischen Kultur bildet nach der Auffassung von B. N o v o t n ý die Nagyrév-Kultur, einschliesslich jener Formen, die wir in der zeitgleichen Glockenbecherkultur an der mittleren Donau,¹⁵¹ in derselben Schnurkultur in Mähren¹⁵² und in der Loretto-Gruppe im Burgenland¹⁵³ finden. Es ist nur selbstverständlich, dass der slowenische Forscher J. K o r o š e c¹⁵⁴ — bis auf die Fusschüsseln — das übrige von B. N o v o t n ý veröffentlichte Material für eine einheimische und nicht slawonische Kulturäusserung hält. Die Benennung *slawonische Kultur* für den selbständigen zeitlichen und kulturellen Horizont am Übergang in die ältere Bronzezeit in der Südwestslowakei und in Transdanubien ist nicht entsprechend und dieser Horizont kann im Rahmen der vorgeschichtlichen Entwicklung des Karpatenbeckens allein in die ältere Phase der Nagyrév-Kultur eingereiht werden (Nagyrév I).

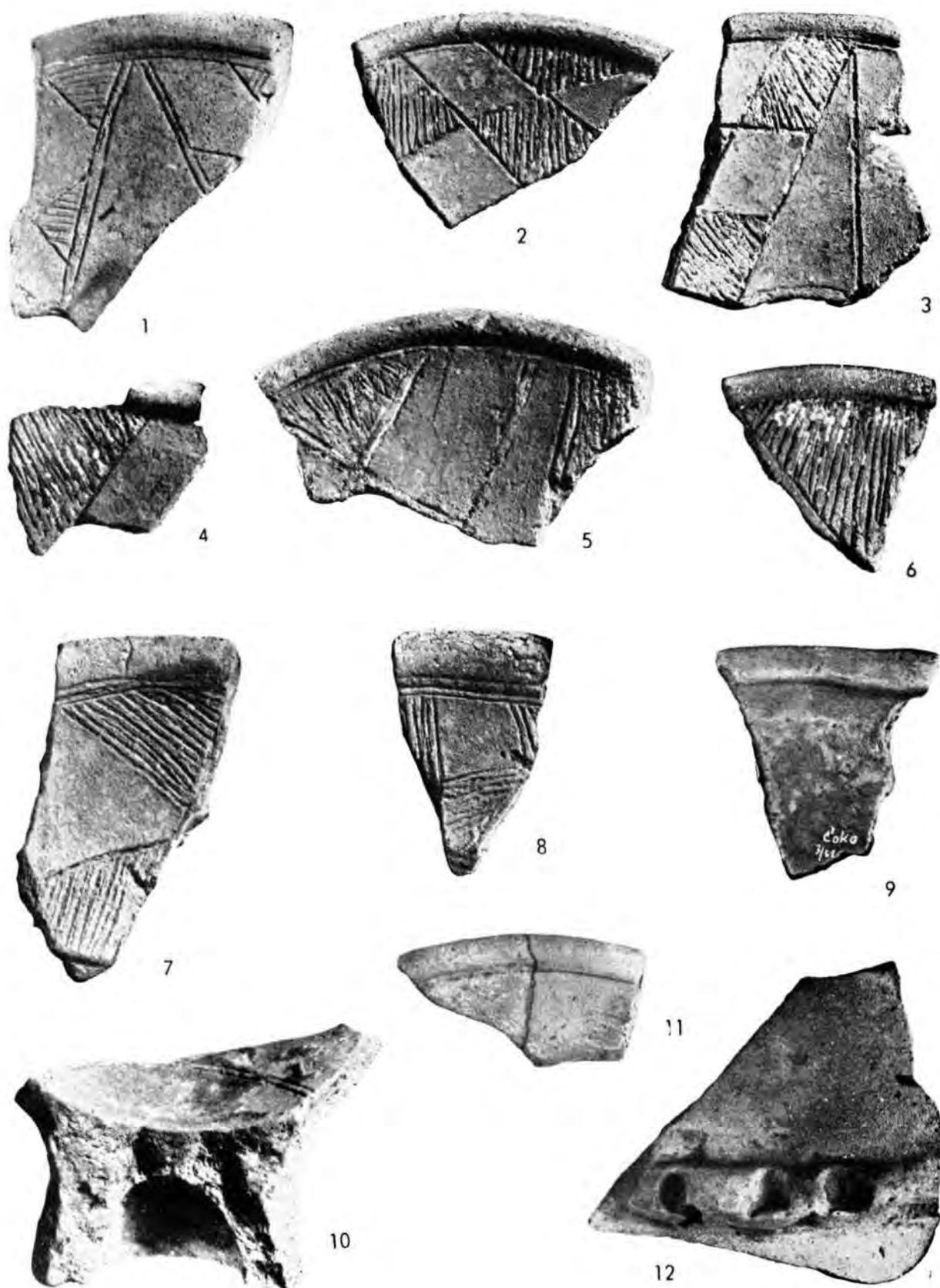
Übersetzt von E. Gyulaiová und L. Kramerová

Tab. I. Čaka - mohyla (Hügelgrab). Keramické nálezy zo žiarových hrobov spod plášťa mohyly (Keramische Funde aus unter dem Grabhügelhelm liegenden Brandgräbern). 1 - hrob (Grab) 4; 3 - hrob (Grab) 5; 4-7a/b - hrob (Grab) 8. Foto J. Krátky.

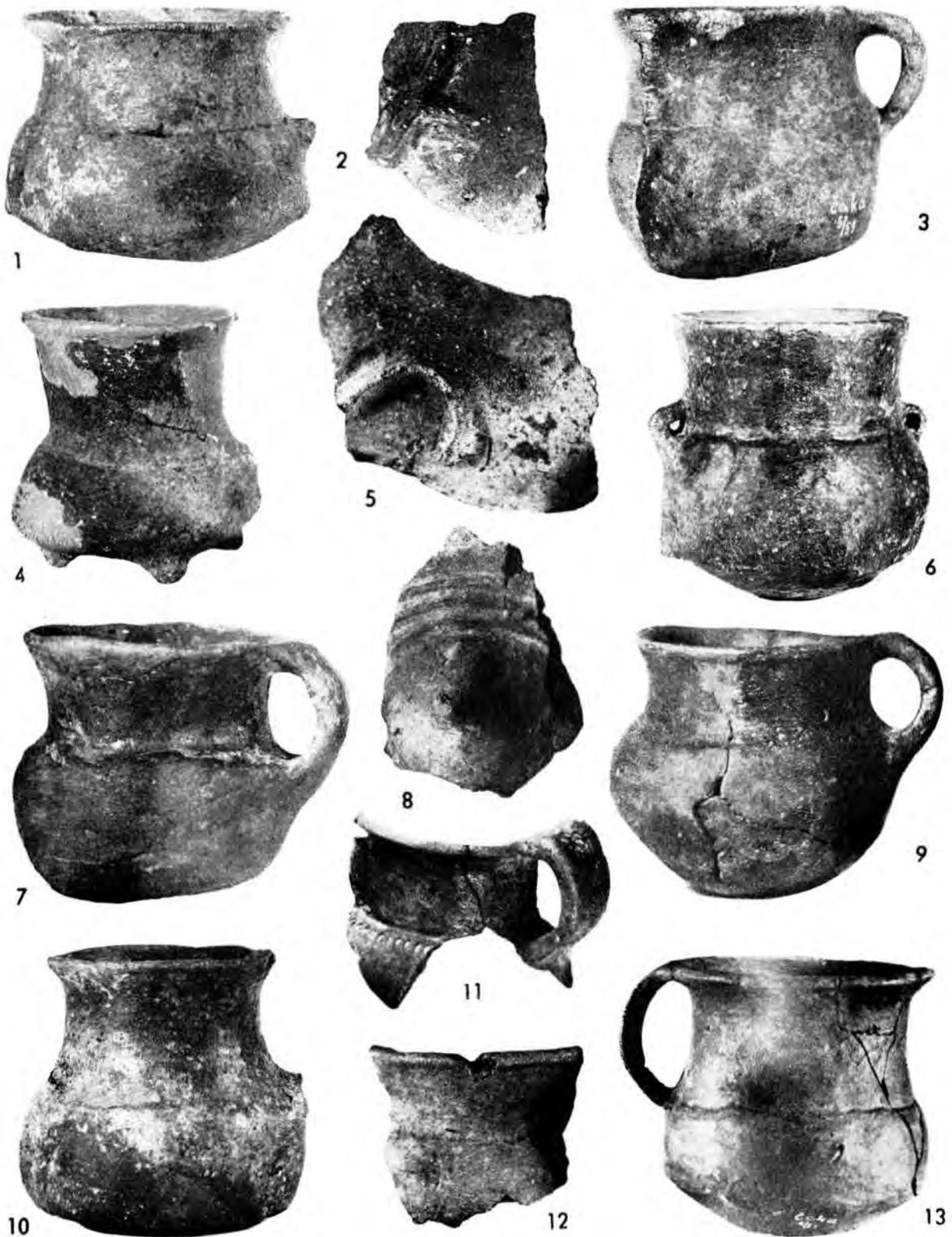
Tab. II. Čaka - mohyla (Hügelgrab). 1-6, 8 - črepy z nagyrévskej kultúry (Scherben der Nagyrév-Kultur); 7, 9 - črepy z mohylovej kultúry (Scherben der Hügelgräberkultur). Všetko z druhotných polôh v násype mohily - sv štvrt (alles aus sekundären Lagen in der Hügelauflage - NÖ Teil). Foto J. Krátky.

Tab. III. Čaka — mohyla (Hügelgrab). Črepy nagyrevskej kultúry z druhotných polôh v násype mohyly — sv štvrt
 (Scherben der Nagyrev-Kultur aus sekundären Lagen in der Hügelauflschüttung-NÖ Teil). Foto J. Krátky.

Tab. IV. Čaka – mohyla (Hügelgrab). Keramické nálezy mohylovej kultury z druhotných polôh v násype mohyly – sz a sv štvrte (Keramische Funde der Hügelgräberkultur aus sekundären Lagen in der Hügelaufschüttung – NW und NÖ Teile). Foto J. Krátky.

Tab. V. Čaka -- mohyla (Hügelgrab). Keramické nálezy mohylovej kultúry z kostrových hrobov a z násypu mohyly (Keramische Funde der Hügelgräberkultur aus Skelettgräbern und der Hügelauflschüttung). 3 - hrob (Grab) 6; 10 - hrob (Grab) 7; 13 - z pôvodnej černoze pod pláštom (aus der ursprünglichen Schwarzerde unter dem Grabhügelhelm); ostatné - z násypu mohyly (übriges - aus der Hügelauflschüttung). Foto J. Krátky.

1

2

3

4

5

5a

Tab. VI. Čaka - mohyla (Hügelgrab). Keramika zo žiarového hrobu II (Keramik aus dem Brandgrab II).
Foto J. Krátky.

1

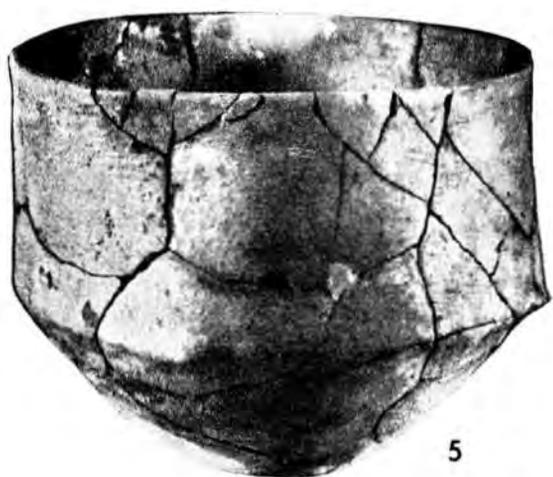
2

3

4

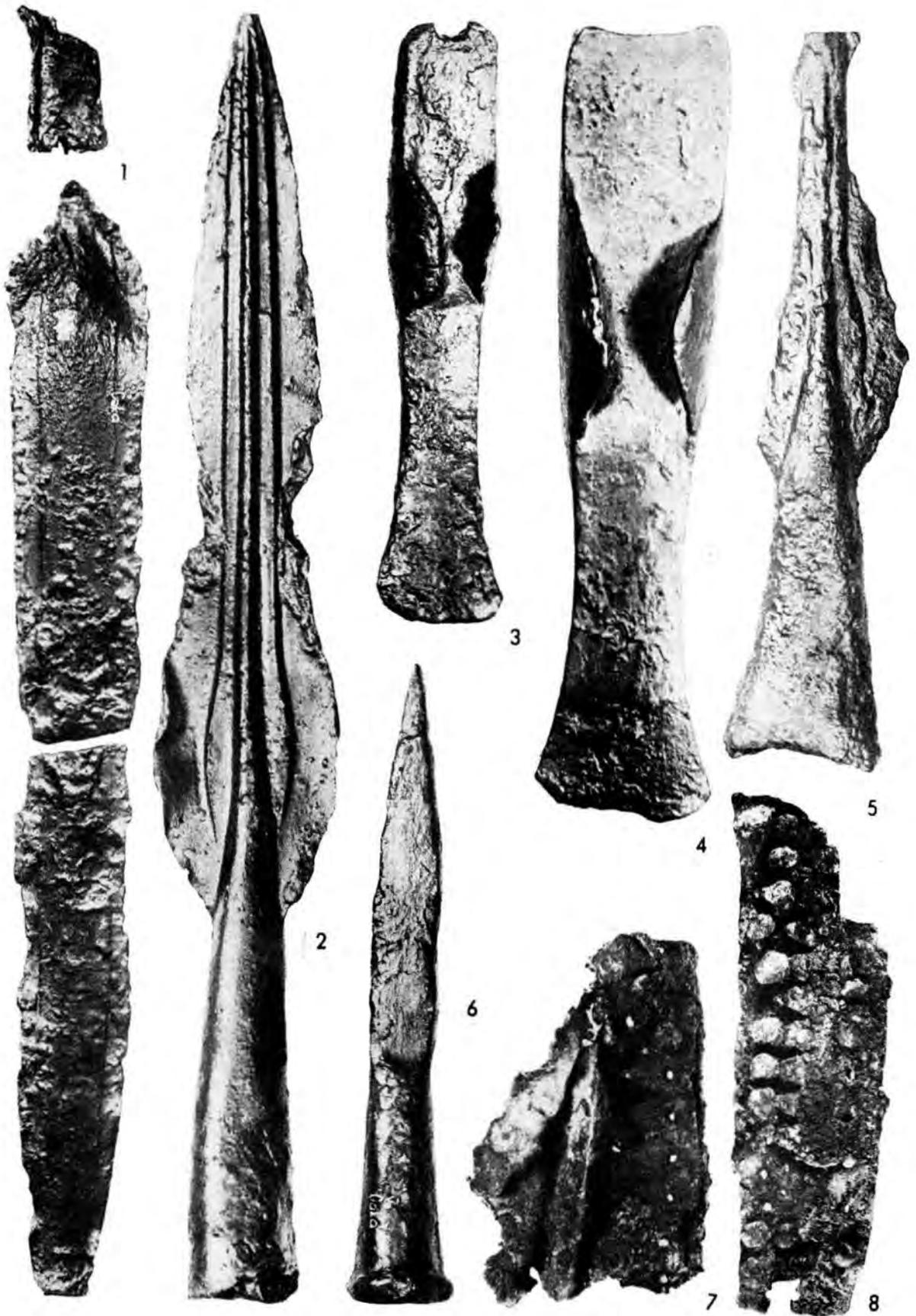

5

6

Tab. VII. Čaka – mohyla (Hügelgrab). 1–4 – keramika zo žiarového hrobu III (Keramik aus dem Brandgrab III);
5, 6 – keramika zo žiarového hrobu II (Keramik aus dem Brandgab II). Foto J. Krátky.

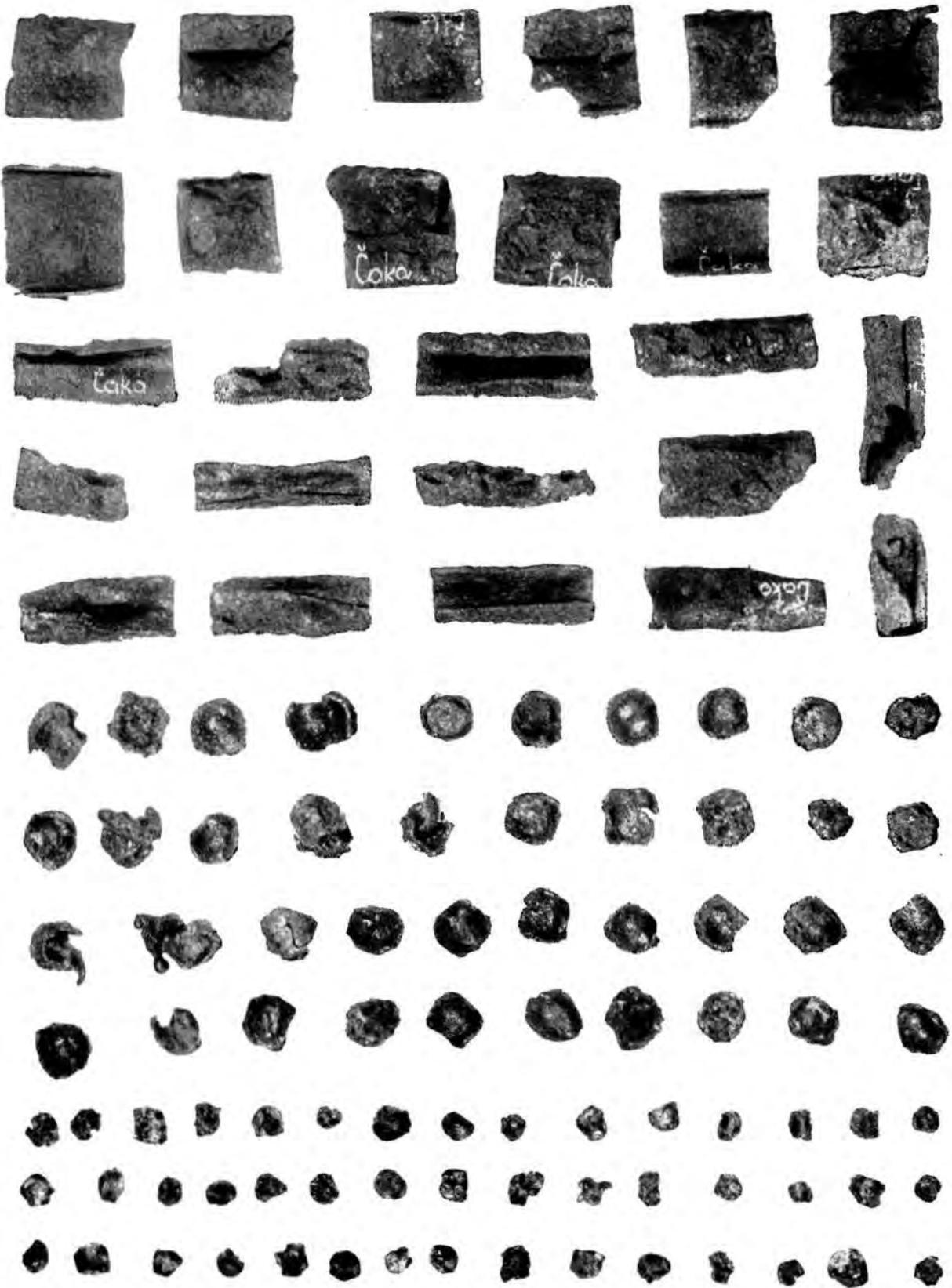
Tab. VIII. Čaka — mohyla (Hügelgrab). 1—6 — bronzové zbrane (Bronzewaffen); 7, 8 — zlomky z bronzového panciera (Bronzepanzerbruchstücke). Všetko zo žiarového hrobu II (Alles aus dem Brandgrab II). Foto J. Krátky.

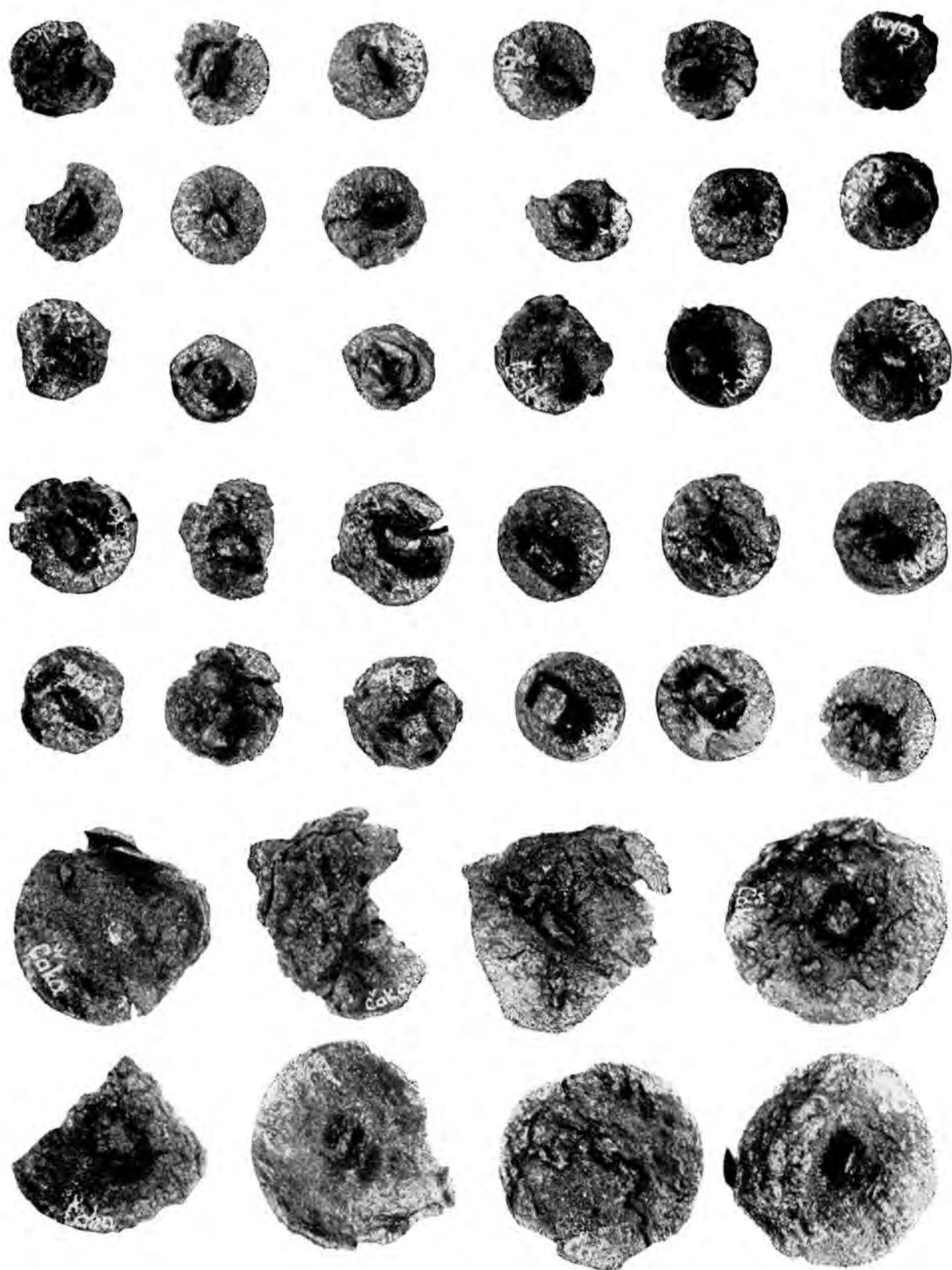
Tab. IX. Čaka – mohyla (Hügelgrab). Zlomky z bronzového panciera zo žiarového hrobu II (Bronzepanzerbruchstücke aus dem Brandgrab II); ca 1 : 1. Foto J. Krátky.

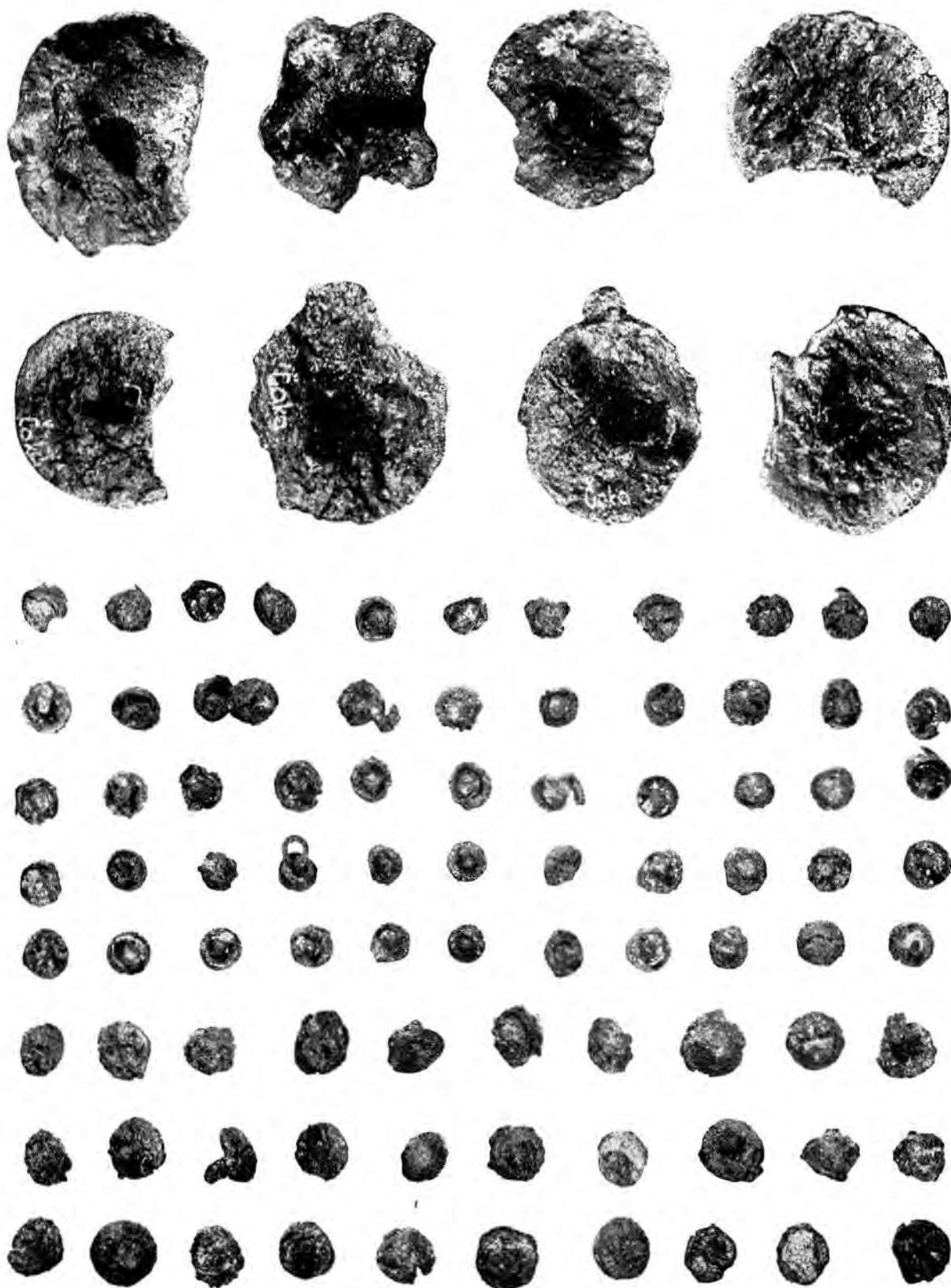
Tab. X. Čaka – mohyla (Hügelgrab). Druhá skupina zlomkov z bronzového panciera zo žiarového hrobu II (Zweite Gruppe von Bronzepanzerbruchstücken aus dem Brandgrab II); ca 1:1. Foto J. Krátky,

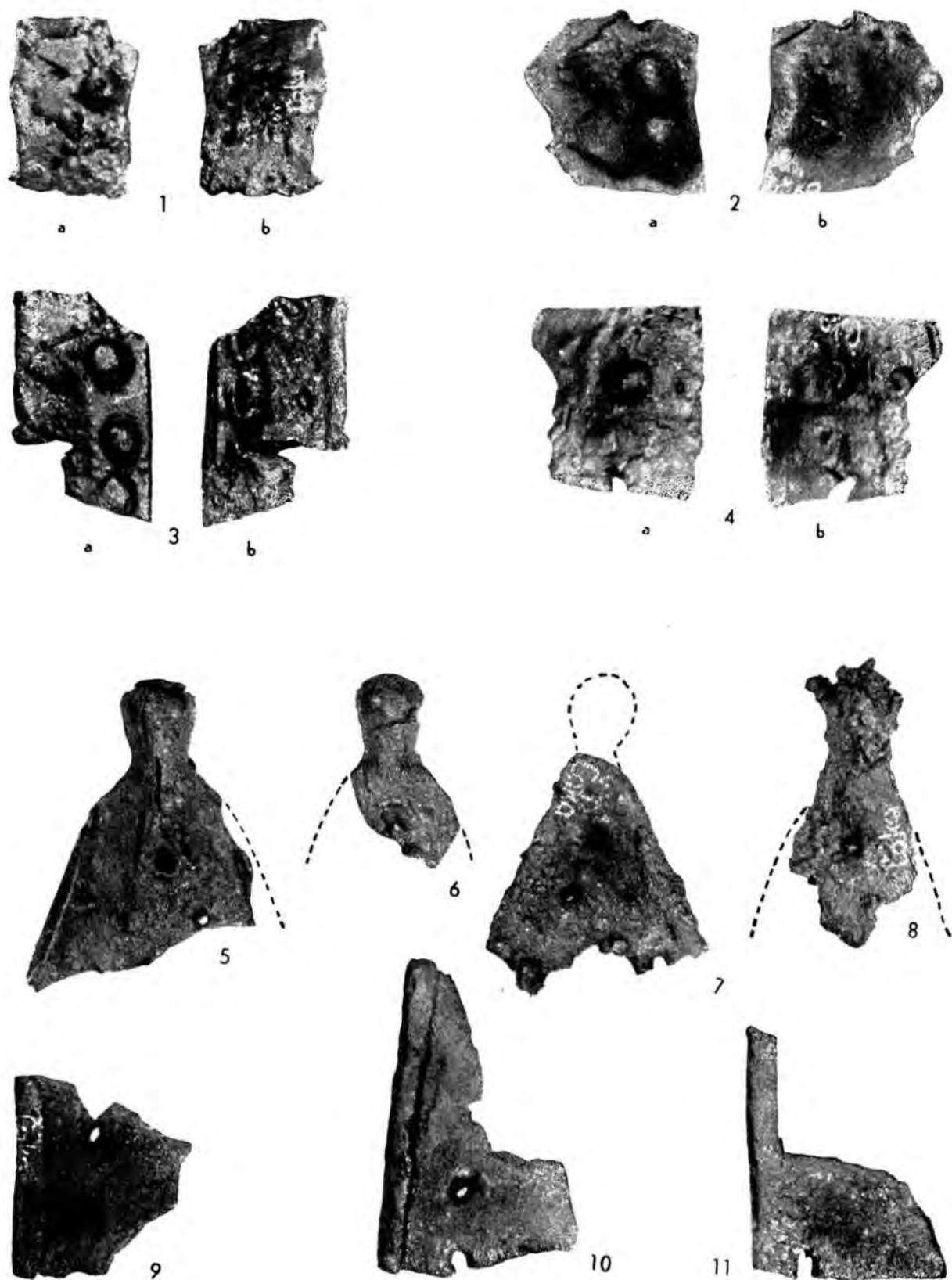
Tab. XI. Čaka — mohyla (Hügelgrab). Bronzové objímky a pukličky zo žiarového hrobu II (Bronzknäufe und Buckeln aus dem Brandgrab II); ca 1 : 1. Foto J. Krátky.

Tab. XII. Čaka — mohyla (Hügelgrab). Bronzové klince, pukličky a nášivky zo žiarového hrobu II (Bronzenägel, Buckeln und Aufnähebleche aus dem Brandgrab II); ca 1 : 1. Foto J. Krátky.

Tab. XIII. Čaka — mohyla (Hügelgrab). Bronzové klince (hore) a nity z panciera (dole) zo žiarového hrobu II (Bronzenägel (oben) und Panzernieten (unten) aus dem Brandgrab II); ca 1 : 1. Foto J. Krátky.

Tab. XIV. Čaka - mohyla (Hügelgrab). Bronzové predmety zo žiarového hrobu II (Bronzegegenstände aus dem Brandgrab II). 1a, b - 4a, b - ukážky prinítovania ozubených pásov k okrajom panciera (Beispiele des Annietens der gezackten Bänder zu den Panzerrändern).

MLADOHALŠTATSKÉ POPOLNICOVÉ POHREBISKO VO VRÁDIŠTI

MAGDA PICHLEROVÁ

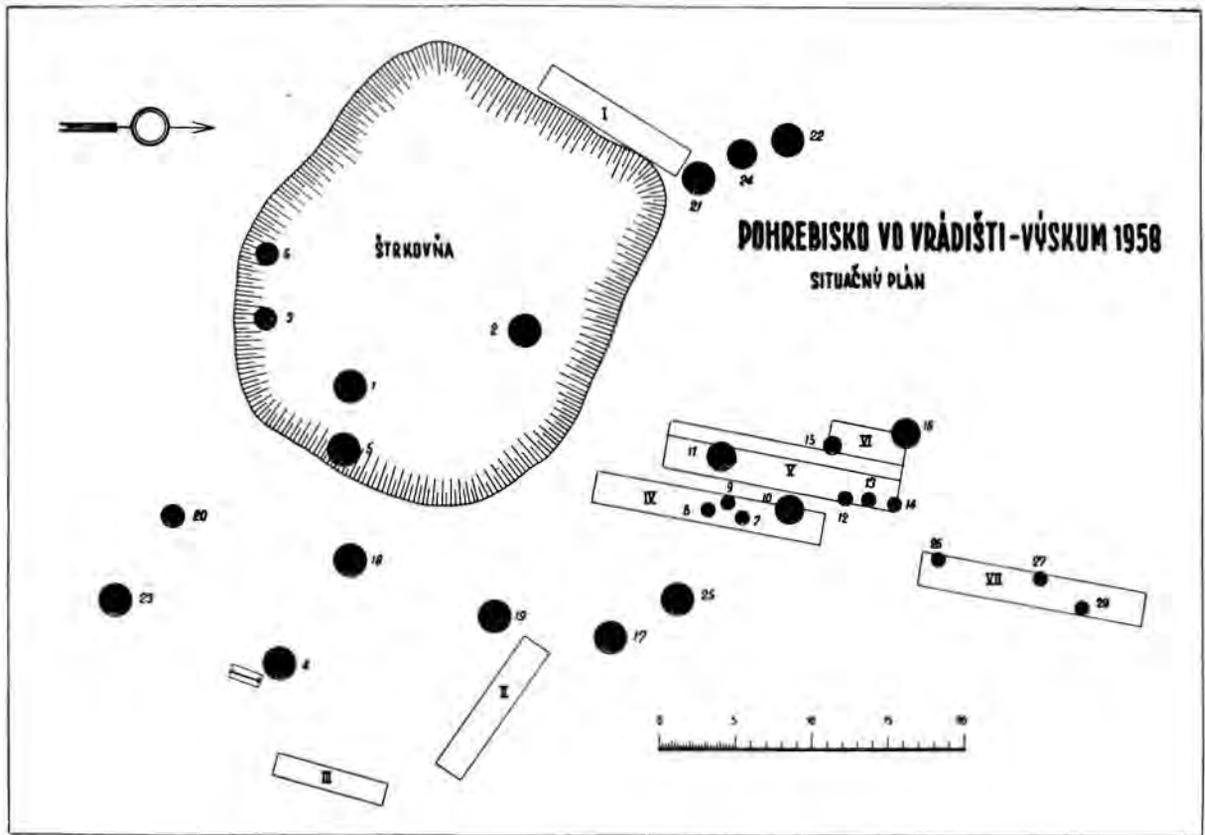
V rámci plánovaných záchranných výskumov na slovenskom Pomoraví, vykonávaných archeologickým oddelením Slovenského múzea v Bratislave, z poverenia a v spolupráci s Archeologickým ústavom SAV v Nitre, uskutočnil sa v lete roku 1958 záchranný výskum na popolnicovom pohrebisku vo Vrádišti pri Skalici na Slovensku.

Pohrebisko je pri železničnej trati medzi stanicou Kátov a Skalica (pri kilometrovníku 73,3) severne od obce Vrádište, v katastrálnej časti nazývanej „Dlhé pole za štrekou“. Rozprestiera sa na miernej vyvýšenine, ktorá prechádza v inundačnú nížinu k rieke Morave. Už pri stavbe železničnej trate, v rokoch 1887—1891, údajne zničili robotníci v týchto miestach veľa nádob. Berúc do úvahy hodnotovnosť tohto ústneho podania možno predpokladať, že pohrebisko sa rozprestiera po oboch stranách dnešnej železnice. Ale výskumom roku 1958 preskúmala sa iba časť pohrebiska za železničnou traťou smerom k rieke Morave (pozri mapu).

Prvé doklady o existencii tohto popolnicového pohrebiska pochádzajú z roku 1933, keď našiel M. Vašečka na svojom poli (v miestach minuloročného výskumu) pri vyberaní štrku pre stavbu svojho domu niekoľko nádob. Dve misky z tohto nálezu dostali sa roku 1934 do zbierok Slovenského múzea v Bratislave. Presný počet vtedy nájdených nádob, ako aj bližšie nálezové okolnosti dnes už nie sú zistiteľné.¹ Pravdepodobne patria k nim i tri miskovitité nádoby (typologicky zhodné s keramikou získanou z výskumu), ktoré boli umiestnené na MNV v Skalici.² V literatúre sa uvádza,³ že sa našli pravdepodobne v katastri mesta Skalica, čo nevyučuje domnienku, že pochádzajú z vrádištského pohrebiska. Cez pohrebisko totiž prechádza

rozhranie katastra Skalica—Vrádište a preto je možné, že miskovitité nádoby vsutku pochádzajú zo skúmaného pohrebiska, ak spomínané pohrebisko siaha za spomenuté katastrálne rozhranie. Možno pochádza z tohto pohrebiska i črepový materiál, ktorý K. A n d e l za svojho pôsobenia v Skalici získal vo Vrádišti.⁴ Pri objavení tejto lokality ako aj v nasledujúcich rokoch archeologický výskum sa tu nerobil.

Dnes všetky pozemky v spomenutej časti obce Vrádište obhospodaruje JRD, ktoré na ploche pohrebiska otvorilo na jar roku 1958 pre miestne požiadavky malú štrkovňu. Preto buldozér na väčšej ploche odhrnul ca 50 cm hrubú humusovú vrstvu, pričom na rozhraní tejto vrstvy a štrku narazil na skupinky nádob. Podpredseda MNV v Skalici V. G a b r i š a riaditeľ Okresného múzea v Skalici J. V y d a r e n ý s veľkým porozumením zachraňovali celé nádoby. O svojej práci podali ihneď hlásenie, na základe ktorého sa na ohrozenej lokalite uskutočnil trojmesačný výskum záchranného charakteru. Výskum sa najskôr zamerl na preskúmanie tej časti plochy, z ktorej buldozér odhrnul povrchovú vrstvu, pretože v žltom štrkovom podloží sa ešte črtali čiernošedé škrvny. Boli to dná hrobových jám s fragmentmi nádob a črepmi (hroby 1—6). S cieľom získania presného obrazu o spôsobe pochovávaní na tomto pohrebisku výskum sa rozšíril ďalej na preskúmanie ešte neporušenej časti pohrebiska. No tromi zisťovacími sondami o dĺžke 7 až 10 m a šírke 2 m, v blízkosti exploatácie štrku, neprišlo sa na žiaden hrob. Až v ďalších sondách — IV, V a VI, ktoré mali podobné rozmery a smerovali ku skalickému katastru, objavili sa hroby 7 až 16. Počas krátkej prestávky

vo výskume vedenie JRD neplánovane a bez vyznania znovu poslalo na lokalitu buldozér, ktorý nepravidelne zhrnul povrchovú vrstvu v ďalšej časti pohrebiska. Preto výskum musel sa zase orientovať na vybrané viac-menej porušené hrobových celkov, črtajúcich sa v štrkovej vrstve (hroby 17–25). Poslednou sondou 15 m dlhou a 2 m širokou sa získali ešte tri hroby. Celkove sa na tomto pohrebisku vybralo 28 popolnicových hrobov.⁵

Väčší počet rozvlečených črepov v zemi, ktorú buldozér navršil na okraji odkrytej plochy, poukazuje na nezistiteľný počet zničených hrobov. Medzi črepmi sa našli tiež nástroje štiepanej industrie. Až pri odkrývaní prvej vrstvy v sonde IV, V a VI sa súčasne zistilo, že v týchto miestach bolo tiež staršie eneolitické osídlenie. Získané zlomkovité pamiatky, ako črepy zdobené brázdovým vpichom, kamenná a medená sekerka, ležali v hĺbke 10 cm, maximálne 20 cm pod povrchom. Žiadna kultúrna vrstva sa nezistila. Ak na tejto ploche boli určité celky, úpravou pôdy sa rozorali a zničili. V sonde VII, ktorá bola položená najďalej od štrkovne, sa na nálezy z tohto obdobia neprišlo. Vychádzajúc z týchto poznatkov, môžeme sa domnievať, že sa tu rozprestierala v mladšej dobe kamennej osada prechodného charakteru.⁶

Záchranným výskumom vo Vrādišti preskúmala sa iba časť popolnicového pohrebiska, ktorého rozloha zatiaľ nie je známa. Prvé pamiatky získané ešte roku 1933 zhodne zaraďujú J. Eisner a V. Budinský-Krička do okruhu platňickej kultúry, ktorá zasiahla i severnú časť západného Slovenska. Doteraz o rozšírení tejto kultúrnej skupiny na Slovensku vieme iba z ojedinelých a nedostatočne zverejnených pamiatok.⁷ Výskumom získaný materiál zo všetkých hrobov, okrem hrobu 6, tvorí jednoliaty celok, ako to dokazuje ďalší rozbor keramického a kovového materiálu. Keramický súbor označený ako hrob 6 nepatrí do okruhu platňickej kultúry. Možno iba ľutovať, že tento odlišný a závažný keramický súbor bol buldozérom natoľko porušený, že sa nedalo zistiť ani rozmiestenie nádob ani ich presný počet. S určitou nemožno ani tvrdiť, či ide o hrobový celok. Pri jeho vyberaní sa javil tento nález ako porušený žiarový hrob, ale nedohorené ľudské kosti sa nenašli. Možno pripustiť domnienku, že ich buldozér odtlačil, keďže z keramického materiálu chýbajú aj dolné partie nádob. Obsah hrobu tvorili iba črepy s novými lomami, poukazujúc, že tieto nádoby boli pôvodne celé. Z nich sa podarilo zostaviť iba jednu tenkostennú nádobku a niektoré partie šálok a misiek. Tenko-

stenná hlboká miskovitá nádobka má vyhnuté nízke hrdlo, oddelené od polguľovitého tela s kruhovým dnom do vnútra mierne vtláčeným. Telo je na povrchu od hrdla ku dnu plytko žliabkované. Ďalej sa našli fragmenty tenkostenných ostro profilovaných šálok s uškom cez hrdlo a hrubších kónických misiek s okrajom von kónicky roztvoreným a malým pásikovým uškom pod hrdlom. Z vonkajšej strany sú na povrchu úmyselne zdrsnené. Spolu so spomenutými tenkostennými pamiatkami sa našli aj črepy z väčších nádob, azda zásobníc, ktorých povrch je od okraja zvislo žliabkovaný. Majú nízke, mierne von vyhnuté hrdlo, prechádzajúce v baňatosť bez zvýraznenia tohto prechodu plastickou presekávanou páskou, tak ako majú niektoré maďarovské zásobnice.⁸ Podobne zdobené sú i črepy menších hrncovitých nádob s nevyznačeným hrdlom. Jeden takýto črep má široké pásikové uško silne sploštené k stene nádoby. (Obr. 1a: 1–3.)

Ako uvádza J. Eisner, črepy s ryhovaným povlakom sa našli vo Vrádišti už roku 1932.⁹ A. Loubal ich pri súhrnnom spracovaní zaradil v tej dobe do ním vyhranenej mladobronzovej kultúrnej skupiny s keramikou „zvisle ryhovanou“, opierajúc sa hlavne o črepy z nádob na povrchu s povlakom zvislo prstom žliabkovaným.¹⁰ V poslednej dobe J. Říhovský a J. Paulík zhodne poukázali na začlenenie pamiatok zvislo žliabkovanej keramiky z juhozápadného Slovenska k velatickej kultúre.¹¹ Novozískaný materiál z keramikého súboru označený ako hrob 6 môžeme zaradiť k spomenutej kultúre. Do staršej fázy velatickej kultúry patria najmä profilované šálky s uškom neprevyšujúcim okraj.¹² Aj ostatný materiál, i keď zlomkovitý, patrí horizontu BD–HA (Reinecke).

Podobne i kusý materiál z objektu A sa odlišuje od mladohalštatských nálezov. Z tohto objektu sú dve kónické misky s malým uškom umiestneným pod okrajom; majú analógie v miskách mladšej doby bronzovej (obr. 1a: 4). Sú zhodné s miskami z Velatic¹³ i z lužických žiarových hrobov.¹⁴ Podľa obsahu patrí tento nález k neznámemu sídliskovému objektu, ktorý bol poľnými prácami zničený. Viac podobných nálezov na preskúmanej ploche sa nezistilo. K týmto mladobronzovým pamiatkam nám povie viac ďalší výskum lokality.

Výskumom sa preskúmala časť mladohalštatského popolnicového pohrebiska, z ktorého sa získalo najviac pamiatok. I pri malom počte odkrytých hrobov získalo sa množstvo keramikého a kovového materiálu, ktorý je prínosom k poznaniu platěnickej kultúry u nás.¹⁵ Najprv podávam súpis starších a ojedinelých pamiatok získaných pred výskumom.

V zbierkach Slovenského múzea v Bratislave sa nachádza:

Miskovitá nádobka s kónickým spodkom, s baňatosťou v hornej tretine a oddeleným nízkym oblúkovitým hrdlom. Je čierosivej farby, na hrdle a baňatosťi so stopami tuhovania. Rozmery: v 9,5 cm, Ø ú 15,5 cm, Ø d 6 cm. (Obr. 3: 1.)

Vyššia kónická miska s mierne dovnútra vtiahnutým okrajom, farby hnedej. Rozmery: v 9 cm, Ø ú 20 cm, Ø d 8 cm. (Obr. 3: 2.)

Na Miestnom národnom výbore v Skalici boli uložené.¹⁶

Miskovitá nádobka s kónickým spodkom a nízkym prehnutým hrdlom. Na najväčšom obvode pod hrdlom sú štyri kužeľovité hrbolčeky. Je hnedá.

Bañatá tenkostenná miska, striebrišto tuhovaná.

Kónická miska s dovnútra zalomeným okrajom so zaobleným lomom, farby tmavosivej.

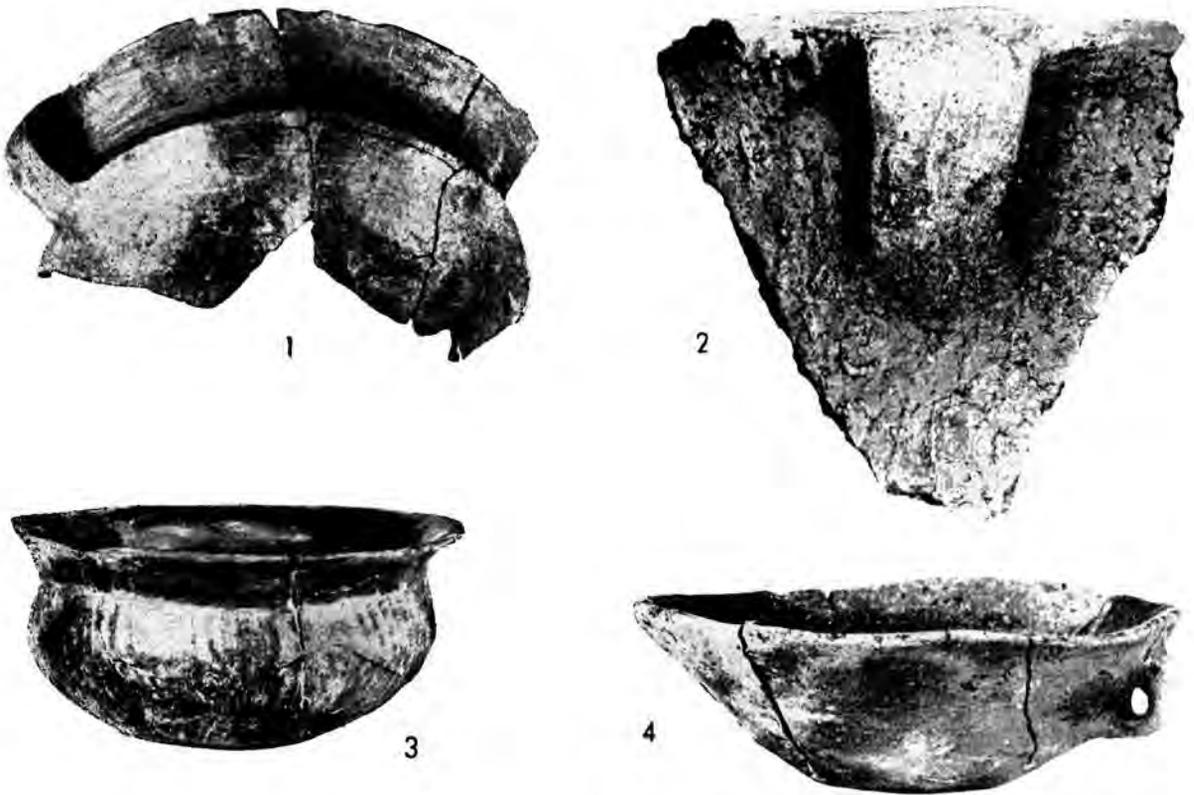
Nálezy z hrobov zničených roku 1958 pred výskumom:

Veľká dvojkónická nádoba so zaobleným vydutím a nízkym kónickým hrdlom s vyhnutým okrajom, na baňatosťi pod hrdlom zdobená zvislými plytkými žliabkami; je čiernej farby. Rozmery: v 30 cm, Ø ú 21 cm, Ø d 10 cm, najv. Ø 37 cm. (Obr. 3: 3.)

Vázovitá nádobka s kónickým spodkom, so zaoblenou baňatosťou v hornej polovici a s oddeleným nízkym hrdlom s okrajom mierne von vyhnu-

Obr. 1. Vrádište. Poloha pohrebiska; situačný náčrt.

Obr. 1a. Vrádište. 1–3 – keramika z hrobu 6; 4 – miska z objektu A.

tým, farby hnedej. Rozmery: v 16,5 cm, $\emptyset$ ú 17 cm, $\emptyset$ d 7,5 cm, najv. $\emptyset$ 23 cm. (Obr. 2: 15.)

Vázovitá nádoba s kónickým spodkom, so zaoblenou baňatosťou v hornej tretine a s nízkym, trochu kónickým hrdlom; farby čiernej, miestami hnedej. Rozmery: v 13,5 cm, $\emptyset$ ú 12,5 cm, $\emptyset$ d 9 cm, najv. $\emptyset$ 18,5 cm. (Obr. 2: 12.)

Vyšší *hrniec* so zaobleným okrajom a dvoma protiahlymi polkruhovými uškami pod okrajom; farby červenohnedej; zdobený pod hrdlom radom krátkych vrypov. Rozmery: v 14 cm, $\emptyset$ ú 14 cm, $\emptyset$ d 8,5 cm. (Obr. 2: 16.)

Hrniec so zaobleným okrajom s dvoma polkruhovými uškami oproti sebe, farby žltohnedej, asymetrický. Rozmery: v 14 cm, $\emptyset$ ú 13 cm, $\emptyset$ d 9,5 cm. (Obr. 2: 11.)

Hrniec so zaobleným okrajom, pod ktorým sa zachovali dva jazykovité výčnelky. Pravdepodobne boli štyri, ale druhá polovica hrnce je doplnená. Farba svetlohnedá. Pri jednom výčnelku začína rad plytkých jamiek smerujúcich k chýbajúcej časti. Rozmery: v 13 cm, $\emptyset$ ú 14 cm, $\emptyset$ d 8 cm. (Obr. 2: 13.)

Plochá *pokrievka* okrúhleho tvaru, s plastickým výčnelkom v strede, farby svetlohnedej. Rozmery: $\emptyset$ 15 cm, hrúbka 0,7–1 cm. (Obr. 2: 11.)

Vyššia *kónická miska* s mierne dovnútra vtiahnutým okrajom, farby hnedej, miestami šedej. Vo vnútri farby šedej, so stopami tuhovaných pásov, usporiadaných v trojuholníkový ornament. Rozmery: v 10 cm, $\emptyset$ ú 22 cm, $\emptyset$ d 9 cm. (Obr. 2: 3.)

Kónická miska s dovnútra vtiahnutým okrajom, farby čiernohnedej. Rozmery: v 7 cm, $\emptyset$ ú 21 cm, $\emptyset$ d 8 cm. (Obr. 2: 6.)

Polgulovitá miska s ústím mierne dovnútra vtiahnutým. Farby šedej. Okraj má hladný a tuhovaný. Rozmery: v 5 cm, $\emptyset$ ú 8 cm. (Obr. 2: 4.)

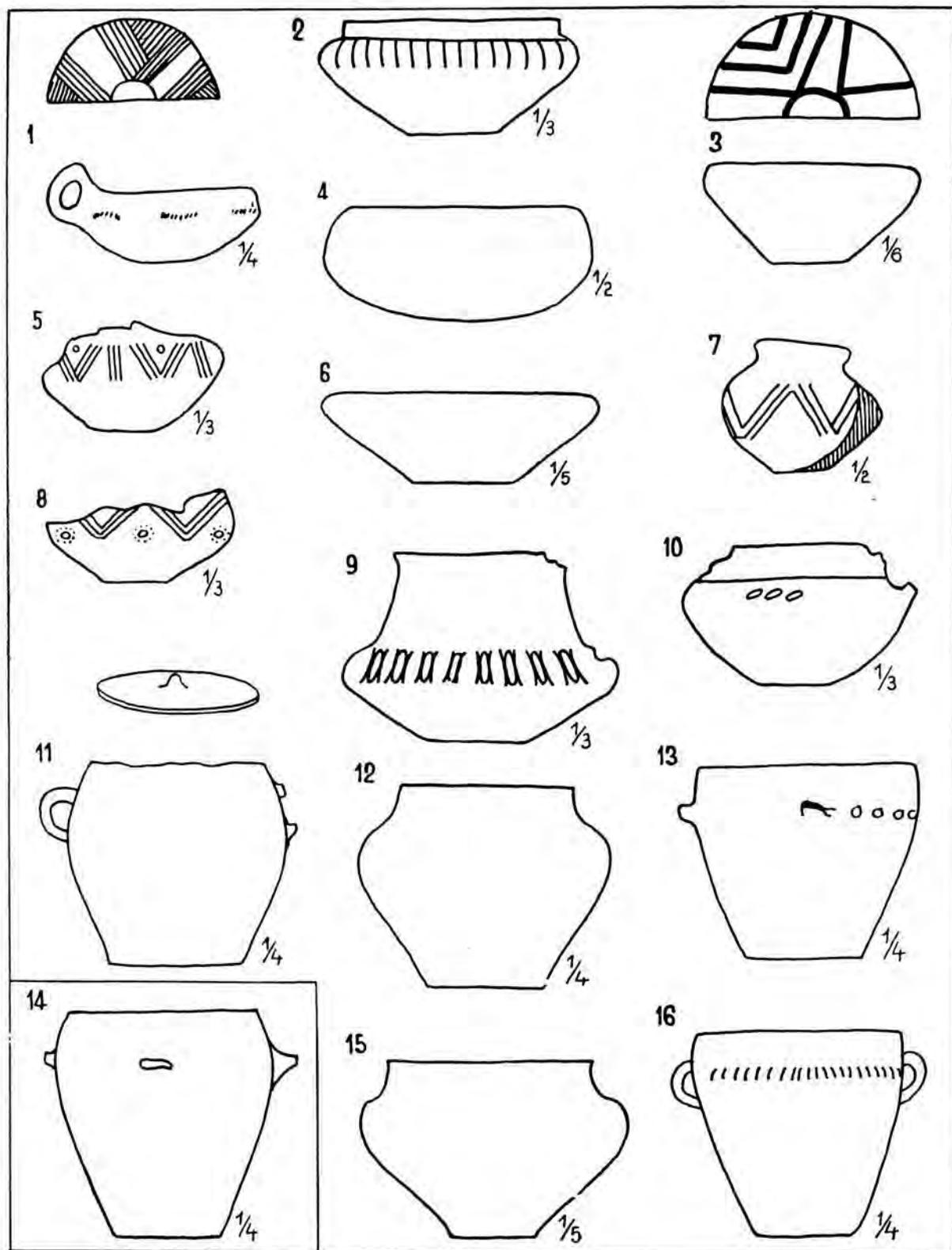
Dvojkónická miska so zaobleným lomom a nízkym valcovitým hrdlom. Kruhové dno má dovnútra vtlačené. Farby sivohnedej. Na baňatosťi je zdobená plytkými žliabkami. Rozmery: v 6 cm, $\emptyset$ ú 11,5 cm, $\emptyset$ d 4,5 cm. (Obr. 2: 2.)

Krčiaztek s dvojkónickým telom s ostrým lomom a oddeleným vyšším hrdlom. Kruhové dno je mierne dovnútra vtlačené. Farby čiernej, so stopami tuhovania. V hornej časti baňatosťi je zdobený plastickými rebrami. Uško, ktoré chýba, siahalo od okraja až po rozhranie hrdla a tela. Rozmery: v 10 cm, $\emptyset$ ú 10,5 cm, $\emptyset$ d 5,5 cm, najv. $\emptyset$ 15 cm. (Obr. 2: 9.)

Krčiaztek s baňatým telom a nízkym oddeleným hrdlom. Farby čiernohnedej, ku dnu hnedej. Na

rozhraní hrdla a baňatosti je časť pásikového uška. Pod hrdlom je zdobený oproti sebe umiernenými skupinkami troch plytkých jamiek. Rozmery: v 7,5 cm, Ø ú 10 cm, Ø d 4,5 cm. (Obr. 2: 10.)

Fragment miniatúrnej vázičky s guľatým telom a nízkym prehnutým okrajom. Pravdepodobne bola dvojitá. Farby žltej, so stopami tuhovania. Rozmery: v 4,5 cm, Ø ú 3 cm, Ø d 5 cm. (Obr. 2: 7.)

Obr. 2. Vrádište. 1-13, 15, 16 - keramika z rozrušených hrobov; 14 - hrob 22.

Kónická šálka s omfalom na dne, má mierne kónické hrdlo s uškom prečnievajúcim nad okraj. Farby čiernej, striebristo tuhovaná. Zdobená pod hrdlom skupinkami plytkých jamiek. Vo vnútri je zdobená rytými šrafovanými trojuholníkmi. Rozmery: v 5 cm, Ø ú 12 cm, Ø d 3,5 cm. (Obr. 2: 1.)

Spodná časť *vázovitej nádoby* s baňatým telom, farby čiernej, tuhovaná. Druhý črep z tej istej nádoby má zachovanú časť baňatosti s kónickým hrdlom s okrajom trochu von vyhnutým. Baňatosť je zdobená rytými čiarami zoskupenými v trojuholníky, medzi ktorými je vždy plytká jamka. Rozmery: v 6,5 cm, Ø d 4 cm. (Obr. 2: 5.)

Spodná časť *vázovitej nádoby* hnedej farby. Na baňatosti zdobená jemne rytými trojuholníkmi, medzi ktorými je plytká jamka lemovaná vpichmi. Rozmery: v 5,5 cm, Ø ú 3 cm, najv. Ø 9 cm. (Obr. 2: 8.)

Bronzový otvorený náramok, deformovaný. Zhotovený z tyčinky oválneho priemeru, z vonkajšej strany zdobený plastickými výčnelkami oddelenými od seba rytými čiarami; d 8 cm. (Obr. 34: 4.)

Železný nožík s trňom a oblúkovito klenutou čepeľou; d 8,5 cm (obr. 34: 16).

Železný nožík s trňom a oblúkovito klenutou čepeľou; d 8,5 cm (obr. 34: 20).

Zlomok železnej spony (harfovitej); d 6 cm (obr. 34: 1).

O b s a h s o n d:

V jednotlivých sondách, najmä v sonde IV, V a VI sa nachádzali v ornici roztrúsené *halštatské črepy*, ktoré azda pochádzajú z rozoraných nádob z niektorých plytko uložených hrobov. Sú to jednak hrubostenné črepy farby čiernej, asi zo zásobnicových nádob, aké sa našli napr. v hrobe 19. Ďalej sú to črepy čiernošedej farby, niektoré i tuhované, z nádob dnes už nezistiteľných tvarov. Medzi spomenutými črepmi najväčší počet tvoria hrubostenné črepy tehlovočervenej až svetložltej farby, na povrchu s povlakom zvislo prstom žliabkovaným, ktoré pochádzajú z väčších nádob. Podobné črepy sa našli v hrobe 6.

V sonde V, asi 2,5 m na sever od hrobu 11 sa našli v prvej vrstve (ca 20 cm od povrchu) nálezy, ktoré sme označili ako objekt A. Obrisy tohto objektu sa nedali v dôsledku plytkého uloženia v ornici zistiť. Tvorili ho nálezy pospolu uložené približne na ploche 50×60 cm. Tento objekt obsahoval *črepy*, dva *zlomky mazanice* s odtlačkami prútia, *druidlo* z kremenca, približne polguľatého tvaru, ktoré má spodnú stranu zrezanú, čím sa dosiahla rovná základňa (rozmery: v 4 cm, Ø 7×6,5 cm). Ďalej tam boli nájdené *zvieracie kosti* ho-

vádzieho dobytku.¹⁷ Z črepov dala sa rekonštruovať iba kónická *miska* s kruhovým, dovnútra vtláčaným dnom a malým uškom pod okrajom. Je pomerne deformovaná, šedej farby, miestami tehlovočerveneho odtienku. Rozmery: v 5,5 cm, Ø ú 17,5 cm, Ø d 5 cm. Pri nej sa našiel *fragment* podobnej kónickej *misky* zvonka žltej, znútra šedej farby. Pod hladkým okrajom je zdobený slabo rytými zvislými čiarami. Malé pásikové uško je pod okrajom. Ostatné črepy sú nevýrazné, šedej alebo hnedej farby. Iba jeden črep má silnejší vodorovný okraj.

H r o b 1. Prvý hrob vybraný na tomto pohrebisku bol najviac porušený. Črtal sa ako tmavá škvrna na ploche odkrytej buldozénom, v žltom štrkovom podloží. Štvrtina hrobu bola pri bráni štrku zničená. Zachovala sa iba západná časť hrovej jamy, kde obrisy poukazovali na hrob kruhového pôdorysu. V zachovanej časti hrobu sa nezistili nedohorené pozostatky ľudských kostí. Obsah hrobu tvorili črepy, z ktorých sa podarilo rekonštruovať iba 4 nádoby. Medzi črepmi sa našli i kovové milodary. Hrob bol zapustený v štrkovom podloží ca 20 cm. Humusovej vrstvy nad ním bolo odhrnuté ca 50 cm, takže celková hĺbka hrobu bola ca 70 cm.

Obsah hrobu:

Vyššia *dojkónická nádoba* so zaobleným vyduťím, s okrajom von vyhnutým. Na povrchu farby čiernej, leštená, vo vnútri farby svetlohnedej. Veľmi deformovaná. Rozmery: v 29 cm, Ø ú 20 cm, Ø d 9 cm. (Obr. 3: 4.)

Nižšia *dojkónická nádoba* so zaobleným vyduťím, farby čiernej. Rozmery: v 15,8 cm, Ø ú 15,5 cm, Ø d 8 cm. (Obr. 3: 6.)

Miskovitá nádoba s kónickým spodkom, s baňatosťou pod nízkym oddeleným hrdlom, s okrajom trochu von vyhnutým. Farby čiernošedej. Zdobená na pleciah 8 plastickými rebrami, rozloženými pravidelne po dvoch oproti sebe. Rozmery: v 12 cm, Ø ú 16,5 cm, Ø d 6,6 cm, Ø b 20 cm. (Obr. 3: 8.)

Kónická miska s okrajom dovnútra mierne vtiahnutým, farby šedej. Rozmery: v 6,6 cm, Ø ú 17 cm, Ø d 6,5 cm. (Obr. 3: 5.)

Miniatúrna *pokrievka*, kónického tvaru, farby čiernej, striebristo tuhovaná, s dvoma otvormi oproti sebe pri okraji. Rozmery: v 3 cm, Ø 5 cm. (Obr. 3: 7.)

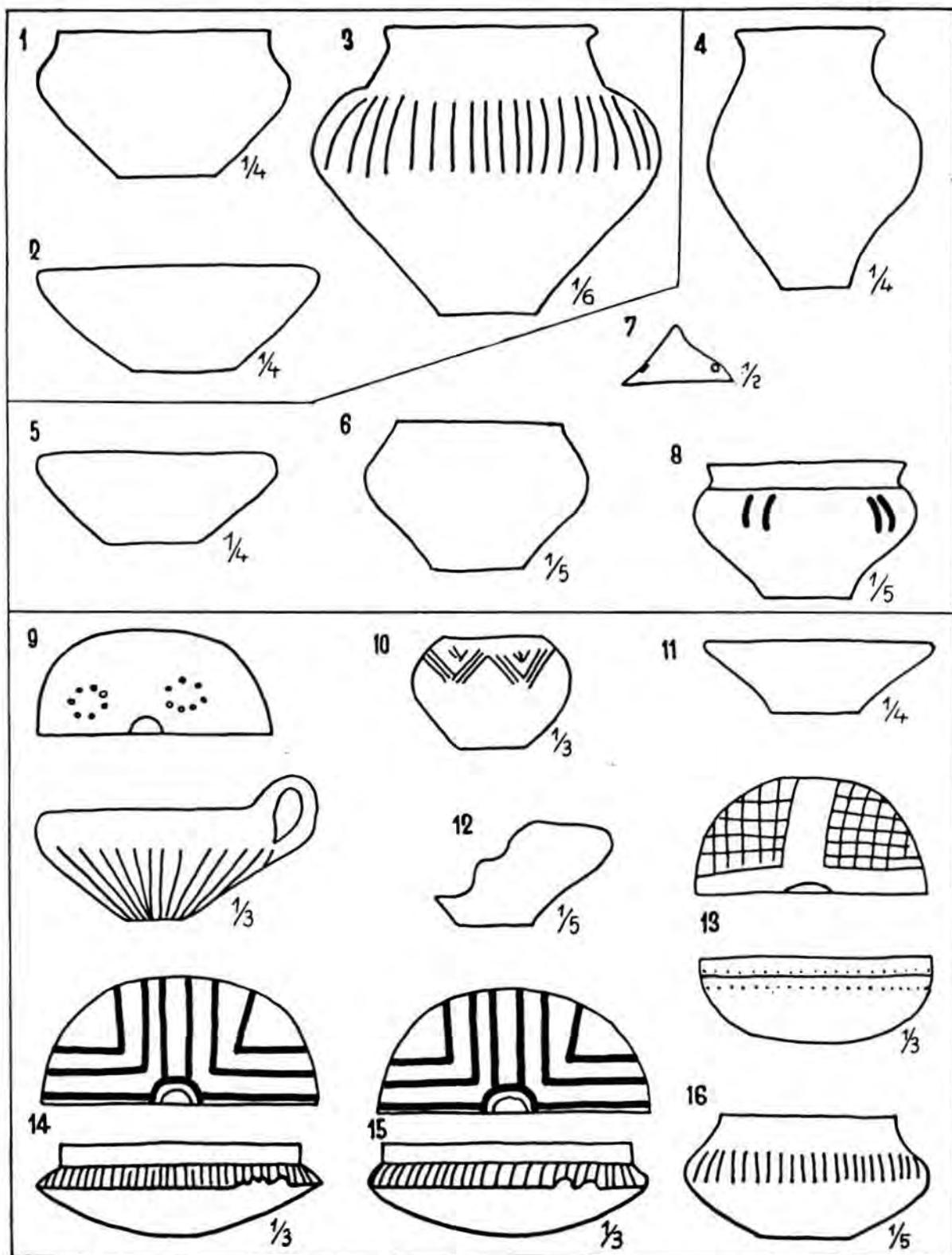
Črepy menšej *vázovitej nádoby* s kónickým spodkom a nízkym kónickým hrdlom, s okrajom mierne von vyhnutým; farby čiernej, na povrchu je tuhovaná. Hrdlo je od baňatosti oddelené radom vpichov, pod ktorými cez baňatosť idú plytké kolmé žliabky. Aj pod okrajom je rad vpichov a tri plytké

vodorovné čiary. Na hrdle je výzdoba v podobe jamiek olemovaných vpichmi.

Časť kónického dna z neurčiteľnej nádoby, farby čiernehošedej, z hrubozrnného materiálu.

Črepý hrncovitej nádoby súdkovitého tvaru, tehlovočervenej farby. Pod okrajom je rad jamiek a stopy po ušku.

Ostatný inventár:

Obr. 3. Vrádište. 1, 2 – nález z roku 1933; 3 – rozrušený hrob; 4–8 – hrob 1; 9–16 – hrob 3, nádoby: 2a, 3a, 8, 9, 1a, 6, 7, 5.

Bronzový špirálový krúžok o troch závitoch; Ø 3 cm (obr. 34: 9).

Zlomky z dvoch železných tyčinkových krúžkov (obr. 34: 12).

Železný nožík s oblúkovito klenutou čepeľou a odrazeným trňom; d 9,3 cm (obr. 34: 19).

z toho dve boli vložené do druhých. Obsah hrobu tvorili na západnej strane dve veľké zásobnice (obr. 4: 1, 3), z ktorých hrdlo a baňatú časť odhrnul buldozér. V obidvoch zásobniciach boli na dne uložené zdobené šálky (sú nižšie v obsahu hrobu označené 1a a 3a). Pri týchto nádobách smerom do stredu hrobu boli uložené ďalšie nádoby. Na východnej strane hrobovej jamy, oproti spomínaným dvom veľkým zásobniciam, boli v polkruhu samostatne pospolu uložené ostatné nádoby (obr. 4: 13, 15, 16 a 17). Z nich v nádobe 16 a 17 boli nedohorené ľudské kosti. Spolu s kostičkami sa našla v popolnici 16 železná harfovité spona a zlomok železnej tyčinky. Z popolnice 17 sa zachovalo iba dno. Medzi obidvoma popolnicami ležali nedohorené zvieracie kosti a bronzová špirálová okrasa.

Obsah hrobu:¹⁸

1. Črepy z veľkej zásobnicovej nádoby s kónickým dnom a s jazykovitými výčnelkami pod baňatosťou. Farby čiernej.

1a. Polgulovitá šálka s oddeleným nízkym hrdlom a s uškom priečnievajúcim nad okraj. Na dne má omfalos. Farby čiernej, so stopami tuhovania. Vo vnútri je zdobená päťcípou hviezdou, vytvorenou plytkými dvojžliabkami. Rozmery: v 5 cm, Ø ú 13 cm, Ø d 1 cm. (Obr. 5: 1.)

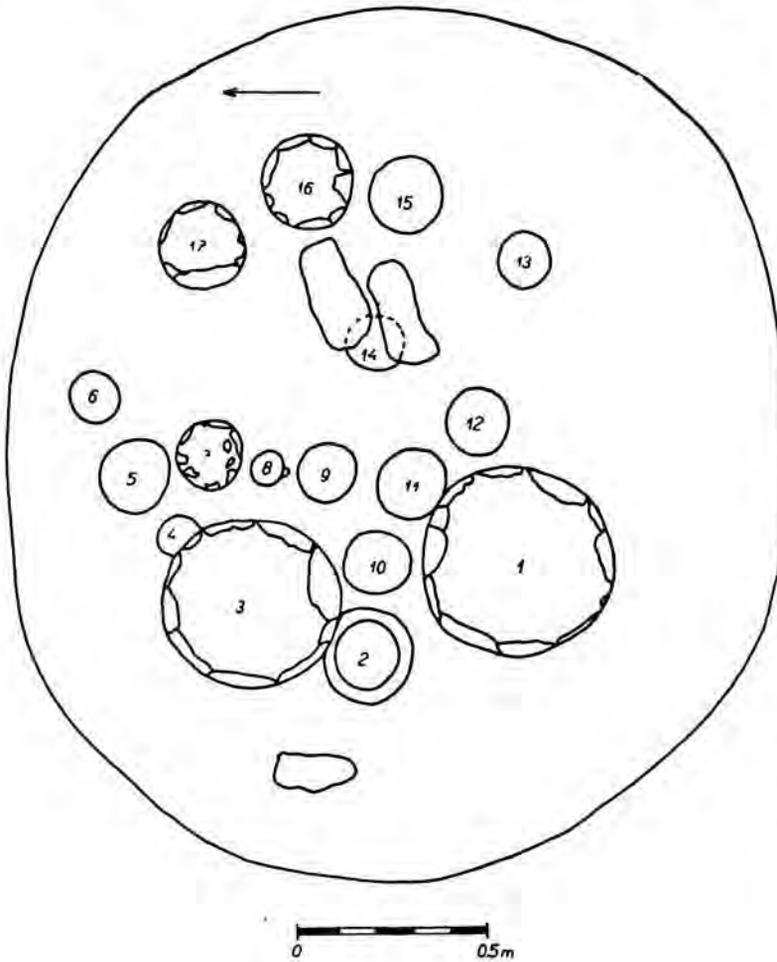
2. Dvojkónická vázovitá nádoba s von vyhnutým okrajom, farby čiernej, na okraji hnedočiernej. Roz-

mery: v 17 cm, Ø ú 19,5 cm, Ø d 7 cm, najv. Ø 26 cm. (Obr. 5: 8.)

3. Črepy z veľkej zásobnicovej nádoby, farby čiernej.

3a. Šálka s kónickým telom, s dnom dovnútra vtlačeným v podobe zrezaného výčnelku. Hrdlo má nízke, mierne kónické. Pásikové uško priečnievajúcce nad okraj je odrazené. Je farby čiernej, na povrchu tuhovaná. Pod hrdlom je zdobená rytými neuzatvorenými trojuholníkmi. Rozmery: v 4,6 cm, Ø ú 8,5×9 cm, Ø d 2 cm. (Obr. 5: 4.)

4. Hrncovitá nádoba s nevyznačeným nízkym hrdlom a so stopami dvoch protihľých úšok. Farby šedočiernej. Rozmery: v 14 cm, Ø ú 19 cm, Ø d 10 cm. (Obr. 5: 14.)

Obr. 4. Vrádište. Hrob 2.

Hrob 2 (obr. 4). Črtal sa taktiež na ploche, z ktorej buldozér odhrnul humusovú vrstvu o hrúbke ca 50 cm. Dno hrobovej jamy s črepovým materiálom bolo 30 cm zapustené do štrkového podlažia. Niekoľko väčších kameňov nájdených približne v strede hrobovej jamy nad nádobkami, ako i veľké množstvo kameňov odsunutých v navršenej zemine za týmto hrobom, poukazuje na to, že tento hrob mal kamenný násyp. Tvar hrobovej jamy dal sa dobre zistiť. Mala kruhový pôdorys o rozmeroch 2,3×2 m. Zásyp hrobovej jamy bol tmavohnedej až čiernej farby, premiešaný štrkovými kameňmi.

Približne na celej ploche hrobovej jamy boli rozložené nádoby zväčša v črepopch. Spolu ich bolo 19,

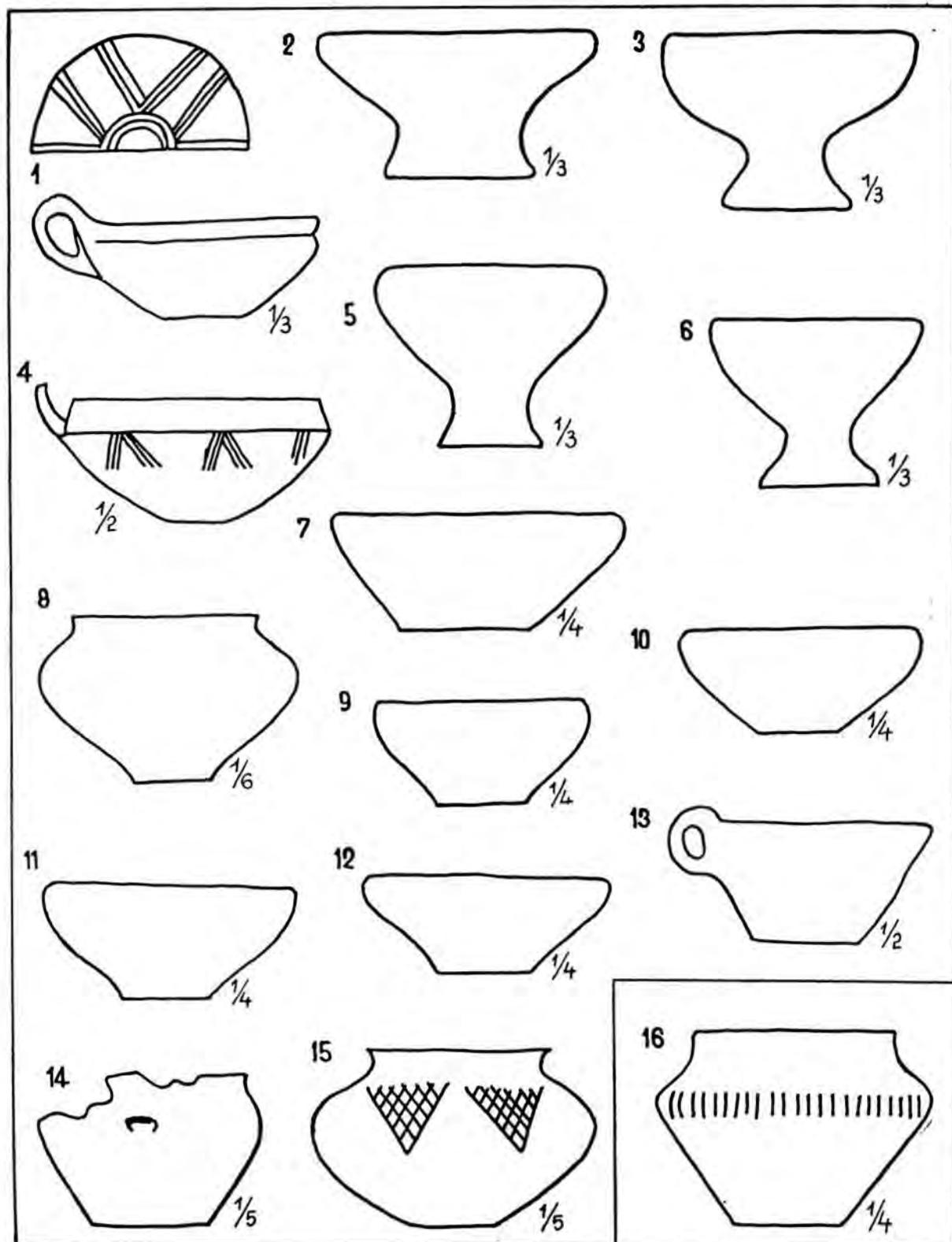
5. Miska s nůžkou, s okrajom dovnútra vtiahnutým, farby hnedej. Rozmery: v 13 cm, Ø ú 20 cm, Ø d 9,5 cm, v nůžky 3,5 cm. (Obr. 5: 5.)

6. Miska kalichovitého tvaru s dutou kónickou nůžkou, s okrajom mierne dovnútra vtiahnutým.

Farby hnedej. Rozmery: v 9 cm, Ø ú 11 cm, Ø d 6,3 cm, v nůžky 2,5 cm. (Obr. 5: 6.)

7. Fragment hrncovitej nádoby tehlovočervenej farby.

8. Malá kónická šálka s pásikovým uškom pre-

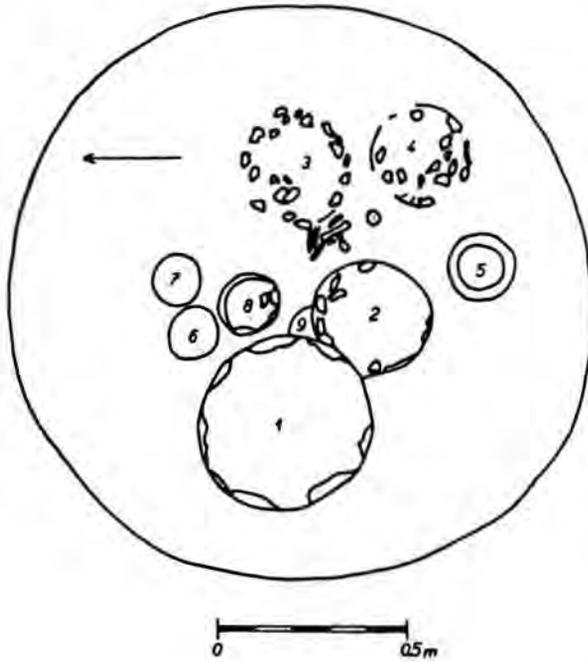
Obr. 5. Vrádište. 1–15 – hrob 2, nádoby: 1a, 13, 14, 3a, 5, 6, 15, 2, 9, 10, 12, 11, 8, 4, 16; 16 – hrob 14.

čnievajúcim nad okraj, farby čiernej. Rozmery: v 4,5 cm, Ø ú 8,5 cm, Ø d 3,5 cm. (Obr. 5: 13.)

9. *Kónická miska s dovnútra vťahnutým okrajom*, farby čiernošedej. Rozmery: v 7 cm, Ø ú 15 cm, Ø d 7 cm. (Obr. 5: 9.)

10. *Kónická miska s dovnútra zahnutým okrajom*, farby čiernošedej. Rozmery: v 7,5 cm, Ø ú 16 cm, Ø d 6 cm. (Obr. 5: 10.)

11. *Kónická miska s dovnútra skoro zalomeným okrajom*, farby hnedej. Rozmery: v 7 cm, Ø ú 17 cm, Ø d 7,5 cm. (Obr. 5: 12.)

Obr. 6. Vrádište. Hrob 3.

12. *Kónická miska s okrajom mierne dovnútra vťahnutým*, farby hnedej. Rozmery: v 8,5 cm, Ø ú 16,5 cm, Ø d 6,5 cm. (Obr. 5: 11.)

13. *Miska s nôžkou*, s okrajom dovnútra vťahnutým, farby hnedej. Rozmery: v 8,5 cm, Ø ú 13,5 cm, Ø d 8 cm, v nôžky 3,5 cm. (Obr. 5: 2.)

14. *Miska s nôžkou*, s dovnútra vťahnutým okrajom, farby hnedej. Rozmery: v 9,5 cm, Ø ú 13 cm, Ø d 7 cm, v nôžky 3,5 cm. (Obr. 5: 3.)

15. *Kónická miska s okrajom dovnútra vťahnutým*, farby hnedej. Rozmery: v 8 cm, Ø ú 20 cm, Ø d 8 cm. (Obr. 5: 7.)

16. *Vázovitá nádoba s nízkym hrdlom a von vyhnutým okrajom*, farby čiernej, striebřisto tuhovaná. Na baňatosti zdobená vleštenými šrafovanými trojuholníkmi. Rozmery: v 16 cm, Ø ú 17 cm, Ø d 6,5 cm. (Obr. 5: 15.)

17. *Dno kónickej hrncovitej nádoby*, farby čiernej.

Ostatný inventár:

Železná harfovité spona v zlomkoch (obr. 34: 10).

Zlomok železnej tyčinky; d 3 cm.

Zlomok špirálovej okrasy z bronzového drôtu dvojnásobne zvinutého. Ø okrasy 3 cm (obr. 34: 11).

Hrob 3 (obr. 6) bol značne porušený, pretože sa našiel tiež na ploche, z ktorej buldozér odhrnul humusovú vrstvu a tým zničil viac ako $\frac{3}{4}$ hrobu. Hĺbka hrobu dosahovala ca 60 cm od povrchu. V štrkovom podloží sa črtali ešte obrysy hrobovej jamy, pravdepodobne kruhového tvaru o priemere 1,5 m. Keramický obsah hrobu, ktorý bol rozložený v strednej časti dna hrobovej jamy, sa zachoval v črepoch. Z nich sa podarilo rekonštruovať iba nevysoké misky, ktoré buldozér roztlačil a spodné časti nádob, z ktorých hornú časť buldozér odtlačil. Celkove sa našlo 12 nádob. Najväčšia nádoba zásobnicového tvaru (1), v ktorej bola malá šálka (1a), ležala pri západnej strane hrobovej jamy. Pri nej bola nádoba 2, taktiež väčších rozmerov, z ktorej sa zachovalo iba niekoľko silnostenných črepov. Medzi nimi sa našla šálka 2a, ktorá pôvodne bola uložená na jej dne. Miska 9 bola uložená pod baňatostou nádoby 1 a 2. V hrobe boli ďalej dve misky čo do tvaru i výzdoby rovnaké — (6 a 7). Milodary, ako praslen a zvieracie kosti, ktoré sú pozostatkom vlozenej potravy pre zomrelého, boli uložené oproti zásobnicovej nádobe, t. j. na východnej strane hrobovej jamy. Ležali pri nádobe 3, ktorá sa pre zlomkovitosť početných črepov nedala rekonštruovať. V tejto časti buldozér zasiahol hlbšie, preto sa možno domnievať, že nedohorené ľudské kosti i s popolnicou odhrnul. Podľa celkového rozmiestenia keramického inventára za popolnicu slúžila najskôr nádoba 3. Nepodarilo sa zistiť, či fragment nádoby 3a bol vložený v nádobe 3. Ohorené ľudské kosti, ako už bolo spomenuté, sa nenašli.

Obsah hrobu:

1. *Črepy z dna silnostennej nádoby* asi zásobnicového tvaru, farby čiernešedej.

1a. *Polguľovitá miska* s mierne dovnútra vťahnutým dnom. Farby šedej. Okraj od tela je iba naznačený rytou čiarou lemovanou vpíchními. Vo vnútri je zdobená vleštenými presekávanými trojuholníkmi. Z jednej strany je doplnená, takže mohlo ísť i o šálku. Rozmery: v 5 cm, Ø ú 13 cm, dno je nevyznačené. (Obr. 3: 13.)

2. *Črepy z kónického dna silnostennej nádoby*, farby čiernej, na vnútornej strane svetlohnedej.

2a. *Kónická šálka* s nízkym valcovitým hrdlom

a uškom prečnievajúcim mierne nad okraj. Z vonkajšej strany má dno rovné, z vnútornej je plastický výčnelok. Je hnedej farby, so stopami tuhovania. Zdobená je z vonkajšej strany plytkými žliabkami od okraja až ku dnu. Vo vnútri je zdobená okolo dna štyrmi vypichanými krúžkami. Rozmery: v 6 cm, $\varnothing$ ú 12 cm, $\varnothing$ d 2,5 cm. (Obr. 3: 9.)

3. Črepy väčšej, azda kónickej misky, farby hnedej.

3a. Nádobka s polguľovitým telom, slabo vyznačeným dnom a oddeleným chýbajúcim hrdlom. V hornej polovici je zdobená rytými trojuholníkmi. Rozmery: v 6 cm, $\varnothing$ zachovanej časti 5,5 cm, $\varnothing$ d 3 cm. (Obr. 3: 10.)

4. Črepy farby hnedej, miestami čiernej, z neurčiteľnej nádoby.

5. Nízka dvojkónická nádobka so zaoblenou baňatostou a nízkym hrdlom, farby šedohnedej, so stopami tuhovania. V hornej polovici tela je zdobená plytkými žliabkami. Rozmery: v 9 cm, $\varnothing$ ú 13 cm, $\varnothing$ d 6 cm, najv. $\varnothing$ 16 cm. (Obr. 3: 16.)

6. Dvojkónická miska s ostrým lomom a nízkym hrdlom, s omfalom na dne. Farby čiernej, striebrišto tuhovaná na obidvoch stranách. Pod hrdlom v hornej polovici baňatosti je zdobená plytkými žliabkami a dvoma hrotitými výčnelkami vedľa seba. Vo vnútri je zdobená vlešteným ornamentom vytvoreným pásmi viacnásobných trojuholníkov. Rozmery: v 4,5 cm, $\varnothing$ ú 13 cm, $\varnothing$ d 1,8 cm. (Obr. 3: 14.)

7. Miska podobného tvaru i výzdoby ako u č. 6. Rozmery: v 4,5 cm, $\varnothing$ ú 13,5 cm, $\varnothing$ d 2 cm. (Obr. 3: 15.)

8. Kónická miska čiernosivej farby. Rozmery: v 5,5 cm, $\varnothing$ ú 16 cm, $\varnothing$ d 7 cm. (Obr. 3: 11.)

9. Časť kónickej misky s dovnútra mierne vtiahnutým okrajom, farby čiernošedej. Rozmery: v 7,5 cm, $\varnothing$ d 7 cm. (Obr. 3: 12.)

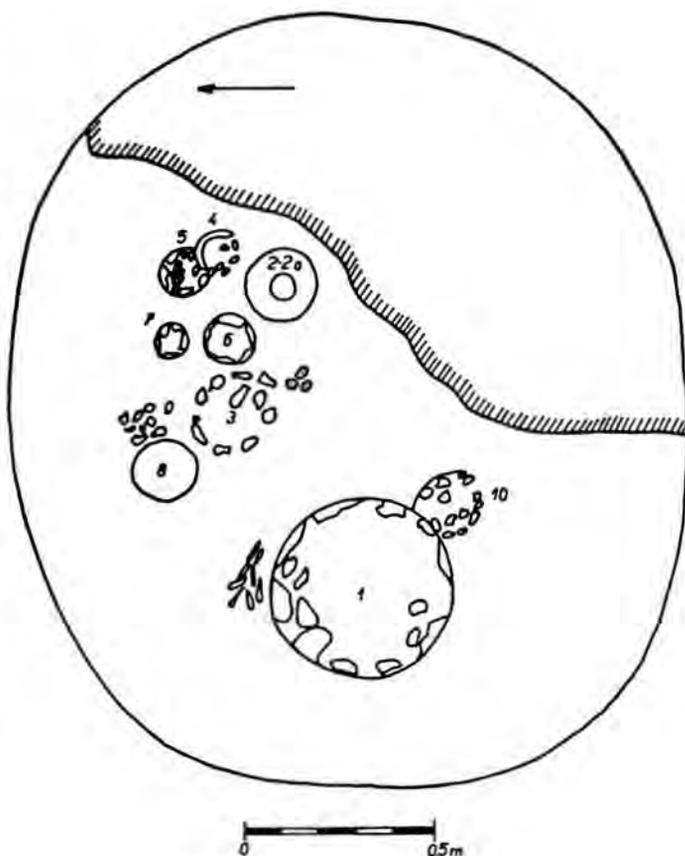
Ostatný inventár:

Kónický praslen s dovnútra vtláčenou základňou, s výzdobou rytých čiar okolo dovnútra vtláčenej časti. Je hnedej farby, so stopami tuhovania. Rozmery: v 1,5 cm, $\varnothing$ 3 cm. (Obr. 33: 3.)

H r o b 4. Tento hrob bol tiež porušený, pretože dno hrobovej jamy siahalo na úroveň, po ktorú buldozér odhrňal zeminu. Tvar hrobovej jamy o rozmeroch ca 1,8×2 m dal sa iba zhruba odhadnúť. Nádoby ležali v jednej hromade. Medzi nimi sa našla aj bronzová ihlica. Ďalšia časť črepového materiálu bola rozvlečená v okolí. Z črepového materiálu sa podarilo zostaviť iba jednu misku. Ohorené ľudské kosti boli rozvlečené medzi črepami a v okolí.

Obsah hrobu:

Kónická miska s dovnútra zahnutým okrajom, farby hnedej. Rozmery: v 8,5 cm, $\varnothing$ ú 20 cm, $\varnothing$ d 6,5 cm. (Obr. 17: 3.)

Obr. 7. Vrádište. Hrob 5.

Črepy silnostennej väčšej nádoby, azda zásobnice, farby čiernej.

Okrajové črepy z hrncovitej nádoby so zaobleným okrajom a s dvoma uškami pod okrajom; farby tehlovočervenej.

Väčšie množstvo atypických črepov farby šedej a čiernošedej.

Ostatný inventár:

Bronzová ihlica na jednom konci ostrá, na druhom zaoblená; d 8,2 cm (obr. 34: 5).

H r o b 5 (obr. 7). Našiel sa na okraji štrkovne, bol veľmi poškodený odkrývacími prácami. Východná časť hrobu bola úplne zničená, z druhej polovice sa zachovala iba časť dna hrobovej jamy s roztlačenými nádobami. Nezničená časť hrobu sa odlišovala tmavošedým zásypom od žltého štrkového podlažia. Hrob mal azda kruhový tvar o priemere ca 2 m. Táto časť hrobu siahala 15–20 cm pod úroveň odhrnutej zeminu (odhrnutá časť bola hrubá ca 50 cm). Celkove sa našlo 12 nádob, zväčša

vo fragmentoch, usporiadaných do dvoch skupiniek. Nevieme, či v odkopanej časti hrobu neboli ďalšie nádoby. Jednu skupinku nádob tvorila veľká zásobnicová nádoba (1), z ktorej sa našla iba spodná časť. Vedľa nej bola trojitá nádobka (10). V zásobnici bola taktiež nájdená šálka (1a). Vedľa zásobnice boli položené tiež zvieracie kosti. Ďalšiu skupinku tvorili ostatné nádoby, medzi ktorými boli nájdené ohorené pozostatky nebohého. Ohorené kostičky boli vložené v popolnici 2; ďalšia ich časť bola v nádobe 3, z ktorej sa zachovali iba črepy z dna. V popolnici 3 boli nájdené i kovové milodary a vedľa nej boli položené pospolu tri prasleny.

Obsah hrobu:

1. Črepy z veľkej zásobnicovej nádoby s úzkym kónickým dnom, farby čiernej, znútra svetlohnedej. Na hrdle a v hornej tretine baňatosti je tuhovaná. Nedá sa rekonštruovať.

1a. Kónická šálka s nízkym, rovno vytiahnutým hrdlom a odrazeným uškom. Z vnútornej strany na dne je plastický výčnelok. Farby čiernej, tuhovaná. Vo vnútri je zdobená troma rytými trojuholníkmi pozostávajúcimi z viacerých čiar a olemovaných vpichmi. Rozmery: v 5 cm, Ø ú 12 cm, Ø d 4,5 cm. (Obr. 17: 21.)

2. Kónická miska s mierne zaoblenými stenami a slabo dovnútra vtiiahnutým okrajom, farby hnedej. Rozmery: v 9 cm, Ø ú 19 cm, Ø d 8,5 cm. (Obr. 17: 20.)

2a. Menšia nádobka s baňatým spodkom a neoddeleným, nízkym, rovno vytiahnutým hrdlom. Farby hnedej, na povrchu nepravidelne prstami hladená. Rozmery: v 9,5 cm, Ø ú 10 cm, Ø d 6 cm (obr. 17: 15).

3. Črepy z dna menšej nádoby, farby čiernej.

4. Črepy z misky s dovnútra zahnutým okrajom, farby hnedej.

5. Črepy z kalichovitej misky s nôžkou, s okrajom dovnútra vtiiahnutým, farby hnedej.

6. Miskovitá nádobka s kónickým spodkom, s baňatosťou v hornej tretine a oddeleným nízkym hrdlom s okrajom mierne von vyhnutým. Farby čiernošedej. Na baňatosti zdobená plytkými šikmými žliabkami a trojuholníkmi vytvorenými dvoma radmi vpichov. Dno chýba; v 11 cm. (Obr. 17: 19.)

7. Torzo malej nádobky s kónickým spodkom, farby hnedej. Na baňatosti zdobená kolmými žliabkami; v 3 cm. (Obr. 17: 18.)

8. Kónická miska s výrazným dnom a okrajom dovnútra zahnutým, farby šedej. Rozmery: v 6 cm, Ø ú 16 cm, Ø d 8,5 cm. (Obr. 17: 17.)

9. Črepy neurčiteľnej nádoby, farby hnedej.

10. Fragment trojitej nádobky s kónickým hrd-

lom a okrajom mierne von vyhnutým, farby svetlohnedej. (Obr. 17: 16.)

Ostatný inventár:

Železný náramok kruhového tvaru s koncami rovnými, preloženými cez seba; Ø 4,5 cm (obr. 34: 2).

Železný náramok v zlomkoch (obr. 34: 3).

Železná ihlica hrdzou deformovaná.

Vyšší dvojkónický praslen so zaoblenou hranou a dolnou časťou mierne sploštenou, nezdobený, farby svetlohnedej. Na povrchu drsný. Rozmery: v 3 cm, Ø 4 cm. (Obr. 33: 6.)

Dvojkónický praslen s dolnou časťou zdobenou čiarami, farby šedočiernej. Rozmery: v 2 cm, Ø 3,8 cm. (Obr. 33: 5.)

Praslen so stlačenou základňou, zdobený plytkými čiarami okolo pretlačenej časti, farby hnedočiernej. Rozmery: v 1,5 cm, Ø 3 cm. (Obr. 33: 7.)

Hrob 6 bol objavený pri odvoze štrku. Ležal priamo v stene štrkovne, čiastočne pod haldou navršenej zeminy. Dno bolo v hĺbke 75 cm od povrchu. Obrysy hrobu sa nepodarilo zistiť. Keramický obsah hrobu bol premiešaný a zhrnutý na jednu kôpku. Zásyp hrobovej jamy bol tmavočiernej farby. Ohorené ľudské kosti sa nenašli.

Obsah hrobu:

Tenkostenná misovitá nádoba s lievikovite roztvoreným hrdlom, oddeleným od baňatého tela s kruhovým dnom vtlačeným mierne dovnútra. Pod hrdlom ku dnu je plytko žliabkovaná. Farby šedo-hnedej. Rozmery: v 6,5 cm, Ø ú 16 cm, Ø d 3,5 cm (obr. 1a: 3).

Črepy z troch profilovaných misiek z jemne plaveného materiálu, čiernošedej farby. Pásikové uško obopína hrdlo (obr. 1a: 1).

Črepy z dvoch misiek podobných predchádzajúcim, s kruhovým dnom dovnútra vtlačeným.

Črepy z troch misiek s kónickým spodkom a kónicky roztvoreným ústím, farby čiernošedej. Malé pásikové uško je pod okrajom. Z vnútornej strany majú povrch hladný, z vonkajšej sú drsné.

Črepy z hrubostenných nádob, pravdepodobne zásobníc, farby tehlovočervenej, so šedými škvrnami. Od okraja sú na povrchu zvislo prstom žliabkované. Jeden má hladké pásikové uško. (Obr. 1a: 2).

Črepy podobné vyššie opísaným. Sú však farby šedej. Okrajové črepy poukazujú na nízke hrdlo so stopami uška pod ním.

Hrob 7. V sonde IV, bez znateľných obrysov hrobovej jamy, v hĺbke 35 cm pod povrchom sa našla popolnica, ktorá bola orbou porušená. Ohorené ľudské kosti boli uložené na dne popolnice bez pozostatkov popola a uhlíkov.

Popolnica má hrncovitý tvar, zdobená je pod okrajom radom kruhových jamiek prerušených štyrmi protifahlými jazykovitými výčnelkami, z ktorých sa dva nezachovali. Je farby šedej. Rozmery: v 14 cm, Ø ú 10 cm, Ø d 7 cm. (Obr. 26: 18.)

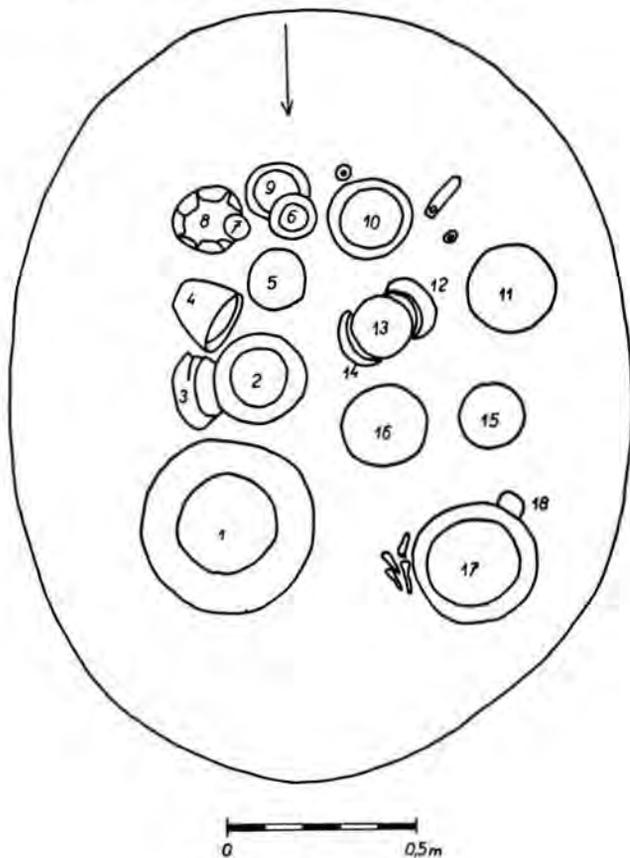
Hrob 8. V tej istej sonde, v malej vzdialenosti od hrobu 7 našiel sa v hĺbke 33 cm rozorovaný ďalší hrob. Obrisy hrobovej jamy sa ako v predchádzajúcom prípade nedali zistiť pre farebnú jednoliatosť hrobového zásypu s okolitou zeminou. Obsah hrobu tvorili črepy asi z popolnice, so zvyškami ohorených ľudských kostí.

Hrob 9. V západnej strane tej istej sondy, v tesnej blízkosti hrobov 7 a 8 sa našiel hrob 9 (38 cm od povrchu). Hrobová jama sa v ornici nedala zistiť. Tak ako v predchádzajúcich dvoch hroboch popolnica bola zapustená do menšej kotlovitej jamky. Popolnicu tvorí malá vázovitá nádoba s dvojkónickým telom. Okraj má odoraný. Pod hrdlom, ktoré je oddelené od baňatosti plytkou ryhou, je jeden plastický hrotitý výčnelok. Na baňatosti je popolnica zdobená rytými trojuholníkmi, olemovanými vpichmi. Je farby šedej. V popolnici, ktorá je malých rozmerov, bolo uložených niekoľko nedohorených kostičiek. Pravdepodobne ide o detský hrob. Rozmery: v 7 cm, Ø ú 5 cm, Ø d 5 cm, najv. Ø 12 cm. (Obr. 26: 17.)

Hrob 10 (obr. 8). V severnej strane sondy IV, v hĺbke 35 cm od povrchu sa narazilo na ústie veľkej zásobnicovej nádoby, ktorá mala orbou čiastočne poškodený okraj. V tejto hĺbke sa nepodarilo rozlíšiť ešte obrisy hrobovej jamy pre farebnú jednoliatosť hrobového zásypu s orniciou. Pri odkrývaní tejto nádoby, v hĺbke 24 cm pod jej okrajom, našla sa bronzová tyčinka a o niečo nižšie, nad ústím nádoby 2, objavila sa bronzová okrasa. V spodnej časti humusovitej vrstvy, v hĺbke 60 cm od povrchu prišlo sa na okraje ďalších nádob a súčasne sa začala už čítať hrobová jama. Dno hrobovej jamy, oválneho tvaru o rozmeroch 1,6 m × 2 m, bolo v štrkovom podloží v hĺbke 85 cm pod terénom. Zásyp hrobovej jamy bol tmavohnedý, až čierny, veľmi štrkovitý. V zásype sa našlo v rôznych hĺbkach niekoľko črepov.

Hrob obsahoval 20 keramických nálezov, uložených na celej ploche hrobovej jamy. V severnej časti hrobu bola umiestnená najväčšia nádoba — zásobnica (1). V nej bola nájdená malá zdobená miska (1a). I v hrncovitej nádobe 4, ktorá ležala v naklonenej polohe, bola dolu dnom vložená plytká miska (4a). Oproti zásobnici (1) na južnej strane hrobovej jamy boli uložené ohorené ľudské kosti. Medzi nimi a zásobnicou ležali ďalšie keramické

nálezy. Niektoré z nich boli uložené v naklonenej polohe. Napr. okolo hrncovitej nádoby 13 bola šikmo, ústím k nádobe, položená z jednej strany miska 12 a z druhej miska 14. Aj k nádobe 2 boli ústím položené v polkruhu nádoby 3, 4 a 5.

Obr. 8. Vrádište. Hrob 10.

Ohorené ľudské kosti boli umiestnené na dvoch miestach v južnej časti hrobovej jamy. Najväčšia časť týchto kostičiek sa našla pri miske 11 a v nej, tam bol nájdený tiež nezdobený praslen. Miska 11 bola pomerne silno roztláčaná tlakom zeme, preto sa možno domnievať, že ohorené kostičky pôvodne boli uložené v miske a až posunom zásypu a rozpadom misky sa dostali vedľa nej. Druhá, menšia časť nedohorených ľudských kostí sa našla roztrúsená okolo roztláčenej nádoby 6, ktorá bola položená nad ústím nádoby 9. Vedľa tejto popolničky, nad ústím nádoby 8 bola postavená bohato zdobená uzavretá hrkálka v podobe vázičky (7). V popolnici 6 bola tiež nájdená hrkálka a praslen. Druhý praslen sa našiel s kostičkami pri ústí nádoby 10. Pravdepodobne sa tam dostal tlakom zeminy z popolničky 6, podobne ako ohorené ľudské kosti (obr. 32).

Ďalšie milodary, tvoriace výbavu hrobu 10, boli uložené voľne na dne hrobovej jamy. Napr. kamen-

ný brúsok a zlomok závažia sa našli medzi nádobou 10 a popolnicou 11. Z druhej strany tejto popolnice smerom k nádobe 15 bol položený železný nožík. Pri nádobe 17, priamo pod jej baňatosťou, bola vložená miniatúrna mištička a z druhej strany zvieracie kosti. Medzi zásobnicou, miskou 16 a nádobou 2, v nerovnakých výškach odo dna hrobevej jamy (5–12 cm) sa našla železná tyčinka, železná ihlica a bronzová špirálová okrasa. V týchto miestach nad nádobami, ako už bolo spomenuté, sa vo výplni hrobu našla bronzová tyčinka a bronzová okrasa. Spomenuté milodary pravdepodobne pri zasypávaní pohrebu vhadzovali do hrobu.

Obsah hrobu:

1. *Zásobnica* s úzkym kónickým spodkom, s maximálnou baňatosťou v dolnej tretine a s kónickým hrdlom, zakončeným vodorovným okrajom. Hrdlo je od baňatosti oddelené ryhou so štyrmi protiahlymi hrotitými výčnelkami. Pod najväčšou baňatosťou paralelne s výčnelkami sú umiestené štyri jazykovité výčnelky. Je farby čiernehošedej. Rozmery: v 49 cm, Ø ú 28 cm, Ø d 13 cm, najv. Ø 46 cm. (Obr. 10: 5.)

1a. *Dvojkónická miska* s ostrým lomom, stlačenu hornou baňatosťou a oddeleným, mierne rozvtoreným hrdlom. Dno má omfalické, z vnútornej strany olemované žliabkom. Farby čiernej so stopami tuhovania na oboch stranách. Zdobená je pod hrdlom plytkými žliabkami. Rozmery: v 5 cm, Ø ú 12 cm, Ø d 2,3 cm. (Obr. 9: 7.)

2. *Dvojkónická nádoba* so zaobleným vydutím a nízkym, mierne vyhnutým okrajom. Farby čiernej, miestami hnedej. V hornej tretine je zdobená 5 jazykovitými výčnelkami. Rozmery: v 18 cm, Ø ú 16,5 cm, Ø d 9 cm, najv. Ø 25 cm. (Obr. 9: 13.)

3. *Dvojkónická miska* s ostrým lomom a stlačenu hornou časťou, s oblúkovým hrdlom. Na dne má omfalos. Farby čiernej, z vonkajšej strany je striebrišto tuhovaná, z vnútornej zdobená vleštenými širokými pásmi, smerujúcimi od rozhrania hrdla ku dnu. Z vonkajšej strany pod hrdlom je zdobená plastickými žliabkami a trojuholníkmi. Rozmery: v 6,5 cm, Ø ú 14,5 cm, Ø d 2,4 cm. (Obr. 10: 1.)

4. *Kónický hrniec* s vodorovným okrajom a polkruhovým uškom pod okrajom. Farby čiernehošedej. Výzdoba je z vonkajšej strany a skladá sa z rytých vodorovných čiar pod okrajom a pri dne a z radov krúžkov. Na tele od okraja ku dnu vedú ryté cikcakové čiary, olemované dvoma až štyrmi radmi krúžkov. Na ušku sú dve kolmé čiary. Hrniec je asymetrický. Rozmery: v 13 cm, Ø ú 19 cm, Ø d 8,5 cm. (Obr. 9: 8.)

4a. *Kónická miska* s okrajom dovnútra zahnutým, farby hnedej. Rozmery: v 5 cm, Ø ú 14,5 cm, Ø d 4 cm. (Obr. 9: 2.)

5. *Vázovitá nádoba* s kónickým spodkom, so zaoblenou baňatosťou v hornej tretine a s nízkym, rovno vytiahnutým hrdlom; asymetrická, farby hnedočiernej. Rozmery: v 13–11,5 cm, Ø ú 15 cm, Ø d 7,3 cm, najv. Ø 18,5 cm. (Obr. 10: 3.)

6. *Malá vázovitá nádobka* s kónickým spodkom, baňatosťou v hornej tretine a oddeleným nízkym hrdlom, s okrajom mierne von vyhnutým. Farby čiernehošedej až hnedej. Zdobená pod hrdlom vzázkami kolmých rytých čiar. Rozmery: v 10,5 cm, Ø ú 8 cm, Ø d 5,5 cm. (Obr. 10: 4.)

7. *Hrkálka* v podobe miniatúrnej uzavretej vázičky s dvojkónickým telom, so zaoblenou baňatosťou a oddeleným vyšším hrdlom. Uzavretá horná časť má v strede otvor, podobne ako i v strede kruhového dna, ktoré je dovnútra mierne vtlačené. Vo vnútri je niekoľko kamienkov. Farby čiernej, tuhovaná. Na baňatosti je zdobená šiestimi šrafovanými trojuholníkmi, olemovanými vpichmi. Na hrdle je päť plytkých jamiek olemovaných vpichmi. Podobne i pod okrajom je rad vpichov. Na vrchu okolo otvoru je výzdoba zo štyroch kruhov vpichov. Rozmery: v 7,3 cm, Ø ú 3,5 cm, Ø d 2,5 cm, najv. Ø 7,2 cm. (Obr. 9: 5.)

8. *Vázovitá nádobka* s kónickým spodkom, s maximálnou baňatosťou v hornej polovici a oddeleným kónickým hrdlom, s odrazeným okrajom; farby čiernehošedej. Rozmery: v 15 cm, Ø ú 9 cm, Ø d 8 cm, najv. Ø 19 cm. (Obr. 9: 14.)

9. *Miskovitá nádobka* s kónickým spodkom, s baňatosťou v hornej tretine a s nízkym rovným hrdlom. Pod hrdlom je zdobená rytými neuzatvorenými trojuholníkmi, farby čiernej. Rozmery: v 10 cm, Ø ú 15 cm, Ø d 7 cm. (Obr. 10: 2.)

10. *Vázovitá nádobka* s kónickým spodkom, maximálnou baňatosťou v hornej polovici a nízkym širokým hrdlom. Farby čiernej, v hornej polovici striebrišto tuhovaná. Rozmery: v 12 cm, Ø ú 17 cm, Ø d 8,5 cm, najv. Ø 22,5 cm. (Obr. 9: 12.)

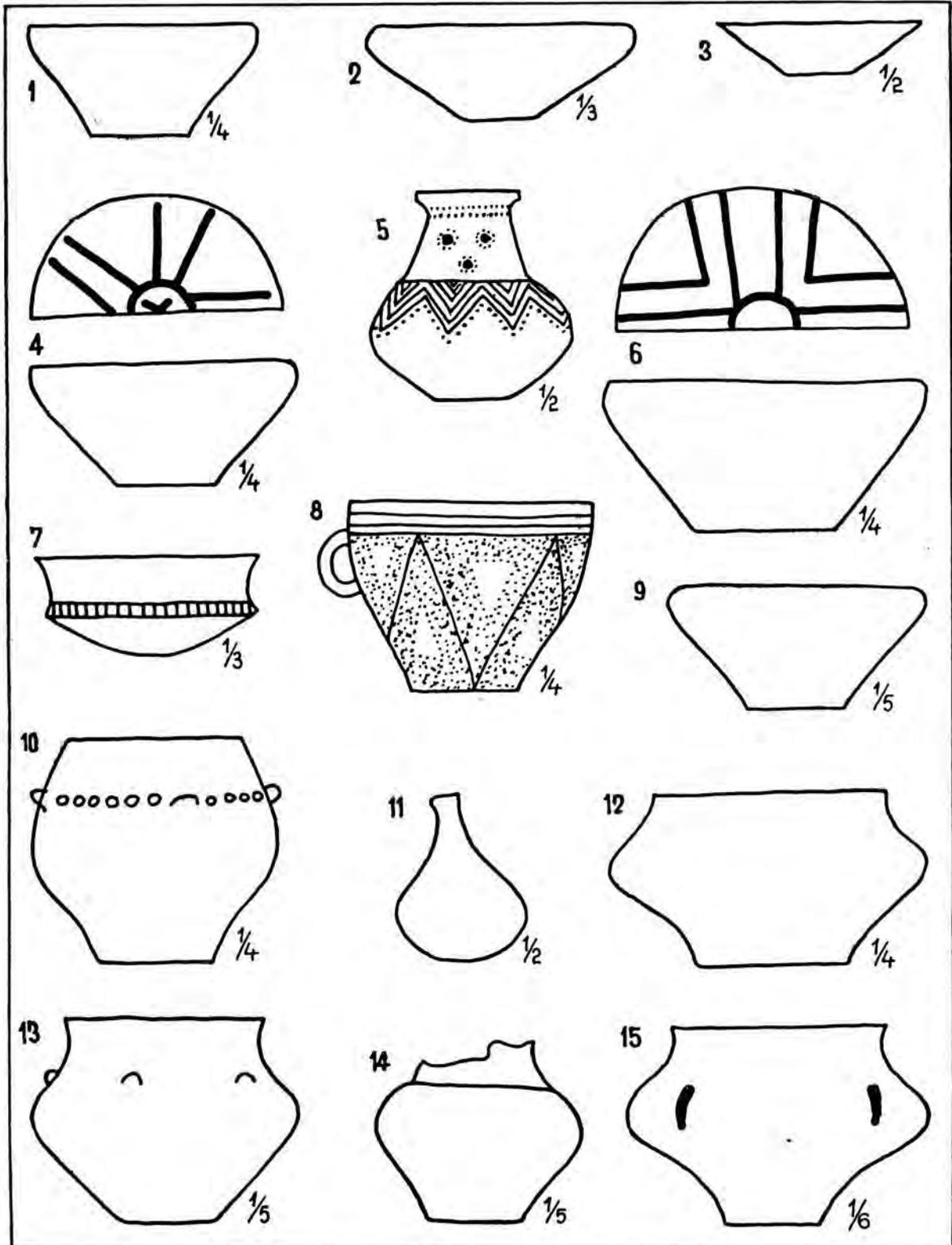
11. *Vyššia kónická miska* s okrajom dovnútra vytiahnutým, farby čiernej. Z vnútornej strany okolo dna sú tri koncentrické žliabky. Rozmery: v 10 cm, Ø ú 22 cm, Ø d 9 cm. (Obr. 9: 9.)

12. *Veľká misovitá nádoba* s kónickým spodkom a maximálnou baňatosťou v hornej tretine. Mierne oblúkovité hrdlo je oddelené od baňatosti. Dno je omfalické. Farby čiernehošedej, na hrdle so stopami striebrišto tuhovania. Zdobená pod hrdlom šikmými žliabkami. Rozmery: v 10 cm, Ø ú 19 cm, Ø d 3,3 cm, najv. Ø 19 cm. (Obr. 10: 6.)

13. Vyšší hrniec súdkovitého tvaru s okrajom dovnútra zaobleným. Pod okrajom zdobený radom kruhových jamiek, prerušeným štyrmi protiľahlými jazykovitými výčnelkami. Farby žltočervenej.

Rozmery: v 15 cm, Ø ú 14 cm, Ø d 8 cm. (Obr. 9: 10.)

14. Kónická miska s okrajom dovnútra mierne vtiahnutým, farby hnedej, miestami čiernej. Z von-

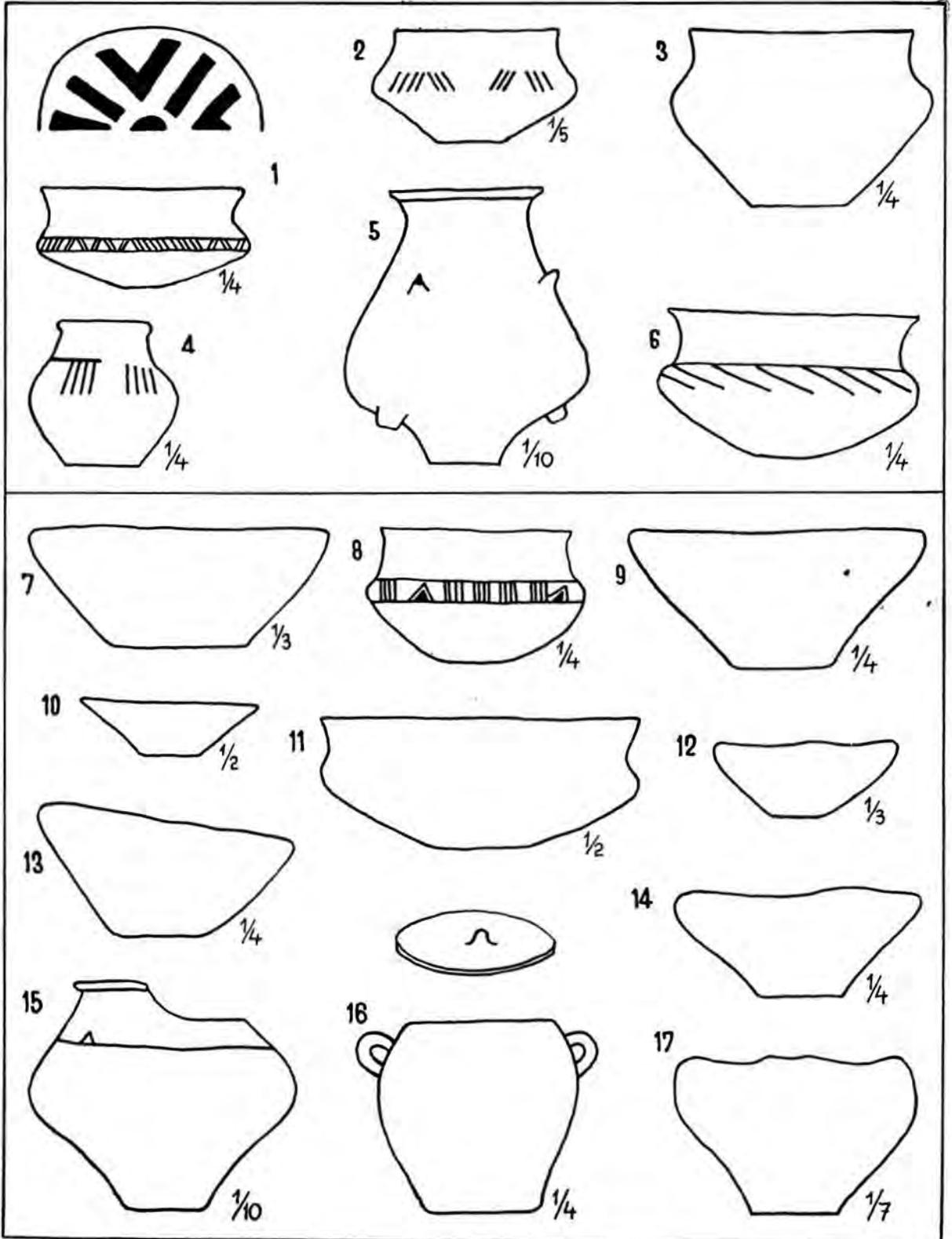

Obr. 9. Vrádište. 1–15 – hrob 10, nádoby: 15, 4a, 18, 14, 7, 16, 1a, 4, 11, 13, 6a, 10, 2, 8, 17.

kajšej strany na okraji má stopy striebistého tuhovania. Vo vnútri má stopy ornamentu, vytvoreného zo širokých vleštených pásov, smerujúcich odo dna k okraju. Rozmery: v 8 cm, $\varnothing$ ú 18 cm, $\varnothing$ d 7,5 cm. (Obr. 9: 4.)

15. *Kónická miska* s okrajom dovnútra vtiahnutým, farby svetlohnedej. Rozmery: v 7 cm, $\varnothing$ ú 16 cm, $\varnothing$ d 7 cm. (Obr. 9: 1.)

16. Vyššia *kónická misa* s okrajom dovnútra vtiahnutým, farby čiernej, z vonkajšej strany ku

Obr. 10. Vrádište. 1-6 - hrob 10, nádoby: 3, 9, 5, 6, 1, 12; 7-17 - hrob 20, nádoby: 6, 12, 9, 11, 7, 5, 8, 3, 1, 4, 2.

dnu farby hnedej. Vo vnútri sú stopy trojuholníkovej výzdoby, vytvorenej vleštenými pásmi. Rozmery: v 11 cm, Ø ú 22,5 cm, Ø d 10 cm. (Obr. 9: 6.)

17. *Dvojkónická nádoba* so zaoblenou baňatostou a nízkym kónickým hrdlom, zakončeným vyhnutým okrajom. Hrdlo je od baňatosti oddelené dvoma plytkými vodorovnými čiarami, prerušenými štyrmi protifaľnými plastickými výčnelkami, siahajúcimi cez maximálnu baňatosť. Farby čiernehoedej. Rozmery: v 20,5 cm, Ø ú 22 cm, Ø d 10 cm, najv. Ø 32 cm. (Obr. 9: 15.)

18. *Miniaturná kónická misička* s rovno zrezaným okrajom, farby čiernej. Rozmery: v 1,8 cm, Ø ú 7,5 cm, Ø d 3,5 cm. (Obr. 9: 3.)

Ostatný inventár:

Hrkálka uložená v popolničke 6. Je hruškovitého tvaru, farby čiernej, striebristo tuhovaná; rozmery: v 6 cm, najv. Ø 5 cm (obr. 9: 11).

Železný nožík s trňom; d 9,2 cm (obr. 34: 15).

Železná tyčinka neurčiteľného pôvodu; d 7 cm.

Bronzová špirálová okrasa zo štvornásobne stočeného drôtu; Ø 3 cm (obr. 33: 13).

Železná ihlica s hlavičkou stočenou v očko; d 11,3 cm (obr. 34: 6).

Zlomok bronzovej okrasy z piatich zviazaných drôtov; Ø 2,5 cm (obr. 33: 12).

Bronzová štvorhranná tyčinka na jednom konci s dvoma oproti sebe zrezanými hranami, takže na tom konci sa vytvoril šesťhran; d 5,8 cm (obr. 33: 11).

Zlomok valcovitého závažia svetlohnedej farby.

Kamenný obdĺžnikový plochý brúsok na jednej strane prevŕtaný. Rozmery: v 1 cm, d 14 cm, š 3 cm.

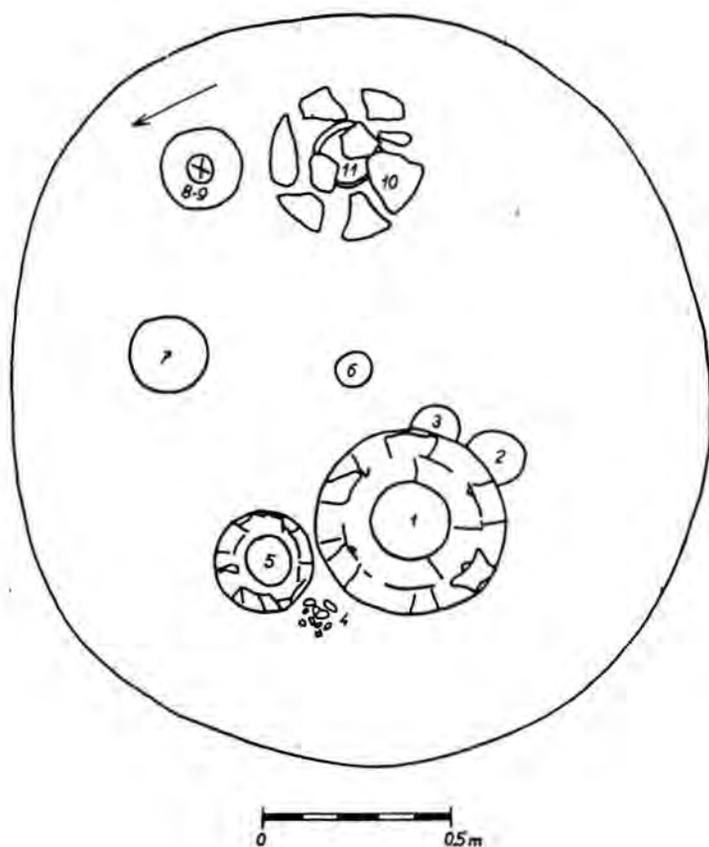
Praslen (nájdenný v popolnici 6) kónického tvaru so stlačenou základňou a cikcakovou výzdobou okolo pretlačenej časti. Farby čiernej, striebristo tuhovaný; rozmery: v 1,3 cm, Ø 3 cm (tab. V: 3).

Praslen (nájdenný v popolnici 11), má dvojkónický tvar s mierne sploštenou dolnou časťou, farby svetlohnedej, v dolnej polovici čiernej; rozmery: v 2 cm, Ø 3 cm (obr. 33: 1).

Praslen (nájdenný nad nádobou 10) je kónický, so stlačenou základňou a kolmými rytými čiarami zdobený okolo pretlačenej časti; farby hnedej, so stopami tuhovania; rozmery: v 1,8 cm, Ø 3,2 cm (obr. 33: 2).

Hrob 11 (obr. 11). Tento hrob sa objavil pri odkrývaní ornice v sonde V, až keď sa v hĺbke 30 cm od povrchu narazilo na okraj veľkej zásobnice. Obrisy hrobu sa dali zistiť až pri dne hrobu, kde sa hrobový zásyp čiernej farby, silne stmelený, od-

lišoval od žltého štrkového podložia. Dno hrobovej jamy bolo v hĺbke 90 cm od povrchu. Bolo kruhového tvaru o rozmeroch 2,2×1,8 m. Nádoby uložené na dne hrobovej jamy boli tlakom zeme roz-

Obr. 11. Vrádište. Hrob 11.

tlačené a prerastené korenkami. Rozmiestenie nádob v hrobe pripomína dve skupinky. Jedna skupinka bola v zjz časti hrobu a tvorila ju veľká zásobnica (1), pri ktorej stála vyššia nádoba (5) a štyri misy (2, 3, 4, 6). V zásobnici 1 a v nádobe 5 boli nájdenné malé misy (1a a 5a). Hrnec kvetináčového tvaru (7) s pokrievkou tvoril prechod k druhej skupinke nádob, ktoré boli uložené na druhom konci hrobovej jamy (vo vsv časti), oproti veľkej zásobnicovej nádobe. Túto skupinku tvorila miska 9 s ohorenými ľudskými kosťami, prikrýta miskou 8, ktorá je z vonkajšej strany zdobená na dne dvoma plytkými čiarami kolmými na seba. Vedľa prikrýtej popolnice bola nádoba 11, taktiež prikrýta (miskou 10). Niekoľko nedohorených ľudských kostí sa našlo medzi prikrýtou popolnicou (9) a nádobami 10 a 11. V popolnici 9 spolu s kostičkami boli nájdenné i dve špirálové bronzové okrasy (jedna sa dala vybrať celá, druhá v zlomkoch). Medzi nádobami 8 a 9 a nádobami 10 a 11 našli

sa malé zlomky neurčiteľnej bronzovej okrasy, azda guľatého tvaru. Pod miskou 10 bol bronzový krúžok.

Obsah hrobu:

1. *Zásobnica* s kónickým spodkom a maximálnou baňatosťou prechádzajúcou plynule v kónické hrdlo s vodorovným okrajom. Hrdlo od baňatosti oddeľuje plytká vodorovná ryha so štyrmi hrotitými plastickými výčnelkami. Paralelne s nimi, ale pod maximálnou baňatosťou, sú štyri jazykovité plastické výčnelky. Zásobnica je farby čiernej, na povrchu tuhovaná, asymetrická. Rozmery: v 44,5 cm, Ø ú 26,5 cm, Ø d 14 cm, najv. Ø 47 cm. (Obr. 12: 7.)

1a. *Miska* s baňatým telom, mierne dovnútra vtlačeným dnom a nízkym hrdlom, farby čiernej, striebrišto tuhovaná. Pod hrdlom je slaboznatelná výzdoba z plytkých čiar v tvare neuzavretých trojuholníkov. Rozmery: v 6 cm, Ø ú 10,3 cm, Ø d 2,5 cm. (Obr. 12: 9.)

2. *Kónická miska* s okrajom dovnútra zahnutým, farby čiernej. Zachovala sa iba polovica. Rozmery: v 7,5 cm, Ø ú 17,5 cm, Ø d 7,5 cm. (Obr. 12: 2.)

3. *Polguľovitá miska* farby čiernej, na okraji so stopami tuhovania. Rozmery: v 5,5 cm, Ø ú 14 cm. (Obr. 12: 6.)

4. *Črepy* z misky, farby čiernej.

5. *Vázovitá nádobka* s kónickým spodkom, zaoblenou baňatosťou v hornej tretine a oddeleným kónickým hrdlom, s okrajom von vyhnutým. Farby tmavohnedej. Rozmery: v 24 cm, Ø ú 14,5 cm, Ø d 9 cm, najv. Ø 26,5 cm. (Obr. 12: 10.)

5a. *Polguľovitá šálka* s rovno vytiahnutým nízkym hrdlom a pásikovým uškom, prečnievajúcim nad okraj. Farby čiernej. Rozmery: v 4 cm, Ø ú 8,5 cm. (Obr. 12: 5.)

6. *Miska polguľovitá*, s naznačeným omfalom a nízkym neoddeliteľným hrdlom, farby čiernej, tuhovaná. Časť chýba. Na rozhraní hrdla a tela je zdobená zväzkami kolmých rytých čiar. Rozmery: v 3,5 cm, Ø ú 8,5 cm. (Obr. 12: 4.)

7. *Vyšší hrniec* s okrajom mierne dovnútra vtiahnutým, farby žltočervenej. Zdobený pod okrajom radom pozdĺžnych jamiek a dvoma polkruhovými, proti sebe postavenými uškami. Rozmery: v 15 cm, Ø ú 15 cm, Ø d 9 cm. (Obr. 12: 11.)

7a. *Plochá pokrievka* kruhového tvaru s plastickým prevŕtaným výčnelkom v strede. Farby čiernohnedej. Rozmery: v 0,7 cm, Ø 16 cm. (Obr. 12: 8.)

8. *Kónická miska* s okrajom dovnútra zahnutým, farby hnedej (prikrývala popolnicu). Z vonkajšej strany je na dne zdobená dvoma na seba kolmými

čiarami. Rozmery: v 8 cm, Ø ú 21 cm, Ø d 7,5 cm. (Obr. 12: 1.)

9. *Kónická miska* s dovnútra zahnutým okrajom ktorý je váhou misky 8 poškodený. Miska je farby šedočiernej. Rozmery: v 8,3 cm, Ø ú 21 cm, Ø d 8 cm. (Obr. 12: 3.)

10. *Kónická miska* s dovnútra vtiahnutým okrajom, farby čiernej, pri dne hnedej. Rozmery: v 9 cm, Ø ú 20 cm, Ø d 8 cm. (Obr. 12: 13.)

11. *Vázovitá nádoba* s baňatým telom a nízkym kónickým hrdlom, farby hnedočiernej, na hrdle tuhovaná. Pod hrdlom zdobená trojuholníkmi z jemne rytých čiar, na konci zakončených troma bodkami. Rozmery: v 15,5 cm, Ø ú 15 cm, Ø d 8,5 cm, najv. Ø 22 cm. (Obr. 12: 12.)

Ostatný inventár:

V popolnici bola vložená bronzová *špirálová okrasa z drôtu*, dvojnásobne zvinutá, Ø 1,5 cm a zlomky podobnej okrasy, Ø 1,5 cm (obr. 33: 18).

Bronzová špirálová okrasa, Ø 3 cm a zlomky podobnej okrasy (obr. 33: 17 a obr. 34: 8).

Bronzová okrasa z trojitého drôtu s koncami preloženými cez seba, Ø 2 cm. Zlomky azda podobnej okrasy, Ø 2,3×1,8 cm. (Obr. 33: 19.)

Bronzový krúžok, kruhového tvaru z tyčinky splošteného kruhového prierezu, Ø 3,5 cm (obr. 34: 7).

Medzi nádobami 8–11 boli zlomky neurčiteľného predmetu z bronzu.

H r o b 12 (obr. 13). V sonde V, v jej severnej časti sa našiel hrob 12. Obrisy hrobovej jamy nebolo možné zistiť, keďže bol uložený v ornici. Jeho hĺbka bola 45 cm od povrchu. Nedohorené ľudské kosti boli uložené v miske, z ktorej časť i s kostičkami bola odoraná. V miske bola vložená ešte malá nádoba. V blízkosti popolnice sa našli štyri halštatské črepy. Podobné sa nachádzali roztrúsené po celej sonde, preto pravdepodobne nepatria k hrobu 12.

Obsah hrobu:

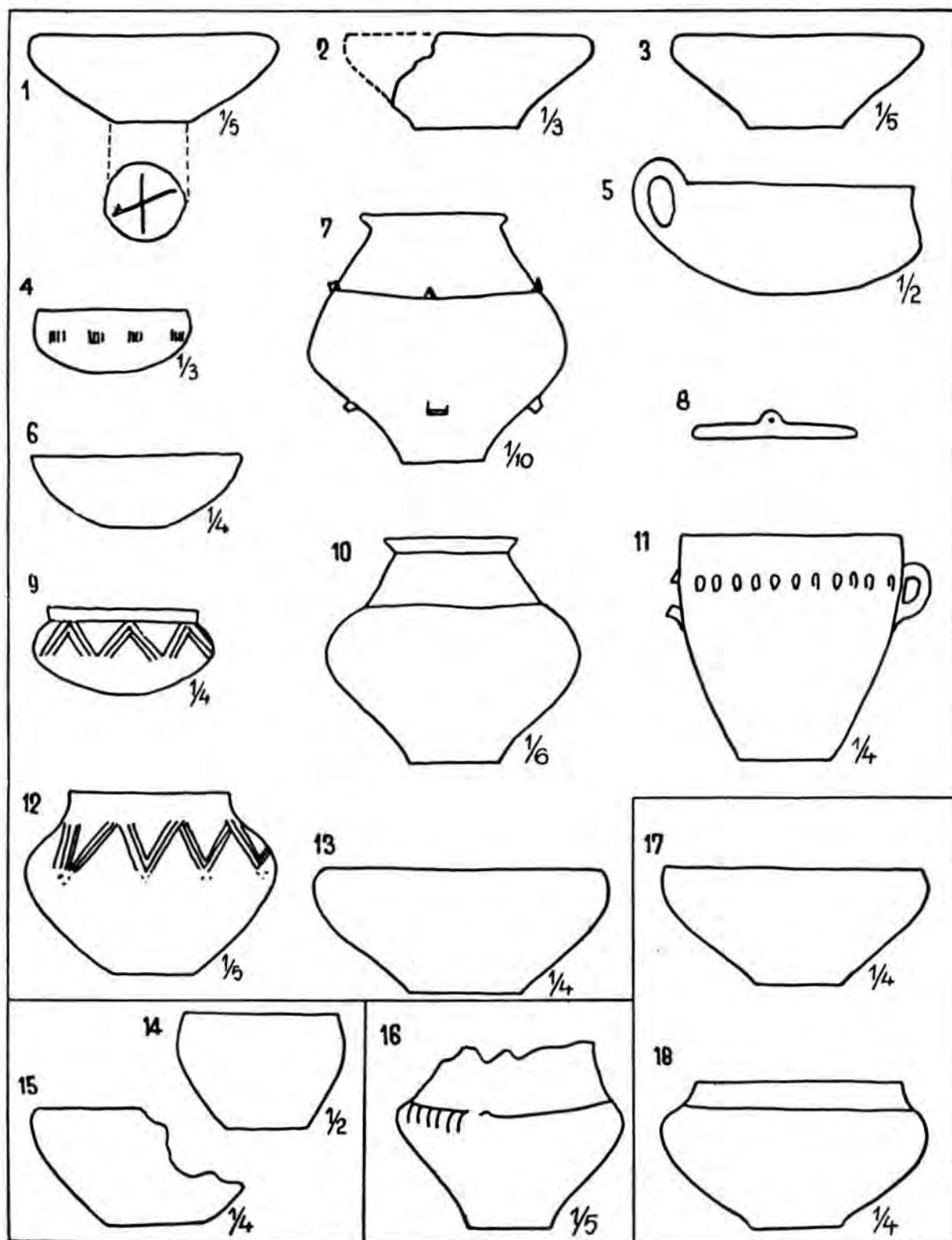
Kónická miska (popolnica) s okrajom dovnútra vtiahnutým, farby čiernohnedej, vo vnútri čiernej. Rozmery: v 8 cm, Ø ú 19 cm, Ø d 8,5 cm. (Obr. 12: 15.)

Malá *nádobka* so zaoblenými stenami a rovno zrezaným okrajom. Farby šedohnedej. Rozmery: v 4 cm, Ø ú 5 cm, Ø d 3 cm. (Obr. 12: 14.)

H r o b 13 (obr. 14). Vo vzdialenosti 1,5 m na sever od hrobu 12 našiel sa plytko pod povrchom (40 cm) ďalší hrob, ktorý predstavuje *kónická miska* (v črepech) s okrajom dovnútra vtiahnutým, farby svetlohnedej, Ø 23 cm. Boli v nej nedohorené ľudské kosti. Nedá sa rekonštruovať.

Hrob 14 (obr. 15). V severnej stene sondy V sa našiel hrob 14. Podobne ako v predchádzajúcich dvoch hroboch ani tu nebolo možné rozpoznať obrysy hrobovej jamy. V hĺbke 35 cm pod terénom

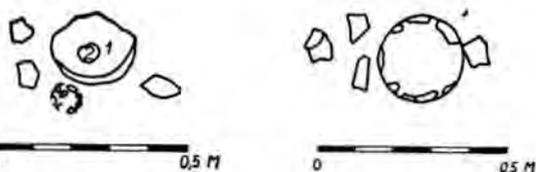
bola nájdená popolnica s ohorenými kosťami na dne, bez pozostatkov popola a uhlíkov. Popolnica bola prikrytá dvoma veľkými črepmi.

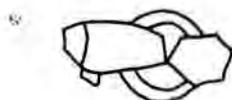
Obr. 12. Vrądište. 1-13 - hrob 11, nádoby: 8, 2, 9, 6, 5a, 3, 1, 7a, 1a, 5, 7, 11, 10; 14, 15 - hrob 12; 16 - hrob 28; 17, 18 - hrob 26.

Obsah hrobu:

Vázovitá nádoba s kónickým telom a oblúkovitým hrdlom. Na rozhraní hrdla a tela, kde je aj najväčší priemer, je zdobená krátkymi, kolmými

Obr. 13. Vrádište. Hrob 12. Obr. 14. Vrádište. Hrob 13.

Obr. 15. Vrádište. Hrob 14.

žliabkami. Farby čiernej. Rozmery: v 14 cm, $\varnothing$ ú 17 cm, $\varnothing$ d 8,5 cm, najv. $\varnothing$ 20 cm. (Obr. 5: 16.)

Dva väčšie črepy z veľkej zásobnicovej nádoby, aká sa našla v hrobe 10. Jeden črep je z dna tejto nádoby, druhý z rozhrania hrdla a tela. Sú farby čiernej, z vnútornej strany šedej. Rozmery črepov: $11 \times 15,5$ cm a 25×19 cm.

Hrob 15 (obr. 16) sa našiel v juhovýchodnom rohu sondy VI. Bol zahĺbený 65 cm pod povrchom. Hrobový zásyp pre jednotnosť pôdy nebolo možné rozlíšiť od okolitej zemin, preto obrysy hrobu sa rozpoznali až pri dne hrovej jamy. Zásyp hrobu bol veľmi štrkovitý a pri nádobách silne stmelený, preto sa keramický materiál mohol vyzdvihnúť iba v zlomkoch; preto nádobu 1 a popolnicu 5 nemožno rekonštruovať. Keramický obsah hrobu bol rozložený na dne hrovej jamy v dvoch skupinkách. Hrobová jama mala oválny tvar ($1,5 \times 1,1$ m). Hrob obsahoval celkom 8 nádob. V juhozápadnej časti hrovej jamy stála veľká zásobnica (1), v ktorej bola vložená ďalšia miska (1a). Pri jej dne bola položená malá nádoba (2). Od nej smerom do stredu hrobu bol nájdený v naklonenej polohe hrniec (4). Pokrievka nad ním (4a) bola tlakom zeme čiastočne vtláčená dovnútra. Nad hrncom a pokrievkou bola dnom k hrncu položená miska (3). V severovýchodnej časti hrobu bola druhá skupinka, ktorú tvorili pospolu tri nádoby: popolnica (5) s ohorenými ľudskými kosťami, nádoba (6) a miska (7). Popolnica i v tomto hrobe bola umiestnená oproti zásobnici. Medzi popolnicou a miskou 3 sa našiel zlomok tyčinkového náramku.

Obsah hrobu:

1. Črepy z veľkej zásobnicovej nádoby s úzkym kónickým spodkom a jazykovitými výčnelkami pod baňatosťou, farby čiernehoj.

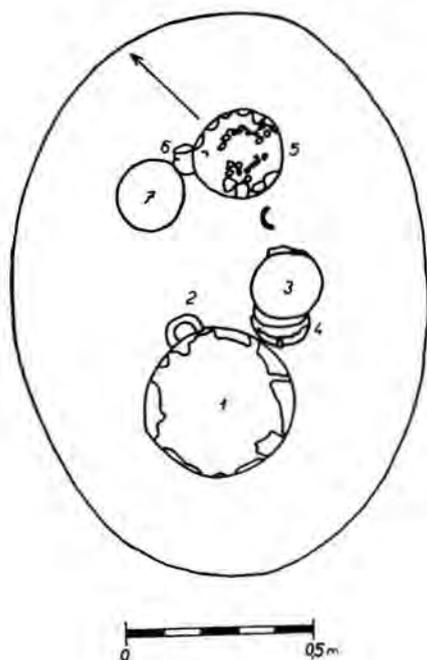
1a. Fragment kónickej misky (šálky ?) s oddeleným nízkym hrdlom, farby šedej. Rozmery: v 5 cm, $\varnothing$ 12,5 cm. (Obr. 17: 2.)

2. Menšia baňatá nádobka s odrazeným dnom a nízkym oblúkovým hrdlom. Polovica chýba. Na okraji má jeden plastický výčnelok. Pod hrdlom je zdobená dvoma rytými cikcakovými čiarami, ukončenými na vrcholoch dvoma plytkými jamkami, farby šedohnedej. Rozmery: v 7,5 cm, najv. $\varnothing$ 10 cm. (Obr. 17: 5.)

3. Kónická miska s dovnútra zahnutým okrajom, farby šedohnedej, asymetrická. Rozmery: v 9,5–7,5 cm, $\varnothing$ ú 20,5 cm, $\varnothing$ d 8,5 cm. (Obr. 17: 6.)

4. Kónický hrniec s dvoma polkruhovými uškami pod okrajom, zdobený medzi nimi radom plastických hrotitých výčnelkov. Farby tehlovočervenej, miestami šedej. Rozmery: v 14,5 cm, $\varnothing$ ú 16 cm, $\varnothing$ d 7,5 cm. (Obr. 17: 1.)

4a. Pokrievka kruhového tvaru, plochá, deformovaná. V strede má plastický výčnelok. Je farby šedej. Rozmery: v 1 cm, $\varnothing$ 17 cm. (Obr. 17: 1.)

Obr. 16. Vrádište. Hrob 15.

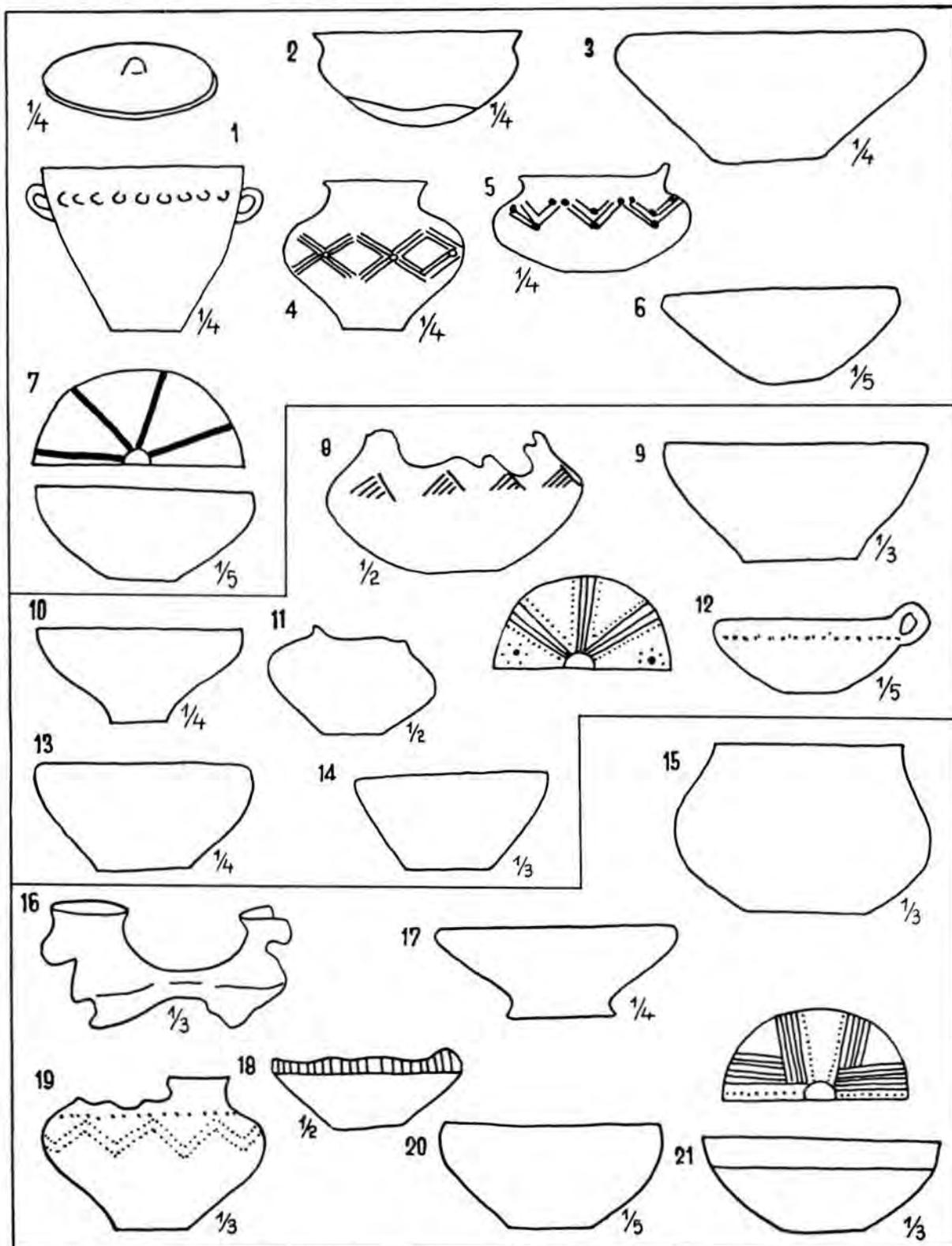
5. Črepy z nádoby s kónickým spodkom, prechádzajúcim v zaoblenú baňatosť. Jeden črep poukazuje, že mala nízke oblúkovité hrdlo. Farby čiernehoj.

6. *Vázovitá nádoba* s úzkym kónickým spodkom,

prechádzajúcim v hornej polovici v maximálnu baňatosť a s nízkym oblúkovým hrdlom. Farby čiernej, ku dnu hnedej, na okraji a v hornej časti baňatosti striebристо tuhovaná. Pod hrdlom zdobená

jemne rytými čiarami a plytkými jamkami. Rozmery: v 10,5 cm, Ø ú 7 cm, Ø d 5,5 cm, najv. Ø 11 cm. (Obr. 17: 4.)

7. Kónická miska s dovnútra zahnutým okra-

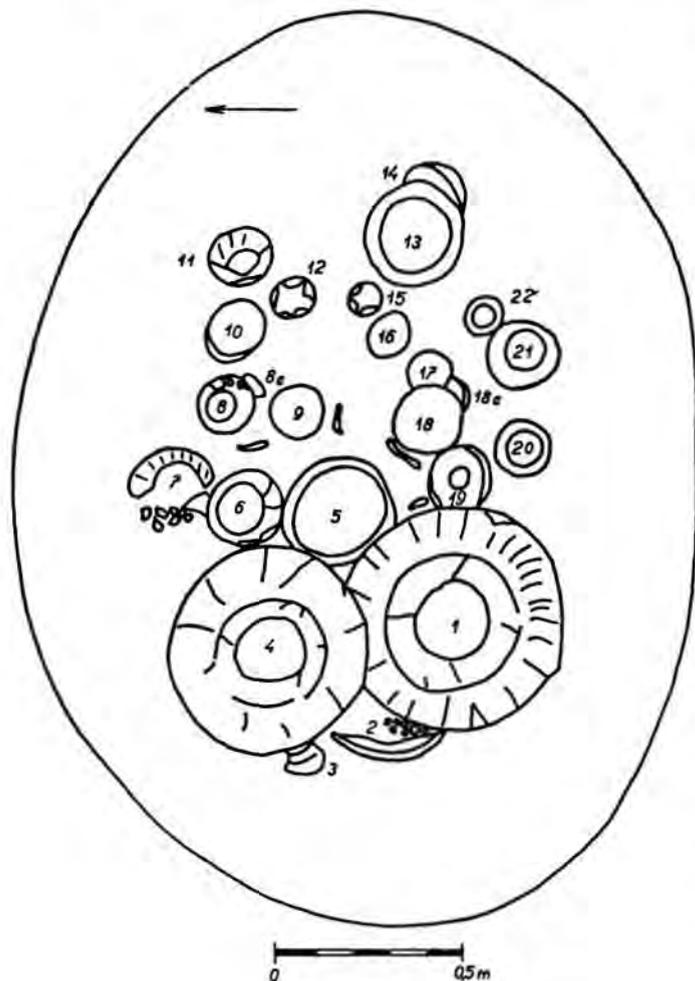

Obr. 17. Vrádište. 1, 2, 4-7 - hrob 15, nádoby: 4, 1a, 6, 2, 3, 7; 3 - hrob 4; 8-14 - hrob 25; 15-21 - hrob 5, nádoby: 2a, 10, 8, 7, 6, 2, 1a.

jom, farby hnedej, miestami čiernej. Vo vnútri je zdobená širokými vleštenými pásmi, lúčovite smerujúcimi odo dna k okraju. Rozmery: v 7,5 cm, Ø ú 19 cm, Ø d 6 cm. (Obr. 17: 7.)

Ostatný inventár:

Polovica železného tyčinkového náramku; Ø 6 cm.

Obr. 18. Vrádište. Hrob 16.

H r o b 16 (obr. 18). Asi 4,5 m na sever od hrobu 15, v sonde V našiel sa ďalší hrob, ktorého obrysy v humusovej vrstve sa nepodarilo zistiť. Tmavohnedý až čierny hrobový zásyp neodlišoval sa od okolitej zeminy, preto tvar hrobovej jamy mohol sa zistiť až pri dne hrobu. Dno hrobovej jamy bolo v hĺbke 80 cm od povrchu, zapustené v štrkovom podloží. Tvar hrobovej jamy bol oválny a mal rozmery 2,4×1,8 m. Ústie najväčšej nádoby (4) bolo iba 27 cm pod povrchom. V dôsledku takéhoto plytkého uloženia boli keramické pamiatky zväčša roztláčené. Aj hrobový zásyp bol podobne ako v hrobe 15 silne stmelený (ako spečený), čo pôsobilo ťažkosti pri vyzdvíhovaní nálezov. Preto z viace-

rých nádob i pri opatrnom vyberaní mohli sa zachrániť iba fragmenty. V zásype hrobu našiel sa jeden väčší črep.

Čo do počtu nádob je tento hrob najbohatší z dosiaľ tu odkrytých hrobov. Celkove obsahoval 25 nádob a tri pokrievky. Bohatý keramický inventár bol rozložený po celom dne hrobovej jamy. Niektoré nádoby boli uložené v nerovnakej výške od dna, iné zas nad inými nádobami. Napr. nádoba 18 sa našla nad ústím nádoby 17 a 19. Usporiadanie nádob v hrobe bolo podobné ako v predchádzajúcich hroboch. Najväčšie nádoby — zásobnice (1 a 4) boli uložené v západnej strane hrobovej jamy. V každej z nich bola malá šálka (1a a 4a). Nedoehorené ľudské kosti boli vložené do dvoch popolnic (10 a 13), ktoré sa našli v opačnej časti hrobovej jamy, priamo oproti dvom zásobniciam. Ďalšie nádoby boli rozložené medzi nimi. Z kovového inventára v hrobe sa našla iba železná perla uložená medzi nedohorenými ľudskými kosťami v popolnici 13. Zvieracie kosti boli voľne rozložené v strede hrobovej jamy medzi nádobami.

Obsah hrobu:

1. *Zásobnica* s úzkym kónickým spodkom, prechádzajúcim v širokú baňatosť v hornej polovici a s kónickým hrdlom zakončeným von vyhnutým okrajom. Hrdlo je od baňatosti oddelené ryhou. Farby čiernej. Zdobená je na koreni hrdla i pod hrdlom. Na hrdle výzdobu tvoria štyri plytké vodorovné čiary, prerušené štyrmi kruhovými vypuklinami. Vydutie je zvisle členené zväzkami plytkých žliabkov. Rozmery: v 40 cm, Ø ú 22 cm, Ø d 16 cm, najv. Ø 51 cm. (Obr. 19: 22.)

1a. *Fragment misky* s kónickým telom a nízkym oddeleným prehnutým hrdlom. Z vonkajšej strany je tuhovaná. Rozmery: v 4 cm, Ø ú 9 cm. (Obr. 19: 13.)

2. *Časť z okraja veľkej misy* s rovným okrajom, členeným plastickými rebrami, farby hnedej.

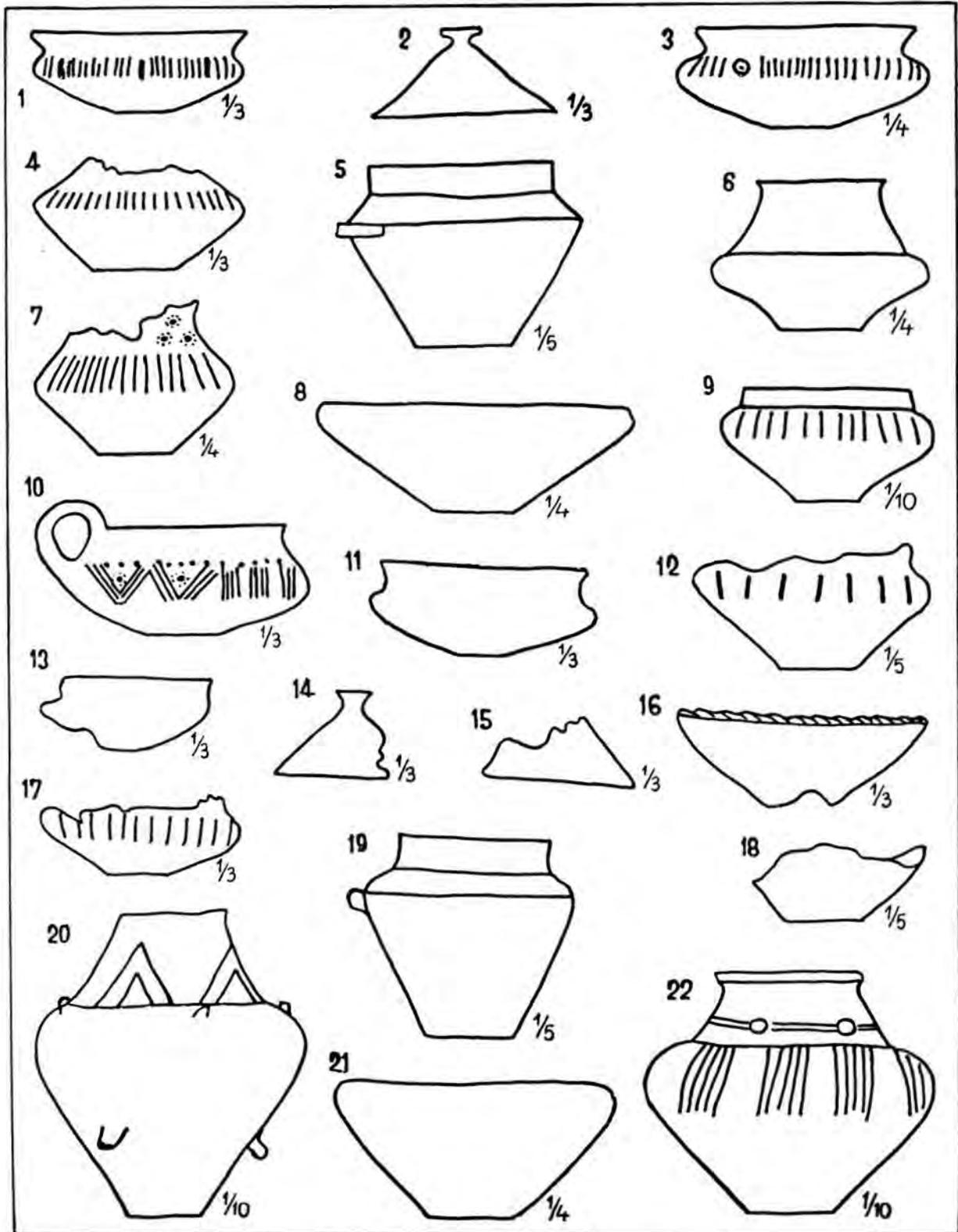
3. *Vázovitá nádoba* s kónickým spodkom, s baňatosťou v hornej tretine a oddeleným vyšším kónickým hrdlom, ktoré má okraj mierne von vyhnutý. Farby čiernej, tuhovaná. Rozmery: v 11 cm, Ø ú 9 cm, Ø d 5,5 cm, najv. Ø 14 cm. (Obr. 19: 6.)

4. *Zásobnica* s úzkym kónickým spodkom, prechádzajúcim v zaoblené vydutie a oddeleným kónickým hrdlom. Okraj je odrazený. Hrdlo od baňatosti je oddelené ryhou so 4 protiľahlými hrotitými výčnelkami. Pod najväčšou baňatosťou sú umiestnené štyri jazykovité výčnelky. Farby tmavohnedej, na hrdle so stopami tuhovaných širších pásov vytvárajúcich trojuholníkový ornament. Rozme-

ry: v 53 cm, Ø ú 20 cm, Ø d 14 cm, najv. Ø 47 cm. (Obr. 19: 20.)

4a. Dvojkónická šálka s prehnutým hrdlom a širokým páškovým úškom prečnievajúcim nad

okraj. Farby čiernošedej, na hrdle a v hornej polovici baňatosti striebrišto tuhovaná. Pod hrdlom zdobená radom vpichov. Vydutie je členené jemne rytými trojuholníkmi, olemovanými vpichmi a zväz-

Obr. 19. Vrádište. 1–22 – hrob 16, nádoby: 21a, 8a, 20, 12, 8, 3, 11, 14, 5, 4a, 9, 10, 1a, 18a, 6a, 17, 22, 16, 6, 4, 18, 1.

kami rytých čiar. V strede trojuholníkov sú plytké jamky olemované vpichmi. Rozmery: v 6 cm, Ø ú 10×9 cm, Ø d 3,5 cm, najv. Ø 12,5 cm. (Obr. 19: 10.)

5. Vyššia *vázovitá nádoba* s kónickým spodkom, so zaoblenou baňatosťou pod nízkym rovným hrdlom. Na baňatosti zdobená plytkými širokými žliabkami. Zhotovená zo silne zrnitého materiálu, slabo vypálená, farby tehlovožltej, miestami šedej. Polovica sa rozpadla pri vyberaní. Rozmery: v 19 cm, Ø ú 29 cm, Ø d 10 cm, najv. Ø 36 cm. (Obr. 19: 9.)

6. *Situlovitá nádoba* s kónickým spodkom a s ostro oddeleným nízkym, rovno vytiahnutým hrdlom. Na maximálnej baňatosti má obdĺžnikové uško. Pôvodne boli asi dve ušká, ale protihľadá strana sa pri vyberaní zničila. Farby hnedej. Rozmery: v 17 cm, Ø ú 14 cm, Ø d 8 cm. (Obr. 19: 19.)

6a. *Časť kónickej misky* s odrazeným dnom, farby hnedej. Na vodorovno zrezanom okraji je zdobená šikmými žliabkami. Rozmery: v 6 cm, Ø 14 cm. (Obr. 19: 15.)

7. *Črepy z väčšej baňatej nádoby* s oblúkovitým nízkym hrdlom, na povrchu farby tehlovočervenej, miestami hnedej.

8. *Situlovitá nádoba* (zachovala sa iba polovica) toho istého tvaru ako pod č. 6. Rozmery: v 16 cm, Ø ú 18 cm, Ø d 8 cm. (Obr. 19: 5.)

8a. *Kónická pokrievka* zakončená plastickým gombíkom. Farby hnedej, so stopami leštenia na povrchu. Rozmery: v 9,5 cm, Ø ú 18 cm, Ø gombíka 3 cm. (Obr. 19: 2.)

9. *Kónická miska* s nízkym oddeleným hrdlom. Farby čiernej, ku dnu hnedej. Hrdlo a horná časť baňatosti je leštená. Rozmery: v 6 cm, Ø ú 14,5 cm, Ø d 3,5 cm. (Obr. 19: 11.)

10. *Fragment vázovitej nádoby* s kónickým spodkom a baňatosťou v hornej tretine. Hrdlo je odrazené. Na baňatosti zdobená plastickými kolmými rebrami. Rozmery: v 10 cm, Ø d 8 cm, najv. Ø 17 cm. (Obr. 19: 12.)

11. *Vázovitá dvojkónická nádobka* so zaobleným vydutím a kónickým hrdlom. Okraj chýba. Na hrdle zdobená tromi plytkými jamkami olemovanými vpichmi, na baňatosti plytkými kolmými žliabkami. Farba hnedá, so stopami tuhovania. Rozmery: v 11 cm, Ø ú 8 cm, Ø d 5 cm, najv. Ø 15,5 cm. (Obr. 19: 7.)

12. *Vázovitá nádobka* s odrazeným hrdlom, farby hnedočiernej, leštená. Zdobená v hornej polovici baňatosti plytkými žliabkami. Rozmery: v 6 cm, Ø d 4,5 cm, najv. Ø 12 cm. (Obr. 19: 4.)

13. *Fragment veľkej vázovitej nádoby* s odrazeným dnom, s baňatosťou pod hrdlom a s nízkym, širokým, rovno vytiahnutým hrdlom s okrajom mierne von vyhnutým. Farby čiernošedej, pod hrdlom zdobená rytými sotva znateľnými kolmými čiarami a plastickými výčnelkami medzi nimi. Rozmery: v 11,5 cm, Ø ú 19 cm.

14. *Kónická miska* s okrajom dovnútra zahnutým, farby šedej. Rozmery: v 8,5 cm, Ø ú 20 cm, Ø d 6 cm. (Obr. 19: 8.)

15. *Fragment vázovitej nádobky* s dvojkónickým telom, farby hnedočiernej. V hornej časti tela plytko žliabkovaná, podobná nádobke 12. Rozmery: v 4,5 cm, Ø ú 4 cm.

16. *Kónické dno silnostennej nádoby*, farby čiernošedej. Rozmery: v 5 cm, Ø d 15 cm. (Obr. 19: 18.)

17. *Fragment misky* s kónickými stenami, s rovno zrezaným okrajom, šikmo žliabkovaným, farby hnedočiernej. Rozmery: v 5 cm, Ø 13,5 cm. (Obr. 19: 16.)

18. *Kónická miska* s dovnútra zahnutým okrajom, farby hnedej. Rozmery: v 8,3 cm, Ø ú 18 cm, Ø d 5 cm. (Obr. 19: 21.)

18a. *Kónická pokrievka* zakončená plastickým plochým gombíkom; farby hnedej. Rozmery: v 8,5 cm, Ø ú 15 cm, Ø gombíka 3 cm. (Obr. 19: 14.)

19. *Fragment kónickej misky* šedej farby. Rozmery: v 7,5 cm, Ø d 6 cm.

20. *Dvojkónická miska* so zaobleným vydutím, s kruhovým dovnútra vtiiahnutým dnom a nízkym mierne roztvoreným hrdlom, farby šedohnedej, na hrdle v hornej polovici baňatosti so stopami tuhovania. Zdobená pod hrdlom plytkými kolmými žliabkami a jedným plastickým výčnelkom. Rozmery: v 7 cm, Ø ú 15,5 cm, Ø d 4 cm, najv. Ø 16,5 cm. (Obr. 19: 3.)

21. *Fragment kónickej misky* s dovnútra zalomeným okrajom, farby čiernošedej.

21a. *Dvojkónická miska* s omfalom na dne a oddeleným nízkym, mierne roztvoreným hrdlom, farby hnedej, na hrdle z obidvoch strán, aj v hornej polovici baňatosti farby čiernej, tuhovaná. Pod hrdlom zdobená širokými plytkými žliabkami prerušenými 6 protihľadými pozdĺžnymi plastickými výčnelkami. Rozmery: v 4,3 cm, Ø ú 11 cm, Ø d 2 cm. (Obr. 19: 1.)

22. *Dolná časť vázovitej nádobky* s kruhovým, do vnútra vtlačeným dnom. V hornej časti baňatosti zdobená plytkými žliabkami, farby čiernej, striebristo tuhovaná. Rozmery: v 3 cm, Ø d 3 cm, najv. Ø 10,5 cm. (Obr. 19: 17.)

Ostatný inventár:

Železná perla guľatého tvaru so štvorhranným otvorom v strede; v 1,3 cm, Ø 2 cm. (Obr. 33: 14.)

Črep zo zásypu — silnostenný, zdobený radom plytkých jamiek, farby čiernej, znútra šedej. Rozmery: 10×15 cm.

Hrob 17 črtal sa na ďalšej ploche, z ktorej buldozér odhrnul humusovú vrstvu o hrúbke ca 50 cm. Časť hrobu bola ním odvlčovaná. Zachovaná časť hrobu odlišovala sa tmavohnedým zásypom od žltého štrkového podložia, do ktorého bol hrob zapustený. Tvar hrovej jamy nedal sa už zistiť. Jej dno bolo v hĺbke ca 75 cm pod terénom. Keramický inventár hrobu bol premiešaný, preto pôvodné usporiadanie nádob sa nedalo zistiť. Ohorené ľudské kosti boli premiešané s črepami, popolnica sa nedala určiť. Z črepov podarilo sa rekonštruovať dve misky a jeden hrniec.

Obsah hrobu:

Kónická miska s okrajom dovnútra vtiahnutým, farby hnedej. Rozmery: v 8 cm, Ø ú 19 cm, Ø d 6 cm. (Obr. 22: 15.)

Vyššia *kónická miska* s okrajom dovnútra vtiahnutým, farby čiernehošedej, z vonkajšej strany so svetlohnedom škvrnou. Rozmery: v 9,5 cm, Ø ú 18 cm, Ø d 7 cm. (Obr. 22: 13.)

Hrncovitá nádoba vajcovitého tvaru s dvoma protilahlými polkruhovitými uškami pod nevyznačeným okrajom, farby svetložltej. Rozmery: v 15 cm, Ø ú 15 cm, Ø d 8 cm. (Obr. 22: 17.)

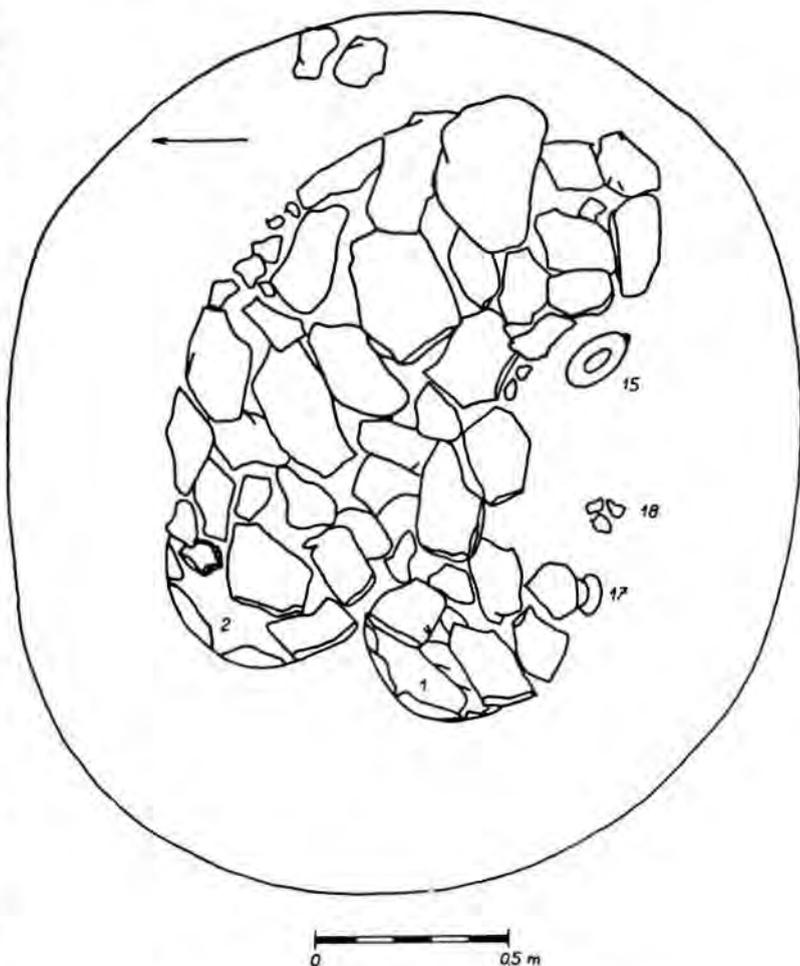
Fragment menšej misky s okrajom mierne dovnútra vtiahnutým, farby čiernej. Dno chýba. Rozmery: v 5,5 cm, Ø ú 11,5 cm. (Obr. 22: 14.)

Časť nádoby s polguľatým telom bez vyznačenia dna. Rozmery: v 9 cm, najv. Ø 18 cm. (Obr. 22: 16.)

Črepy z veľkej *zásobnicovej nádoby* s kónickým spodkom a s jazykovitými výčnelkami, farby čiernehošedej.

Črepy z baňatosti *veľkej nádoby*, azda zásobnice, s kónickým spodkom, so zaoblenou baňatostou a pravdepodobne kónickým hrdlom s von vyhnutým vodorovným okrajom. Farby čiernej. Na baňatosti

a hrdle striebrišto tuhovaná. Zdobená na hrdle 5 vodorovnými žliabkami, prerušovanými plastickými kruhovými výčnelkami (ako pri nádobe 1 z hrobu 16). Pod hrdlom na baňatosti sú hrotité plastické výčnelky, olemované štyrmi polkruhovitými

Obr. 20. Vrádište. Kamenný kryt nad hrobom 19.

žliabkami. Medzi nimi je plytkou ryhou naznačená ležiaca osmička.

Nezdobené a nevýrazné črepy, farby hnedej a šedej.

Hrob 18. Tento hrob bol buldozérom úplne rozvlečený. Zachovala sa iba časť črepového materiálu, ktorú buldozér neodhrnul. Obrisy hrobu sa nedali zistiť. Črepy premiešané tmavočiernou zeminou ležali na úrovni, po ktorú buldozér odhrnul ca 55 cm zeminy. Nedala sa z nich zostaviť ani jedna nádoba. Nedohorené ľudské kosti ležali spolu s praslénom v popolnici, z ktorej sa zachovalo iba dno.

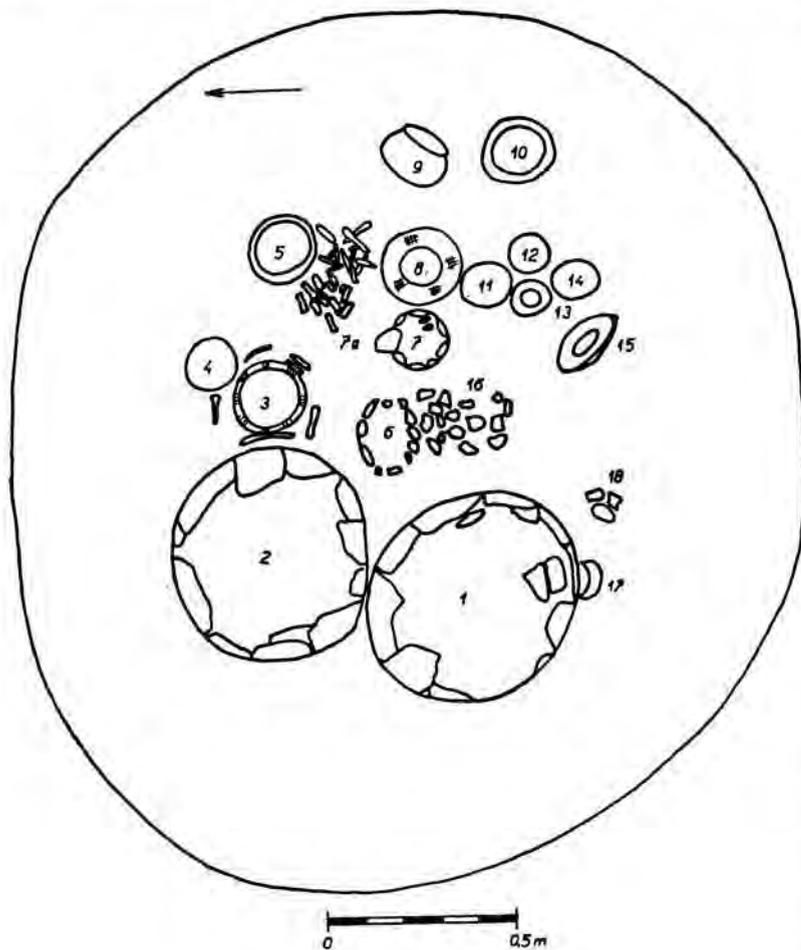
Obsah hrobu:

Kónické dno s nedohorenými ľudskými kosťami,

farby čiernej, pochádza azda z misky. Rozmery: v 4 cm, Ø d 9,5 cm.

Dolná časť väčšej nádoby s baňatým telom kónicky sa zužujúcim ku dnu, farby šedohnedej. Rozmery: v 16 cm, Ø d 8,5 cm, najv. Ø 26 cm. (Obr. 26: 16.)

Dno hrncovitej nádoby tehlovočervenej farby. Rozmery: v 4,5 cm, Ø d 10,5 cm.

Obr. 21. Vrádište. Hrob 19.

Črep z nádoby s okrajom oblúkovite von vyhnutým, farby čiernošedej.

Kónický praslen so základňou vtlačenou dovnútra a výzdobou ostro rytých kolmých čiar okolo dovnútra pretlačenej časti, farby šedohnedej. Rozmery: v 2 cm Ø 3 cm.

Hrob 19 (obr. 21). Na jednom mieste, na ploche z ktorej buldozér odhrnul humusovú vrstvu, črtalo sa v žltom štrkovom podloží väčšie množstvo husto vedľa seba uložených kameňov (obr. 20). Časť plochých kameňov bola už buldozérom z hrobu odtláčaná a rozhrnutá za hrobovou jamou. Dnes nemožno s určitosťou tvrdiť, či súčasne s odtláče-

nými kameňmi z hrobového zásypu neboli odtláčané i niektoré nádoby, najmä z južnej strany hrobovej jamy, kde sa hrob javí prázdnejším. Pôdorys i s kameňmi pripomína ladvinovitý tvar.

Pôvodne bol tento hrob pomerne plytko zapustený pod terénom. Celková hĺbka dosahovala 85 cm, z toho po odhrnutí zeminy ostalo z hrobu 35 cm v štrkovom podloží. Hrobová jama, ktorú sa zhruba

podarilo zistiť, mala kruhový tvar o rozmeroch 2,3×2,1 m. Nádoby boli uložené v strede hrobovej jamy. Jej zásyp pod kamenným krytom i medzi nádobami bol štrkovitý, čiernej farby. Keramický inventár bol v črepoch, z ktorých časť sa podarilo rekonštruovať. Z najväčších nádob v hrobe buldozér odhrnul kamenný kryt a ich horné partie.

Hrob bol čo do počtu keramických nálezov bohatý. Obsahoval dve veľké zásobnice (1 a 2), 16 menších nádob a tri šálky, nájdené na dne väčších nádob (1a, 2a, 6a). Celkove bolo v hrobe 21 nádob a jedna pokrievka. Najväčšie nádoby boli umiestnené vedľa seba v západnej časti hrobovej jamy. Vedľa zásobnice 2 boli uložené pohromade neobhorené zvieracie kosti, na ktorých bola postavená miska 3. Aj v tejto miske na dne bola zvieracia kosť. Podobne i do nádoby 9 bola vložená mäsitá potrava, ako poukazuje na dne tejto nádobky nájdená kosť. Nedohorené ľudské kosti boli uložené na dvoch miestach. Jedna časť sa našla v severovýchodnej časti hrobu, pri nádobe 5, druhá na juhovýchodnej strane hrobovej jamy, voľne rozsypaná medzi ná-

dobami 6 a 13. I v tomto hrobe nedohorené ľudské kosti boli uložené ako v predchádzajúcich hroboch oproti dvom najväčším nádobám, ale na rozdiel od iných hrobov neboli vložené do popolníc. Nad nedohorenými ľudskými kostičkami pri nádobe 5 boli nájdené ploché pieskovcové kamene (rozmerov 10×3 cm) s vápenatým tmelom, rozložené s určitou pravidelnosťou vedľa seba. Všetky tu nájdené kamene majú pretiahnutý sploštený tvar. Čiastočne sú obrúsené vodou, čo pripúšťa riečny transport rieky Moravy. Pre porušenosť hrobu nemôžeme tvrdiť, či tieto kamene (starostlivo vybrané, skoro rovnakého tvaru, pripomínajúce brúsky) tvorili ur-

čítú schránku nad prepálenými ľudskými kosťami. Medzi nimi našiel sa ešte kameň, ktorý sa svetlohnedým sfarbením odlišoval od čierneho povlaku opísaných kameňov. Svojím polmesiacovitým tvarom pripomína amulet (obr. 33: 10). Je tiež z pieskovca a pochádza z riečneho náplavu. Pri ohorených kostičkách a kameňoch boli uložené nedohorené zvieracie kosti. Kovové predmety v tomto hrobe neboli uložené spolu s ohorenými kostičkami. Praslen a zlomok železného nožika našiel sa na dne nádoby 12. Z východnej strany tejto nádoby sa zase našli dve špirálové bronzové okrasy, azda záušničky. Jedna z nich si podnes zachovala pružnosť, druhá je stlačená.

Obsah hrobu:

1. Črepy veľkej zásobnicovej nádoby s úzkym kónickým dnom a jazykovitými výčnelkami, farby čiernej.

1a. Plytká polguľovitá miska s kruhovým, dovnútra vtlačeným dnom, farby čiernej. Rozmery: v 4 cm, Ø ú 14,5 cm, Ø d 5 cm. (Obr. 22: 7.)

2. Zásobnica s úzkym dnom a maximálnou baňatosťou prechádzajúcou v kónické vyššie hrdlo s okrajom von vyhnutým. Na rozhraní má 4 hrotité výčnelky. Hrdlo a baňatosť je zdobená vleštenými pásmi v trojuholníkovom ornamente. Farby čiernej. Rozmery: v 45 cm, Ø ú 13 cm, Ø d 12 cm, najv. Ø 45 cm.

2a. Črepy zo šálky s nízkym, rovno vyťahnutým hrdlom, na povrchu tuhované.

3. Kónická miska s dovnútra zalomeným okrajom, na ktorom je zdobená skupinkami kolmých čiar. Farby hnedej, na povrchu leštená. Vo vnútri má stopy tuhovaných čiar v trojuholníkoch. Kruhové dno má mierne dovnútra vtlačené. Rozmery: v 5,5 cm, Ø ú 19 cm, Ø d 5,5 cm. (Obr. 22: 6.)

4. Kónická miska s okrajom mierne dovnútra vťahnutým, farby čiernej. Rozmery: v 6 cm, Ø ú 13 cm, Ø d 5 cm. (Obr. 22: 3.)

5. Široká kónická miska s okrajom dovnútra zahnutým, farby čiernohnedej. Rozmery: v 5,5 cm, Ø ú 17 cm, Ø d 5 cm. (Obr. 22: 11.)

6. Črepy z misky s dovnútra zahnutým okrajom, farby červenošedej.

6a. Črepy zo šálky s kónickým spodkom a nízkym rovno vyťahnutým hrdlom, s uškom prečnievajúcim nad okraj, farby čiernej, tuhované.

7. Črepy z hrncovitej nádoby s dvoma uškami oproti sebe, farby žltej, miestami čiernej.

7a. Zlomok plochej kruhovej pokrievky.

8. Časť vázovitej nádoby s kónickým spodkom, so zaoblenou baňatosťou a odrazeným hrdlom, farby čiernej. Pod hrdlom zdobená skupinkami rytých

mriežok. Rozmery: v 10 cm, Ø d 7 cm. (Obr. 22: 5.)

9. Črepy z baňatej nádoby z materiálu veľmi drobného, farby žltočervenej. Rozsypala sa.

10. Miskovitá nádoba s baňatým telom a oddeleným nízkym kónickým hrdlom, farby čiernej, ku dnu hnedej. Rozmery: v 9 cm, Ø ú 15 cm, Ø d 6 cm, najv. Ø 19 cm. (Obr. 22: 4.)

11. Šálka s kónickým telom, s omfalom na dne a rovným hrdlom, s odrazeným uškom. Farby čiernej, striebrišto tuhovaná. Zdobená na vnútornej strane rytými trojuholníkmi, z vonkajšej strany pod hrdlom neuzatvorenými trojuholníkmi. Rozmery: v 5 cm, Ø ú 12 cm, Ø d 2 cm. (Obr. 22: 8.)

12. Miska s kónickým telom, oblúkovitým hrdlom, farby šedej. Rozmery: v 3,5 cm, Ø ú 10,5 cm, Ø d 3 cm. (Obr. 22: 10.)

13. Malá dvojkónická nádobka so zaoblenou baňatosťou a okrajom von vyhnutým. Na maximálnej baňatosti zdobená kolmými rytými čiarkami; farby hnedej, asymetrická. Rozmery: v 10 cm, Ø ú 6,5 cm, Ø d 4 cm, najv. Ø 10 cm. (Obr. 22: 12.)

14. Polguľovitá šálka s rovným hrdlom a s pásičkovým uškom prečnievajúcim nad okraj, farby čiernej. Rozmery: v 4,5 cm, Ø ú 11 cm. (Obr. 22: 9.)

15. Vaničkovitá nádobka s vyhraneným dnom, kónickými stenami a s jazykovitým výčnelkom na okraji vo forme držadla, farby šedej. Rozmery: v 6 cm, Ø ú 18×14 cm, Ø d 11,5×6,5 cm. (Obr. 22: 1.)

16. Črepy z nádoby zdobenej plastickými výčnelkami a plytkými kolmými žliabkami. Farby čiernej, tuhované.

17. Dvojkónická miska s nízkym hrdlom, farby čiernej, striebrišto tuhovaná. Zdobená pod hrdlom 4 protiľahlými plastickými výčnelkami a zväzkami krátkych kolmých čiar. Rozmery: v 6,5 cm, Ø ú 10,3 cm, Ø d 2,8 cm, najv. Ø 11,2 cm. (Obr. 22: 2.)

18. Črepy z misky s okrajom dovnútra vťahnutým, farby šedej.

Ostatný inventár:

2 bronzové špirálové krúžky o troch závitoch. Rozmery: Ø 1,5 cm a 1,7 cm. (Obr. 33: 15, 16.)

Železný zlomok nožika; d 3,5 cm (obr. 33: 9).

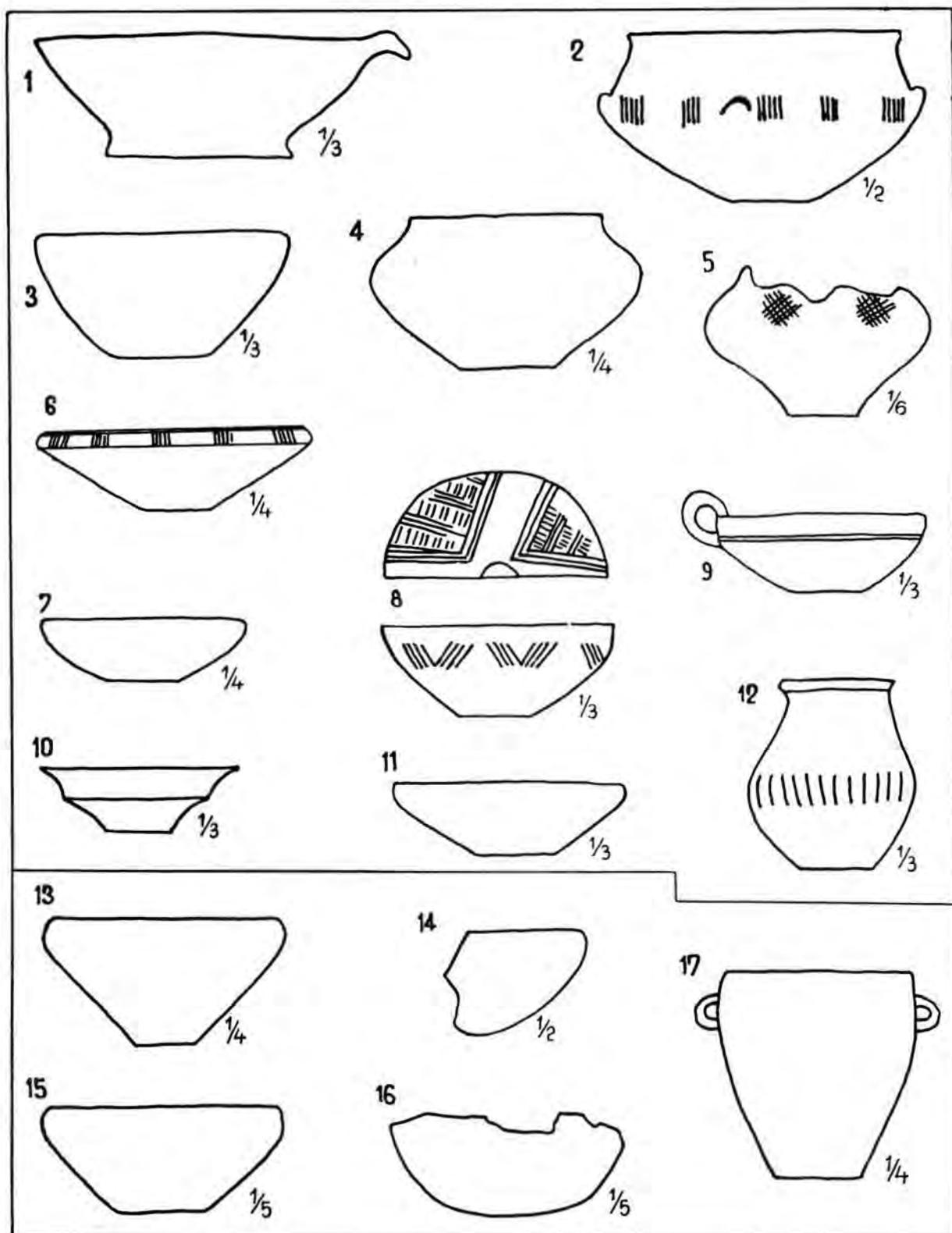
Železný zlomok nožika; d 5 cm.

Praslen (z nádoby 12). Ide o menší kónický praslen so základňou vtlačenou dovnútra, farby šedej, prepálený. Rozmery: v 1,8 cm, Ø 2,6 cm. (Obr. 33: 4.)

H r o b 20 (obr. 23). Buldozér odhrnul s humusovou vrstvou i hornú časť tohto hrobu, preto sa

zachovala iba jeho dolná polovica s roztláčenými nádobami, zapustená 15 cm do žltého podložia. Od podložia sa zreteľne oddeľovalo dno hrovej jamy, vyplnené zásypom čiernej farby. Hrobová

jama mala oválny tvar o rozmeroch 1,8×1,5 m. Celková hĺbka bola ca 55 cm. I keď buldozér odtláčil z väčších nádob horné partie, rozmiestnenie nádob ostalo neporušené. Hrob obsahoval 12 kera-

Obr. 22. Vrádište. 1-12 - hrob 19, nádoby: 15, 17, 4, 10, 8, 3, 1a, 11, 14, 12, 5, 13; 13-17 - hrob 17.

mických nálezov. Veľká zásobnica (1) bola nájdená v juhozápadnej časti hrobovej jamy. Od zásobnice smerom k severovýchodnej strane hrobovej jamy bol rozmiestnený ďalší keramický inventár, z ktorého väčší počet tvoria misky. Miska 3 sa našla v naklonenej polohe. Zlomky ohorených ľudských kostí boli uložené v popolnici 10 na západnej strane zásobnice. Pri popolnici, ktorá sa nedá rekonštruovať, bola uložená miniatúrna mištička (11). V popolnici spolu s ohorenými kosťami boli nájdené zlomky železného tyčinkového náramku. Medzi nádobou 6 a 7 sa našiel zlomok bronzovej tyčinky dlhý 1 cm, z neurčitého predmetu. Zvieracie kosti boli nájdené v zásype. Okrem popolnice dali sa všetky nádoby zrekonštruovať.

Obsah hrobu:

1. *Zásobnica* s úzkym kónickým spodkom prechádzajúcim v zaoblenú baňatosť a kónickým hrdlom s von vyhnutým okrajom. Hrdlo je od baňatosti oddelené ryhou a hrotitými výčnelkami; boli asi štyri, ale zachoval sa iba jeden, je olemovaný dvoma plytkými polkruhmi. Farby čiernej, tuhovaná, vo vnútri farby šedej. Rozmery: v 40 cm, Ø d 12 cm, najv. Ø 47 cm. (Obr. 10: 15.)

2. *Fragment väčšej nádoby* s úzkym dnom prechádzajúcim v baňatosť. Horná časť chýba. Farby čiernej, z vnútornej strany šedej. Rozmery: v 20 cm, Ø d 10 cm, najv. Ø 30 cm. (Obr. 10: 17.)

3. *Kónická miska* s okrajom dovnútra zahnutým, farby šedej. Rozmery: v 7 cm, Ø ú 17 cm, Ø d 6 cm. (Obr. 10: 14.)

4. *Hrncovitá nádoba* so zaobleným okrajom a dvoma polkruhovými uškami pod ním. Farby červenožltej. Rozmery: v 13,5 cm, Ø ú 12 cm, Ø d 8,5 cm. (Obr. 10: 16.)

4a. *Časť plochej pokrievky* kruhového tvaru, farby čiernej. Rozmery: v 0,6 cm, Ø 12 cm. (Obr. 10: 16.)

5. *Kónická miska* s mierne dovnútra vtiiahnutým okrajom, farby hnedej. Rozmery: v 4 cm, Ø ú 12 cm, Ø d 2,5 cm. (Obr. 10: 12.)

6. *Kónická miska* s okrajom dovnútra zahnutým, farby hnedej. Okraj má nepravidelne v ruke formovaný. Rozmery: v 6 cm, Ø ú 15 cm, Ø d 6,5 cm. (Obr. 10: 7.)

7. *Dvojkónická miska* s dovnútra vtláčeným dnom a nízkym oddeleným hrdlom, farby čiernej, striebrišto tuhovaná. Rozmery: v 4,5 cm, Ø ú 11,5 cm, Ø d 3,5 cm. (Obr. 10: 11.)

8. *Kónická miska* s okrajom dovnútra vtiiahnutým, farby šedej, deformovaná. Rozmery: v 10 cm, Ø ú 17,5 cm, Ø d 6 cm. (Obr. 10: 13.)

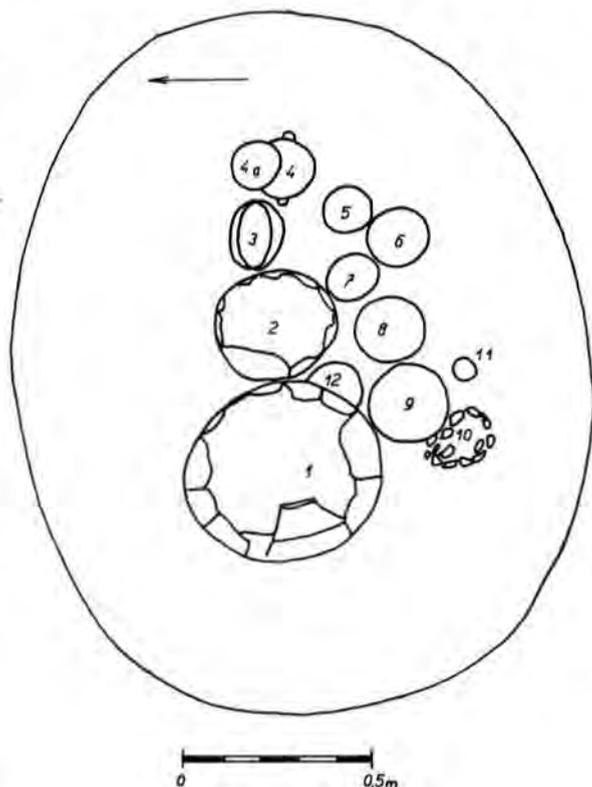
9. *Kónická miska* s okrajom dovnútra vtiahnú-

tým, farby šedej. Rozmery: v 9,5 cm, Ø ú 20,5 cm, Ø d 7 cm. (Obr. 10: 9.)

10. *Črepy z kónickej misky* šedej farby.

11. *Miniatúrna mištička* s kolmými stenami, farby čiernej. Rozmery: v 1,8 cm, Ø ú 6 cm, Ø d 2,5 cm. (Obr. 10: 10.)

12. *Dvojkónická miska* s kruhovým dovnútra vtláčeným dnom a oddeleným vyšším hrdlom, far-

Obr. 23. Vrádište, Hrob 20.

by čiernej, striebrišto tuhovaná. Na rozhraní hrdla a baňatosti má štyri plastické výčnelky oproti sebe. Pod hrdlom zdobená zväzkami rytých čiar. Rozmery: v 7,5 cm, Ø ú 14 cm, Ø d 4 cm, najv. Ø 15,5 cm. (Obr. 10: 8.)

Ostatný inventár:

Zlomky železného tyčinkového náramku.

Zlomok bronzovej tyčinky neurčitého predmetu, d 1 cm.

H r o b 21 bol úplne rozrušený. Nezachovali sa z neho ani obrisy dna hrobovej jamy. Jediným dokladom tohto hrobu je spodná časť väčšej nádoby a niekoľko črepov. Hĺbka 50 cm od terénu.

Obsah hrobu:

Dno väčšej nádoby farby čiernej, znútra hnedej. Rozmery: v 8 cm, Ø d 11 cm.

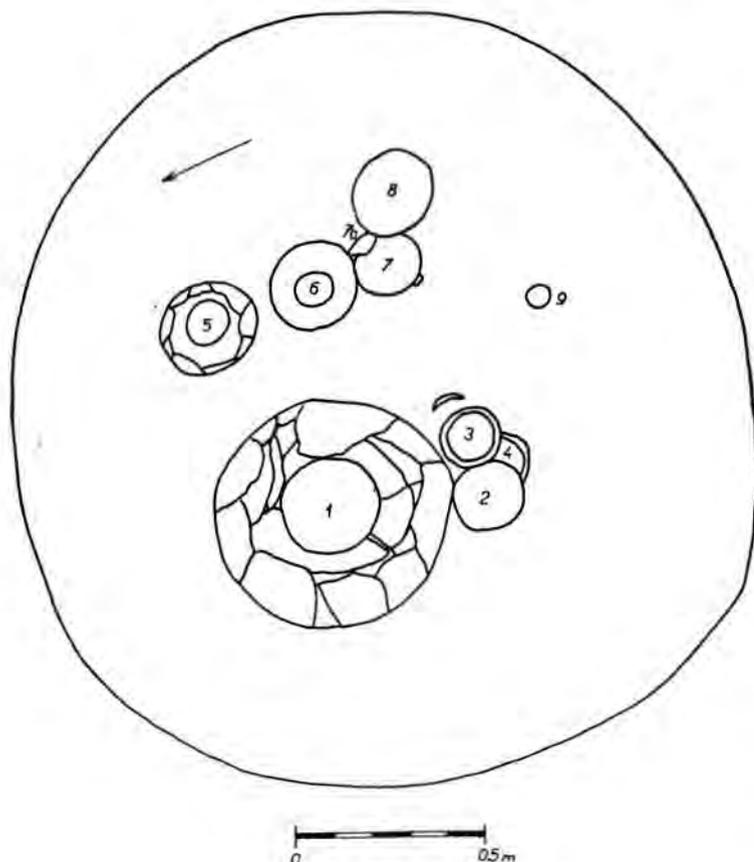
Črepy silnostenné, farby čiernej a svetlohnedej.

Okrajový črep s von vyhnutým okrajom, farby čiernej, z vonkajšej strany tuhovaný.

Hrob 22 bol veľmi rozrušený. Našiel sa podobne ako hrob 21 na okraji štrkoviska. Hrobová jama sa nedala zistiť. Na hrob poukazovala iba do čierna sfarbená zem, množstvo črepov a jedna celá nádoba. Podľa množstva črepov musel to byť

Zlomky železného tyčinkového náramku, d 4,5 cm.

Hrob 23 (obr. 24). Tento hrob bol vzdialený asi 6 m na juhovýchod od hrobu 20. Buldozér nad ním odhrnul humusovú vrstvu iba o hrúbke 20 cm, pričom obsah hrobu neporušil. Dno hrobovej jamy bolo 65 cm hlboké, jej výplň sa pri dne hrobu jasne odlišovala od okolitého žltého štrku čiernohnedou farbou. Dno hrobovej jamy malo pravidelný kruhový tvar o priemere 2 m. Keramický obsah hrobu bol rozmiestnený na dne hrobovej jamy vo dvoch skupinkách. V zsz časti hrobu bola uložená najväčšia nádoba — zásobnica (1), v ktorej na dne bola malá šálka (1a). V jej tesnej blízkosti boli spoloču uložené 3 misky a železný nožík. Druhá skupinka nádob s popolnicou (6) bola v protihľej časti hrobovej jamy. Vedľa popolnice bola z jednej strany zdobená nádoba (5), z ktorej sa dalo vybrať iba niekoľko črepov. Z druhej strany popolnice bola hrncovitá nádoba (7) prikrytá miskou (7a), z ktorej sa zachoval iba fragment. Miska bola postavená dnom k ústiu. V miske 8 bola vložená šálka (8a). Miniaturna mištička (9) ležala medzi spomenutými dvoma skupinkami nádob. Celkove tento hrob obsahoval 12 nádob, s prevahou misiek. Spolu s ohorenými ľudskými

Obr. 24. Vrádište. Hrob 23.

hrob s väčším počtom keramických nálezov. Spolu s črepmi sa našli zlomky bronzovej špirálovej okrasy. Hĺbka hrobu ca 65 cm od povrchu.

Obsah hrobu:

Hrncovitá nádoba so zaobleným okrajom, pod ktorým má 4 jazykovité výčnelky, farby svetložltej, miestami čiernej. Rozmery: v 16 cm, Ø ú 13 cm, Ø d 9 cm. (Obr. 2: 14.)

Fragment polguľovitej misky s nízkym hrdlom, farby čiernej, na povrchu tuhovanej, vo vnútri zdobenej plytkými čiarami a z vonkajšej strany rytými trojuholníkmi.

Črepy z dna väčšej nádoby, tmavohnedej farby.

Dno nádoby svetlohnedej farby. Rozmery: v 5 cm, Ø d 9 cm.

Črepy z misky s okrajom dovnútra vťahnutým.

Atypické črepy.

Bronzová špirálová okrasa.

mi kosťami v popolnici bola nájdená železná ihlica.

Obsah hrobu:

1. *Zásobnica* s úzkym kónickým spodkom, s maximálnou baňatosťou v dolnej polovici a s kónickým hrdlom, zakončeným vodorovným okrajom. Hrdlo je od baňatosti oddelené ryhou a 4 protihľejmi plastickými výčnelkami. Pod najväčšou baňatosťou sú umiestené jazykovité výčnelky. Farby čiernošedej. V črepoch:

1a. *Šálka* s rovným dnom, s omfalom a rovno vytiahnutým hrdlom, s pásikovým uškom prečnievajúcim nad okraj. Farby čiernej. Rozmery: v 4 cm, Ø ú 10×10,5 cm, Ø d 3 cm. (Obr. 26: 7.)

2. *Kónická miska* s mierne oblými stenami a s okrajom mierne dovnútra vťahnutým, farby čiernej, tuhovaná. Časť dna je doplnená. Rozmery: v 6 cm, Ø ú 17,5 cm. (Obr. 26: 2.)

3. *Kónická miska* s okrajom dovnútra vťahu-

tým, farby hnedočiernej. Rozmery: v 6 cm, Ø ú 15 cm, Ø d 4 cm. (Obr. 26: 3.)

4. *Kónická miska* s dovnútra zahnutým okrajom, farby šedohnedej. Z vnútornej strany na dne zdobená 2 plytkými čiarami kolmými na seba. Rozmery: v 5 cm, Ø ú 11,6 cm, Ø d 5,5 cm. (Obr. 26: 6.)

5. *Črepy nádoby* z drobného materiálu, farby hnedej. Na baňatosti zdobená plytkými kolmými žliabkami, olemovanými vpichmi. Farby hnedej.

6. *Vázovitá nádoba* s kónickým spodkom, so zaoblenou baňatosťou v hornej tretine a oddeleným kónickým hrdlom s von vyhnutým okrajom. Na rozhraní hrdla a baňatosti je jeden plastický hrotitý výčnelok. Rozmery: v 15,6 cm, Ø ú 13,5 cm, Ø d 7,5 cm. (Obr. 26: 4.)

7. *Hrncovitá nádoba* s dvoma protihľými uškami pod okrajom. Farby žltej. Rozmery: v 14 cm, Ø ú 16 cm, Ø d 10 cm. (Obr. 26: 1.)

7a. *Fragmet misky* farby hnedej; Ø d 8 cm.

8. *Kónická miska* s okrajom dovnútra zahnutým, farby šedohnedej. Z vnútornej strany na dne zdobená 4 plytkými čiarami kolmými na seba (tvoria tvar hviezdice). Rozmery: v 7,5 cm, Ø ú 19 cm, Ø d 7,5 cm. (Obr. 26: 5.)

8a. *Kónická šálka* s pásikovým uškom, prečnievajúcim nad okraj. Farby hnedej. Rozmery: v 4 cm, Ø ú 9,5 cm, Ø d 4,5 cm. (Obr. 26: 9.)

9. *Miniaturna plytká mištička* farby čiernej. Rozmery: v 1,3 cm, Ø ú 5,3 cm. (Obr. 26: 8.)

Ostatný inventár:

Železný nožík s trňom a oblúkovitou čepeľou; d 8 cm (obr. 34: 18).

Železná ihlica s hlavičkou pôvodne pravdepodobne stočenou v očko, silne hrdzou poškodená. Rozložená vo dvoje; d 9,5 cm.

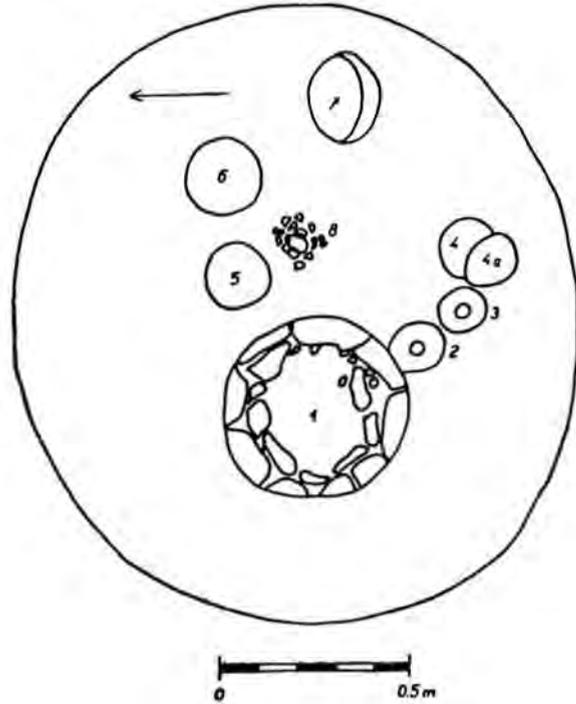
H r o b 24 (obr. 25). Nebol buldozénom poškodený, i keď sa našiel na okraji plochy, z ktorej buldozér robil skrývku. Nad hrobom bola odhrnutá ca 30 cm vrstva. Obrisy hrobovej jamy podarilo sa zistiť už v tejto vrstve, keďže hrob sa svojou do čierne sfarbenou výplňou odlišoval od tmavohnedej zeminy a pri dne hrobovej jamy od žltého štrkového podlažia. Dno hrobovej jamy malo oválny tvar o rozmeroch 1,7×1,5 m. Hĺbka hrobu 83 cm od povrchu.

Keramický inventár v počte 10 nádob bol rozložený približne na celej ploche hrobovej jamy. Najväčšia nádoba — zásobnica (1) bola posunutá k západnej strane hrobovej jamy. Ohorené ľudské kosti boli nájdené v zlomkoch v nádobách 5 a 6. Pri popolnici 6, ktorá bola umiestená oproti zásobnici (vo východnej strane), boli nájdené zvieracie kosti a dva železné nožíky. V popolnici medzi oho-

renými ľudskými kosťami bol nájdený hlinený praseľen. V nádobe 5 boli medzi ohorenými kosťami zlomky železného nožíka a časť železnej spony. Pod touto popolnicou sa našli uhliky, ktoré sú podľa určenia J. Krippela z jaseňa (*Fraxinus exc.*).

Obsah hrobu:

1. *Zásobnica* s kónickým úzkym dnom, s jazykovitými výčnelkami pod baňatosťou a s kónickým hrdlom. V črepech. Farby čiernej.

Obr. 25. Vrádište. Hrob 24.

1a. *Kónická šálka* s omfalom na dne a nízkym hrdlom, s pásikovým uškom prečnievajúcim nad okraj. Farby čiernej. Zdobená pod hrdlom jemnými rytými čiarami a cikeakovým ornamentom. Vo vnútri sú jemne ryté 3 šrafované trojuholníky olemované vpichmi. Rozmery: v 6 cm, Ø ú 11,5×12,7 cm, Ø d 3 cm. (Obr. 26: 11.)

2. *Polovica kónickej misky* svetlohnedej farby s tmavými škvrkami. Rozmery: v 7 cm, Ø ú 16 cm, Ø d 7,5 cm.

3. *Kónická miska* žltohnedej farby. Rozmery: v 7 cm, Ø d 7 cm. (Obr. 26: 14.)

4. *Fragment hrncovitej nádoby* s odrazeným okrajom, farby žltej. Rozmery: v 13 cm, Ø d 7 cm.

4a. *Kónická miska* s omfalom na dne, so zaobleným vydutím a nízkym hrdlom. Pod hrdlom zdobená jemnými kolmými žliabkami. Farby šedej, na hrdle a v hornej polovici tela so stopami tuhovania.

Rozmery: v 4,5 cm, Ø ú 12 cm, Ø d 2,5 cm. (Obr. 26: 15.)

5. *Torzo baňatej nádoby* s kónickým spodkom. Hrdlo chýba; farby šedej. Rozmery: v 6 cm, Ø d 4,5 cm, najv. Ø 24 cm. (Obr. 26: 13.)

6. *Nádoba s úzkym kónickým spodkom* prechádzajúcim v baňatosť, s vyznačeným okrajom, farby hnedej. Rozmery: v 15,5 cm, Ø ú 19 cm, Ø d 10 cm, najv. Ø 23 cm. (Obr. 26: 12.)

7. *Kónická miska* s okrajom dovnútra vťahnutým, farby šedohnedej. Rozmery: v 9 cm, Ø ú 21 cm, Ø d 8 cm. (Obr. 26: 10.)

8. *Dno a črepy neurčiteľnej nádoby*, azda misky, farby čierňošedej.

Ostatný inventár:

Železný nožík s tŕňom a s oblúkovito klenutou čepeľou; d 5,5 cm (obr. 34: 17).

Železný nožík s tŕňom a oblúkovitou čepeľou. Rozmery: d 11 cm, d tŕňa 3 cm. (Obr. 34: 13.)

Zlomky železného nožíka.

Časť železnej spony so špirálovým vinutím a oblúkovitým lučíkom, s odrazeným zachycovačom; d 4 cm (obr. 34: 14).

Vyšší dvojkónický *praslen* so zaoblenou hranou a sploštenou dolnou časťou, farby čierňošedej, miestami hnedej. Druhotne prepálený. Rozmery: v 3 cm, Ø 3,5 cm. (Obr. 33: 8.)

H r o b 25. Bol značne rozrušený v blízkosti hrobu 17. Obrisy ani pôvodné usporiadanie nádob sa nedalo už zistiť. Nádoby boli v črepoch na úrovni, po ktorú buldozér vykonal odkryv. Nedohorené ľudské kosti boli premiešané s črepmi. Spolu s nimi sa našli i tri železné tyčinky; z tyčiniek sa nedá zistiť ich pôvodný tvar a funkcia. Možno sú to ihlice. Z črepov podarilo sa zostaviť 7 nádob, čo poukazuje na hrob s väčším počtom keramického inventára.

Obsah hrobu:

Kónická miska šedej farby. Rozmery: v 7 cm, Ø ú 15 cm, Ø d 7 cm. (Obr. 17: 13.)

Kónická miska šedej farby. Rozmery: v 6 cm, Ø ú 13 cm, Ø d 6,5 cm. (Obr. 17: 10.)

Kónická miska šedej farby. Rozmery: v 5 cm, Ø ú 10,5 cm, Ø d 4,5 cm. (Obr. 17: 14.)

Kónická miska s vyznačeným dnom a okrajom dovnútra vťahnutým, farby svetlohnedej. Rozmery: v 6 cm, Ø ú 15 cm, Ø d 5 cm. (Obr. 17: 9.)

Kónická šálka s dovnútra vtláčeným kruhovým dnom, ktoré vo vnútri tvorí zrezaný výčnelok. Hrdlo je rovné, opatrené uškom prečnievajúcim nad okraj. Znútra na oboch stranách hrdla farby čiernej, z vonkajšej strany ku dnu farby hnedej. Pod hrdlom zdobená radom vpichov. Vo vnútri sú ryté trojuhol-

níky olemované vpichmi, medzi nimi sú plytké jamky, taktiež olemované vpichmi. Nad dnom je malý kruhový otvor. Rozmery: v 5 cm, Ø ú 12×13 cm, Ø d 2,5 cm. (Obr. 17: 12.)

Fragment baňatej nádoby zdobenej pod hrdlom rytými čiarami. Farby čierňošedej. Rozmery: v 6 cm, Ø d 3 cm, najv. Ø 8 cm. (Obr. 17: 8.)

Miniatúrna *dvojkónická nádobka* so zaoblenou baňatosťou a odrazeným okrajom. Kruhové dno má mierne vtláčené dovnútra. Farby hnedej. Rozmery: v 4,3 cm, Ø ú 2,5 cm, Ø d 1,5 cm. (Obr. 17: 11.)

Črepy z vázovitej nádoby s vyšším oblúkovým hrdlom. Pod hrdlom zdobená plastickými žliabkami. Farby čiernej, tuhovaná.

Črepy z kónickej misky s okrajom dovnútra vťahnutým, farby čiernej, ku dnu hnedej.

Črepy z kónickej misky s okrajom dovnútra zahnutým, farby hnedej.

Črepy z hrncovitej nádoby s polkruhovým uškom (ušká boli pravdepodobne dve).

Črepy zásobnicovej nádoby farby čiernej, z vnútornej strany hnedej.

3 železné tyčinky; d 7,5, 4,8 a 4 cm.

H r o b 26 (obr. 27). V sonde VII našiel sa v hĺbke 45 cm hrob, ktorého obrisy sa nedali zistiť pre rovnaké sfarbenie zasypu s okolitou zeminou. Pravdepodobne hrob tvorila menšia kotlovitá jamka, v ktorej bola uložená popolnica s nedohorenými ľudskými kosťami. Popolnica bola prikrytá miskou a dvoma väčšími črepmi.

Obsah hrobu:

Miskovitá nádoba s kónickým spodkom, s baňatosťou v hornej polovici a s nízkym kónickým hrdlom. Farby hnedej, na povrchu hladená, so stopami formovania v ruke. Rozmery: v 11 cm, Ø ú 15 cm, Ø d 7 cm, najv. Ø 19 cm. (Obr. 12: 18.)

Kónická miska s dovnútra vťahnutým okrajom, farby čiernej, z vnútornej strany striebřisto tuhovaná, zdobená vleštenými širokými pásmi lúčovite sa rozbiehajúcimi od dna k okraju. Rozmery: v 7,5 cm, Ø ú 19 cm, Ø d 7,5 cm. (Obr. 12: 17.)

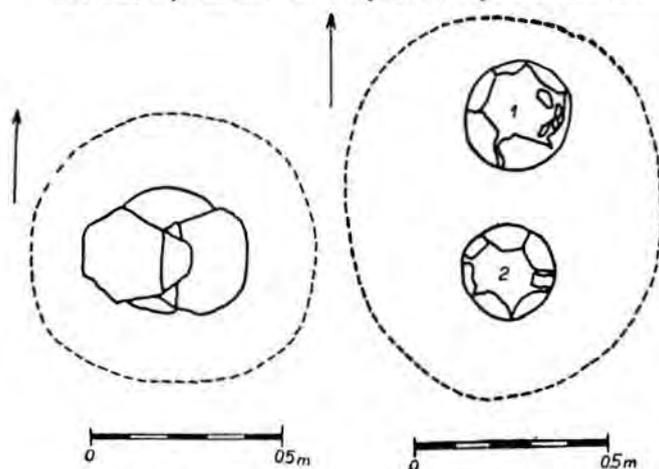
Dva *črepy* z veľkej *zásobnicovej nádoby*, aká sa našla celá napr. v hrobe 10 (1). Farby čiernej, vo vnútri tmavošedej. Obidva črepy sú z rozhrania hrdla a baňatosťi. Rozmery: 12×25 cm a 17×18 cm.

H r o b 27. V sonde VII sa našiel rozoraný hrob 27, ktorého hĺbka bola 45 cm pod povrchom. Obrisy hrobovej jamy nedali sa zistiť. Z hrobu sa zachovala iba *časť kónickej misky* s dovnútra zahnutým okrajom, farby čierňošedej, bolo v nej niekoľko ohorených ľudských kostičiek. Ďalšia časť nedohorených zvyškov spopolneného bola roztrúse-

ný v severnej časti sondy VII. Bol uložený nehlboko pod povrchom (40 cm). Obrisy hrobovej jamy sa nedali zistiť, ako v predchádzajúcich plytko uložených hroboch. Hrob obsahoval popolnicu, pri ktorej ležala miska.

Za *popolnicu* slúžila vázovitá nádoba dvojkónického tvaru, so zaoblenou baňatosťou. Na najväčšej baňatosti je zdobená krátkymi kolmými žliabkami.

Obr. 27. Vrádište. Hrob 26. Obr. 28. Vrádište. Hrob 28.

Na hrdle je zase zdobená vleštenými širokými pásmi, zoskupenými v trojuholníkový ornament. Okraj chýba. Polovica z nej chýba. Rozmery: v 16 cm, Ø ú 13 cm, Ø d 7 cm. (Obr. 12: 16.)

Črepy z kónickej *misky* s okrajom dovnútra vtiahnutým, farby hnedej, vo vnútri čiernej.

Spôsob pochovávaní a

Na vrádišskom pohrebisku pochovával ľud popolnicových polí v staršej dobe železnej. Tento ľud dodržiaval prísny pohrebný rítus — spaľovanie, ktoré bolo prevládajúcim pohrebným zvykom vo všetkých horizontoch tohto časového úseku. Preskúmané hroby majú spoločné znaky s pohrebiskami platénického typu v severovýchodných Čechách a na severnej Morave. I keď časť hrobov bola značne porušená, poskytujú nám uzavreté celky, na základe ktorých síce nemožno riešiť celú problematiku platénického pohrebiska, ale umožňujú vyvodiť nasledovné uzávery.

Spaľovanie na pohrebisku bolo uskutočňované mimo hrobových jám, na doteraz nezistenom mieste. Nedohorené ľudské kosti boli bez zvyškov popola a uhlíkov vkladané do nádob. Zlomkovitý počet kostičiek nájdený v popolniciach poukazuje na to, že zo žiaroviska neboli vyzbierané všetky pozostatky spopolneného. Tieto prepálené pozostatky boli ukladané len do nádob (výnimku tvorí hrob 19). Ale jednotlivé hroby sa líšia od seba vo vy-

bavení. Preto zistený pohrebný rítus môžeme rozdeliť na dva typy pohrebov:

1. Popolnicové hroby jednoduché (obr. 29);
2. Popolnicové hroby s bohatým vybavením (obr. 30).

Do prvej skupiny patria hroby 7, 8, 9, 12, 13, 14, 26, 27, 28, ktorých obsah tvorí jedna nádoba s nedohorenými ľudskými kosťami. Výnimku tvorí hrob 28, v ktorom bola ešte miska a hrob 12, kde v popolnici spolu s nedohorenými kosťami bola vložená nevýrazná malá nádobka.

Hroby zaradené do tejto skupiny boli zapustené do hĺbky 35–55 cm pod terénom. Obrisy hrobovej jamy sa ani v jednom prípade nedali zistiť. Pravdepodobne popolnica bola vložená do neveľkej kotlovitej jamky, ktorej zásyp sa neodlišoval od okolitej humusovej vrstvy. V dôsledku plytkého uloženia popolnice boli orbou poškodené. Preto v hroboch 8 a 13 nedá sa zostaviť ich tvar. V ostatných hroboch ohorené kostičky boli vkladané do popolnic, ktoré majú rôzne tvary. Najčastejšie sú to vázovité nádoby. Iba v hrobe 7 boli kostičky nájdené v hrncovitej nádobe zdobenej štyrmi plastickými výčnelkami pod okrajom; v hroboch 12 a 27 boli v kónickej miske. V hrobe 9 minimálny počet kostí vložených do vázovitej nádoby o výške 7 cm pripomína hrob detský. Hroby 14 a 26, ktoré boli uložené najhlbšie, mali popolnice na rozdiel od ostatných prikryté, a to v hrobe 26 miskou z vnútornej strany striebristo tuhovanou a dvoma veľkými črepmi; v hrobe 14 bolo ústie popolnice prikryté iba dvoma črepmi. V oboch hroboch tieto črepy boli z rozhrania hrdla a baňatosti veľkých zásobníc, aké sa našli v hroboch druhej skupiny, kde boli vložené celé (napr. v hrobe 10).

Obr. 29. Vrádište. Hrob 14.

Popolnicové hroby prosté tvoria z celkového počtu preskúmaných hrobov iba nepatrný počet, pretože v dôsledku plytkého uloženia boli na ploche buldozénom urobeného odkryvu zničené. Podarilo sa ich zistiť iba v sondách IV, V a VII, kde boli uložené jeden pri druhom (hroby 7, 8 a 9). Ich miesta boli pravdepodobne na povrchu označené, pretože sa navzájom nekrižujú. Ich plytké uloženie pod terénom vedie tiež k domnienke, že v období pochovávaní na pohrebisku museli byť nad nimi malé násypy.

Druhú skupinu hrobov tvoria popolnicové hroby s bohatým vybavením. Nachádzali sa v priestraných jamách s oválnym alebo kruhovým dnom o priemere približne 2 m. Dno hrobovej jamy bolo v hĺbke 60–95 cm pod povrchom, teda o niečo hlbšie ako najväčšia nádoba v hrobe. Hrobový zásyp bol veľmi štrkovitý a nad hrobovým inventárom silne stmelený, čo poukazuje na to, že v čase pohrebu musel byť polozасыpaný hrob snáď udupaný. Hroby tejto skupiny boli na povrchu asi tiež označované násypmi zeminy, dnes už kultiváciou pôdy zničenými. Mohylový násyp menších rozmerov bol určite nad hrobom 19, z ktorého sa zachovala časť kamenného krytu. Podobne kameňmi bol prikrytý i hrob 2, z ktorého väčšia časť kameňov bola v čase výskumu buldozénom už odlačená. Pretože obidva hroby boli značne porušené, nedalo sa zistiť, či išlo o zrútenú hrobovú komoru kamennej konštrukcie, akú poznáme z Malej nad Hronom.¹⁹

Výbavu hrobov tvorilo 8–25 nádob. Keramické pamiatky boli rozložené na dne hrobovej jamy. Niektoré boli od dna o niečo vyššie položené alebo boli uložené v naklonenej polohe (napr. hrob 10, obr. 32). Spravidla boli vkladané menšie nádoby do niektorých väčších. Dôsledne sa zachovávalo vkladanie zdobených šálok alebo misiek do veľkých zásobníč. Aj v rozmiestení keramiky sa dodržiavali presné pravidlá. Najväčšia nádoba — zásobnica (niekedy boli v hrobe i dve) — bola uložená v západnej časti hrobovej jamy, iba v hrobe 10 bola položená v severnej strane, v hroboch 11, 15, 20 a 23 na juhozápad. Popolnice boli uložené vždy na protihľahlej strane hrobovej jamy oproti zásobníčiam, t. j. na východnej strane hrobovej jamy s odchýlkami na juh a severovýchod. Ďalšie nádoby boli uložené medzi nimi. Iba v hrobe 20 popolnica bola nájdená vedľa zásobnice na juhozápadnej strane hrobovej jamy. Na pohrebisku v Platěniciach sa našli tiež hroby s popolnicou na východ.²⁰ Prevláda však orientácia opačná. Popolnice na západnej strane tiež zistil Z. F i e d l e r na platěnickom pohrebisku v Skalici, okres Jaroměř.²¹

Obr. 30. Vrādište. Hrob 10.

Obr. 31. Vrādište. Detail z hrobu 10.

Ďalšie nádoby boli uložené medzi zásobnicou a popolnicou tak, že pripomínajú zoskupenie do dvoch skupiniek. V jednej skupinke bola veľká zásobnica, v druhej zase popolnica. Spravidla hrncovitá nádoba (tzv. kvetináč) bola prikrytá pokrievkou. V hroboch 15, 20 a 23 našla sa iba jedna popolnica. V ostatných hroboch (2, 5, 10, 11, 16 a 24) sa našli dve popolnice. Boli to asi hroby rodinné. Podobné dvojhroby sa zistili v Skalici, okr. Jaroměř.²² V uložení nedohorených kostičiek tvorí výnimku hrob 19, v ktorom kostičky neboli vložené do nádob, ale voľne vysypané v dvoch kôpkach na

Obr. 32. Vrádište. Detail z hrobu 10.

dne hrobovej jamy. Časť kostičiek nájdená pri nádobe 5 sa našla spolu s väčším počtom obdĺžnikových plochých kamienu, ktoré azda tvorili schránku nad kostičkami. V niektorých hroboch boli popolnice prikryté miskou (hroby 5 a 11).

Okrem keramiky boli v hrobách nájdené kovové milodary, praslenny, miniatúrne mištičky, kamenný brúsok, zlomok závažia a zvieracie kosti — doklad mäsitej potravy pre pochovaného. Kovové milodary, medzi ktorými chýbajú zbrane, boli voľne položené pri niektorej nádobe alebo boli skladané do popolnic. Zistilo sa, že ak sú v hrobe dve popolnice, kovový predmet je vložený iba v jednej (napr. hroby 2, 5 a 16). Získané železné i bronzové pamiatky nie sú žiarom poškodené, teda do hrobu boli vkladané azda spolu s keramikou. V hrobe 10 vidieť, že bronzové milodary boli tiež do hrobu vhadzované pri jeho zasypávaní. V zásype niektorých hrobov sa našli črepy (hrob 16), podobne zistené i v hrobách v Skalici, okr. Jaroměř.²³ V niektorých popolniciach našiel sa ohorený praslenn.

Pohrebné zvyšky zistené vo Vrádišti majú svoje analógie na pohrebiskách platěnicekej kultúry. Pre túto kultúru na rozdiel od predchádzajúceho II. stupňa sliezsko-platěnicekej kultúry sú charakteristické veľké zásobnice v hrobách s bohatým vybavením. Ako na vrádištskom pohrebisku, podobne i v Platěniciach a z novších výskumov v Moravičanoch a Skalici pri Jaroměři zistili sa obidva typy pohrebov,²⁴ ktoré sa vysvetľujú majetkovými rozdielnosťami vtedajšej spoločnosti.²⁵ Výskumom vo Vrádišti nedal sa vzájomný pomer medzi popolnicovými hrobmi jednoduchými a popolnicovými hrobmi s bohatým vybavením z uvedených dôvodov zistiť. Časť hrobov s bohatým vybavením predstavujú hroby azda rodinné, ktoré však nepre-

vyšujú dva pohreby v jednej hrobovej jame. Počet veľkých zásobníc v týchto hrobách je súhlasný s počtom popolnic (okrem hrobu 10, kde je jedna zásobnica a dve popolnice). Hroby jednoduché, ako sa zdá, i na iných platěnických pohrebiskách nemajú nad hrobmi s bohatým vybavením početnú prevahu.²⁶ Obidva typy pohrebov, ako vyplýva i z keramického materiálu, sú súčasné. Zistilo sa, že niektoré popolnice zo skupiny jednoduchých hrobov boli prikryté črepmi z veľkých zásobníc, ktoré boli azda na tento cieľ zhotovené, ale z určitých dôvodov neboli k popolnici celé priložené. Zásobnice boli asi úmyselne rozbité tak, aby dva črepy veľkosti prekrývajúcej ústie popolnice boli z rozhrania hrdla a baňatosti. Ďalšími výskumami budeme môcť zdôvodniť, či jednoduché hroby súvisia s postupnou zmenou pohrebných zvykov (ktoré nedosiahli plné uplatnenie) u toho istého ľudu.

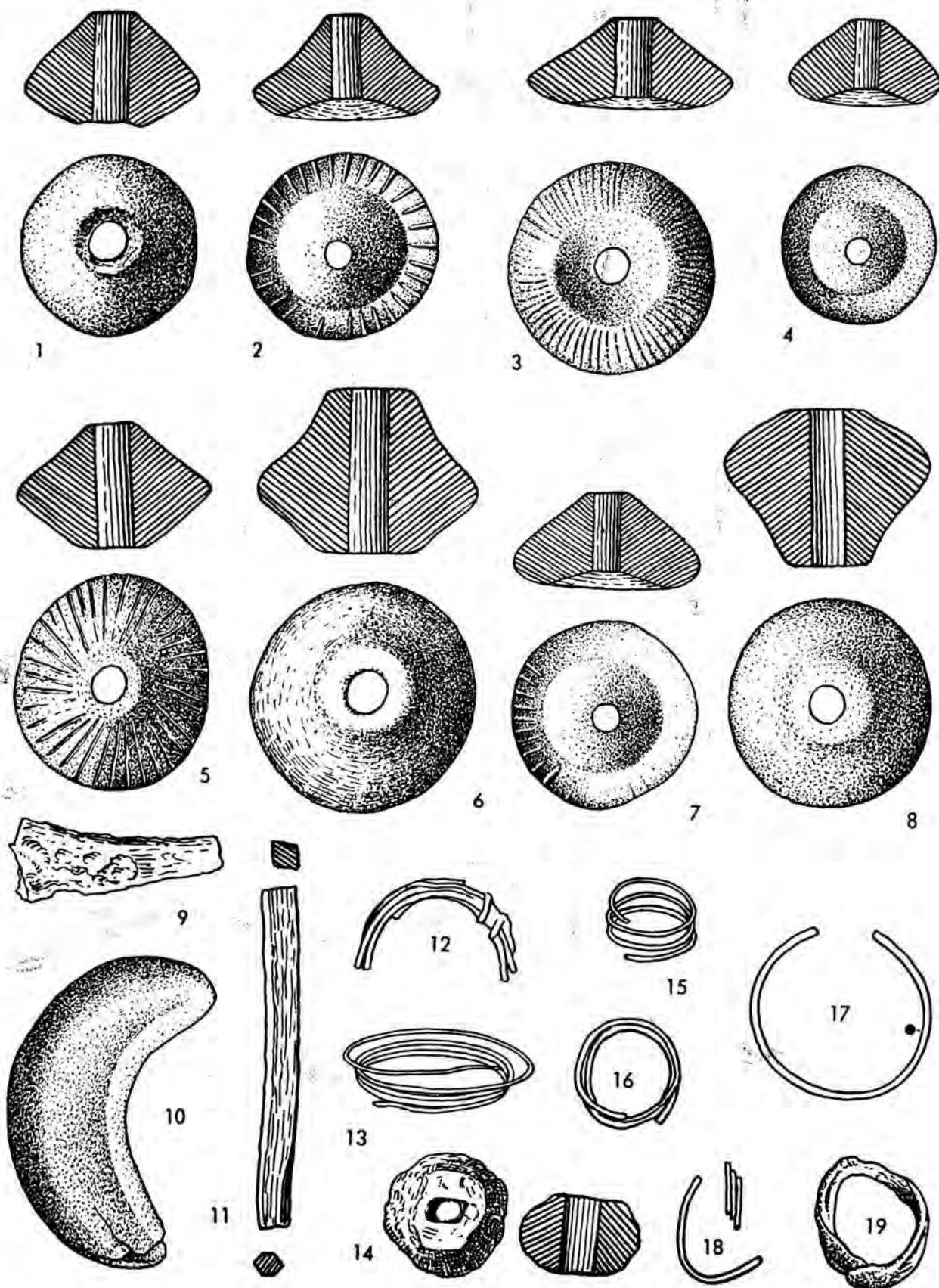
Keramik a z pohrebiska

Z preskúmaných 28 hrobov získal sa bohatý keramický materiál. Je zhotovený z dobre vyplavenej hliny, farby hnedej, šedočiernej až čiernej, na povrchu často tuhovaný. Najmä tenkostenné misky a šálky sú striebřito tuhované z obidvoch strán. Niekoľko nádob (z nich prevažne hrncovité) je odlišného sfarbenia. Prevláda u nich farba tehlovočervená až žltohnedá. Nádoby majú vyslovene znaky rituálnej keramiky: sú krehké, nedostatočne vypálené a deformované.

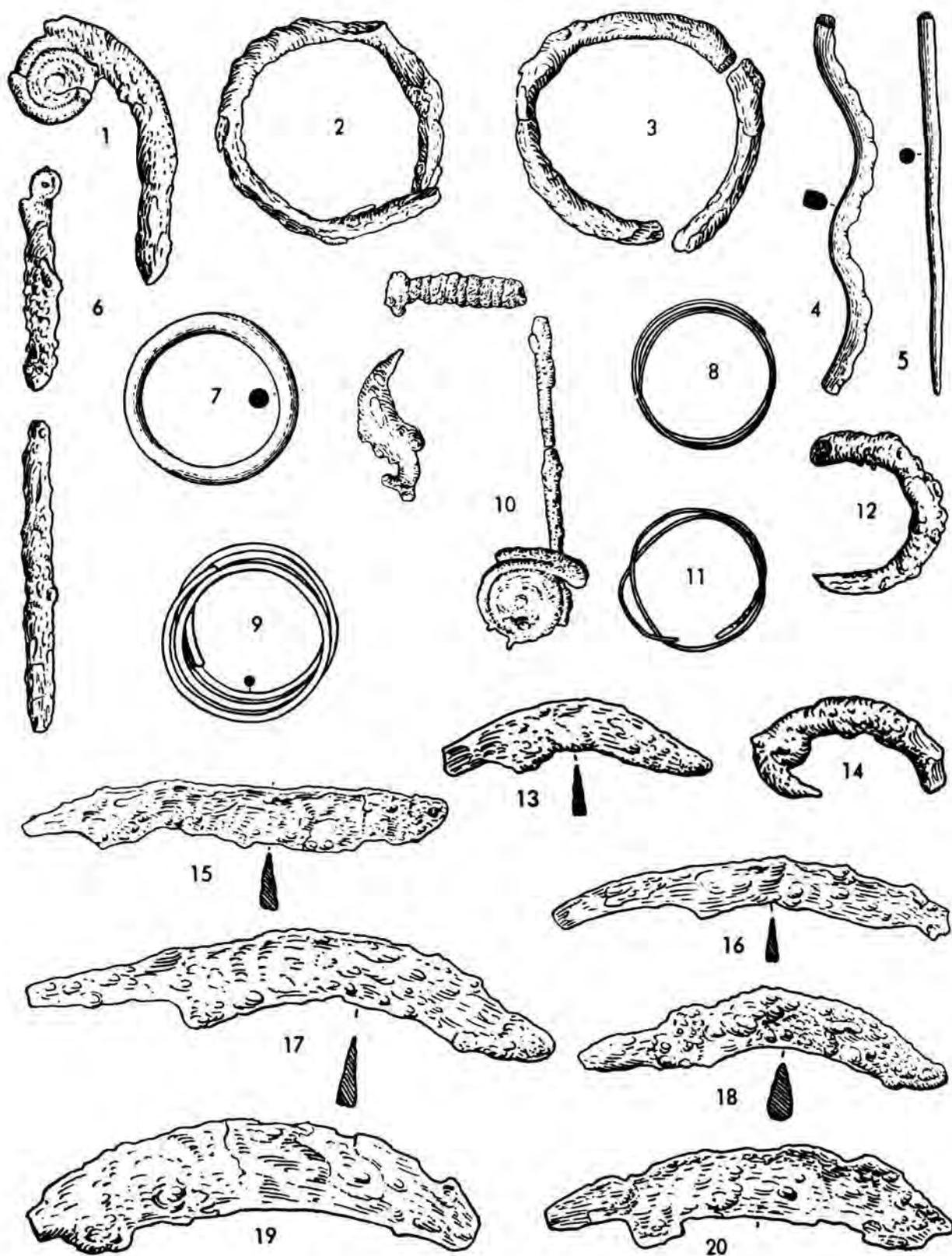
Vo všetkých keramických tvaroch prevláda mäkká profilácia bez ostrého vyhranenia hrdla od tela. Charakterizujú ich úzke dná, ktoré u nádob väčších rozmerov sú vzhľadom na ich veľkosť neúmerne úzke (tab. III: 8, 10).

V keramickom inventári vyskytuje sa niekoľko základných tvarov s menšími-väčšími obmenami. Sú to misky, miskovité nádoby, šálky, krčiazky, vázovité, hrncovité, zásobnicové a situlovité nádoby. Z drobnej keramiky sú to dvoj- a trojnádoby a hrkálky. Amfory s dvoma uškami chýbajú.

Najpočetnejšiu skupinu v keramickom materiáli tvoria misky, ktoré sú v hrobách zastúpené medzi jednotlivými tvarmi najpočetnejšie. Napr. v hrobe 2 bolo až 10 misiek. Tvarove ich možno rozdeliť do dvoch základných skupín: misky kónické a misky profilované. Misky kónické majú dovnútra mierne, viac alebo menej vtiahnutý, niekedy až zalomený okraj. Ich veľkosť sa pohybuje od malých rozmerov až po hlboké misy. Sú farby až čiernej. Steny majú prísne kónické, niekedy so zdôrazneným dnom (tab. VI: 10). Niektoré majú steny za-

Obr. 33. Vrádište. 1, 2, 11-13 - hrob 10; 3 - hrob 3; 4, 9, 10, 15, 16 - hrob 19; 5-7 - hrob 5; 8 - hrob 24; 14 - hrob 16; 17, 18, 19 - hrob 11. Veľkosť 1 : 1. Kreslil V. Mészáros.

Obr. 34. Vráčište. 1, 4, 16, 20 – rozrušené hroby; 2, 3 – hrob 5; 5 – hrob 4; 6, 15 – hrob 10; 7, 8 – hrob 11; 9, 12, 19 – hrob 1; 10, 11 – hrob 2; 13, 14, 17 – hrob 24; 18 – hrob 23. Kreslil V. Mészáros.

oblené (tab. VII: 8). Tento charakteristický tvar misiek mladohalštatských kultúr v Karpatskej kotline nachádzame v pomerne menšom počte na ostatných platénických pohrebiskách. Na juhozápadnom Slovensku vo väčšom počte sú známe v Reineckeého stupni HC (Sereď, Reča),²⁷ kde sa vyskytujú i v HD.²⁸ Tieto misy sú charakteristicky zdobené vo vnútri vleštenými širšími pásmi, rozbiehajúcimi sa lúčovite od dna k okraju, alebo pásmi zoradenými v trojuholníkový ornament. V hroboch 11 a 23 sú misy zase zdobené na vnútornej alebo vonkajšej strane dna dvoma až štyrmi plytkými čiarami kolmými na seba.

Ďalším variantom sú misy na nôžke, ktoré sa vyskytli v hroboch 2 a 5. Nadväzujú na misy na nôžke rozšírené v HB—HC s tým rozdielom, že sa okraj misiek podriaďuje dobovému vkusu — majú už okraj vtiahnutý dovnútra. V III. stupni sliezsko-platénickej kultúry vyskytujú sa misy na nôžkach, tu podliehajú bylanským vplyvom. Majú okraj von vyhnutý a niekedy sú vo vnútri maľované.²⁹ Presnú analógiu k miskám s dutou, rovnou alebo kónickou nôžkou poznáme z Veľkých Úľan.³⁰ Misy z hrobu 2 (tab. V: 7, 12) majú východoalštatský pôvod.

Druhú skupinu misiek predstavujú profilované misy, ktoré sú tenkostenné, stredných rozmerov, farby čiernej. Obvykle sú z obidvoch strán striebristo tuhované. Tieto misy majú dvojkónické telo so sploštenou hornou časťou, s ostrým alebo zaobleným lomom. Odsadené hrdlo je rovné, kónické alebo oblúkovité. Na dne majú omfalos. Zdobené sú spravidla pod okrajom zväzkami rytých čiar, plytkými žliabkami, ktoré sú niekedy prerušované plastickými výčnelkami alebo trojuholníkmi, vytvorenými plytkými čiarami (tab. II: 3, III: 3, 9, IV: 7, 8). Vo vnútri sú zdobené vleštenými pásmi, podobne ako misy kónické. Tento tvar misiek má analógie v Sereďi,³¹ na južnej Morave v Těšeticiach³² a v rakúskom kalenderberskom materiáli, kde sa viaže k typu Bernhardsthal.³³

Medzi miskami samostatne sa vyskytli i misy polguľovité, a tiež kónická miska s oblúkovitým von vyhnutým hrdlom (obr. 22: 10), ktorá má analógiu v platénickom inventári.³⁴

V hrobe 16 sa našla misa, z ktorej sa podarilo vybrať iba fragment; nepatrí k miskám známym v platénickej kultúre. Je väčších rozmerov, podobná mise zo Sereďi³⁵ a má vodorovný okraj, zdobený plastickými rebrami (tab. VII: 12). Patrí k miskám, ktoré typologicky súhlasia so stupňom HC. Pochádzajú z východoalpskej oblasti a k nám sa dostávajú ako najjednoduchšie napodobeniny.³⁶

K miskám bežným v platénickej kultúre nepatrí ani hlboká misa, ktorá je pod vyšším prehnutým hrdlom zdobená šikmými žliabkami, výzdobným prvkom rozšíreným v podolskej kultúre (tab. III: 1).

Miskovité nádoby sú nižšie a pomerne široké, majú kónický spodok a baňatosť posunutú do hornej tretiny. Hrdlo majú nízke, prehnuté alebo rovno vytiahnuté. Tieto isté tvary majú i väčšie vázovité nádoby (tab. II: 8, 9; III: 11 atď.), ktoré sú typické pre celú oblasť HC. Na rozdiel od III. stupňa sliezsko-platénickej kultúry nie sú zdobené.³⁷ Slúžili vedľa kónických mís i za popolnice. Bohatšie sú zdobené menšie vázovité nádoby (tab. III: 6; IV: 10, 12; V: 8). Výzdoba nadväzuje na kalenderberské prvky.³⁸

Ďalším pomerne často sa objavujúcim tvarom sú šálky s uškom prečnievajúcim nad okraj. Sú to šálky s kónickým spodkom, s omfalom na dne a nízkym rovným alebo kónickým hrdlom (tab. II: 1; VI: 1; V: 5). Iba šálka z hrobu 23 mala rovno stlačené telo (tab. VI: 7). Zdobené sú na rozhraní hrdla a tela krátkymi čiarkami, vpichmi alebo neuzatvorenými trojuholníkmi z rytých čiar. Vo vnútri majú bohatú rytú výzdobu: rôzne šrafované trojuholníky, niekedy olemované vpichmi alebo doplnené jamkami, olemovanými vpichmi — slnečný ornament, ktorý v stupni HC prechádza z tepaných predmetov na keramiku.³⁹ Šálka z hrobu 16 (tab. V: 10) pripomína menší krčiaztek. Obdobný tvar sa našiel na sídlisku HC—HD v Těšeticiach.⁴⁰ Dva krčiazky z pohrebiska vo Vrádišti pochádzajú zo zberu (tab. II: 4, 7).

V plnej miere sú zastúpené na pohrebisku veľké zásobnice, zhotovené z materiálu šedočiernej farby, na povrchu tuhované. Zásobnice majú úzke dno s kónickým spodkom, s maximálnou baňatosťou prechádzajúcou v neoddelenej kónické hrdlo, ktoré je zakončené von vyhnutým, vodorovným okrajom. Hrdlo je od baňatosti oddelené ryhou a štyrmi protifaľnými hrotitými výčnelkami. Pod najväčšou baňatosťou paralelne s nimi sú umiestnené štyri jazykovité výbežky (tab. III: 8; V: 13, 14). Tento tvar zásobníc vystupuje i v severovýchodných Čechách — v Platěniciach,⁴¹ kde však nemá také klasické tvary. Južný pôvod týchto zásobníc zdôvodnil M. Šolle.⁴² Zásobnice z Vrádišťa možno uviesť do súvislosti s moravskými kalenderberskými nálezmi,⁴³ ako i s rakúskymi (v Rakúsku sa tie isté tvary našli na lokalite Wies-Umgebung).⁴⁴ Zásobnice z hrobu 17 a 20 majú hrotité výčnelky olemované plytkými polkruhmi. Podobne zdobené črepy sa našli v slovenskom kalenderberskom ma-

teriáli v Hurbanove⁴⁵ a v Rakúsku v type Statzen-dorf-Gemeinlebern. Zásobnica 4 z hrobu 16 a zásobnica 2 z hrobu 19 je na hrdle zdobená výzdobou bežnou v spomenutom type (tab. V: 14).

S dolnorakúskymi nálezmi sú totožné tiež situ-lovité nádoby (tab. IV: 13), ktoré napodobňujú kovové predlohy. Vo Vrádišti sa našli iba v hrobe 16. Tieto nádoby sú rozšírené v HC a priebežne sa vyskytujú v paralelných kultúrach, kde sú do-kladom styku našich oblastí s italským juhom.⁴⁶

Medzi keramikou v hrobách s bohatým vybave-ním boli po jednom kuse hrncovité nádoby, tzv. kvetináče, ktoré sú zhotovené z materiálu odliš-ného, najmä farebne. Sú farby svetložltej až tehlo-vočervenej. Okraj majú mierne dovnútra vtiiahnutý a opatrené sú dvoma polkruhovými uškami oproti sebe (tab. V: 11). Typologicky mladšie tvary majú štyri jazykovité výčnelky, ktoré pripomínajú hrn-covité nádoby z platénického pohrebiska v Skalici, okres Jaroměř.⁴⁷ Ich častý výskyt v hrobách uka-zuje, že tieto tvary neboli iba sídliskovou kerami-kou. Analógie k nim poznáme z mladohalštatského sídliska v Seredi⁴⁸ (tab. III: 7). K hrncovitým nádobám možno zaradiť i kónický hrniec s uškom pod okrajom z hrobu 10 (tab. III :5), ktorý svojou bohatou výzdobou nemá zatiaľ v slovenskom ma-teriáli analógie. Výzdoba poukazuje na kalender-berský vplyv.

Hrncovité nádoby boli opatrené pokrievkami, ktoré môžeme rozdeliť do dvoch tvarov. Počtom sú najviac zastúpené ploché pokrievky kruhového tvaru s plastickým výčnelkom v strede, ktoré pred-stavujú prvý tvar. Boli na hrncoch-kvetináčoch, od ktorých sa líšili farbou. Pokrievky nájdené nad si-tulovitými nádobami predstavujú druhý tvar. Sú kónické, zakončené plastickým plochým výčnelkom (tab. IV: 3). Kónické pokrievky nachádzame v type Statzen-dorf-Gemeinlebern.⁴⁹ Ojedinele sa našla v hrobe 1 malá kónická pokrievka s dvoma dier-kami pri okraji oproti sebe. Je striebrišto tuhovaná a pravdepodobne slúžila kultovým účelom.

Kultový charakter má tiež vaničkovitá nádobka s jazykovitým výčnelkom v podobe držadla na jed-nej strane okraja; pochádza z hrobu 19 (tab. IV: 2). V platénickej kultúre sa zatiaľ vyskytla ojed-i-nele. Je to tvar objavujúci sa už od neolitu, ktorý sa udržuje cez celú dobu bronzovú.⁵⁰ Najbližšiu analógiu má medzi nálezmi lužickými.⁵¹

Podobne kultovým účelom slúžili i hrkálky. Vo Vrádišti sa našli dve (hrob 10). Hrkálka hruškovi-tého tvaru patrí k III. stupňu sliezsko-platénickej kultúry.⁵² Podobne typologicky k najmladším tva-rom patrí i druhá hrkálka v podobe malej uzavre-

tej vázičky (tab. III: 2). Obidve hrkálky majú svoje analógie i v Skalici.⁵³

Dvojitá nádobka, z akej je fragment na tab. II: 6, trojitá nádobka, fragment ktorej je z hrobu 5, nachádzajú sa v platénickej kultúre. Našli sa v Platéniciach, kde patria tiež medzi pamiatky kul-tového charakteru.⁵⁴

Pri porovnávaní keramického materiálu z popol-nicového pohrebiska vo Vrádišti nachádzame, po-dobne ako pri pohrebných zvyklostiach, súlad s oblasťou platénickej kultúry. V keramike platé-nického typu vo Vrádišti prístupujú i vplyvy z ka-lenderberskej kultúry. Keramika je súhlasná s ho-rizontom HC.

Ostatný inventár

Ako milodary do niektorých hrobov boli tiež vložené hlinené prasleny (hroby 3, 5, 10, 18, 19, 24). Z nich v hrobe 5 a 10 boli až po tri kusy. Prasleny sú zhotovené z plaveného materiálu a sú na povrchu drsné alebo hladené, niektoré i strieb-risto tuhované (hrob 10). Prasleny tvarovo možno rozdeliť do dvoch skupín. Do prvej patria prasleny vysoké, dvojkónické, so zaoblenou hranou a s dol-nou časťou mierne sploštenou (hroby 5, 10 a 24). Predstavujú bežný tvar praslenov používaných na sídlisku na pradenie. K druhému typu patria pras-lený menšie, kónické, ktoré majú dovnútra vtlačenú základňu s rytou výzdobou okolo dovnútra pre-tlačenej časti (tab. V: 1, 2, 3); pripomínajú hlinené perly. Hlinené prasleny v hrobách 10, 19 a 24 sú druhotne prepálené, čo svedčí o tom, že boli spolu s ľudskými prepálenými pozostatkami vybraté zo žiaroviska. Ostáva ešte nevyriešené, či praslen — symbol ženskej práce — nám predstavuje pohreb ženy.⁵⁵

V ďalšom nekeramickom inventári sa našiel plochý kamenný brúsok, na jednej strane prevítaný. Podobný nástroj sa našiel v hrobe platénickej kul-túry v Senici nad Myjavou⁵⁶ a v Moravičanoch.⁵⁷

Všetky tieto milodary, ako i zlomok hlineného závažia (hrob 10) a zvieracie kosti ukazujú, že vo Vrádišti pochovával ľud, ktorého hospodárskou základňou bolo poľnohospodárstvo.

Kovový inventár

Kovový inventár, ktorý sa našiel iba v hrobách s bohatým vybavením, tvoria bronzové i železné výrobky. Okrasy sú zhotovené z obidvoch kovov, nástroje sú vyrobené iba zo železa. Zbrane doteraz na vrádištskom pohrebisku chýbajú. Ako už bolo

spomenuté, milodary nie sú žiarom deformované, iba železné pamiatky sú značne hrdzou poškodené. Preto ťažko v niektorých prípadoch určiť ich pôvodný tvar. Železné výrobky majú prevahu nad bronzovými pamiatkami.

Získané kovové predmety sú čo do tvarovej rozmanitosti chudobné, ale nevybočujú zo známych mladohalštatských tvarov. V porovnaní s inými pohrebiskami platénickej kultúry chýbajú vo Vrádišti kovové milodary, ktoré sú pre túto kultúrnu skupinu typické, napr. ihlice s vrúbkovanou hlavicou alebo s esovite prehnutým krčkom, prípadne guľčkovou hlavicou.⁵⁸ Vo Vrádišti našla sa v hrobe 4 bronzová ihlica, ktorá je na jednom konci ostrá, na druhom zaoblená. Podobná ihlica bez hlavičky sa našla v Chotíne, kde ju M. Dušek zaraďuje do H — A/B.⁵⁹ Ihlica z nášho pohrebiska poukazuje na jej dlhšie pretrvávanie. Ďalej sa vyskytli ihlice železné, ktoré pre chronologické zatriedenie tiež nie sú smerodajné. Najzachovalejšia je ihlica z hrobu 10 s hlavičkou stočenou v očko (tab. VII: 7 a VI: 5). Ihlica z hrobu 2 mala podobnú hlavičku (časť chýba), pod ktorou na krčku badať šesť vývalkov, ktoré pre silnú hrdzu nemožno s určitosťou preukázať. Pri zlomkoch železných ihlíc z hrobov 5 a 25 nedá sa už zistiť tvar hlavičky. Železné ihlice s hlavičkou stočenou v očko nadväzujú na tvary bronzových ihlíc, ktorých pôvod siaha až do doby bronzovej.⁶⁰ V nezmenenej forme pretrvávajú i v prvej dobe železnej (sú vyhotovené neskôr zo železa).

Podobne bronzové špirálové okrasy, azda záušnice, ktoré sa vo Vrádišti našli vo väčšom počte, boli rozšírené v dobe bronzovej. Sú to špirálovite stočené krúžky z tenkého bronzového drôtu o troch závitoch. Niektoré ešte dnes majú dobre zachovanú pružnosť. Vyskytujú sa vo veľkostiach o $\varnothing$ 1,5 a 3 cm (hroby 19 a 11 — 2 kusy) a o $\varnothing$ 6 cm (hroby 1, 2, 10 a 11; tab. VII: 2, 5, 6). Z bronzových okrás sa na pohrebisku našiel ešte krúžok z hrubšej sploštenej tyčinky (hrob 11), ktorý zase nemôže byť pre kultúrne zatriedenie smerodajný. Z niektorého zničeného hrobu pochádza otvorený bronzový tyčinkový náramok, zdobený z vonkajšej strany menšími vývalkami, oddelenými od seba troma rytými čiarami. Obdobné náramky poznáme z Rakúska v type Huglfing-Schärding.⁶¹ Podobne zdobený je i bronzový kruh väčšieho priemeru z Kopčian.⁶² Náramky s vývalkami známe sú tiež v III. stupni platénickej kultúry.⁶³ Náramok pripúšťa zaradenie do HC. Ostatné náramky sú železné, s koncami preloženými cez seba (hroby 1, 5, 15, 20 a 22). Z najnovších výskumov je tento tvar

známy z mladohalštatského pohrebiska v Hurbanove.⁶⁴

Pre chronológiu najdôležitejšia je harfovité spona z hrobu 2, ktorá k nám prichádza v VI. storočí pred n. l.⁶⁵ Jej vyhotovenie zo železa i z bronzu je známe v celom východohalštatskom okruhu. Stretávame sa s ňou v III. stupni sliezsko-platénickej kultúry,⁶⁶ ale paralelne sa vyskytuje i v iných súbežných kultúrach. Spolu s harfovitou sponou sa našiel zlomok železnej spony (tab. VII: 9), z ktorej sa zachovala iba časť oblúkovitého lučička so špirálovým vinutím. Pravdepodobne ide o časť harfovitej spony.

Ďalšiu skupinu tvoria nástroje, a to železné nože, ktoré boli v niektorých hrobách i po dvoch. Nožičky s trňom majú oblúkovite klenutú čepeľ. Vyhotovené sú vo väčších a menších rozmeroch (tab. VII: 3, 4). Tieto nožičky sú známe v oblasti platénickej kultúry ako i v susedných oblastiach.

V zásype hrobu 10 sa našla z bronzu zhotovená štvorhranná tyčinka, ktorá má na jednom konci úmyselne dve oproti sebe zrezané hrany, ktoré vytvárajú na tom konci šesťhran. Funkciu tyčinky nemožno presne vysvetliť, ale pravdepodobne slúžila ako nástroj.

Výskum na pohrebisku vo Vrádišti ukázal, že v tomto období preniká železo už ako úžitkový kov, ktorý dosahuje široké uplatnenie. Na výrobu okrás používa sa však ďalej bronz. V platénickej oblasti v Čechách a na Morave železné výrobky sa objavujú iba sporadicky, vo Vrádišti majú zas prevahu nad bronzovými predmetmi. Pôvod železa sa hľadá na JV, zvlášť v Rakúsku, bohatom na ložiská, odkiaľ sa železné výrobky rozširovali do okolitých oblastí. Ľud s platénickou kultúrou vo Vrádišti, ktorý sídlil pri rieke Morave — dôležitej ceste diaľkového obchodu, bol k tomuto centru železa najbližšie. Železné predmety, najmä harfovité spona spolu s keramikou zaraďujú čiastočne preskúmané pohrebisko k mladohalštatskému obdobiu, do Reineckeého stupňa HC.

Pohrebisko vo Vrádišti ukazuje, ako ľud s platénickou kultúrou zo svojho centra v severovýchodných Čechách a na severnej Morave hlboko zasahuje na juhovýchod. Doteraz je to najjužnejšie zistená lokalita. Platénická kultúra na Slovensku na tomto území podliehala silným vplyvom východohalštatského okruhu, ktoré sa v slabšom doznievaní dostávali i do severnejších oblastí tejto kultúrnej skupiny. Zreteľne sú prvky rakúskej oblasti kalenderberskej kultúry a najmä slovenskej kalenderberskej skupiny typu Sereď. V porovnaní s keramikou typu Sereď vidíme, že v Sereďi sú

kalenderberské prvky výraznejšie zastúpené ako vo Vrádišti. Kalenderberská kultúra sprostredkovala v horizonte HC styk s vyspelým juhom, odkiaľ sa dostávali mnohé bronzové výrobky medzi domáci materiál. Mnohé charakteristické napodobeniny bronzových predmetov sa nachádzajú i v platénickej kultúre.

Keramický i kovový materiál z pohrebiska tvorí jednoliaty celok a po stránke typologickej patrí jednému časovému obdobiu. Usporiadanie hrobov je zhodné s platénickou kultúrou. Preto pohrebisko chronologicky možno zaradiť do horizontu HC. Ďalšie výskumy dovoľia riešiť otázku pretrvávania tejto kultúry do HD (Reinecke).

Poznámky a literatúra

¹ Eisner J., *Prehistorický výzkum na Slovensku a Podkarpatské Rusi roku 1932 a 1933*, SMSS XXVII—XXVIII, 1933—1934, 178; *Prehistorický výzkum na Slovensku a Podkarpatské Rusi roku 1934*, SMSS XXIX, 1935, 67; *Nové nálezy z prvej doby železné na Slovensku*, Bratislava VII, 1933, 238.

² Nádoby sa dnes nachádzajú na neznámom mieste.

³ Budinský-Krička V., *Slovensko v dobe bronzovej a halštatskej*, Slovenské dejiny I, Bratislava 1947, 98, tab. XXIX 8—10.

⁴ Eisner J., *Prehistorický výzkum na Slovensku a Podkarpatské Rusi roku 1932 a 1933*, SMSS XXVII—XXVIII, 1933—1934, 177.

⁵ Iba jeden hrob bol kostrový, avšak bez sprievodného materiálu. Kostra bola 80 cm od povrchu, orientovaná SSV—JJZ, hlavou na SSV. Ležala v natiahnutej polohe s jednou rukou pri tele, s druhou preloženou cez hrudník k hrdlu. Pravdepodobne ide o hrob z mladšieho obdobia, nesúvisiaci s pravekým pohrebiskom.

⁶ Pichlerová M., *Neolitické osídlenie vo Vrádišti, okres Skalica*, Archeologické rozhledy, v tlači.

⁷ Budinský-Krička V., l. c., 98—100, mapa č. IX.

⁸ Loubal A., *Jihozápadní Slovensko v mladší době bronzové*, PA nové řady III (díl XXXIX), 1933, obr. 11.

⁹ Literatúra totožná s pozn. 4.

¹⁰ Loubal A., l. c., 20—24.

¹¹ Říhovský J., *Žárový hrob z Velatic I a jeho postavení ve vývoji velatické kultury*, PA XLIX, 1958, 106. Paulík J., *K otázce vzniku a vývoje velatické kultury na juhozápadnom Slovensku*, Referáty o pracovných výsledkoch čs. archeológov za rok 1958, časť II, Liblice 1959, 16.

¹² Říhovský J., l. c., 97.

¹³ Říhovský J., l. c., obr. 6, 10.

¹⁴ Říhovský J., *Problém expanse lidu s lužickou kulturou do středního Podunají*, AR X, 1958, obr. 107: 3.

¹⁵ Podľa delenia J. Filipa — III. stupeň sliezsko-platénickej kultúry. Filip J., *Popelníková pole a počátky železné doby v Čechách*, Praha 1936—37, 228 (v ďalšom texte iba Filip J., Popelníková pole).

¹⁶ Popis pamiatok z MNV v Skalici je prevzatý z práce V. Budinského-Kričku, l. c., 99, tab. XXIX: 8—10.

¹⁷ Určenie kostí vykonal C. Ambros.

¹⁸ Číslice pred nádobou sú totožné s číslicami na plánoch (obr.), s výnimkou číslic s písmenami, pri ktorých ide o nádoby a predmety vložené do väčších nádob a na obr. nezakreslené.

¹⁹ Paulík J., *Nové hrobové nálezy z mladšej doby halštatskej na juhozápadnom Slovensku*, SIA VI-2, 1958, 368.

²⁰ Filip J., *Popelníková pole*, 87.

²¹ Fiedler Z., *Výzkum na písocném přesypu u Skalice v r. 1952*, II. *Popelníková pole*, PA XLVII, 1956, 306.

²² Fiedler Z., l. c., 305.

²³ Fiedler Z., l. c., 290—307.

²⁴ Filip J., l. c., 87 n., Fiedler Z., l. c., 302. Nekvasil J., *Eine Begräbnisstätte der Urnenfelderkultur in Moravičany, Bez. Zábřeh*, Přehled výzkumů 1958, Brno 1958, 41—43.

²⁵ Böhm J., *Kronika objeveného věku*, Praha 1941, 339.

²⁶ Nekvasil J., l. c., 42.

²⁷ Paulík J., *Juhozápadné Slovensko v mladšej dobe halštatskej*, SIA, IV-2, 1956, 177—192. Chropovský B., *Výskum halštatskej mohyly v Réci*, AR VII, 1955, 769—772.

²⁸ Dušek M., *Halštatská kultúra chotínskej skupiny na Slovensku*, SIA VI, 1957, 85.

²⁹ Filip J., *Popelníková pole*, 93.

³⁰ Pichlerová M., *Mladohalštatské žiarové pohrebisko vo Veľkých Úľanoch*, AR X, 1958, 513.

³¹ Paulík J., l. c., tab. II: 5 a IV: 7.

³² Podborský V., *Výzkum mladohalštatské osady v Těšeticích na Znojemsku*, AR XI, 1959, 203.

³³ Pittioni R., *Urgeschichte des österreichischen Raumes*, Wien 1954, 594, 599.

³⁴ Fiedler Z., l. c.

³⁵ Paulík J., l. c., 182.

³⁶ Paulík J., l. c., 185.

³⁷ Filip J., *Popelníková pole*, obr. 45.

³⁸ Pittioni R., l. c., 179.

³⁹ Solle M., *Jižní Morava v době halštatské*, PA XLVI, 1955, 109—110.

⁴⁰ Podborský V., l. c., 203.

⁴¹ Pič J., *Čechy na úsvitě dějin* II, 3, Praha 1905, tab. XLIII.

⁴² Solle M., l. c., 106.

⁴³ Solle M., l. c., obr. 2: 1.

⁴⁴ Pittioni R., l. c., 428.

⁴⁵ Paulík J., l. c., tab. XIII.

⁴⁶ Filip J., *Pravěkě Československo*, Praha 1948, 215.

⁴⁷ Fiedler Z., l. c.

⁴⁸ Paulík J., l. c., 180.

⁴⁹ Pittioni R., l. c.

⁵⁰ Nádoby ložkovito-vaničkovité poznáme v neolite: Stoucký, *Čechy v době bronzové*, Praha 1928, tab. LVI: 21, LVIII: 11, LIX: 7—9; v dobe bronzovej: Budinský-Krička V., l. c., 70, Hrubý V., *Kultovní objekty lidstva středodunajské kultury mohylové na Moravě*, PA XLIX, 1958, obr. 7, 17, 18.

⁵¹ Hralová J., *K problémům pozdní doby bronzové v Pojizeří*, Sborník národního musea v Praze, svazek XI A, č. 1.

⁵² Filip J., *Popelnicová pole*, 55.

⁵³ Fiedler Z., l. c., 306.

⁵⁴ Pič J., l. c.

⁵⁵ Filip J., *Kulturní kapitoly z našeho pravěku*, Praha 1940, 43.

⁵⁶ Budinský-Krička V., l. c., 99, tab. XXIX: 4.

⁵⁷ Nekvasil J., l. c., 93.

⁵⁸ Filip J., *Popelnicová pole*, 95—96.

⁵⁹ Dušek M., l. c., 92, obr. 12: 17.

⁶⁰ Filip J., l. c., 83, obr. 26.

⁶¹ Pittioni R., l. c., 557.

⁶² Pichlerová M., Gábriš V., *Praveké nálezy z Kopčian*, AR XI, 1959, 791—796, 808, 809; *Praveké pamiatky z Kopčian* (zadané redakcii AR r. 1959).

⁶³ Filip J., l. c., 96—98.

⁶⁴ Paulík J., *Nové hrobové nálezy z mladšej doby halštatskej na juhozápadnom Slovensku*, SIA VI-2, 1958, 364.

⁶⁵ Paulík J., l. c., 364.

⁶⁶ Filip J., l. c., 96.

Junghallstattzeitliches Urnenfeld in Vrádište

Magda Pichlerová

Im Rahmen der geplanten Rettungsgrabungen im slowakischen Marchgebiet, die im Auftrag und in Zusammenarbeit mit dem Archäologischen Institut SAW in Nitra durch die Archäologische Abteilung des Slowakischen Museums in Bratislava durchgeführt wurden, verwirklichte man im Sommer des Jahres 1958 eine Rettungsgrabung auf dem Urnenfeld in Vrádište, Bez. Skalica.

Das Gräberfeld erstreckt sich auf einer sanften Anhöhe nördlich von der Gemeinde Vrádište. Auf dieser Fläche hatte das JRD (Einheitliche Bauerngenossenschaft) eine kleine Schottergrube angelegt. Dabei wurde auf einem Teil dieser Fläche eine ca 50 cm mächtige Humusschicht weggescharrt, wobei man in der Zwischenschicht auf eine Gruppe von Gefäßen stieß. Die Grabung bezweckte die Bergung des Inventars aus den gestörten Gräbern. Um ein genaues Bild über die Bestattungsweise auf diesem Gräberfeld zu gewinnen, wurden Schnitte durchgeführt.

Bei der Freilegung stieß man auf Siedlungsdenkmal der jüngeren Steinzeit (Gajarer Typ). Ferner wurden Scherben gefunden, die zur Velatitz — Baierdorf Kultur (BD — HA Reinecke) gehören. Das meiste Material wurde aus dem jung-hallstattzeitlichen Horizont (HC) gewonnen — nach der Einteilung von J. Filip die III. Stufe der Schlesisch-Platenitzer Kultur. Diese Kultur, die im nordöstlichen Böhmen und im nördlichen und mittleren Teil Mährens verbreitet ist, reichte bis in den Nordteil der Westslowakei. Das Gräberfeld in Vrádište ist bis jetzt die südlichste Lokalität des Platenitzer Volkes, welches seine Siedlungen an der March baute, an der die Verbindungswege von Süd- nach Mitteleuropa entlang führten. Auf die-

sem Weg kam dieses Volk mit den entwickelteren hallstattzeitlichen Gebieten in Berührung. Der Einfluss des östlichen hallstattzeitlichen Umkreises kommt besonders in der Keramik zum Ausdruck, in der Formen der österreichischen Kalenderberger Gruppe, sowie der slowakischen Kalenderberger Gruppe vom Typ Sered vertreten sind. Ferner sind dies situlenförmige Gefäße, die Metallvorlagen nachahmen.

Das keramische Material von diesem Gräberfeld wurde überwiegend aus gut ausgeschwemmten Ton hergestellt von schwarzer Farbe mit graphitierter Oberfläche. Dünnwandige Schüsseln und Tassen mit silberner Graphitierung sind mit graphitierten Bändern, die zu Dreieck-Ornamenten angeordnet sind, verziert. Ferner wurde die Verzierung mittels geritzter Ornamente und plastischer Nuppen ausgeführt. Nur ein Teil des keramischen Materials ist ohne Graphitierung von schwarzbrauner und grauer Farbe.

Was den Bestattungsritus betrifft, konnten zwei Typen festgestellt werden:

1. schlichte Urnengräber
2. reich ausgestattete Urnengräber.

In die erste Gruppe gehören die Gräber (7, 8, 9, 12, 13, 14, 26, 28), die in die Tiefe von 35—55 cm eingelassen worden waren. Die Grabgrube bildet eine kleinere vermutlich kesselförmige Grube, in der die Urne untergebracht war. Nur im Grab 28 war neben der Urne auch eine Schüssel und im Grab 12 war in die Urne noch ein kleines Gefäß gelegt worden. In den Gräbern 14 und 26 waren vasenförmige Urnen mit zwei Scherben bedeckt. Diese Scherben stammen von grassen Vorratsgefäßen, wie wir sie in den Gräbern der zwei-

ten Gruppe antreffen und zwar vom Übergang vom Bauch- zum Halsteil.

Von der Gesamtanzahl der Gräber bilden die schlichten Urnengräber nur einen Bruchteil, da dieselben auf der Fläche, die der Bulldog freilegte, wegen ihrer geringen Tiefe vernichtet worden waren. Diese konnten nur in den Schnitten erfasst werden, die dicht nebeneinander lagen (Grab 7, 8, 9). Wahrscheinlich waren über diesen Gräbern kleine Hügel.

Die zweite Gruppe bilden Urnengräber mit reicher, vorwiegend keramischer Ausstattung. Die Grabgrube war kreisförmig oder oval im Ausmasse von ca 2 m. Die Grabsohle lag 60–95 cm unter der Oberfläche, also etwas tiefer als das grösste Gefäss im Grab. Wahrscheinlich waren auch diese Gräber durch kleinere Hügel gekennzeichnet. Über dem Grab 19 befand sich bestimmt ein Grabhügel, von dem eine Steinaufschüttung über den Totenbeigaben erhalten blieb. Auch über dem Grab 2 konnte eine ähnliche Aufschüttung aus grösseren Steinblöcken festgestellt werden.

Die Ausstattung der Gräber bildeten hauptsächlich Gefässe, von denen 9 bis 25 Stück in einem Grab waren. In der Anordnung der Keramikgefässe wurden genaue Regeln eingehalten. Das grösste Vorratsgefäss, das in jedem Grab vorgefunden wurde (manchmal auch zwei), befand

sich im Westteil der Grabgrube. Nur im Grab 10 war es im Nord- und im Grab 11, 15, 20, 23 im Südwestteil untergebracht. Die Urne befand sich immer gegenüber vom Vorratsgefäss, d. h. im Ostteil der Grabgrube mit Abweichungen nach Nord-Ost oder Süden. Die übrigen Gefässe lagen dazwischen. Diese Orientierung der Gräber war auch auf dem Gräberfeld in Platenitz üblich.

Wie schon erwähnt wurde, befanden sich in einigen Gräbern auch zwei Urnen (Familiengrab). Nur im Grab 19 lagen die Leichenbrandreste nicht in Gefässen, sondern in zwei Häufchen frei auf dem Grubenboden. Die weiteren Beigaben in den Gräbern waren: Spinnwirtel aus Ton, Rasseln, Miniaturgefässe, ein Schleifstein, Metallbeigaben, Bruchstücke von Gewichten und Tierknochen. Die Metallbeigaben befanden sich sowohl in den Urnen, wie auch frei auf dem Grubenboden. Die gewonnenen Denkmäler aus Bronze und Eisen waren durch die Feuereinwirkung nicht beschädigt worden. Beim Grab 10 sieht man, dass die Bronzebeigaben während der Zuschüttung ins Grab geworfen worden waren. Die grösste Bedeutung für die Chronologie hat eine Eisenfibel aus dem Grab 2, die zusammen mit der Keramik das Gräberfeld in den hallstattzeitlichen Horizont HC (Reinecke) datiert.

Übersetzt von E. Gyulaiová

ANTROPOLOGICKÁ ANALÝSA OBSAHU ŽÁROVÝCH HROBŮ Z VRÁDIŠTĚ

J. A. VALŠÍK, M. ČERNÝ, M. F. POSPÍŠIL

V poslední době vždy znova a znova jsou opakovány pokusy určit z ostatků v žárových hrobech pohlaví a stáří spáleného jedince. Vyjádřit se o pohlaví a stáří individua nebo individuí, jejichž ostatky jsou nám předloženy, je poměrně lehké, jelikož zde není možnost si správnost diagnózy ověřit a na neodborníka působí takováto diagnóza, někdy velmi rozhodnou formou přednesená, velmi přesvědčivě. Leckdy se musíme obdivovat odvaze s níž někteří antropologové suverénně určují pohlaví a věk až na rok přesně.

Jaká je však skutečnost? Určit pohlaví celé kostry je záležitost poměrně obtížná, vyžadující ne-

málo zkušeností a daří se podle Hrdličky pouze v 96%. U nás to byl prof. Borovanský (1936), který se na lebkách z pitevný, jejichž pohlaví bylo zaznamenáno, ale jemu neznámo, pokoušel pohlaví stanovit. Byl úspěšný v 92%. Borovanský pracoval s lebkami, jejichž spodní čelist byla k dispozici. Není-li k dispozici spodní čelist, lze podle Hrdličky určit pohlaví asi v 80%. Za této okolnosti nezbývá než souhlasit se Stloukalem (1958), že všechna určení provedená na úlomcích kostí ze žárových hrobů mají v nejlepším případě hodnotu pravděpodobnosti. Také F. P. Lisowski (1956) se vyjadřuje

opatrně: „But here, by way of a cautionary note, it must be added, that such a diagnosis is only approximate and not absolute owing to the absence of most of the vital elements.“

Na materiálu, který nám byl předložen, jsme mohli pouze v jediném případě zjistit oddělené epifysy (hrob 26) a na úlocích lebky jenom jejich tloušťku a případně zchovalost švů. Je ovšem pravda, že lebky mužské jsou v průměru těžší nežli lebky ženské, což je způsobeno větší tloušťkou a hrubostí kostí. Pravda je však také, že variační křivky, sestavené z vah mužských a ženských lebek, právě tak jako z tloušťky neurokrania, se překrývají v dosti značném rozsahu, takže ve velkém množství případů nám tloušťka kostí neprozradí o pohlaví vůbec nic. K tomu přistupuje okolnost, že kosti neurokrania nejsou všude na lebce stejné tlusté. Z okolnosti, že jsou zachovány švy, můžeme těžít jen v tom smyslu, že švy počnou zacházeti obyčejně nejdříve ve 20, ale někdy až ve 30 letech, při čemž obliterace šípového švu bývá ukončena do 50 let, ale na př. střední část švu věncového obliteruje velmi pozdě. Nalezeme-li úlomek neurokrania, který nemožno lokalizovat, s otevřeným švem, nemůžeme říci více, než že jde o individuum mladé až poměrně staré.

Pokud pak jde o tloušťku stěny dlouhých kostí, nutno mít na paměti dvě okolnosti: 1. že muži mají zpravidla těžší, robustnější a hrubostnější kosti než ženy. Ale zkušenost učí, že mužské a ženské variační křivky se překrývají (Vallois 1957; Ferák 1960), takže také tento znak má cenu velmi relativní, jak ostatně ukazují čísla publikovaná Stloukalem; 2. že velikost prostoru dřevěného se mění (zvětšuje) s postupujícím věkem, a že tato okolnost by snad mohla, zejména ve vyšším věku, ovlivnit i tloušťku stěn dlouhých kostí.

Lze proto i z nálezů úlomků dlouhých kostí usuzovat jen velmi opatrně. Závěrem bychom chtěli říci toto: Čím větší kusy kostí jsou po žehu zachovány, tím je, alespoň teoreticky, určení pohlaví a někdy i věku, snazší. Jak již bylo řečeno, plně se připojujeme k mínění kolegy Stloukala, že diagnosa na základě těchto žárových zbytků může být v nejlepším případě pravděpodobná, což znamená, že v nejpříznivějším případě je naše diagnosa asi v 68% (odpovídá rozsahu $\pm 1\sigma$) správná, t. j., že ve 100 zcela shodných případech je naše diagnosa v 68 případech správná. Zde nutno však upozornit na jednu věc, kterou si mnoho badatelů neuvědomuje, že totiž tam, kde jde o alternující znak, jako na př. pohlaví, je diagnosa

provedená s 50% spolehlivostí zcela bezcenná, protože bychom podle zásad statistiky ke stejnému výsledku došli pouhým hádáním, nebo prostě tím, že bychom materiál brali bez výběru a kladli na dvě hromádky střídavě. Znamená to tedy dále, že v nejlepším případě je diagnosa pohlaví jen o 18% spolehlivější nežli pouhé hádání. Ale ještě jednou — v nejspolehlivějším případě!

Avšak vzhledem k tomu, že i skromné poznatky, které může antropolog z uvedeného materiálu učinit, znamenají pro archeologii pomoc, jsme se ujali tohoto úkolu.

Analýsa žárových hrobů

Hrob 2. a) Nádoba 16. Váha materiálu 320 g. Spálené zlomky kostí pocházejí asi z jednoho žehu, protože kostní úlomky jsou stejně zbarvené. Jsou to úlomky lebeční o rozměrech nejvíce 3×3 cm a dále úlomky dlouhých kostí. Je možno identifikovat pouze zbytek pravé lopatky a distální konec humeru. Ostatní úlomky jsou neidentifikovatelné. Síla úlomků lebečních stěn by mohla připouštět možnost, že jde o jedno individuum, snad dospělého muže. b) Nádoba 17. Váha materiálu 117 g. Spálené zlomky kostí jsou zbarveny více do černa. Materiál pozůstává z úlomků dlouhých kostí a úlomků lebky. Do materiálu je přimíšen i úlomek nespálené kosti. Síla úlomků lebečních stěn by nevyučovala domněnku, že by mohlo jít buď o slabší mladou ženu, nebo o dítě staré asi 12–14 let. Není možno vyloučit možnost, že jde o rodinný pohřeb.

Hrob 4. Váha materiálu 118 g. Jde o zbytky kostní drtě, ve které možno rozlišit úlomky dlouhých kostí a lebky. Některé úlomky žeber dělají dojem, že do tohoto souboru nepatří. Odlišují se barvou a nevypadají vůbec ohořele. Úlomek lebeční stěny je rozměru $2 \times 1,5$ cm, je poměrně hrubostěnný, takže nelze vyloučit možnost, že by mohlo jít o mužský pohřeb.

Hrob 5. a) Nádoba 2a. Váha materiálu 159 g. Liší se barvou a spálením kostí od kostních zbytků z nádoby 3. Kostí jsou šedočerné až pískově zbarveny. Kostí lebni by mohly pocházet, pokud se dá usuzovat ze zchovalých švů, z mladšího individua a jsou nápadně tenké. Pocházejí-li tyto tenké lebeční kosti z téhož individua jako jsou tenké lebeční kosti v nádobě 3, nelze říci. Nálezy epifys dlouhých kostí nutně pocházejí z individua staršího 20–25 let. Nelze se vyjádřit o tom, patří-li dlouhé kosti témuž individuu jako kosti lebni. b)

Nádoba 3. Váha materiálu 140 g. Drť obsahující úlomky dlouhých kostí, některé až 5 cm dlouhé a kostí lebních. Lebeční kosti jsou dvojího druhu. Jedny jsou nápadně tenké a druhé tlusté 3–4 mm, z čehož by se mohlo usuzovat, že jsou snad pomíchané ostatky dvou jedinců.

H r o b 7 (sonda IV). Váha materiálu 124 g. Jde o kostní drť pozůstávající převážně z dlouhých kostí a jen zcela výjimečně jsou přimíšeny úlomky kostí lebních.

H r o b 8 (sonda IV). Váha materiálu 180 g. Jde o úlomky dlouhých kostí a kostí lebních. Úlomky neurokrania jsou poměrně značně robustní. Na dvou z nich je zachován šev, který mluví o tom, že jde o individuum nepřilíš staré. Tloušťka úlomků neurokrania nevyklučuje možnost, že jde o jedince mužského.

H r o b 9 (sonda IV). Váha materiálu 8 g. Jde o tři úlomky lebních kostí, čtyři úlomky z dlouhých kostí a čtyři neidentifikovatelné úlomky. Zachovalý šev na jednom z úlomků lebních ohraničuje věk jedince směrem nahoru v tom smyslu, že jde o jedince ne příliš starého.

H r o b 10. a) Nad nádobami 8–10. Váha materiálu 35 g. Jde o úlomky dlouhých kostí se třemi střepy neurokrania. Na jednom z nich je zachován šev, který by svědčil pro to, že jde o mladší individuum. Malá tloušťka úlomků neurokrania nespovídá proti tomuto předpokladu. Mimo to byl v tomto materiálu nalezen ještě neopálený úlomek z lebky, silnější, o němž se nelze blíže vyjádřit. b) Nad nádobou 8. Váha materiálu 47 g. Jde převážně o úlomky dlouhých kostí. Čtyři nalezené úlomky lebečních kostí jsou zachovány pouze jako lamina externa, resp. interna a diploë, takže se nelze o nich blíže vyjádřit. c) Nález v nádobě 6. Váha materiálu 50 g. Jde vesměs o úlomky dlouhých kostí o délce asi 3–4 cm. d) Nález u misky 11. Váha materiálu 195 g. Úlomky dlouhých kostí a kostí lebečních, u nichž jen méně často se zachovala celá tloušťka. Přesto však tato tloušťka svědčí o tom, že by mohlo jít o gracilnější individuum a švy na zachovalých úlomcích o mládí. Nalezl se zde však také úlomek neurokrania dosti silný. O tom, jde-li o pohřeb dvou jedinců, nelze se s určitostí vyjádřit. Mimo to byly nalezeny dvě střepiny kostí zcela jiného zbarvení a konsistence patrně nespálené. e) Nález v misce 11. Váha materiálu 17 g. Jde skoro vesměs o úlomky dlouhých kostí a jeden úlomek neurokrania, podstatně hrubší než úlomky nad nádobami 6–12, odpovídající svou tloušťkou výše uvedenému nespálenému úlomku.

Souhrnně lze o hrobu 10 říci, že nic neodporuje domněnce vyslovené ze strany archeologů, že materiál nad nádobami 6–12 pochází z jedné rozsypané urny (6). Pro to svědčí stav i barva nalezených úlomků. Nelze však s určitostí vyloučit, že jde o pohřeb dvou individuí. Na dotaz ze strany archeologů, jestli by se mohlo souhlasit s tím, že jde o hrob dítěte, neboť byla nalezena dvě chřestítka, lze odpovědět, že nálezy tenkých lebečních kostí svědčí pro vyšší věk, než by mohl v dnešní době odpovídat těmto hračkám (srovnej mínění *Stloukalovo*).

H r o b 11. a) Miska 9. Váha materiálu 402 g. Jde o spálené zlomky lebečních kostí velké 3×1 cm, resp. 2×2 cm, dále úlomky dlouhých kostí a žeber o délce ca 5 cm. Zbytky jsou většinou písčově zbarveny, některé však i tmavěji, do černa. Na základě zachovaného materiálu by mohlo jít o lebku mladšího individua, o čemž svědčí dobře zachované švy. Mezi zachovanými zlomky se nachází i fragment čepovce. b) Nález kostních zbytků mezi nádobami 10 a 11. Váha materiálu 71 g. Materiál pozůstává z velmi drobných, bělavě zbarvených dlouhých kostí. Jde většinou o zbytky dlouhých kostí a několik málo zlomků kostí lebečních. Ze sporého materiálu, který se zbarvením a velikostí úlomků odlišuje od zbytků v nádobě 8a, nelze usoudit nic jiného, než to, že by snad mohlo jít o jiný žeh než v uvedené nádobě.

H r o b 13. Váha materiálu 38 g. Úlomky dlouhých kostí a neurokrania. Dobře zachovaný šev na jednom z úlomků a malá tloušťka této kosti svědčí pro to, že šlo spíše o individuum gracilnější a nepřilíš staré.

H r o b 14. Váha materiálu 60 g. Jde převážně o úlomky dlouhých kostí až na dva úlomky kostí lebečních, z nichž na jednom chybí lamina interna. Dále se zachoval úlomek pyramidy. O pohlaví a věku se nelze vyjádřit.

H r o b 15 – nádoba 5. Váha materiálu 335 g. Úlomky dlouhých kostí, lopaty kosti pánevní a kostí lebečních. Švy jsou velmi výrazné a hluboko zasahují, úlomky kostí neurokrania však nejsou příliš hrubé. Věk pravděpodobně nejvýše matusus. Mimo to bylo nalezeno několik spálených úlomků, které nejsou lidské a jejichž určení bylo svěřeno specialistovi.

H r o b 16. a) Nádoba 10. Váha materiálu 90 g. Převážně úlomky dlouhých kostí, z nichž se nedá udělat jiný závěr, než že jde o lidské kosti. b) Nádoba 13. Váha materiálu 15 g. Převážně úlomky dlouhých kostí. Tloušťka zachovaných dvou úlomků lebečních kostí by připouštěla možnost, že jde

o pohřeb dítěte. Úlomek jedné (zvířecí) kosti byl svěřen k určení specialistovi.

Hrob 17. Váha materiálu 25 g. Jde převážně o úlomky dlouhých kostí s výjimkou jednoho malého úlomku neurokrania, na němž je dobře zachován kousek švu a jehož větší tloušťka by mohla svědčit pro to, že jde o individuum středně robustní, ještě ne staré.

Hrob 18. Váha materiálu 175 g. Většinou jde o úlomky dlouhých kostí, pravděpodobně převážně zvířecí, jejichž určení bylo svěřeno specialistovi.

Hrob 19. a) Nález u nádoby 5. Váha materiálu 85 g. Převážně úlomky dlouhých kostí velmi robustního jedince, snad dospělého muže. b) Nález u nádoby 5. Váha materiálu 125 g. Jde o úlomky dlouhých kostí z nichž některé dělají dojem dosti robustní. Dále jsou zde některé kosti odlišné barvy a konsistence. Jsou zuhelnatělé a jedna z nich hnědá. U jednoho z úlomků jde o zvířecí kost, která byla odevzdána k určení specialistovi. c) Nálezy mezi nádobami 6–13. Váha materiálu 112 g. Jde o úlomky dlouhých kostí velmi robustního jedince. V materiálu byl nalezen jeden zub (kopytník) a dále nespálená kost snad z vepře. Nelze vyloučit, že jde o část zbytků téhož jedince jako v předešlé nádobě.

Hrob 20 — nádoba 10. Váha materiálu 60 g. Jde o poměrně malé množství materiálu, většinou úlomků dlouhých kostí.

Hrob 21. Váha materiálu 208 g. Nalezené zbytky dlouhých kostí mají tenkou stěnu. Nalezená patella je poměrně malá, tloušťka stěn lebních spíše střední, švy dobře zachované. Pravděpodobně jde o individuum nepříliš robustní a nepříliš staré. V materiálu se našel fragment torakálního obratle.

Hrob 22. Váha materiálu 155 g. Úlomky dlouhých kostí, z nichž některé jsou nápadně tlustostěnné a zuhelnatělé a zdají se být zvířecího původu. Různě silné úlomky lebních kostí zdají se nasvědčovat tomu, že snad jde jednak o individuum dospělé, středně robustní, s dobře zachovaným švem a jednak snad i o malé dítě.

Hrob 23. Váha materiálu 59 g. Jde převážně o úlomky dlouhých kostí velmi robustního individua. Nádoba 6: Váha materiálu 169 g. Jde o úlomky dlouhých kostí velmi robustního individua, čemuž neodporuje ani nález úlomků kostí lebních, z nichž jeden je zuhelnatělý a velmi robustní. Lze uvažovat o možnosti, že velmi robustní úlomek lební a dále spíše slabší a nezuhelnatělý úlomek lební nenáleží jedné osobě. V tom případě možno připustit, že jde o pohřeb muže a ženy.

Hrob 24. Váha materiálu 135 g. Materiál obsahuje úlomky dlouhých kostí a silných kostí lebečních, které by mohly nasvědčovat, že šlo snad o muže. Nádoba 5: Váha materiálu 20 g. Úlomky převážně dlouhých kostí a žeber. Několik málo úlomků lebečních kostí tak tenkých, že připouštějí domněnku, že jde o dětský pohřeb. Nádoba 6: Váha materiálu 10 g. Nalezeny hlavně úlomky dlouhých kostí a několik úlomků kostí plochých, které nelze spolehlivě rozeznat. O nález se nelze blíže vyjádřit.

Hrob 25. Váha materiálu 77 g. Jde převážně o úlomky dlouhých kostí. Několik zuhelnatělých úlomků dlouhých kostí vzbuzuje domněnku, že jde o kosti zvířecí.

Hrob 26. Váha materiálu 140 g. Jde převážně o úlomky dlouhých kostí a pouze jeden pochází z lebky. Je dosti hrubý, což s nálezy na některých dlouhých kostech svědčí pro to, že jde o individuum značně robustní. Okolnost, že epifysy jsou dosti zachované a oddělené, by mohla svědčit o tom, že jde snad o individuum mužské s neuzavřenými epifyzárními štěrbinami, tj. ve stáří okolo 20 let.

Hrob 27. Váha materiálu 18 g. Nalezeno několik málo úlomků dlouhých kostí dosti robustního individua a středně tenkých stěn lebečních.

Hrob 28. Váha materiálu 32 g. Jde převážně o úlomky dlouhých kostí. Jeden úlomek z lebky je dosti silný, šev málo výrazný. Lze připustit domněnku, že jde o robustnější individuum, snad zralého věku.

Z á v ě r

Materiálu, který nám byl předložen k posouzení, bylo většinou velmi málo a kromě toho obsahoval většinou jen velmi malé úlomky. Pozoruhodné bylo, že jsme v něm nenašli ani jeden úlomek lidského zubu. Zbarvení materiálu bylo převážně modrošedé, což podle Chochola (1953) svědčí pro nedostatečné vyžihání kostí při kremaci.

Souhlasně s nálezy Chocholovými (1956) jsme našli i zvířecí kosti a hrob 18 dělá dojem, jako by v něm byly úlomky pouze zvířecích kostí. Lze-li tuto okolnost vysvětlit tím, že jde o rituální kremaci zvířecí, považujeme za ne dosti prokázané. Vždyť nelze vyloučit možnost, že jde o kremaci malého dítěte, z něhož se nezachovalo ničeho a opálené úlomky zvířecích kostí jsou vlastně jenom určitými milodary.

Literatura

- Borovanský L., *Pohlavní rozdíly na lebce člověka*, Česká Akademie věd a umění, Praha 1936.
- Ferák V., *Zur Frage der Feststellung der langen Gliedmassenknochen auf Grund ihres Gewichts*, Acta F. R. N. Univ. Comen. IV, 9-10, Anthropol., Bratislava 1960, 521-530.
- Hrdlička A., citováno podle Borovanského.
- Chochol J., *Anthropologický rozbor lužických žárových hrobů z Hrušova*, AR V-1953, 597-602.
- Chochol J., *Anthropologický rozbor žárových pozůstatků ze skalických hrobů*, PA XLVII-1956, 307-309.
- Lisowski F. P., *The Cremations from the Culdoich, Leys and Kinchyle Sites*, Proceed. Soc. Antiq. Scot. LXXXIX-1955/56, 83-90.
- Stloukal M., *Poznámky k anthropologickému rozboru žárových pohřbů*, Přehled výzkumů 1957, Archeologický ústav ČSAV, pobočka v Brně, Brno 1958 (cyklostylováno), 87-91.
- Vallois H. V., *Le poids comme caractère sexuel des os longs*, L'Anthropologie, T. 61, Paris 1957, 45-69.

Anthropologische Analyse des Inhaltes der Brandgräber aus Vrádište

J. A. Valšík, M. Černý, M. F. Pospíšil

Die Verfasser bringen die anthropologische Analyse des Inhaltes der Brandgräber von Vrádište, Bez. Skalica (Westslowakei).

In der Einleitung weisen sie darauf hin, dass die Geschlechtsbestimmung am ganzen Skelett nur zu 96% gelingt (Hrdlička), am Schädel mit Unterkiefer zu 92% (Borovanský) und am Schädel ohne Unterkiefer zu 80% (Hrdlička). Erst nach diesem Vergleich zeigt es sich, wie schwer die Geschlechtsbestimmung bloss nach Leichenbrandresten aus Brandgräbern ist. Die Geschlechtsbestimmung an Leichenbrandresten aus Brandgräbern kann im günstigsten Falle als wahrscheinlich, d. h. bis zu 68% als verlässlich bezeichnet werden. Aber im Hinblick dessen, dass

das Geschlecht ein alternierendes Merkmal ist, hätte die Geschlechtsbestimmung mit 50% Wahrscheinlichkeit keinen grösseren Wert als blosses Raten. Auch die Altersbestimmung ist schwierig.

Die bearbeiteten Gräber enthielten vorwiegend nur kleine Mengen von zerfallenen Knochenstückchen. Grösstenteils ging es um sehr kleine Knochenreste von Leichenbrand. Es ist interessant, dass sich im gesamten Material kein einziges Bruchstück eines Menschenzahnes fand. Da es um sehr kleine Knochenstückchen ging (wie das in der Regel bei fast allen Urnengräbern ist), konnte uns die Analyse, wenn sie auf streng wissenschaftlichen Grundsätzen aufgebaut ist, nicht mehr sagen.

Übersetzt von E. Gyulaiová

ZVIERACÍ INVENTÁR HALŠTATSKÝCH HROBOV VO VRÁDIŠTI

CYRIL AMBROS

V roku 1958 uskutočnilo Slovenské múzeum v Bratislave pod vedením M. Pichlerovej výskum pohrebiska vo Vrádišti, okr. Skalica. Bolo tu preskúmaných spolu 28 popolnicových hrobov, ktoré autorka zaraďuje podľa archeologického materiálu do mladohalštatskej platňickej kultúry (HC; pozri stať M. Pichlerovej). V 14 hroboch sa našli tiež zvieracie kosti ako súčasť hrobového inventára. Kostí sa nachádzali len v hroboch s bohatým vybavením a boli uložené, okrem jedného prípadu (hrob 16), mimo nádoby. Pretože niektoré hroby boli porušené prácou buldozéra, nie je vylúčené, že i v nich boli zvieracie kosti.

Opis materiálu:

Hrob 1. Koza alebo ovca (*Capra — Ovis*): pravá ramenná kosť, proximálny koniec poškodený.

Hrob 3. Koza alebo ovca (*Capra — Ovis*), pravá kosť ramenná bez proximálnej časti. Distálna polovica pravej kosti vretennej. Proximálna časť pravej kosti laktovej.

Hrob 4. Koza alebo ovca (*Capra — Ovis*): proximálna časť ľavej kosti ramennej. Ošípaná (*Sus scrofa dom.*): distálna časť pravej kosti ramennej.

Hrob 5. Koza alebo ovca (*Capra — Ovis*): distálna časť pravej kosti ramennej. Proximálna časť pravej kosti laktovej. Distálna časť pravej kosti stehnovej. Distálna časť pravej kosti holennej s neprirastenou epifýzou. Pravá kosť členková a päťová, patria k predchádzajúcej kosti holennej. Osem úlomkov rebier. Dva neurčiteľné úlomky kostí.

Hrob 6. Koza alebo ovca (*Capra — Ovis*): prvý článok prstný. Hovädzí dobytok (*Bos taurus L.*): proximálna časť pravej kosti laktovej. Prvý článok prstný.

Hrob 9. Koza alebo ovca (*Capra — Ovis*): pravá holenná kosť bez proximálneho konca.

Hrob 10. Koza alebo ovca (*Capra — Ovis*): pravá kosť ramenná z mladého jedinca. Pravá kosť vretenná taktiež z mladého jedinca. Tri zlomky rebier.

Hrob 15. Koza alebo ovca (*Capra — Ovis*): distálna časť ľavej stehnovej kosti z mladého jedinca, distálna epifýza oddelená.

Hrob 16. Koza alebo ovca (*Capra — Ovis*): diafýza ľavej kosti vretennej. Zlomok rebra.

Hrob 17. Koza alebo ovca (*Capra — Ovis*): pravá ramenná kosť z mladého jedinca, proximálna epifýza oddelená.

Hrob 19. Ovca (*Ovis aries L.*): 2 pravé zápřstné kosti. Štyri podpäťové pravé kosti (z nich 2 z mladých jedincov). Koza (*Capra hircus L.*): 3 pravé zápřstné kosti z mladých jedincov. Pravá podpäťová kosť, jej distálna časť. Koza alebo ovca (*Capra — Ovis*): 2 krčné stavce. Dva hrudné stavce. Pravá ramenná kosť. Distálna časť zápřstnej kosti. Pravá polovica panvy. Pravá stehnová kosť. Poškodená podpäťová kosť. Ošípaná (*Sus scrofa dom.*): 2 zápřstné kosti.

Hrob 20. Koza alebo ovca (*Capra — Ovis*): proximálna a distálna časť pravej kosti ramennej. Diafýza stehnovej kosti. Tri zlomky rebier. Hovädzí dobytok (*Bos taurus L.*): časť lopatky.

Hrob 22. Hovädzí dobytok (*Bos taurus L.*): distálna polovica ľavej ramennej kosti.

Hrob 24. Koza alebo ovca (*Capra — Ovis*): proximálna časť pravej kosti ramennej a distálna časť pravej kosti ramennej. Časť rebra, pravdepodo-

Tabuľka 1

Hrob. č.	Druh		
	<i>Capra — Ovis</i>	<i>Bos t.</i>	<i>Sus dom.</i>
1	+		
3	+		
4	+		+
5	+		
6	+	+	
9	+		
10	+		
15	+		
16	+		
17	+		
19	+		+
20	+	+	
22		+	
24	+		

dobne z hovädzieho dobytku, ktorá má na konvexnej ploche husté stopy po rezaní.

V 14 platěnických hroboch sa teda našli kosti z kozy a ovce, hovädzieho dobytku a ošípanej. Najviac sa vyskytujú kosti z kozy a ovce, ktoré sa našli v 13 hroboch. Pretože kosti oboch druhov sa dajú len veľmi ťažko rozlíšiť, nevieme, ktoré z týchto zvierat bolo častejšie dávané ako príloha do hrobu. V hrobe 19 sa však dali bezpečne určiť kosti metapódií a tu sa zistilo, že pochádzajú tak z kozy, ako i z ovce.

Menej sa vyskytli kosti z hovädzieho dobytku, a to len v 3 prípadoch, z toho v 1 prípade (hrob 22) len kosti hov. dobytku. V dvoch prípadoch,

v hrobe 4 a 19, sa vyskytli kosti ošípanej, a to spolu s kozou a ovcou.

Ktoré časti zvieracieho tela dávali do hrobu? Väčšinou časti prednej alebo zadnej končatiny, a to najviac z pravej strany. V niektorých hroboch boli aj časti hrudníka (rebrá a stavce). Ani v jednom prípade však sa nevyskytli časti lebky. Z končatín vždy len pomerne malé časti, nie celá končatina, teda napr. kúsok predného alebo zadného stehna. V mnohých hroboch dokonca také časti, na ktorých nebolo žiadne mäso (metapódiá). Pravdepodobne teda boli tieto časti zvierat pridávané mŕtvemu skôr symbolicky, nie ako potrava. Natíska sa myšlienka, či nejde o časti takých zvierat, ktoré boli zabitú pri pohrebnej hostine; zvierat rozdelili a jednu takúto časť dali mŕtvemu. Kostí končatín totiž nie sú celé a zvyčajne chýba buď horná alebo dolná časť kosti. Tieto časti boli zrejme odseknuté, lebo na niektorých kostiach sú zreteľné stopy po sekaní.

Hrob 19 bol čo do obsahu zvieracích kostí najbohatší. Obsahoval totiž časti krku, hrudníka a predných i zadných končatín ovce alebo kozy. V hrobe 24 sa okrem iného našla tiež časť väčšieho rebra, pravdepodobne z hovädzieho dobytku. Na tomto rebre sú husté tenké zárezy. Vyzerá to tak, ako keby kosť slúžila za podložku a bolo na nej rezané. S tým istým prípadom som sa stretol pri určovaní zvieracích kostí z halštatského sídliska v Těšeticiach, okr. Znojmo (dosiaľ nepublikované). Tu sa vyskytli takéto časti rebier vo väčšom množstve. Ináč nie sú na rebre žiadne stopy po opracovaní.

Vek zabitých a priložených zvierat sa nedal presne zistiť, pretože neboli prítomné časti lebky so zubami. Len podľa stupňa zrastu epifýz s diafýzami sa dalo zistiť, že to boli zvieratá mladšie i dospelé. V tabuľke 2 sme označili mladších jedincov s nedokončeným zrastom epifýz ako juvenilis a tie, ktoré mali zrast ukončený ako adultus.

Na Slovensku je toto mladohalštatské pohrebisko zatiaľ preskúmané ako prvé, nemáme teda k nemu analógiu ani po stránke zvieracieho inventára. Zdá sa však, že typické bolo pridávanie častí tela malých domácich prežúvavcov — kozy a ovce, a to najviac z pravej prednej alebo zadnej končatiny.

Tabuľka 2

Hrob č.	Druh	Vek	Rebrá, stavce	Predná konč.		Zadná konč.	
				P	L	P	L
1	<i>Capra — Ovis</i>	adult.		+			
3	<i>Capra — Ovis</i>	adult.		+			
4	<i>Capra — Ovis</i>	adult.			+		
	<i>Sus dom.</i>	adult.		+			
5	<i>Capra — Ovis</i>	juv., adult.	+	+		+	
6	<i>Capra — Ovis</i>	adult.				+	
	<i>Bos t.</i>	adult.		+			
9	<i>Capra — Ovis</i>	adult.				+	
10	<i>Capra — Ovis</i>	juv.	+	+			
15	<i>Capra — Ovis</i>	juv.					+
16	<i>Capra — Ovis</i>	adult. ?	+		+		
17	<i>Capra — Ovis</i>	juv.		+			
19	<i>Ovis</i>	juv., adult.		+		+	
	<i>Capra</i>	juv., adult.		+		+	
	<i>Capra — Ovis</i>	adult.	+	+		+	
	<i>Sus dom.</i>	adult.			+		
20	<i>Capra — Ovis</i>	adult.	+	+		+	
	<i>Bos t.</i>	adult.			+		
22	<i>Bos t.</i>	adult.				+	
24	<i>Capra — Ovis</i>	adult.		+			

Tierknocheninventar der hallstattzeitlichen Gräber in Vrádište

Cy r i l A m b r o s

Auf dem Gräberfeld in Vrádište (Bez. Skalica, Slowakei), deren Durchforschung das Slowakische Museum unter der Leitung von M. P i c h l e r o v á im Jahre 1958 durchführte, wurden 28 Brandgräber überprüft. Die Autorin reiht sie nach dem archäologischen Material in die junghallstattzeitliche Platěnice-Kultur (HC, siehe den Aufsatz M. P i c h l e r o v á) ein.

In 14 Gräbern fand man auch Tierknochen als Bestandteile des Grabinventars. Diese Knochen stammen von Ziegen und Schafen, Rindern und Schweinen (siehe Tabelle No. 1 und 2). Am häufigsten kommen die Knochen von Ziegen und Schafen vor, und zwar in 13 Gräbern. Im Grabe 19 konnte man beide Arten — osteologisch sehr ähnlich — genau unterscheiden, sodass die Vertretung beider bewiesen ist. Am öftesten legte man in das Grab die vordere oder hintere Extremität, und zwar am meisten die der rechten Seite. Nicht

ein einzigesmal wurden Teile des Schädels vorgefunden. Aus der Extremität waren es immer nur verhältnismässig kleine Teile, d. h. keine ganze Extremitäten, oft nur solche Teile, auf denen überhaupt kein Fleisch war (Metapodien). Diese Teile sind also wahrscheinlich eher als Symbol und nicht als Nahrung ins Grab gelegt worden. Vielleicht handelte es sich um Tiere, die für den Begräbnisschmaus geschlachtet wurden und ein Teil dieser wurde ins Grab gelegt. Das Alter der Tiere konnte nicht festgestellt werden. Es konnten nur ganz entwickelte und noch junge Tiere unterschieden werden (siehe Tabelle No. 2).

Diese junghallstattzeitliche Gräberfeld ist vorläufig das erste in der Slowakei und es gibt also keine Analogie dazu. Anscheinend kann jedoch das Beilegen der Körperteile (Knochen) von kleinen Hauswiederkäuern, Ziegen und Schafen als typisch betrachtet werden.

1

2

3

4

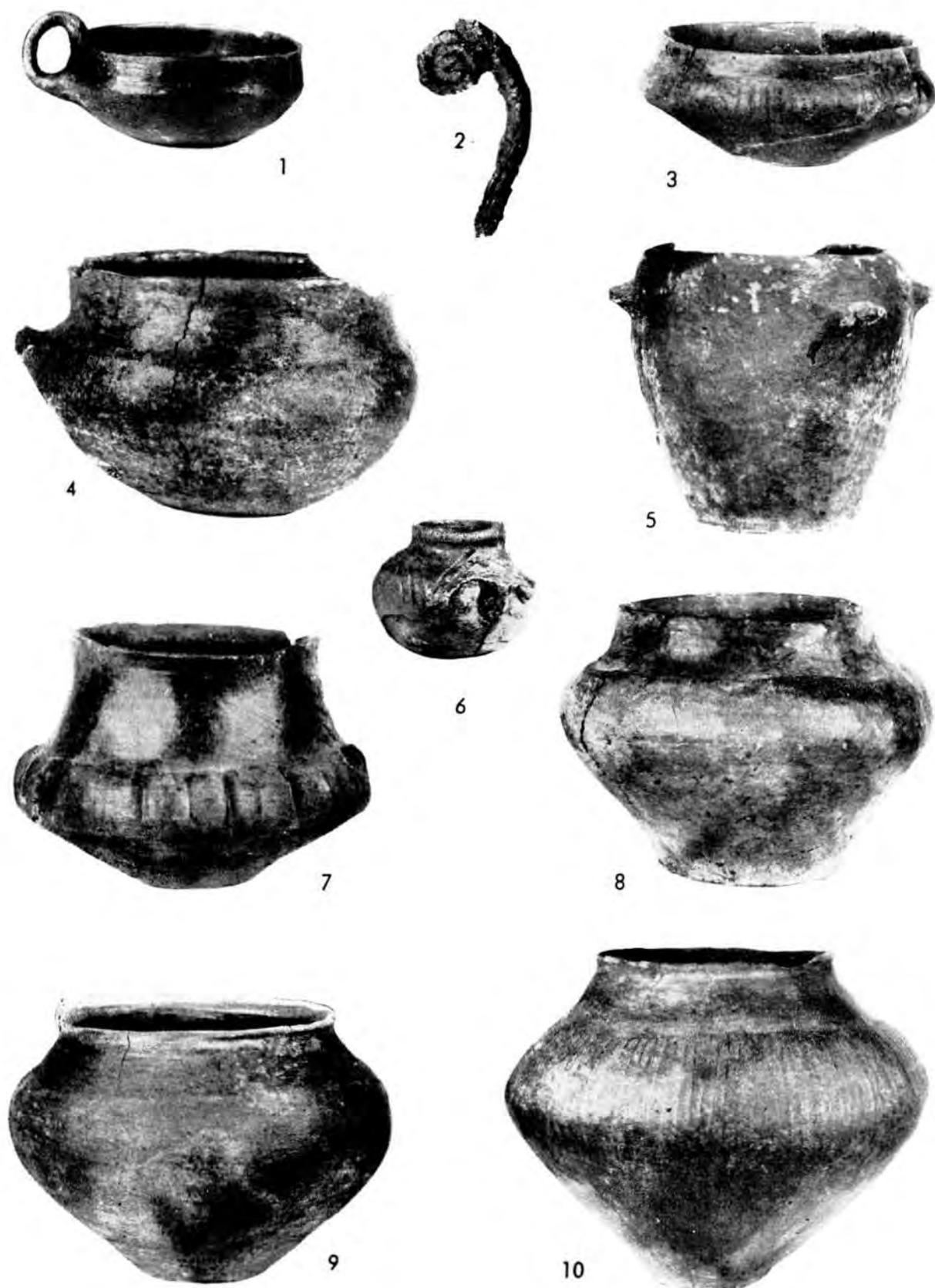

5

6

Tab. I. Vrádište. 1 – hrob 11; 2 – hrob 16; 3 – hrob 15; 4 – hrob 20; 5, 6 – hrob 19.

Tab. II. Vrādište. 1-10 - pamiatky z rozrušených hrobov. Foto K. Blaško.

1

2

3

4

6

5

7

8

9

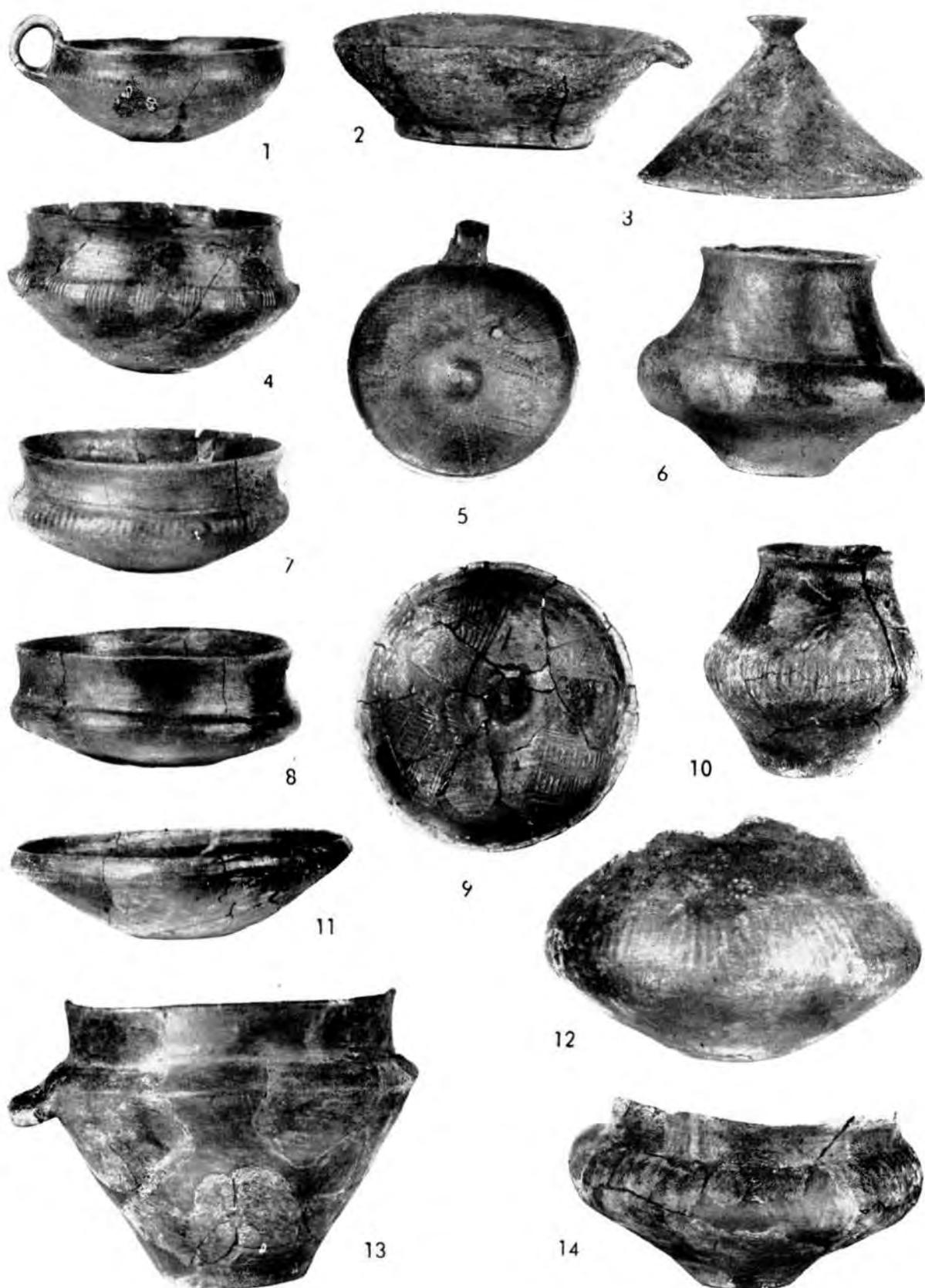

10

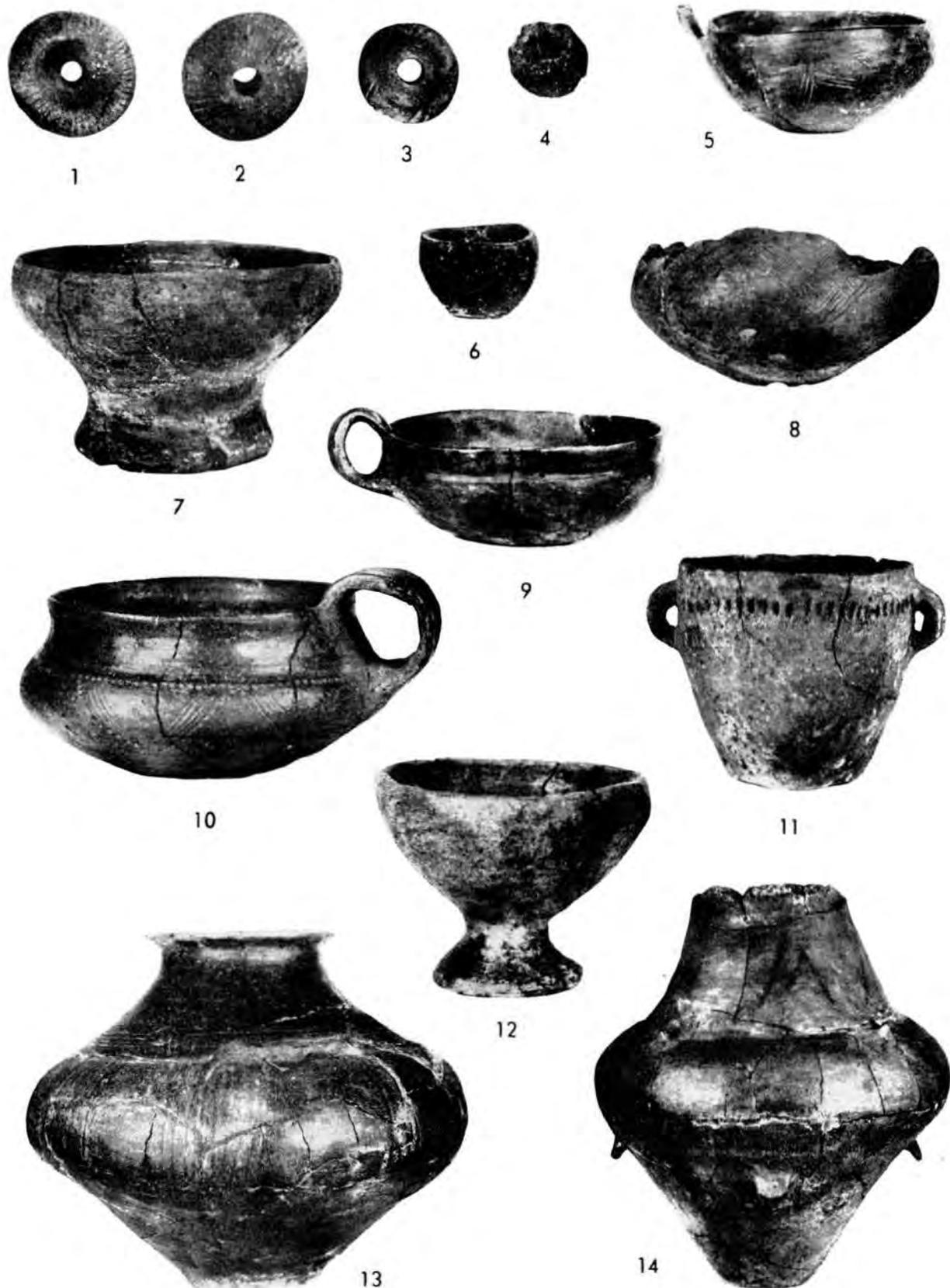

11

Tab. III. Vrádište. 1-5, 7-11 - hrob 10; 6 - hrob 9. Foto K. Blaško.

Tab. IV. Vrădište. 1, 5 — hrob 25; 2, 9, 10 — hrob 19; 3, 4, 6-8, 11-14 — hrob 16. Foto K. Blaško.

Tab. V. Vrádište. 1 - hrob 3; 2 - hrob 5; 3 - hrob 10; 4, 10, 13, 14 - hrob 16; 5, 7, 9, 12 - hrob 2; 6 - hrob 12; 8, 11 - rozrušené hroby. Foto K. Blaško.

Tab. VI. Vrądište. 1-3, 5-7, 14 - hrob 23; 4, 8-10, 12, 13 - hrob 15; 11 - hrob 24; 15 - hrob 14. Foto K. Blaško.

Tab. VII. Vrádište. 1, 2, 5 - hrob 10; 3, 4 - hrob 24; 6 - hrob 1; 7 - hrob 4; 9, 12 - hrob 16; 8, 13, 14 - hrob 11; 10 - hrob 25; 11 - hrob 20. Foto K. Blaško.

PÚCHOVSKÉ SÍDLISKO TRNINY NAD VEĽKÝM BYSTERCOM

PAVOL ČAPLOVIC

Západne od Dolného Kubína v chotári obce Veľký Bysterec je dnes už smrekovým porastom krytý skalnatý vrch s kótou 788, zvaný Trniny. Nálezisko je známe pokladom zlatých a strieborných barbarských mincí.¹ O ostatnom sprievodnom, hlavne keramickom materiáli sa málo písalo, hoci vykopávky robili tu už od polovice minulého storočia.²

Koncom roku 1956 podarilo sa zo súkromia získať spomenutý nález keltských mincí, takže terazšie jeho sprístupnenie dáva možnosť doplniť údaje a hodnotiť aj nález ako celok s ostatnými predmetmi nájdenými súčasne i neskoršie na tomto sídlisku. Zo spomenutých dôvodov treba uviesť staršie nálezové okolnosti a potom priebeh i výsledky novších výkopových prác.³

Prvým zberateľom pravekých pamiatok na Orave bol podžupan Oravy Michal Kubinyi, ktorý o svojich vykopávkach a nálezoch mincí z Trnín prednášal na valnom zhromaždení vedeckej spoločnosti pri Čaplovičovej knižnici v Dolnom Kubíne dňa 26. I. 1859.⁴

Roku 1879 boli Trniny znovu objektom bádania, a to horlivého archeológa Mikuláša Kubinyiho. Vykopávky, ktoré robieval na svoj vlastný náklad, začal tu na temeni v rozlohe sotva poldruha m². V hĺbke niekoľko cm našiel strieborný peniaz a postupne do hĺbky 46 cm striedavo s črepovým materiálom bolo celkom 14 strieborných a 6 zlatých mincí. V priebehu prehľbovania vyzdvihnutý bol aj ručný žarnov, pod ktorým ležal zlatý šperk. Mikuláš Kubinyi až neskôr pokračoval vo vykopávkach, ale obyvatelia Veľkého Bysterca pustili sa už na druhý deň do hľadania, pričom prekopali značnú plochu náleziska. Pri tomto nesystematic-

kom kopaní a tiež vo výkope p. Schurinu našli sa ešte tri zlaté a dve strieborné mince, železné kovanie, medená vrúbkovaná okrasa, zlomok železa a črepy.⁵

Ešte pred I. svetovou vojnou kopal na Trninách hlavne v ich okolí aj Andrej Halaša. Nálezový materiál (prevažne črepový — bez bližších nálezových okolností) ukladal do zbierok Národného múzea v Martine.⁶

V roku 1929 robil na Trninách vykopávky prof. A. Kocián so žiakmi. Získaný materiál (niekoľko praslenov a črepy) bol vystavený v bývalej meštianskej škole v Dolnom Kubíne, ale sa nezachoval.⁷

Archeologický ústav SAV v Nitre v spolupráci s Oravským múzeom v Oravskom Podzámku uskutočnil na Trninách r. 1957 a 1958 krátky zisťovací výskum. Jeho úlohou bolo zistiť rozsah sídliska, stav predchádzajúcim kopaním rozrušeného terénu a hlavne získať vhodný ukážkový materiál pre expozíciu novobudovaného Oravského múzea na hrade.

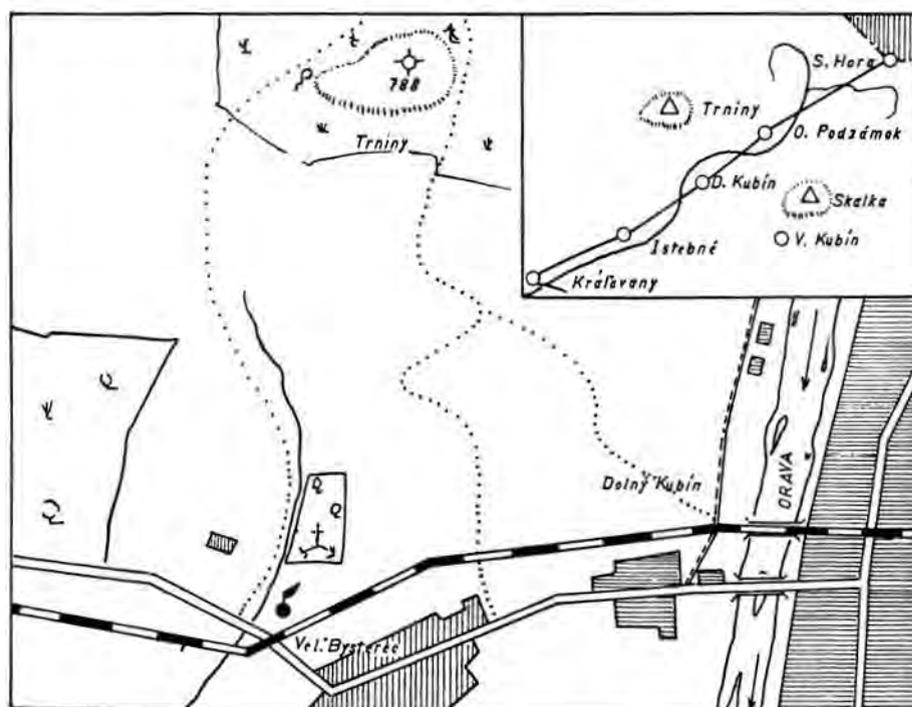
V bezprostrednom okolí Trnín, hlavne východne v diele zv. Brezovec, nachodili sa na povrchu črepy a odtiaľto pochádza aj jeden retušovaný odštep (tab. VI: 8). Informatívna sonda A/57 na parcele č. 591 katastr. územia Veľký Bysterec ukázala, že črepy sú tu už v sekundárnej polohe a slabá kultúrna vrstva bola v týchto miestach kultiváciou pôdy zničená. Situácia naznačuje, akoby na úpätí Trnín bolo pôvodne rozsiahlejšie sídlisko dominujúce skalnou vyvýšeninou.

Ďalšie výkopové práce konali sa potom na samom vrchu Trnín v ťažko prístupnom a neobyčajne kamenitom teréne. Prístup na vrch umožňuje

od Z ostrý skalný hrebeň, avšak stará cesta črtá sa od S a vedie až pod samý vrchol. Vlastné Trniny pripomínajú tvar komolého kužela, ktorého horná základňa je k juhu sklonená a badať na nej dva terasovité stupne. Predchádzajúce výkopy ko-

Pôvod a počet mincí z Trnín

Zpráva v AÉ 1879, 410–411, uverejnená bola ešte v tom istom roku, keď Mikuláš Kubinyi na Trnínach vykopal 14 strieborných a 6 zlatých

Plán 1. Trniny nad Veľkým Bystercem. Situačný náčrt.

nali sa tu celkom náhodile a nesystematicky. Povrchová vrstva je všade prehádzaná do hĺbky 20 až 30 cm i hlbšie. Na mnohých miestach sú jamy a kopy kamena po niekdajších výkopoch. Inde sú zas povrchové vrstvy splavené, takže na povrch vybieha tvrdý kamenný podklad. Predpoklady osídlenia možno tu hľadať len na slnečnej južnej strane, na ktorej spomenuté dve slabo už badateľné terasy zdali sa naznačovať niveletu pravekého obydľia. Asi v strede dolnej terasy v najmenej rozrušenom mieste bola kopaná sonda B/57, ktorou sa skutočne prišlo na sídliskový objekt I s ohništom, pomerne bohatým keramickým inventárom a jednou mincou. Pre nepriaznivé počasie sa pracovať prestalo. Až r. 1958 dokončili sa započaté práce, vykopaná bola sonda A/58 západným smerom a B/58 kolmo na predošlú. Tu sa črtali zvyšky sídliskového objektu II, sprevádzané črepovým materiálom povahy zberu. Malá sonda C/58 vyhlbená bola priečne cez hornú terasu, v ktorej sa našli okrem črepov i hlinené prasleny a bronzová spona.

mincí, k tomu 2 strieborné a 3 zlaté od obyvateľov Veľkého Bysterca a p. Schurinu, teda celkom 16 strieborných a 9 zlatých mincí.⁸ A. Kavuljak v tejto súvislosti zaznamenal, že na vykopávkach prítomný I. Radlinský dostal z nich vari dve.⁹ Strieborná minca od I. Radlinského sa neskôr dostala do Národného múzea v Martine, zlatá sa nezachovala.¹⁰ Ostatné, t. j. 16 strieborných a 9 zlatých mincí doplnil Mikuláš Kubinyi dvoma zlatými zhodnými exemplármi z Trnín najskôr od Michala Kubinyiho, takže v práci *Archeologické pamiatky Horného Uhorska*¹¹ spomína, že sa mu do zbierky (rozumej Mikuláša Kubinyiho) podarilo získať 17 strieborných a 12 zlatých mincí z Trnín. Bezpochyby počítal do toho i tie, čo venoval Radlinskému. Preto po 20 rokoch uvádza Ö. Gohl len 16 strieborných a 11 zlatých kusov, ktoré sa v tomto počte zachovali podnes.¹²

Michal Kubinyi, ako z krátkej zprávy vidno,¹³ robil vykopávky ešte pred Mikulášom Ku-

bínyim. Z vyšnokubínskej Skalky mal barbarské zlaté mince,¹⁴ z Trnín okrem barbarských zlatých tiež mince Filipa Macedónskeho a strieborné exempláre s nápisom Heracleos Sosthéros Thasion. Vierhodnosť citovanej zprávy skutočne potvrdzujú dva zlaté statéry zhodného typu s nálezmi z vyšnokubínskej Skalky,¹⁵ ktoré sme so striebornou tetradrachmou Alexandra Veľkého a ostatnou časťou numizmatickej zbierky Mikuláša Kubínyiho prevzali od doterajšieho majiteľa dr. Júliusa Kubínyiho.

Tým sa počet zlatých kusov z Trnín nezmenil, len minca z nálezu roku 1957 (v poradí 16.) upravuje počet strieborných na 18 kusov. Tu je započítaná v poradí 17. i strieborná minca od I. Radlinského, t. č. v SNM v Martine. K nim prichodí osobitne zaradiť striebornú tetradrachmu ako jediný kus gréckych minci.

Rozdelenie numizmatickej zbierky Michala Kubínyiho pre spolok Čaplovičovej knižnice iste prispelo k tomu, že ojedinelé mince spomínané sú v Národnom múzeu v Budapešti,¹⁶ iné nachodíme u Mikuláša Kubínyiho a o ostatných nemáme zatiaľ ďalšie zprávy. Hoci posledné dva zlaté statéry i strieborná tetradrachma nemajú autentické nálezové okolnosti, stoja najbližšie k barbarským razbám filipovským i klasickým minciam gréckym, spomínaným v citovanej zpráve. O ich príslušnosti k oravským náleziskám (Skalka nad Vyšným Kubínom a Trniny nad Veľkým Bystercem) nemusí byť pochybnosti. Jednako, pokiaľ ide o striebornú tetradrachmu, treba tu počítať s určitou rezervou, ako s cudzím i časove starším importom, ktorý s pokročilou barbarskou razbou tesnejšie nesúvisí.

Opis starších nálezov

Zlaté mince možno typologicky deliť do troch skupín:

Prvú skupinu zastupuje len jedna *lopatkovitá minca*, líšiaca sa od ostatných osobitnou razbou reverzu. V jej znaku zdajú sa byť štylizované rastlinné motívy, ktorým Ö. Gohl pripisuje náboženský význam.¹⁷ Podľa novších názorov ide o motívy, vzniknuté postupnou barbarizáciou hlavy na klasických razbách. Na vypuklej strane mince črtá sa podoba plápolajúceho plamienka. Váha 5,92 g, špecifická váha $h = 15,578 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing = 17 \times 19 \text{ mm}$ (tab. II: 1).

Druhú skupinu charakterizuje *päť lopatkovitých*, na jednu stranu prehnutých minci s ohybom na okraji. V ich miskovitej priehlbine badať mincovný

Obr. 1. Trniny nad Veľkým Bystercem. Kultúrna vrstva sídliskového objektu I s črepovým materiálom.

znak: typ vtáčej hlavy so zobákom. Vypuklá strana je u prvej mince opatrená plastickými čiarami pripomínajúcimi snád ľudskú postavu. Váha 5,40 g, špecifická váha $h = 13,846 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 18 \times 19 \text{ mm}$ (tab. II: 2).

Druhá minca tejto skupiny má na vhlbenej strane rovnako znak vtáčej hlavy s dvoma malými zubkami. Opačná vypuklá strana nesie na sebe stopy nezreteľných plastických čiar. Farba zlata ako u predošlej mince. Váha 5,48 g, špecifická váha $h = 15,350 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 17,5 \times 18 \text{ mm}$ (tab. II: 3).

Tretia minca je podobná predošlej, je bez ohybu, s puklinou na okraji. Na vnútornej strane je obvyklý obraz vtáčej hlavy so zobákom, na opačnej nezreteľné črty plastiky. Kov je ešte svetlejší ako u mince 2. Váha 5,14 g, špecifická váha $h = 12,267 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 17 \times 18,5 \text{ mm}$ (tab. II: 4).

Štvrtá minca je celkom plochá, opatrená na okraji ohybom. Ani tu nechýba v obraze typ vtáčej hlavy. Opačná strana je mierne hrboľatá a celá minca úplne vyrovnaná. Je zo všetkých z najtmavšieho zlata (elektrónu). Váha 6,09 g, špecifická váha $h = 16,684 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 17,5 \times 18 \text{ mm}$ (tab. II: 5).

Piata minca je podobná predošlej, avšak prehĺbená a opatrená obvyklým znakom. Druhá strana je vydutá a hladká. Na predĺženom okraji je ohyb vytvorený priamym úderom. Váha 6,07 g, špecifická váha $h = 15,564 \text{ g/cm}^3$ (tab. II: 6).

Tretiu skupinu tvorí zas päť zlatých (podľa Streibera), mušliam podobných minci. Sú menšie ako predošlé, avšak symetricky do kruhu liate. V strede priehlbiny je malý okrúhly prstenec, od ktorého vejárovite idú slabo viditeľné lúče. Po jeho boku je polmesiacovité zosilnenie. Popukávaný okraj lemuje znútra dookola idúca ryha. Zad-

ná vypuklá strana je polgulato vypučená, so stopami neurčitého trojuholníkového odtlačku. Boli zhotovované odlievaním.

Prvá minca tejto skupiny je mušľového typu, na jednej strane prehĺbená, na druhej vypuklá, má váhu 5,415 g, špecifická váha $h = 14,440 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 16,6 \times 16,6 \text{ mm}$ (tab. II: 7).

Druhá je ako predošlá, jeden roh polmesiaca splýva s jeho pozadím. Váha 5,31 g, špecifická váha $h = 14,351 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 16,7 \times 16,8 \text{ mm}$ (tab. II: 8).

Tretia minca je ako predošlá, má rozpukaný okraj od stlačenia formy. Váha 5,35 g, špecifická váha $h = 14,266 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 17 \times 17,2 \text{ mm}$ (tab. II: 9).

Štvrtá je tmavšie patinovaná, na obvode nerovná. Váha 5,18 g, špecifická váha $h = 14,114 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 17,3 \times 16,5 \text{ mm}$ (tab. II: 10).

Piata minca má na rozdiel od predošlých zo stredú centrálnu priehĺbku vejárovite rozvetvené krátke lúče. Váha 5,37 g, špecifická váha $h = 14,916 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 13,9 \times 15,5 \text{ mm}$ (tab. II: 11).

Strieborné mince „kotínske“ pomerne jednotnej formy, zhotovené razením, líšia sa od seba váhove len malými odchýlkami, a to až na štvrtinkový kus s rozdielnou razbou a menšou váhou.

Prvá z nich má na strane dovnútra prehĺbenej obraz doľava bežiaci koňa s krkom bez hrivy, ukončeným miesto hlavy guľkou, okolo ktorej zo spodku sa ovíja uzda. Nad koňom sú štyri, pred ním dve guľky, pod koňom guľkou dovŕšený kužel. Šikmo zrezané kopytá sú nadmernej veľkosti. Na rube je len excentricky umiestnený hrb. Váha 8,83 g, špecifická váha $h = 9,545 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 20 \times 19,5 \text{ mm}$ (tab. III: 1).

Druhá je ako predošlá, váha 9,505 g, špecifická váha $h = 9,689 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 21,5 \times 20,5 \text{ mm}$ (tab. III: 2).

Tretia je ako predošlá, má na obvode pukliny. Váha 9,67 g, špecifická váha $h = 9,842 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 21 \times 21 \text{ mm}$ (tab. III: 3).

Na štvrtej je vyobrazený bežiaci koň bez hlavy so strapatou hrivou, má nad sebou štyri, pred sebou tri guľky, predné kopytá neúmerne zväčšené. Okraj mince je hladký, bez puklín, na rube obvyklý okrúhly hrb. Váha 9,11 g, špecifická váha $h = 9,589 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 21,8 \times 20,5 \text{ mm}$ (tab. III: 4).

Piata je ako predošlá, váha 9,02 g, špecifická váha $h = 9,494 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 20,5 \times 20 \text{ mm}$ (tab. III: 5).

Šiesta je ako predošlá, razba hrubšími líniami, váha 8,86 g, špecifická váha $h = 10,804 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 20 \times 19,6 \text{ mm}$ (tab. III: 6).

Siedma je ako predošlá, nad koňom sú len tri guľky. Váha 8,82 g, špecifická váha $h = 9,494 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 19,5 \times 21,4 \text{ mm}$ (tab. III: 7).

Na ôsmej minci nad koňom je len jedna guľka a dve splývajú s okrajom mince. Váha 9,115 g, špecifická váha $h = 9,594 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 19,5 \times 19,8 \text{ mm}$ (tab. III: 8).

Deviata je ako predošlá, nad koňom sú tri guľky, štvrtá splýva s okrajom. Váha 9,185 g, špecifická váha $h = 9,518 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 21,9 \times 19,7 \text{ mm}$ (tab. III: 9).

Desiata je ako predošlá, koň je s hladkou hrivou, nad ním sú štyri guľky. Váha 8,99 g, špecifická váha $h = 9,771 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 20 \times 18,9 \text{ mm}$ (tab. III: 10).

Jedenásta je ako predošlá, váha 8,67 g, špecifická váha $h = 9,475 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 21,3 \times 20,8 \text{ mm}$ (tab. III: 11).

Dvanásta minca je podobná predošlej, avšak elipsovite pretiahnutá. Váha 8,89 g, špecifická váha $h = 9,779 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 19,6 \times 22,6 \text{ mm}$ (tab. III: 12).

Trinásta je podobná predchádzajúcim, obrisy koňa sú menej výrazné. Na obvode je malá hrčka, na rube dve praskliny po razení. Váha 9,48 g, špecifická váha $h = 9,683 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 21 \times 19,9 \text{ mm}$ (tab. III: 13).

Štrnásť minca je elipsovite pretiahnutá, hrubo razená, obrisy koňa sú nevýrazné. Váha 9,045 g, špecifická váha $h = 9,521 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 21,3 \times 18,8 \text{ mm}$ (tab. III: 14).

Pätnásť je ako predošlá, obrisy naznačujú koňa s uzdou a strapatou hrivou. Váha 8,52 g, špecifická váha $h = 9,466 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 20,5 \times 19,8 \text{ mm}$ (tab. III: 15).

Šestnásť minca sa našla r. 1957, má zreteľné obrisy koňa s hrivou, uzdou a pukličkami. Váha 8,805 g, špecifická váha $h = 9,467 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 21 \times 22 \text{ mm}$ (tab. III: 16).

Sedemnásť je celkove zhodná s opísanými, má váhu 9,00 g, špecifická váha sa nedala určiť. $\varnothing 20 \text{ mm}$; minca bola v SNM (tab. III: 17).

Na osemnásť minci je vyobrazený doľava utekajúci koník, miesto hlavy má oblúkovitú čiaru. Zadné nohy a chvost predstavujú štyri lúčovité línie. Nad koňom sú dve, pred ním tri guľky. Na rube je minca mierne hrbatá, po obvode ostali tri trhliny. Váha 2,09 g, špecifická váha $h = 9,543 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 15 \times 16 \text{ mm}$ (tab. III: 18).

Zlatý šperk sa našiel s mincami a je nedeliteľnou súčasťou nálezu. Elipsovite ohnutý prúžok zosilnený zdvojením mal po vonkajšom obvode pripojené 12 lupienkov, tesne k sebe umiestnených,

takže sa navzájom dotýkali. Desiaty z celkového poradia je odlomený a chýba. Všetky sú hrubším krajom za tepla upevnené k nosnému prúžku, ich vonkajší okraj je zoslabený. Z vnútornej strany po celej dĺžke pritavený štvorhranný tordovaný drôтик je na jednom konci ešte omotaním upevnený. Po bokoch badať ošúchanie nosením. Pripojenie súčiastok do jedného celku mohlo byť pomocou chemického kúpeľa (amalgámu?).

Čiastočná deformácia, prasklina ako aj odlomenný lupeň dávajú šperku charakter zlomkového zlata, vyradeného z používania. Jeho farba i špecifická váha pripomína materiál zlatých mincí, hlavne mince 5. Váha 10,79 g, špecifická váha $h = 16,348 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 41 \times 36 \text{ mm}$, hr 1,3 mm, $\varnothing$ lupienka 7 až 8 mm, vnútorné rozpätie $24,7 \times 19 \text{ mm}$ (tab. II: 12).

Súčiastkou získaného nálezu je aj *železná trojdielna platnička*, nájdená v tom čase, i keď časove a tiež lokálne s mincami priamo nesúvisí. Jej tri rovnaké podkovovité plné diely, symetricky po 120° rozčlenené, zvierajú medzi sebou plochu trojuholníka ohraničeného radom bodiek. V jeho vrcholoch bola platnička opatrená nitmi. Podobne aj na koncoch jednotlivých dielov sa z opaku zachovali zvyšky nitovania, ktorým boli konce remencov k platničke upevnené. Výzdobu tvoria dva rady bodiek sledujúce okraj každého dielu. Na ich zvyšujúcej strednej ploche sú ešte po dve oblúkovité ryhy so štyrmi malými krúžkami. Opačná strana je bez výzdoby, celá platnička čiastočne rozrušená hrdzou. Rozmery: max. $\varnothing 75 \text{ mm}$, jednotlivé diely: d 32 mm, š 31 mm, hr 1 mm¹⁸ (obr. 3a, b).

Medenú ozdabu, zlomok železa a črepy nájdené s mincami podľa dr. V. Budinského - Kričku nemožno už v SNM identifikovať.

Z ostatného bližšie nelokalizovaného materiálu z Trnín, pôvodne v zbierke Kubinyiho, majú v SNM ešte dve *šálky*, jednu *misku*, 5 *praslenov* (jeden z nich tuhový), *zlomky rôznych nádob*, vrchnú časť nádoby, *nohu hlinenej nádoby*, vypálenú hlinu, *zlomky väčšej nádoby*, *hrudu bronzu*, 2 *mlecie kamene*, 3 *hladké kamene* a *zlomky jele-ních parohov s jedným zubom*.¹⁹

S numizmatickou zbierkou Mikuláša Kubinyiho pribudli do zbierok Oravského múzea i strieborná tetrachma zrejme z Trnín a dva zlaté statéry z vyšnokubinskej Skalky.

Strieborná tetrachma je na jednu stranu šoškovkovo zosilnená a má na vypuklej strane zobrazenú hlavu Herkula s levou kožou, obrátenú doprava. Táto vypuklá plastika portrétu je badateľne ošúchaná, biela. Druhá strana je plochá, nesie ob-

Obr. 2. Trniny nad Veľkým Bystercom. Nádobka v kultúrnej vrstve sídliskového objektu I.

raz sediaceho Dia Aetophora s orlom na pravej ruke. Lavou, čiastočne zdvihnutou rukou drží palicu. Za chrbtom je necelé meno Alexandra. Ponad hlavu a orla do kruhu ide rad perličiek, pri kolenách je monogram — mincovný znak — v podobe M. Váha 15,678 g, špecifická váha $h = 9,00 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 26,5 \times 27,5 \text{ mm}$ (obr. 4a, b).

Dva mušľové statéry sú z čistého zlata. Vypuklá strana zdá sa vo veľmi hrubých črtách naznačovať postavu, vytvárajúc pri tom hrboľatý povrch. Opačná prehĺbená strana nesie nezreteľné črty plastiky, ktorá na jednej strane okraja prechádza v zosilnenie. Ich obvod je nepravidelne kruhovitý až podkovovitý. Mince boli zhotovené najskôr liatím. Váha a rozmery mincí: 1. Váha 7,765 g, špecifická váha $h = 18,756 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 15,6 \times 14,3 \text{ mm}$ (obr. 5a, b); 2. Váha 7,894 g, špecifická váha $h = 18,795 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 15 \times 13,7 \text{ mm}$ (obr. 6a, b).

Črepový materiál z Trnín — zvyšok Kubinyiho zbierky nájdený v múzeu na hrade, pochádza snáď z ich úpätia. Je to predovšetkým rekonštruovaním scelený *džbán* s jedným uchom, na hrdle zdobený cikcakovite rozloženými zväzkami rýh medzi dvoma dookola idúcimi líniami. Na boku zostala stopa po hrboľkoch, pásikové ucho mohlo byť bohato profilované. Povrch tmavošedý až čierny. Rozmery: v 16,2 cm, ú 20,5 cm, vydutie 23,5 cm, $\varnothing$ d 12,5 cm (tab. IV: 1).

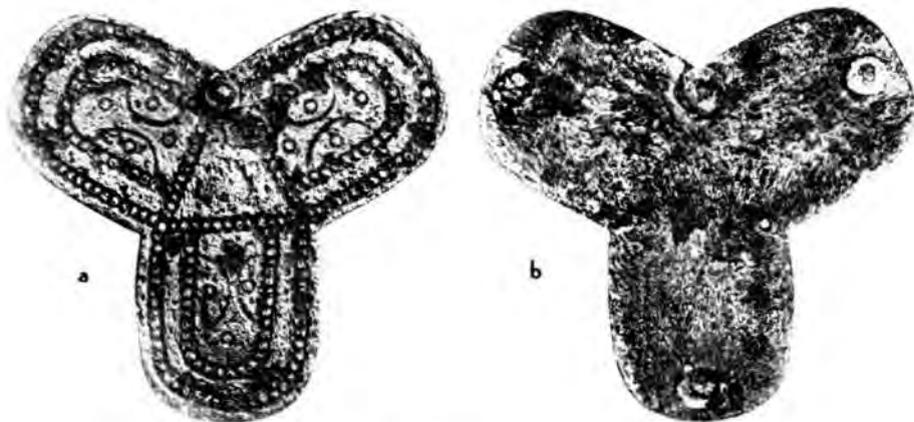
Črep podobnej nádoby ako predošlá má pod okrajom výzdobu šikmých zväzkov rýh a na vydutí tri šikmé žliabky (tab. IV: 2).

Okrajové črepy so zvislými vypuklinami sú zo štyroch rôznych nádob, zdá sa sudovitej formy (tab. IV: 3 až 5 a 8).

Ďalšie črepy s ústím dovnútra vtiiahnutým po-

dobajú sa predošlým, sú však bez vypuklín (tab. IV: 6, 7).

Dva črepy ručne hrubo modelované pochádzajú z misiek (tab. V: 1, 2).

Obr. 3. Trniny nad Veľkým Bystercom. Trojdielna železná platnička.

Z dvoch rôznych nádob je po jednom črepe s horizontálnym žliabkom popod okraj (tab. V: 3, 4).

Ďalej sú dva okrajové zlomky s dierkami z hlinených cedidiel (tab. V: 5, 6), črep s hrbolčekom (tab. X: 8), črep s ryhovaním (tab. V: 8), zlomky dvoch úch (tab. V: 7, 9) a jeden retušovaný odštep — d 37 mm, š 19,5 mm, hr 7 mm (tab. VI: 9).

Nálezy z výkopu v roku 1957

Sonda A/57 na parcele č. 591 kat. územia Veľký Bysterec obsahovala ojedinelé zlomky keramiky:

Črep steny rozmernejšej, ručne modelovanej nádoby zo zrnitého materiálu, tmavosivej farby, na povrchu hladký, znútra čierny (tab. VI: 1).

Zlomok profilovaného okraja väčšej na kruhu vyhotovenej nádoby stradonického typu s obsahom tuhy. Okraj dovnútra vťahnutý, hladký (tab. VI: 2).

Dva črepy spod okraja nádoby stradonického typu so zvislým ryhovaním a obsahom tuhy. Svetlejší má stopu po prevrtaní (tab. VI: 3, 4).

Dva črepy s okrajom dovnútra zahnutým. Nádobka bola na povrchu zdobená oblúkovitými ryhami (tab. VI: 5, 6).

Zlomok bohato profilovaného ucha je zo zrnitého materiálu, čiernej farby (tab. VI: 7).

Retušou opatrený odštep lichobežníkového tvaru; d 42 mm, š 18 mm (tab. VI: 8).

Sondy B/57 a A/58 na temeni Trnín viedli cez dva sídliskové objekty. Prvý je zachytený len na

svojom severnom a severovýchodnom okraji, a to v sonde B/57, kde bol zapustený do šikmého svahu a spadol do hĺbky 1 m, kým na južnej strane prechádzal do úrovne prírodného terénu. Rozloha

odkrytej časti objektu s nálezmi v primárnej polohe meria približne 4 m², jeho južná okrajová hranica je nezreteľná a splýva s navrhším okolím.

Obr. 4. Trniny nad Veľkým Bystercom (?). Strieborná tetradrachma Alexandra Veľkého.

Obr. 5. Skalka nad Vyšným Kubinom. Zlatý mušľový statér.

Obr. 6. Skalka nad Vyšným Kubinom. Zlatý mušľový statér.

Preto sa celé rozpätie pôvodnej chaty — obydlia nedalo zistiť. Zdá sa, že *drevená zrubová stavba* mala tu do zeme zapustené priestory, v ktorých sa väčšina získaného keramického materiálu uchránila pred deštrukciou objektu ohňom. Aj tak mnohé črepy sú požiarom dotknuté a deformované. Asi v strede bolo *ohnište*, vydláždené plochými kameňmi (tab. I: 2). Severne od neho v rovnakej úrovni bola *vrstva keramiky*:

V hĺbke 15 až 20 cm našli sa hrubozrnné červené črepy, zdobené ryhami a rozmernou jednopramennou vlnovkou. Pochádzajú z *hrnca* s roztvoreným ústím a presekávaným okrajom (tab. VII: 1, 3).

Ďalej v hĺbke 60 cm boli črepy rôznych nádob. V prvom rade je to horná polovica *zásobnice* bez hrdla, s okrajom dovnútra vtiahnutým a na vonkajšiu stranu golierovite zosilneným. Povrch temer hladký, nezdobený, zrnitý, červenohnedej farby; $\emptyset$ ú 29 cm, vydutie 44,5 cm (tab. VII: 2).

Vedľa predošlej nádoby ležala rozbitá *misa* s rovným dnom, kónicky stavanými mierne von vydutými stenami, s okrajom dovnútra zahnutým. Materiál zrnitý, hrboľatý, sivohnedej farby. V 12,5 cm, $\emptyset$ d 12 cm, vydutie 30 cm (tab. VII: 7).

Pri mise v hĺbke 50 cm stála malá, symetrická, baňatá *vázička* s kónickým prehnutým fľaškovitým hrdlom. Okraj zosilnený, von vyhnutý, dno rovné. Na povrchu je zdobená šiestimi ponad vydutie dookola idúcimi ryhami a po vydutí šikmo rozloženými zväzkami rýh. Črep jemnozrnný, na povrchu hladký, farby hnedej s odtieňmi. V 12,3 cm, $\emptyset$ ú 5 cm, vydutie 12,6 cm, $\emptyset$ d 6,5 cm (tab. VIII: 1).

Blízko predošlej ležala na boku malá, nepoškodená *vázička*, tehlovočervenej farby. Má kónicky dovnútra prehnuté hrdlo, horná polovica sa ostrým lomom viaže k maximálnemu vydutiu. Dolná polovica je kónická, mierne von vydutá, s malým rovným dnom. Okraj zosilnený, von vyhnutý, povrch nádoby hladký, bez výzdoby. Na vnútornej strane sú stopy modelovania hrebeňom. V 9,8 cm, $\emptyset$ d 4,3 cm, ú 8,1 cm, vydutie 11,3 cm (tab. VIII: 4).

Na juhozápad od ohništa v hĺbke 35 cm boli črepy *zásobnice* s dvoma uchami a výčnelkami na prichytenie v dolnej polovici. Nádoba zdobená ponad vydutím zvislým žliabkovaním a poväčšine sekundárnym prepálením deformovaná. Materiál jemnozrnný, tmavošedej farby, ostal v črepech (tab. IX: 1—3).

Medzi zlomkami predošlej nádoby bola hore dnom obrátená rozbitá *miska*, sčasti tiež žiarom deformovaná. Steny má šikmo stavané, s rovným dnom, pripomínajú tvar kvetináča, okraj je bada-

Obr. 7. Trniny nad Veľkým Bystercem. Pohľad na odkrytú časť sídliskového objektu I s ohništom.

telne von vyhnutý. V 10,6 cm, $\emptyset$ d 9,7 cm, ú 26,5×29 cm (tab. VII: 4).

Neúplné črepy ďalšej *misky*, podobnej predošlej. Sekundárne prepálený materiál je podstatne ľahší, pórovitý, tmavosivej farby. Spodná vonkajšia strana menej žiaru vystavená je červená. Okraj bol pôvodne dovnútra zahnutý. Materiál úplne deformovaný, nedá sa rekonštruovať.

Silné črepy zvlášť rozmernej *zásobnice* so zosilneným okrajom, bez hrdla, sú neúplné. Povrch tehlovočervenej farby, hladný, bez ornamentu (tab. IX: 4).

Črepy hlbokkej *misy* s okrajom zahnutým dovnútra a s jedným uchom; sú neúplné. Na zlomkoch dna je vonkajšia strana odštiepená a odkrytý materiál má ryhovanie vhodné na nadkladanie pri modelovaní. Zdá sa, že nádoba stála na nôžke (tab. IX: 5).

Scelená a doplnovaná *miska*, jej kónicky stavané steny sú pri vrchu dovnútra lomené a zakončené hranato zrezaným okrajom. Povrch sivošedej farby. V 10,5 cm, $\emptyset$ d 13 cm, max. $\emptyset$ 22×23 cm (tab. VII: 5).

Črepy rozmernejšej *zásobnice* s úzkym, von vyhnutým golierovitým okrajom, sú zo zrnitého hladkého materiálu, žltohnedej farby (tab. IX: 7).

Miska s nôžkou (pokrývka?) má na dne dookola idúci reliéfny pásik, okraj lemujú dve súbežné ryhy. Žiarom je sekundárne deformovaná. Rozmery: v 7,5 cm, $\emptyset$ 24,5 cm, nôžka 8,3 cm (tab. VII: 6a, b).

Črepy (najsčôr) *vázy*, deformované žiarom.

Neúplné črepy z *hrnca* s prehnutým hrdlom a zosilneným okrajom. Materiál hrubý, zrnitý, tmavohnedý až čierny, bez výzdoby (tab. IX: 6).

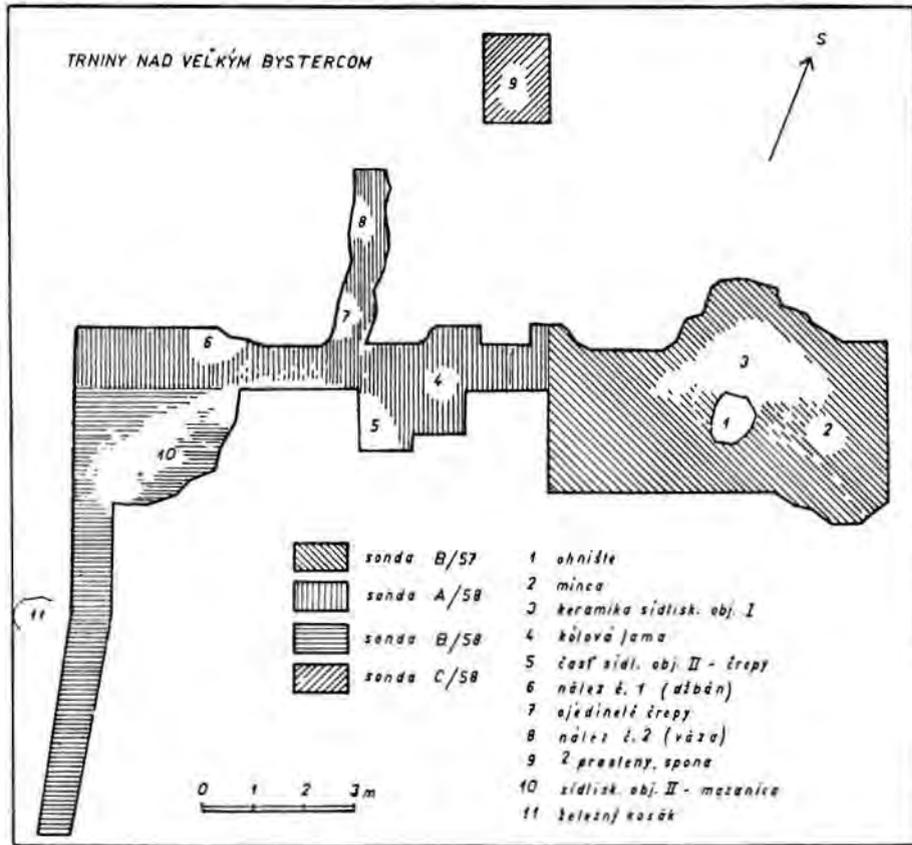
Črepy *vázičky* so široko stavaným ústím, zosil-

neným hranatým okrajom. Maximálne vydutie tvorí ostrú hranu. Materiál zrnitý, tehlovočervenej farby, zostal v zmkoch.

Rekonštruovaním scelená napolo doplnovaná *vázička*, zdobená dookola idúcimi ryhami a zväz-

zväčša doplnovaný. V 11 cm, vydutie 12 cm, ú 9 cm (tab. VIII: 7).

Šedé *črepy sudovitej nádoby* s ryhou pod badateľne dovnútra vtiiahnutým ústím. Zvisle po stenách sú rozložené zväzky rýh (tab. X: 2).

Plán 2. Trniny nad Veľkým Bystrcom. Sondy a nálezy.

kami rozložených rýh po vydutí. Má rovné dno, von vyhnutý okraj, široké ústie, povrch tehlovočervenej. V 10,5 cm, Ø d 6,5 cm, vydutie 13,8 cm, ú 9,5 cm (tab. VIII: 2).

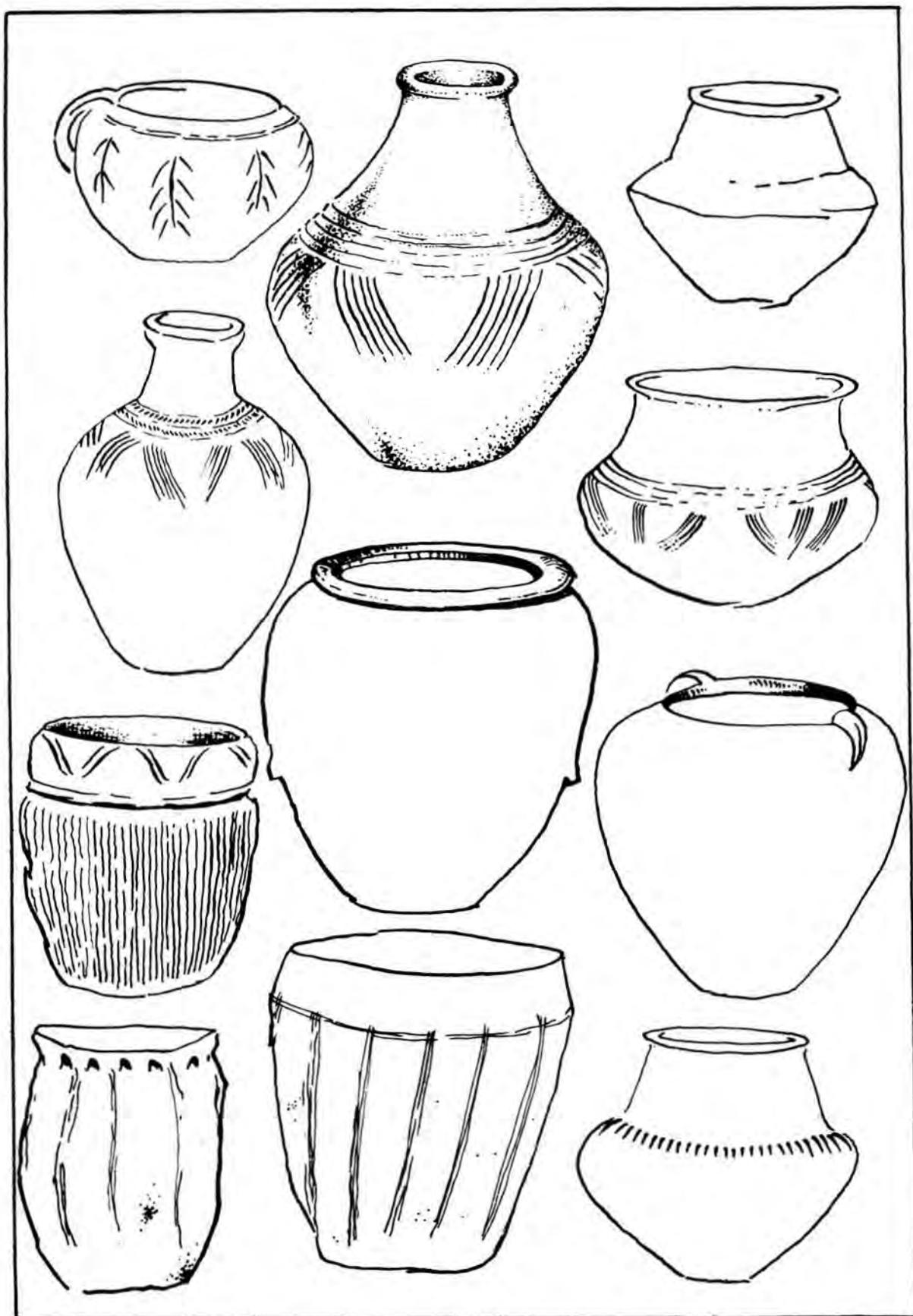
Črpkovitá nádoba s uchom málo nad okraj zdvihnutým, pripojeným k dovnútra zahnutému okraju. Je zo zrnitého materiálu, na povrchu hladená, tehlovočervenej farby s prechodmi do čiernej, rekonštruovaním čiastočne doplnovaná. V 10,5 cm, vydutie 13 cm, Ø d 7 cm, ú 9,9 cm (tab. VIII: 6).

Podobný *črpk* ako predošlý, viac sudovitého tvaru, s otvoreným ústím a uchom okrúhleho prierezu, zdvihnutým čiastočne nad okraj. Je z masívnejšieho materiálu, hnedej až čiernej farby. Vo vnútri badať stopy ručnej modelácie, po okraji

Rekonštruovaním scelené *črepy* tvoria hornú polovicu *džbána* s jedným uchom, zdobeného po vydutí dookola zvislým žliabkovaním. Nádoba je šedej farby, deformovaná žiarom (tab. VIII: 5).

Na ohništi, vydláždenom plochými kameňmi, boli *črepy z hrnca* s rovnými stenami, zdobenými hrebeňom vyrytými zvislými viacnásobnými ryhami. Pod rovným okrajom vinie sa dookola ryha, od ktorej nadol začína ryhovanie. Zrnitý materiál tehlovočervenej farby, značne rozdrvený, ostal v *črepech* (tab. X: 1).

Na východnom okraji sondy v hĺbke 10 až 15 cm pod povrchom našla sa *strieborná minca*, obdoba mincí zo starého nálezu M. Kubinyiho. Na rozdiel od ostatných má tu skáčúci kôň okrem hrivy aj stopu po uzde. Averz: skáčúci kôň s tro-

Obr. 8. Trniny nad Veľkým Bystercom. Výber tvarov rekonštruovanej keramiky.

mí bodkami vpredu a štyrmi nad chrbtom. Reverz: excentrická vypuklina bez iných znakov. Váha 8,805 g, špecifická váha $h = 9,467 \text{ g/cm}^3$, $\varnothing 22 \times 21 \text{ mm}$ (tab. III: 16).

Zberový materiál okolo ohnišťa vykazuje ešte tieto zlomky:

Okraj nádoby s uchom sivošedej farby, povrch hladký, dobre vypálený, pripomína tvar nádoby na tab. VIII: 5 (tab. X: 7).

Črep s okrajom, pochádza z menšieho hrnca. Zosilnený okraj je bez výraznejšej profilácie, žltočervenej farby, má stopy sekundárneho žiaru (tab. X: 6).

Kamenná oslička hranolovitá, žiarom popukaná, má dĺžku 125 mm, hrúbku $40 \times 50 \text{ mm}$ (tab. X: 5).

Hlinené tkalcovské ihlancové závažie s dierkou, rekonštruovaním scelené a dopĺňované, má štvorcovú základňu. Výška 14 cm, základňa $10,5 \times 10,5 \text{ cm}$ (tab. X: 3).

Okrajový črep zo sudovitej nádoby, s vodorovnou ryhou pod okrajom, zlomok z profilovaného okraja nádoby stradonického typu s obsahom tuhy (tab. XI: 1), dve uchá (tab. XI: 2, 3), črep s hustým ryhovaním (tab. XI: 4), zlomok hlinenej mazanice s odtlačeními zrubových drier (tab. XI: 5), časť žulového žarnova (tab. XI: 8).

Nálezy z výkopu roku 1958

Sonda B/57 bola dokončená roku 1958. V západnej a juhozápadnej časti v priemernej hĺbke 35 až 40 cm našli sa tieto predmety:

Žiarom deformovaná malá vázička s fľaškovitým hrdlom a zosilneným okrajom. Výzdoba okolo hrdla a ponad vydutie pozostáva z dvoch radov vrúbkov medzi troma dookola idúcimi čiarami a šikmo rozloženými zväzkami rýh. Farba svetlohnedá. V 15,5 cm, ú 5,5 cm, $\varnothing d 5 \text{ cm}$ (tab. VIII: 3).

Neúplné črepy z ďalšej misy, hnedočervenej farby, s nízkym okrajom; $\varnothing$ ca 45 cm (tab. XI: 6).

Východne od ohnišťa v rovnakej úrovni boli črepy čiernej vázy so zvislým ryhovaním po vydutí a vysokým kónickým hrdlom (tab. XII: 2).

Vedľa predošlých ležali štyri zvlášť hrubé črepy s oblým, málo vyhnutým okrajom, s trojuholníkovými vpichmi dookola (tab. XII: 1) a jeden črep zdobený radom jamiek pod okrajom (tab. XII: 3).

Okrajový črep s ústím dovnútra stiahnutým, zvonku dookola lemovaný dvoma líniami. Po vydutí rozložené ryhovanie pripomína výzdobu vetvičkovým motívom (tab. XII: 4).

V sonde A/58 bola odkrytá časť sídliskového

objektu II s jednou kolovou jamou a získal sa tento keramický materiál:

Slabo profilovaný jednoduchý džbán so zosilneným okrajom. Je nesymetrický, rekonštrukciou scelený a dopĺňovaný. Má hladký povrch, bez výzdoby, svetlohnedej farby. V 15,5 cm, ú 10,5 cm, vydutie 15 cm, $\varnothing d 8 \text{ cm}$ (tab. XIII: 2).

Na kruhu vyhotovená váza s lievikovite nasadeným okrajom, má kónické hrdlo, lemované reliéfnym plastickým pásikom a nad vydutím je dookola tiež stopa reliéfného pásika. Maximálne vydutie má v hornej tretine, dolná čiastka sa postupne zužuje k rovnému dnu. Povrch hladký, tehlovočervenej farby, s prechodmi do čierne. V 23 cm, ú 11 cm, vydutie 19,2 cm, $\varnothing d 8,5 \text{ cm}$ (tab. XIII: 1).

Dva črepy: a) zlomok profilovaného okraja rozmernej zásobnice, š 5 cm (tab. XII: 5); b) druhý s oblým okrajom badateľne dovnútra vtiiahnutým, je zvonku husto zvisle ryhovaný (tab. XII: 6).

Tri črepy: a) zlomok okraja s jamkami od prstov (tab. XIII: 4), b) zlomok okraja s pásikom podoby ihličnatej vetvičky (tab. XIII: 3), c) menší črep z vydutia, zdobený rybinou (tab. XIII: 6).

Tri črepy: a) profilovaný okraj stradonického typu s obsahom tuhy (tab. XIII: 7), b) zlomok zdobený hrebeňom rytými šikmými ryhami (tab. XIII: 5), c) zlomok okraja bez výzdoby (tab. XIII: 8).

Rôzne črepy: zlomok s okrajom z misy (tab. XIV: 1), črep s výčnelkom na prichytenie (tab. XIV: 2), ryhovaný črep od dna nádoby (tab. XIV: 3), časť dna vyhotoveného na kruhu (tab. XIV: 4), črep zo steny hrnca so zvislými dvojitými ryhami (tab. XIV: 5), črep s rovným okrajom (tab. XIV: 7), zlomok profilovaného okraja z veľkej zásobnice (tab. XIV: 8).

Kosti: čeľusť ovce (tab. XIV: 9), zlomok čeľuste psa (tab. XIV: 6).

Sonda B/58 obsahovala v hĺbke 40 až 60 cm ojedinelé črepy a jej severný okraj i silnejšiu vrstvu černoze s obsahom hlinených odtlačkov drevenej stavby objektu II. Nálezy z tejto sondy:

Črep s časťou dna s bohatým obsahom tuhy, zvisle ryhovaný, má na hornom okraji stopu po prevrtanej dierke a červená oxydácia naznačuje, že bola v nej železná vložka (tab. XV: 1).

Ďalšie nálezy: hrubozrný črep, od rovného okraja zvislo ryhovaný (tab. XV: 2), zlomok profilovaného okraja s obsahom tuhy (tab. XV: 5), zrnitý črep s okrajom dovnútra vtiiahnutým (tab. XV: 4), zlomok z vydutia s hladkým plastickým pásikom (tab. XV: 3), črep s dvoma zvislými ry-

hami (tab. XV: 6), zlomok z vydutia zdobeného šikmým zväzkom rýh (tab. XV: 7), pórovitý črep z väčšej nádoby, zdobenej zväzkami rýh, ohraničených dvoma líniami (tab. XV: 8), okrajový črep z cedidla, s jednou dierkou (tab. XVI: 2), tehlovo-červený črep s plastickými pásikmi na okraji (tab. XVI: 1), zlomok ucha s dvoma hrboľčkmi po bokoch (tab. XVI: 3), čierny črep s okrajom a radom jamiek z hrubozrnného materiálu (tab. XVI: 4), zlomok ako predošlý, s jamkami a ryhami (tab. XVI: 5) a hlinená *mazanica* s odtlačkami guľatiny zrubovej stavby, celkom 21 ks (tab. XVI: 6–11). V blízkosti južným smerom ležal *železný kosák* v hĺbke 25 cm pod povrchom. Kosák (či kosa?) má odlomený hrot, slabo zdvihnutú päticu a pretiahnutý pupok k upevneniu na drevenú rúčku (kosisko). D 42 cm, šírka ostria 2,5–3 cm, hrúbka prúta 7 mm (tab. XII: 7).

Sonda C/58, pretínajúca horný terasovitý stupeň, vedie do hĺbky 80 cm, kde nadväzuje na rastlý podklad. Obsahovala v rôznej hĺbke ojedinelé nálezy:

Nepravidelným ryhovaním zdobené *črepy hrnca* s výčnelkom na prichytenie, sú z hrubozrnného materiálu, šedohnedej farby (tab. XVII: 1).

Masívny *črep* z rozmernej *zásobnice*, má nadol stiahnutý výčnelok na prichytenie (tab. XVII: 4).

Hlinený praslen diskovitého tvaru s dierkou; Ø 47 mm, hrúbka 24 mm, Ø dierky 10 mm (tab. XVII: 2).

Malý *hlinený praslen* s dierkou v strede, diskovitého tvaru, je čiastočne dotknutý žiarom; Ø 33 mm, hrúbka 20 mm, dierka 6 mm (tab. XVII: 3).

Bronzová norická spona, má hornú časť lučika výraznejšie zosilnenú a ukončenú ochrannými krídelkami. Pod nimi osem závitov vinutia sa končí ihlou, ich oblúk je zozadu pridržovaný malým háčkom. Dolná časť lučika sa začína uzlíkom a prechádza v nôžku s prelamaným zachycovačom. Päťka so zachycovačom ukončená guľovitou gombičkou a so štyrmi štvorcovými otvormi prelamaná je badateľne sprehybaná. D 81 mm, v 30,5 mm, š vinutia 24 mm, váha 29,74 g (tab. II: 13, 13a, 13b).

Črep z vydutia *nádoby*, zdobenej dookola idúcimi líniami, medzi nimi je rad šikmých vrúbkov. Nadol šikmo po vydutí rozložené sú zväzky rýh (tab. XVII: 5).

Čierny *črep* — okraj *nádoby* *stradonického* typu, je profilovaný. Po hornej zosilnenej časti okraja sú šikmo rozložené zväzky rýh (tab. XVII: 6).

Okrajový *črep* šedohnedej farby, pochádza zo *sudovitej nádoby* s horizontálne vedenou ryhou pod

okrajom a dvojicami rýh vertikálne po obvode (tab. XVII: 7).

Zlomok ucha kruhového prierezu s priečnym ryhovaním na povrchu (tab. XVII: 8).

Osídlenie Trnín nad Veľkým Bystercom črtá sa vo dvoch výškove rozdielnych polohách. Spodná je na južnom úpätí skalnej vyvýšeniny, zaberá najbližšie pasienky i oráčiny až po Brezovec v rozlohe približne 20 ha. V povrchovom zbere sa tu vyskytujú početné hlinené črepy, kamenné zlomky i retušované úštepy. Z informatívnej sondy A/57 získané neskorolaténske *črepy* *stradonického* typu miešajú sa tu so zlomkami z *nádob halštatského štýlu* s dovnútra vťahnutým ústím, oblúkovitými ryhami na povrchu a bohato profilovaným uchom (tab. VI: 1 až 7).

Tu prichodia do úvahy aj črepy z Kubinyho zbierky, zdobené na hrdle a zlomky z dovnútra vťahnutých okrajov s pozdĺžnymi výčnelkami (tab. IV: 1 až 5). Okrajové črepy s dovnútra zahnutým ústím (tab. IV: 6, 7) nachodia sa hojne v halštatských sídliskových objektoch na Hrádku pri Istebnom.²⁰

V rozoranom a kultiváciou pôdy sústavne rozrušovanom teréne nenašli sa už ani stopy pôvodných kultúrnych vrstiev. Preto sa črepový materiál sondy A/57 nachodil v sekundárnej polohe. Jednako, značná kultiváciou pôdy ešte nedotknutá plocha na úpätí vrchu mohla by poskytnúť cenné nepoškodené pamiatky. Keramický materiál získaný výskumom AÚ SAV roku 1957 a 1958 na temeni Trnín nachodil sa v povrchových vrstvách rozrušený predchádzajúcim kopaním.

V sonde B/57 bol *zvyšok sídliskového objektu* s ohnišťom o rozmeroch 70×80 cm a črepovým materiálom na ploche ca 4 m². Medzi črepmi boli aj uhľiky a vypálená *mazanica* s odtlačkami driev. Kolové jamy neboli. Konfigurácia odkrytého objektu naznačuje, že ide o severný roh obydlia, zapustený do skalnatého svahového podložia. Ďalšie sondy boli v skutočnosti len orientačné ryhy o šírke 50 až 100 cm.

V sonde A/58 prišlo sa na jednu *kolovú* (?) a jednu *kultúrnu jamu* s *črepovým materiálom* (tab. XIII: 2 až 8). Západne našla sa *laténska váza* v črepoch (tab. XIII: 1).

Zo sondy B/58 pochádza okrem niekoľkých *črepov* (tab. XV: 1 až 8, tab. XVI: 1 až 6) aj 21 zlomkov hlinenej *mazanice* s odtlačkami guľatiny, ktoré sa tu v tmavšej povrchovej vrstve koncentrovali. Možno uzatvárať, že ide o druhý sídliskový objekt pozdĺž dolnej terasy. Na jej zvyšnej ploche

východným i západným smerom stáli, ako nálezy ukazujú, *obydlia*, z ktorých zostali už len slabé stopy. Najčastejšie sú tu *črepy hlinených nádob* z času aktívneho osídlenia, ale najviac z priebehu deštrukcie sídliska požiarom. Skaza obydlia ohňom je doložená na viacerých črepech i nádobách sekundárnym prepálením a deformáciou. Takto bol zničený teda sídliskový objekt I s keramikou, väčšinou ručne zhotoveným materiálom. Sú to predovšetkým *črepy* masívnych *zásobníč* typu veľkých nádob so zosilneným, niekedy profilovaným okrajom. Vrchná plocha profilovaného okraja je niekedy hladká (tab. XII: 5). U menších zásobníč je okraj tenší, zaoblený (tab. VII: 2), alebo s hranou na vonkajšiu stranu (tab. IX: 7), ale i rovný so skosenou hranou (tab. XIV: 7). *Hrnce*, podobne ako veľké zásobníč, boli sudovitej formy, s úplne otvoreným alebo len mierne dovnútra vtiaknutým ústím a z vonkajšej strany lemovaným dookola idúcou líniou. Steny zvisle zdrsnené (tab. XVII: 1) alebo hrebeňovito ryhované (tab. XIII: 5) bývajú niekedy zvislo členené zväzkami dvoch až troch rýh (tab. XVII: 7). Menšie, voľne v ruke vyhotovené hrnce majú zosilnený von vyhnutý okraj s hladkým alebo hrboľatým povrchom (tab. X: 6), alebo zoslabený von vyhnutý okraj a pod ním dookola rad vpichov (tab. XII: 1), prípadne prstom odtlačených jamiek (tab. XII: 3). K väčšej nádobe patria *črepy* dvojuchej *vázy* (tab. IX: 1, 2, 3). Zvislé žliabkovanie ponad jej vydutie a pozdĺžne výčnelky na prichytenie v dolnej polovici pripomínajú tu ešte halštatské prvky. Svedčia o tom i čierne črepy z nádoby s vysokým kónickým hrdlom a vertikálne žliabkovaným vydutím (tab. XII: 2). Iný variant je tu v jednouchom *džbánku* (tab. VIII: 5). Pásikové ucho pripojené k okrajovým črepom je z inej podobnej nádoby (tab. X: 7). O častom používaní takýchto džbánkov svedčí aj črep zo sondy C/58, zdobený šikmými zväzkami rýh (tab. XVII: 5). Na črepe vonkajšej strany profilovaného okraja *nádoby stradonického typu* badať tiež šikmo rozložené zväzky rýh podobne, ako uvádza Beninger v nálezoch z Liptova (tab. XVII: 6).²¹ S rovnakým motívom výzdoby stretáme sa aj na *troch* malých bezuchých *vázičkách* z tohto sídliskového objektu. Je to *nádoba* (tab. VIII: 1) *fľaškovitého tvaru*, vyhotovená na kruhu. Po jej vydutí je symetricky rozložený ornament zväzkov rýh. Ďalšia nádobka má medzi dookola idúcimi ryhami rad šikmých vrúbkov a vždy tri zväzky rýh sa zbiehajú k sebe v smere dna (tab. VIII: 2). Tretia, žiarom deformovaná v rukách vyhotovená nádoba fľaškovitej podoby,

má pod hrdlom dva rady vrúbkov medzi tromi líniami a ponad vydutie rozložený ornament na dve strany rozčesnutých zväzkov rýh (tab. VIII: 3). Podobne je zdobená sídlisková keramika z Istebného²² a zdá sa blízka aj niektorá výzdoba mladohalštatského materiálu zo žiarových hrobov v Dolnom Kubíne.²³ I keď ich nemožno dávať do bližších vzájomných vzťahov, predsa vidno vo výzdobe materiálu z Trnín spoločné prvky ich starších halštatských predlôh. Vedľa seba vystupujú tu halštatské formy s nádobami neskorolatenskými a ostatným materiálom hlásiacim sa už do obdobia rímskeho. Bez výzdoby je napríklad malá dvojkonicky stavaná *bezuchá nádobka* (tab. VIII: 4), ktorá má vo vnútri stopy formovania modelačným drievkom s hrebeňom. Čo do formy pripomína tvar latenských váz, no je vyhotovená vtedy, keď aj sudovité nádoby s povrchom zdrsneným zvislými ryhami. Typicky *laténska* je na kruhu vyhotovená *váza* zo sondy A/58 (tab. XIII: 1). Miestne dekoratívne prvky možno sledovať na črepe zo zberu sondy B/57, kde zúžené ústie s oblým okrajom bez hrdla lemovali dve línie, od ktorých nadol boli rozložené štylizácie ihličnatej vetvičky (tab. XII: 4). Rad šikmých vrúbkov okolo hrdla alebo po obvode nádoby, častý v halštatských motívoch, udržuje sa tu a preniká i na neskorší, t. j. rímsko-barbarský materiál. Sem možno zaradiť črep s radom vrúbkov pod okrajom misy (tab. XIII: 3), črep s kosoštvorcovou sieťou (tab. XIII: 6), zlomky s jamkami vtláčenými prstovaním (tab. XIII: 4), črep s trojuholníkovými vpichmi pod okrajom (tab. XII: 1), ako aj plastický pásik (tab. XV: 3) a ojedinelé ryhy podoby jednopramennej oblúkovitej vlnovky (tab. VII: 3).

Hodnotenie a datovanie

Zlaté mince majú bledú farbu v dôsledku väčšieho obsahu striebra. Niektoré sú teda razené zo zmesi zlata a striebra — elektrónu (minca na tab. II: 4), avšak nemožno usudzovať rovnako o všetkých, ktoré sa zdajú bledé. O minci na tab. II: 2 súdi Gohl, že je z elektrónu.²⁴ Má svetlý povrch, ale vo vnútri je červenkasté zlato, zmiešané azda s medou. Tieto tónové rozdiely javia sa najviac u lopatkovitých mincí (tab. II: 1–6), kým u ostatných mušľových (tab. II: 7–11) farba zlata badateľne nekolíše. Dôležitým ukazovateľom je tu ich špecifická váha. S ohľadom na tvarovú rozdielnosť lopatkovitých mincí treba predpokladať, že sfarbenie kovu i rozdielna špecifická váha spočíva skôr v rôznom pôvode nielen surovín, ale hlavne

minci samotných, než v náhodilom alebo úmyselnom pomere zliatin. Rozdielne razby tiež svedčia o tom, že tu nejde o jednotné lokálne typy, ale nerovnaké importy, valuty z čulých obchodných stykov, ktorým Orava slúžila ako komunikačná spojka medzi dunajskou kotlinou s Považím a poľskou oblasťou. Námety, symboly, používané v mincovných obrazoch tiež upomínajú na cudzie predlohy, pričom zvlášť minca na tab. II: I bohatou štylizáciou reverzu sa osobitne vyníma odlišnosťou od jej podobných typov. Ö. G o h l sa domnieva, že v jej obraze sú zvýraznené symboly keltských „svätcov“ a tiež uctievanie zvierat a rastlín.²⁵ S ohľadom na váhu mince, jej tvar i materiál, treba ju zaradiť k ďalším piatim lopatkovitým minciam so zahnutým okrajom, u ktorých v znaku už vôbec nemožno hľadať pôvodný obraz, čo z neho postupnou degeneráciou predlôh vznikol. Len podľa stupňa barbarizácie i váhy príbuznej s mušľovými statémi prichodí ich zaradiť do poslednej etapy barbarizácie s nejednotnou kvalitou materiálu.

Jasnejšia je situácia u ďalších piatich zlatých mušľových statérov, ktoré majú početné obdoby v bójskych západokeltských razbách. Predstavujú mince odlišného tvaru od predošlých a do určitej miery aj iného pôvodu. Ich domovom bolo Bojohaemum (Čechy?). Tam sa dostali i niektoré Bójom príbuzné kmene z Itálie,²⁶ ktoré priniesli so sebou zlaté typy Athéné — Alkis. Zo Stradonic a iste aj iných súčasných opevnených sídlisk šírili sa rôzne druhy bójskych mincí.²⁷ Stretáme sa s nimi v značnej miere na Slovensku, kde zasiahol vplyv Bójov zvlášť v čase ich pohybu,²⁸ a tak obdoba mušľového statéra dostala sa temer v nezmenenej forme aj na Oravu. Rovnako ako v stradonických a iných typoch je tu na líci polmesiačkovité zosilnenie a od stredového krúžku vejárovité lúče, pričom v najmladších bójskych zlatých razbách je už opačná strana opatrená nápisom *Biatec*.²⁹ Početné hromadné nálezy biatekov z Bratislavy a jej okolia naznačujú posledné štádium — prechod na striebornú menu. V ich legende objavujú sa mnohé ďalšie keltské i nie bezpečne keltské mená (snáď galských kniežat).³⁰

Strieborné mince bystereckého typu, ako ich pomenoval J. E i s n e r,³¹ privlastňujú sa Kotínom, ktorí obývali horný Váh a pravdepodobne i Oravu.³² V súčasných razbách mincí s norickým jazdcom vyskytuje sa kôň Kotínov, ktorý svojou pokročilou barbarizáciou je v náleze z Trnín časovo spoločný s neskorobójskymi peniazmi.³³ Z celkového počtu 18 kusov (včítane jedného z nálezu roku 1957 a jedného v SNM Martin) možno badať nie-

Prehľad váhových pomerov barbarských mincí z Trnín nad Veľkým Bystercom

Por. číslo	Váha podľa Gohla	Naposledy vážené	Špecifická váha g	Poznámky
1	5,94	5,92	15,578	zlaté mince z Trnín (tab. II: 1–11)
2	5,44	5,40	13,846	
3	5,50	5,48	15,350	
4	5,15	5,14	12,267	
5	6,10	6,09	16,684	
6	6,09	6,07	15,564	
7	5,43	5,415	14,440	
8	5,32	5,31	14,351	
9	5,37	5,35	14,266	
10	5,20	5,18	14,114	
11	5,39	5,37	14,916	
12	8,84	8,83	9,545	strieborné mince z Trnín (tab. III: 1–18)
13	9,70	9,505	9,689	
14	9,15	9,665	9,842	
15	9,12	9,11	9,589	
16	9,03	9,02	9,494	
17	8,87	8,86	10,804	
18	8,84	8,82	9,494	
19	9,15	9,115	9,594	
20	9,15	9,185	9,518	
21	9,84	8,99	9,771	
22	8,69	8,67	9,475	
23	8,90	8,89	9,779	
24	9,49	9,48	9,683	
25	9,06	9,045	9,521	
26	8,56	8,52	9,466	
27		8,805	9,467	
28	9,00	(SNM Martin)		
29	2,10	2,09	9,543	
30	7,00	10,79	16,348	zlatý šperk z Trnín
31	15,678*	15,67	9,00	strieborná tetradrachma z Trnín
32	7,92	7,765	18,756	zlaté mince zo Skalky nad Vyšným Kubínom
33	7,93	7,89	18,795	

* Váha podľa dr. P. Radomešského.

koľko úplne príbuzných druhov s priemernou špecifickou váhou $h = 9,670 \text{ g/cm}^3$. Rozdiely sú len v reverze, kde kôň s trojuholníkovými kopytami má hlavu ukončenú pukličkou a niekedy je s uzdu alebo hrivou. Miesto jazdca a nápisu ostali len tri alebo štyri pukličky, na averze neforemný hrb.

Obyvatelia Norika boli v spojení s Galiou prostredníctvom Bójov, ktorí sa na svojich obchodných cestách ani v ostatných oblastiach nemohli obmedzovať na lokálny typ svojich razieb.³⁴ Miešaný nález mincí z Trnín nám to tiež potvrdzuje. Podľa zliatiny a váhy pokladá K. P i n k strieborné mince z Trnín za neskoré kusy, aké boli v obehu prevažne v dobe vysťahovania sa Bójov a kladie ich časovú hranicu do polovice I. stor. pred n. l. k zá-

niku keltského mincovníctva a nástupu rímskeho vplyvu.³⁵

Ale ešte jedna okolnosť môže mať vplyv na datovanie, prípadne časové začlenenie nálezov. Zlatý šperk, ktorý ležal v bezprostrednej blízkosti mincí pod kamenným žarnovom, zrejme svedčí o tom, že patrí k nim a tvorí s mincami jeden celok. Podľa vzhľadu ide tu o zlatý, bezpochyby keltský výrobok, vyhotovený vyspelou šperkárskou technikou. Jeho vyhotovenie mohlo sa diať v duchu starých laténskych náramkov zdobených po obvode vývalkami. Možno ho chápať ako ďalší import, ktorý zatiaľ v keltskom inventári nemá blízku obdobu. Celkove pripomína uzavretý torques, ktorý podľa veľkosti mohol slúžiť ako závesok, ale nie v úlohe náramku. Nalomenie, chýbajúci lupeň, ako aj okolnosť, že sa našiel spoločne s mincami, budí dojem zlomkového zlata, čím by celý poklad mincí bolo možno posunúť o niečo bližšie k zlomu letopočtu. V prospech mladšieho datovania svedčí aj bronzová norická spona z výkopu roku 1958, ktorá sa našla približne na tom istom mieste i v zhodnom prostredí. Jej výskyt potvrdzuje intenzívne rozvité obchodné styky s juhom na zlome letopočtu a v I. stor. n. l.³⁶ a podľa A. Točíka mohla sa používať do konca I. stor. n. l. na území, ktoré ležalo na periférii rímskych provincií.

Osobitnú kapitolu tvoria však grécke mince z ostrova Thasos, spomínané v *Pressburger Zeitung*, ako aj strieborná tetradrachma, ktorých výskyt na Trninách dal by sa overiť len ďalším kopaním a prípadnými analogickými nálezmi. Ich obeh spadá na rozdiel od ostatných mincí približne do II. stor. pred n. l., kam by podľa Ö. Gohla bolo možné zaradiť obe zlaté imitácie statéru Alexandra Veľkého z vyšnokubínskej Skalky.³⁷ Celkove svedčia o dôležitom komunikačnom prechode cez Oravu a frekventovanom sídlisku i na Trninách už v priebehu II. stor. pred n. l.

Čulé obchodné styky a pôsobenie cudzích vplyvov na kovový inventár sídliska nezostal bez stôp na ostatnom materiáli z Trnín a preto, pokiaľ sa tento líši od ostatných nálezov z územia keltského mincovníctva a šperkárstva, spadá na Oravu do osobitnej skupiny, charakterizovanej hlavne keramickým materiálom tzv. púchovskej kultúry na severnom Slovensku.

Silná halštatská zložka odráža sa na materiáli z Trnín nielen v ručne modelovanej keramike a lokálnej výzdobe zväzkami rýh, ale preniká aj na materiál importovaný (tab. XVII: 6). Ryhovanie alebo zdrsnenie povrchu, ktoré z nádob typu stradonického preniká na rímsko-barbarskú keramiku

miestnej výroby, má tu na druhej strane možnosť hľadať svoj pôvod i v staršej úprave povrchu — zväzkoch rýh rozložených na vydutí. Nakoniec úprava povrchu zdrsnením a hlavne vertikálnym ryhovaním prejavuje sa v rôznych obmenách na keramickom materiáli z Trnín, avšak úplne chýba viacnásobná vlnovka, s akou sa stretáme na iných sídliskách v pokročilej dobe rímsko-provinciálnej.

Obdobie rozkvetu kovových keltských výrobkov, hlavne zlatých a strieborných mincí, kryje sa časovo v poslednom storočí pred n. l. s dobou keltského osídlenia na západnom Slovensku. Tu zanechalo početné stopy v sídliskových pamiatkach,³⁸ ktoré umožňujú sledovať postup Bójov na východ, kde sa zrážajú s Dákmi. O zvyšku Bójov svedčia ešte neskoršie nálezy, že sa prispôbobi novým podmienkam v dobe rímskeho cisárstva. Ako sa zachovali ostatné etnické skupiny vystavené rímskemu i germánskemu vplyvu, ťažko povedať. Zrejme však je, že v karpatskej oblasti severného Slovenska počnúc Púchovom vyrastá z halštatského prostredia v čase prechodu do nášho letopočtu svojrázna kultúrna skupina s neskorolatenským a rímsko-barbarským materiálom.

V dobe prechodu do nášho letopočtu boli Trniny obývané roľníckym, pastierskym a prospektorským ľudom, ktorý svoje opevnené sídlisko mal chránené i vysokou neprístupnou polohou. Strmé steny skalnej vyvýšeniny bez porastu poskytovali najlepší prehľad bližšieho i vzdialenejšieho okolia. Strategicky otvorená poloha sídliska, vystavená prírodným žvlom, nútila obyvateľov k masívnym zrubovým stavbám. Sekundárne prepálené a deformované črepy poukazujú na vysokú teplotu, podmienenú požiarom skutočne silnejších drevených konštrukcií. Svoje chaty vymazávali znútra hlinou a oheň rozkladali na ohništi, vydláždenom plochými pieskovcovými kameňmi. Zamestnaním tohto ľudu bolo roľníctvo. Pestovali obilie, ktoré sa ručne mlelo na kamenných žarnovoch. Obrábala sa pôda v blízkom okolí Trnín na úrodnejších južných svahoch. Prácu uľahčoval kôň a spoločníkom domáceho života bol aj pes. Okrem obilnín pestovali sa vláknité rastliny, ktoré sa spracúvali spríadaním na vlákna pomocou hlinených praslenov a domáckym spôsobom sa na krosnách s hlinenými závažiami pletli tkaniny, potrebné k zhotovovaniu odevov. Okrem kožených výrobkov (na nohy) mali obyvatelia Trnín odevy z plátna a súkna už ako produkty remeselnej výroby. Nálezy ďalších zvieracích kostí poukazujú na pestovanie rožného dobytku, hlavne oviec. Pastierstvo bolo teda dôležitým činiteľom živočíšnej produkcie a spracovania vlny. Remeselná výroba

odráža sa aj v hrnčiarstve, ktoré sa pridržalo okrem bežných foriem ešte mnohých lokálnych typov keramiky.

Ozdobné predmety z drahých kovov, ako aj zlaté a strieborné mince, poukazujú na bohatú vrstvu so sídlom na vrchu skalnej vyvýšeniny, kým väčšina roľníckeho obyvateľstva s početným živým inventárom, najmä stádami dobytky, mohla mať miesto na úpäti. Bronzové spony a zlaté závesky slúžili ako doplnky a ozdoby odevu vládnúcej vrstvy, ktorá na Trninách prostredníctvom zlatej a striebornej meny udržiavala čulé obchodné styky nielen so susedmi, ale aj vzdialenými oblasťami dunajskej kotliny.

Z á v e r

V posledných rokoch získané archeologické nálezy z Trnín sú cenným prírastkom v inventári púchovskej kultúry na Orave a značnou mierou obohatili vedomosti z tohto obdobia.

Sídlisko Trniny nad Veľkým Bystercom stáva

sa dôležitým článkom v kontinuite pravekého vývoja Oravy, ktorý sa dožil historickej doby rímskych provincií.

Nálezy lokálnych typov keramiky svedčia o silnej halštatskej zložke, ktorá v geograficky uzavretej oblasti uplatňuje niektoré prvky ešte v dobe neskorolátenskej a prípadne ešte do I. stor. n. l.

Mince z Trnín, ktoré sprevádzajú keramický materiál, i keď neurčujú jeho hornú alebo dolnú časovú hranicu, predsa v rámci absolútnej chronológie datujú ostatné nálezy presnejšie než sme ináč v archeológii zvyknúť.

Keramika, mince a spona zhodne datujú osídlenie Trnín do I. stor. pred n. l. až do konca I. stor. n. l. a tým sa potvrdzuje aj datovanie púchovskej kultúry E. Beningerom.

Frekventovanosť obchodnej cesty cez Oravu, známej stykmi s bronzovou industriou, vrcholí v dobe barbarského mincovníctva. Miešaný nálež mincí svedčí o obchodných stykoch s rôznymi oblasťami a súčasne pomáha pri určení a časovom začlenení menej známych kusov pestrých barbarských razieb.

Poznámky a literatúra

¹ Gohl Ö., *Nagy Bysterczi kelta érmek*, AÉ 1900, 224—241 a AÉ 1902, 327—328; Eisner J., *Mince tzv. barbar-ské na Slovensku a Podkarpatské Rusi*, NČ čs. III—1927, 1—27, Eisner J., *Slovensko v pravěku*, Bratislava 1933, 187, 190, 191 (stranu 190 — treba rozumieť to isté nálezisko — porovnaj ČMSS 1901, 34 a SMSS 1903, 91, 93); Kraskovská L., *Slovenské dejiny I.*, Bratislava 1947, *Kultúra laténska*, 114.

² Kavulják A., *Pravek Oravy* — rukopis. (Prvú písomnú zprávu o Trninách ako pravekom sídlisku uvádza už k r. 1805 od Michala Kubinyiho, ktorý tu údajne kopal.)

³ Za upozornenie ďakujem dr. Júliusovi Kubinyim v Dolnom Kubíne a tiež za to, že zbierku mincí Mikuláša Kubinyiho bol ochotný prepustiť Oravskému múzeu.

⁴ *Pressburger Zeitung* z 13. II. 1859 (č. 35).

Porovnaj tiež čo píše Mikuláš Kubinyi v *Országos régészeti társulat évkönyve* na str. 98 o Michalovi Kubinyim.

⁵ *Országos régészeti és embertani társulat évkönyve* 1886, 97—103, AÉ 1879, 410—411. *Árvamegyei almanach* (Várady Gejza) Alsókubín 1912, 49.

⁶ Miesta jeho výkopov označila Z. Mačičková, rod. Halašová z Veľkého Bysterca, č. d. 75 na južnom úpäti Trnín.

⁷ Ako účastník výkopu som materiál videl.

⁸ *Országos régészeti és embertani társulat évk.* 1886, 101, porovnaj AÉ XII—1879, 410—411.

⁹ Kavulják A., *Orava v pravěku* — rukopis.

¹⁰ Petrovich J., *Rozličenosti*, ČMSS 1901, 34; Petrovich J., *Keltské mince v Uhorsku*, SMSS, VIII—II,

1903, 91—93, porovnaj Filip J., *Keltové ve střední Evropě*, Praha 1956, 230.

¹¹ *Az Osztrák-magyar monarchia irásban és képben*, zv. V., 41.

¹² Gohl Ö., l. c., 224 (tu treba opraviť miesto nálezu, ktoré je na temení Trnín a nie pod Trninami).

¹³ *Pressburger Zeitung* z 13. II. 1859.

¹⁴ Gohl Ö., AÉ, l. c., 225.

¹⁵ Tamtiež.

¹⁶ Tamtiež.

¹⁷ Gohl Ö., l. c., 225—227, podrobnejšie vysvetľuje Radoměřský — Štepková, *Numismatický sborník IV—1957*, 45.

¹⁸ Kubinyi M., *Fibula vagy czirtartó lemez*, AÉ 1891, 164—166.

¹⁹ Inventárny súpis zo 6. júla 1932 pri príležitosti odvezenia náleзов z múzea v Oravskom Podzámku do SNM v Martine.

²⁰ Čaplovič P., AR IX—1957, 777—784, 792—794.

²¹ Beninger E., *Die germanische Bodenfunde in der Slowakei*, Tab. XVII, č. 177.

²² Čaplovič P., AR 1957, 780—783.

²³ Výskum AÚ SAV a OM z roku 1958, nepublikovaný.

²⁴ Gohl Ö., l. c., 227.

²⁵ Gohl Ö., l. c., 226, píšu o tom Radoměřský — Štepková, NS IV—1957, 45, s poznámkami a literatúrou.

²⁶ Pink K., *Die Ostkeltische Münzprägung*, 114, 123; porovnaj Filip J., l. c.,

²⁷ Filip J., l. c., 231.

²⁸ Pink K., l. c., 115. Širšie opisuje Ondrouch V., *Keltské mince typu Biatic z Bratislavy*.

²⁹ Filip J., l. c., 234 (mince z Deutsch Jährndorfu).

³⁰ Polák V., *Jazyk Biaticov*, AR VI—1954, 76—79. Ondrouch V., l. c.

³¹ Eisner J., *Slovensko v pravěku*, 190.

³² Eisner J., l. c., 197, Pink K., l. c., 125, Kubinyi M., *Az Osztrák-magyar monarchia irásban es képben*, 42.

³³ Pink K., l. c., 123.

³⁴ Pink K., l. c., 110.

³⁵ Pink K., l. c., 87.

³⁶ Eisner J., l. c., 291 spomína podobnú zo Skalky nad V. Kubínom — porovnaj T. Kolník, SIA VI—2, 1958, 383.

³⁷ Pink K., *Die Münzprägung*, tab. XXX., 2—6, Ondrouch V., *Barbarské mince z Levíc*, Bratislava XI—1937, 20—22. Tu treba poopraviť mienku, podľa ktorej by bol Ö. Gohl zlaté mince podobné zlatým levickým objavil v bystereckom náleze, ale uvádza ich ako kusy z vyšnokubínskej Skalky, t. č. v NM, pozri AĚ 1900, 229.

³⁸ Filip J., *Keltové ve střední Evropě*, 240.

Eine Siedlung mit Púchov-Kultur in Trniny bei Velký Bysterec

Pavol Čaplovič

Die Bergfelsen, genannt Trniny bei Velký Bysterec, Bezirk Dolný Kubín, mit 788 m Höhenkote, ist durch den *Fund keltischer Barbarenmünzen* bekannt (1). Michal Kubinyi bezeichnet zum ersten Mal Trniny als eine urzeitliche Siedlung in der Zeitschrift *Pressburger Zeitung* vom 13. 2. 1859, No. 35, wo er die Funde goldener Barbarenmünzen, silberner Münzen Philipps von Mazedonien und griechischer Münzen von der Insel Thasos anführt.

Mikuláš Kubinyi grub hier später im Jahre 1879 einen *Hort goldener und silberner Münzen vom sogenannten bystereczer Typus* aus. Die Ausgrabungen fanden am Berggipfel statt, wo er auf der Fläche von kaum 1,5 m² und von 6 cm Tiefe die erste Silbermünze fand. Bis in 45 cm Tiefe wurden zusammen 14 silberne und goldene Münzen, ein Reibstein und ein goldenes Schmuckstück gefunden.

Am anderen Tage durchgruben die Einwohner von Velký Bysterec beinahe die ganze Oberfläche, wobei sie noch 3 goldene und 2 silberne Münzen fanden, ein *eisernes dreiteiliges Plättchen*, eine *kupferne gekerbte Verzierung*, ein *Eisenfragment* und *Scherben*. Als Gesamtanzahl der in Trniny gefundenen Münzen führt M. Kubinyi 12 goldene und 17 silberne Münzen an. Durch weiteres Graben gewann er hier noch 2 *Tassen*, eine *Schüssel*, 5 *Spinnwirteln* (eine graphitartige), *Fragmente verschiedener Gefässe*, den Oberteil eines Gefässes, den Fuss eines Tongefässes, *ausgebrannten Ton*,

Fragmente eines grösseren Gefässes, einen Klumpen Bronze, 2 *Sporen*, 3 *Mühlsteine*, 3 *geglättete Steine* und Fragmente eines Hirschgeweihes mit einer Sprosse. Dieses Material befindet sich im Slowakischen Nationalmuseum in Martin, die Münzen im Orava-er Museum in Oravský Podzámok.

A. Halaša widmete sich noch vor dem ersten Weltkrieg Trniny und seiner Umgebung. Das Scherbenmaterial übergab er dem Slowakischen Nationalmuseum in Martin. Im Jahre 1929 machte hier Prof. A. Kocián Ausgrabungen, deren Material (einige Spinnwirteln und Scherben) nicht erhalten blieb.

Im Jahre 1957 und 1958 führte das Archäologische Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften von Nitra in Zusammenarbeit mit dem Orava-er Museum in Oravský Podzámok in Trniny Probegrabungen durch. In der nächsten Umgebung von Trniny bis zur Flur von Brezovec kommen verschiedene *Scherben* vor, unter ihnen der verdickte profilierte Gefässrand des *stradonitzer Typus*, das Fragment eines reichprofilierten Henkels, gespaltene *Steingeräte* u. a. (Tafel VI: 8).

Der eigentliche Berg Trniny, der einem Pyramidenstumpfe ähnelt, dessen obere Basis nach Süden neigt, hat entweder am Gipfel durch Graben zerstörte Kulturschichten, oder er ist mit Schutt verschüttet, oder so weggeschwemmt, dass die bewachsene Kalksteinunterlage an der Oberfläche erscheint. In den Schnitten B/57, A/58—C/58 kam man durch Grabungen auf *Reste eines Sied-*

lungobjektes mit Feuerstelle, reichen Scherbenmaterial und einer Silbermünze. (Tafel I: 2). Ihr Schema stimmt mit den silbernen Exemplaren überein, welche sich in den Ausgrabungen Kubinyis befinden. (Tafel III: 16). Im weiteren Arbeitsverlauf wurde hier eine latenzzeitliche auf der Drehscheibe verfertigte Vase gewonnen, Lehmbeurfsbröckel II. eines Siedlungsobjektes, eine norische Bronzefibel und eine Eisensichel.

Das meist handgefertigte Keramikmaterial ist durch Scherben massiver Vorratsgefässe vertreten, und zwar ein grosser Gefässtypus mit verdicktem kragenartigen manchmal profiliertem Rand und mit unterständigen Anschlussfortsätzen. (Tafel XII: 4). Bei kleineren Vorratsgefässen ist der Rand dünner, abgerundet (Tafel VII: 4), oder mit der Kante zur Aussenseite (Tafel IX: 7), aber auch gerade, mässig nach innen eingezogen. (Tafel XV: 2, 4). Zwischen dem älteren Material von M. Kubinyi gibt es Gefässscherben mit eingezogener Mündung und mit einem Rand, der mit ausgezogenen Fortsätzen versehen ist. (Tafel IV: 3–5, 8).

Tonnenförmige Töpfe mit vollständig ausladender oder nur leicht eingezogener Mündung pflegen manchmal mit einer Furche umsät und desöfteren senkrecht an den Wandungen mit einem Kamm aufgerauht zu sein. (Tafel X: 2). Handgefertigte Gefässe mit glatter oder höckeriger Oberfläche haben unterhalb des verdickten Randes eine Einstichreihe, (Tafel XII: 1), eventuell Fingereindrücke. (Tafel XII: 3). Von einem grösseren Gefäss erhielten sich Scherben, die durch einen Sekundärbrand deformiert wurden, mit Henkeln und unterständigen Anschlussfortsätzen. (Tafel IX: 1–3). Die senkrechte Riefelung oberhalb ihrer Wölbung, welche auch auf anderen Gefässen und Scherben bemerkbar ist, erinnert an hallstätter Vorlagen. Das charakteristische Verzierungselement besonders bei kleineren Gefässen sind die mehrfachen Riefenbänder, welche in Zickzacklinien um den Hals oder über der Gefässwölbung ausgebreitet sind. (Tafel IV: 1, 2, Tafel VIII: 1–3). Ein ähnliches Motiv erscheint auch auf dem importierten Material des stradonitzer Typus und zwar auf dem breiten profilierten Rande. (Taf. XVII: 6). Am besten nimmt es sich auf einem flaschenförmigen Gefäss aus, das um den Hals eine Doppelreihe von Einkerbungen und oberhalb der Wölbung Riefenbänder ausgebreitet hat. (Taf. VIII: 3). Sehr annähernd diesem Motiv erscheint die Verzierung auf dem Siedlungsmaterial der hallstattzeitlichen Siedlung bei Istebné, sowie des junghallstattzeitlichen Gräberfeldes in Dolný Kubín. Neben diesem tritt

hier frühlatenisches Material auf, ausser anderem hauptsächlich durch eine henkellose Vase von ziegelroter Farbe und weiterem Scherbenmaterial vertreten, welches sich durch seine Beschaffenheit schon in die Römerzeit meldet. Auch das Fragment einer Schüssel kann man hier einreihen, welche unter dem Aussenrand eine Kerbereihe hat, (Taf. XIII: 4), eine Scheibe mit Quadratnetz, (Taf. XIII: 5) Fragmente mit Fingereindrücken, (Taf. XII: 3), eine Scherbe mit dreieckigen Einstichen unter dem Rand, (Taf. XII: 1), sowie Scherben mit einfacher Wellenlinie. Allerdings erscheint hier noch nicht die mehrfache Wellenlinie, mit der wir uns in anderen Siedlungen im vorgeschrittenen Zeitabschnitt römischer Provinzen getroffen haben. Im ganzen fällt das Keramikmaterial aus Trniny hier in eine separate Gruppe der sogenannten Púchower Kultur in der Nordslowakei.

Die goldenen Münzen aus Trniny, hauptsächlich die Gruppe der Muschelstateren mit dem Durchschnittsgewicht 5,325 g, erinnern an die böjischen Prägungen und gemeinsam mit den anderen Münzen erlauben sie uns die aktive Benützung der Siedlung ab die Mitte des ersten Jahrhunderts vor u. Z. festzulegen.

Zwischen den Silbermünzen, welche das Zeichen eines springenden Pferdes tragen, tritt hier nur ein einzelnes Teilstück im Gewicht von 2,09 g hervor, welches scheinbar ein anderes Zeichen trägt.

Separat kommt hier noch eine Silbertetradrachme Alexanders des Grossen in Betracht, sie wurde zum Schluss mit der übrigen numismatischen Sammlung Kubinyis erworben und wie man sieht, stammt sie aus der griechischen Münzengruppe Kubinyis. Sie ist von älterer Prägung und hängt so mit der späteren Barbarisierung nicht direkt zusammen.

Auch die hier angeführten 2 goldenen Münzen aus Skalka bei Vyšný Kubín kann man für die ältesten Typen der Muschelstateren halten, die aus beinahe reinem Gold verfertigt wurden. (Spez. Gew. $h = 18,756$ a $18,795$ g/cm³).

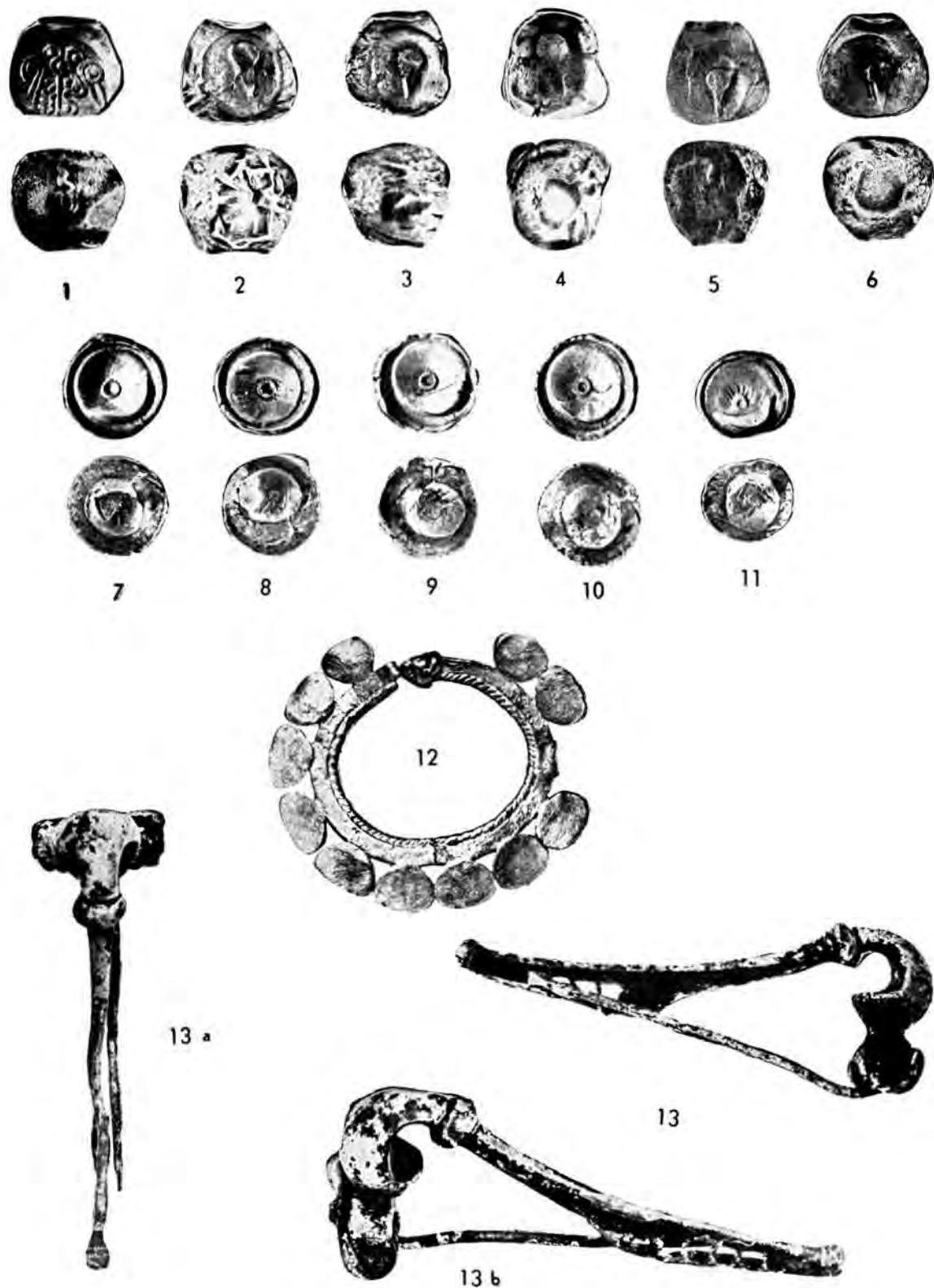
Das eiserne dreiteilige Plättchen aus Trniny wurde nicht mit den Münzen an demselben Ort gefunden und es ist auch wesentlich jünger.

Die Funde von Trniny weisen also auf eine bedeutungsvolle urzeitliche Siedlung mit starkem hallstattzeitlichem Element hin, welche die historische Zeit römischer Provinzen erlebte und wohl am Ende des ersten Jahrhunderts nach u. Z. untergegangen sein mochte.

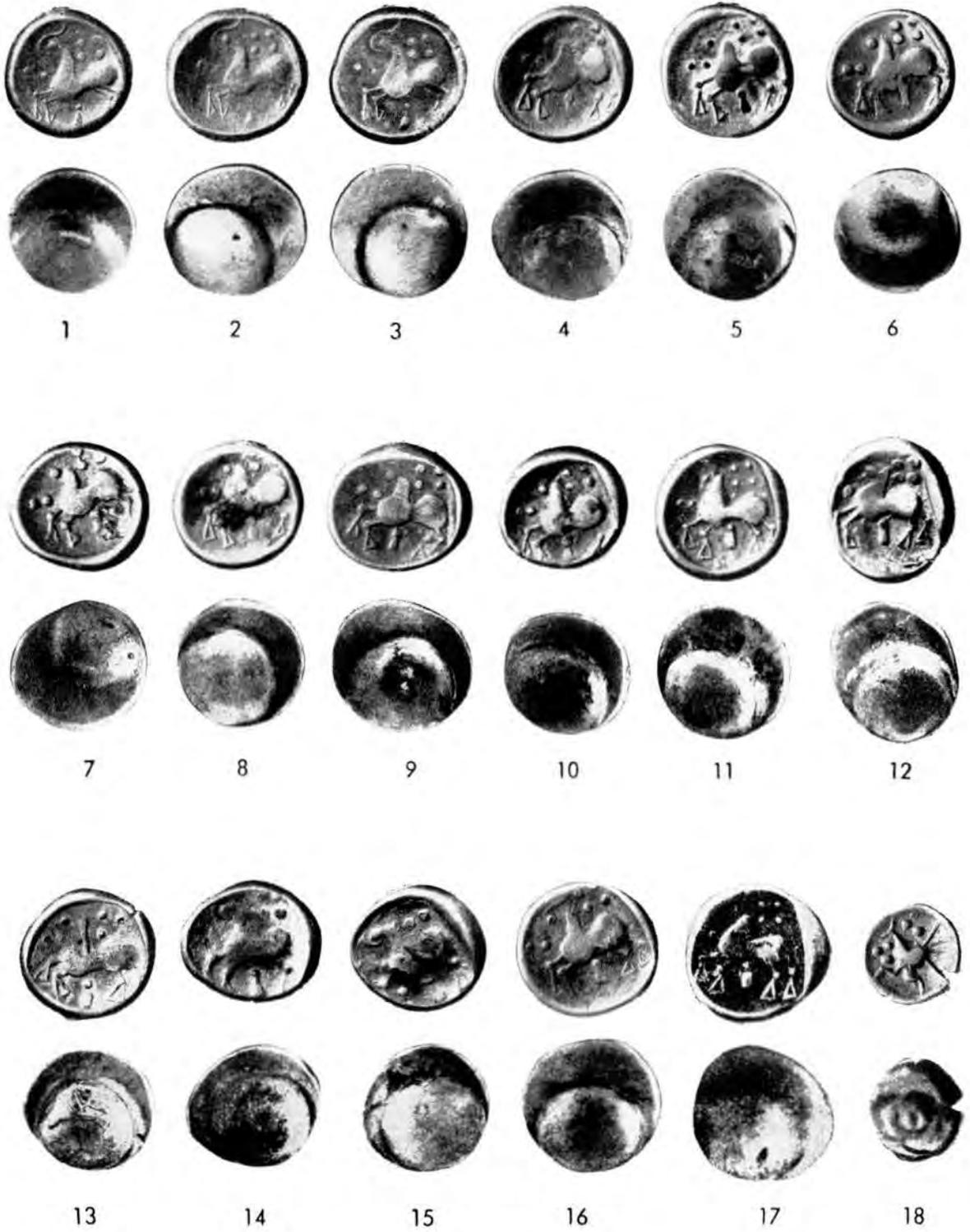
Übersetzt von E. Gyulaiová

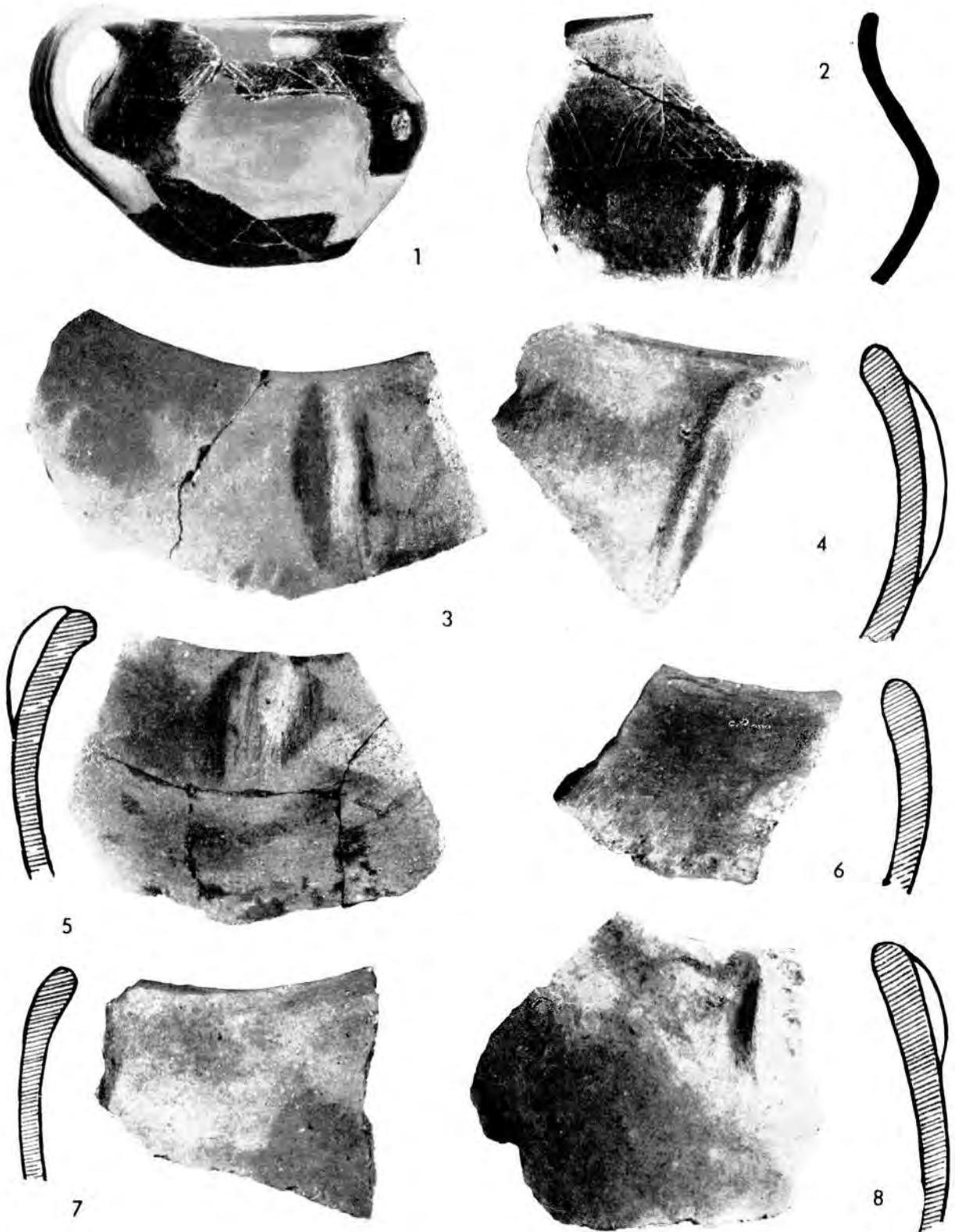
Tab. I. Trniny nad Velkým Bystercem. 1 — pohľad na sídlisko od juhu, 2 — odkrytá časť sídliskového objektu I s ohnišťom.

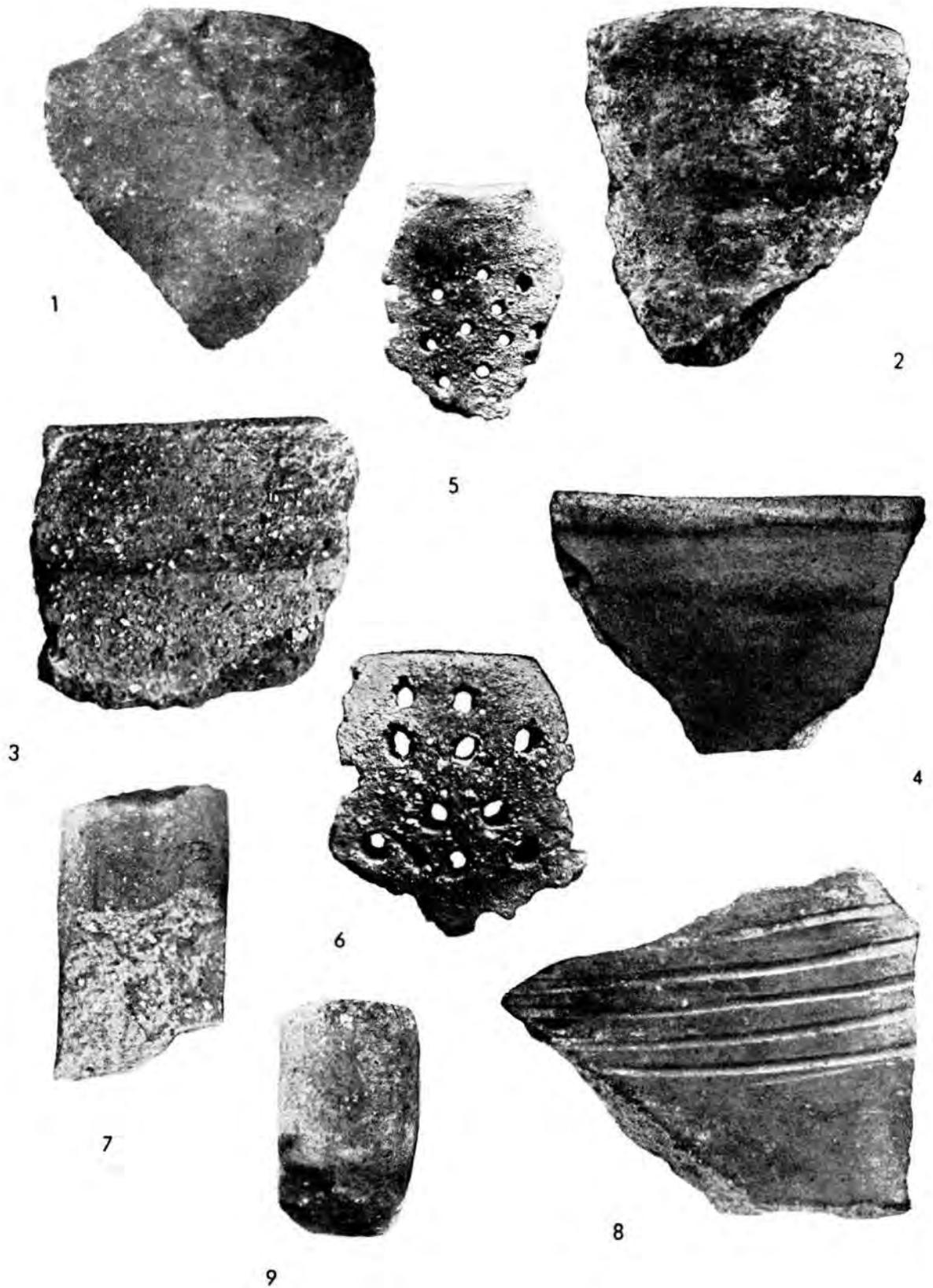
Tab. II. Trniny nad Veľkým Bystercom. 1-6 - lopatkovité zlaté mince, 7-11 - mušľové zlaté mince, 12 - zlatý šperk, 13, 13a, 13b - bronzová norická spona.

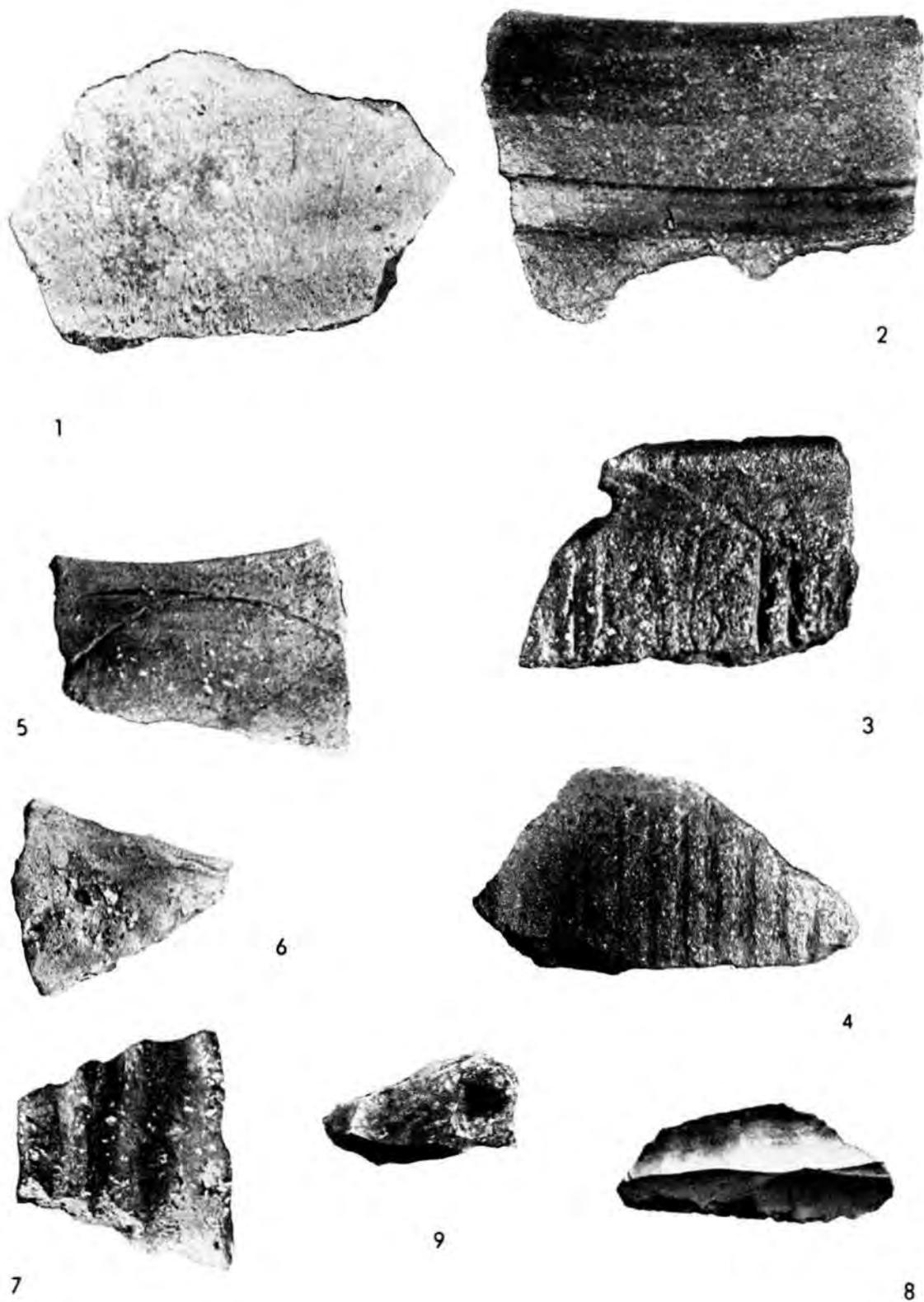
Tab. III. Trniny nad Veľkým Bystrcom, 1-18 - strieborné mince.

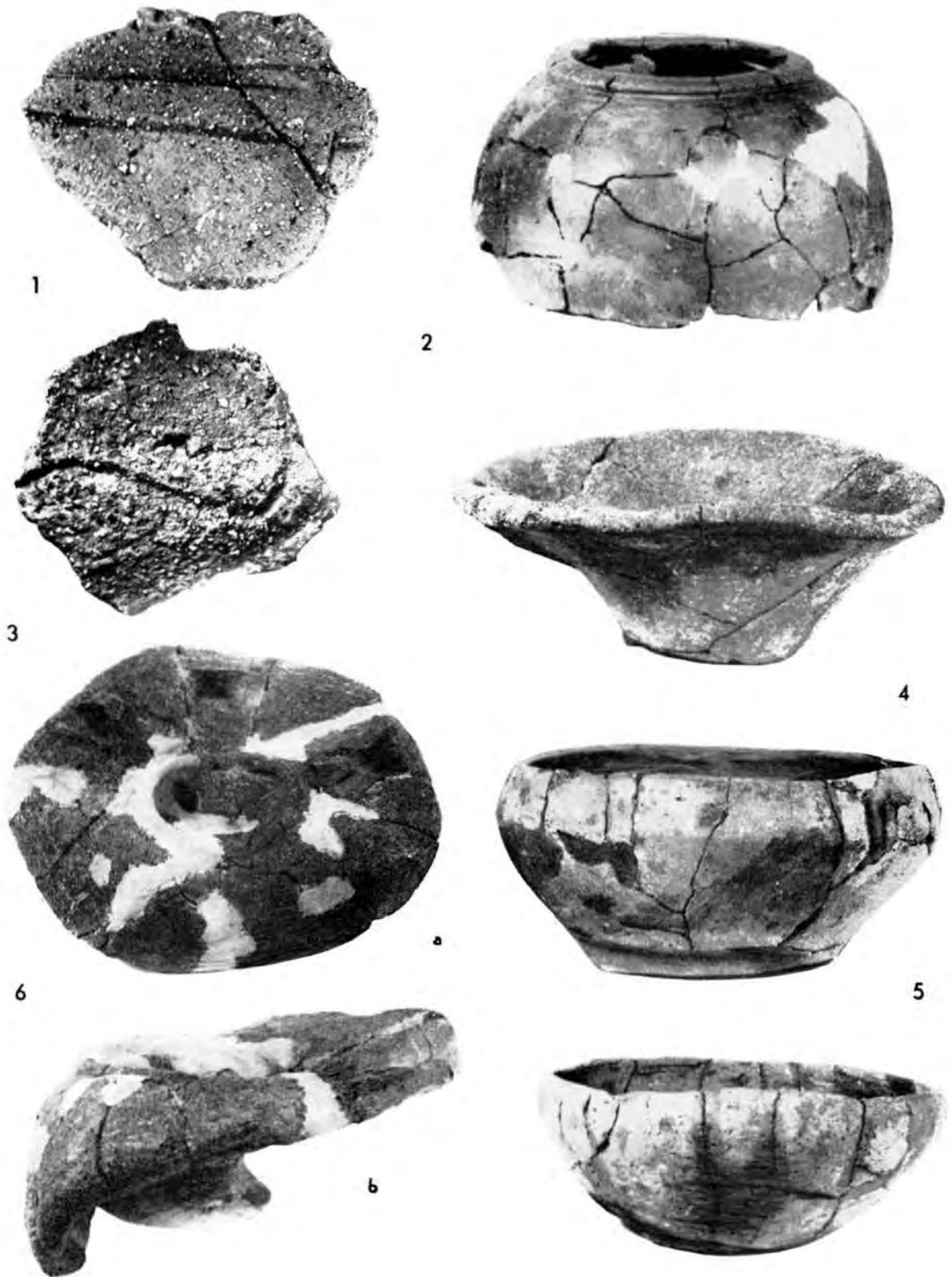
Tab. IV. Trniny nad Veľkým Bystercom. 1-8 - časť keramického materiálu M. Kubinyiho.

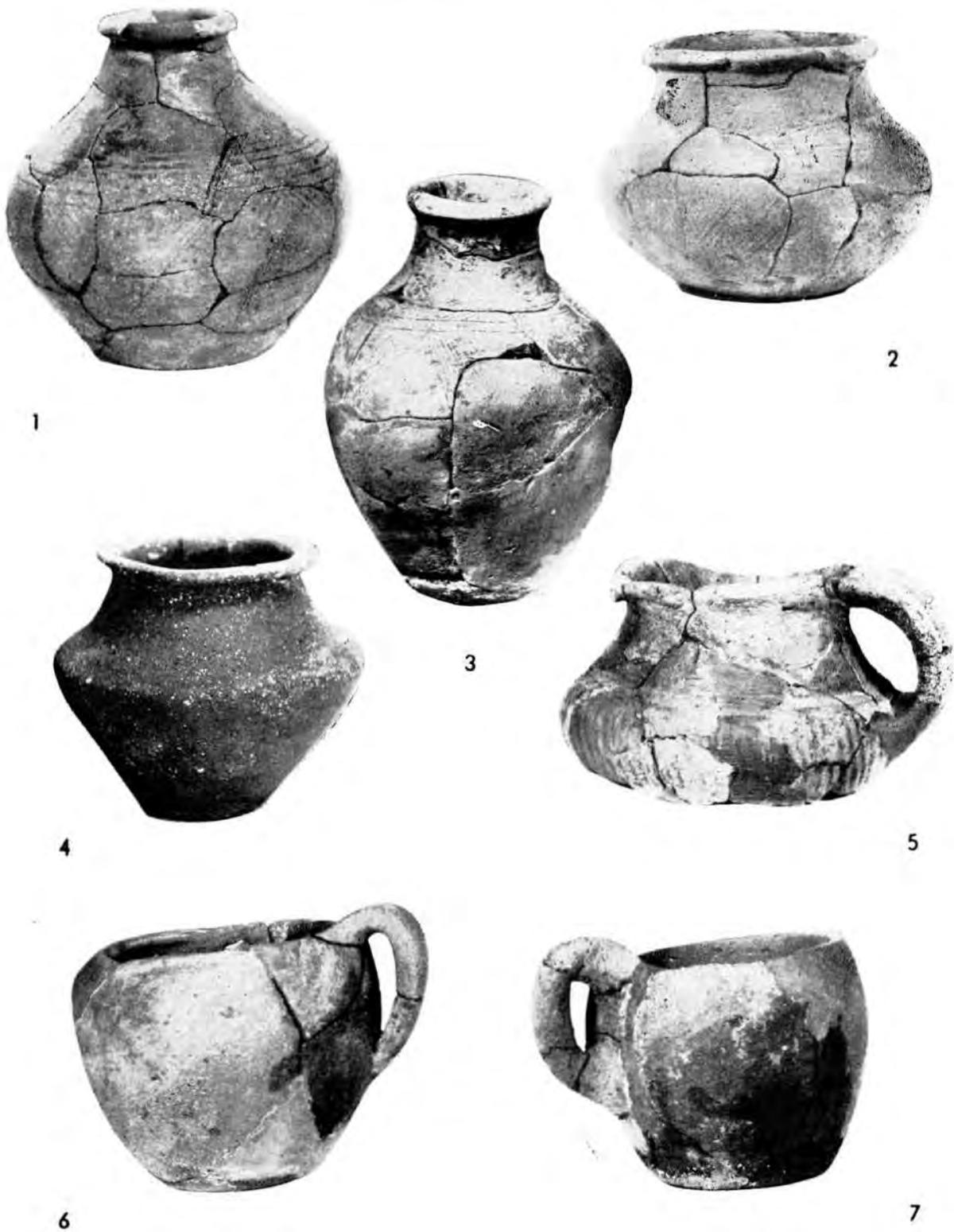
Tab. V. Trniny nad Velkým Bystercem. 1–8 – část črepového materiálu M. Kubinyiho.

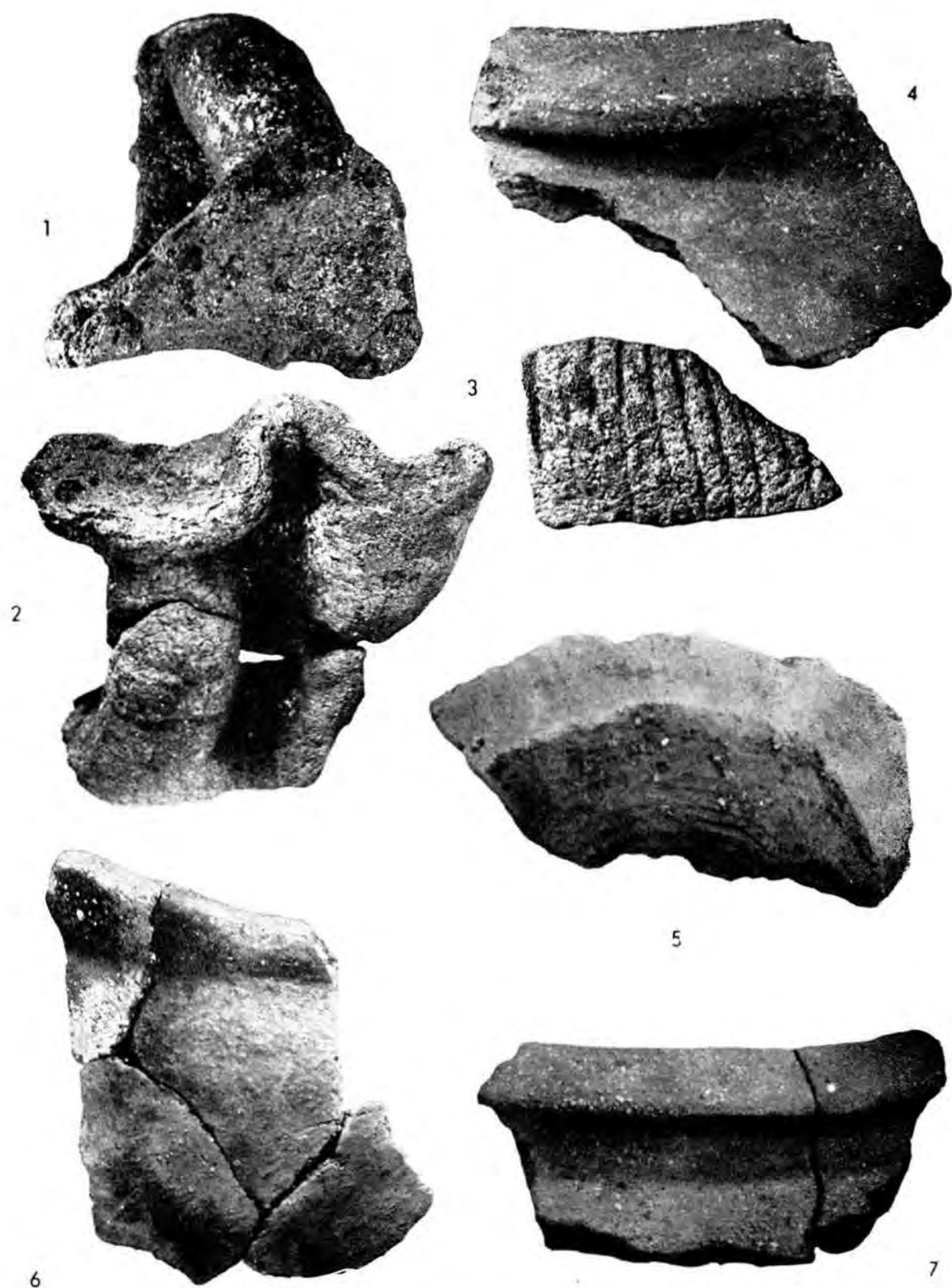
Tab. VI. Trniny nad Velkým Bystercem. 1-7 - črepový materiál sondy A/57, 8 - úštep z povrchového zberu v okolí sondy A/57, 9 - úštep z nálezov M. Kubinyiho.

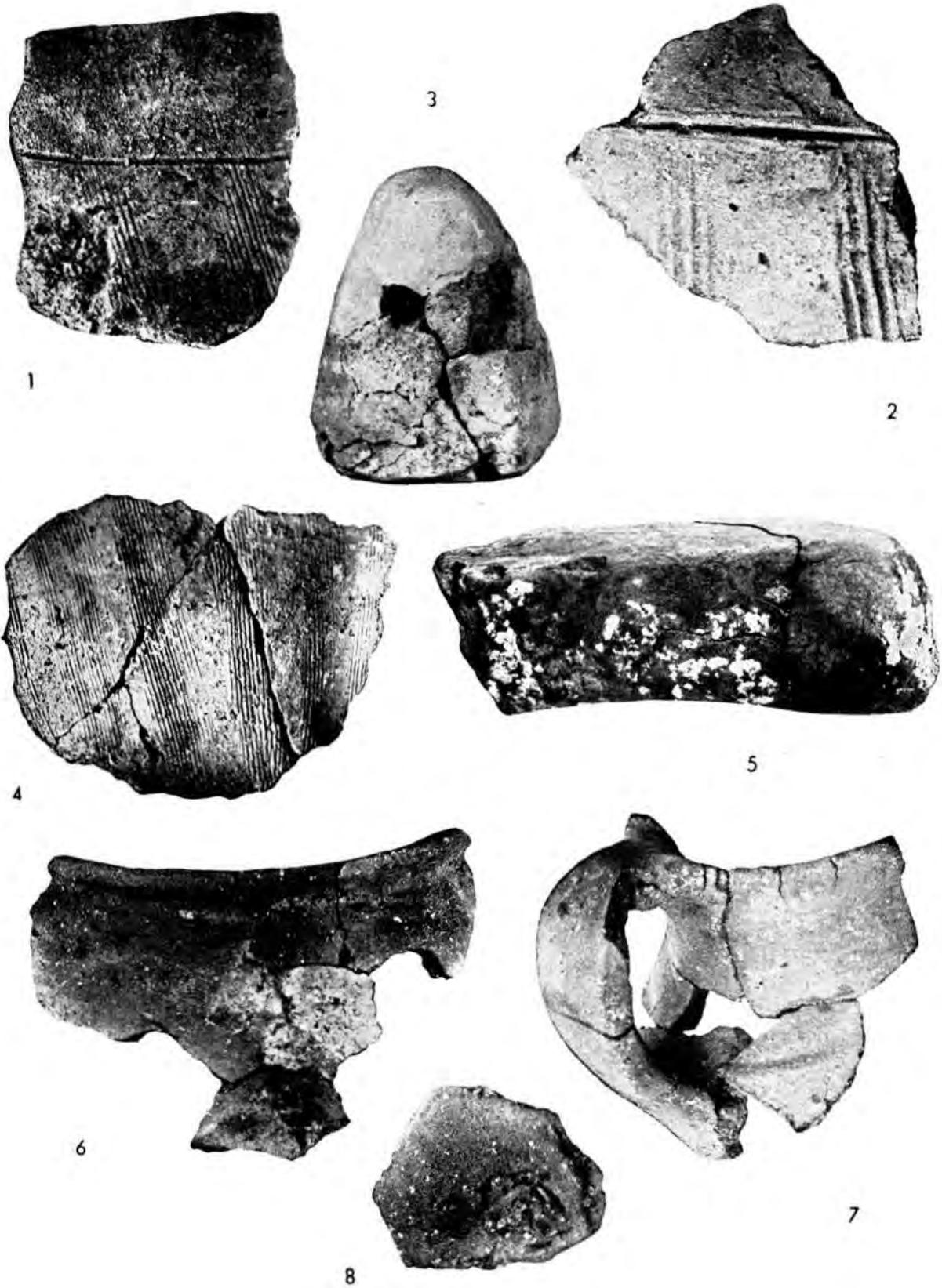
Tab. VII, Trniny nad Veľkým Bystercom, 1-7 - keramika zo sídliskového objektu I v sonde B/57.

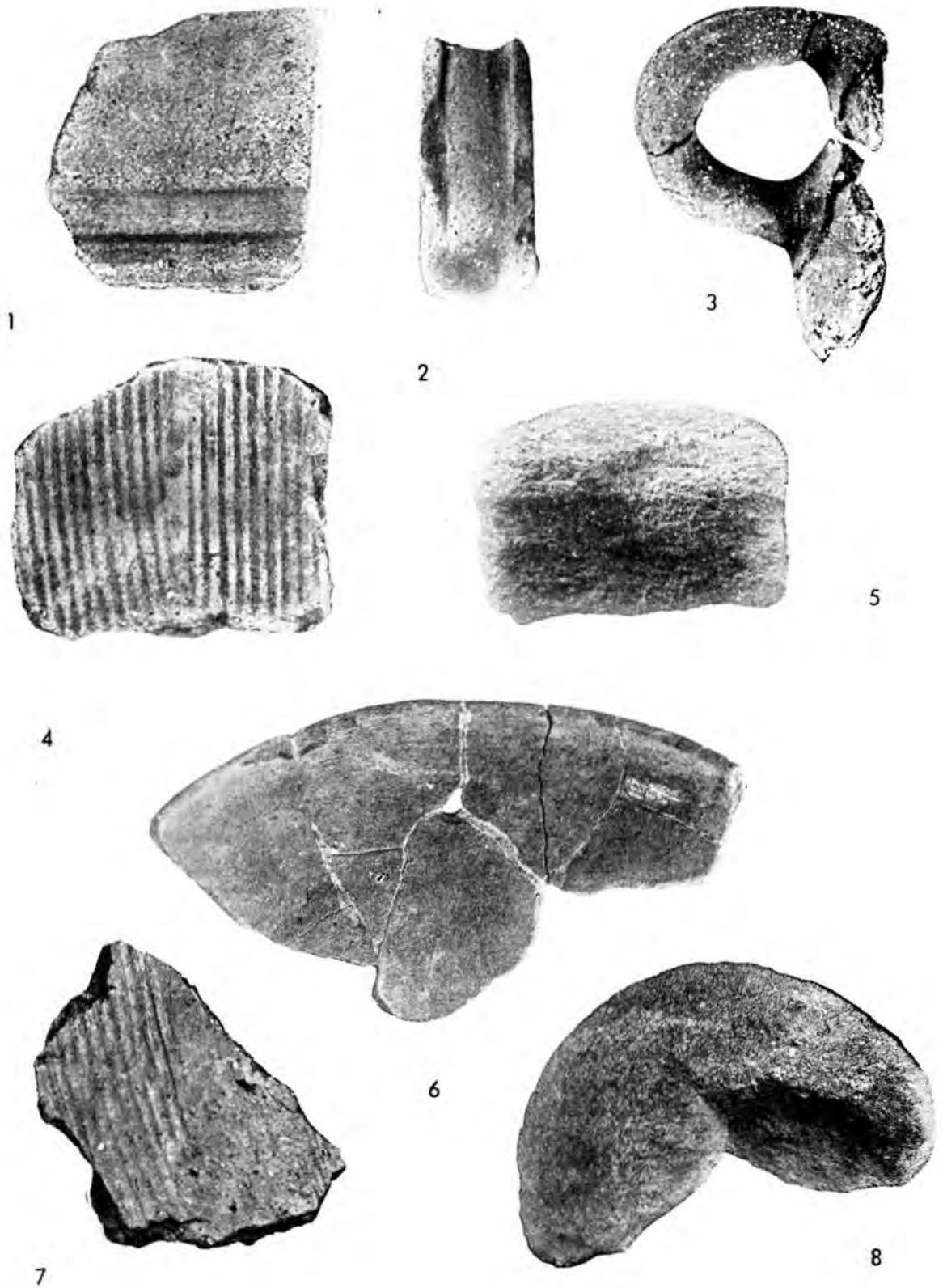
Tab. VIII. Trniny nad Veľkým Bystercom, 1-7 - keramika zo sídliskového objektu I v sonde B/57.

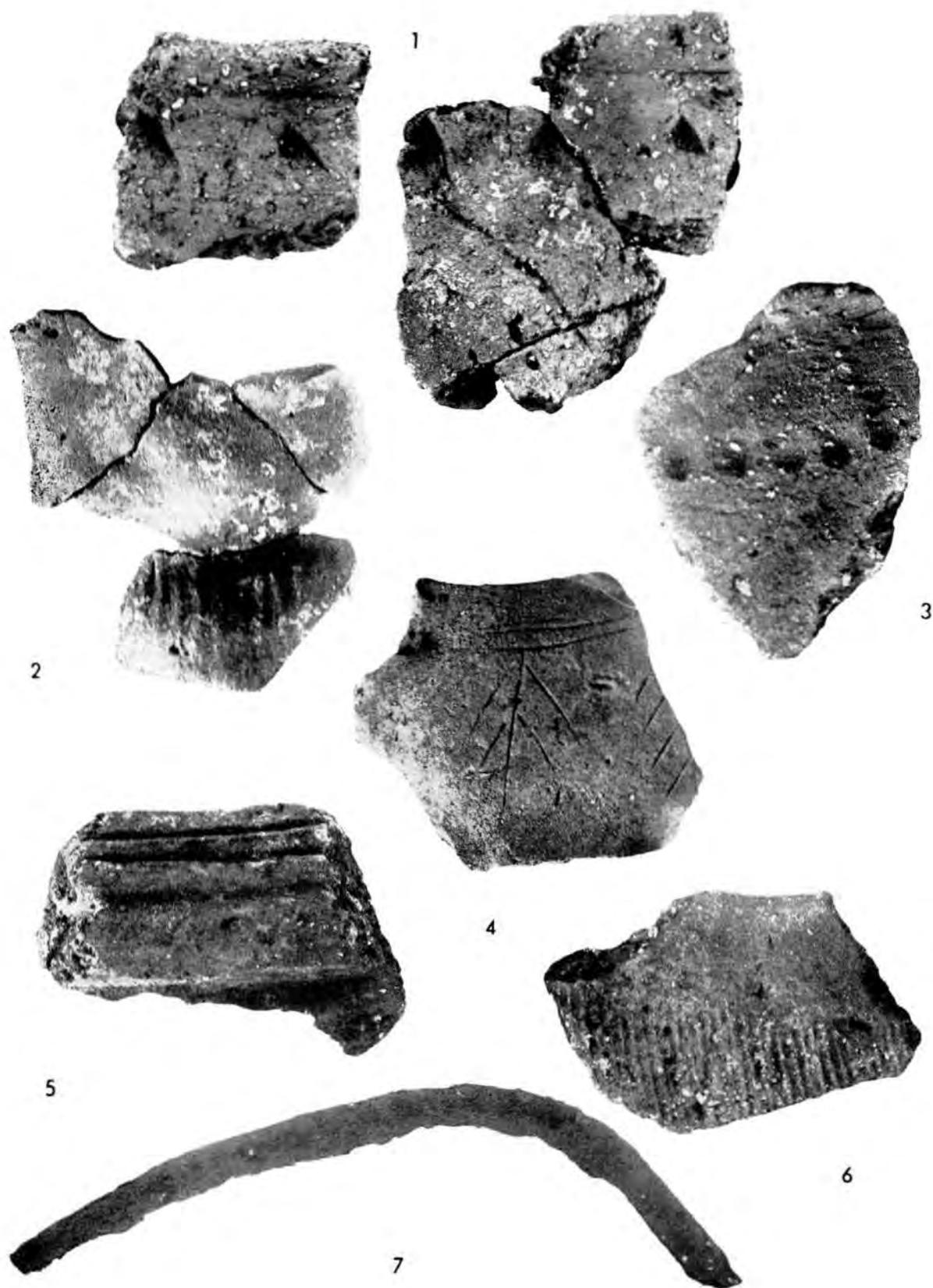
Tab. IX. Trniny nad Veľkým Bystercom. 1–7 – žiarom deformované črepy a zlomky keramiky zo sídliskového objektu I v sonde B/57.

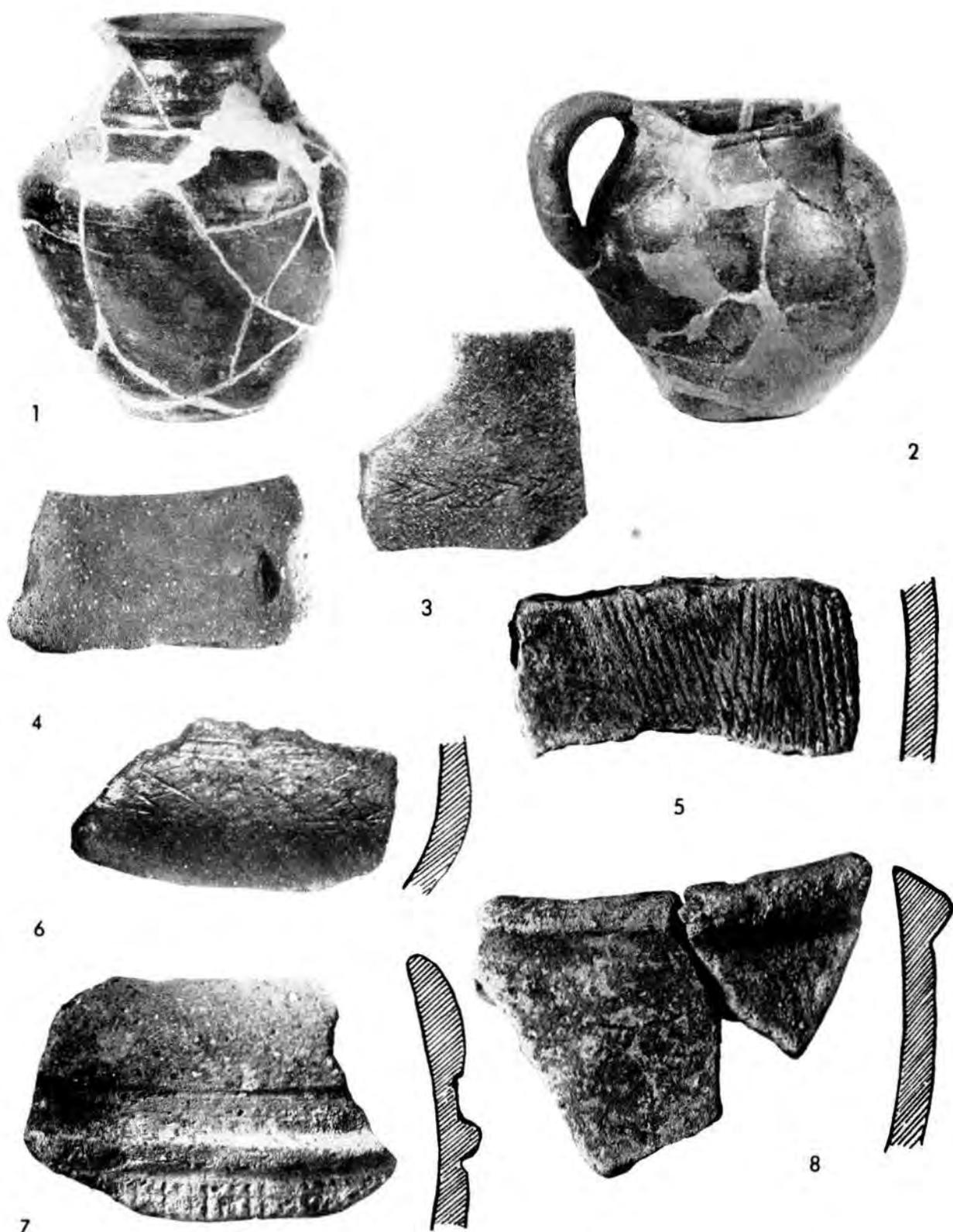
Tab. X. Trniny nad Veľkým Bystercom. 1-7 - nálezy zo sondy B/57 a zber v jej okolí, 8 - črep s hrboľčekom z nálezov M. Kubinyiho.

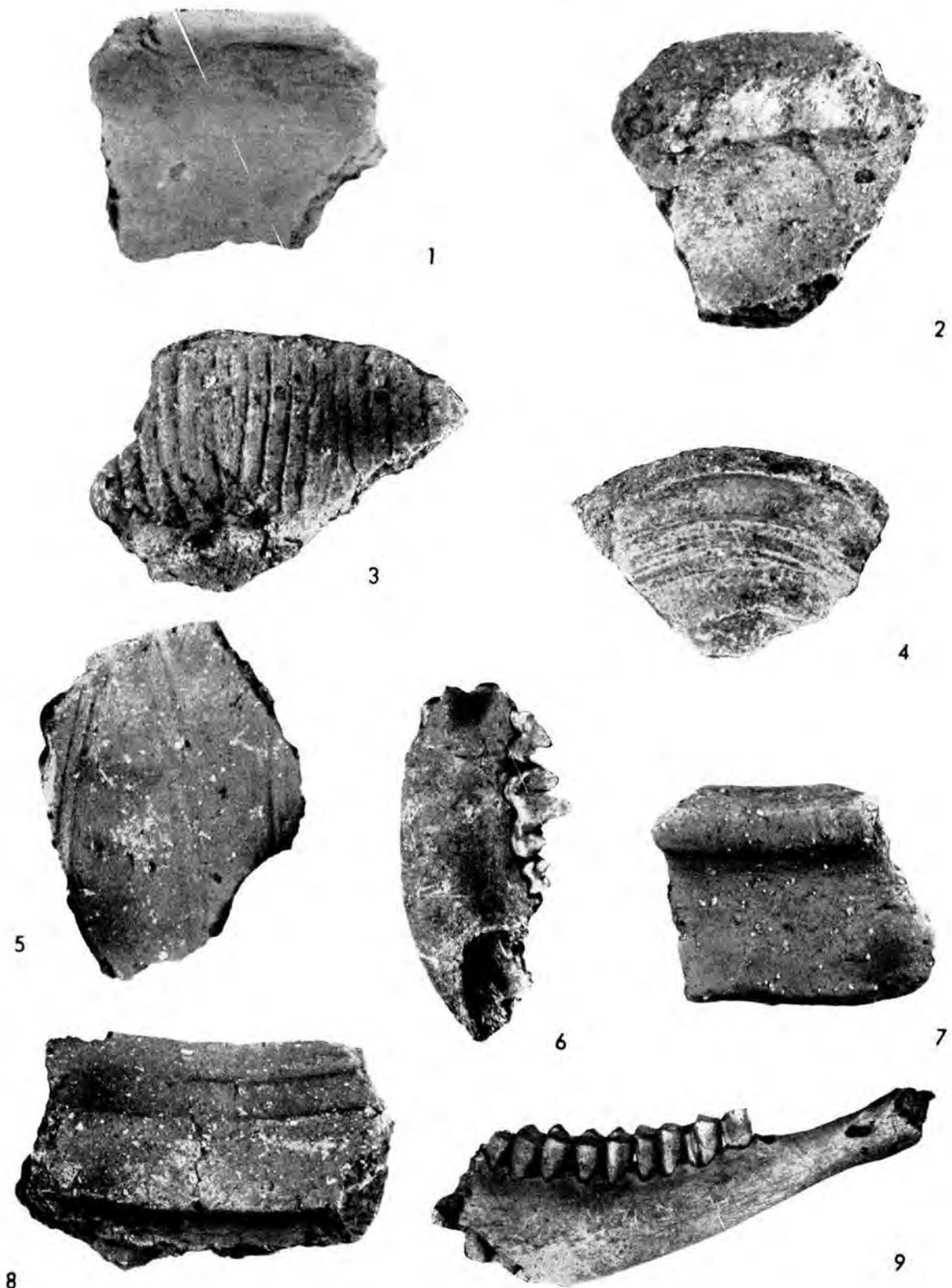
Tab. XI. Trniny nad Velkým Bystercem. 1–8 — sonda B/57, materiál z povrchových vrstiev.

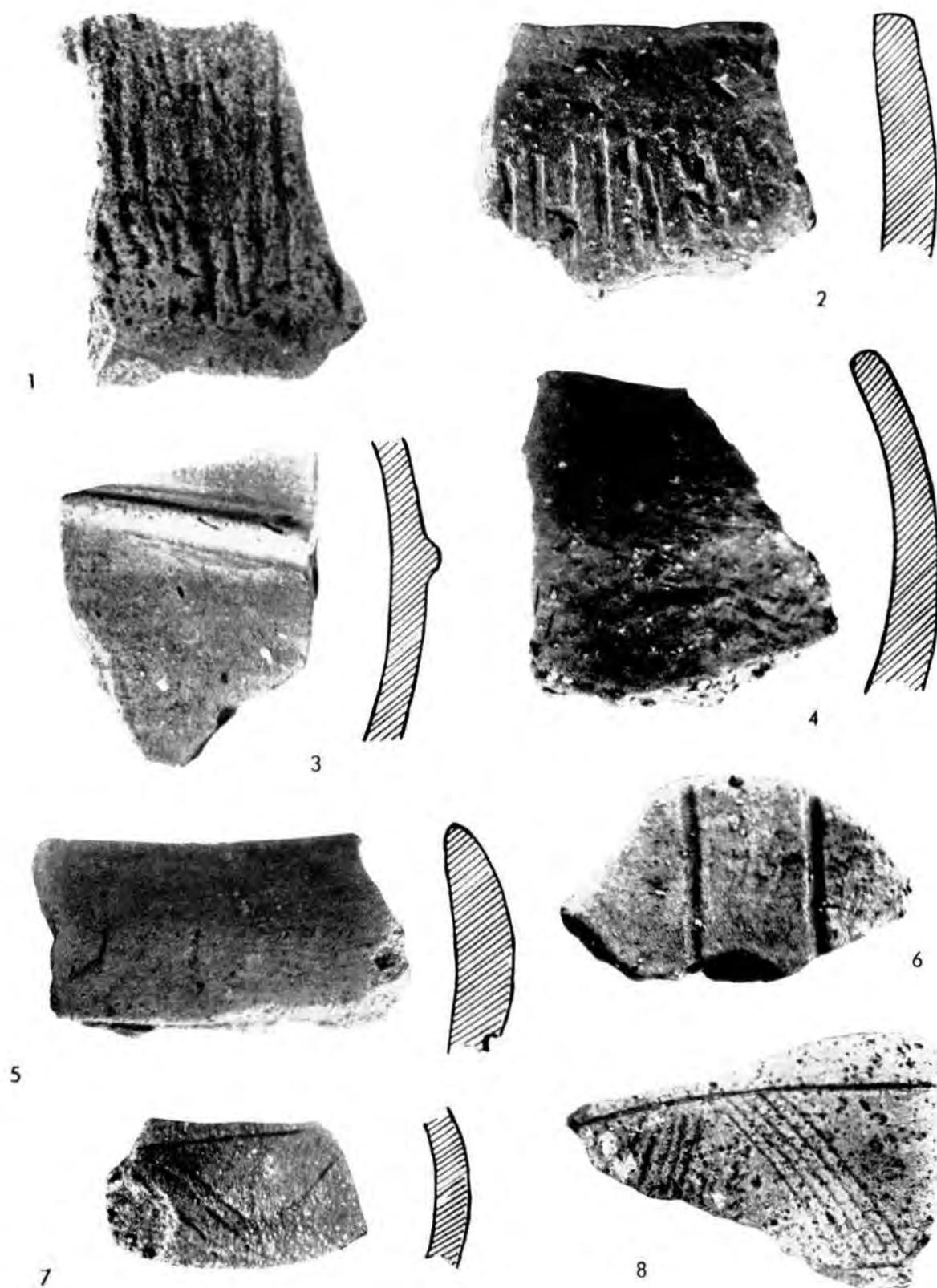
Tab. XII. Trniny nad Velkým Bystercem. 1-6 - črepy zo sondy B/57 a A/58, 7 - železný kosák v blízkosti sídliskového objektu II.

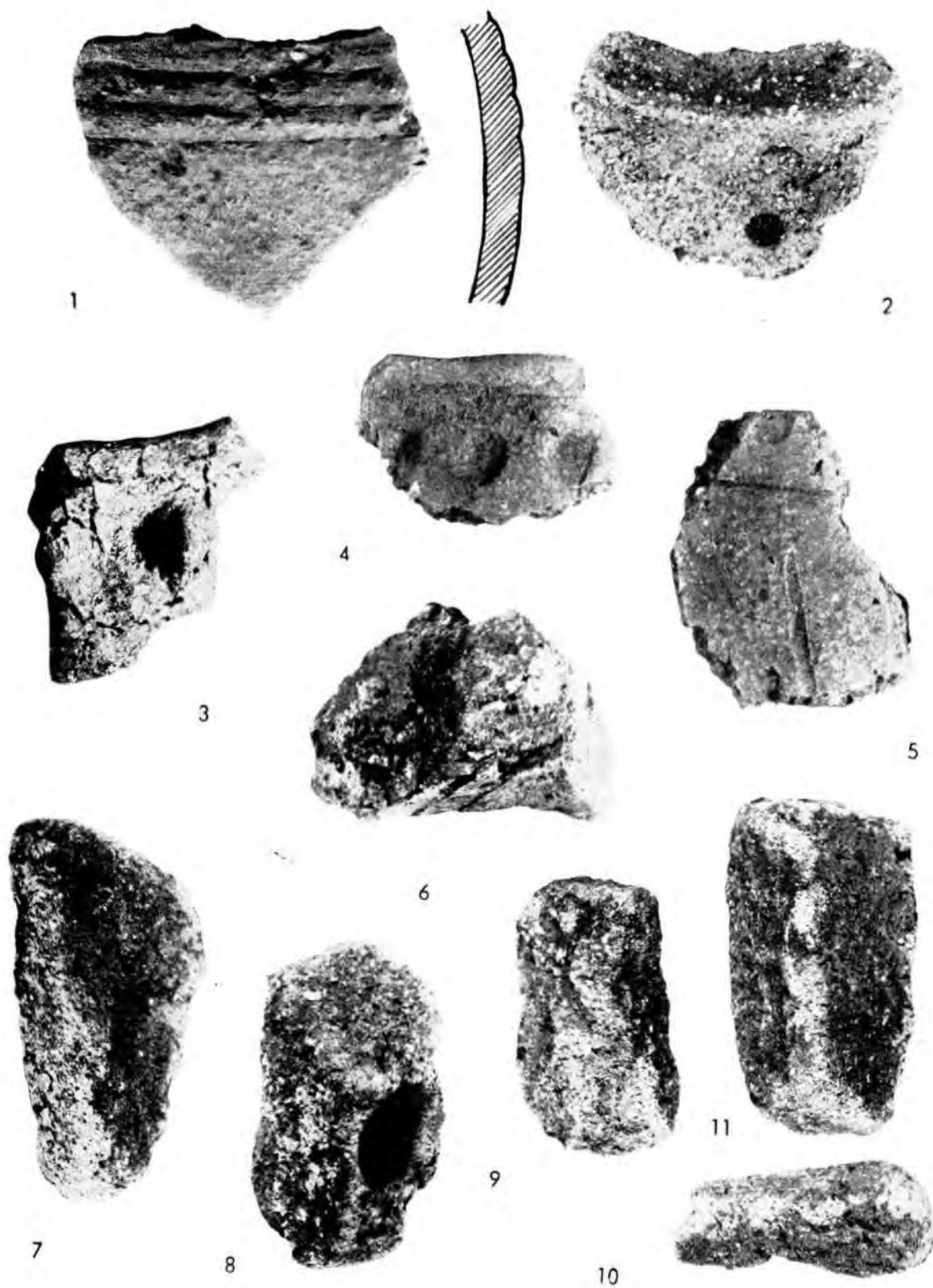
Tab. XIII. Trniny nad Veľkým Bystercom. 1-8 - keramika zo sídliskového objektu II v sonde A/58.

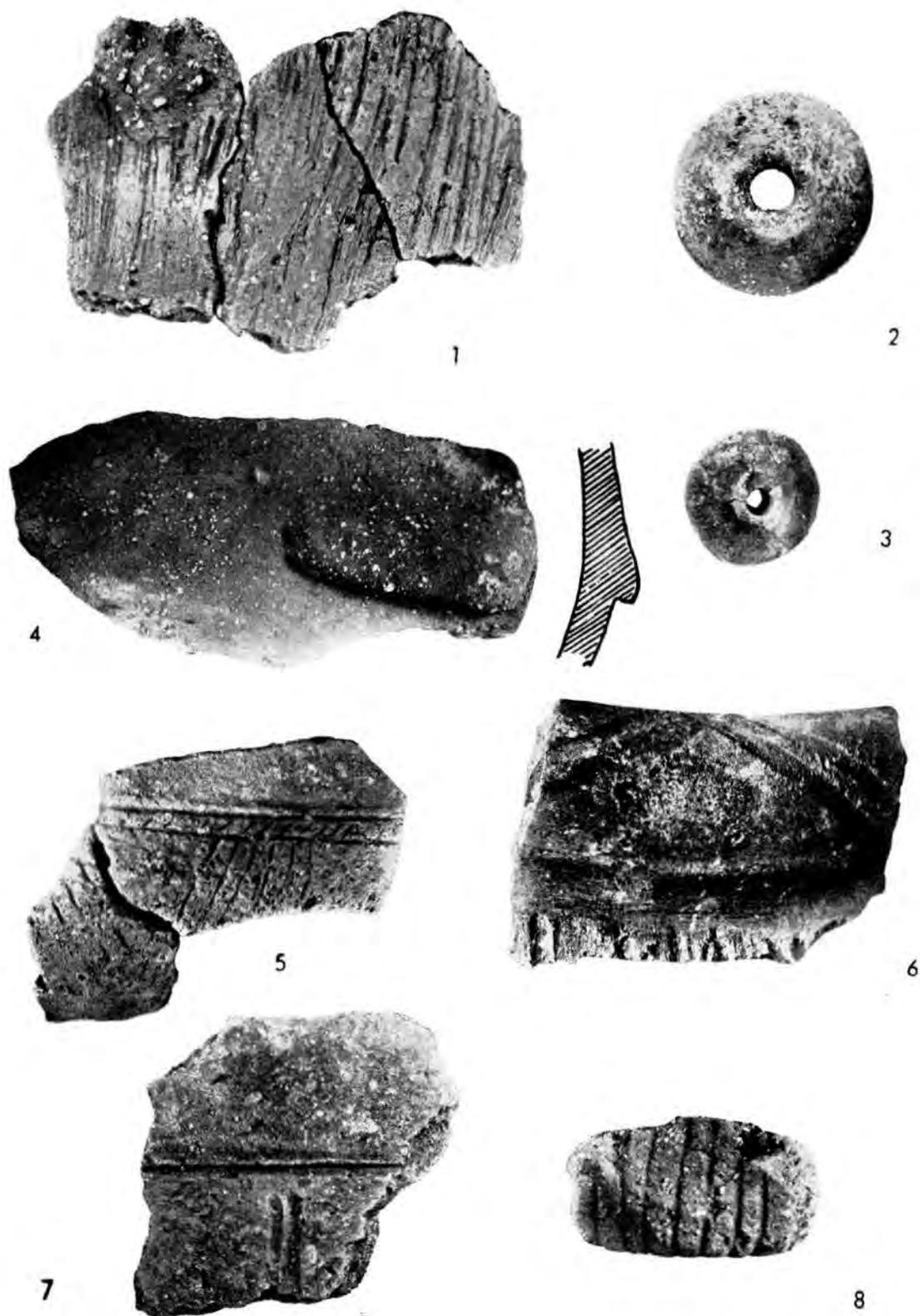
Tab. XIV. Trniny nad Velkým Bystercem. 1-9 — nálezy zo sondy A/58.

Tab. XV. Trniny nad Velkým Bystercem. 1-8 - črepový materiál sondy B/58.

Tab. XVI. Trniny nad Velkým Bystercem. 1–5 – črepy v sondě B/58, 6–11 – odtláčky mazanice z chaty v sondě B/58.

Tab. XVII. Trniny nad Veľkým Bystercom. 1-8 - keramické zlomky a dva prasleny zo sondy C/58.

VÝSKUM R. 1958 NA VRCHU BAKHEGY V STREDE NAD BODROGOM

V. BUDINSKÝ-KRIČKA

Prebádaním mohyly 4 na vrchu Bakhegy v Strede nad Bodrogom Archeologický ústav SAV zaključil svoj výskum na tamojšom nevelkom mohylníku, objavenom J. Neustupným. Prvé dve mohyly otvoril na mieste r. 1937 J. Neustupný,¹ tretia sa preskúmala roku 1957² a štvrtá, ktorej je venovaná podstatná časť tohto príspevku, v júni r. 1958. Ostatné dve mohylky zo šiestich kopcov, zistených J. Neustupným,³ pri posledných výskumoch sa už nenašli, pravdepodobne zanikli.

Počas výskumu na mohylníku roku 1958 sa znovu venovala pozornosť i ďalším náleziskám na vrchu Bakhegy, zisteným už pri prácach predchádzajúceho roku, menovite kultúrnej vrstve nad kameňolomom na západnej strane vrchu a sídlisku, objavenému vo viniciach na juhovýchodnom úpätí vrchu. Z prvej lokality sa získal ďalší *zber črepov* z včasnej doby bronzovej, okrem nich sa našlo i niekoľko *zlomkov keramiky* azda dáckej.⁴ Pri zbere vo viniciach na druhom sídlisku sa prišlo opäť na početné *zlomky hrubej keramiky* dáckeho charakteru, no spolu s nimi i na kanelovanú keramikú, na *zlomky* nádob z včasnej doby bronzovej i na ojedinelé fragmenty halštatskej keramiky (tab. VI: 9).⁵

Mohyla 4 bola v priemere približne 8 m a vysoká ca 55 cm. Jej povrch chránilo niekoľko mladých agátov a vysoký porast trávy (tab. I: 1). Hranica mohyly sa zreteľnejšie črtala len v severnej polovici, južná strana násypu nenápadne spĺvala so svahom terénu. Na obvode násypu sme nebadali priehlbeň, ktorá by bola naznačovala priam miesto, odkiaľ brali hlinu na stavbu mohyly. Plošne sme odkryli najprv severovýchodný a juhovýchodný úsek mohyly (tab. I: 2–4), potom jej juhozápadnú a severozápadnú časť (tab. I: 4), nato nasledovalo prekopanie kontrolných stienok (S–J, Z–V), ktoré sa pretínali v pravom uhle a ukazovali profily výkopu až po podložie terénu (obr. 2 a 3), a naposledy sme vyzdvihli kamene súvisiace s konštrukciou mohyly a rozobrali sme

bloky hliny, zostavšie pod odstránení kameňov (tab. I: 5, 6).

I mohyly 4, podobne ako predchádzajúcu, ktorá bola od nej vzdialená 13,5 m na východ, zbudovali z vrstvy a na vrstve predhistorického sídliska, založeného na miernom južnom svahu vrchu, teda v polohe veľmi priaznivej. Násyp tvorila hneď humusovitá, 35–65 cm hrubá sypká kultúrna vrstva. Spodok tejto vrstvy prebiehal pod okrajom násypu v hĺbke 30–40 cm a pod jeho najvyšším bodom v hĺbke 55–60 cm. Pôvodný povrch terénu na dne násypu nebol znateľný. Druhá vrstva, o odtieň jasnejšia ako vrchná, bola žltavohnedá, intaktná kultúrna vrstva hrúbky 10, najviac 60 cm; spočívala na kamenistom podloží, na vrstve zvetraných vyvrelín, premiešaných hlinou (obr. 2 a 3).

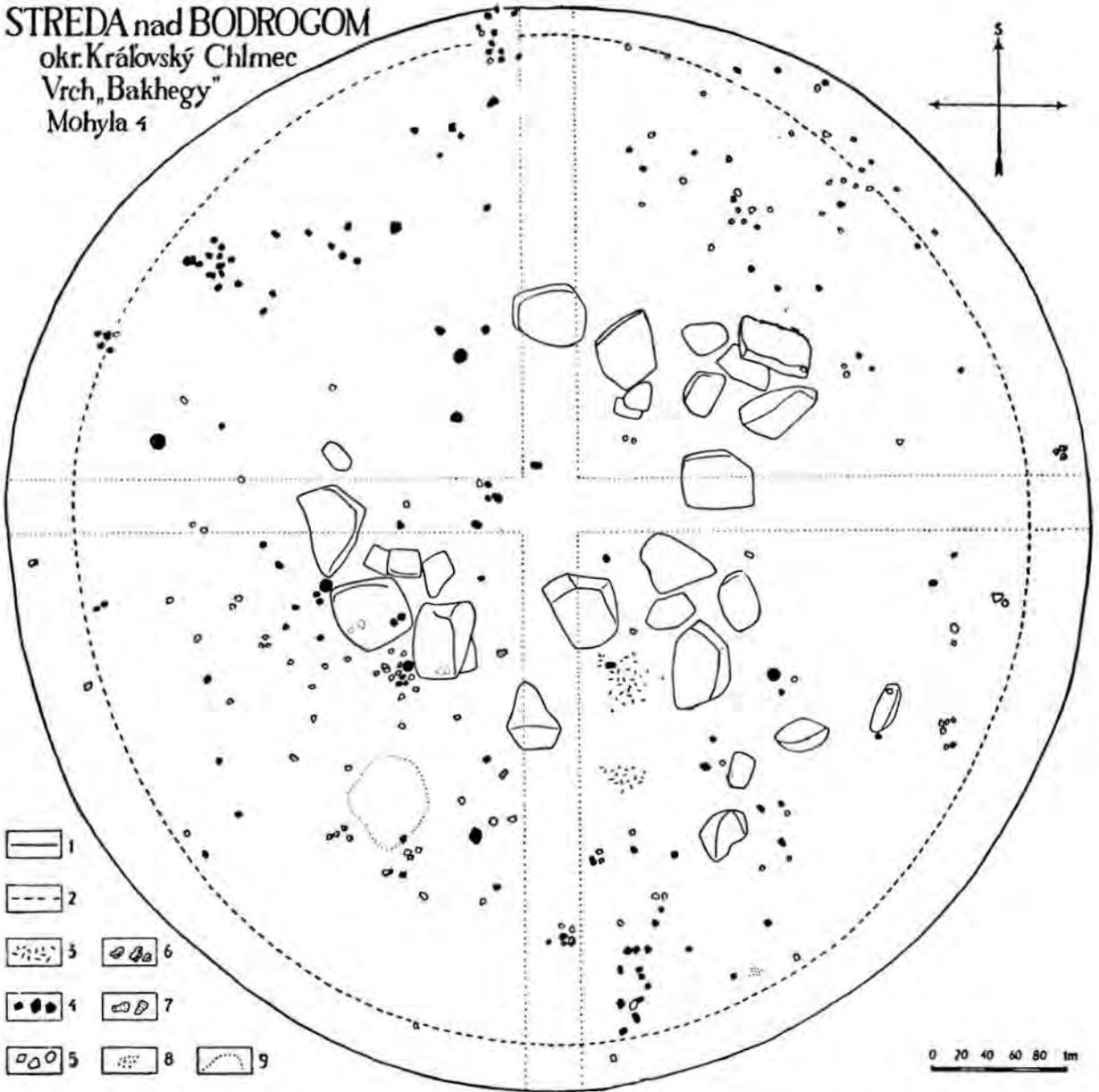
V jadre násypu bola skupina väčších *kameňov* vyvrelého pôvodu, rozložených voľne do nepravidelného štvorca; tvorili akoby ohradu 3 m širokú, otvorenú od severozápadu (obr. 1, tab. I: 5, 6). Nachádzali sa vo vrchnej nasypanej vrstve, spočívali teda na spodnej intaktnej kultúrnej vrstve. Bez nich bol by býval nevelký násyp pravdepodobne už dávno zanikol.

Rítus prebádanej mohyly je *jednoduchý*. Na mieste pohrebu rozostavili kamene donesené z najbližšieho okolia, aby jadro násypu bolo pevné, na dve miesta nasypali nedohorené kosti a na zvyšky spolnoteného tela i na kamene nahrnuli hlinu, vykopanú v bezprostrednej blízkosti miesta. Telo spolnili mimo priestoru mohyly. I v mohyle 4, podobne ako v predchádzajúcej, popol bol v južnej časti násypu. Jedna skupina kostičiek spočívala medzi dvoma kameňmi vyššie opísanej ohrady, druhé hniezdo bolo južnejšie (obr. 1). Pozoruhodné je, že popol neuložili do vnútra kamennej ohrady. Kosti z mohyly sú pozostatkami najskôr jediného dospelého jednotlivca.⁶

Tak vo vrstve vrchnej, teda nasypanej, ako aj v intaktnej kultúrnej vrstve spodnej sa prišlo v mohyle 4 na početné, prevažne atypické *zlomky*

STREDA nad BODROGOM

okr. Kráľovský Chlmec
Vrch „Bakhegy“
Mohyla 4

Obr. 1. Streda nad Bodrogom, okr. Kráľovský Chlmec. Vrch Bakhegy. Pôdorysný náčrt mohyla 4. 1 — hranica výkopu; 2 — približný okraj násypu; 3 — kalcinované kosti; 4 — zlomky dáckej keramiky; 5 — zlomky nádob z včasnej doby bronzovej a atypické črepy; 6 — kusy tehloviny; 7 — zvieracie kosti; 8 — hniezda uhlíkov; 9 — stopy ohňa(?).
Abb. 1. Streda nad Bodrogom, Bez. Kráľovský Chlmec. Berg Bakhegy. Grundriss-Skizze des Hügels 4. 1 — Grenze der Ausgrabung; 2 — beiläufiger Rand der Aufschüttung; 3 — kalzinierte Knochen; 4 — Fragmente dakischer Keramik; 5 — Gefäßbruchstücke der frühen Bronzezeit und atypische Scherben; 6 — Lehmbrandbrocken; 7 — Tierknochen; 8 — Holzkohlennester; 9 — Brandspuren(?).

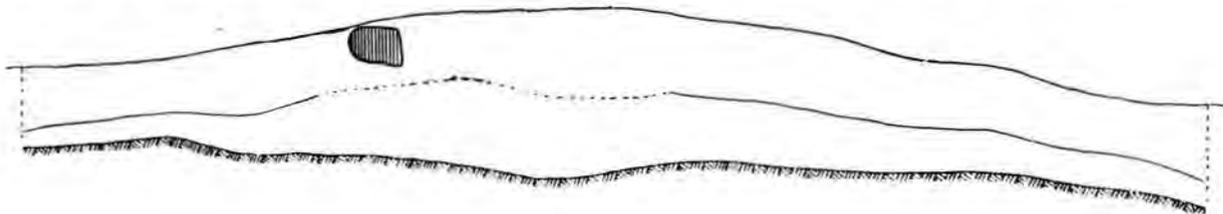
sidliskovej keramiky (obr. 1). Svedčia o intenzívnom osídlení miesta v podstate vo dvoch obdobiach: vo včasnej dobe bronzovej a v dobe keltsko-dáckej. V obidvoch vrstvách sa nachádzali zlomky nádob jednej i druhej kultúry. S výhradou sa pripúšťajú i stopy halštatského osídlenia.

Zlomky nádob prvej skupiny, svedčiace o sídlisku z včasnej doby bronzovej, sú prevažne z pas-

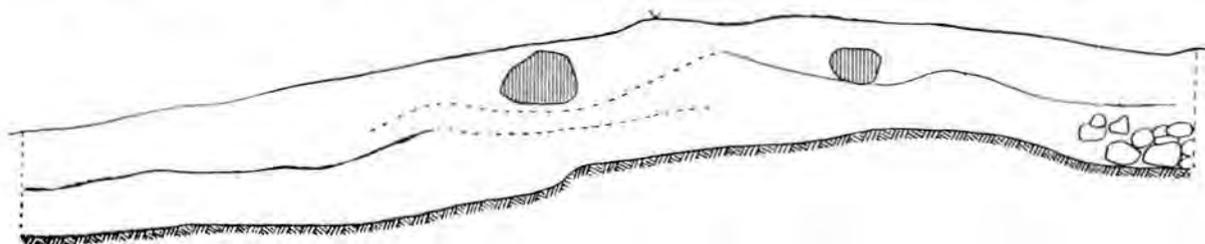
tóznej hlíny a majú jemný povlak najčastejšie hnedej, hnedosivej alebo okrovej farby (tab. II). V ich výbere z mohyla 4 dominujú črepy z nádob s okrajom slabo zdureným a zdobeným zvislými zárezmi alebo jamkami (tab. II: 1, 2, 5, 9, 10). Zo zlomkov nádob iného typu pozoruhodný je najmä okrajový črep s vypuklinou na okraji (tab. II: 13), zlomok plošej tmavosivej misky, ktorá

mala najskôr nôžku a črep inej miskovitej nádoby s rytou výzdobou (tab. II: 6). S touto keramikou súvisia najskôr i sporadické nálezy obsidiánových odštepov (tab. II: 4, 8), ale drobné obsidiánové hrudky, na ktoré sa často prichádzalo pri výkope mohyly, sú zrejme prirodzeného pôvodu. K staršej

Podľa nich črtá sa tu nová skupina sídlisk z včasnej doby bronzovej; sú to nálezy príbuzné azda keramike nagyrévskej kultúry.¹⁰ Z pamiatok susednej Zakarpatskej oblasti USSR k nim sa radí keramika zo sídliska, sledovaného F. Potušniakom v Ďakove, okres Sevluš).¹¹

Obr. 2. Streda nad Bodrogom, okr. Kráľovský Chlmec. Vrch Bakhegy. Prierez mohyly 4 v smere J-S.
Abb. 2. Streda nad Bodrogom, Bez. Kráľovský Chlmec. Berg Bakhegy. Querschnitt des Hügels 4 in S-N Richtung.

Obr. 3. Streda nad Bodrogom, okr. Kráľovský Chlmec. Vrch Bakhegy. Prierez mohyly 4 v smere Z-V.
Abb. 3. Streda nad Bodrogom, Bez. Kráľovský Chlmec. Berg Bakhegy. Querschnitt des Hügels 4 in W-O Richtung.

skupine pamiatok možno patrí i kuželovité hlinený závesok s vodorovným otvorom (tab. II: 3) a aspoň časť zlomkov mazanice (obr. 1). Jej viaceré kusy sú na jednej strane rovné, hladké a do siva prepálené; sú azda skôr troskami ohníšťa ako zlomkami zo stien príbytkov.

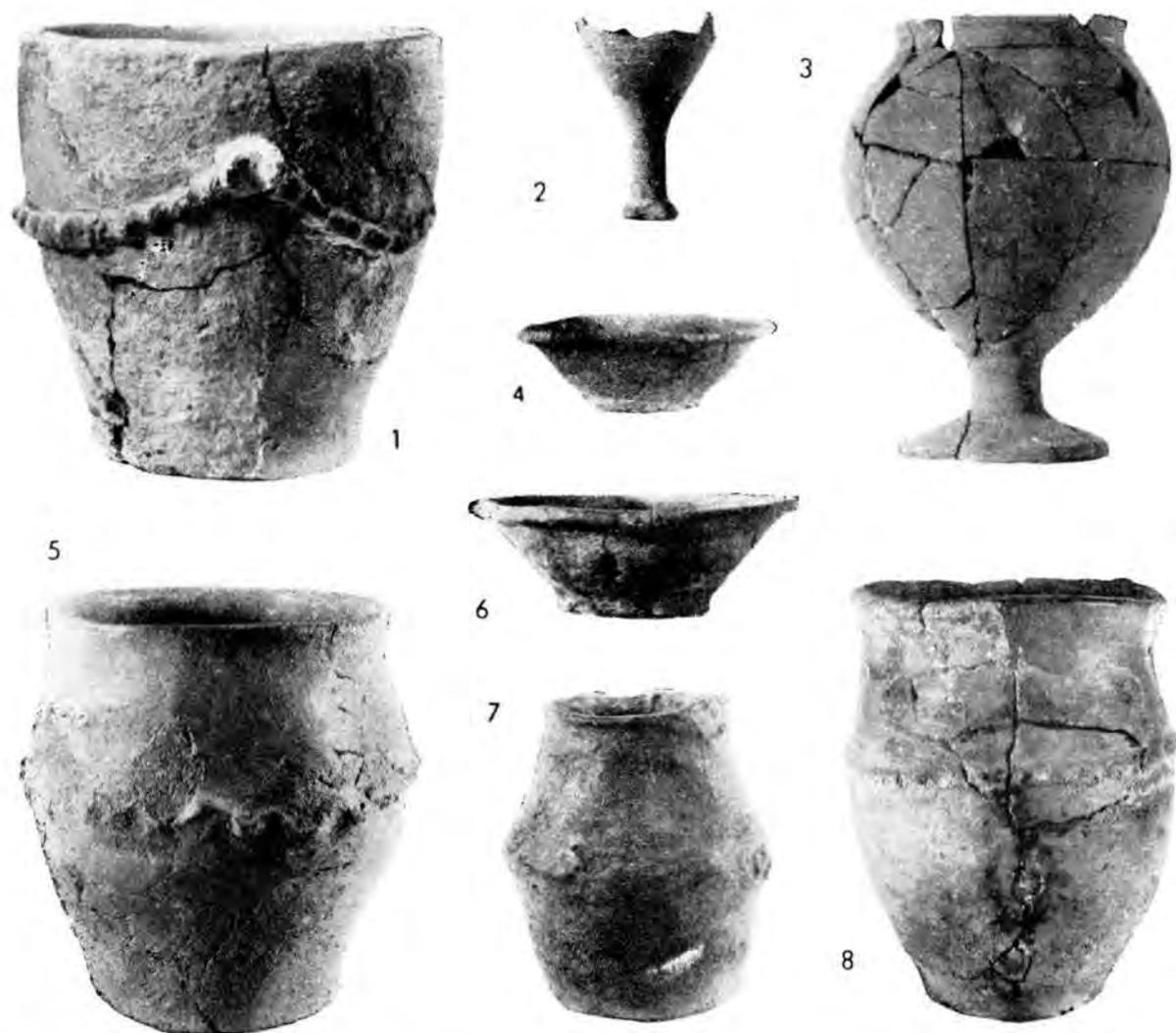
Opísaná keramika z včasnej doby bronzovej z južného svahu vrchu Bakhegy, z mohyly 4, i z predchádzajúcej, sa typologicky, technologicky i čo do materiálu celkom zhoduje s nálezmi z neďalekého sídliska, sledovaného vo viniciach na juhovýchodnom úpätí tohto istého vrchu (tab. VI: 5, 8, 10). Pri hľadaní analógie ku keramike z uvedených sídlisk najviac prídu do úvahy sídliskové nálezy, nadobudnuté pri juhozemplínskych prieskumoch minulých rokov, najmä v Zatíne (okr. Kráľovský Chlmec)⁷ a vo Vyšnom Nemeckom (okr. Sobrance).⁸ Do okruhu nálezov keramiky podobného rázu patria najskôr i nádoby zo Stretavky (okr. Veľké Kapušany), ktoré roku 1958 získalo Zemplínske múzeum v Michalovciach⁹ a pravdepodobne i zlomky keramiky, nájdené v kultúrnej vrstve vo Svätušii (okr. Kráľovský Chlmec).^{9a} Všetky uvedené nálezy sú prvé svojho druhu v karpatskom predhorí východného Slovenska.

Pre zaradenie mladšej skupiny nálezov z mohyly 4 a z vrstvy spod jej násypu dôležité sú predovšetkým dve kuželovité šálky s masívnym uchom (tab. V: 13, 15)¹² a početné zlomky hrubej výroby, prevažne červenkavej, červeno-hnedej farby, zdobených plastickým obojkom, deleným jamkami alebo vlnovite (tab. IV: 2, 5, 8, 10, tab. V: 4, 5, 8-12, 14),¹³ teda nálezy keramiky dáckeho rázu, ako ju poznáme z maďarskej nížiny¹⁴ alebo z rumunskej oblasti dákogetskej kultúry (Poiana).¹⁵ K tejto hrubej dáckej keramike patria z mohyly 4 bezpochyby i zlomky s gombíkmi s jamkou uprostred (tab. V: 2, 6), črepy s nepravidelnou nálepkou, delenou jamkami (tab. V: 3), ako aj zlomky s hrboľčkmi (tab. III: 9, tab. IV: 14). Z ďalších zlomkov ku keramike dáckej sa hlásia črepy z nádob s nižším valcovitým hrdlom, ktorého okraj býval často vodorovne skrojený a zvýraznený niekedy žliabkom (tab. III: 3, tab. IV: 1, 4, 7, 9, 11, tab. V: 7). Zriedkavejšie sú v tomto materiáli zlomky prostých sudovitých nádob (tab. IV: 3). Medzi keramickými zlomkami druhej skupiny pozornosť si zasluhujú i fragmenty červenohnedej zásobnice hladkého, pôvodne lešteného povrchu (tab. III: 1, 5, 6);

zachovalo sa na nich plastické rebro so zahnutými koncami, teda najskôr nejaký znak symbolického významu. S dáckou keramikou z mohyly 4 súvisí zrejme i zlomok ťažkej nôžky nádoby (tab. III: 7), ako aj časť tenkostennej pologuľovitej pokrývky (tab. III: 12); tieto fragmenty pripomínajú akoby kalichovité vázy marnského typu z Dolného Jatova v Trnenci nad Váhom¹⁶ alebo z Brna-Maloměřic.¹⁷ K spomenutému zlomku masívnej nôžky z mohyly 4 sa nájdu snáď ešte bližšie analógie medzi nálezmi jemnej keramiky keltského rázu z oblasti dáko-getskej kultúry.¹⁸

Hrubej dáckej keramiky z mohyly 4 celkom po-

dobné sú nálezy získané z neďalekého sídliska vo viničiach na juhovýchodnom úpätí vrchu Bakhegy (zlomky nádob s plastickým obojkom, črep s vykrojeným držadlom,¹⁹ zlomok kuželovitej šálky, zlomok primitívnej misky a ďalšie; tab. VI: 11–16). Ale na obdobnú dácku keramiky sa prišlo i na terase pod západným svahom vrchu, a to pri výskume B. Pollu.²⁰ Jej ďalšie dôležité náleziská sa ukazujú v Zemplíne, odkiaľ sa získali nielen zlomky sídliskovej keramiky dáckeho charakteru, ale i popolnice s plastickým obojkom (obr. 4: 1, 5, 8).²¹ Na zlomky podobnej keramiky sa prišlo najnovšie i v kultúrnej vrstve v Stretavke

Obr. 4. Zemplín, okr. Kráľovský Chlmec. Laténsko-dácka keramiky. 1 – poloha zv. Táboralja; 2–6, 8 – návršie zv. Szélmalomdomb, žiarová mohyla 3; 7 – poloha zv. Kertalja. 1 – v 151 mm; 2 – v 91 mm; 3 – v 202 mm; 4 – v 43, n. š. 130 mm; 5 (popolnica z hrobu 1) – v 166 mm; 6 – v 50, n. š. 152 mm; 7 – v 116 mm; 8 (popolnica z hrobu 4) – v 198 mm. Foto č. 1 J. Krátky; č. 2, 3, 6 V. Budinský-Krička; č. 4, 5, 7, 8 V. Dašek.

Abb. 4. Zemplín, Bez. Kráľovský Chlmec. Latènezeitlich-dakische Keramik. 1 – Flur Táboralja; 2–6, 8 – Anhöhe Szélmalomdomb, Brandhügel 3; 7 – Flur Kertalja. 1 – H. 151 mm; 2 – H. 91 mm; 3 – H. 202 mm; 4 – H. 43, gr. Br. 130 mm; 5 (Urne aus Grab 1) – H. 166 mm; 6 – H. 50, gr. Br. 152 mm; 7 – H. 116 mm; 8 (Urne aus Grab 4) – H. 198 mm. Photo Nr. 1 J. Krátky; Nr. 2, 3, 6 V. Budinský-Krička; Nr. 4, 5, 7, 8 V. Dašek.

Obr. 5. Prešov-mýto. Sídliisko. Keramika z neskorej doby laténskej. Základné číslo nálezov: 45/55, Inv. čísla nálezov: 1 — D 777; 2 — D 782; 3 — D 786; 4 — D 783; 5 — D 700; 6 — D 787; 7 — D 725; 8 — D 800. Foto F. Karšai, Krajské múzeum v Prešove.

Abb. 5. Prešov-mýto. Siedlung. Keramik aus der späten Latènezeit. Fundnummer: 45/55. Inv. Nr. der Funde: 1 — D 777; 2 — D 782; 3 — D 786; 4 — D 783; 5 — D 700; 6 — D 787; 7 — D 725; 8 — D 800. Photo F. Karšai, Krajské múzeum Prešov.

(okr. Velké Kapušany).²² Do okruhu východoslovenských nálezov hrubej dáckej keramiky možno zaradiť najskôr i črepový materiál z kultúrnej jamy, odkrytej v Malých Trakanoch (okr. Kráľovský Chlmec).^{22a} Nové nálezy zo Stredy nad Bodrogom upozorňujú súčasne i na dácky charakter sídliskových nálezov z kotliny Torysy, a to z Prešova-mýta (obr. 5).²³

Je teda opäť pozoruhodným prínosom našich novších výskumov, že na východnom Slovensku zaznamenávame i prvé nálezy sídlisk a žiarových hrobov s keramikou dáckeho rázu. Spomenuté

popolnicové hroby sú azda vôbec prvými nálezmi svojho druhu v karpatskej oblasti.²⁴ Ďalšie stopy tejto skupiny pamiatok vedú nás bezpečne karpatským predhorím do susednej Zakarpatskej oblasti USSR (Užhorod-tehelňa²⁵ a vrchy zvané Lovačka a Gališ v Mukačeve).²⁶ Dôležitosť nových východoslovenských nálezov spočíva i v tom, že nabádajú k sústavnejšiemu štúdiu ohlasov vplyvu tzv. dáckej keramiky i v susednej oblasti sídlisk púchovského typu na strednom Slovensku. Upozorňujú totiž, že niektoré prvky východoslovenskej dáckej keramiky, s ktorou sme sa práve oboznámili,

sú dobre sledovateľné i na keramike púchovskej. K pamiatkam dáckeho rázu na púchovských sídliskách patria — súdiac podľa východoslovenských analógií — nielen kuželovité šálky²⁷ (sledované už dávnejšie na strednom Slovensku), ale napr. i zlomky nádob s gombíkovou výzdobou,²⁸ črepy s držadlom uprostred vykrojeným,²⁹ keramika zdobená jamkami³⁰ a napokon i zlomky s plastickým pásom deleným jamkami.³¹ Plastickému rebbru s ohnutými koncami na zlomkoch zásobnice z mohyly 4 (tab. III: 1, 5, 6) odpovedajú na keramike z púchovských sídlisk azda plastické mesiačky³² a zvislé rebrá.³³

Sídliská s hrubou dáckou keramikou na vrchu Bakhegy možno podľa doterajších výsledkov výskumu na žiarových mohylách z keltsko-dáckeho obdobia v Zemplíne (mohyla č. 1 a 3) časove položiť približne do prelomu letopočtu.

S už opísanou analyzovanou keramikou z včasnej doby bronzovej alebo z doby keltsko-dáckej z mohyly 4 súviseli pravdepodobne i ojedinelé nálezy zvieracích kostí (obr. 1). To sa vzťahuje i na nález hniezda uhlíkov (obr. 1).

Datovanie a zaradenie samotnej mohyly 4 je otvorenou otázkou. Sú dve možnosti. Podľa nálezov hradištnej keramiky v mohyle 1 a 2, ale najmä v mohyle 3, mohla by sa i mohyla 4 (nachádzala sa blízko predchádzajúcej) označiť ako slovanská. Pretože sa v nej neprišlo vôbec na hradištnú keramiku, šlo by o slovanskú žiarovú mohylu bez príloh. Teda násyp zbudovali v dobe hradištnej nad zvyškami spopolneného tela na kultúrnej vrstve a z kultúrnej vrstvy staršieho osídlenia. Ak pripustíme, že aspoň niektoré z odkrytých skupín keramických zlomkov z prelomu letopočtu sa dostali do stavby násypu nie náhodou, ale ako milodar v spojitosti s pochovávaním nedohorených kostí, mohli by sme mohylu položiť do dáckeho obdobia. Toto datovanie má značnú oporu v nálezoch zo spomenutých už žiarových mohýl, odkrývaných Archeologickým ústavom SAV v Zemplíne.³⁴

Posledné výkopy a prieskumy na vrchu Bakhegy priniesli v podstate tieto poznatky:

Vrch Bakhegy bol v praveku a na počiatku doby dejinnej — zrejme pre svoju výhodnú zemepisnú a dôležitú stratigrafickú polohu na okraji potiskej nížiny — obzvlášť vyhľadávaný.

Prvá fáza osídlenia na vrchu patrila ľudu kanelovanej keramiky.

Na troch miestach vrchu, najmä však na mieste mohýl, sa zistili pamiatky osídlenia z včasnej doby bronzovej. Tieto sídliská, svojou keramikou azda blízko nagyrévskej skupine, patria k prvým nálezom svojho druhu v karpatskom predhorí.

Fragment halštatskej keramiky zo sídliska vo viniciach na juhovýchodnej strane vrchu (tab. VI: 9) typologicky nadväzuje na nálezy zo Somotora a Vojnatiny.

Po sídliskách z včasnej doby bronzovej i sídliská s hrubou dáckou keramikou na vrchu Baghegy sú prvými nálezmi svojho druhu na východnom Slovensku. Do osobitného svetla stavajú nielen otázku osídlenia karpatského predhoria na prelome letopočtu, ale i problematiku sídlisk púchovského typu na strednom a východnom Slovensku.

Výsledky výskumu na mohyle 3 overujú nezvestné nálezy hradištnej keramiky z prvých dvoch mohýl prekopaných J. Neustupným a naznačujú, že niektoré zo žiarových mohýl na vrchu Bakhegy boli bezpochyby slovanské.

Žiarovú mohylu 4 navrhli v dobe keltsko-dáckej alebo hradištnej.

Na záver hodno napokon pripomenúť, že nad mohylníkom na temene vrchu odkrýval J. Neustupný r. 1937 dôležité staromaďarské pohrebisko a že na terase pod západným svahom vrchu okrem rozsiahleho pohrebiska typu Füzesabony objavili i sídliskové vrstvy a objekty z niekoľkých fáz praveku a včasnej doby dejinnej. Na mieste naposledy spomenutom bádali B. Polla a Z. Čilinská. Prišlo sa na ňom, ako sme už na inom mieste podotkli, i na dácku keramiku.

Poznámky a literatúra

¹ Eisner J., *Slovensko v dobe kultúry hradištnej*, Slovenské dejiny I, 1947, 151; Neustupný J., *Slovanské mohyly u Stredy nad Bodrogom*, SIA VI-1, 1958, 206-208; Budinský-Krická V., *Slovanské mohyly na východnom Slovensku*, SIA VI-1, 1958, 174.

² Budinský-Krická V., *Výskum na slovanskom mohylníku v Strede nad Bodrogom r. 1957*, AR XI, 1959, 528-531.

³ Neustupný J., tamže, 206.

⁴ Archív AÚ SAV. Čís. príř. kat. 147a, b/1958.

⁵ Tamže. Čís. príř. kat. 147c/1958.

⁶ Za rozbor antropologických pozostatkov z mohyly 4 ďakujem H. Palečkovéj. Jej zpráva (čís. 3436/58) je v archíve AÚ SAV. Inv. čísl. nálezu kostí: ž 410 (Archeologický ústav ČSAV v Prahe).

⁷ Nálezy z povrchového zberu zo sídliska v Zatine sú ulo-

žené vo Výskumnom pracovnom stredisku AÚ SAV v Košiciach. Čís. prír. kat. 143/58.

⁸ Nálezy z povrchového výskumu K. Andela vo Výšnom Nemeckom sú uložené tamže. Čís. prír. kat. 51/53.

⁹ Na nálezy sa prišlo na vyvýšenine zvanej Bušacina. Id: možno o nálezy z hrobového celku. Archiv AÚ SAV.

^{9a} Soudský B. a Břeň J., *Archeologický průzkum trati družby Košice—Čierna nad Tisou v r. 1951*, AR VI, 1954, 484, obr. 206: 6, 7.

¹⁰ Podľa posudku A. Točíka.

¹¹ Nálezy doteraz nie sú publikované.

¹² Párducz M., *A szarmatakor emlékei Magyarországon I*, Archaeologia Hungarica XXV, Budapest 1941 -- Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns I, t. VIII: 4, 19, t. IX: 3, 7, t. X: 12, 14.

¹³ Tamže, t. VIII: 6, 9, 18, 22, t. IX: 1, t. XIV: 13, t. XVI: 41, t. XX: 8, 9, t. XXX: 10, 12.

¹⁴ Tamže, 27—30.

¹⁵ Nestor J., *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, 22. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 1932, 164—167, tab. 21: 4—6.

¹⁶ Benadik B., — Vlček E., — Ambros C., *Keltské pohrebiska na juhozápadnom Slovensku*, Archaeologica Slovaca, Fontes I, tab. III.

¹⁷ Filip J., *Pravěké Československo*, Praha 1948, tab. 37: 9, 11.

¹⁸ Nestor J., tamže, 167, tab. 19: 6. Porov. tiež Vuilpe R., *La civilisation dace et ses problèmes a la lumière des dernières fouilles de Poiana, en Basse Moldavie*, Dacia I, 1957, obr. 8: 3. Do okruhu príslušných rumunských nálezov jemnej keramiky, patrí nepochybne i kalichovitá váza zo žiarovej mohyly 3 v Zemplíne (okr. Kráľovský Chlmec; obr. 4: 3), ktorá bola pravdepodobne pokrytá hnedou profilovanou mištičkou hrubej výroby (obr. 4: 4). Podobná mištička sa našla i v násype tej istej mohyly (obr. 4: 6). K jemnej dáckej keramike patrí zo spomenutej mohyly napr. i torzo príchlopu alebo nádoby s vysokou nôžkou (obr. 4: 2).

¹⁹ Na črep s vykrojeným držadlom sa prišlo i v keltsko-dáckej žiarovej mohyle 1 v Zemplíne, okr. Kráľovský Chlmec. Vykrojené sú držadlá, spájajúce oblúky plastickej girlandy na nádobe zo Zemplína z polohy zv. Táboralja. Porov. poznámku 21.

²⁰ Pri odkryve pohrebiska typu Füzesabony.

²¹ Sivohnedú nádobu (údajne popolnicu) s plastickou girlandou, delenou jamkami a držadlami (obr. 4: 1), zachránil v tamojšom hone Táboralja K. Andel; uložená je vo Výskumnom pracovnom stredisku AÚ SAV v Košiciach. Spolu s ňou sa našla údajne slabo lomená, skoro guľovitá sivá nádoba; t. č. uložená je v Zemplínskom múzeu v Michalovciach. Dve popolnice s plastickým obojkom, deleným jamkami, boli v násype mohyly 3 na tamojšom návrší zvanom Szélmalomdomb (obr. 4: 5, 8); prišlo sa na ne pri výskume AÚ SAV r. 1958. Na ojedinelé črepy hrubej dáckej keramiky sa prišlo i v žiarovej mohyle 1. Z úpätia spomenutého návršia (z miesta zvaného Kertalja) pochádza torzo

dvojkónického krčiazka, patriaceho najskôr tiež ku keramike dáckeho rázu (obr. 4: 7); zachránil ho K. Andel. Bližšie nálezové okolnosti nie sú známe. Nestor J., tamže, tab. 21: 3. K. Andel z katastra Zemplína získal i hrubú sídliskovú keramiku dáckeho charakteru, zdobenú plastickým pásom; uložená je vo Výskumnom pracovnom stredisku AÚ SAV v Košiciach.

²² Výskumné pracovné stredisko AÚ SAV v Košiciach.

^{22a} Soudský B., a Břeň J., tamže, 463, 464, obr. 207.

²³ Výskum na tamojšom sídlisku podnikol roku 1955 AÚ SAV (V. Budínský-Krička). Na sídlisku sa vyskytli i ojedinelé zlomky neskorolaténskej keramiky (obr. 5: 2, 5) a napr. i dva zlomky Terry sigillaty včasnej rheinzaberskej výroby (podľa rozboru F. Křížka). Archiv AÚ SAV.

²⁴ Nálezy dáckej keramiky na juhozápadnom Slovensku starostlivo sleduje a spracúva A. Točík.

²⁵ V štátnom Vlastivednom múzeu v Užhorode je odtiaľ spodok hrnca s plastickým pásom, deleným jamkami, prebiehajúcim vlnovite pod vydutím nádoby. Nález je vedený ako halštatský. Čís. A—370.

²⁶ V štátnom Vlastivednom múzeu v Užhorode vystavené sú z uvedenej lokality spolu s neskorolaténskou grafitovou keramikou tieto nálezy dáckej keramiky: nevelký sudovitý hrniec s rovným plastickým obojkom; podobný, o niečo vypuklejší hrniec s plastickou girlandou, delenou jamkami a niekoľkými vypuklinami; prostý nevelký sudovitý hrniec so štyrmi držadlami pod ústím; kužeľovitá šálka s odlomeným uchom, zdobená striedavo hrbolčekmi a jamkami pod ústím.

²⁷ Porov. Budaváry V., *Prehľad prírastkov prehistorického oddelenia Slovenského národného múzea v Turčianskom Sv. Martine, nadobudnutých r. 1921—1930*, Časopis MSS XXVII—XXVIII, 1936—1937, obr. VII: 3, 15. Na zlomky podobných šálok sa prišlo i pri výskume AÚ SAV na sídlisku púchovského typu v Sučanoch, okr. Martin (L. Hrubec).

²⁸ Porov. Budaváry V., tamže, obr. VIII: 10. Torzo zásobnice s výzdobou nalepených gombíkov je zo Sučian. Porov. predchádzajúcu poznámku.

²⁹ Porov. Budaváry V., tamže, obr. VIII: 4; Párducz M., tamže, tab. IX: 2, 4, 5.

³⁰ Budaváry V., tamže, obr. VIII: 9.

³¹ Tamže, obr. VIII: 11.

³² Črepy s nalepeným plastickým mesiačikom sú v Liptovskom múzeu v Ružomberku z Ružomberka a zo Závažnej Poruby (okr. Lipt. Mikuláš). Črep s takouto výzdobou je v Slovenskom národnom múzeu v Martine z Podturne (okr. Lipt. Mikuláš). Zlomky nádob s podobnou výzdobou sa našli i na sídlisku v Sučanoch; porov. poznámku 27.

³³ Guľovitá nádoba so zvislými rebrami pri ústí je v Liptovskom múzeu v Ružomberku zo sídliska objaveného na úpätí vrchu zvaného Mních v Ružomberku.

³⁴ Výskum na mohylníku sa začal pod vedením pisateľa tohto článku r. 1958.

Ausgrabung des Jahres 1958 auf dem Berg Bakhegy in Streda nad Bodrogom

V. Budinský - Krička

Das Archäologische Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften durchforschte auf einem Berghügel, dem sog. Bakhegy, in Streda nad Bodrogom (Bez. Kráľovský Chlmec) das letzte, vierte der dortigen Brandhügelgräber (Taf. I:1). Die Grabung erwies, dass auch dieses Hügelgrab, ähnlich wie auch der vorhergehende Hügel 3, aus und auf einer Siedlungsschicht der Frühbronzezeit und des keltisch-dakischen Zeitabschnittes errichtet worden war. Der Hügel hatte beiläufig einen Durchmesser von 8 m und war ca 55 cm hoch. Sein Ritus war einfach. An der Bestattungsstelle waren grosse Steine zu einem grob unregelmässigen Quadrat von 3 m Seitenlänge gelegt worden, auf zwei Stellen wurden kalzinierte Knochen eines erwachsenen Individuums geschüttet, und auf die Steingruppen und Leichenbrandreste wurde Lehm aus der allernächsten Umgebung gehäuft (Taf. I: 2—6). Die Asche ist nicht im Innenraum der Steinumfassung beigesezt worden, sondern zwischen zwei ihrer Randsteine und nördlich von dort (Abb. 1). Frühbronzezeitliche *Gefässbruchstücke* (Taf. II) und *Scherben* dakischer Keramik (Taf. III—V) befanden sich sowohl in der Hügel-

schicht, als auch in der unteren intakten Kulturschicht, auf welcher der Hügel errichtet worden war (Abb. 2, 3). Burgwallzeitliche Keramik wurde nicht angetroffen. Es handelt sich hier entweder um ein *slawisches* Brandhügelgrab ohne Beigaben, oder — wenn wir zugeben, dass wenigstens ein Teil der Keramikfunde von der Zeitwende nicht zufällig, sondern als Beigabe in den Hügel gelangt war — um ein Hügelgrab aus dem *keltisch-dakischen* Zeitabschnitt. Eine verlässlichere Zuweisung und Datierung des Hügelgrabes selbst bleibt also eine offene Frage.

Der Verfasser stellte auch an anderen Stellen des Bakhegy eine Besiedlung aus der älteren Bronzezeit (Taf. VI: 5, 8, 10) und eine mit dakischer Keramik fest (Taf. VI: 11—16). Am südöstlichen Fuss des Berghügels fand er ausserdem auch Denkmäler der Träger der Kultur mit kanellierter Keramik (Taf. VI: 1—4, 6, 7).

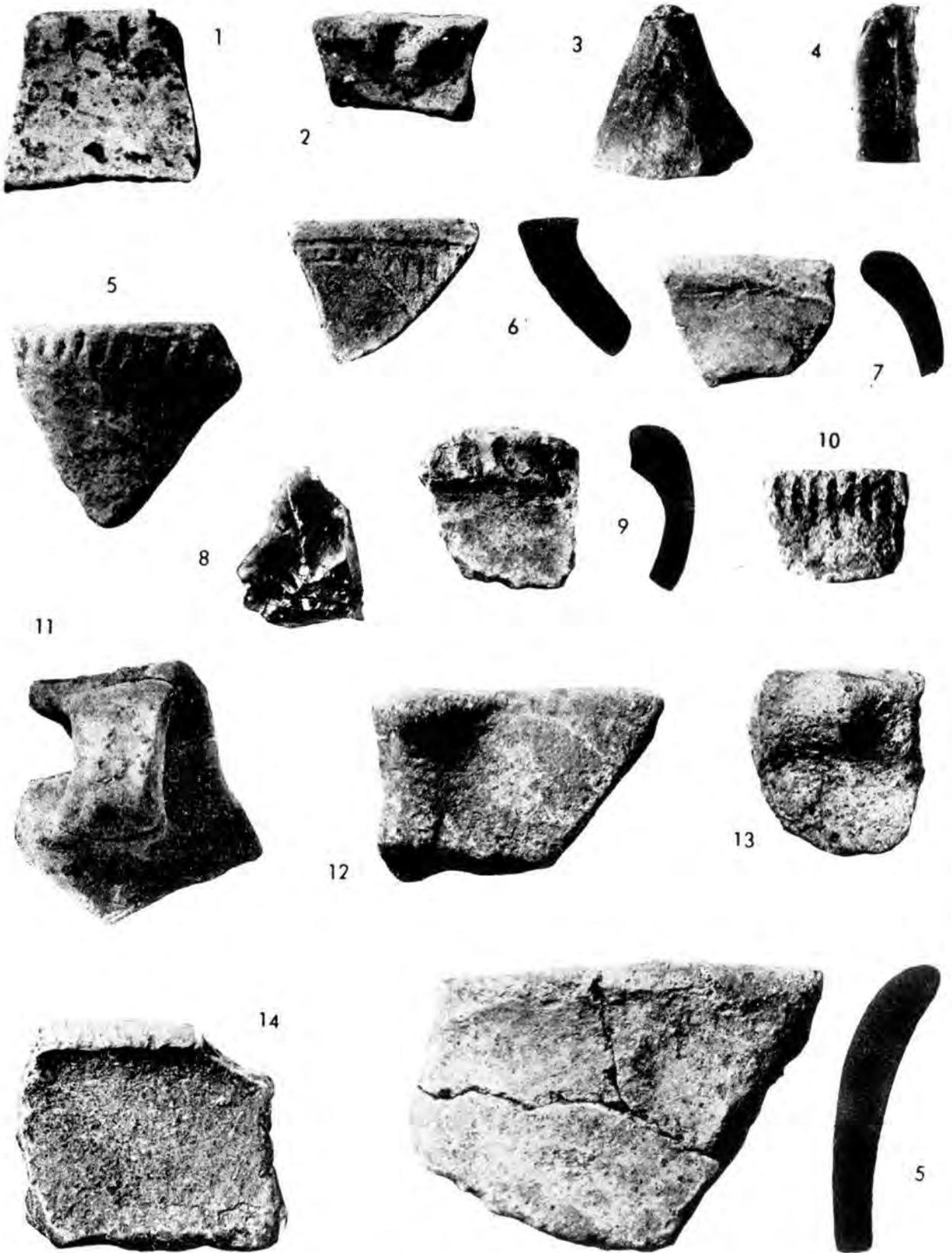
Die Ansiedlungen aus der Frühbronzezeit und solche mit dakischer Besiedlung auf dem Hügel Bakhegy sind die ersten Funde dieser Art im ostslowakischen Karpatenvorland.

Übersetzt von B. Nieburová

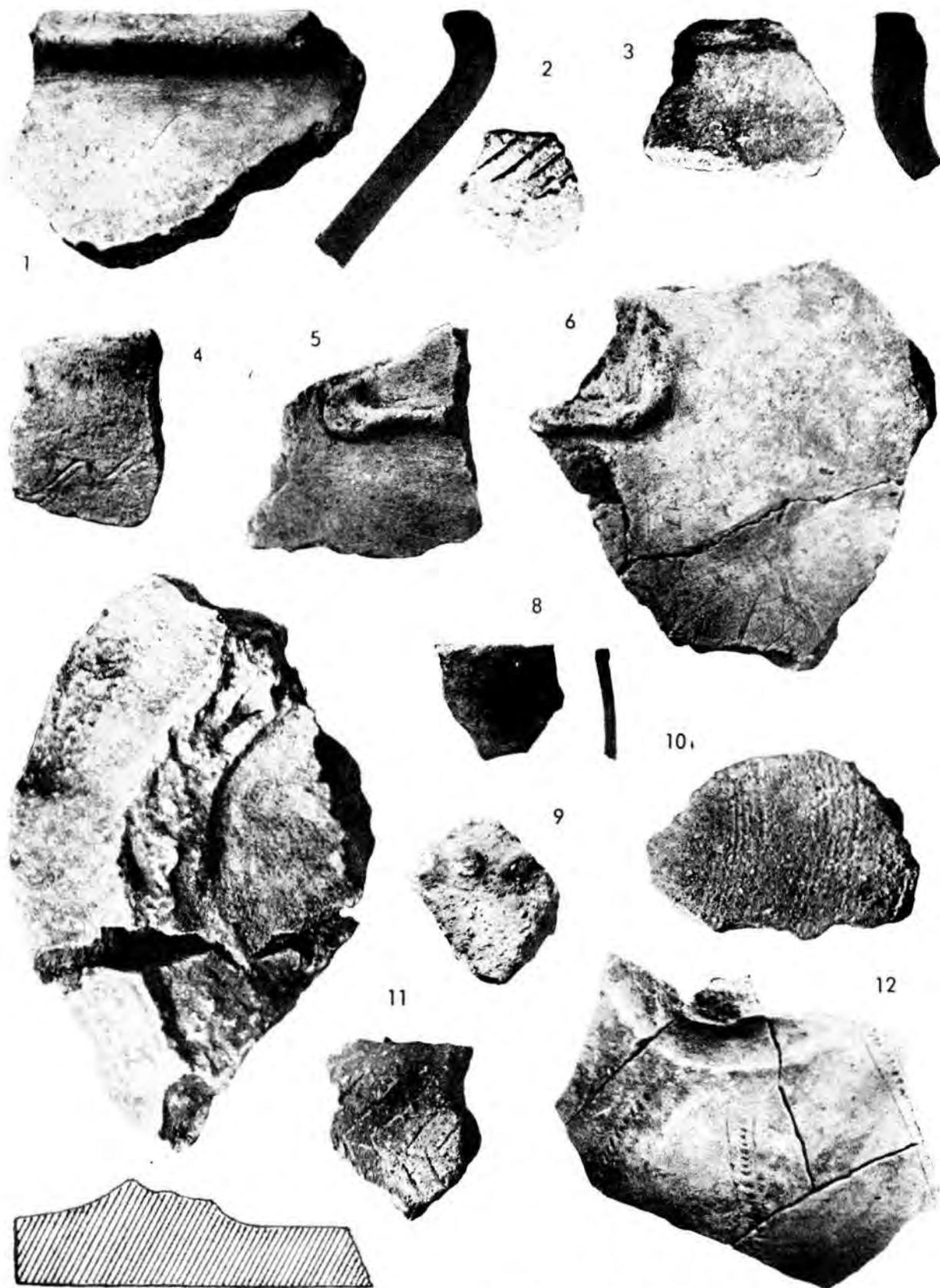
Tabuľka I. Streda nad Bodrogom, okr. Kráľovský Chlmec. Vrch Bakhegy. Mohyla 4. 1 — pohľad na mohylu pred výskumom; 2 — severovýchodný a juhovýchodný úsek mohyly; 3 — severovýchodný úsek mohyly; 4 — južná polovica a severozápadný diel mohyly; 5—6 kamenná konštrukcia mohyly (pohľad od SV a S). Foto V. Budinský-Krička.

Tafel I. Streda nad Bodrogom, Bez. Kráľovský Chlmec. Berg Bakhegy. Hügel 4. 1 — Blick auf den Hügel vor der Ausgrabung; 2 — nordöstlicher und südöstlicher Abschnitt des Hügels; 3 — nordöstlicher Abschnitt des Hügels; 4 — Süd-hälfte und nordwestlicher Teil des Hügels; 5—6 Steinkonstruktion des Hügels (Blick von NO u N). Photo V. Budinský-Krička.

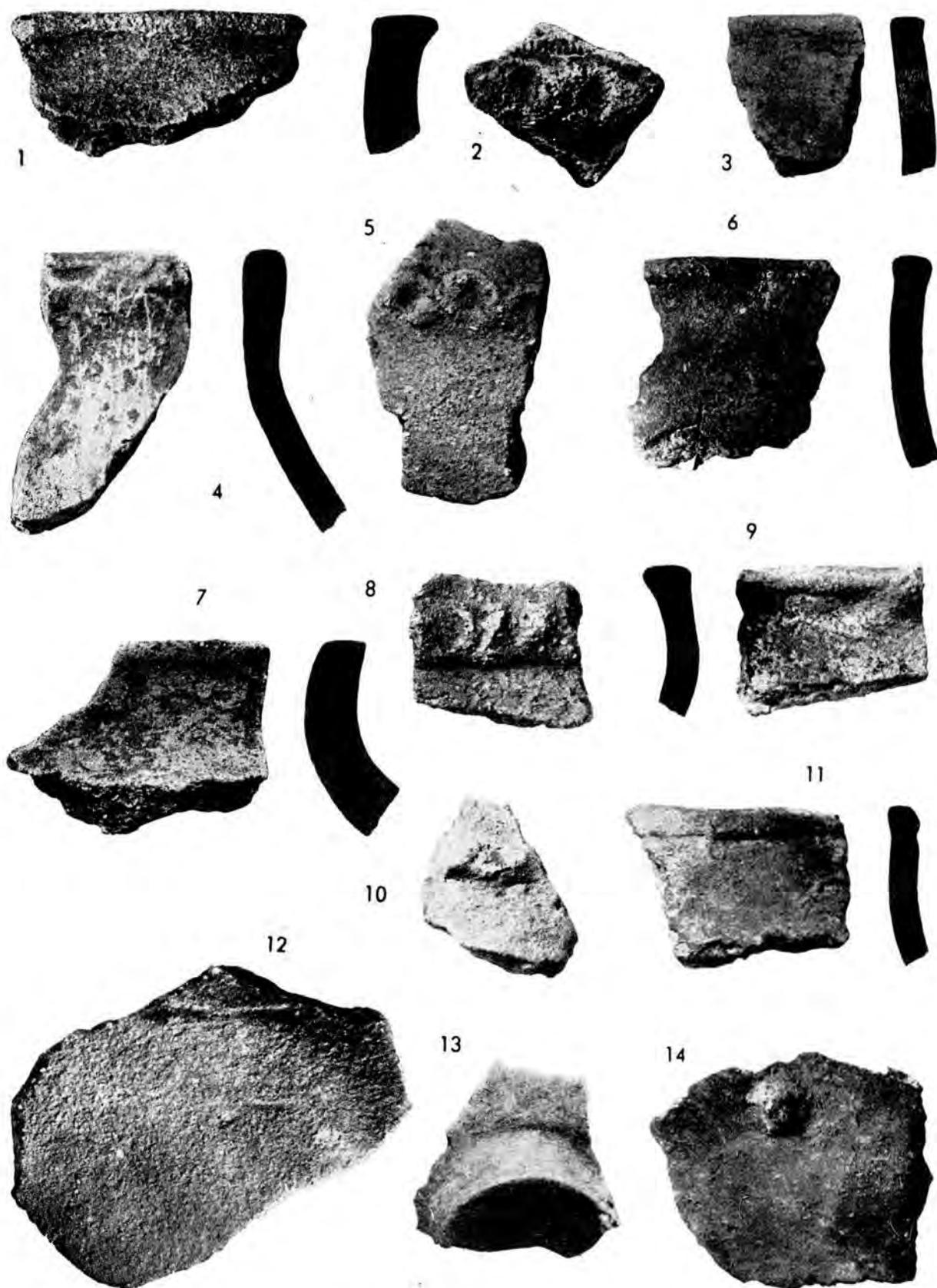
Tabuľka II. Streda nad Bodrogom, okr. Kráľovský Chlmec. Vrch Bakhegy. Mohyla 4. Výber keramiky z včasnej doby bronzovej. Základné číslo nálezov: 147/58. Číslo jednotlivých nálezov: 1 – 133; 2 – 33; 3 – 219; 4 – 201; 5 – 205; 6 – 191; 7 – 199; 8 – 186; 9 – 58; 10 – 170; 11 – 77; 12 – 13; 13 – 105; 14 – 116; 15 – 76a. Veľkosť ca 1:1. Foto J. Krátky.

Tafel II. Streda nad Bodrogom, Bez. Kráľovský Chlmec. Berg Bakhegy. Hügel 4. Keramikauswahl aus der frühen Bronzezeit. Fundnummer: 147/58. Nummern der einzelnen Funde siehe slowakischer Text. Grösse ca 1:1.

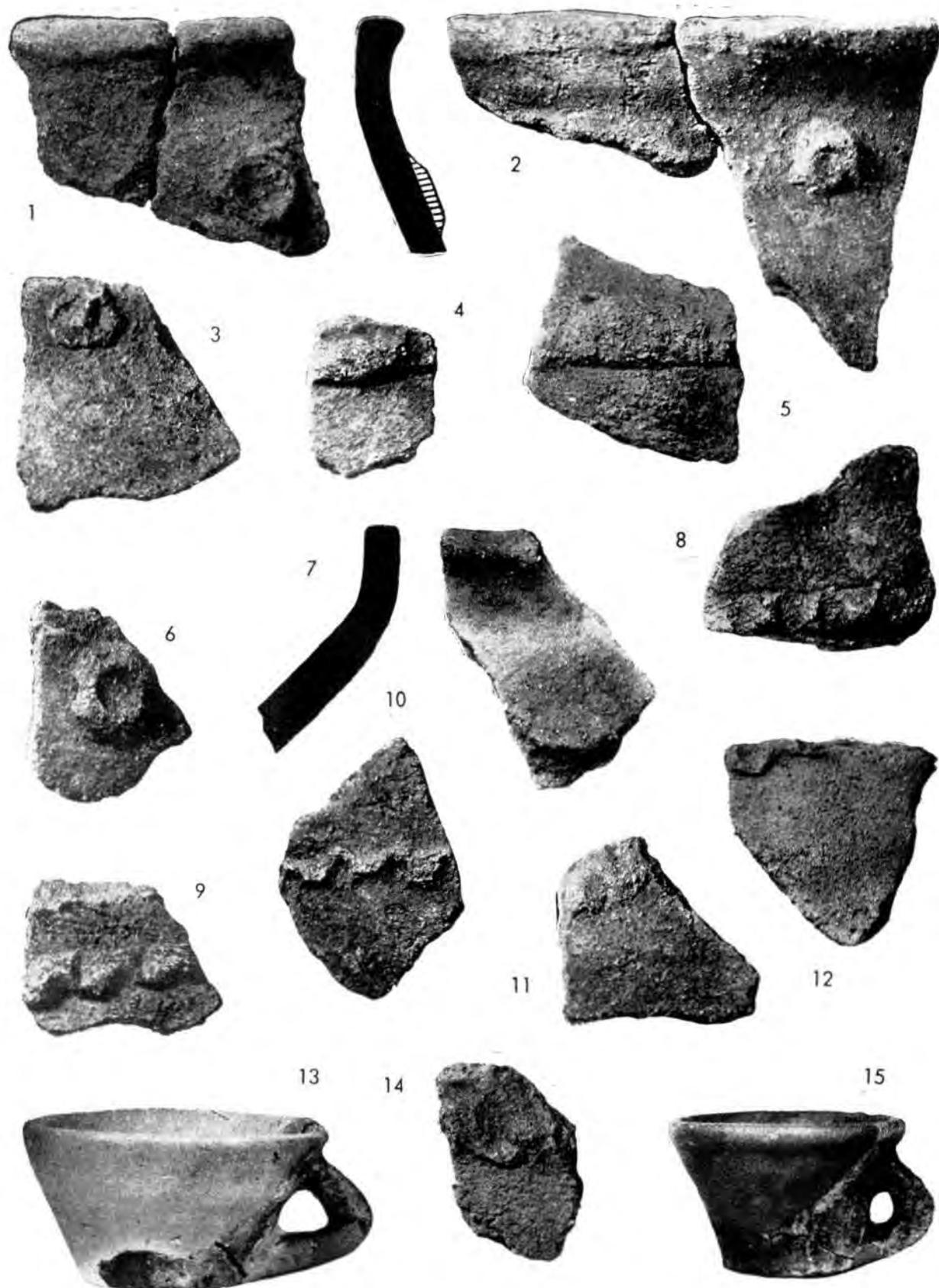
Tabuľka III. Streda nad Bodrogom, okr. Kráľovský Chlmec, Vrch Bakhegy, Mohyla 4. Výber laténsko-dáckej keramiky. Základné číslo nálezov: 147/58. Číslo jednotlivých nálezov: 1 — 136; 2 — 106; 3 — 43; 4 — 27; 5 — 22; 6 — 137; 7 — 83; 8 — 76; 9 — 115; 10 — 164; 11 — 211; 12 — 83. Foto J. Krátky.

Tafel III. Streda nad Bodrogom, Bez. Kráľovský Chlmec, Berg Bakhegy, Hügel 4. Auswahl latènezeitlich-dakischer Keramik. Fundnummer: 147/58. Nummern der einzelnen Funde siehe slowakischer Text.

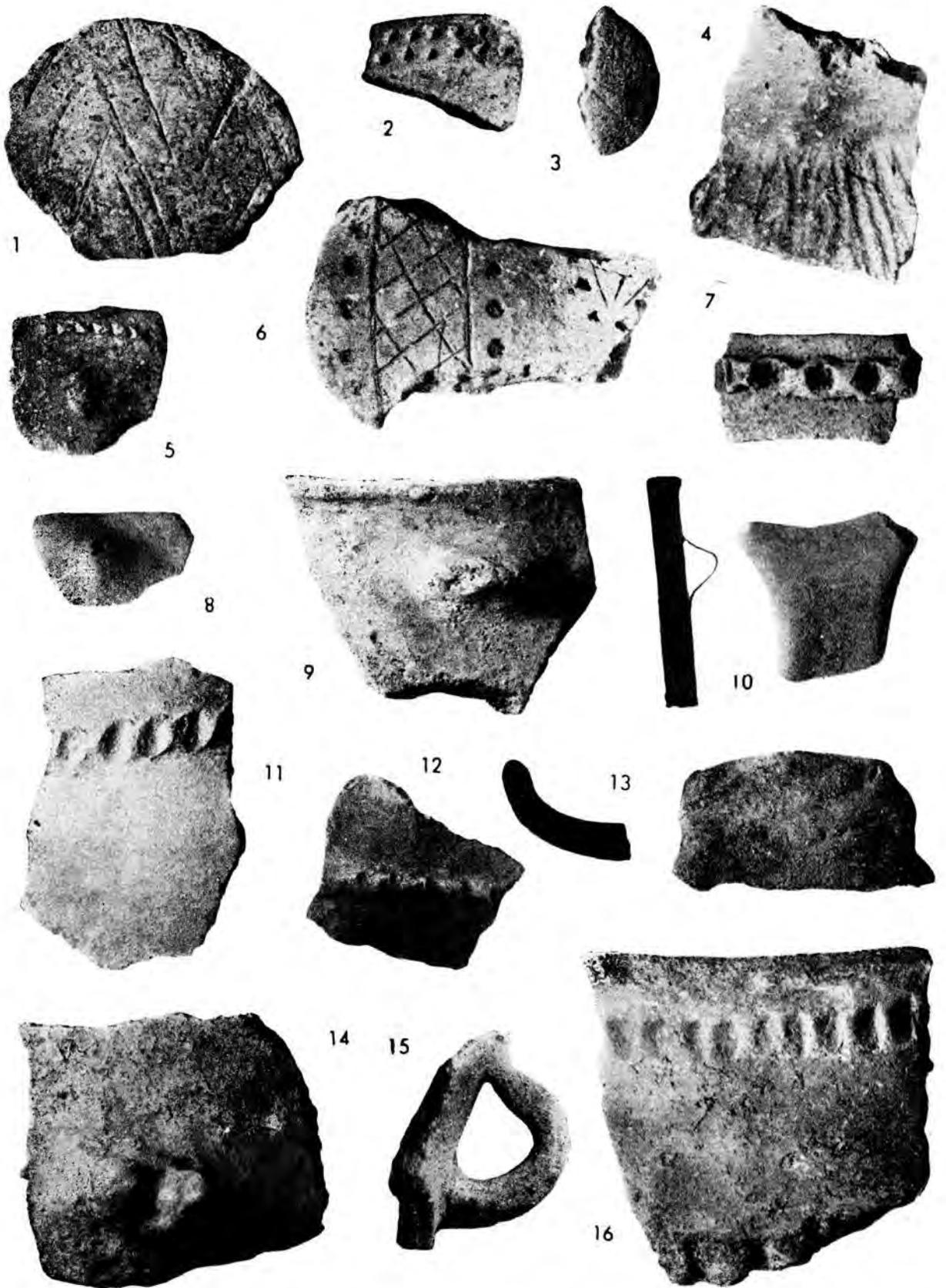
Tabuľka IV. Streda nad Bodrogom, okr. Kráľovský Chlmec. Vrch Bakhegy. Mohyla 4. Výber dáckej keramiky. Základné číslo nálezov: 147/58. Číslo jednotlivých nálezov: 1 — 1; 2 — 149; 3 — 59; 4 — 71; 5 — 145; 6 — 173; 7 — 61; 8 — 149; 9 — 196; 10 — 109; 11 — 99; 12 — 88; 13 — 83; 14 — 106. Foto J. Krátky.

Tafel IV. Streda nad Bodrogom, Bez. Kráľovský Chlmec, Berg Bakhegy. Hügel 4. Auswahl dakischer Keramik. Fundnummer: 147/58. Nummern der einzelnen Funde siehe slowakischer Text.

Tabuľka V. Streda nad Bodrogom, okr. Kráľovský Chlmec. Vrch Bakhegy. Mohyla 4. Výber dáckej keramiky. Základné číslo nálezov: 147/58. Číslo jednotlivých nálezov: 1 — 151; 2 — 4, 8 — 11 — 150; 5 — 155; 6 — 153; 7 — 158; 12 — 147; 13 — 55; 14 — 25; 15 — 115. Č. 13: v 60 mm, č. 15: v 68 mm. Foto J. Krátky.

Tafel V. Streda nad Bodrogom, Bez. Kráľovský Chlmec. Berg Bakhegy. Hügel 4. Auswahl dakischer Keramik. Fundnummer: 147/58. Nummern der einzelnen Funde siehe slowakischer Text. Nr. 13: H. 60 mm, Nr. 15: H. 68 mm.

Tabuľka VI. Streda nad Bodrogom, okr. Kráľovský Chlmec. Vinice na jv úpätí vrchu Bakhegy. Sídliisko. 1-4, 6, 7 — kanelovaná keramika; 5, 8, 10 — keramika z včasnej doby bronzovej; 9 — halštatská keramika; 11-16 — dácka keramika. Foto J. Krátky.

Tafel VI. Streda nad Bodrogom, Bez. Kráľovský Chlmec. Weingärten am südöstl. Abhang des Berges Bakhegy. Siedlung. 1-4, 6, 7 — kannelierte Keramik; 5, 8, 10 — Keramik aus der frühen Bronzezeit; 9 — hallstattzeitliche Keramik; 11-165 dakische Keramik.

PŘÍSPĚVEK K ANTROPOLOGII SLOVANŮ X.—XI. STOLETÍ Z POHŘEBIŠŤ POD ZOBOREM A Z MLYNÁRCŮ U NITRY

HELENA MALÁ

Hlavním úkolem raně historické antropologie u nás je studium Slovanů a stanovení jejich tělesného vzhledu. Problémem antropologie Slovanů se zabývalo a zvláště v současné době zabývá mnoho našich a zahraničních antropologů. Jde především o práce Matiegky (1925, 1933), Frankenbergera (1935), Kastelice a Škerlja (1950), Rosiňského (1950—1951), Ivanička (1951), Nemeskériho, Liptáka a Szőkeho (1953), Dolinarové (1953), Škerlja a Dolinarové (1953), Hajniše (1953), Szőkeho a Nemeskériho (1954), Damského (1955), Vlčka (1956) a dalších, kteří na podkladě konkrétního kostrového materiálu studovali antropologický charakter staroslovanského lidu. Pro antropologii jižního Slovenska mají pak obzvláštní význam práce, které sledují antropologický vzhled Slovanů z Karpatské kotliny. Na podkladě současných výsledků a za předpokladu dalších archeologických a antropologických výzkumů bude možno určit jak časovou, tak i teritoriální souvislost slovanských populací.

Také tento příspěvek, navazující na regionální, archeologický a antropologický výzkum staroslovanského pohřebiště z Bešeňova, který uskutečnil Szőke a Nemeskéri (1954), podává antropologickou charakteristiku obyvatelstva z blízkého okolí Nitry. Materiálovým podkladem jsou dvě staroslovanská pohřebiště — pod Zoborem a z Mlynárců — datovaná do X. až XI. století. Zpracování tohoto materiálu bylo uskutečněno díky dr. A. Točíkovi, řediteli AÚ SAV v Nitře, který umožnil jeho zapůjčení na antropologické pracoviště biologické fakulty KU v Praze.

Pohřebiště na severozápadním úpatí Zoboru, odkryté v r. 1951, archeologicky datuje Čaplovíč (1954) do konce X. a na začátek XI. století a řadí domácí výrobu do okruhu belobrdské kultury. Je závažným antropologickým problémem, jaký byl antropologický charakter lidu belobrdské kultury, kterou Váňa (1954) charakterizuje jako kulturu Maďarů a Slovanů. Značná fragmentárnost zoborského kostrového materiálu však velmi znesnadňuje antropologický rozbor. Ze 166 jedinců, které udává Čaplovíč, bylo pro antropologické zpracování zachováno pouze 89 koster, z nichž bylo možno částečně morfologicky a metricky hodnotit 36 lebek dospělých jedinců. Toliko 3 lebky s dobře zachovalými obličejovými partiemi splnily požadavek plného hodnocení. Z ostatních částí kostry byly ke zpracování dodány zlomkovité kosti dolní končetiny z 8 dospělých jedinců. Pohřebiště z Mlynárců, ležící přibližně 2 km severozápadně od Nitry, odkryté v r. 1953, je datováno do XI. století. Vlastní pohřebiště čítá 72 jedinců. Šest dalších jedinců patří do jiného, avšak stejně datovaného slovenského pohřebiště v téže obci, takže zpracovaný materiál obsahuje celkem 78 jedinců. Zachovalost koster z Mlynárců je vzhledem k materiálu ze Zoboru lepší, takže i antropologické výsledky jsou úplnější.

Tuto práci, zakládající se na morfologickém hodnocení kostrového materiálu ze dvou lokalit, lze rozdělit do čtyř částí. V první části jsou podány údaje o věkovém a sexuálním rozvrstvení populace. Bylo přihlédnuto k rozličným morfologickým zvláštnostem. Patologické nálezy svědčí na některé příčiny nemocnosti, morfologické znaky mecha-

nicky získané lze odůvodnit určitou pracovní činností, jiné morfologické charakteristiky lze vysvětlit jako dědičné vlastnosti těchto populací. Druhá a třetí část je věnována metrickému rozboru lebky a kostí horních a dolních končetin. K metrické analýze materiálu bylo použito metodiky Martina (1928), Škerlja (1950), Scheidta (1927), Manouvrier — Mollisona (1938). Čtvrtá část podává typovou charakteristiku obou populací. Typová analýza, pokud to materiál dovozoval, byla provedena pomocí matematické metody Wankého (1953) a morfologicko-metrické metody Liptákovy (1953).

I. Všeobecný rozbor kostrového materiálu, nemocnost a poznámky k morfologii

Z celkového počtu 89 jedinců pocházejících ze zoborského pohřebiště připadá 29 (32,6%) mužům, 24 (26,9%) ženám a 30 (33,7%) nedospělým jedincům. U 6 dospělých (6,7%) jedinců se pohlaví nedalo zjistit. Z celkového počtu 78 jedinců pocházejících z pohřebiště v Mlynářcích dalo se vytrýdit 31 (39,8%) mužů, 16 (20,5%) žen a 25 (32,0%) dětí. Neurčených zůstalo 6 (7,7%) koster.

Přehledný nálezový obraz a současně frekvence mortality na lokalitě zoborské a mlynářské podávají tabulky 1 a 2.

Křivka úmrtnosti, zvláště vysoká u dětí a ve věkové skupině adultus a matus, je příznačná pro obě pohřebiště. Ženy umírají dříve než muži a jen zřídka se dožívají věkové skupiny senilis. V Mlynářcích je zaznamenána pouze jedna senilní žena proti šesti případům senilních mužů a na Zoboru dvě senilní ženy proti osmi případům senilních mužů. Příčinu časnější smrti u žen můžeme přičítat zvýšenému nebezpečí při značném počtu porodů a rychlejšímu úbytku sil pracovně přetěžovaných žen v raně historických obdobích. Srovnáme-li mortalitu žen a mužů ze Zoboru, vidíme, že vrchol křivky spadá u mužů do věkové skupiny matus, u žen do věkové skupiny adultus. Výsledky z Mlynářců se vcelku ztotožňují s výsledky ze Zoboru, neboť maximum úmrtnosti pro obě pohlaví spadá do věkové skupiny adultus a matus. Při podrobnějším srovnání křivka úmrtnosti mlynářských žen má prakticky dva vrcholy, a to jednak nižší, přibližně ve věkové skupině juvenis, to znamená v době dosažení puberty a nejvyšší pak ve skupině matus. Jak dalece je tato mortalitní křivka spolehlivá, je problematické, protože skupina 19 žen tvoří jen malou sérii. Poměr úmrtnosti mužů a žen v určitých věkových skupinách pro obě pohřebiště je vyjádřen v tabulce 3 a 4.

Vcelku k podobným výsledkům dochází i Ivaníček (1951) pro Slovany z Ptuj, Škerlj

Tabulka 1. Frekvence mortality na lokalitě Nitra — Zobor

Pohlaví	Děti						Dospělí								Celkem	
	Inf. I.		Inf. II.		Juv.		Adult.		Matur.		Senil.		Neurč.		n	%
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
M	—	—	—	—	—	—	4	5,5	16	18,0	8	9,0	1	1,1	29	32,6
Ž	—	—	—	—	—	—	14	15,7	8	9,0	2	2,2	—	—	24	26,9
N	—	—	—	—	—	—	1	1,1	3	3,4	—	—	2	2,2	6	6,7
D	13	14,6	12	13,5	5	5,6	—	—	—	—	—	—	—	—	30	33,7
Spolu	13	14,6	12	13,5	5	5,6	19	22,3	27	30,4	10	11,2	3	3,3	89	99,9

Tabulka 2. Frekvence mortality na lokalitě Nitra — Mlynářce

Pohl.	Děti						Dospělí										Celkem					
	Inf. I.		Inf. II.		Juv.		Juv.-ad.		Adult.		Matur.		Mat. — sen.		Senil.		Neurč.		♂ + ♀ od juven.		♂ + ♀ od adult.	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
M					1	1,3	1	1,3	12	15,4	10	12,8	2	2,6	4	5,1	2	2,6	32	41,1	31	39,8
Ž					3	3,8	1	1,3	5	6,4	9	11,5			1	1,3			19	24,3	16	20,5
N											1	1,3	1	1,3			4	5,1	6	7,7	6	7,7
D	16	20,5	5	6,4															21	26,9	25	32,0
Spolu	16	20,5	5	6,4	4	5,1	2	2,6	17	21,8	20	25,6	3	3,9	5	6,4	6	7,7	78	100	78	99,9

Tabulka 3. Poměr úmrtnosti mužů a žen v určitých věkových skupinách na lokalitě Nitra - Zobor

Pohl.	Adult.		Matur.		Senil.		Neurč.		Celkem	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
M	4	13,8	16	55,2	8	27,6	1	3,4	29	100,0
Z	14	58,3	8	33,3	2	8,3	—	—	24	99,9

Tabulka 4. Poměr úmrtnosti mužů a žen v určitých věkových skupinách na lokalitě Nitra - Mlynárce

Pohl.	Juv.		Juv. — ad.		Adult.		Matur.		Mat. — sen.		Senil.		Neurč.		Celkem	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
M	1	3,1	1	3,1	12	37,4	10	31,3	2	6,3	4	12,5	2	6,3	32	100,0
Z	3	15,8	1	5,3	5	26,3	9	47,4	—	—	1	5,3	—	—	19	100,1

(1950) pro Slovanů z Bledu a Lipták (1953) pro Slovanů z Kerpuzsty. Tabulka 5 podává podle výsledků několika autorů srovnání dat úmrtnosti dětí na slovanských pohřebištích, odpovídajících přibližně IX. — XII. století.

K problému poměru počtu mužů a žen na mlynárecké lokalitě je nutno ještě upozornit na některé sociální otázky starých Slovanů. I když připustíme, že na většině starých pohřebišť se setkáváme s nižším počtem ženských koster než mužských. vzájemný poměr 32 mužů proti 19 ženám je nápadný. Příčinu tohoto zjevu nelze snadno vysvětlit. Především jej však nelze zdůvodnit pouhou posthumní selekcí, neboť tomu odporuje vysoký počet zachovalých koster nedospělých jedinců, u kterých je kostra daleko křehčí než u dospělých žen. Prozatím neznáme sociální strukturu starých Slovanů do té míry, že bychom mohli předpokládat v určité populaci menší počet žen než mužů. V protikladu stojí staromaďarské pohřebiště Ullő I a Ullő II, datovaná do VIII. století, kde Lipták (1955) zjistil poměr 45% mužů ku 55% žen. Protože však XI. století je již dobou, kdy křesťanství proniká do společenského života starých Slovanů, nemůžeme předpokládat ničení novorozenců ženského pohlaví, nebo případně nějaké dvojmužství. Tento problém zůstává stále otevřený už z toho důvodu, že určení pohlaví na kostře je stále jen aproximativní a může dojít k subjektivní chybě při určení.

S úmrtností úzce souvisí zdravotní stav populace. Dnes dobře nevíme, které nemoci nebo jaké příčiny zkracovaly život starých Slovanů. Je nesporné, že nemoci, které dnes vlivem pokročilé hygieny a lékařských znalostí jsou ve svém rozsahu značně omezeny, v dobách dřívějších se projevovaly mnohem intenzivněji. Zvýšenou úmrtnost dětí

patrně nezavinily pouze dětské nemoci samy, nýbrž i celkový nedostatek péče. Musíme si však být vědomi toho, že pouze některé nemoci zanechávají stopy na kostře a že tyto stopy nejsou vždy známkou příčiny smrti. Přesto však alespoň z některých patologických kosterních nálezů lze usuzovat o zdravotním stavu starých Slovanů. Na lokalitě mlynárecké jsou to degenerativní kloubní procesy na obratlech i na dlouhých kostech dolní a horní končetiny. V materiálu zoborském byly zjištěny stařecké změny na hlavici femuru, t. zv. *ma-lum coxae senile* (Z — č. 82).

Na lebce (Z — č. 18) z téže lokality byla konstatována *impressio* okrouhlého obrysu, velikosti přibližně 20 mm v průměru, na levé temenní kosti, která směrem dorsálním končí proražením kalvy. Kost nese stopy regenerace kostní tkáně. Podobné případy, víceméně smrtelných zranění mozku popisuje Frankenberg (1935) na lebkách z Děvinské Nové Vsi.

Tabulka 5. Dětská úmrtnost na staroslovanských pohřebištích

Bled 1949 (Škerlj)	28,0 %
Turnišča (Dolinar — Osoletová)	29,6 %
Mlynárce	32,0 %
Zobor	33,7 %
Ptuj (Ivanček)	33,8 %
Bled 1948 (Škerlj)	42,6 %
Kerpuzsta (Lipták)	43,0 %
Žitavská Tůň (Vlček)	47,5 %
Libice (Hajniš)	48,4 %
Bešeňov (Nemeskéri)	49,6 %

Mezi zajímavé případy patří nález lebky adultního muže (M — č. 67), která podle metrických a morfologických znaků představuje paleomongoloidní typ. Na čelní kosti se nachází velký umělý otvor ve velikosti přibližně 45×47 mm, jdoucí od pravého čelního hrbolu a mírně předstupující mediálně sagitální čáru. Otvor je ohraničen víceméně kolmými stěnami, které na pravé straně nesou stopy asi 1 mm zářezů. Na levé straně byla kost pravděpodobně násilně ulomena, pro což svědčí šikmo odhalená diploe s hlubokými výlomy do lamina externa. Mimo to od otvoru vedou paprscitě čtyři kostní zlomy, které by mohly ukazovat na násilné získávání rondelu, nejsou-li ovšem stopami po předchozím prudkém úderu, nebo dokonce jen prostým postmortálním zlomem při vyzdvihování lebky ze země. Na okrajích otvoru spongiosa zeje a nikde nejsou zjistitelné stopy regeneračního procesu kostní tkáně. Se vši určitostí nejde o trepanační techniku, kterou popsal Chochol (1954) pro slovanskou trepanaci z Moravan u Pardubic, Vlček (1953) pro první slovanskou trepanaci z Libice nad Cidlinou a Hajniš (1956) pro druhou slovanskou trepanaci z téže lokality. Mlynářský případ do jisté míry technikou se vymyká staromaďarské trepanaci z Horního Jatova, popsané Vlčkem (1953). Určitá spojitost mezi trepanací z Mlynářců a z Horního Jatova spočívá jedině v neobvyklém uložení otvoru v čelní krajině a paleomongoloidním charakterem obou lebek.

Přestože trepanace slovanských lebek jsou již dnes známy, je stále veden spor o to, zda skutečně Slované trepanace prováděli. Je opravdu velmi těžko rozhodnout, a to zvláště v případě mlynářském, zda jde o skutečnou trepanaci s rychlým a neopatrným kurativním zákrokem po těžkém traumatu, která byla příčinou smrti dotyčného muže, či zda jde o zásah postmortální, jehož účelem bylo získat trepanační rondel. Postmortální trepanaci by spíše nasvědčovala hrubá technika s násilným levostranným odlomením kosti.

S nemocností souvisí i zdravotní stav chrupu, který na obou lokalitách vykazuje přibližně stejnou frekvenci. Nejstarší lidské kostrové nálezy svědčí o tom, že kazivost zubů prakticky neexistovala nebo byla jen minimální. Avšak již v mesolitu a dále pak v neolitu objevuje se zubní karies stále častěji a její počet progresivně stoupá až do doby dnešní. Je-li v přítomné době zubní karies u dospělé populace téměř stoprocentní, to znamená, že existuje jen málo dospělých lidí, kteří by měli chrup bez jediného kazu, pak přibližně padesátiprocentní kazivost na materiálu zoborském a mlynářském před-

stavuje jakýsi střed. Výskyt krčkového a korunkového kazu v zoborském materiálu je dosti častý. U 36 dospělých jedinců obojího pohlaví byla karies zjištěna u 18 jedinců, což znamená v 50,0%. Z počtu 18 mužů byla zjištěna v 10 případech v (55,6%), z počtu 18 žen, byla zjištěna v 8 případech (44,4%). Tyto nálezy musíme považovat za minimální, protože i jinak při zdravém chrupu, avšak s některými zuby postmortálně i infravitálně vypadlými, je nutno počítat s určitou možností kariesnosti. Ze získaných výsledků je patrné, že zubní kazivost je poněkud vyšší u mužů, než u žen a je tedy v protikladu se statistickými daty u dnešních populací. Graviditní dekalifikace, která dnes je pokládána za hlavní příčinu zubní kazivosti u žen, se na chrupu žen ze Zoboru neprojevila, i když u nich musíme předpokládat spíše častější těhotenství, než je u žen v dnešní době. V materiálu mlynářském zubní karies zjišťovaná u 28 dospělých jedinců se v menší neb větší míře projevila u 12 jedinců, což činí minimálně 42,9%, uvážíme-li, že některé zuby horní neb dolní čelisti jsou opět infravitálně neb postmortálně vypadlé. U 18 mužů defektní chrup se vyskytl u 7 jedinců (38,9%), u 10 žen byl zjištěn v 5 případech (50,0%). Vyšší procento kariesnosti u žen z Mlynářců na rozdíl od žen ze Zoboru souhlasí vcelku se zjištěnými nálezy u moderních populací, že totiž ženy vykazují značnější defektnost chrupu než muži.

Ve srovnání s jinými slovanskými pohřebišti pouze Frankenberg (1935) zjistil vyšší kazivost zubů u Slovanů z Děvina (50%) a Matiegka (1925) pro Slované z Uherské Skalice (60%). Nejnižší procento kariesnosti udává Škerlj (1950) pro populaci z Bledu 1949 (24%), avšak poznamenává (1953), že kariesnost chrupu u Slovanů z Bledu 1948 byla vyšší. Příčiny menší nebo větší defektnosti chrupu mají vztah ke způsobu života a způsobu výživy té či oné populace. Nicméně musíme vzít v úvahu i další faktory životních podmínek, na př. zda určitý kraj postrádá nebo má nadbytek minerálních látek v pitné vodě, nebo i na moment návyku na určitý druh potravy. Při tomto problému je nutno se zmínit o značné zubní abrazi dospělých jedinců na obou lokalitách. Zuby horní čelisti jsou ve většině případů abradowány směrem linguálním a zuby dolní čelisti směrem bukalním. Vyskytují se však i případy horizontální a jamkovité abrase. Příčina silnější abrase zubů spočívá v používání hrubší potravy s příměsí hlíny a písku, které pak mechanicky způsobují silnější zbrus zubů. Je možné, že různě utvá-

řená abraze zubů může vznikat jako následek používání zubů k různým pracovním úkonům.

S hlediska deskriptivní charakteristiky mají mužské lebky zoborské a mlynářské z pohledu vertikálního převážně tvar ovoidní, ženské ovoidní až pentagoidní. Z pohledu laterálního vystupující glabella je charakteristická pro obě mužské populace, stejně tak jako hrbolkovitá protuberantia occipitalis externa. Z morfologických zvláštností je dlužno jmenovat persistenci čelního švu v dospělosti a to u zoborských žen v 11,1 %, u mužů v 4,5 %. V populaci mlynářské byl výskyt tohoto švu zjištěn pouze u žen, a to v 26,6 %. Při srovnání frekvence metopismu u Slovanů X.—XI. století je patrna značná variační šíře a hojněji se vyskytující metopismus u žen. Celkově možno říci, že složitost lebečních švů je častější u populace mlynářské. Bylo zde zjištěno v jednom případě os bregmaticum (M — č. 62), os incaea tripartitum (M — č. 37), os incaea triquetrum (M — č. 4 C), kromě četných případů vsunutých kůstek v lambdovém švu. Zajímavá anomálie byla zjištěna na dolní čelisti 8 až 9 letého dítěte se zachovalou symphysis menti, která normálně zaniká v prvním roce života (M — č. 49).

Morfologické zvláštnosti na kostech horní a dolní končetiny bylo možno sledovat pouze na materiálu z Mlynárců, neboť zde byly kostry poměrně dobře zachovány. Perforatio fossae olecrani u 22 jedinců bylo zjištěno devětkrát, a to u 4 jedinců oboustranně a u 1 jedince levostranně; v tomto případě však pravá pažní kost nebyla ke zpracování dodána. I když statistické údaje vykazují častější výskyt perforace levostranně, není vyloučeno, že byla i na pravé pažní kosti. V tom případě by se perforatio fossae olecrani oboustranně vyskytovalo v mlynářské dospělé populaci ve 22,7 %. V materiálu mlynářském se v tomto znaku neprojeví žádné pohlavní rozdíly, i když statistická data ukazují na častější perforaci na humerech žen. Retroversio capituli tibiae bylo zjištěno pouze u mužů, a to oboustranně ve dvou případech (M — č. 34 a M — č. 47). Tento tvar mechanicky pozměněné holenní kosti souvisí patrně s určitým vysedáváním v dřepu. Na pravém femuru juvenilního chlapce (M — č. 6) byla zjištěna krista, která se táhne paralelně s osou těla kosti stehenní. Její výskyt lze pravděpodobně odvodit od anomálních akcesorních snopců musculus biceps femoris neb musculus gastrocnemius, které svou dynamičností vytvořily hřeben na jinak plochem planum popliteum. L o t h (1957) uvádí výskyt třetí hlavy musculus gastrocnemius ve 2 až 5 procentech a lokalizuje začátek

této hlavy právě na planum popliteum. Je však nutno poznamenat, že počátky caput tibiae a caput fibulare musculi gastrocnemii jsou víceméně bodovité, zatímco krista na planum popliteum v našem případě je útvar lineární.

Tuberculum adductorium, vznikající na stehenní kosti silnou činností svalů přitahovačů, bylo v různé intenzitě pozorováno toliko u mužů a v jednom případě u jedince s neurčitým pohlavím, u kterého však značná robustičta dlouhých kostí svědčí rovněž pro mužské pohlaví. Presence tohoto hrbolku na stehenní kosti je vysvětlována intenzivní činností adduktorů při jízdě na koni. Tento nález by nasvědčoval tomu, že jízda na koni byla zvyklostí u mužů staroslovanské populace z Mlynárců.

II. Metrická charakteristika lebek

Hodnoty měr a vzájemné poměry těchto měr — indexy — na obou lokalitách nám ukazují některá důležitá fakta. Následující kapitola pak podává jejich přehled. Jednotlivé rozměry jsou měřeny podle klasické metodiky Martinovy (1928). Pro hodnoty jednotlivých absolutních měr bylo použito rozmezí podle Scheidta (1927). Protože tato rozmezí jsou vypracována na živých lidech, připočítává se vždy určitý počet milimetrů, stanovený autorem, odpovídající měkkým částem na hlavě. Pro hodnoty indexové byla použita rozmezí Martinova (1928).

1. Lokalita Zobor

Z celkového počtu 89 jedinců ze zoborského pohřebiště bylo možno alespoň částečně metricky hodnotit 36 lebek dospělé populace. V tabulce 6 jsou uvedeny hodnoty měr na neurokranium v jednotlivých rozmezích.

Z tabulky vyplývá, že podle maximální délky lebky (1) jsou lebky mužů dlouhé (33 %), přičemž se však vyskytují i lebky velmi dlouhé, středně dlouhé a krátké, a to vždy po 22 %. V sérii ženských lebek podle tohoto rozměru převládají též lebky dlouhé (40 %), za nimi následují lebky velmi dlouhé (33 %) a středně dlouhé (27 %), zatímco krátká lebka nebyla v celé sérii zjištěna. Průměr tohoto rozměru pro mužské lebky činí 183 mm (min. — max. 162 mm — 198 mm). Pro ženské lebky průměr obnáší hodnotu 180 mm (min. — max. 167 mm — 192 mm).

Největší šířka lebky (8) vykazuje pro muže hodnoty spíše střední (60 %) až úzké (40 %). Rovněž u žen převládají podle tohoto rozměru hodnoty střední (43 %) a úzké (43 %), i když se vyskytují lebky na jedné straně velmi úzké a na druhé

Tabulka 6. Frekvence měr neurokrania podle *Scheidta* (Zobor)

Martin	Míra	Muži			Ženy		
		Rozmezí	n	%	Rozmezí	n	%
1	gl-op	krátké x-181	4	22	krátké x-173	—	—
		střední 182-189	4	22	střední 174-181	4	27
		dlouhé 190-199	6	33	dlouhé 182-191	6	40
		vel. dl. 200-x	4	22	vel. dl. 192-x	5	33
		celkem	18	100	celkem	15	100
8	eu-eu	vel. úz. x-138	—	—	vel. úz. x-132	1	7
		úzké 139-149	8	40	úzké 133-143	6	43
		stř. šir. 150-158	12	60	stř. šir. 144-152	6	43
		široké 159-x	—	—	široké 153-x	1	7
		celkem	20	100	celkem	14	100
17	ba-b	nizké x-127	—	—	nizké x-120	—	—
		stř. vys. 128-138	3	50	stř. vys. 121-131	2	50
		vysoké 139-x	3	50	vysoké 132-x	2	50
		celkem	6	100	celkem	4	100

straně velmi široké. Průměrná hodnota tohoto rozměru činí pro mužské lebky 143 mm (min. — max. 132 — 150 mm). Průměrná maximální šířka ženských lebek je 136 mm (max. — min. 123 — 146 mm).

Výšku lebky (17) bylo možno pro značnou fragmentálnost basálních partií změřit jen na malém počtu lebek, proto výsledky pro tento rozměr vyjádřené v tabulce 6 nejsou dosti spolehlivé.

Tabulka 7 podává obraz zastoupení hodnot indexů a lebeční kapacity do jednotlivých skupin.

Podle frekvence hodnot délkovýškového indexu (8:1) jsou lebky mužů dolichokranní (37,5 %), mesokranní (37,5 %) i brachykranní (25,0 %). U žen se vyskytuje větší variabilita, neboť kromě lebek dolichokranních (27 %), mesokranních (37 %) a brachykranních (27 %), byly zjištěny i lebky ultradolichokranní a hyperdolichokranní. Průměrná hodnota tohoto indexu pro muže činí

Tabulka 7. Frekvence indexů neurokrania a lebeční kapacity podle *Martina* (Zobor)

Martin	Index	Rozmezí	Muži		Ženy		Spolu	
			n	%	n	%	n	%
8:1	déčko-šif.	ultradolichokran x-64,9	—	—	1	7	1	3
		hyperdolichokran 65,0-69,9	—	—	2	14	2	7
		dolichokran 70,0-74,9	6	37	2	14	8	27
		mesokran 75,0-79,9	6	37	5	36	11	37
		brachyokran 80,0-x	4	25	4	29	8	27
		Celkem	16	100	14	100	30	100
17:1	déčko-výš.	chamaekran x-69,9	—	—	1	25	1	10
		orthokran 70,0-74,9	4	70	2	50	6	60
		hypsikran 75,0-x	2	30	1	25	3	30
		Celkem	6	100	4	100	10	100
19:8	transv. fronto-pariet.	stenometop x-65,9	3	20	2	17	5	18
		metriometop 66,0-68,9	4	27	1	8	5	18
		eurymetop 69,0-x	8	53	9	75	17	63
		Celkem	15	100	12	100	27	100
9:66	fronto-mandib. (Škerlj)	leptomandibular x-94,9	2	13	3	33	5	21
		mesomandibular 95,0-104,9	6	40	5	56	11	46
		eurymandibular 105,0-x	7	47	1	11	8	33
		Celkem	15	100	9	100	24	100
38	kapacita (Welcker)	oligenkephal ♂ x-1300 ccm ♀ x-1150 ccm	—	—	—	—	—	—
		euenkephal ♂ 1301-1450 ♀ 1151-1300	4	80	2	50	6	67
		aristenkephal ♂ 1451-x ccm ♀ 1301-x ccm	1	20	2	50	3	33
		Celkem	5	100	4	100	9	100

77,5 (min. — max. 71,3 — 84,9). Průměrný index pro ženy je 75,6 (min. — max. 64,4 — 84,4).

Hodnoty indexu délkovýškového (17:1) a šif-

kovýškového (17: 8) mohly být zjištěny také jen u mála lebek, takže získané výsledky jsou zcela nespolehlivé.

Index transversálně frontoparietální (9: 8) svou značnou frekvencí hodnot eurymetopních jak u mužů (53 %) a zvláště pak u žen (75 %) ukazuje u obou pohlaví na význačně široká čela vzhledem k šířce lebky. Hodnoty metriometopní a stenometopní jak u mužů, tak i u žen jsou již slaběji zastoupeny. Tato význačná eurymetopie je patrná také v průměrné hodnotě tohoto indexu jak u mužů (69,3), zvláště pak u žen (70,7). Variacní šíře tohoto indexu se u mužských lebek pohybuje od 64,6 do 73,9, u ženských lebek pak od 65,1 do 81,3.

Hodnoty indexu fronto-mandibulárního (9: 66) podle Škerlji (1950) ukazují u mužských lebek tendenci k eurymandibularii (47 %) až meso-mandibularii (40 %), zatímco leptomandibularie je již zastoupena slaběji (13 %). Naopak ženské lebky vykazují spíše hodnoty mesomandibulární (56 %) až leptomandibulární (33 %), zatímco hodnoty eurymandibulární jsou zastoupeny již slaběji (11 %). Průměrná hodnota tohoto indexu pro muže činí 105,3 (min. — max. 87,6 — 122,5). Průměrná hodnota pro ženy činí 97,5 (min. — max. 88,0 — 106,5).

Lebeční kapacita (38) podle Welckerovy metody se dala zjistit na velmi malém počtu lebek. Mužské lebky se jeví spíše jako euenkefalní, ženské lebky pak jako euenkefalní až aristenkefalní.

Míry a index splanchnokrania vzhledem k malému počtu dobře zachovalých lebek poskytují jen nezávažné výsledky.

2. Lokalita Mlynárce

Z celkového počtu 78 jedinců z mlynářského pohřebiště bylo možno částečně nebo úplně proměřit 38 lebek dospělých jedinců.

V tabulce 8 jsou zjištěné hodnoty měř na neurokranium zařazené do příslušejících jim rozmezí.

Výsledky v tabulce 8 nám markantně ukazují, že největší délkou lebky (1) řadí se lebky mužů do skupiny lebek dlouhých (55 %) a středně dlouhých (25 %), zatímco velmi dlouhé a krátké lebky jsou již slaběji zastoupeny. Ženské lebky jsou spíše středně dlouhé (71 %) až krátké, zatímco lebky dlouhé jsou v dané sérii řídkým zjevem. Průměrná délka lebek mužů je 185,5 mm (min. — max. 168 — 203 mm). Pro ženské lebky průměrná délka lebky obnáší hodnotu 177,4 mm (min. — max. 169 — 184 mm).

Maximální frekvenci největší šířky lebky (8) pro sérii mužů vykazuje skupina lebek úzkých (85 %), zatímco lebky velmi úzké a středně široké jsou za-

Tabulka 8. Frekvence měř neurokrania podle Scheidtu (Mlynárce)

Martín	Míra	Muži			Ženy		
		Rozmezí	n	%	Rozmezí	n	%
1	gl-op	vel. krát. x-181	2	10,0	vel. krát. x-173	3	21,4
		střední 182-189	5	25,0	střední 174-181	10	71,4
		dlouhé 190-199	11	55,0	dlouhé 182-191	1	7,1
		vel. dl. 200-x	2	10,0	vel. dl. 192-x	—	—
		Celkem	20	100,0	Celkem	14	99,9
8	eu-eu	vel. dl. x-138	1	5,0	vel. úz. x-132	—	—
		úzké 139-149	17	85,0	úzké 133-143	10	76,9
		střední 150-158	2	10,0	střední 144-152	3	23,1
		široké 159-x	—	—	široké 153-x	—	—
		Celkem	20	100,0	Celkem	13	100,0
17	ba-b	nízké x-127	—	—	nízké x-120	—	—
		stř. vys. 128-138	5	45,0	stř. vys. 121-131	6	66,7
		vysoké 129-x	6	55,0	vysoké 132-x	3	33,3
		Celkem	11	100,0	Celkem	9	100,0

stoupeny nízkým procentem a lebka široká nebyla v dané sérii vůbec zjištěna. Lebky žen jsou podle tohoto rozměru rovněž převážně úzké (77 %) a střední (23 %). Průměrná šířka lebky u mužů činí 137,8 mm (min. — max. 130 — 147 mm). Průměrná hodnota tohoto rozměru pro ženské lebky je 135,1 mm (min. — max. 129 — 143 mm).

Podle hodnot výšky lebky (17) jsou lebky mužů vysoké (55 %) až středně vysoké (45 %). Lebky žen jsou středně vysoké (67 %) až vysoké (33 %). Průměrná výška lebky pro muže činí 134,1 mm (min. — max. 129 — 139 mm). Průměrná výška lebky pro ženy činí 126,8 mm (min. — max. 123 — 133 mm).

V tabulce 9 je uvedeno zastoupení jednotlivých hodnot indexů na neurokranium.

Délkošířkový index (8: 1) ukazuje, že lebky mužů jsou dolichokranní (56 %) až mesokranní (44 %), lebky žen mesokranní (62 %) až dolicho-

Tabulka 9. Frekvence indexů neurokrania a lebeční kapacity podle *Martina* (Mlynárce)

Index (kapacita)	Rozmezí	Muži		Ženy		Celkem	
		n	%	n	%	n	%
déložšířkový index 8/1	Ultradolichokran x—64,0	—	—	—	—	—	—
	Hyperdolichokran 65,0—69,9	1	6	—	—	1	3
	Dolichokran 70,0—74,9	9	50	5	38	13	45
	Mesokran 75,0—79,9	8	44	8	62	15	52
	Brachykran 80,0—84,9	—	—	—	—	—	—
	Celkem	18	100	13	100	29	100
délkový index 7/1	Chamaekran x—69,9	4	36	2	22	6	30
	Ortokran 70,0—74,9	5	45	7	78	12	60
	Hypsikran 75,0—x	2	18	—	—	2	10
	Celkem	11	99	9	100	20	100
šířkový index 17/1	Tapeinokran x—91,9	—	—	3	33	3	15
	Metriokran 92,0—97,9	6	54,5	4	44	10	50
	Akrokran 98,0—x	5	45,5	2	22	7	35
	Celkem	11	100,0	9	99	20	100
transv. fronto- pariet. ind. 9,8	Stenometop x—65,9	—	—	1	8	1	3
	Metriometop 66,0—68,9	7	41	4	31	11	37
	Eurymetop 69,0—x	10	59	8	62	18	60
	Celkem	17	100	13	101	30	100
frontomandibul. index (Škerlj) 9/66	Leptomandibular x—94,9	2	15,4	2	33,3	4	21,1
	Mesomandibular 95,0—104,9	7	53,8	2	33,3	9	47,4
	Eurymandibular 105,0—x	4	30,8	2	33,3	6	31,6
	Celkem	13	100,0	6	99,9	19	100,1
kapacita Welcker 38	Oligenkephal ♂ x—1300 ♀ x—1150	1	9,1	1	12,5	2	10,5
	Euenkephal ♂ 1301—1450 ♀ 1154—1300	8	72,7	6	75,0	14	73,7
	Aristenkephal ♂ 1451—x ♀ 1501—x	2	18,2	1	12,5	3	15,8
	Celkem	11	100,0	8	100,0	19	100,0
kapacita Hrdlička 38	Oligenkephal ♂ x—1300 ♀ x—1150	1	16,7	—	—	1	7,7
	Euenkephal ♂ 1301—1451 ♀ 1151—1300	3	50,0	4	57,1	7	53,8
	Aristenkephal ♂ 1451—x ♀ 1301—x	2	33,3	3	42,9	5	38,5
	Celkem	6	100,0	7	100,0	13	100,0

kranní (38 %). Průměrná hodnota tohoto indexu pro muže činí 74,2, (min. — max. 67,0 — 77,3), pro ženy 75,9 (min. — max. 72,3 — 79,4).

Hodnoty délkovýškového indexu (7 : 1) řadí lebky mužů do skupiny ortokranní (45 %), chamaekranní (36 %) i hypsikranní (18 %), zatímco lebky ženské spadají význačně do skupiny ortokranní (78 %) a méně již do skupiny chamaekranní (22 %). Průměr tohoto indexu pro muže činí 72,4 (min. — max. 69,2 — 76,4). Pro lebky žen činí průměr tohoto indexu 71,6 (min. — max. 68,0 — 74,7).

Hodnoty šířkovýškového indexu (17 : 8) vykazují největší zastoupení u mužských lebek ve skupině metriokranní (55 %) a akrokranní (45 %), pro ženy pak ve skupině metriokranní (44 %) a tapeinokranní (33). Méně již jsou zastoupeny lebky akrokranní (22 %). Průměr tohoto indexu pro muže činí 97,9 (min. — max. 92,1 — 105,3). Průměr pro ženy činí 94,6 (min. — max. 91,1 — 100,8).

Transversálně frontoparietální index (9 : 8) řadí lebky mužů i žen výrazně do skupiny eurymetopní (muži 59 %, ženy 62 %), méně pak již do skupiny metriometopní (muži 41 %, ženy 31 %). Stenometopie byla zjištěna pouze v serii lebek ženských (8 %). Průměr tohoto indexu pro muže činí 70,0 (min. — max. 66,7 — 80,3). U žen průměr tohoto indexu činí 70,4 (min. — max. 65,9 — 77,3).

Index fronto-mandibulární (9 : 66), beroucí v úvahu rozměr neurokrania a mandibuly, vykazuje pro muže hodnoty mesomandibulární (54 %), eurymandibulární (31 %) a leptomandibulární (15 %). U ženských lebek jsou hodnoty eurymandibulární, mesomandibulární i leptomandibulární zastoupeny stejným dílem (33 %). Průměr tohoto indexu pro muže činí 102,8 (min. — max. 85,8 — 129,3), pro ženy 100,2 (min. — max. 85,3 — 117,4).

Lebeční kapacita (38) podle Welckera vykazuje jak pro muže (73 %), tak pro ženy (75 %) hodnoty převážně euenkefalní. Podle Hrdličky jsou převážně zastoupeny hodnoty euenkefalní (muži 50 %, ženy 57 %).

Míry a indexy na splanokranium daly se zjistit v porovnání s materiálem zoborským na větším počtu případů, proto také výsledky v tabulce 10 vyjadřují na podkladě absolutních měr lépe metrický charakter obličejů dospělé mlynářské populace.

Podle hodnot bizygomatické šířky (45) patří muži převážně do skupiny s obličejem úzkým

Tabulka 10. Frekvence měr splanchnokrania podle Scheidta (Mlynáře)

Měření	Míra	Muži			Ženy		
		Rozmezí	n	%	Rozmezí	n	%
45	zy-zy	úzké x—133	9	60,0	úzké x—125	1	9,1
		stř. šíř. 134—141	3	20,0	stř. šíř. 126—133	7	63,6
		široké 142—150	3	20,0	široké 134—142	3	27,3
		vel. šíř. 151—x	—	—	vel. šíř. 143—x	—	—
		Celkem	15	100,0	Celkem	11	100,0
47	n-gn	krátké x—117	3	18,8	krátké x—108	1	11,1
		stř. dl. 118—126	11	68,8	stř. dl. 109—117	7	77,8
		dlouhé 127—135	2	12,5	dlouhé 118—126	1	11,1
		vel. dl. 136—x	—	—	vel. dl. 127—x	—	—
		Celkem	16	100,1	Celkem	9	100,0
48	u-pr	krátké x—68	6	33,3	krátké x—63	2	16,7
		stř. dl. 69—74	9	50,0	stř. dl. 64—69	8	66,7
		dlouhé 75—80	3	16,7	dlouhé 70—75	2	16,7
		vel. dl.	—	—	vel. dl.	—	—
		Celkem	18	100,0	Celkem	12	100,1

(60 %), zatímco na skupiny obličejů středně širokých a širokých připadá po 20 % jedinců. Ženské obličejy jsou středně široké (64 %) až široké (27 %), zatímco procento úzkých obličejů je velmi slabě zastoupeno (9 %). Průměrná bizygomatická šíře pro muže činí 127,4 mm (min. — max. 121 — 136 mm). Pro ženy průměrná hodnota činí 122,5 mm (min. — max. 114 — 127 mm).

Výška celého obličejy (47) vykazuje pro muže význačně hodnoty střední (69 %) a slaběji již zastoupené hodnoty nízké (19 %) a vysoké (12 %). Ženské obličejy jsou podle tohoto rozměru také středně vysoké (78 %), zatímco obličejy nízké (11 %) a vysoké (11 %) jsou zastoupeny již slaběji. Průměrná hodnota tohoto rozměru pro muže činí 116,9 mm, (min. — max. 110 — 120 mm) a pro ženy 108,0 mm (min. — max. 97 — 116 mm).

Výška horního obličej (48) vykazuje v sérii mužů převážně hodnoty střední (50 %) a slaběji již hodnoty nízké (33 %) a vysoké (17 %). Rovněž v sérii ženských lebek převažují hodnoty střední (67 %) proti slaběji zastoupeným hodnotám nízkým (17 %) a vysokým (17 %). Průměrná výška horního obličej pro muže činí 70,6 mm (min. — max. 65 — 79 mm). Průměr tohoto rozměru pro ženy činí 66,0 mm (min. — max. 60 — 72 mm).

Tabulka 11 podává přehledné zastoupení hodnot indexů na splanchnokranii.

Index celého obličej (45 : 47) ukazuje, že obličej mužů jsou leptoprosopní (46 %) až mesoprosopní (31 %), se slabým zastoupením obličejů euryprosopních (15 %) a hyperleptoprosopních (8 %). Obličej žen podle tohoto indexu jsou leptoprosopní (44,5 %) až mesoprosopní (44,5 %) se slabou příměsí obličejů euryprosopních (11 %). Průměrný index pro lebky mužů je 90,6 (min. — max. 84,0 — 97,1). Průměrný index pro ženy činí 88,8 (min. — max. 84,7 — 93,5).

Hodnoty indexů horního obličej (45 : 48) ukazují, že v sérii lebek mužských převažují hodnoty mesenní (53 %) až leptenní (47,0 %) a v sérii lebek ženských hodnoty mesenní (60 %) s méně již zastoupenými hodnotami leptenními (20 %), hyperleptenními (10 %) a euryenními (10 %). Průměr tohoto indexu pro muže činí 55,1 (min. — max. 51,9 — 59,4). Průměr pro ženy činí 54,5 (min. — max. 48,4 — 60,0).

Hodnoty indexu nosu (54 : 55) ukazují pro mužské lebky nejvyšší frekvenci pro skupinu leptorrhinní (50 %), slaběji jsou obsazeny již skupina chamaerrhinní (31 %) a mesorrhinní (19 %). Lebky žen stejně tak jako lebky mužů jsou převážně leptorrhinní (64 %) avšak procento mesorrhinních je vyšší (27 %), procento chamaerrhinních naopak nižší (9 %). Průměr tohoto indexu pro muže činí 46,9 (min. — max. 38,6 — 56,9). Průměr pro ženy činí 47,2 (min. — max. 43,4 — 56,5).

Hodnoty indexu očnice (54 : 55) ukazují pro

Tabulka 11. Frekvence indexů splanchnokrania podle Martina (Mlynárce)

Index	Rozmezí	Muži		Ženy		Celkem		
		n	%	n	%	n	%	
obličejový 47/45	Hypereuryprosop	x-79,9	—	—	—	—	—	
	Euryprosop	80,0-84,9	2	15	1	11,0	3	14
	Mesoprosop	85,0-89,9	4	31	4	44,5	8	36
	Leptoprosop	90,0-94,9	6	46	4	44,5	10	45
	Hyperleptoprosop	95,0-x	1	8	—	—	1	5
	Celkem		13	100	9	100,0	22	100
horního obličej 48/	Hypereuryen	x-44,9	—	—	—	—	—	
	Euryen	45,0-49,9	—	—	1	10	1	4
	Mesen	50,0-54,9	8	53	6	60	14	56
	Lepten	55,0-59,9	7	47	2	20	9	36
	Hyperlepten	60,0-x	—	—	1	10	1	4
	Celkem		15	100	10	100	25	100
očnicový 52/51	Chamaekonch	x-75,9	4	23	3	25	7	24
	Mesokonch	76,0-84,9	11	65	8	67	19	66
	Hypsikonch	85,0-x	2	12	1	8	3	10
	Celkem		17	100	12	100	29	100
nosní 54/55	Leptorrhin	x-46,9	8	50	7	64	15	55,6
	Mesorrhin	47,0-50,9	3	19	3	27	6	22,2
	Chamaerrhin	51,0-57,9	5	31	1	9	6	22,2
	Hyperchamaerrhin	58,0-x	—	—	—	—	—	—
	Celkem		16	100	11	100	27	100,0

sérii mužských lebek vysokou frekvenci ve skupině mesokonchní (65 %), nižší již ve skupině chamaekonchní (23 %) a hypsikonchní (12 %). Totéž platí pro sérii lebek ženských. Mesokonchní skupina obnáší 67 %, chamaekonchní 25 % a hypsikonchní 8 %. Průměr pro tento index u mužů je 79,5 (min. — max. 69,8 — 87,8). Průměr pro ženy je 79,1 (min. — max. 72,5 — 87,8).

III. Metrická charakteristika kostí horní a dolní končetiny

Výška postavy pro obě populace byla vypočítána podle kombinované metody *Manouvrier-Mollisonovy* (1938). Byla vybrána proto, aby se dalo získaných výsledků použít ke srovnání s výsledky jiných autorů, kteří stejným způsobem hodnotili výšku starých Slovanů z jiných lokalit. Je však třeba upozornit, že výškové hodnoty získané touto metodou jsou jen aproximativní. *Manouvrierovy* tabulky byly zpracovány na podkladě prosekturního materiálu recentních Francouzů a nevíme, jak dalece se hodí pro jiné a zvláště pro staré populace.

Pro značnou fragmentárnost dala se tělesná výška na zoborském materiálu zjistit pouze u 3 mužů a u 4 žen, a to jen na podkladě délky femuru a tibie, neboť kosti horní končetiny se nezachovaly. Proto jsou výsledky značně nespolehlivé. Výška postavy pro muže činí v průměru 163,1 cm, pro ženy 155,2 cm. Touto hodnotou spadají muži ze *Zoboru* do skupiny podprůměrně vysokých postav, ženy do kategorie postav středně vysokých. Výška postavy mužů (164,2 cm) i žen (152,9 cm) z *Mlynářců* byla získána na poměrně větším počtu jedinců, a to 23 mužů a 11 žen a v některých případech na podkladě délek všech dlouhých kostí obou končetin — femuru, tibie, fibuly, humeru, radiu a ulny. Průměrné tělesné výšky pro obě populace, vzhledem k výškám stanoveným pro jiné staroslovanské populace, vykazují poměrně nízké hodnoty. Jedině *Matiegka* (1925) pro Slovanů z Uherské Skalice (nyní Skalica na Slovensku) zjistil ještě nižší hodnoty. Avšak pro českou populaci z doby knížecí udává též autor (1933) již hodnoty vyšší. Muži z *Mlynářců* průměrem tělesné výšky blíží se průměrům získaným *Liptákem* (1953) pro slovanskou populaci z *Kerpustzy*, *Ivaníčkem* (1951) pro slovanskou populaci z *Ptuje* a *Dambským* (1955) pro slovanskou populaci z *Koňskích*. Rovněž průměrné výškové hodnoty pro výšku žen z *Kerpustzy*, *Ptuje*, *Koňskích* a *Turnišče* s průměrem pro ženy z *Mly-*

nářců souhlasí. Podle tabulky 12 je však nesporné, že staří Slované, kteří obývali v X. a XI. století tyto dvě lokality v okolí Nitry, patří k Slovanům s malou tělesnou výškou, ba možno říci, že byli jedni z nejmenších Slovanů té doby. Pro nízkou postavu svědčí také průměrné hodnoty délek dlouhých kostí i jejich vzájemná proporční charakteristika, srovnáme-li ji s hodnotami na jiných slovanských lokalitách. Zvláště nízké hodnoty byly stanoveny pro index femoro-tibiální. Prakticky to znamená, že jejich bérce, zejména u mužů, byly vzhledem ke stehenním kostem nápadně krátké. Průměrné hodnoty výšek postav, délek kostí horní a dolní končetiny a proporčních indexů kostí končetin pro obě zkoumané lokality ve srovnání s jinými lokalitami jsou uvedeny v tabulce 12, 13 a 14.

Podle průměrných hodnot platymerického indexu jsou femury mužů ze *Zoboru* platymerní (76,2), žen poněkud hyperplatymerní (75,6), pokud ovšem je možno tyto výsledky považovat za spolehlivé, neboť byly získány na malém počtu případů. Podobné výsledky vykazují i femury z lokality *Mlynářce*: muži jsou opět platymerní (77,6),

Tabulka 12. Tělesná výška starých Slovanů

Lokalita	Podle	♂	♀
Uh. Skalica, nyní Skalica na Slov. (MATIEGKA)	Manouvrier	160,9	153,7
Zobor	„	163,1	155,2
Mlynárce	„	164,2	152,9
Kerpustza (LIPTÁK)	„	164,8	153,6
Koňski (DAMBSKI)	„	165,0	154,3
Ptuj (IVANIČEK)	„	165,0	154,0
Dol. Jatov (FRANKENBERGER)	„	165,6	—
Libice (HAJNÍŠ)	„	166,3	158,0
Děvín (FRANKENBERGER)	„	166,7	155,7
Ptuj (IVANIČEK)	Pearson	167,0	157,0
Bled 1948 (ŠKERLJ)	Manouvrier	167,4	—
Turnišča (DOLINAROVÁ)	Pearson	168,0	153,0

Tabulka 13. Průměrné hodnoty délek kostí končetin u staroslovanských populací

Kost	Bled 48	Turnišča		Ptuj		Mlynárce	
	♂ + ♀	♂	♀	♂	♀	♂	♀
Femur	443	458	417	458	427	442	396
Tibie	370	375	341	375	354	360	329
Humerus	327	334	301	332	309	326	291
Radius	242	238	233	252	235	240	211
Ulna	276	268	245	270	255	270	232

Tabulka 14. Proporční indexy starých slovanských populací

Index	Bled 48		Turnišča		Mlynárce		Koňski		Zobor	
	♂	♀	♂	♀	♂	♀	♂	♀	♂	♀
Femoro tibial.	83,5	—	84,4	—	81,0	81,8	82,8	82,7	80,1	80
Humero radial.	75,9	—	72,9	72,3	74,4	73,4	75,7	76,5	—	—
Intermembr.	—	—	—	—	70,2	69,4	69,7	68,4	—	—

ženy hyperplatymerní (71,5). Dále byla zjištěna dosti značná individuální levostranná (76,6) a pravostranná (78,6) diference, projevující se zvláště na mužských femurech. Toto zjištění, kromě Hajnišem (1953) stanovené eurymerie pro libické muže, vcelku souhlasí s výsledky jiných autorů na staroslovanských pohřebištích. Pilastrický index, vypočítaný pouze pro mlynárckou populaci, vykazuje u mužů průměrnou hodnotu 100,2, u žen 97,3. Tyto hodnoty svědčí o málo vyvinuté crista femoris, ale odporují morfologické charakteristice, která ukazuje spíše na její střední až značný vývin, zvláště patrný na mužských femurech. Na tibií byl zjišťován index knemický. Průměrná hodnota pro muže ze Zoboru vykazuje hodnoty spíše euryknemní (69,1), pro ženy hodnoty mesoknemní (73,0), pokud je ovšem opět můžeme pro malou početnost sérií brát za spolehlivé. Na tibiích mlynárckých mužů v průměru tento index obnáší hodnotu spadající na rozhraní mesoknemie a euryknemie (69,2). Ženské tibiae jsou v průměru zřetelně mesoknemní (67,2). Zjištěné výsledky se ztotožňují s údaji pro tibiae mužů a žen stanovených Ivaníčkem (1951) na slovanském materiálu z Ptuje. Naproti tomu tibiae mužů a žen z Libice podle Hajniše (1953) a Koňských podle Dambského (1955) jsou vysloveně euryknemní.

IV. Typologická analýza

Četné zkušenosti, získané na podkladě zpracovaných kostrových pozůstatků starých Slovanů ukazují, že staří Slované nebyli ve své tělesné stavbě jednotni, nýbrž že představovali pestrou směs různých typů. Tyto typy se formovaly na podkladě starých antropologických podloží, komplikovaly se novým míšením a měnily se vlivem schopnosti variability znaků a vlivem vývojových změn. Protože dnes nemůžeme bezpečně odlišit vzájemnou

součinnost těchto rozličných faktorů, musíme pouze na základě fakt, to je na základě metrických a morfologických nálezů, sledovat slovanské populace chronologicky i teritoriálně.

Jak však vysvětlíme nápadnější vzrůst brachykranních jedinců u některých starších populací, když se později opět setkáváme s populacemi mesokranními a dolichokranními? Tento problém řeší již Škerlj (1950, 1953) na dvojím pohřebišti v Bledu. Domnívá se, že o 200 let starší obyvatelé Bledu 1949 byli pravděpodobně silně ovlivněni ilyrským podložím a že teprve po nich přišel lid slovanský. Se stejným problémem se setkal Frankenberg (1935) u starší brachykranní populace děvínské, datované do XI. století a mladší dolichokranní populace z Dolního Jatova (XII. až XIII. stol.) u Nových Zámků. Autor je přesvědčen, že děvinští Slované byli do jisté míry pomíšeni s maďarským obyvatelstvem, zatímco populace z Dolního Jatova byla tohoto cizího elementu ušetřena. Stejná otázka tyká se také starší, ze 27 % brachykranní populace ze Zoboru a mladší mesokranní a dolichokranní populace z Mlynárců.

Tento problém lze skutečně velmi těžko řešit již proto, že obě lokality jsou od sebe velmi málo vzdáleny a také proto, že ani časové rozpětí není tak velké, aby brachykranní element mohl náhle vymizet. Dalo by se spíše uvažovat o tom, že brachykranie byla rodovou vlastností populace ze Zoboru, která však nebyla přenesena na populaci z Mlynárců.

V literatuře jsou staří Slované označováni za lid převážně dolichocefální až mesokefální, který teprve během dalších století se stával krátkolebým. Pokud to bylo možné, byly zjištěny údaje o kraniálním indexu u několika slovanských populací z období od VIII. do XIII. století a současně u populací blízko lokalizovaných, o nichž však autoři pochybují, zda jsou slovanské, nebo je přímo označují za populace neslovanské. Tak je tomu u lokality Bled 1948 a u avarských lokalit Ulló I a Ulló II. Hodnoty délkošírkového indexu těchto populací jsou uvedeny v tabulce 15.

Sledujeme-li délkošírkový lebeční index z hlediska chronologického, nedocházíme k žádným pozitivním výsledkům, i když z řady vyjmeme obě pohřebiště z Ulló a z Bledu 1949, a také málo početné a tím nespolehlivé série. Zdá se, že hodnoty kraniálního indexu spíše podléhají teritoriálním vlivům, což ostatně poznamenává již Matiegka (1933), když uvádí, že vyšší procento dolichokranních jedinců se vyskytuje u Slovanů staročeských

Tabulka 15. Délkošířkový lebeční index u slovanských a neslovanských populací datovaných od VIII. do XIII. století

Stol.	Lokalita	Autor	Muži	Ženy
VIII.	Uh. Skalica (nyní Skalica na Slov.)	Matiegka	72,2	76,2
IX.	Děvinská N. Ves.	Frankenberger	77,9	—
VIII.	Üllő I.	Lipták	78,9	81,1
VIII.	Üllő II.	Lipták	79,6	79,8
IX.	Bled 1949	Škerij	76,2	78,7
IX.	Turnišča	Dolarová	74,1	75,2
X.	Mor. Sv. Jány	Frankenberger	75,7	81,9
X.	Libice	Hajniš	75,4	72,8
X.	Zobor		77,5	75,6
XI.	Mlynárce		74,2	75,9
XI.	Děvín	Frankenberger	80,4	79,3
XI.	Kerpuzsza	Lipták	78,0	78,3
XI.	Bešeňov	Nemeskéri	79,2	81,8
XI.	Konskie	Dambski	74,8	74,6
XI.	Bled 1948	Škerij	75,7	77,8
XI.	Ptuj	Ivaniček	76,0	78,1
XI.-XII.	Radomi	Rosiński	74,7	
XII.	Skalka	Frankenberger	74,9	77,5
XIII.	Dol. Jatov	Frankenberger	75,5	75,7

než u staroslovenských, kde je početněji zastoupeny mesokranie.

Na rozdíl od mlynárckého pohřebiště patří zoborské do okruhu belobrdské kultury, která je charakterisována jako výsledek soužití maďarských nomádů se slovanským podložím. Jak se toto soužití projevilo na antropologickém složení zoborské populace, je opravdu těžko posoudit. Je nesporné, že dvacetisedmiprocentní výskyt brachykranních jedinců v zoborské populaci nelze opomenout, zvláště proto, že mlynárcká populace je charakterisována pouze dolichokranii a mesokranii. Prozatím nemůžeme říci, zda brachykranni element převzali zoborští Slované od avarského podloží, nebo zda jej získali až v X. století od staromaďarských nomádů, kteří, i když z velké části byli složeni z europoidních typů, mají mnoho znaků mongoloidních.

K typové analýze materiálu ze Zoboru a z Mlynárců bylo použito metody Wankého a metody Liptákovy. Matematická metoda Wankého (1953), jejíž podstatu a pracovní postup u nás publikoval Suchý (1958), disponuje při určování jednotlivých základních typů (nordický — A, mediterránní — E, armenoidní — H, laponoidní — L a paleoeuropoidní — P) s pěti indexy (index cefalický, Kóčkův index výškový, index horního obličej, index nosní a očnicový). Tato metoda spočívá na srovnání hodnot těchto indexů s normativními indexy, které propočítal Kóčka pro kraniologický materiál od neolitu do XIII. století. Výhodou této metody je poměrně snadný postup. Je však otázkou, může-li tato me-

toda, která k typové analýze používá pouze hodnot pěti indexů a omezuje se na pět typů, vystihnout typový charakter lebek pro populace z Karpaté kotliny, kde je třeba počítat s vlivy mimoevropskými, zvláště pak asijskými.

Vzhledem k nedostatečně zachovalému kostrovému materiálu nelze u Zoboru činit sebemenších typologických závěrů, neboť pro typovou analýzu Wankého bylo možno použít pouze tři dobře zachovalých lebek. Výsledek pro tyto lebky je souhrnně vyjádřen 34,1 % nordických, 20,3 %, mediterránních, 25,9 % armenoidních, 13,5 % laponoidních a 6,1 % paleoeuropoidních prvků. Nápadný procentový podíl armenoidního prvku lze vysvětlit tím, že mezi třemi lebkami se nachází jedna lebka brachykranni a jedna lebka sice mesokranni, avšak ležící již svou hodnotou na hranici brachykrannie.

Tabulka 16 podává zastoupení jednotlivých nordických, mediterránních, armenoidních, laponoidních a paleoeuropoidních prvků pro každou lebku zvlášť.

Tabulka 16. Procentové zastoupení A, E, H, L, P komponent na lebkách ze Zoboru

Č. lebky	A	E	H	L	P
87	33,8	25,1	23,7	10,4	7,0
93	42,6	27,0	19,0	6,8	4,5
152	26,0	8,9	34,9	23,4	6,8

Přesvědčivější výsledky se zřetelem k výše uvedeným námitkám poskytuje materiál z Mlynárců, kde bylo možno disponovat s 18 lebkami. Metoda Wankého ukazuje, že Slované z této lokality měli z 35,0 % prvek nordický, z 38,0 % mediterránní, ze 7,3 % armenoidní, z 8,1 % laponoidní a z 11,6 % paleoeuropoidní. Zastoupení jednotlivých prvků pro každou lebku zvlášť je vyjádřeno v tabulce 17.

Můžeme tedy populaci z Mlynárců, rozloženou podle Wankého metody, charakterisovat jako převážně mediterránní a nordickou s menším podílem typu paleoeuropoidního, laponoidního a armenoidního.

Protože v této práci bylo snahou zjistit zastoupení jednotlivých typů, bylo pro srovnání použito také metricko-deskriptivní metody Liptákovy (1953), v níž autor používá vedle morfologických charakterů také indexů na lebce a dále hodnot výšky postavy. Lipták (1953) v antropologickém

Tabulka 17. Procentové zastoupení A, E, H, L, P komponent na lebkách z Mlynárců

Č. lebky	A	E	H	L	P
2	37,6	37,5	13,9	6,3	4,7
3	15,2	32,1	16,2	20,0	16,5
4A	30,1	45,1	5,9	6,7	12,2
4C	23,8	54,0	4,9	5,9	12,3
13	18,3	35,4	8,4	14,6	23,2
17	88,3	5,8	2,5	2,0	1,4
25	7,2	78,9	4,6	4,1	5,8
26	6,7	35,9	6,1	13,7	37,5
45	46,7	41,1	3,7	3,5	5,0
47	5,4	89,5	1,7	1,4	2,0
55	23,9	19,8	11,8	22,9	21,6
59	83,7	6,4	5,6	2,7	1,6
62	13,3	71,5	4,0	4,1	7,2
63	20,4	19,1	12,6	26,5	21,4
64	75,8	8,7	10,3	3,3	1,9
67	39,9	43,1	6,5	4,2	6,3
71	51,4	28,4	4,8	2,8	2,5
Me-B	22,2	16,7	7,0	14,6	39,5

Tabulka 18. Typové složení mužské populace Nitra - Mlynárce

č.	n	m	cr A	d	cr B	a	x
4A	5	3					2
27	6				4		
37	6		4				
71	7	3					
MeA	5	2	3				
4C	4	6					
25		8		2			
45	4	6					
62		8			2		
35			6	4			
2	2		2	6			
13		3		2	5		
72					4	6	
67			4				6
14	39	39	19	14	15	6	8

= součet

rozboru slovanského pohřebiště v Kerpuztž z XI. stol. přesně vytýčil hlavní znaky pro typ mediterránní (m), cromagnoidní A (cr A), cromagnoidní B — východobaltický (cr B), dinarský (d), nordický (n) a alpský (a). Kromě těchto typů určuje ještě prvky mimoevropské (x). Určitý nedostatek této metody spočívá v tom, že je to z části metoda morfologická a že možnost subjektivní chyby není vyloučena.

Charaktery jednotlivých typů, stanovené Liptákem pro populaci z Kerpuztžy, byly použity i pro populaci z Mlynárců, jednak proto, že série je poměrně malá, aby bylo možno pro ni vytvořit vlastní kritéria a jednak proto, že nelze po-

čítat s velkými typovými rozdíly, neboť obě pohřebiště jsou stejně datovaná a obě přísluší do Karpatké kotliny.

Typová diagnosa této metody je vyjádřena formulami, které představují vzájemný poměr typových prvků, přítomných u každého jedince. Dominantní je takový typ, který v deskriptivních a měrných znacích dosáhl alespoň 50 %. Např. typový charakter ženy č. 3 z Mlynárců odpovídá typové formuli m 60 cr B 20 d 20. To znamená, že na této kostře ve znacích popisných a metrických bylo zjištěno 60 % prvků mediterránních, 20 % cromagnoidních B a 20 % prvků dinaroidních. Procentové zastoupení jednotlivých prvků na každé lebce zvlášť je uvedeno pro muže v tabulce 18 a pro ženy v tabulce 19.

Podle této metody nejjednodušší typová analýza mlynárecké populace se zakládá na konstatování dominantních typů v sérii, zatímco stranou jsou ponechány všechny složky podružné, to jsou takové, které nedosahují 50 %. Těto formy typové analýzy lze použít pouze ve velkých sériích.

Druhá, podle Liptáka nazvaná „metoda analytického rozvrstvení rasových typů“, umožňuje již podání detailnějšího obrazu typologického složení i početně menší populace. Tento postup zachycuje již všechny rasové prvky tím, že je sčítá nezávisle na zkoumaných jedincích. Tyto prvky vyjádřené v procentech podávají typovou analýzu 22 jedinců dospělé populace z Mlynárců, jak je uvedena v tabulce 20.

Mužská populace z Mlynárců sledovaná analytickou metodou P. Liptáka představuje téměř ekvivalentní zastoupení typu nordického (27,9 %) a mediterránního (27,9 %), které dohromady tvoří nadpoloviční většinu. Méně často již přichází typ cromagnoidní A, cromagnoidní B (13,6 %, 10,7 %) a typ dinaroidní (10,4 %). Menšinou účastní se na složení mlynáreckých mužů typ alpinoidní (4,3 %) a prvek mimoevropský (5,6 %). V sérii žen zvyšuje se procento nordického typu (33,8 %), zatímco procentové zastoupení typu mediterránního (28,8 %) zůstává stejné jako u mužů. Poněkud nižší procento cromagnoidů A (2,5 %) v sérii žen mohlo být způsobeno obtížnou charakteristikou cromagnoidních A žen, stejně jako v opačném smyslu zvýšené procento alpinoidního typu u žen (12,5 %).

Srovnání výsledků typologického složení populace z Mlynárců podle Wankého a podle Liptáka podávají následující čísla:

Wanke: 35,0—A; 38,0—E; 7,3—H; 8,1—L; 11,6—P.

Tabulka 19. Typové složení ženské populace
Nitra - Mlynárce

č.	n	m	cr B	a	d	cr A	x	
17	6			4				
59	5	3		2				
63	6		2			2		
64	7				3			
1A		6		4				
3		6	2		2			
55	3	5	2					
MeB		5	5				2	
8	27	23	11	10	5	2	2	= součet

Tabulka 20. Analytické rozdělení všech typů v populaci
Nitra - Mlynárce

Typ	Muži		Ženy		Celkem	
	n	%	n	%	n	%
n	3,9	27,9	2,7	33,8	6,6	30,0
m	3,9	27,9	2,3	28,8	6,2	28,3
cr B	1,5	10,7	1,1	13,7	2,6	11,8
d	1,4	10,0	0,5	6,2	1,9	8,5
cr A	1,9	13,6	0,2	2,5	2,1	9,5
a	0,6	4,3	1,0	12,5	1,6	7,3
x	0,8	5,6	0,2	2,5	1,0	4,5
Celkem	14,0	100,0	8,0	100,0	22,0	99,9

Lipták: 30,0—n; 28,3—m; 8,5—d; 7,3—a; 9,5—crA; 11,8—crB; 4,5—x.

Přes námítky vznesené proti oběma metodám, i přes nesnáze morfologického určování, konečně i přes málo početný materiál, neboť sám Lipták zvláště zdůrazňuje, že úspěšnost výsledků zaručuje bohatost materiálu a dobrá zkušenost při morfologické analýze, není ve výsledcích zvláště zásadních rozdílů.

Rozdíly, které zde vznikly, mohou být způsobeny: 1. subjektivní chybou při morfologickém určování, 2. málo početnou sérií, 3. Liptákem zdůrazněnou sexuální diferencí uvnitř samotných typů, 4. podobnými somatickými vlastnostmi u různých typů a konečně také 5. následkem nestejněho souboru jedinců při aplikaci obou metod.

Nesporné je však to, že výsledky této metricko-deskriptivní metody se v zásadě nerozcházejí s výsledky většiny badatelů, kteří tvrdí, že základní typovou složku starých Slovanů tvořili nordici, mediterráni, baltici, dinárci a alpinci.

Protože však Lipták používá při svém rozboru většího počtu typových komponentů, konstatuje ve složení slovanské populace ještě typ cro-

magnoid B — východobaltický (cr B) a vedle toho složky mimoevropské x, pro které ve Wankeho klasifikaci nejsou normy a které přirozeně zaniknou v některém z těchto typů. Proto při použití metody Liptákovy byly v dospělé populaci z Mlynárců ve 4,5 % zjištěny také mimoevropské elementy, především zvláště patrné u lebky 67.

Závěr

1. Pohřebiště pod Zoborem u Nitry, datované do konce X. a na začátek XI. století, je charakterisováno 89 jedinci, z nichž 29 (32,6 %) připadá na muže, 24 (26,9 %) na ženy, 30 (33,7 %) na nedospělé jedince. U 6 (6,7 %) nedalo se pohlaví určit.

Pohřebiště z Mlynárců, datované s největší pravděpodobností do XI. století, poskytuje 78 kostér jedinců, z nichž 31 (39,8 %) náleží mužům, 16 (20,5 %) ženám, 25 (32,0 %) nedospělým a 6 (7,7 %) neurčitelným jedincům.

2. Vysoké procento úmrtnosti ve skupině infans I, adultus a matusus je příznačné pro obě populace, při čemž ženy umíraly dříve a jen zřídka sa dožívaly věkové skupiny senilis. Na lokalitě v Mlynárcích je závažný počet zjištěných 32 mužů proti 19 ženám. Z chorob projevujících se na kostře, byly na mlynárecké lokalitě pozorovány degenerativní kloubní procesy na obratlech a dlouhých kostech horní a dolní končetiny. Patologický nález na hlavici levého femuru ze zoborského pohřebiště svědčí na stařecké změny, charakteristické pro malum coxae senile. Traumatického původu je levostranná temenní impresse s regenerovanou kostní tkání, zjištěná na lebce ze Zoboru.

V mlynáreckém materiálu se nachází lebka s umělým otvorem v čelní kosti bez jakýchkoliv stop hojení. Hrubá technika a násilné levostranné odlomení kosti nasvědčuje spíše pro postmortální trepanaci.

3. Zdravotní stav chrupu na obou lokalitách byl špatný, neboť zubní karies se vyskytuje minimálně u zoborských mužů v 55,6 %, u žen ve 44,4 %, u mlynáreckých mužů v 38,9 %, u žen v 50,0 %.

4. Z morfologického hlediska jsou lebky mužů z obou lokalit při pohledu vertikálním ovoidní, z pohledu laterálního mají dosti výrazně vystupující glabellu a hrbolkovitou protuberantia occipitalis externa. Lebky žen jsou ovoidní až pentagoidní.

V zoborském materiálu persistence čelního švu (metopismus) se vyskytuje u mužů v 4,5 %, u žen v 11,1 %.

Na mlynáreckém materiálu byl metopismus zjiš-

Tabulka 21. Morfologická charakteristika lebek Nitra – Mlynárce

Číslo	Obrys vert. kran. ind.	Sklon čela gl (Broca) čelní ind.	Oblič. ind. tvar obl.	Očnic. ind. tvar očn.	Nos. ind. koř. nos. pravd. tvar	Obrys okc., prot. occ. ex. (Broca) stěny okc.
1A	pentag. mesokran.	kolmé I.	mesoprosop mesen	mesokonch hranaté	leptorrh. široký	zaoblený 0
2	krát. ovoid mesokran.	eurymetop ubíhavé III.	oválný mesoprosop mesen	mesokonch zaoblené	konvex leptorrh. úzký	sbíhavé zaoblený — protaž. 2
3	pent. — ovoid mesokran.	metriometop klenuté II.	hranatý mesoprosop mesen	chamaekonch hranaté	konvex leptorrh. vel. široký	kolmé zaoblený 1
4A	pent. — ovoid dolichokran.	eurymetop ubíhavé II.	zaoblený leptoprosop lepten	mesokonch hranaté	konvex chamaerrh. široký	kolmé mír. protažený 0
4C	pent. — ovoid dolichokran.	eurymetop m. klenuté II.	hranatý leptoprosop mesen	mesokonch zaoblené	konvex mesorrhin. stř. šir.	kolmé zaoblený — protaž. 0
13	pentag. mesokran.	orthometop ubíhavé II.	oválný — mesen	chamaekonch hranaté	— chamaerrhin. stř. šir.	kolmé plochý — sl. klen. 1
25	elipsoid dolichokran.	m. ubíhavé II.	leptoprosop mesen	chamaekonch hranaté	konvex leptorrh. střední	kolmé zaoblený 0
26	ovoid mesokran.	eurymetop m. ubíhavé II.	oválný euryprosop mesen	chamaekonch zaoblené	rovný chamaerrh. stř. šir.	kolmé zaoblený 1
27	pentag. dolichokran.	metriometop m. klenuté II.	hranatý mesoprosop mesen	hypsikonch mír. zaobl.	— mesorrhin. stř. šir.	mír. rozbih. m. zaoblený 1
35	sferoid mesokran.	orthometop ubíhavé V.	zaoblený leptoprosop lepten	mesokonch hranaté	rov. — konvex leptorrh. široký	sbíhavé zaobl. — plochý 3
37	dl. ovoid hyperdolich.	metriometop ubíhavé V.	hranatý leptoprosop lepten	mesokonch hranaté	konvex leptorrh. široký	kolmé zaoblený 1
45	ovoid dolichokran.	eurymetop ubíhavé III.	hranatý leptoprosop lepten	mesokonch zaoblené	— mesorrhin. stř. šir.	kolmé zaoblený 1
47	pent. — ovoid dolichokran.	eurymetop klenuté II.	zaoblený leptoprosop lepten	mesokonch hranaté	— leptorrhin. střední	kolmé zalomený 0
55	pent. — ovoid mesokran.	eurymetop klenuté 0	hranatý mesoprosop mesen	mesokonch zaoblené	rovný mesorrhin. stř. šir.	kolmé zaoblený 0
59	elips. — sfer. mesokran.	eurymetop kolmé I.	zaoblený — mesen	mesokonch hranaté	rovný leptorrhin. stř. šir.	kolmé zaoblený 0
62	elipsoid dolichokran.	eurymetop mír. ubíh. II.	hranatý mesoprosop mesen	chamaekonch hranaté	konvex leptorrhin. stř. šir.	kolmé zaoblený 2
63	pentag. mesokran.	eurymetop klenuté I.	oválný mesoprosop mesen	chamaekonch hranaté	rovný chamaerrhin. široké	rozbíhavé zaoblený 0
64	ovoid mesokran.	metriometop mír. klen. I.	oválný leptoprosop hyperlepten	hypsikonch hranaté	konvex leptorrhin. úzký	kolmé zaoblený 0
67	elipsoid dolichokran.	stenometop ubíhavé III.	oválný hyperleptoprosop lepten	hypsikonch zaoblené	rovný leptorrhin. úzký	mír. rozbih. protažený 0
71	dl. ovoid dolichokran.	metriometop ubíhavé III.	hranatý mesoprosop lepten	mesokonch hranaté	— leptorrhin. stř. šir.	kolmé zaobl. plochý 2
72	kr. ovoid mesokran.	metrio-eury. klenuté II.	oválný leptoprosop mesen	mesokonch zaoblené	rovný meso-cham. stř. šir.	kolmé zaoblený 1
Me A	pent. — ovoid dolichokran.	eurymetop mír. klen. III.	oválný leptoprosop lepten	mesokonch hranaté	— leptorrhin. úzký	kolmé zaoblený — protaž. 0
Me B	pent. — ovoid dolichokran.	metriometop kolmé I.	oválný euryprosop euryen	mesokonch zaoblené	rov. — konvex chamaerrhin. —	kolmé zaoblený 0
		eurymetop	oválný		rov. — konvex	mír. sbih.

Tabulka 22. Z o b o r. - Hodnoty měr na lebkách mužů

Číslo	Věk. skupina	Míra	Maxim. délka	Maxim. šířka	Výška b-ba	Nadušní výška	Max. š. čela	Min. š. čela	Tetiva čelní	Tetiva temenní	Tetiva týlní	Oblouk čelní	Oblouk temenní	Oblouk týlní	Oblouk podélný	Oblouk příčný
		Martin	1	8	17	20	10	9	29	30	31	26	27	28	25	24
16	mat.		191	142	-	122	124	104	119	120	101 ?	138	134	123	395	-
18	sen.		186	143	-	-	124	-	-	-	-	-	-	-	-	-
22	mat.		-	143	-	-	-	-	-	121	-	-	140	-	-	-
32	ad.		194	141	-	-	120 ?	96	114	112	-	132	122	-	-	-
46	mat.		-	145	-	-	-	-	-	110	92	-	126	112	-	300
48	mat.		166	141	-	112	131	100	101	102	98	119	114	113	345	313
49	ad.		198	145	-	122	123	103	122	125	103	140	149	129	407	330
51	sen.		-	147	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
64	mat.		178	142	-	119	126	105	114	115	98	131	145	115	376	318
76	sen.		194	146	-	120	115	100	-	-	-	-	-	-	394	326
79	mat.		185	132	-	112	108	89	114	111	107	127	121	130	380	-
85	mat.		189	150	-	120	123	102	125	119	102	137	135	126	397	318
87	ad.		180	143	133	118	121	94	112	130	81	126	150	98	373	323
99	mat.		198	143	139	119	122	103	122	114	110	142	125	127	397	324
105	mat.		162	-	-	-	-	-	109	107	92	124	121	110	357	-
110	mat.		172	144	124	108	109	93	108	103	100	126	115	125	367	302
112	mat.		-	143	-	-	120	-	-	110	-	-	123	-	-	-
114	sen.		174	141	-	113	116	98	110	108	89	126	122	111	360	328
132	sen.		188	-	139	109	121	97	111	124	95	121	142	117	379	-
143	mat.		170	-	-	-	-	-	99	111	90	114	127	112	354	-
145	mat.		192	141 ?	-	127	124 ?	100	-	125	99	-	142	117	-	333 ?
148	mat.		179	142	136	118	117	99	114	109	99	125	130	119	371	320
152	ad.		175	145	134	109	-	95	106	102	95	118	117	111	348	310

Číslo	Věk. skupina	Míra	Obvod horiz.	Výška oblič.	Výška h. oblič.	Šířka zy-zy	Šířka zm-zm	Šířka očnice	Výška očnice	Biorb. šife	Výška nosu	Šířka nosu	Dél. větve mandib.	Šif. větve mandib.	Bicond. š. mand.	Bicon. š. mand.	Př. výš. mandib.
		Martin	23	47	48	45	46	51	52	44	55	54	70	71	66	65	69
16	mat.		538	-	-	-	-	-	-	-	-	-	71	31	98	121	32 ?
18	sen.		537	-	-	-	-	-	-	-	-	-	75	33	107	-	32
22	mat.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	61	32	98	119	33
32	ad.		538	-	-	-	-	-	-	-	-	-	71	30	-	116	-
46	mat.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	28	97	-	30
48	mat.		499	-	-	-	-	41 ?	30	-	-	-	-	-	-	-	-
49	ad.		547	-	-	-	-	-	-	-	-	-	71	34	105	128	42
51	sen.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	71	-	108	-	-
64	mat.		518	-	-	-	-	-	-	-	-	-	53	31	112	130	-
76	sen.		546	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	25	105 ?	-	25
79	mat.		501	-	-	-	-	-	-	-	-	-	62	28	104	119	34
85	mat.		548	-	-	-	-	-	-	-	-	-	71	35	126	136	-
87	ad.		506	111	67	131	103	38	30	92	53	22	62	32	98	125	30
99	mat.		549	115	68 ?	-	-	38	31	101	50	-	75	34	108	128 ?	32
105	mat.		504	-	-	-	-	-	-	-	-	-	71	31	-	-	31
110	mat.		504	102	61	-	-	37	29	-	50	22	-	-	103	-	29
112	mat.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
114	sen.		505	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
132	sen.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	67	32 ?	85	-	-
143	mat.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
145	mat.		544 ?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	66	32	95	112	29
148	mat.		514	-	66 ?	-	-	39	32	-	-	-	59	32	108	113	34
152	ad.		510	112	64	127 ?	90	39	33	93	47	24	57	29	97	118	31

Tabulka 23. Z o b o r. — Hodnoty měr na lebkách žen

Číslo	Věk skupina	Míra	Maxim. délka	Maxim. šířka	Výška b-ba	Nadašni výška	Max. š. čela	Min. š. čela	Tetiva čelní	Tetiva temenní	Tetiva týlní	Oblouk čelní	Oblouk temenní	Oblouk týlní	Oblouk podélný	Oblouk příčný
		Martin	1	8	17	20	10	9	29	30	31	26	27	28	25	24
1	mat.		186	130	—	119	117	95	112 ?	111	97	132	122	120	374	316
25	ad.		186	127	122	118	—	97	103	113	94	118	125	115	358	289
38	ad.		181	131	—	107	110	93	107	109	91 ?	121	126	115	364	290
40	ad.		187	143	—	112	112	94	116	109	100	137	125	125	388	—
67	mat.		170	142 ?	—	108	114	100	109	110	83 ?	125	117	100 ?	346	—
80	ad.		183	141	132	114	117	95	115	111	98	131	121	122	380	312
83	ad.		167	137	—	114	114	95	107	108	92	125	123	103	352	310
88	ad.		181	137	—	—	114	95	107	103	—	122	117	—	—	—
89	sen.		173	146	—	107	118	95	103	—	—	118	—	—	—	307
93	mat.		177	135	133	118	112	94	117	105	91	135	115	110	358	307
97	ad.		192	135	—	115	118	—	110	111	101	127	120	128	377	318
113	ad.		174	140	123	109	116 ?	97	104	99	93	123	114	113	347	305
117	ad.		176	135	—	107	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
131	ad.		182	—	—	—	112 ?	93	107	—	95	124	—	110	360	—
147	ad.		191	123	—	123	109	100	105	115 ?	—	123	128 ?	—	—	312

Číslo	Věk skupina	Míra	Obvod horiz.	Výška oblič.	Výška h. oblič.	Šířka zy-zy	Šířka zm-zm	Šířka očníce	Výška očníce	Biorb. šíře	Výška nosu	Šířka nosu	Dél. větv mandib.	Šír. větv mandib.	Bigon. š. mand.	Bicon. š. mand.	Pr. výš. mandib.
		Martin	23	47	48	45	46	51	52	44	55	54	70	71	66	65	69
1	mat.		510	—	—	—	—	—	—	—	—	—	60	31	98	112	30
25	ad.		513	—	—	—	—	—	—	—	—	—	56	29	—	114	32
38	ad.		502	103	65	—	—	—	—	94 ?	—	31	54	29	99	119	27
40	ad.		517	—	—	—	—	—	—	—	—	—	59	29	95	120	30
67	mat.		497	—	—	—	—	—	—	—	—	—	51	30	91	—	29
80	ad.		511	116	68	—	—	39	30	97	39	30	58	33	91	124	34
83	ad.		485	—	—	—	—	—	—	—	—	—	60	25	99	111	29
88	ad.		515 ?	—	71	—	—	36	32	95	36	32	—	—	—	—	—
89	sen.		510	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	89	—	20
93	mat.		500	117	74	119	91	40	37	94	40	37	57	26	90	110	33
97	ad.		525	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
113	ad.		501	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	28	—	96	29
117	ad.		503 ?	—	—	—	—	—	—	—	—	—	57	31	—	—	36
131	ad.		511 ?	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
147	ad.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	60 ?	27	97	88	28 ?

těn toliko u žen, a to v 26,6 %. Četné lebeční švo-
vé anomálie (os bregmaticum, os incaea tripartitum,
os incaea triquetrum), u 8–9 letého dítěte zachovalé
symphysis menti na dolní čelisti jsou zvláště cha-
rakteristické pro mlynářskou populaci. Na dlou-
hých kostech retroversio capitis tibiae a presence
tuberculum adductorium na femuru zjištěné na
mlynářské lokalitě, jsou pravděpodobně ve vztahu
k určitým tělesným výkonům. Vzácný je nález crista

poplitea na pravém femuru juvenilního chlapce
z M l y n á r c ů.

5. Lebky mužů ze Z o b o r u vykazují značnou
variabilitu jak v délce, tak v šířce lebky. Průměr
délky je 183 mm, průměr šířky 143 mm. Lebky
jsou spíše středně vysoké (134 mm). Variabilita se
rovněž projevuje v délkoširokovém indexu. Ve sku-
pině mužů jsou zastoupeny všechny tvary od doli-
chokranie po brachykranii (77,5 %). Index délko-

Tabulka 24. Z o b o r. — Hodnoty indexů na lebkách mužů

Číslo	Věk skupina	Index	délko-šířkový	délko-výškový	šířko-výškový	fronto-parietální	nadašni výšky	fronto-mandib.	Kapacita Hrdlička	Kapacita Welcker	celého obličej	hor. oblič.	očné	nosu	alveol.
		Martin	8/1	17/1	17/8	9/8	20/21	9/66	38	38	40/45	48/45	52/51	54/55	63/5
16	mat.		74,3	—	—	73,2	65,4	94,2	—	—	—	—	—	—	—
18	sen.		76,9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
22	mat.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
32	ad.		72,7	—	—	—	68,2	59,3	—	—	—	—	—	—	—
46	ad.		—	—	—	—	—	97,0	—	—	—	—	—	—	—
48	sen.		84,9	—	—	—	70,9	67,5	—	—	—	—	—	—	—
49	mat.		73,2	—	—	—	71,0	61,6	—	—	—	—	73,2	—	—
64	mat.		79,8	—	—	—	73,9	66,9	—	—	—	—	—	—	—
76	sen.		75,2	—	—	—	68,5	61,9	—	—	—	—	—	—	—
79	mat.		71,3	—	—	—	67,4	60,5	—	—	—	—	—	—	—
85	mat.		79,4	—	—	—	68,0	63,5	—	—	—	—	—	—	—
87	ad.		79,4	73,9	93,0	—	65,7	65,6	1450	1440	84,7	51,1	78,9	41,5	95,9
99	mat.		72,2	72,2	97,2	—	72,0	60,1	—	1635	—	—	81,6	—	97,0
105	mat.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
110	mat.		83,7	72,1	86,1	—	64,6	62,8	—	1330	—	—	78,4	44,0	—
112	mat.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
114	sen.		81,0	—	—	—	69,5	65,0	—	—	—	—	—	—	—
132	sen.		—	73,9	—	—	—	58,0	—	—	—	—	—	—	—
145	mat.		73,4	—	—	—	70,9	66,1	—	—	—	—	—	—	—
148	mat.		79,3	76,0	95,8	—	69,7	66,0	1400	1449	—	—	82,1	—	—
152	ad.		82,8	76,6	92,4	—	65,5	62,3	—	1423	82,2	50,4	84,6	51,1	90,7

Tabulka 25. Z o b o r. — Hodnoty indexů na lebkách žen

Číslo	Věk skupina	Index	délko-šířkový	délko-výškový	šířko-výškový	fronto-parietální	nadašni výšky	fronto-mandib.	Kapacita Hrdlička	Kapacita Welcker	celého obličej	hor. oblič.	očné	nosu	alveol.
		Martin	8/1	17/1	17/8	9/8	20/21	9/66	38	38	40/45	48/45	52/51	54/55	63/5
1	mat.		69,9	—	—	73,1	64,0	103,2	—	—	—	—	—	—	—
25	ad.		68,3	65,6	96,1	76,4	63,4	—	—	1214	—	—	—	—	—
38	ad.		72,4	—	—	71,0	59,1	106,5	—	—	—	—	—	46,9	—
40	ad.		76,5	—	—	65,7	60,0	—	—	—	—	—	—	—	—
67	mat.		83,5	—	—	70,4	63,5	91,0	—	—	—	—	—	—	—
80	ad.		77,0	72,1	93,6	67,4	62,3	95,8	1320	1406	—	—	77,0	57,4	95,0
83	ad.		82,0	—	—	69,3	68,3	104,2	—	—	—	—	—	—	—
88	ad.		75,7	—	—	69,3	—	—	—	—	—	—	88,9	52,1	—
89	sen.		84,4	—	—	65,1	61,8	93,7	—	—	—	—	—	—	—
93	mat.		76,3	75,1	98,5	69,6	66,7	95,7	1304	1304	98,3	62,2	92,5	43,8	84,8
97	ad.		70,3	—	—	—	59,9	—	—	—	—	—	—	—	—
113	ad.		80,4	70,4	87,8	69,3	62,6	99,0	—	1274	—	—	—	—	—
117	ad.		76,7	—	—	—	66,6	—	—	—	—	—	—	—	—
131	ad.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
147	ad.		60,4	—	—	81,3	64,4	88,0	—	—	—	—	—	—	—

výškový v průměru představuje hodnoty ortokran-
ní (74,1), index šířkový hodnoty metriokran-
ní (93,0). Eurymetopie převládá nad metriopii
(69,3). Vzájemný poměr čela a mandibuly je vy-

jádřen hodnotou mesomandibulární až eurymandi-
bulární (105,3). Lebeční kapacita spíše euenkefální.
Partie obličejové jsou velmi defektní a metricky lze
je hodnotit jen u mála jedinců.

Tabulka 26. Zobor. - Hodnoty měr a indexů

Číslo	Pohlaví	Věk. skupina	Kost		Femur												
			Míra a index	Fysiol. délka		Horní sagit. Ø		Horní transv. Ø		Sagit. Ø středu		Transv. Ø středu		Index platymer		Index robusticity	
			Martin	2		10		9		6		7		10/9		$\frac{6+7}{2}$	
				L	P	L	P	L	P	L	P	L	P	L	P	L	P
1	žena	mat.	421	424	25	24	35	32	30	30	28	26	71,4	75,0	13,8	13,2	
4	žena	mat.	—	—	—	26	—	31	28	28	27	28	—	83,9	11,7	—	
6	muž	—	427	—	23	23	31	32	25	26	25	26	74,2	71,9	—	—	
82	muž	sen.	—	—	—	27	—	32	—	31	—	25	—	84,4	—	—	
140	žena	mat.	—	—	21	21	32	31	25	27	25	24	65,6	67,7	—	—	
148	muž	mat.	424	—	26	—	33	—	27	28	26	27	78,8	—	12,5	—	
149	žena	mat.	420	420	23	24	29	29	24	25	23	24	79,3	82,7	11,2	11,7	
152	muž	adult.	462	462	26	24	35	33	31	30	27	27	74,3	72,7	12,6	12,3	

Tabulka 27. Mlynářce. -

Číslo	Věk. skupina	Míra	Měření														
			Maxim. délka	Maxim. šířka	Výška b-ba	Nadušní výška	Max. šíř. čela	Min. šíř. čela	Tetiva čelní	Tetiva temenní	Tetiva týlní	Oblouk čelní	Oblouk temenní	Oblouk týlní	Oblouk podélný	Oblouk příčný	Obvod horiz.
			1	8	17	20	10	9	29	30	31	26	27	28	25	24	23
2	mat.	183	141	136	113	115	95	111	104	84	129	116	111	336	309	520	
4A	ad.	179	130	129	108	107	92	110	108	93	124	121	112	356	296	499	
4B	ad.	—	—	—	—	—	—	—	—	98	—	—	123	—	—	—	
4C	sen.	188	137	130	110	114	95	115	105	105	133	117	136	384	300	519	
6B	ad.	168	—	—	111	114	97	98	112	98	114	128	113	354	—	—	
12	ad.	202	—	—	—	—	—	—	—	—	102	—	123	383	—	—	
13	mat.	185	140	129	108	117	—	114	105	106	131	113	132	377	302	—	
19	sen.	—	137	—	120	—	—	—	—	—	—	133	—	—	323	—	
26	mat.	182	138	137	114	115	94	119	110	94	134	124	114	372	310	512	
27	mat.	181	139	—	110	117	93	107	113	99	124	126	119	372	302	512	
35	mat.	184	140	136	113	122	96	107	116	92	123	130	115	369	315	522	
37	ad.	203	136	—	119	117	101	123	114	107	143	126	138	408	316	550	
42	sen.	175	136	—	118	—	91	111	109	—	129	122	—	—	314	502	
45	ad.	190	138	132	117	114	100	117	113	92	136	126	115	376	312	530	
47	mat.	188	137	139	116	120	95	115	102	106	133	110	141	384	309	525	
51	sen.	—	147	—	117	—	—	—	—	105	103	—	110	123	—	338	
54	ad.	—	—	—	—	—	99	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
56	mat.-sen.	192	147	—	128	124	102	—	126	93	—	138	124	—	343	544	
58	mat.	188	138	—	—	113	97	110	111	97	120	123	115	361	306	523	
62	ad.	182	132	139	112	118	106	108	107	101	126	119	123	368	310	519	
67	ad.	190	135	138	114	115	92	120	113	97	137 ?	127	121	385	310	527	
71	mat.-sen.	186	139	130	112	123	96	113	114	94	130	131	119	380	310	529	
72	ad.	176	136	—	114	113	97	108	116	93	125	132	114	371	310	505	
Me-A	ad.	188	135	—	109	113	90	103	118	92	118	131	113	362	295	521	

Lebky žen ze Zoboru jsou středně dlouhé (180 mm), úzké (136 mm), středně vysoké (128 mm). Index délkošířkový je velmi variabilní, vyskytují se formy hyperdolicho-dolicho-meso-brachykranní (75,6). Pevládají lebky ortokranní (70,8), metriokranní (94,0), eurymetopní (70,7). Poměr čela a mandibuly je vyjádřen spíše hodnotou mesosomandibulární než leptomandibulární (97,5). Le-

na dlouhých kostech dolní končetiny u mužů a žen

Tibia															
Celá délka		Délka		Minim. obvod		Sagit. Ø cnemicus		Transv. Ø cnemicus		Index cnemicus		Index robusticity		Index femoro-tibiál.	
I		1b		10b		8a		9a		9/8		10/1		1b/2	
L	P	L	P	L	P	L	P	L	P	L	P	L	P	L	P
—	—	—	—	—	—	33	33	23	22	69,7	66,7	—	—	—	—
342	342	340	337	68	69	33	32	28	26	84,8	81,2	19,9	20,2	—	—
—	—	—	—	—	—	31	30	22	22	71,0	73,3	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	338	—	336	—	67	28	28	21	20	75,0	71,4	—	19,8	—	—
345	350	345	349	78	75	35	35	25	25	71,4	71,4	22,6	21,4	81,4	—
337	338	335	336	66	61	29	29	20	20	69,0	69,0	17,8	18,0	79,8	80,0
369	369	365	368	72	73	35	34	22	22	62,8	64,7	19,5	19,8	79,0	79,6

Hodnoty měř na lebkách mužů

Číslo	Věk. skupina	Míra	Výška oblič.	Výška h. oblič.	Šířka zy-zy	Šířka zm-zm	Šířka očníce	Výška očníce	Biorbit. šíře	Interorb. šíře	Výška nosu	Šířka nosu	Délka vět. mand.	Šířka vět. mand.	Bicond. š. mand.	Bigon. š. mand.	Před. výška mandibuly
			47	48	45	46	51	52	41	50	55	54	70	71	65	66	69
2	mat.		121	72	136	103	42	35	93	17	57	22	72	33	—	109	39
4A	ad.		116	72	126	93	41	33	94	21	51	27	65	31	—	—	31
4B	ad.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	58	26	119	97	22
4C	sen.		115	65	122	95	43	33	98	19	47	23	64	28	—	93	34
6B	ad.		—	68	—	—	42	31	—	—	—	—	—	—	—	—	—
12	ad.		—	—	—	—	41	29	—	—	—	23	77	35	—	—	33
13	mat.		—	66	125	94	43	32	95	18	47	24	—	—	—	—	—
19	sen.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
26	mat.		105	67	125	98	43	30	95	20	50	26	65	31	115	101	29
27	mat.		110	66	126	90	40	34	92	18	48	24	66	30	120	90 ?	30
35	mat.		119	73	—	—	41	33	—	22	53	22	71	33	126	95	26
37	ad.		122	73	125	99	43	33	100	22	53	23	77	30	125	—	35
42	sen.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	31
45	ad.		115	72	123	92	42	34	97	18	51	25	64	30	117	99	34
47	mat.		112	69	121	—	40	32	91	—	52	24	71	29	113	98	28
51	sen.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	33
54	ad.		114	70	135	106	41	32	98	23	51	29	67	34	—	—	—
56	mat.-sen.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	67	30	131	104 ?	39
58	mat.		128	77	—	—	42	33	97	—	53	23	64	34	—	—	36
62	ad.		114	69	131	—	44	33	—	19	56	25	67	26	—	91	30
67	ad.		130	79	136	—	41	36	93	18 ?	57	25	65	34	121 ?	119	36 ?
71	mat.-sen.		115	76	128	—	44	36	—	19	55	22 ?	69	30	117	94	36
72	ad.		115	65	134	92	38	31	93	22	45	23	58	31	116	95	32
Me-A	ad.		120	71	128	87	41	33	90	16	52	21	69	27	121	95	30

beční kapacita je na hranici euenkefalie a aristenkefalie. Rovněž u žen je splanchocranium velmi defektní a poskytuje jen málo měrných údajů.

Lebky mužů z Mlynců jsou spíše dlouhé

(186 mm), úzké (138 mm), středně vysoké až vysoké (134 mm). Lebeční index ukazuje na převahu dolichokranie nad mesokranii (74,2). Brachykranni lebka v sérii mužů nebyla zjištěna. Průměrná hod-

Tabulka 28. Mlynárce. — Hodnoty měr na lebkách žen

Číslo	Věk skupina		Maxim. délka	Maxim. šířka	Výška b-ba	Nadušní výška	Max. šíř. čela	Min. šíř. čela	Tetiva čelní	Tetiva temenní	Tetiva týlní	Oblouk čelní	Oblouk temenní	Oblouk týlní	Oblouk podélný	Oblouk příčný	Obvod horiz.
	Míra	Martin															
			1	8	17	20	10	9	29	30	31	26	27	28	25	24	23
1A	mat.		178	136	—	109	115	95	103	114	—	125	128	—	—	294	494
1B	mat.		180	132	—	—	112	92	105	104	97	120	115	127	358	—	500
3	ad.		172	135	128	109	116	100	100	110	89	116	121	107	346	300	491
17	mat.		181	134	123	107	118	92	112	100	98	130	109	124	364	300	509
25	mat.		179	132	133	115	120	102	106	114	99	126	129	116	372	301	508
36	juv.-ad.		180	136	—	—	113	94	110	114	101	129	124	126	374	315	510
55	mat.		170	129	127	106	105	94	106	105	86	121	117	105	340	287	482
59	mat.		175	135	123	107	115	99	100	110	96	117	122	117	355	297	504
63	ad.		175	137	125	108	113	92	106	107	86	121	118	108	347	298	500
64	mat.		178	138	128	113	110	91	113	109	102	126	123	123	373	301	507
66	mat.		178	133	126	115	113	88	114	114	89	133	128	111	372	305	495
68	mat.		169	—	—	—	113	92	104	—	—	122	—	—	342	—	—
69	mat.		180	143	—	—	126	98	113	108	92	132	119	111	363	—	521
Me-B	ad.		184	133	128	115	116	97	115	115	93	136	127	119	383	305	505

Číslo	Věk skupina		Výška oblič.	Výška h. oblič.	Šířka zy-zy	Šířka zm-zm	Šířka očnice	Výška očnice	Biorbit. šíře	Interorb. šíře	Výška nosu	Šířka nosu	Délka vět. mand.	Šířka vět. mand.	Bicond. s. mand.	Bigon. s. mand.	Před. výška mandibuly
	Míra	Martin															
			47	48	45	46	51	52	41	50	55	54	70	71	65	66	69
1A	mat.		97	62	114	—	40	33	—	20	48	21	50	24	107	81	23
1B	mat.		—	66	—	92	40	32	91	19	47	21	—	—	—	—	—
3	ad.		107	66	125	92	40	29	95	23	47	22	56	24	109	93	30
17	mat.		113	70	121	98	41	34	88	15	51	25	59	31	—	—	31
25	mat.		116	67	124	88	42	31	95	18	49	22	57	32	112	93	31
36	mat.		—	65	125	—	—	—	91	—	—	—	56	32	116	100	26
55	juv.-ad.		108	65	122	—	41	33	—	19	48	23	59	27	—	—	28
59	mat.		—	67	127	95	41	34	97	19	49	22	—	—	—	—	—
63	ad.		107	68	125	91	42	31	94	18	47	25	58	33	—	93	30
64	mat.		109	72	120?	84	41	36	89	19	50	22	59	26	118	89	29
66	mat.		110	68	120?	—	41	33	—	—	—	—	58	29	109	91	28 ?
68	mat.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	25	—	—	27
69	mat.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Me-B	ad.		105	60	124	—	40	31	—	23	46	26	57	32	—	—	26 ?

nota délkovýškového indexu je ortokranní (72,4), zatímco šířkovýškový index ukazuje na hodnoty metriokranní až akrokranní (97,9). Čelo je spíše eurymetopní než metriometopní (70,0) a vzájemný poměr čela a mandibuly je vyjádřen hodnotou mesomandibulární až eurymandibulární (102,8). Průměrná lebeční kapacita je euenkefalní (1409 ccm). Obličej mužů jsou úzké až středně široké (127 mm), středně dlouhé (117 mm), podle indexu obli-

čeje spíše leptoprosopní než mesoprosopní (90,6), mesenní až leptenní (55,1). Nosní index vykazují na jedné straně hodnoty leptorrhinní, na druhé straně hodnoty chamaerhinní, středních tvarů je málo (46,9). Očnice jsou ve většině případů mesokonchní (79,5).

Lebky žen z Mlynárců jsou spíše středně dlouhé (177 mm), úzké (135 mm), středně vysoké (127 mm). Průměrný lebeční index ukazuje spíše

Tabulka 29. Mlynárce. — Hodnoty indexů na lebkách mužů

Číslo	Věk skupina	Index	délko- šířkový	délko- výškový	šířko- výškový	fronto- parietální	nadašni výšky	fronto- mandib.	Kapacita Hrdlička	Kapacita Welcker	celého oblíčeje	horního oblíčeje	hor. oblič. Virchow	orbitální	nasální	interorbit.	jugo- mandibul.	jugo- malární
			8/1	17/1	17/8	9/8	20/1	9/66	38	38	47/45	48/45	48/46	52/51	54/55	50/44	66/45	46/45
2	mat.		77,0	74,3	96,5	67,4	62,1	114,7	1435	1444	89,0	52,9	69,9	83,3	38,6	18,3	80,1	75,7
4A	ad.		72,6	72,1	99,2	70,8	60,3	—	1280	1240	92,1	57,1	77,4	80,5	52,9	22,3	—	73,8
4B	ad.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4C	sen.		72,9	69,2	94,9	69,3	58,5	97,9	—	1397	94,3	53,3	68,4	76,7	48,9	19,4	76,2	77,4
6B	ad.		—	—	—	—	66,1	—	—	—	—	—	—	73,8	—	—	—	—
12	ad.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13	mat.		75,7	69,7	92,1	—	58,4	—	1400	1387	—	52,8	70,2	74,4	51,1	18,9	—	75,2
19	sen.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
26	mat.		75,8	75,3	99,3	68,1	62,6	107,4	1540	1416	84,0	53,6	68,4	69,8	52,0	21,1	80,2	78,4
27	mat.		76,8	—	—	66,9	60,8	96,8	—	—	87,3	52,4	73,3	85,0	50,0	19,6	71,4 ?	71,4
35	mat.		76,1	73,9	97,1	68,6	61,4	99,0	1510	1444	—	—	—	80,5	41,5	—	—	—
37	ad.		67,0	—	—	74,3	58,6	—	—	—	—	—	73,7	—	—	—	—	79,2
42	sen.		77,7	—	—	66,9	67,4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
45	ad.		72,6	69,5	95,7	72,5	61,6	99,0	—	1444	93,5	58,5	78,3	81,0	49,0	18,6	80,5	74,8
47	mat.		72,9	73,9	101,5	69,3	61,7	103,2	1430	1481	92,6	57,0	—	80,0	46,2	—	81,0	—
51	sen.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
54	ad.		—	—	—	—	—	—	—	—	84,4	51,9	66,0	78,0	56,9	23,5	—	78,5
56	mat.-sen.		76,6	—	—	69,4	66,7	102,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
58	mat.		73,4	—	—	70,3	—	—	—	—	—	—	—	78,6	43,4	—	—	—
62	ad.		72,5	76,4	105,3	80,3	61,5	85,8	—	1378	87,0	52,7	—	75,0	44,6	—	69,5	—
67	ad.		71,1	72,6	102,2	68,1	60,0	129,3	—	1472	97,1	58,1	—	87,8	43,9	—	88,8	—
71	mat.-sen.		74,7	69,9	93,5	69,1	60,2	97,9	—	1397	89,8	59,7	—	—	40,0	—	—	—
72	ad.		77,3	—	—	71,3	64,8	97,9	—	—	92,7	52,4	70,7	81,6	51,1	23,7	76,6	74,2
Me-A	ad.		71,8	—	—	66,7	58,0	105,6	—	—	93,7	55,5	81,6	80,5	40,4	17,8	74,2	68,0

Tabulka 30. Mlynárce. — Hodnoty indexů na lebkách žen

Číslo	Věk skupina	Index	délko- šířkový	délko- výškový	šířko- výškový	fronto- parietální	nadašni výšky	fronto- mandib.	Kapacita Hrdlička	Kapacita Welcker	celého oblíčeje	horního oblíčeje	hor. oblič. Virchow	orbitální	nasální	interorbit.	jugo- mandibul.	jugo- malární
			8/1	17/1	17/8	9/8	20/1	9/66	38	38	47/45	48/45	48/46	52/51	54/55	50/44	66/45	46/45
1A	mat.		76,4	—	—	69,9	61,2	85,3	—	—	85,1	54,4	—	82,5	43,8	—	71,7	—
1B	mat.		73,3	—	—	69,7	—	—	—	—	—	—	71,7	80,0	44,7	20,9	—	—
3	ad.		78,5	74,4	94,8	74,1	63,4	93,0	1255	1257	85,6	52,8	71,7	72,5	46,8	24,2	74,4	73,6
17	mat.		74,0	68,0	91,8	68,7	59,1	—	—	—	93,4	57,9	71,4	82,9	49,0	17,0	—	81,0
25	mat.		73,7	74,3	100,8	77,3	64,2	117,4	1375	1294	93,5	54,0	76,1	73,8	44,9	18,9	75,0	71,0
36	mat.		75,6	—	—	69,1	—	106,4	—	—	—	58,4	—	76,7	43,4	22,0	—	—
55	juv.-ad.		75,9	74,7	98,4	72,9	62,4	—	—	1139	88,5	53,3	—	80,5	47,9	—	—	—
59	mat.		77,1	70,3	91,1	73,3	61,1	—	1270	1196	—	52,8	70,5	82,9	44,9	19,6	—	74,8
63	ad.		78,3	71,4	91,2	67,2	61,7	101,1	1220	1274	85,6	54,4	74,7	73,8	53,2	19,1	74,4	72,8
64	mat.		77,5	71,9	92,8	65,9	63,5	97,8	1395	1294	90,8	60,0	85,7	87,8	44,0	21,3	74,2	70,0
66	mat.		74,7	70,2	94,7	66,2	64,6	—	—	1231	91,7	56,7	—	80,5	—	—	75,8	—
68	mat.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
69	mat.		79,4	—	—	68,5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Me-B	ad.		72,3	69,6	96,2	72,9	62,5	—	1385	1304	84,7	48,4	—	77,5	56,5	—	—	—

na mesokranii než na dolichokranii (79,9). Ani v sérii žen nebyla zjištěna brachykranní lebka. Podle průměrného indexu délkovýškového jsou lebky ortokranní až slabě chamaekranní (71,6), v hodnotách indexu šířkovýškového je značná variabilita: vedle metriokranie vyskytuje se hojně také akrokranie a tapeinokranie (94,6). Čelo je eurymetopní až metriometopní (70,4). Index, vyjadřující poměr šířky čela a šířky mandibuly, vykazuje u žen značnou variabilitu, ve stejném poměru jsou zastoupeny hodnoty leptomandibulárních, mesomandibulárních a eurymandibulárních indexů (100,2). Lebeční kapacita je euenkefalní až aristenkefalní (1236 ccm). Obličej žen jsou středně široké (123 mm), středně dlouhé (108 mm), leptoprosopní až mesoprosopní (88,8), mesenní (54,5). V hodnotách nosního indexu převažuje leptorrhinie, mesorrhinie je však také často zastoupena (47,2). Očnice nejčastěji mesokonchní (79,1).

6. Tělesnou výškou 163,1 cm řadí se muži ze Z o b o r u mezi jedince podprůměrného vzrůstu, ženy hodnotou 155,2 cm do skupiny postav průměrně vysokých. Muži z M l y n á r c ů jsou hodnotou 164,2 cm průměrného vzrůstu a ženy hodnotou 152,9 cm průměrného až podprůměrného vzrůstu. Celkem možno říci, že staří Slované na obou lokalitách byli malého vzrůstu. Průměrné hodnoty femorotibiálního indexu svědčí pro krátké bérce vzhledem ke stehenním kostem. Stehenní kosti mužů z obou lokalit jsou platymerní, u žen dokonce hyperplatymerní. Podle průměrných hodnot knemického indexu jsou muži ze Z o b o r u euryknemní, z M l y n á r c ů mesoknemní až euryknemní. Ženy z obou lokalit vykazují hodnoty mesoknemní.

7. Typová analýsa pouze tří dobře zachovalých lebek ze Z o b o r u podle W a n k e h o metody poskytuje zastoupení těchto prvků: 34,1 % nordických, 20,3 % mediterránních, 25,9 % armenoidních, 13,5 % laponoidních a 6,1 % paleoeuropoidních. Populaci z M l y n á r c ů zastoupenou 18 dobře zachovalými lebkami lze podle téže metody charakterisovat z 35,0 % jako nordickou, 38,0 % mediterránní, 7,3 % armenoidní, 8,1 % laponoidní a 11,6 % paleoeuropoidní. Materiál z M l y n á r c ů, hodnocený ještě podle metody L i p t á k o v y, charakterisuje mužskou populaci v 27,9 % jako nordickou, v 27,9 % jako mediterránní, 13,4 % jako cromagnoidní A, v 10,7 % jako cromagnoidní B, v 10,4 % jako dinárskou, v 5,6 % jako mimoevropskou a v 4,3 % jako alpinskou. Typové složení ženské populace z M l y n á r c ů je vyjádřeno ze 33,8 % typem nordickým, ze 28,8 % typem mediterránním, ze 13,7 % typem cromagnoidním B, ze 12,5 % typem alpským, ze 6,2 % typem dinárským, ze 2,5 % typem cromagnoidním A a ze 2,5 % prvky mimoevropskými. Přes zásadně rozdílnou metodiku obou autorů je z obou výsledků patrná majorita nordického a mediterránního typu. Nepopíratelné je zastoupení typu mongoloidního. Dvacetisedmi procentní výskyt brachykránních dospělých jedinců na zoborské lokalitě ve srovnání s mlynáreckou lokalitou, kde nebyl zjištěn ani jeden brachykránní dospělý jedinec, možno vysvětlit rodovou vlastností, která byla do zoborské populace vnesena dřívějším míšením. Celkem možno říci, že Slované na obou lokalitách byli převážně příslušníky europoidních typů s příměsí mongoloidního typu na mlynárecké lokalitě.

Tabulka 31b. Mlynárce. — Hodnoty měr a indexů na kostech horní a dolní končetiny u mužů

Číslo	Věk, skupina	Radius												Femur													
		Kost		Max. délka		Fysiol. délka		Min. obvod		Index robusticity		Fys. délka		Horní sag. Ø		Horní trans. Ø		Trans. Ø středu		Sag. Ø středu		Index playmer.		Index pilastricus		Index robust.	
		L	P	L	P	L	P	L	P	L	P	L	P	L	P	L	P	L	P	L	P	L	P	L	P	L	P
2	mat.	—	247	—	233	40	42	—	—	18,0	469	—	30	26	30	30	32	28	31	31	96,7	86,7	96,9	110,7	13,4	—	
6	ad.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	23	24	29	27	22	23	26	26	79,3	88,9	118,2	113,0	—	—	
7	neurč.	—	252	—	239	—	43	—	—	—	448	445	25	27	33	30	26	27	30	30	75,8	90,0	115,4	111,0	12,5	12,8	
12	ad.	—	—	—	—	44	—	—	—	—	443	442	28	25	31	31	29	28	28	28	90,3	80,6	96,6	100,0	12,9	12,7	
13	mat.	—	—	—	—	33	34	—	—	—	440	430	24	23	30	28	26	26	26	24	80,0	82,1	96,3	92,3	12,0	11,6	
14	mat.	227	234	215	220	40	40	18,6	18,2	463	464	26	26	27	27	25	24	24	30	24	96,3	96,3	120,0	100,0	11,9	10,4	
18	sen.	—	227	—	215	—	40	—	18,6	412	—	21	22	34	33	28	27	23	23	61,8	66,7	82,1	85,2	12,4	—		
19	sen.	—	—	—	—	41	—	—	—	—	—	—	26	—	34	—	32	—	28	—	76,5	—	87,5	—	—	—	
27	mat.	—	—	—	—	—	—	—	—	432	427	23	23	30	30	26	27	25	25	25	76,7	76,7	92,6	92,6	11,8	12,2	
34	ad.	—	241	—	231	—	41	—	17,7	438	442	24	24	31	32	29	28	27	27	27	77,4	75,0	93,1	96,4	12,8	12,4	
35	mat.	256	259	245	249	39	42	15,9	16,9	470	470	27	27	34	32	31	30	31	31	33	79,4	84,4	100,0	110,0	13,2	13,4	
37	ad.	—	264	—	252	44	41	—	16,3	470	464	21	21	29	29	24	24	24	24	24	72,4	72,4	100,0	100,0	10,2	10,3	
42	sen.	—	253	—	241	—	46	—	19,1	469	470	25	23	37	38	33	30	30	27	28	67,6	60,5	81,8	93,3	12,8	12,3	
45	ad.	232	233	320	223	38	39	17,3	17,5	419	420	25	25	32	35	27	29	26	29	26	78,1	71,4	96,3	100,0	12,6	13,8	
47	mat.	—	—	204	204	35	36	17,2	17,6	415	414	21	21	32	30	28	26	25	25	25	65,6	70,0	89,3	96,2	12,8	12,3	
50	ad.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	21	22	28	30	24	27	24	26	75,0	73,3	100,0	108,3	—	11,7	
51	sen.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	106,7	110,3	—	—	
54	ad.	216	217	204	204	40	42	19,6	20,6	—	—	400	25	23	35	33	—	29	—	27	71,4	69,7	—	93,1	—	14,0	
56	mat-sen.	246	247	236	235	40	42	16,9	17,9	480	477	31	28	36	36	30	32	33	33	33	86,1	77,8	110,0	103,1	13,1	13,6	
57	neurč.	—	—	—	—	41	44	—	—	461	463	26	27	38	34	31	30	28	29	29	68,4	79,4	90,3	96,7	12,8	12,7	
58	mat.	—	—	—	—	44	44	—	19,4	450	440	24	23	34	31	27	26	25	26	26	70,6	74,2	92,6	100,0	11,6	11,8	
62	ad.	254	251	241	237	43	41	17,8	17,3	433	430	24	24	34	30	29	27	28	27	28	70,6	80,0	96,6	100,1	13,2	12,6	
70	mat.	—	—	—	—	—	41	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	96,7	111,1	—	12,8	
71	mat-sen.	262	261	248	246	43	42	17,3	17,1	460	461	26	27	33	32	28	30	29	29	30	78,8	84,4	107,1	96,7	12,6	12,8	
72	ad.	202	205	193	198	35	37	18,1	18,7	369	363	23	24	26	26	23	23	23	26	26	88,5	92,3	113,0	113,0	13,3	13,5	

Tabulka 32a. Mlynárce. — Hodnoty měr a indexů na kostech horní a dolní končetiny u žen

Číslo	Věk a skupina	Kost	Humerus						Ulna									
			Max. délka		Fysiol. délka		Min. obv. diafysy		Index robusticity		Max. délka		Fysiol. délka		Min. obvod		Index robusticity	
			L	P	L	P	L	P	L	P	L	P	L	P	L	P	L	P
			1		2		7		7/1		1		2		3		3/2	
1A	mat.		278	286	274	284	49	49	17,6	17,1	—	—	—	—	—	—	—	—
3	ad.		275	279	272	276	51	51	18,5	18,3	—	—	—	—	—	—	—	—
16	ad.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
17	mat.		312	315	310	313	59	—	18,9	—	—	—	—	—	—	—	—	—
25	mat.		293	—	290	—	50	—	17,1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
36	mat.		284	287	280	283	51	—	18,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—
55	juv.-ad.		305	—	301	—	47	48	15,4	—	—	—	—	—	—	—	—	—
59	mat.		298	—	297	—	51	51	17,1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
63	ad.		—	—	—	—	—	52	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
64	mat.		303	310	298	304	51	52	16,8	16,8	—	—	—	—	—	—	—	—
66	mat.		265	271	262	266	52	52	19,6	19,2	—	—	—	—	—	—	—	—
68	mat.		—	—	—	—	51	51	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Tabulka 32b. Mlynárce. — Hodnoty měr a indexů na kostech horní a dolní končetiny u žen

Číslo	Věk a skupina	Kost	Radius						Femur															
			Max. délka		Fysiol. délka		Min. obvod		Index robusticity		Transv. ø středu		Hor. transv. ø		Fysiol. délka		Hor. sag. ø		Index platymericus		Index pilastricus		Index robusticity	
			L	P	L	P	L	P	L	P	L	P	L	P	L	P	L	P	L	P	L	P	L	P
			1		2		3		3/2		7		9		10		2		6		10/9		6/7	
1A	mat.		213	204	—	—	—	—	15,7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	ad.		206	195	196	36	36	18,4	391	382	377	20	19	30	29	25	23	22	23	24	22	22	22	22
16	ad.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
17	mat.		225	—	215	—	36	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
25	mat.		223	208	213	33	34	15,9	405	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
36	mat.		205	196	192	33	34	16,8	383	383	383	22	21	29	29	24	23	24	24	24	24	24	24	24
55	juv.-ad.		225	—	217	—	30	35	13,8	405	408	19	24	30	28	24	23	25	22	21	21	21	21	21
59	mat.		—	—	—	—	30	30	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
63	ad.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
64	mat.		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
66	mat.		190	181	182	34	34	18,8	427	429	429	19	21	30	30	23	24	25	25	25	25	25	25	25
68	mat.		—	—	—	—	—	—	360	—	—	21	22	30	30	27	26	24	24	24	24	24	24	24

Beitrag zur Anthropologie der Slawen aus dem X.—XI. Jahrhundert von Zobor und Mlynárce bei Nitra

Helena Malá

Unterlage dieser Studie ist die metrische und morphologische Analyse von Skelettresten der Altslawen aus dem X.—XI. Jh. von der Lokalität Zobor und Mlynárce bei Nitra (Slowakei).

Von der Gesamtzahl der aus dem Gräberfeld von Zobor stammenden 89 Individuen entfällt die Zahl 29 (32,6 %) auf Männer, 24 (26,9 %) auf Frauen und 30 (33,7 %) auf jugendliche Individuen. Bei 6 (6,7 %) Skeletten konnte das Geschlecht nicht bestimmt werden. Von dem 78 Individuen zählenden Material aus Mlynárce konnten 31 (39,7 %) Männer, 16 (20,5 %) Frauen und 25 (32,0 %) Kinder festgestellt werden. Ohne Bestimmung blieben 6 (7,7 %) Skelette (Tab. Nr. 1 und 2).

Die Sterblichkeitskurve, besonders hoch bei Kindern, in der Altersgruppe adultus und maturus, ist für beide Gräberfelder bezeichnend. Die Frauen sterben früher und nur selten überleben sie das 60. Lebensjahr. Auf der Lokalität Mlynárce steht bloss eine senile Frau sechs Fällen von senilen Männern gegenüber und auf der Lokalität Zobor zwei senile Frauen gegenüber 8 Fällen seniler Männer. Die Ursache für den häufigeren Sterbefall bei Frauen kann der erhöhten Gefahr bei den zahlreichen Geburten zugeschrieben werden und wahrscheinlich auch der rascheren Kräfteabnahme der in den frühgeschichtlichen Zeiten mit Arbeit überlasteten Frau. Beachtenswert ist ebenfalls der Fund einer geringeren Anzahl von Frauen als Männern, besonders bei der erwachsenen Population aus Mlynárce, wo das Verhältnis von 32 Männern zu 19 Frauen festgestellt wurde; auf der Lokalität Zobor macht dieses Verhältnis bloss 29 Männer zu 24 Frauen aus (Tab. Nr. 3 und 4).

Die gesundheitlichen Verhältnisse der damaligen Population, soweit sie sich allerdings am Skelett äussern und wie wir sie schliesslich auch nach der Sterblichkeit selbst feststellen, waren nicht allzu günstig. Bei der Population von Mlynárce sind Entzündungsprozesse an Gelenken der langen Knochen und Wirbel ziemlich häufig. Auf der Lokalität Zobor wurden in einem Falle Altersveränderungen am Gelenk malum coxae senile festgestellt. Von traumatischen Funden wurde Schädelimpression von rundem Umriss festgestellt, etwa von

2×2 cm Grösse, welche in dorsaler Richtung mit dem Durchstossen des Knochens endet. Der Knochen trägt Regenerationsspuren des Knochengewebes. Interessant ist auch ein Fall aus Mlynárce, wo ein künstliches Loch in der Stirngegend bei einem adulten Mann beobachtet wurde (M — Nr. 67). Es kann jedoch nicht entschieden werden, ob es sich um einen tatsächlichen chirurgischen Eingriff gehandelt hat, nach welchem der Patient gestorben ist, oder ob der Zweck das Gewinnen des Rondells des Toten war. Die Technik der Trepanation ist sehr grob und ausserdem zeugt sie von rascher Arbeit, denn eine Hälfte des Rondells ist schliesslich mit Gewalt abgebrochen worden.

Der gesundheitliche Stand des Gebisses ist bei der Population von Zobor und Mlynárce beiläufig gleich. Bei der gesamten Population von Zobor beträgt die Zahnkaries minimal 50,0 %, bei der Population von Mlynárce minimal 42,9 %. Der Unterschied der Zahndefekte auf beiden Lokalitäten ist ersichtlich aus 55,6 % Zahndefekten bei Männern von Zobor gegenüber 38,9 % Zahndefekten bei Männern von Mlynárce. Dagegen unterscheiden sich nicht allzusehr die durchschnittlichen Zahndefekte der Zobor-er Frauen mit 44,4 % von der etwas höheren, 50,0 %-igen Zahnkaries der Frauen von Mlynárce. Auffallend auf beiden Lokalitäten ist die Zahnabrasion der erwachsenen Individuen. Die Zähne des Oberkiefers sind in der Regel in linguale Richtung abgenutzt, die Zähne der Unterkiefer in bukkale Richtung. Es kommen jedoch auch Fälle von horizontaler und grubchenartiger Abrasion vor.

Bei der morphologischen Beschreibung der Schädel wurde bei Männern auf beiden Lokalitäten eine charakteristische Wölbung der Glabella festgestellt, ebenso wie auch das Vorkommen von buckelförmiger protuberantia occipitalis externa. Der vertikale Schädelaufriss ist bei Männern beider Lokalitäten überwiegend ovoid, bei Frauen eher pentagonoid. Von morphologischen Besonderheiten muss Persistenz des Metopismus erwähnt werden, der besonders häufig namentlich bei Frauen vorkommt. Bei der erwachsenen Population von Zobor wurde Metopismus bei Frauen zu 11,1 % festgestellt, bei Männern dann zu 4,5 %. Im Material von Mly-

nárce wurde jedoch Metopismus lediglich bei Frauen beobachtet (26,6 %) .Eine ganz erhebliche Kompliziertheit der Schädelnähte und das Vorkommen von ossa suturarum ist für die Population aus Mlynárce charakteristisch. Interessant ist der Fund von Persistenz symphysis menti, beobachtet auf der Lokalität Mlynárce bei einem 8 bis 9-jährigen Kind.

Morphologische Besonderheiten auf langen Knochen konnten lediglich am Material von Mlynárce konstatiert werden, weil das Material aus Zobor zahlenmässig schwach und sehr defekt ist. Perforatio fossae olecrani kam zu 22,7 % vor. Retroversio capitis tibiae wurde bei zwei Männern festgestellt und es ist nicht ausgeschlossen, dass die Form der mechanisch veränderten Tibia mit einem bestimmten Beruf zusammenhängt, welcher ein langes Sitzen in Hocke erfordert hat. Auf dem Oberschenkelknochen sind zwei morphologische Besonderheiten festgehalten worden, einerseits die vereinzelt auftretende crista poplitea und andererseits tuberculum adductorium. Crista poplitea, wie eine parallel mit der Achse des Femur am planum popliteum ziehende Leiste charakterisiert den rechten Femur eines juvenilen Knaben (Me — Nr. 6). Dieser morphologische Befund dürfte durch die Gegenwart der akzessorischen Muskelfasern musculus biceps femoris oder musculus gastrocnemius erklärt werden, welche durch ihre Dynamik die leistenartige Form auf dem normalerweise flachen planum popliteum gebildet haben. Tuberculum adductorium, das durch die intensive Tätigkeit der Adduktoren entsteht, wurde bloss bei Männern und bei einem Individuum mit unbestimmbarem Geschlecht festgestellt, bei welchem allerdings die ziemliche Robustheit der langen Knochen eher für männliches Geschlecht spricht. Die Anwesenheit dieses Knochenansatzes erklären einige Autoren durch das Reiten.

Soweit es der Stand der langen Knochen erlaubte, wurde die Standlänge beider Populationen mit Hilfe der Methode von M a n o u v r i e r errechnet. Bei der Population von Zobor konnte sie lediglich auf einer sehr geringen Anzahl von langen Knochen der unteren Gliedmassen festgestellt werden. Bei Frauen wurde die Körperhöhe mit 155,2 cm festgelegt, bei Männern mit 163,1 cm. Durch diese Abschätzung würden die Männer in die Kategorie von unterdurchschnittlicher Gestalt entfallen und die Frauen in jene der mittleren. Verlässlicher ist die Abschätzung der Körperhöhe bei der Population von Mlynárce. Sie wurde auf der Zahl von 23 Männern und 11 Frauen festgelegt. Die

durchschnittliche Höhe der Männer machte 164,2 cm aus, der Frauen 152,9 cm. Auf Grund des Vergleiches mit anderen altslawischen Populationen gehören die Bewohner beider Ansiedlungen zu einem Volk mit unterdurchschnittlicher bis mittelgrosser Körperhöhe, also zu den Slawen mit dem kleinsten Körperwuchs (Tab. Nr. 12). Verhältnismässig wenig robuste und kurze Tibien auf beiden Lokalitäten weisen auf kurze Schienbeine im Vergleich zu den Femoren hin. Es scheint, dass es ebenfalls eine der Ursachen ist, warum sich gerade diese Nitra-er Slawen den übrigen Slawen gegenüber durch eine kleinere Gestalt hervorheben.

Nach den Werten des Platymerie-Indexes sind die Männer von Zobor platymer, die Frauen einigermaßen hyperplatymer. Eine ähnliche Erscheinung äussert sich auch bei der Population von Mlynárce, bei den Frauen ist jedoch die Hyperplatymerie grösser. Hinsichtlich der Abflachung der Tibia sind die Frauen aus Mlynárce eher mesoknem, die Männer euryknem; bei der Population von Zobor ist es hingegen umgekehrt. Es kann allerdings möglich sein, dass die abweichende Abflachung der Tibia bei der Population von Zobor durch die minimale Serie von drei Individuen beeinflusst ist. Für die Population von Mlynárce konnte auch der Index pilastricus errechnet werden, sein durchschnittlicher Wert zeugt zwar von wenig entwickelter crista femoris, jedoch weist der morphologische Befund, besonders bei Männern, auf ihre mittlere Entwicklung hin.

Die wichtigsten Ergebnisse beruhen in den Mass- und Indexwerten des Schädels. Wenn wir die altslawische Bevölkerung aus der Lokalität Mlynárce charakterisieren wollen, können wir von ihr sagen, dass sie dolichokran bis mesokran war, und zwar sowohl Männer, als auch Frauen. Der kraniale Index beträgt bei den Männern im Durchschnitt 74,2, bei den Frauen 75,9. Ein brachykraner Schädel wurde weder in der Serie der Männer, noch in der Serie der Frauen festgestellt. Die Schädel der Männer sind lang (186 mm), schmal (138 mm) und mittelhoch bis hoch (134 mm). Die Schädel der Frauen sind mittellang (177 mm), schmal (135 mm) und eher mittelhoch (127 mm). Nach dem durchschnittlichen Längenhöhenindex des Schädels sind die Männer orthokran (72,4), die Frauen sind ebenfalls orthokran mit geringer Tendenz zur Chamaekranie (71,6). Nach dem durchschnittlichen Wert des Längenbreitenindexes sind die Männer eher akrokan (97,9), die Frauen metriokran (94,6). Männer (70,0) und auch Frauen (70,4) sind eurymetop. Der Frontomandibularindex

weist für Männer (102,8) und auch für Frauen (100,2) mesomandibulare Werte aus. Die durchschnittliche Schädelkapazität der männlichen Schädel ist euenkephal bis aristenkephal (1236 ccm). Die Gesichtsschädel der Männer sind schmal bis mittelbreit (127 mm), der Frauen mittelbreit (123 mm), bei den Männern mittelhoch (117 mm), genauso wie bei den Frauen (108 mm). Nach dem Gesichtsindeks sind die Männer leptoprosop (90,6) und mesen (55,1), die Frauen mesoprosop (88,8) und mesen (54,5). In den Werten des Nasenindex sind die Männer eher leptorrhin (46,9), die Frauen eher mesorrhin (47,2). Die Augenhöhlen weisen bei beiden Geschlechtern mesokonchen Durchschnitt auf (bei Männern 79,5, Frauen 79,1).

Durch den durchschnittlichen Längenbreitenindex werden die Schädel aus der Lokalität Z o b o r zu den mesokranen Schädeln gereiht, und zwar sowohl bei den Frauen (75,6), als auch bei den Männern (77,5). Es muss allerdings bemerkt werden, dass die Zoborer Population zum Unterschied von der Population aus Mlynárce zu 27 % ebenfalls brachykranes Element enthält. Bei den Frauen ist der Schädelindex verhältnismässig niedrig, was jedoch durch das Vorkommen einiger sehr langer, ultradolichokranner und hyperdolichokranner Schädel verursacht ist. Der durchschnittliche Wert für die Schädelhöhe beträgt bei den Männern 183 mm, bei den Frauen 180 mm. Es handelt sich also um Langschädel. Die männlichen Schädel sind mittelbreit (140 mm), die weiblichen eher schmaler (136 mm). Durch das Breitenverhältnis der Stirn und Mandibula sind die Männer eher eurimandibular (105,3), die Frauen leptomandibular (97,5). Die übrige Charakteristik des Gesichtsschädels ist wegen der Defektheit des Materials unzuverlässig.

Die heutigen Erfahrungen zeigen, dass die Altslawen in ihrem Körperbau nicht mehr einheitlich waren und dass sie eine Mischung verschiedener Typen darstellten. Diese Typen gestalteten sich auf Grundlage alter anthropologischer Unterlage, sie komplizierten sich durch neue Mischungen, änderten sich durch den Einfluss der Merkmalsvariabilität und durch den Einfluss der Entwicklungsveränderung.

Aufgabe der Typenanalyse ist, den Typencharakter einer bestimmten Population festzustellen. Zur Analyse wurde einerseits W a n k e s Methode verwendet, deren Unterlage die Normativindexe für den Typ A (nordisch) sind, ferner für den Typ E (mediterran), H (armenoid), L (laponoid), P (paläoeuropid), andererseits die metrisch-morpho-

logische Methode von L i p t á k, die bei der Analyse der Population diese Typen in Erwägung zieht: n (nordisch), m (mediterran), cr A (cromagnoid A), cr B (cromagnoid B), d (dinarisch), a (alpin) und x (aussereuropäische Elemente).

Auf Grund dreier gut erhaltener Schädel von der Fundstelle Zobor gewährt die Typenanalyse nach W a n k e s Methode, ausgedrückt durch das Verhältnis der Elemente A — 33,8 %, E — 20,5 %, H — 26,0 %, L — 13,6 % und P — 6,1 %, bloss ein unvollkommenes Bild über den Typencharakter dieser Population. Das auffallende prozentuelle Vorkommen des armenoiden Elementes kann vor allem dadurch erklärt werden, dass sich unter den drei Schädeln, mit denen wir einzig allein disponieren konnten, ein brachykephaler Schädel befindet, und ebenso ein zwar mesokephaler Schädel, jedoch mit sehr hohem Messwert des Längenbreitenindex, so dass er praktisch bereits an der brachykephalen Grenze liegt. Schon diese zufällige Schädelauswahl zeugt davon, dass einfach das Ergebnis der typologischen Analyse für die Beurteilung der Population von Z o b o r nicht massgebend ist.

Weit überzeugendere Beweise kann uns das besser erhaltene und umfangreichere Material von der Lokalität M l y n á r c e bieten. Nach W a n k e s Methode ist die Serie von 18 Schädeln durch das Ergebnis A — 35,0 %, E — 38,0 %, H — 7,3 %, L — 8,1 % und P — 11,6 % charakterisiert. Wenn wir zur Analyse dieser Schädel L i p t á k s Methode verwenden, gewinnen wir folgende Typenzusammensetzung: n — 30,0 %, m — 28,3 %, d — 8,5 %, a — 7,31 %, cr A — 9,5 %, cr B — 11,8 %, x — 4,5 %.

Wenn wir auch durch dieses analytische Verfahren zu bestimmten Differenzen kommen, handelt es sich um keine grundsätzlichen Unterschiede. Die Majorität des nordischen und mediterranen Elementes bleibt unverändert. Da L i p t á k bei seiner Analyse eine grössere Zahl von Typenkomponenten verwendet, beobachten wir in der Populationszusammensetzung von Mlynárce noch den baltischen Typ (cromagnoid B), welcher nach W a n k e durch die Mischung des nordischen und laponoiden Typs und einiger aussereuropäischer Elemente entstand, für welche in W a n k e s Klassifikation keine Normen sind. Die leichte Abnahme des mediterranen Typs kann bis zu gewissem Grad dadurch erklärt werden, dass den, hauptsächlich männlichen Schädeln von Mlynárce die bloss morphologisch erfassbare grazile Charakteristik fehlt, die dem mediterranen Typ eigen ist,

und welche mit Indexwerten nicht festgestellt werden kann.

Das Gräberfeld von Zobor gehört in den Bereich der Belo Brdo-Kultur, welche durch das Zusammenleben der Slawen und Magyaren charakterisiert ist. Bei der slawischen Population von Mlynárce ist das mongoloide Element typologisch erfasst worden, wie sich jedoch dieses Zusammenleben in der anthropologischen Zusammensetzung bei der Zobor-er Population geäußert hat, kann schwer wegen des schlechten Erhaltungszustandes

des Skelettmaterials beurteilt werden. Doch ist es unstreitbar, dass das 27 %-ige Vorkommen von brachykranen Individuen in der Population von Zobor nicht umgangen werden kann, besonders wenn die Population von Mlynárce bloss dolichokran und mesokran charakterisiert wurde. Vorerhand können wir aber nicht entscheiden, ob diese Brachykranie der Zobor-er Bevölkerung bereits lange vor Ankunft der Magyaren in die Slowakei gewonnen worden ist, oder ob sie gerade auf sie zurückzuführen ist.

Übersetzt von B. Nieburová

Z 87

Z 93

Z 125

Tabule I. Lebky z lokality Zobor-Nitra.
Tafel I. Schädel von der Lokalität Zobor-Nitra.

M 2

M 3

M 17

Tabule II. Lebky z lokality Mlynárce—Nitra.
Tafel II. Schädel von der lokalität Mlynárce—Nitra.

M25

M26

M 37

Tabule III. Lebky z lokality Mlynárce—Nitra.
Tafel III. Schädel von der Lokalität Mlynárce—Nitra.

M 45

M 59

M 63

Tabule IV. Lebky z lokality Mlynárce - Nitra.
 Tafel IV. Schädel von der Lokalität Mlynárce - Nitra.

M64

M67

M71

Tabule V. Lebky z lokality Mlynárce - Nitra.
 Tafel V. Schädel von der Lokalität Mlynárce - Nitra.

RADOVÉ POHREBISKO DEVÍNSKEHO TYPU Z XI. STOR. V MLYNÁRCIACH PRI NITRE

ANTON TOČÍK

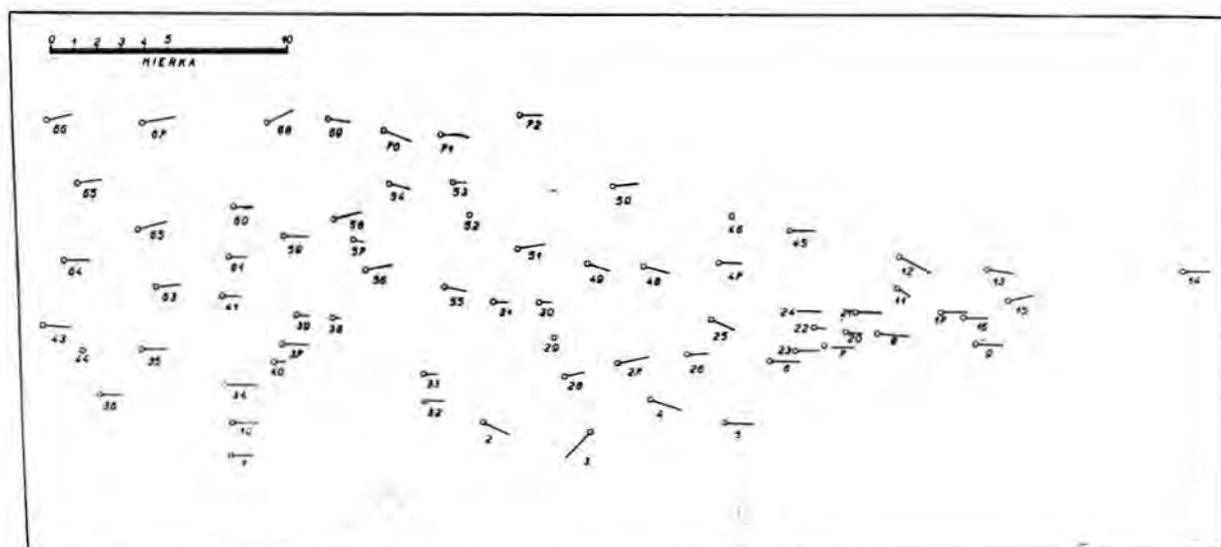
Pri úprave terénu pre stavenisko ČSAD na prvej terase rieky Nitry v Mlynárčiach sa r. 1952 prišlo na 4 kostrové hroby orientované Z—V. Na základe situácie hrobov, nálezov črepov v hrobe 1 a bronzového krúžku dotovala ich K. Šneidrová a E. Štiková do mladšej doby hradištnej.¹ V roku 1954 pri ďalšej úprave boli rozrušené asi 150 m západne od pôvodných nálezov viaceré hroby s nálezmi esovitých záušnic a prsteňov. V snahe predísť úplnému zničeniu pamiatok AÚ SAV v Nitre pristúpil k záchrannému výskumu,² pri ktorom sa odhalilo a preskúmalo 72 hrobov. Plocha medzi nálezmi z r. 1952 a 1954 bola prikrytá betónovou platňou a ďalší výskum na dlhé roky znemožnený.³ Predpokladáme, že na tomto priestore sa nachádza ďalších 300—400 hrobov.

Opis hrobov:

Hrob 1. Kostra dospelého, uložená naznak v natiahnutej polohe. Lebka mierne vyvrátená. Mandibula spadnutá na hrud. Hrudný kôš prehádzaný. Hrobová jama je obdĺžnikového tvaru (d 170 cm, š 70 cm, h ca 60 cm). Bez nálezov. Orientácia SZ—JV.

Hrob 2. Kostra dospelého, v natiahnutej polohe, s rukami pozdĺž tela. Lebka uložená na ľavú spánkovú kosť. Hrobová jama obdĺžnikového tvaru (d 200 cm, š 70 cm, h 40 cm). Bez nálezov. Orientácia SZ—JV.

Hrob 3. Kostra dospelého, uložená naznak v natiahnutej polohe. Pravá ruka pozdĺž tela, ľavá preložená cez panvovú kosť. Lebka spočívala na ľavej spánkovej kosti. Hrobová jama obdĺžniková

Obr. 1. Plán pohrebiska v Mlynárčiach pri Nitre.

(d 190 cm, š 70 cm, h 60 cm). V blízkosti lakťa pravej ruky a na jej konci po jednom prsteni (1, 2). Orientácia V—Z.

Nálezy: 1. Otvorený okrúhly pásikový *bronzový prsteň* s koncami zaokrúhlenými a na seba položenými; Ø 20 mm, hr pásika 1,5 mm (obr. 2: 2).

2. Otvorený *bronzový* tyčinkovitý kruhový *prsteň* so zaostrenými koncami, ktoré sa nedotýkajú, s dobre zachovanou patinou; Ø 21 mm, hrúbka tyčinky 3 mm (obr. 2: 1).

H r o b 4. Kostra dospelého, uložená naznak v natiahnutej polohe, s rukami pozdĺž tela. Lebka uložená na ľavú spánkovú kosť. Hrobová jama obdĺžniková (d 200 cm, š 60 cm, h 60 cm). Orientácia SZ—JV. Pri pravej stehennej kosti z vonkajšej strany bronzový prsteň.

Nález: Uzavretý pásikový *bronzový prsteň* s dobre zachovanou patinou, tvaru pravidelného kruhu; Ø 21 mm, hr pásika 2 mm (obr. 2: 3).

H r o b 5. Kostra dospelého, uložená v natiahnutej polohe, s rukami pozdĺž tela. Lebka poškodená, mierne na ľavý bok posunutá. Pod lebkou poškodená strieborná minca. Hrobová jama obdĺžniková (d 165 cm, š 80 cm, h 50 cm). Orientácia: SZ—JV.

Nález: Poškodená *strieborná minca* — denár Ondreja I. (1046—1061); (obr. 2: 4; literatúra: E. K o l n í k o v á, Študijné zvesti AŮ SAV I — 1956, 47).

H r o b 6. Kostra dospelého, uložená v natiahnutej polohe, s rukami vedľa seba. Lebka rozbitá, mandibula spočívala na ľavej kľúčnej kosti. Bez nálezov. Hrobová jama obdĺžniková (d 190 cm, š 83 cm, h 40 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 7. Kostra dospelého v porušenom stave. Horná časť tela úplne rozhádzaná. Lebka chýbala. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 200 cm, š 75 cm, h 60 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 8. Kostra dospelého, uložená naznak v natiahnutej polohe. Obe ruky položené cez panvovú kosť. Hrudný kôš prehádzaný. Lebka spočívala na ľavej spánkovej kosti. Pri pravej strane lebky 51 kusov rôznofarebných koráلكov (2). Pod lebkou strieborná esovitá záušnica (1). Jama obdĺžniková (d 190 cm, š 80 cm, h 60 cm). Orientácia SZ—JV.

Nálezy: 1. *Strieborná* otvorená *esovitá záušnica* kruhového tvaru, zhotovená z masívnej striebornej tyčinky; jeden koniec je useknutý, druhý roztepaný do šírky 3 mm a stočený do esovitej slučky; Ø záušnice 17,5 mm (obr. 2: 5).

2. *Náhrdelník*: 3 biele, 2 červené a 3 oranžové sklenené koráلكy guľkovitého tvaru a 12 zelených ty-

činkovitých malých sklenených koráلكov. Jedna väčšia červená jantárová perla nepravidelného tvaru, v 4,5 mm, Ø 5,5 mm. 30 drobných červených jantárových koráلكov kotúčovitého tvaru a rôznej veľkosti (obr. 2: 6).

H r o b 9. Rozrušená kostra dospelého, bola pôvodne uložená v natiahnutej polohe. Lebka otočená k pravému ramenu. Hrudný kôš rozhádzaný. Pravá horná končatina uložená pozdĺž tela, ľavá poškodená. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 200 cm, š 70 cm, h 60 cm). Orientácia: SZ—JV.

H r o b 10. Kostra dospelého, uložená naznak v natiahnutej polohe, s rukami pozdĺž tela. Nohy vo vystretej polohe, v kolenách mierne ohnuté. Hrudný kôš prehádzaný. Lebka otočená mierne k pravému ramenu. Mandibula spadnutá. Pod lebkou bronzový krúžok. Jama obdĺžniková (d 200 cm, š 80 cm, h 50 cm). Orientácia SZ—JV.

Nález: *Bronzový* tyčinkovitý *krúžok* s roztvorenými, vedľa seba založenými a mierne zúženými koncami, s dobre zachovanou patinou; Ø 21,5 mm, hr 3,5 mm (obr. 2: 7).

H r o b 11. Kostra dieťaťa, silne strávená. Zachovali sa len články chrbtovej kosti, ľavá časť hrudného koša, zlomky lebky, panvové kosti a stehenná kosť pravej nohy. Jama obdĺžniková (d 100 cm, š 55 cm, h 30 cm). Bez nálezov. Orientácia SZ—JV.

H r o b 12. Kostra dospelého, uložená naznak v natiahnutej polohe. Lebka uložená na ľavú spánkovú kosť. Ľavá ruka pozdĺž tela, pravá preložená cez panvovú kosť. Hrudný kôš strávený. Pod lebkou dve esovité záušnice (1, 2). Jama obdĺžniková (d 200 cm, š 80 cm, h 50 cm). Orientácia SZ—JV.

Nálezy: 1. Masívna otvorená *esovitá záušnica*, zhotovená z bronzovej tyčinky, ktorá je obalená bronzovým plieskom. Jeden koniec je useknutý, druhý roztepaný v pásik a stočený v esovitú slučku; Ø záušnice 18 mm, š slučky 5 mm, horná časť slučky je stlačená (obr. 2: 8).

2. Otvorená masívna *záušnica* toho istého tvaru a vyhotovenia ako predošlá; Ø 16 mm, š slučky 4,5 mm (obr. 2: 9).

H r o b 13. Kostra dospelého, uložená naznak. Ruky uložené pozdĺž tela, nohy vystreté. Hrudný kôš prehádzaný. Lebka uložená rovno, mandibula spadnutá pri ľavej kľúčnej kosti. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 190 cm, š 60 cm, h 60 cm). Orientácia SZ—JV.

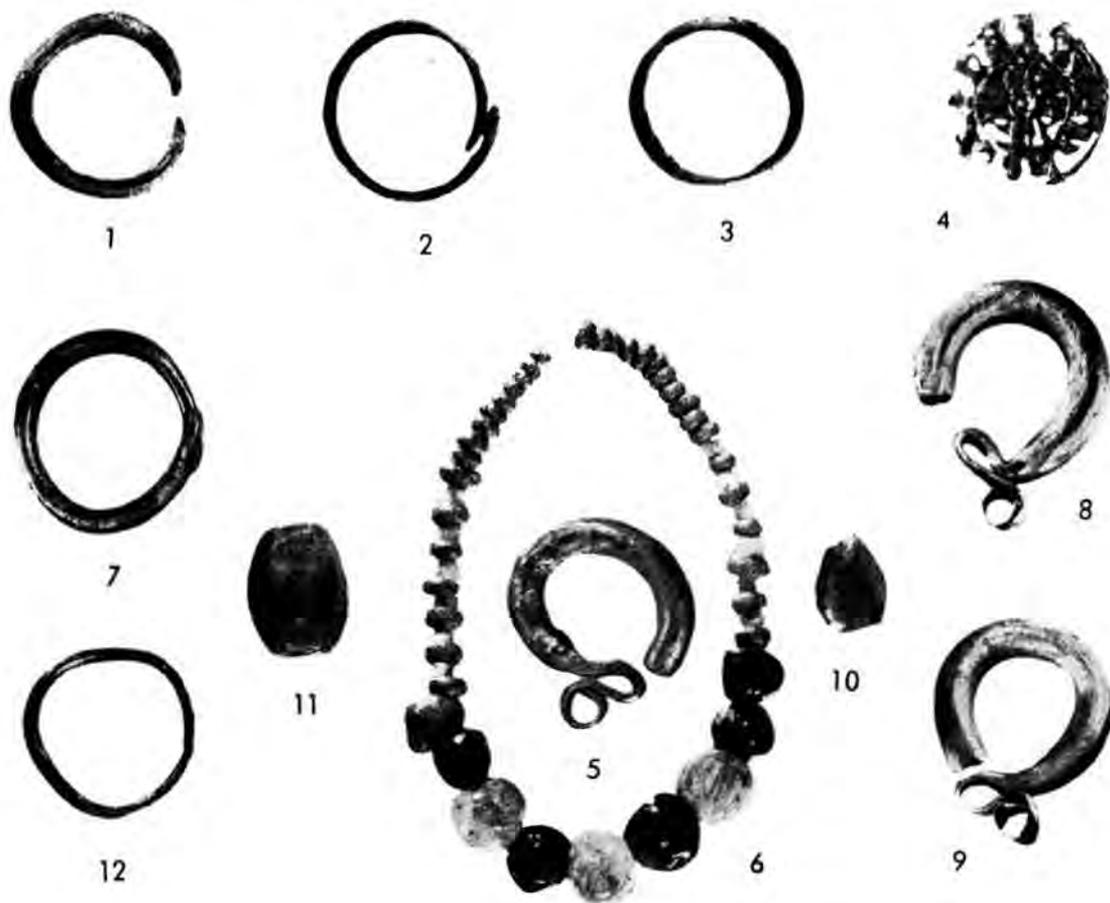
H r o b 14. Kostra dospelého, uložená naznak v natiahnutej polohe. Pravá ruka položená cez panvovú kosť, ľavá pozdĺž tela. Lebka uhnúť k pravému ramenu, spočívala na pravej spánkovej kosti.

Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 180 cm, š 70 cm, h 60 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 15. Kostra dospelého, uložená naznak v natiahnutej polohe. Lebka nahnutá k pravému ramenu, spočívala na pravej spánkovej kosti. Lavá

2. *Bronzová drôtovitá náušnica* kruhovitého tvaru s roztvorenými zaostrenými koncami, mierne na seba priloženými; Ø 20 mm, hr 2 mm (obr. 2: 12).

H r o b 17. Kostra dospelého, uložená v natiahnutej polohe naznak, silne porušená (hlavne hrud-

Obr. 2. Mlynárce. 1, 2 — hrob 3; 3 — hrob 4; 4 — hrob 5; 5, 6 — hrob 8; 7 — hrob 10; 8, 9 — hrob 12.

ruka uložená pozdĺž tela, pravá položená nad panvovými kosťami cez chrbticu. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 120 cm, š 60 cm, h 60 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 16. Rozhádzaná kostra dospelého bola uložená v natiahnutej polohe, čomu nasvedčuje uloženie kostí dolných končatín. Z ostatných kostí sa zachovali len nepatrné zlomky, rozhádzané po dne hrobovej jamy. V miestach ľavého ramena sa našli 2 korálky (1) a bronzová náušnica (2). Jama obdĺžniková (d 160 cm, š 56 cm, h 60 cm). Orientácia SZ—JV.

Nálezy: 1. *Sklený korálok* bledofialovej farby, bočníkovitého tvaru, s polygonálnymi stenami; v 16 mm, Ø 14 mm. *Sklený korálok* tvaru padajúcej kvapky, tmavomodrej farby; v 11 mm, š 9 mm, hr 4 mm (obr. 2: 10, 11).

ný kôš). Kostí horných končatín v sekundárnej polohe. Lebka uložená na pravú spánkovicu, nahnutá k pravému ramenu. Pri lebke z pravej strany dve esovité záušnice (1, 2). Jama obdĺžniková (d 200 cm, š 70 cm, h 50 cm). Orientácia SZ—JV.

Nálezy: 1. *Otvorená esovitá kruhová záušnica*, zhotovená zo strieborného drôtu hrubého 2 mm. Jeden koniec useknutý, druhý roztepaný v pásik a stočený v esovitú slučku roztepanú do šírky 3 mm; Ø 12,5 mm, š 9,5 mm (obr. 3: 1).

2. *Esovitá otvorená záušnica* nepravidelného tvaru, zhotovená z bronzového drôtu kruhového prierezu hrubého 2 mm; Ø 17 mm, š roztepanej slučky 3 mm (obr. 3: 2).

H r o b 18. Kostra dospelého, uložená naznak v natiahnutej polohe, s rukami pozdĺž tela. Lebka porušená, rovno uložená. Bez nálezov. Jama obdĺž-

niková (d 200 cm, š 70 cm, h 250 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 19. Kostra dospelého, uložená v natiahnutej polohe, s rukami pozdĺž tela. Lebka nahnutá k pravému ramenu, spočívala na pravej spánkovej

Nález: *Železný drôtovitý predmet* na konci zahnutý do tvaru háčika, na konci zaostrený; d 4,7 cm, d zahnutého háčika 15 mm, d drôtu 3,5 mm (obr. 3: 3).

H r o b 23. Kostra dospelého, uložená v na-

Obr. 3. Mlynárce. 1, 2 — hrob 17; 3 — hrob 22; 4 — hrob 23; 5 — hrob 24; 6, 7 — hrob 27; 8 — hrob 26.

kosti. Hrudný kôš silne poškodený. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 190 cm, š 65 cm, h 220 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 20. Kostra dieťaťa, uložená naznak v natiahnutej polohe, s rukami skríženými na panvových kostiach. Kostí nôh v sekundárnej polohe. Lebka otočená k ľavému ramenu, spočívala na ľavej spánkovej kosti. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 125 cm, š 60 cm, h 40 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 21. Kostra dospelého, uložená naznak v natiahnutej polohe. Pravá ruka uložená pozdĺž tela, ľavá v lakti ohnutá a preložená cez panvovú kosť. Lebka otočená k pravému ramenu. Mandibula na pravej ramennej kosti. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 190 cm, š 50 cm, h 40 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 22. Kostra dieťaťa, uložená v natiahnutej polohe, poškodená. Zachovali sa len zlomky z lebky, kosti dolných končatín a niekoľko zlomkov rebier. Pri pravej ramennej kosti železný háčik. Jama obdĺžniková (d 80 cm, š 50 cm, h 40 cm). Orientácia SZ—JV.

tiahnutej polohe, veľmi porušená. Ruky pôvodne uložené pozdĺž tela. Lebka poškodená. Pod lebku jedna strieborná esovitá záušnica. Jama obdĺžniková (d 180 cm, š 70 cm, h 60 cm). Orientácia SZ—JV.

Nález: Masívna okrúhla otvorená *esovitá záušnica*, vyhotovená z masívnej bronzovej, na povrchu strieborným plieškom obalenej tyčinky hrubej 3,5 mm. Jeden koniec useknutý, druhý roztepaný v pásik a stočený v esovitú slučku; š roztepanej slučky 4 mm, Ø záušnice 16 mm (obr. 3: 4).

H r o b 24. Z kostry dospelého sa zachovali len kosti dolných končatín. Z ľavej chýba stehenná kosť. Pri pravej stehennej kosti 1 bronzový krúžok. Rozmery hrobovej jamy: d 185 cm, š 42 cm, h 40 cm. Orientácia SZ—JV.

Nález: Otvorený pásikový *bronzový krúžok* so zúženými zaostrenými koncami s dobre zachovanou patinou; vonkajšia strana v profile vydutá; Ø 22 mm, hr pásika 2,5 mm (obr. 3: 5).

H r o b 25. Kostra dospelého, uložená v natiahnutej polohe naznak. Ruky v lakti mierne ohnuté, uložené na panvové kosti. Lebka otočená k ľa-

vému ramenu, spočívala na ľavej spánkovej kosti. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 185 cm, š 70 cm, h 60 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 26. Kostra dospelého, uložená naznak v natiahnutej polohe. Ľavá ruka uložená voľne pozdĺž tela, pravá v lakti ohnutá a preložená cez chrbticu nad panvovými kosťami. Lebka mierne otočená k ľavému ramenu. Pri ľavej panvovej kosti pri ľavej ruke železný nožík. Jama obdĺžniková (d 180 cm, š 80 cm, h 65 cm). Orientácia SZ—JV.

Nález: *Železný nožík* s čepeľou s ostrým dnu prehnutým, chrbát rovný, ale k hrotu zúžený. Trň je stupňom odsadený od chrbta, ale postupne prechádza v ostrie; d noža 102 mm, max. š 12 mm (obr. 3: 8).

H r o b 27. Kostra dospelého, uložená naznak v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Hrudný kôš poškodený. Lebka uložená rovno, mandibula spadnutá na kľúčne kosti. Na článku prsta ľavej ruky bronzový prsteň (1). Pri lebke z pravej strany bronzová esovitá záušnica (2). Jama obdĺžniková (d 185 cm, š 70 cm, h 60 cm). Orientácia SZ—JV.

Nález: 1. Otvorený tyčinkovitý *bronzový prsteň* nepravidelného kruhovitého tvaru, so zúženými koncami na seba založenými, s dobre zachovanou patinou; hr tyčinky 3,5 mm, Ø 22,5 mm (obr. 3: 6).

2. Masívna otvorená *záušnica* s pomerne krátkou roztepanou slučkou, zhotovená z bronzovej, na povrchu do strieborného plechu obalenej tyčinky, hrubej 3 mm. Jeden koniec useknutý, druhý roztepaný v pásik do šírky 5 mm a stočený v esovitú slučku; Ø záušnice 15 mm (obr. 3: 7).

H r o b 28. Kostra mladika uložená v natiahnutej polohe, s rukami voľne pozdĺž tela. Hrudný kôš strávený. Poškodená lebka spočívala na pravej ramennej kosti. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 140 cm, š 50 cm, h 55 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 29. Z kostry sa zachovala len porušená lebka. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 160 cm, š 50 cm, h 60 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 30. Kostra dieťaťa (hodne strávená) bola uložená v natiahnutej polohe. Zachovali sa len kosti dolných a zlomky kostí horných končatín. Lebka bola celkom rozbitá. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 80 cm, š 40 cm, h 30 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 31. Kostra nedospelého jednotlivca, uložená v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Lebka otočená k pravej kľúčnej kosti. Mandibula vedľa ľavej ramennej kosti. Pri pravej ramennej kosti ryhovaním zdobený prsteň. Jama obdĺžniková

(d 125 cm, š 60 cm, h 40 cm). Orientácia SZ—JV.

Nález: Uzavretý *prsteň* tvaru nepravidelného kruhu, je vyhotovený z *cínu* s prísadou medi; na bokoch je zdobený šikmým nepravidelným ryhovaním; Ø 22,5 mm, hr 3 mm (obr. 4: 1).

H r o b 32. Kostra nedospelého jednotlivca, uložená v natiahnutej polohe. Lebka prehádzaná. Kostí horných končatín v sekundárnej polohe. Z ľavej strany jedna, z pravej strany dve esovité záušnice (1—3). Jama obdĺžniková (d 140 cm, š 60 cm, h 40 cm). Orientácia SZ—JV.

Nález: 1. Otvorená bronzová *esovitá záušnica* oválneho tvaru z tyčinky 2,5 mm hrubej. Jeden koniec useknutý, druhý roztepaný do šírky 3 mm v pásik a stočený v slučku; Ø záušnice 13,5 mm (obr. 4: 2).

2. Otvorená bronzová *esovitá záušnica* kruhovitého tvaru z bronzovej tyčinky hrubej 2 mm. Jeden koniec useknutý, druhý roztepaný do šírky 4 mm a stočený v esovitú slučku; Ø záušnice 13,5 mm (obr. 4: 3).

3. Otvorená bronzová *esovitá záušnica* nepravidelného tvaru z bronzovej tyčinky hrubej 2 mm. Jeden koniec useknutý, druhý roztepaný v pásik široký 4 mm a stočený v esovitú slučku, ktorá chýba (je odlomená); Ø záušnice 13 mm (obr. 4: 4).

H r o b 33. Kostra dieťaťa celá prehádzaná. V mieste pravej ramennej kosti jedna perla. Jama obdĺžniková (d 110 cm, š 55 cm, h 30 cm). Orientácia SZ—JV.

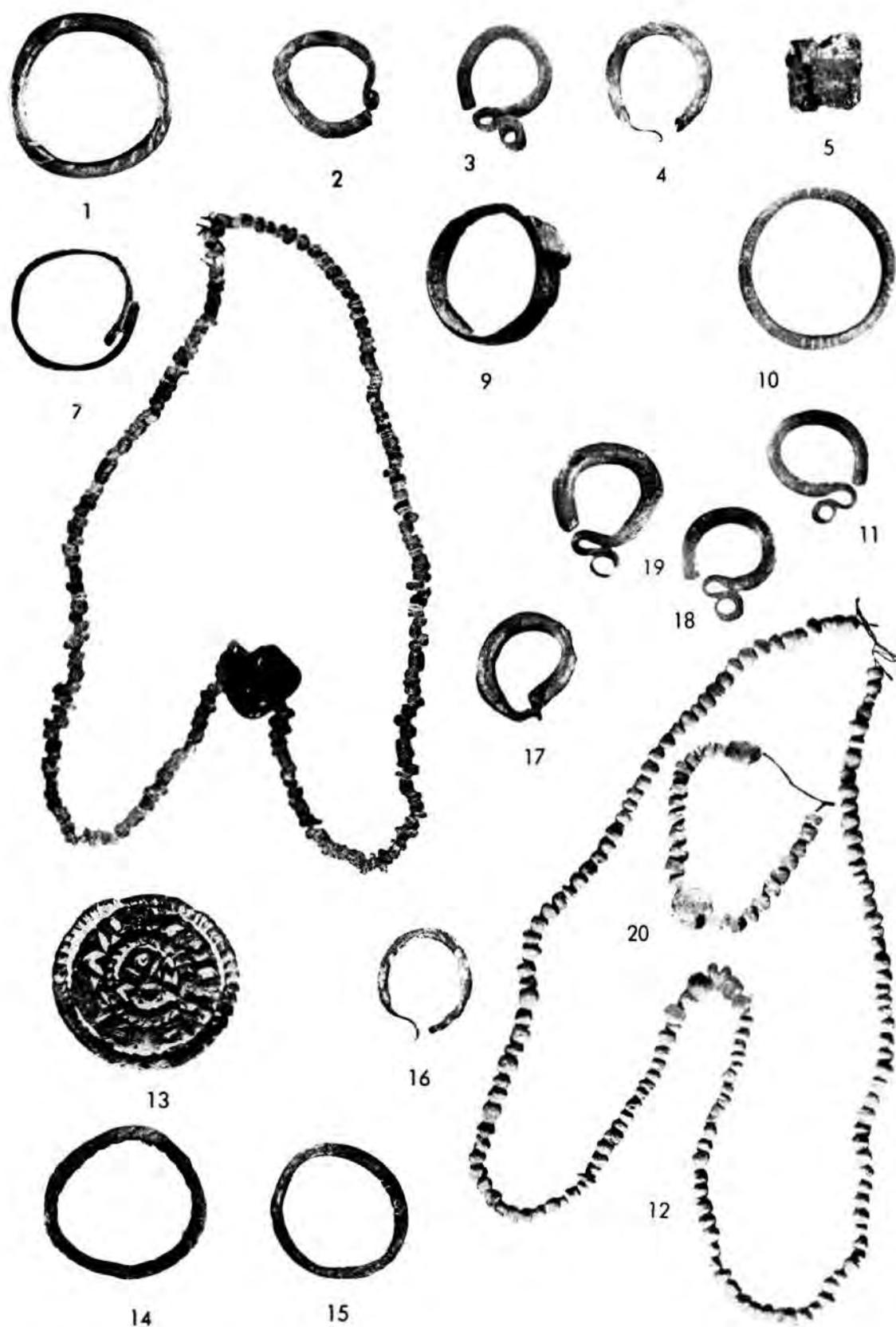
Nález: *Sklená pastózna perla*, zdobená striedajúcimi sa bielymi a striebornočiernymi pásikmi, je silne poškodená; v 11 mm, Ø 11,5 mm (obr. 4: 5).

H r o b 34. Kostra dospelého, uložená v natiahnutej polohe, poškodená. Lebka chýba. Ruky i nohy v natiahnutej polohe. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 185 cm, š 60 cm, h 60 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 35. Kostra dospelého, uložená naznak v natiahnutej polohe. Ľavá ruka uložená pozdĺž tela, pravá preložená cez panvovú kosť. Lebka zachovalá, spočívala na ľavom ramene. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 195 cm, š 60 cm, h 65 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 36. Kostra dospelého, uložená v natiahnutej polohe. Pravá ruka uložená voľne pozdĺž tela, ľavá pod panvovými kosťami. Lebka otočená k ľavému ramenu, spočívala na ľavej spánkovej kosti. Na článku prsta ľavej ruky bronzový prsteň. Jama obdĺžniková (d 175 cm, š 70 cm, h 65 cm). Orientácia SZ—JV.

Nález: *Bronzový kruhový otvorený pásikový prs-*

Obr. 4. Mlynárce. 1 — hrob 31; 2, 3, 4 — hrob 32; 5 — hrob 33; 7 — hrob 36; 8 — hrob 40; 9–12 — hrob 41; 13 — hrob 46; 14, 15 — hrob 47; 16–20 — hrob 49.

teň so zaoblenými koncami, položenými na seba, v profile je vonkajšia strana pásika vydutá; $\varnothing$ prsteňa 18 mm (obr. 4: 7).

H r o b 37. Kostra dospelého, uložená nznak v natiahnutej polohe. Pravá ruka mierne v lakti ohnutá a uložená na panvovú kosť, ľavá ležala vedľa tela. Lebka uhnutá k ľavému ramenu, spočívala na ľavej spánkovej kosti. Mandibula spadnutá na ľavej kľúčnej kosti. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 200 cm, š 60 cm, h 70 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 38. Porušená detská kostra bola pôvodne uložená v natiahnutej polohe, čomu nasvedčujú zvyšky dolných končatín. Lebka rozbitá. Kosti horných končatín strávené. Z dolných končatín sa zachovala len ľavá stehenná a nepatrné zvyšky pravej stehennej kosti. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 70 cm, š 42 cm, h 40 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 39. Kostra staršieho dieťaťa, uložená pôvodne v natiahnutej polohe. Kosti z väčšej časti strávené. Lebka otočená k ľavému ramenu, spočívala na ľavej spánkovej kosti. Kosti horných končatín a hrudný kôš z väčšej časti strávené. Medzi stehennými kosťami bol črep. Jama obdĺžniková (d 115 cm, š 50 cm, h 40 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 40. Porušená kostra dieťaťa, uložená nznak v natiahnutej polohe. Kosti z väčšej časti strávené. Lebka rozbitá. Ľavá ruka uložená pozdĺž tela, pravá strávená. Na hrudi sklená perla (1) a 221 malých zelených korálikov (2). Jama obdĺžniková (d 75 cm, š 33 cm, h 40 cm). Orientácia SZ—JV.

Nálezy: 1. Sklená čierna perla valcovitého tvaru, zdobená pretínajúcimi sa vlnovkami zelenej farby, medzi ktorými sú kruhové viacfarebné očká; v 9 mm, $\varnothing$ 12 mm (obr. 4: 8).

2. Sklené krúžkovité koráliky zelenej farby — 221 kusov; $\varnothing$ 2 mm, v 0,5—1 mm (obr. 4: 8).

H r o b 41. Kostra dospelého, uložená nznak v natiahnutej polohe. Lebka poškodená, otočená k pravému ramenu, spočívala na pravej spánkovej kosti. Z kostí horných končatín sa zachovala len ľavá ramenná kosť, hrudný kôš z väčšej časti strávený. Ľavá dolná končatina vo vystretej polohe. Pravá v kolene ohnutá. Pod mandibulou 156 korálikov (1), v mieste článkov prstov ľavej ruky bronzový prsteň (2), pod lebkou esovitá záušnica (3), pri ľavej panvovej kosti bronzový prsteň (4). Hrobová jama obdĺžnikového tvaru (d 140 cm, š 40 cm, h 60 cm). Orientácia SZ—JV.

Nálezy: 1. 152 pastóznych bielych korálikov krúžkovitého tvaru a rôznej veľkosti. Dvojkónická sklená perla bledozelenej farby, v 3,5 mm, $\varnothing$ 4,5 mm. Sklená perlička guľkovitého tvaru a zlatistej

farby, v 4 mm, $\varnothing$ 5 mm. Sklená perla bledozelenej farby, guľkovitého tvaru, v 4 mm, $\varnothing$ 3,5 mm. Sklenený korálok hnedej farby, zdobený tromi očkami bielej a zelenej farby (perla v troch kusoch rozlámaná) v 5 mm (obr. 4: 12).

2. Bronzový uzavretý prsteň kruhovitého tvaru, na bokoch zdobený kolmým nepravidelným ryhovaním. Na vonkajšej strane na jednej polovici zosilnený a na druhej zúžený, $\varnothing$ 22 mm, hr 2,5 mm (obr. 4: 10).

3. Bronzová malá esovitá otvorená záušnica kruhovitého tvaru, zhotovená z bronzového drôtu. Jeden koniec useknutý, druhý roztepaný v pásik do šírky 3 mm a stočený vo veľmi pravidelnú esovitú slučku; $\varnothing$ 14,5 mm (obr. 4: 11).

4. Pásikový uzavretý bronzový prsteň kruhovitého tvaru, so štvorcovým zosilneným štítkom, z obidvoch strán ozdobeným stupňovitým zosilnením. V profile je pásik veľmi mierne vydutý. $\varnothing$ prsteňa 20 mm, hr 1 mm, hr štítku 2 mm (obr. 4: 9).

H r o b 42. Kostra dospelého, uložená nznak v natiahnutej polohe. Ruky vo vystretej polohe, preložené cez panvové kosti. Lebka poškodená, zachovala sa len v zlomkoch. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 180 cm, š 60 cm, h 60 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 43. Kostra dospelého, uložená nznak v natiahnutej polohe. Ruky skrižené na panvových kostiach. Lebka poškodená, otočená k pravému ramenu, spočívala na pravej spánkovej kosti. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 200 cm, š 60 cm, h 65 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 44. Z rozrušeného hrobu sa zachovala len rozbitá lebka, ktorá je rozlámaná. Mandibula chýba. Bez nálezov.

H r o b 45. Kostra dospelého, uložená nznak v natiahnutej polohe, s rukami pozdĺž tela. Lebka otočená k ľavému ramenu, spočívala na ľavej spánkovej kosti. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 120 cm, š 70 cm, h 40 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 46. Kostra dieťaťa, hodne strávená, uložená v natiahnutej polohe. Kosti horných končatín strávené. Kosti dolných končatín v sekundárnej polohe. Lebka rozbitá. Pri lebke z ľavej strany minca. Jama obdĺžniková (d 115 cm, š 50 cm, h 60 cm). Orientácia SZ—JV.

Nález: Strieborný denár uhorského kniežata Belu I. (1048—1061); v strede v perlovcovom kruhu je kríž, medzi ramenami bodky a v lemovanom okraji nápis BELA DUX. Druhá strana je nečitateľná (obr. 4: 13).

H r o b 47. Kostra dospelého, uložená nznak

v natiahnutej polohe. Ruky uložené pozdĺž tela, nohy vo vystretej polohe (kosti lýtkové a holenné v sekundárnej polohe). Lebka otočená k ľavému ramenu, spočívala na ľavej spánkovej kosti. Mandibula chýba. Na článku prsta na ľavej ruke jeden bronzový prsteň, zdobený ryhovaním (1), ďalší pod kostrou v zemi (2). Jama obdĺžniková (d 190 cm, š 70 cm, h 60 cm). Orientácia SZ—JV.

Nálezy: 1. Otvorený bronzový tordovaný prsteň so zaokrúhlenými koncami kruhovitého tvaru, Ø 22 mm, hr 2 mm (obr. 4: 14).

2. Otvorený kruhovitý tyčinkovitý bronzový prsteň s koncami mierne zúženými a vedľa seba založenými, Ø 21 mm, hr 2 mm (obr. 4: 15).

H r o b 48. Kostra dospelého, uložená naznak v natiahnutej polohe. Pravá ruka v lakti ohnutá a preložená cez hrud. Ľavá vedľa tela (vretenná kosť ľavej ruky v sekundárnej polohe). Lebka otočená k pravému ramenu, spočívala na pravej spánkovej kosti. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 165 cm, š 70 cm, h 50 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 49. Kostra dospelého, uložená v natiahnutej polohe, hodne poškodená, väčšina kostí v sekundárnej polohe. Lebka rozbitá. Kosti horných i dolných končatín v sekundárnej polohe. Pri lebke z pravej strany 6 esovitých záušnic (1—6). Vpravo od lebky bronzový prsteň (7), z ľavej strany lebky 26 bielych koráľkov čiastočne poškodených (8). Jama obdĺžniková (d 150 cm, š 55 cm, h 40 cm). Orientácia SZ—JV.

Nálezy: 1. Otvorená strieborná masívna záušnica zhotovená z bronzovej, na povrchu strieborným plieškom obalenej tyčinky hrubej 3 mm. Jeden koniec useknutý, druhý roztepaný v pásik do šírky 2,5 mm a stočený v esovitú slučku; Ø záušnice 16 mm (obr. 4: 18).

2, 3. Menšie kruhové esovité bronzové záušnice z drôtika hrubého 2 mm. Jeden koniec useknutý, druhý roztepaný v pásik a stočený v esovitú slučku; Ø záušnic 8 mm. Slučky ulomené (obr. 4: 16, 17).

4. Esovitá otvorená bronzová záušnica z drôtika hrubého 2 mm, má tvar nepravidelného kruhu. Jeden koniec useknutý, druhý roztepaný v pásik a stočený v esovitú slučku; Ø záušnice 8,5 mm (obr. 5: 2).

5. Strieborná masívna otvorená esovitá záušnica tvaru nepravidelného krúžku, z bronzovej, na povrchu strieborným plieškom obalenej tyčinky hrubej 3 mm. Jeden koniec useknutý, druhý roztepaný v pásik, široký 2,5 mm a stočený v esovitú slučku; Ø 15 mm (obr. 5: 1).

6. Otvorená bronzová esovitá záušnica tvaru nepravidelného krúžku, zhotovená z bronzového drô-

tu hrubého 2,5 mm. Jeden koniec useknutý, druhý roztepaný do šírky 3,5 mm v pásik a stočený v esovitú slučku; Ø záušnice 13 mm (obr. 4: 19).

7. Otvorený strieborný tyčinkovitý prsteň so zúženými zaokrúhlenými koncami vedľa seba uloženými, tvaru nepravidelného kruhu; Ø 18 mm, hr tyčinky 3 mm (obr. 5: 3).

8. 26 bielych pastóznych periel rôznej veľkosti; v 5—1,5 mm, Ø 4,5—2,5 mm (obr. 4: 20).

H r o b 50. Kostra dospelého, uložená v natiahnutej polohe, hodne strávená. Zachovali sa z nej len zlomky lebky, ramenné kosti a kosti dolných končatín. Bez nálezov. Hrobová jama obdĺžnikového tvaru (d 170 cm, š 65 cm, h 60 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 51. Kostra dospelého, uložená v natiahnutej polohe, silne porušená. Lebka rozbitá, spočívala na pravom ramene. Ruky uložené pozdĺž tela (zachovali sa ramenné kosti), nohy vo vystretej polohe. Hrudný kôš poškodený. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 195 cm, š 60 cm, h 60 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 52. Kostra dieťaťa. Zachovala sa z nej len lebka v zlomkoch a nepatrné zlomky ostatných kostí, hlavne z hrudného koša. Pri lebke 4 kusy bronzových plieškov (1), 2 strieborné pliešky (2), 3 kostené predmety (3), v mieste hrudi plechový pliešok (4) a závesok (5). Pod lebku boli dva koráľky (6, 7). Nepravidelná hrobová jama (d 50 cm, š 49 cm, h 60 cm). Orientácia SZ—JV.

Nálezy: 1a. Poškodený bronzový pliešok, d 11 mm, š 8 mm.

1b. Bronzový pliešok, d 23 mm, š 17 mm.

1c—d. Dva poškodené bronzové pliešky, na konci s jednou dierkou (obr. 5: 6, 7).

2. Dva strieborné pliešky z rozpadnutej ozdoby (obr. 5: 9).

3 Tri ploché kostené predmety neznámeho určenia (obr. 5: 4—5).

4. Polguľovitá kovová ozdoba, poškodená, na okraji zdobená nepravidelným šikmým ryhovaním, s dierkou; Ø 11 mm.

5. Liaty strieborný srdcovitý závesok s väčším obsahom medi, zdobený rastlinným ornamentom. Vnútorňa strana nezdobená, na vrchu je dierka na navlečenie; d 28 mm, š 18 mm (obr. 5: 8).

6. Sklený hranolovitý korálok modrej farby, v 10,5 mm, Ø 8 mm (obr. 5: 10).

7. Sklená porózna perla čiernej farby, dvojkónického tvaru, v 11,5 mm, Ø 10 mm.

H r o b 53. Detská kostra, uložená naznak v natiahnutej polohe. Lebka rozbitá, mandibula na hrudi. Kosti horných končatín sa nezachovali. Ľavá

noha dovnútra v kolene ohnutá. V mieste panvových kostí zlomok črepu. Pod kostrou dva atypické črepy. Jama obdĺžniková (d 104 cm, š 38 cm, h 65 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 54. Kostra dospelého, značne strávená,

čnená k pravému ramenu, spočívala na pravej spánkovej kosti. Pravá ruka uložená vedľa tela pod panvovou kosťou, ľavá preložená cez panvovú kosť. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 180 cm, š 60 cm, h 65 cm). Orientácia SZ—JV.

Obr. 5. Mlynárce. 1—3 — hrob 49; 4—11 — hrob 62; 12, 13 — hrob 55; 14 — hrob 57; 15 — hrob 58.

uložená naznak v natiiahnutej polohe. Ruky pozdĺž tela, ľavá preložená cez panvovú kosť. Hrobová jama obdĺžniková (d 170 cm, š 65 cm, h 60 cm). Orientácia SZ—JV. Bez nálezov.

H r o b 55. Veľmi dobre zachovaná kostra dospelého, uložená naznak v natiiahnutej polohe. Lebka spočívala na pravej spánkovej kosti. Ruky uložené pozdĺž tela pod panvové kosti. Na lebke z ľavej strany strieborná esovitá záušnica (1), na prste ľavej ruky pletený prsteň (2). Jama obdĺžniková (d 170 cm, š 52 cm, h 60 cm). Orientácia SZ—JV.

Nálezy: 1. Masívna okrúhla otvorená *strieborná záušnica* so slučkou, zhotovená z medenej, na povrchu strieborným plieskom obalenej tyčinky hrubej 4 mm, jeden koniec useknutý, druhý rozštiepaný v pásik široký 4 mm a stočený v esovitú slučku; Ø záušnice 18 mm (obr. 5: 12).

2. Strieborný, z troch drôtov pletený vrkočovitý otvorený *prsteň*, s koncami stepanými, zaostrenými a na seba založenými; Ø 24 mm (obr. 5: 13).

H r o b 56. Dobre zachovaná kostra dospelého, uložená naznak v natiiahnutej polohe. Lebka oto-

H r o b 57. Detská kostra, uložená naznak v natiiahnutej polohe. Lebka rozbitá. Ruky uložené pozdĺž tela. Pod lebkou 6 korálok z náhrdelníka (1—5). Jama obdĺžniková (d 85 cm, š 45 cm, h 40 cm). Orientácia SZ—JV.

Nálezy: 1. *Sklený červený korálok* guľkovitého tvaru, v 8 mm, Ø mm (obr. 5: 14).

2, 3. Dva valčekovité *zelené sklené korálky*, v 3 mm, hr 2 mm.

4. *Sklený zelený krúžkovitý korálok*, Ø 3,5 mm, hr 2 mm (obr. 5: 14).

5. Dva *sklené biele korálky* krúžkovitého tvaru, Ø 3,5 mm, hr 2 mm (obr. 5: 14).

H r o b 58. Kostra dospelého, uložená naznak v natiiahnutej polohe. Lebka spočívala na pravej spánkovej kosti. Pravá ruka uložená voľne pozdĺž tela, ľavá odtiahnutá od tela. Medzi pravou rukou a pravou panvovou kosťou bronzová pracka z opaska. Hrobová jama kosoštvorcová (d 185 cm, š 75 cm, h 60 cm). Orientácia SZ—JV.

Nález: *Bronzová liata pracka* z opaska s rámovým tylom a priečkou so zvyškami železného tŕňa.

Oválna konštrukcia je zdobená priečnym ryhovaním; d 26 mm, max. š 23,5 mm (obr. 5: 15).

H r o b 59. Kostra dospelého, uložená v natiahnutej polohe. Lebka poškodená, otočená k pravému ramenu, spočívala na pravej spánkovej kosti. Ruky

dĺžniková (d 140 cm, š 45 cm, h 65 cm). Orientácia SZ—JV.

Nálezy: 1. *Strieborný denár* kráľa Štefana I. (1000—1038) dobre zachovaný (obr. 6: 8a, 8b). Averz: v strednom perlovcovom krúžku kríž, medzi

Obr. 6. Mlynáre. 1—3 — hrob 59; 4—6, 8a/b — hrob 60; 7, 9 — hrob 63.

uložené voľne pozdĺž tela. Hrudný kôš z väčšej časti strávený. Na ľavej spánkovej kosti 3 strieborné záušnice (1—3). Jama obdĺžniková (d 180 cm, š 71 cm, h 60 cm). Orientácia SZ—JV.

Nálezy: 1—3. Tri otvorené *esovité záušnice* nitranského typu so široko roztepanou slučkou; sú zhotovené z bronzovej, na povrchu postriebrenej tyčinky hrubej 4 mm. Jeden koniec je useknutý, druhý roztepaný v prúžik široký 8 mm a stočený v esovitú slučku; Ø záušnice 16 mm (obr. 6: 1—3).

H r o b 60. Kostra dospelého, uložená naznak v natiahnutej polohe. Lebka poškodená, uložená rovno. Ruky pozdĺž tela. Na hrudi minca (1), z ľavej strany lebky 54 koráľkov (2), medzi pravou rukou a hrudou úlomok sopečného skla (3), na konci pravej ruky bronzový prsteň (4), v ľavej očnej jamke bronzová esovitá záušnica (5). Jama ob-

ramenami štyri trojuholníčky, na vonkajšom perlovcovi nápis STEPHANUS REX. Reverz: v strednom krúžku kríž, medzi ramenami štyri trojuholníčky, v obvodovom kruhu nápis REGIA CIVITAS; Ø 1,7 cm, v 0,85 g.

2. 54 *pastóznych a sklených periel* zelenej a bielej farby, rôznej veľkosti; max. v 4,5 mm, Ø 4 mm (obr. 6: 5).

3. *Odštep obsidiánu*.

4. Otvorený tyčinkovitý *bronzový prsteň* kruhovitého tvaru, s koncami mierne zúženými; v profile štvorcový, Ø prsteňa 22 mm, hrúbka tyčinky 3 mm (obr. 6: 4).

5. Otvorená drôtená *bronzová esovitá záušnica* z drôtu hrubého 2 mm. Jeden koniec useknutý, druhý roztepaný v pásik široký 5 mm a stočený v esovitú slučku, slučka ulomená. Ø 14 mm (obr. 6: 6).

H r o b 61. Detská kostra, uložená naznak v na-

tiahnutej polohe. Lebka poškodená. Pravá ruka položená vedľa tela, ľavá v lakti ohnutá a preložená cez panvovú kosť. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 120 cm, š 40 cm, h 45 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 62. Kostra dospelého, uložená nznak v natiahnutej polohe. Lebka spočívala na pravej spánkovej kosti. Mandibula spadnutá na kľúčnu kosť. Pravá ruka položená pozdĺž tela. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 190 cm, š 70 cm, h 60 cm). Orientácia Z—V.

H r o b 63. Kostra dospelého, uložená nznak v natiahnutej polohe. Lebka otočená k pravému ramenu, spočívala na pravej spánkovej kosti. Ruky uložené pozdĺž tela. Hrudný kôš prehádzaný. Pravá noha vo vystretej polohe, ľavá v kolene mierne dovnútra ohnutá. Na ľavej strane lebky dve esovité záušnice (1, 2), medzi ľavou ramennou kosťou a hrudou 14 koráلكov (3). Jama obdĺžniková (d 153 cm, š 70 cm, h 65 cm). Orientácia Z—V.

Nálezy: 1, 2. Otvorené *esovité záušnice* z postriebrenej bronzovej tyčinky hrubej 2,5 mm. Jeden koniec useknutý, druhý roztepaný v pásik do šírky 4 mm a stočený, Ø záušnice 12 mm (obr. 6: 9).

3. Valčekovitá biela *pastózna perla*, v 7 mm, hr 3 mm. Malé *pastózne perličky*, v 3 mm, hr 3 mm. Valčekovité biele *pastózne perly*, v 5 mm, Ø 4 mm. Tri *sklené perly* zelenkavej farby, v 4,5 mm, hr 5 mm (obr. 6: 7).

H r o b 64. Kostra dospelého, uložená v natiahnutej polohe. Lebka uložená rovno, ruky pozdĺž tela. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 190 cm, š 64 cm, h 60 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 65. Detská kostra, uložená nznak v natiahnutej polohe. Lebka rozbitá, zachovali sa len zlomky a mandibula. Ruky uložené pozdĺž tela. Hrudný kôš prehádzaný. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 110 cm, š 40 cm, h 50 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 66. Kostra dospelého, uložená v natiahnutej polohe. Lebka poškodená, otočená k ľavému ramenu. Ruky uložené pozdĺž tela. Po ľavej strane lebky a na hrudi po jednej esovitej záušnici (1, 2) a na článku prsta ľavej ruky bronzový prsteň (3). Jama obdĺžniková (d 170 cm, š 60 cm, h 60 cm). Orientácia SZ—JV.

Nálezy: 1. Otvorená *bronzová esovitá záušnica* s patinou, z tyčinky hrubej 2 mm. Jeden koniec useknutý a roztepaný v pásik, ktorý je zložený dvakrát nad sebou v slučku, Ø 11,5 mm (obr. 7: 3).

2. *Bronzová otvorená esovitá záušnica* tvaru nepravidelne oválneho, s úzko roztepanou slučkou (š 3 mm), max. Ø záušnice 12 mm (obr. 7: 2).

3. *Bronzový uzavretý pásikový prsteň* s dobre

zachovanou patinou. Po oboch bokoch zdobený kolmým ryhovaním. Na prsteni zachované odtlačky ľudskej kože. V profile vonkajšia strana vydatá; Ø 23 mm, hr 3 mm (obr. 7: 1).

H r o b 67. Kostra dospelého, uložená nznak v natiahnutej polohe. Lebka rozbitá, otočená k pravému ramenu, spočívala na pravej spánkovej kosti. Ruky uložené tesne vedľa tela. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 190 cm, š 70 cm, h 65 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 68. Kostra dospelého, uložená nznak v natiahnutej polohe. Lebka spočívala na pravej spánkovej kosti, mandibula na chrbtovej kosti pozdĺž lebky. Ruky uložené pozdĺž tela. Medzi stehennými kosťami bol bronzový prsteň (1), na ľavej strane lebky dve esovité záušnice (2, 3). Jama obdĺžniková (d 150 cm, š 60 cm, h 60 cm). Orientácia Z—V.

Nálezy: 1. *Bronzový uzavretý tyčinkovitý prsteň* kruhovitého tvaru. V profile vonkajšia strana vydatá, spodok rovný. V profile má tvar štvrtkruhu; Ø 22 mm, hr 3,5 mm (obr. 7: 6).

2. *Bronzová esovitá tyčinkovitá záušnica* okrúhleho tvaru, s jedným koncom roztepaným a mierne von vyhnutým, slučka odlomená; Ø 14 mm (obr. 7: 5).

3. *Bronzová esovitá tyčinkovitá záušnica* tvaru nepravidelného krúžku, s jedným koncom roztepaným a odlomenou slučkou, Ø 14 mm (obr. 7: 4).

V zásype hrovej jamy sa našiel *fragment pazúrikovej čepielky a zlomok neolitického črepu*.

H r o b 69. Kostra dospelého, uložená v natiahnutej polohe. Lebka otočená k pravému ramenu. Ruky uložené pozdĺž tela. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 175 cm, š 70 cm, h 65 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 70. Kostra dospelého, uložená nznak v natiahnutej polohe. Lebka otočená k ľavému ramenu, spočívala na ľavej spánkovej kosti. Ruky uložené pozdĺž tela. V zásype 1 *čepielka*, zvieracie kosti a črepy. Jama obdĺžniková (d 190 cm, š 70 cm, h 65 cm). Orientácia SZ—JV.

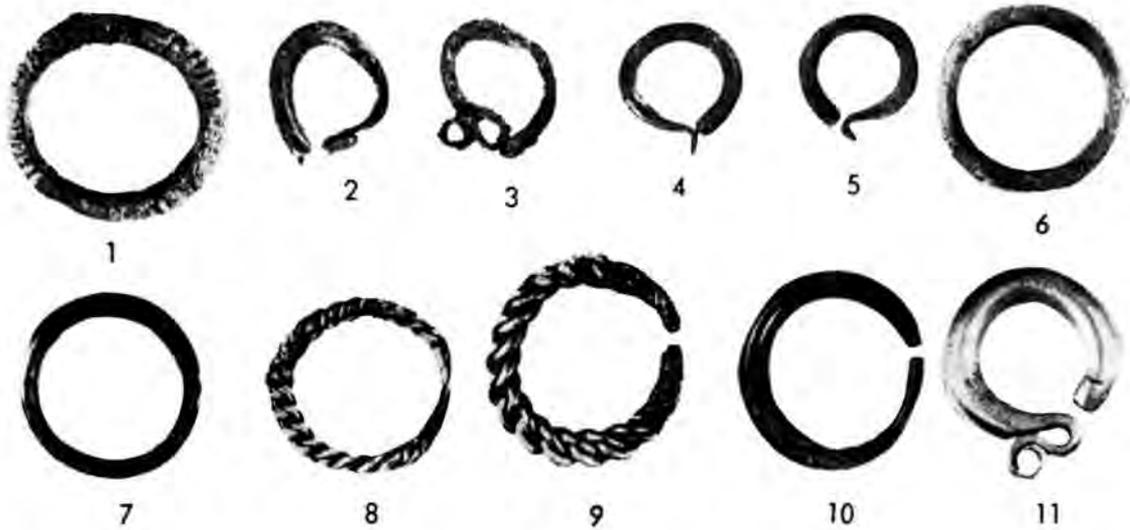
H r o b 71. Kostra dospelého, uložená nznak v natiahnutej polohe. Lebka otočená k pravému ramenu, mandibula spadnutá. Pravá ruka uložená vedľa tela, ľavá preložená cez panvovú kosť. Bez nálezov. Jama obdĺžniková (d 190 cm, š 60 cm, h 60 cm). Orientácia SZ—JV.

H r o b 72. Kostra dospelého, uložená nznak v natiahnutej polohe. Pravá ruka uložená vedľa tela, ľavá preložená cez panvovú kosť. Z nôh sa zachovali len stehenné kosti. Lebka otočená k ľavému ramenu, spočívala na pravej spánkovej kosti.

Na prste pravej ruky bronzový prsteň. Jama obdĺžniková (d 150 cm, š 60 cm, h 20 cm). Orientácia Z—V.

Nález: *Bronzový* otvorený pásikový prsteň kruhovitého tvaru, s koncami k sebe priliehajúcimi a

boli zvlášť upravené. Ruky boli vystreté, ľavá často zohnutá v lakti, ležala na panve. Okrem súčiastok ženského kroja a ojedinelých predmetov osobnej potreby kostry boli bez milodarov a v hrobch úplne chýbala keramika. Sporadické nálezy črepov, prí-

Obr. 7. Mlynárce. 1—3 — hrob 66, 4—6 — hrob 68; 7—11 — zber.

mierne zúženými; $\varnothing$ 21,5 mm, hr 3 mm (obr. 7: 7).

Zber:

Strieborný kruhový otvorený prsteň, pletený z troch prameňov strieborných drôtov vrkočovitým spôsobom. Konce stepané a zúžené; $\varnothing$ prsteňa 21,5 mm, max. hr 3 mm (obr. 7: 8).

Záušnica zhotovená z masívnej bronzovej tyčinky, obalená do strieborného plechu, hrubá 3,5 mm. Jeden koniec useknutý, druhý roztepaný v pásik široký 4 mm a stočený v esovitú slučku; $\varnothing$ 17 mm (obr. 7: 11).

Bronzový otvorený tyčinkovitý prsteň s dobre zachovanou patinou, na koncoch zúžený. V profile má tyčinka tvar nepravidelného kosoštvorca; $\varnothing$ prsteňa 23 mm, hr tyčinky 3,5 mm (obr. 7: 10).

Otvorený vrkočovitý *strieborný* prsteň, pletený z troch strieborných drôtov, s koncami stepanými a zaostrenými; $\varnothing$ 26 mm, max. š. 4,5 mm (obr. 7: 8).

Preskúmané hroby okrem menších odchýlok boli orientované Z—V a SZ—JV s pohľadom na východ a hroby sa nachádzali v hĺbke 60 cm (obr. 1). Kostry boli v natiahnutej polohe a uložené v obdĺžnikových jamách, ktoré pre tento účel ne-

padne odštepý silexov a obsidiánov pochádzajú z lengyelského podložja, do ktorého boli hrobové jamy zahĺbené.⁴ Uloženie hrobov vo väčšej-menšej vzdialenosti od seba nepotvrzuje, že by sa nachádzala v blízkosti nejaká cirkevná stavba. V troch prípadoch sa pri lebke našli strieborné denáre uhorských kráľov (hroby 5, 46, 60), ktoré sa pôvodne nachádzali v ústach.⁵ Ani v jednom prípade minca nebola v rukách.⁶ Okrem ojedinelých prípadov nálezy pochádzajú zo ženských a detských hrobov. Prevažujú esovité záušnice z bronzu a striebra; za najstarší tvar treba považovať drôtovitú záušnicu s nie veľmi roztepanou esovitou slučkou (obr. 3: 1). Nemajú však chronologickú platnosť, pretože sa udržiavajú na kostolných radových pohrebiskách až do XIV. stor.⁷ O niečo mladšie sú bronzové a do strieborného plechu obalené záušnice so široko roztepanou esovitou slučkou (obr. 6: 1—3) tzv. nitrianskeho typu,⁸ ktoré sa začínajú vyskytovať v poslednej štvrtine X. stor. a na našom území sa držia do konca XI. stor.⁹ Tento tvar zatiaľ z kostolných radových pohrebísk nepoznáme. Pre XI. stor. sú charakteristické esovité záušnice z masívnej tyčinky z bronzu i striebra s ca 4 cm roztepanou esovitou slučkou (obr. 2: 8, 9; 3: 4, 6), ktoré sa od nás rozšírili aj na územie severne od Karpat.¹⁰ Časté sú aj otvorené alebo zatvorené krúžky

(obr. 2: 1, 7; 3; 5; 4: 10, 14, 15; 7: 1, 6, 10), ktoré boli používané práve tak ako krúžky do vlasov a prstene. Už na sklonku X. storočia sa objavujú ďalšie tvary prsteňov; zatvorené a pásikové s hranolovitým štítkom (obr. 4: 9) sú známe z pohrebiska v Nitre pod Zoborom.¹¹ Tento tvar i ďalšie, napr. tyčinkovité šikmo brázdnené a tordované (obr. 4: 1, 14) sú na kostolných radových pohrebiskách nahradené prsteňmi s roztepaným štítkom a rytým ornamentom.¹² Otvorené pletené prstene zo striebra (obr. 5: 13; 7: 8, 9) sa vyvinuli z predlôh nákrčníkov, ktoré starí Maďari priniesli so sebou z východu.¹³ Ojedinelým zjavom v XI. storočí sú na jz Slovensku srdcovité závesky s rastlinným ornamentom (obr. 5: 6), ktoré v X. storočí dominujú na staromaďarských pohrebiskách v Potisí.¹⁴ Z inventára X. stor. sa ďalej udržiujú liate bronzové pracky s rámovou konštrukciou (obr. 5: 15),¹⁵ krištáľové i ametystové korálky (obr. 2: 6, 11; 4: 8).¹⁶ Rôzne tvary pastóznych koráľkov (obr. 4: 12, 20; 6: 5, 9) patria k najrozšírenejším súčiastkam kroja od XI. do XIV. stor.¹⁷

Z pohrebného rítu i nálezového inventára jasne vyplýva, že ide o pohrebisko devínskeho typu, ktorý časove i kultúrne vypracoval akad. J. E i s n e r.¹⁸ V zmysle jeho triedenia devínsky typ predstavuje stredný stupeň vo vývoji belobrdskej kultúry, ktorý predchádza kostolné radové pohrebiská. Datuje ho približne k rokom 1025–1100 a nálezy mincí na pohrebisku v Mlynárčiach jeho datovanie potvrdzujú (Štefan I., Ondrej I. a Ladislav I.). Zatiaľ čo datovanie a rozdelenie belobrdskej kultúry sa rámcovo uznáva, od vyjdenia jeho štúdie sa rozvinuli početné diskusie o čiastkových problémoch (vznik esovitej záušnice) a po druhej svetovej vojne maďarskí archeológovia na základe nového prehodnotenia nejazdeckých pohrebísk z X. stor. v Maďarsku rozvírili otázku genézy belobrdskej kultúry a jej etnickej príslušnosti.¹⁹ Novému kritickému rozboru podrobil ženský šperk B. S z ō k e; v jeho poslednej štúdii je postavená do nového svetla nielen belobrdská kultúra, ale aj predchádzajúci vývoj v IX. storočí.²⁰ Pretože závery sa bezprostredne týkajú aj juhozápadného Slovenska, považujem za potrebné aspoň stručne k nadhodeným problémom zaujať stanovisko. B. S z ō k e stavia celú svoju teóriu o príslušnosti belobrdskej kultúry na tom, že je východného pôvodu a že ju priniesli so sebou široké masy maďarskej pospolitosti zo svojej starej vlasti za Karpatmi. Okrem nepatrných výnimiek kultúra domáceho avarsko-slovanského obyvateľstva sa na jej vzniku nepodieľala. Esovitá záušnica podľa B. S z ō k e h o je síce domáceho karpát-

ského pôvodu, ale produktom nového obyvateľstva, ktoré už hneď po príchode, najmä v kroji, asimilovalo širokú avarsko-slovanskú pospolitost'. Najmä smelé sú jeho názory o pretrvávaní avarsko-slovanského etnika v IX. stor. Odvolávajú sa na výskyt neskorokeszthelyských nálezov na pohrebiskách z počiatku X. stor. v severnej Juhoslávii,²¹ v Zadunajske a tiež na veľkomoravských pohrebiskách na Morave, stavia novú teóriu, že slavizované obyvateľstvo v Karpatskej kotline aj po zániku avarskej ríše naďalej používa neskoroavarske pohrebiská, nosí avarský kroj, ba že v istých prípadoch na tieto pohrebiská nadväzujú hroby z doby arpádovskej (Győr, Devínska Nová Ves). Z toho analogicky vyvodzuje, že staromaďarské obyvateľstvo prichádzajúce do Karpatskej kotliny nachádza slovanské obyvateľstvo v starom avarskom kroji. Na základe najnovších a rozsiahlych výskumov na pohrebiskách z VIII.–X. stor. na juhozápadnom Slovensku (ca 3000 hrobov) čiastočne musíme so S z ō k e m súhlasiť. Neskoroavarský horizont, pod ktorým rozumieme kroj z doby avarskej a čiastočne i pohrebný rítus, udržiava sa na Slovensku približne k roku 850. V prvej polovici IX. stor. dochádza aj k maximálnemu rozšíreniu pohrebísk s avarským krojom na juhozápadnom Slovensku a ich severnú hranicu tvorí čiara Nitra, Galanta a Trnava. Toto sa nemohlo stať v dobe, keď sa avarská ríša nachádzala v najväčšom úpadku, t. j. v druhej polovici VIII. stor. Tieto pohrebiská nemôžeme tiež dávať do súvisu s avarským, ale slovanským etnikom, ktoré aj po zániku avarskej ríše používa avarský kroj. Aj naďalej sa drží doterajší spôsob pochovávaní. Datovanie tohto horizontu na juhozápadnom Slovensku k roku 850 vyplýva zo sprievodnej keramiky, ktorá je už vyrobená na rýchlejšie rotujúcom hrnčiarskom kruhu. Početné sú nečlenité i členité značky na dne²² a nový šperk, ktorý sa potom udržiava na Slovensku, prípadne v Zadunajske a na južnej Morave až do počiatku X. storočia. Ide o drôtený šperk, ako sú napr. záušnice s viacnásobnou esovitou slučkou, so špirálovitým záveskom. Do tohto horizontu patria aj plechové prstene so široko roztepaným štítkom, jednoduché hrozienkovité náušnice, náhrdelníky s členitými perleťovitými koráľkami, rebrované korálky a otvorené bronzové náramky so zaostrenými koncami.²³

Okolo roku 850 pod vplyvom nového svetónázoru a za silného pôsobenia zo západu sa najprv mení kroj veľkomoravskej vládnucej vrstvy a v priebehu tretej štvrtiny IX. stor. i širokej slovanskej pospolitosti. Blatnický typ²⁴ je už nielen novým prejavom

umeleckým, ale aj obdobím odloženia jazdeckého spôsobu pochovávaní a prijatím nového výstroja a výzbroje slovanského bojovníka. Nástup nových pohrebísk je doložený nielen na juhozápadnom Slovensku,²⁵ ale aj v Zadunajsku,²⁶ a preto nemožno akceptovať Szőkeho závery o pretrvávajúci pohrebisk s avarským krojom až do príchodu starých Maďarov.

Nápadný nedostatok moravského šperku v IX. storočí na Slovensku viedol akad. J. Eisnera²⁷ k tomu, že predpokladal osobitý vývoj šperku na tomto území. Moravské importy na Slovensko, síce veľmi sporadické, máme doložené temer na každom skúmanom objekte, ale patria na sklonok IX. stor. a do X. stor.²⁸ Pod vplyvom neskorovavrskej techniky v druhej polovici IX. stor., ale najmä na prechode z XI. do X. stor., vznikajú pravdepodobne v okolí Nitry dielne na výrobu liateho šperku, ktorý si berie za vzor nielen moravské typy, ale vytvára tiež celkom nové. Zatiaľ nebolo možné prepracovať vzťahy tohto okruhu k súčasným dielňam v Slovinsku a v Predalpí,²⁹ ale už teraz sa črtá veľká príbuznosť s týmto južným okruhom. Podobné vzťahy sú aj k zakarpatskému východoslovanskému okruhu,³⁰ odkiaľ sa na Nitriansko dostávali aj iné importy sprostredkované z Čiernomoria.³¹ Vyhodnotenie vplyvov a importov zo Zakarpátia a Čiernomoria pred príchodom starých Maďarov je základným kameňom riešenia vzniku belobrdskej kultúry. Práve preto, že dnes bezpečne môžeme hovoriť o týchto stykoch už v dobe pred príchodom starých Maďarov, len časť jej obsahu môžeme dávať do súvisu s novoprišlým obyvateľstvom. Tým, že Szőke pred príchodom starých Maďarov okrem neskorovavrskej kultúry neuznáva žiadnu slovanskú kultúru z doby veľkomoravskej v Karpatskej kotline, vytvoril si sám zábrany aj pre riešenie kultúr-

nych problémov v X. storočí. Nehovorím už o tom, že X. storočie aj v hrobovom inventári má omnoho väčšiu náplň, než ako ju načrtnol Szőke (keramika, železný inventár a konečne aj pohrebne zvyky).

Nepopierateľná zásluha maďarskej archeológie však spočíva v skúmaní archeologických pamiatok a tiež pohrebísk na základe vnútorných spoločensko-hospodárskych vzťahov. Pod zorným uhlom maďarskej archeológie sa nadhadzuje aj otázka nového prehodnotenia pohrebísk z X. stor. na juhozápadnom Slovensku. Napr. z predbežného rozboru pohrebiska z X. stor. v Trnovci nad Váhom môžeme v istých prípadoch vyčleniť hroby staromaďarské a slovanské. Toto však platí len pre hroby, v ktorých sa ešte neobjavuje esovitá záušnica. Na tom istom pohrebisku v jeho štvrtom horizonte, ktorý korešponduje s pohrebiskom v Nitre pod Zoborom, akékoľvek rozdiely v inventári sú zotreté a dá sa hovoriť už o jednotnej karpatskej kultúre, pre ktorú sa hodí názov belobrdská kultúra v starom poňatí. Datovanie tohto horizontu k r. 975–1025 podľa J. Eisnera zostáva aj ďalej platné. Čo bolo pred týmto horizontom, je potrebné typologicky a chronologicky znovu prepracovať a až potom budeme môcť pristúpiť k otázkam etnickým. Za dnešného stavu bádania na území Maďarska i ostatnom území Karpatskej kotliny sme ešte tak ďaleko nedospeli. Využitie antropologických poznatkov bude dôležité, ale nie rozhodujúce. Závery H. Malej poukazujú na zložitú najmä etnických pomerov na Nitriansku, ktoré zohralo zaiste dôležitú úlohu pri vzniku Uhorského štátu. Pohrebisko v Mlynárčiaciach je výsledkom procesu, ktorý na Nitriansku prebiehal v X. storočí a ktorý vyústil v absorpcii cudzích prvkov domácim slovanským obyvateľstvom.

Poznámky a literatúra

¹ Šneidrová K. — Štiková E., *Lengyelské sídlisko v Nitre*, AR VII, 1955, 737.

² Záchranný výskum robil A. Holeček, terénny technik AÚ SAV v Nitre.

³ R. 1955 a 1956 pri kopaní kanálov pod betónovou platňou boli rozrušené ďalšie hroby, ale obsah nebol zachránený.

⁴ Šneidrová K. — Štiková E., l. c., 736.

⁵ Zvyk kladenia mincí ako obolov do úst je rozšírený na území Slovenska v XI., prípadne v XII. stor. (Prša, Čierny vŕšok, Krásno, Dražovce atď.). Podľa P. Radoměrského sa tento zvyk rozšíril z Karpatskej kotliny aj na západ.

Pozri Radoměrského P., *Obol mrtvých Slovanů v Čechách a na Moravě*, Praha 1955.

⁶ Zdá sa, že kladenie obolov do úst je starším zvykom ako ich kladenie do rúk. Druhý spôsob je rozšírenejší až v XII. a XIV. stor. Na dobre datovanom pohrebisku v Krásne, okr. Partizánske sú mince výlučne v pravej ruke, prípadne na panve. (Krupica O., *Pohrebište z XII.—XIV. stor. v Krásne na Slovensku*, AR V, 1953, 197; Krupica O., *Výskum v Krásne na Slovensku v r. 1953*, AR VI, 1954, 363—364.)

⁷ Na pohrebisku v Trnovci nad Váhom v uzavretom nálevovom celku je drôtená esovitá záušnica spolu s moravskou

košičkovou náušnicou. Nepublikované. Na pohrebisku v Krásne, okr. Partizánske, ktoré sa začína používať koncom XII. stor., vyskytujú sa zlaté, strieborné a bronzové drôtené esovité záušnice až do XIII. stor. (Krupica O., l. c., AR V, 1953, obr. 104.)

⁸ Nitriansky typ zaviedol do literatúry P. Čaplovič (Slovanské pohrebište v Nitre pod Zoborom, SIA II, 1954, 5 n.).

⁹ Nitriansky typ dnes poznáme na jz Slovensku v Trnovci vo IV. horizonte (nepublikované), Bešeňove (Kraškóvska E., Výskum v Bešeňove roku 1950, SIA VI, 1958, 437) a v Zadunajsku z Halimba-Cseres (Török G., Halimba-Cseres X.—VII. századi temetője, Folia Archaeologica 1954, tab. XXIV: 2). Nevyskytuje sa nad hranicu XI. storočia.

¹⁰ B. Szőke (A bjelobri kultúráról, Archaeologiai értesítő 1959, 42) sa domnieva, že malé masívne náušnice k nám prišli zo severu.

¹¹ Čaplovič P., l. c., tab. VII: 8, 9, 10, 5. Pozri tiež na súčasnom pohrebisku v Bešeňove (Kraškóvska E., l. c., tab. VII: 11, 12).

¹² Krupica O., l. c., AR VI, 1954, 160.

¹³ Szőke B., l. c., 42 a Váňa Z., Maďari a Slované ve světle archeologických nálezů X.—XII. století, SIA II, 1954.

¹⁴ Váňa Z., l. c., 68.

¹⁵ Váňa Z., l. c., 70, tab. VII: 18.

¹⁶ Váňa Z., l. c., 58. Na pohrebisku v Trnovci nad Váhom vo IV. horizonte sú zastúpené obidva typy. Ametystové sa však držia aj do XII. storočia, napr. v Starom Tekove (Točík A., Zisťovacie výskumy v Starom Tekove na Slovensku, AR IV, 1952, 36), v Prši (nepublikované) a v Krásne (Krupica O., l. c., V, 1953, 102).

¹⁷ Krupica O., AR V, 1953, 102.

¹⁸ Eisner J., Slovensko v dobe kultúry hradistne, Slovenské dejiny, Bratislava 1947, 138—139, Eisner J., Naše radové hřbitovy hradistni, Skultútyho sborník, T. Sv. Martin 1933, Eisner J., Výskum na Devine, Historica slovac 5, 1948, 6 n.

¹⁹ Nemeskéri J., Lipták P., Szőke B., De cimetiére du XIe siècle de Képuszta, Acta Arch. Hung. 3, 1954, 205—370, Acsádi G. — Nemeskéri J., Contribu-

tions à la reconstruction de la population de Veszprém X^e et XIe siècles. Annales Historico-naturales Musei Nationalis Hungarici VIII (1957) 435—467. Fehér G., Beiträge zum Problem des ungarisch-slawischen Zusammenlebens, Acta Arch. Hung. VIII, 1958, 269—318.

²⁰ Szőke B., A bjelobri kultúráról, Archaeologiai értesítő 1959, 32—47.

²¹ Szőke B., l. c., 35. Vínski Z., Prethodni izujestaj o iskopanju nekropole na Lijevoj Bari u Vukovaru 1951, 1952 i 1953 godine, Ljetopis Jugoslavenske akademije, Knjiga 60, 231—255.

²² Okrem doteraz publikovaných nádob so značkami na dne z Devinskej Novej Vsi, Žitavskej Tóne, Holiar, nové nálezy zo systematických výskumov pochádzajú zo Štúrova, Holiar, Nových Zámkov, Dvorov nad Žitavou, Hülu, Vojnic a Horných Krškán pri Nitre (nepublikované).

²³ Napr. z najmladších hrobov v Prši, Štúrove, Holiaroch a Nových Zámkoch (nepublikované).

²⁴ Z juhozápadného Slovenska zatiaľ jediný nález z hrobu je vo V. Grobe (Chropovský B., Slovanské pohrebište z IX. stor. vo V. Grobe, SIA V, 1957, tab. VI: 4, 5).

²⁵ Z južného Slovenska, kde máme najväčšiu koncentráciu neskoroavarských pohrebisk, do druhej polovice IX. storočia patria: Zalaba, Iža, Hurbanovo, Sv. Peter, Sv. Michal, Bešeňov a Bajč.

²⁶ Fenépuszta, pohrebište z IX. stor., nepublikované, materiál t. č. uložený v múzeu Keszthely. Zalavár, pohrebište na hradisku (Fehér G., Soós A., Acta Arch. Hungarica VI, 1955.)

²⁷ Eisner J., Počátky českého šperku, PA 46, 1955, 215 n.

²⁸ Sv. Michal, Veča nad Váhom, Trnovec nad Váhom, Ondrochov, Holiare, Nitra — pod Borinou, Nitra — pod Zoborom.

²⁹ Analógie k liatym náušnicám z Nitry — Lupka, Trnovec, Sv. Michala, Holiar a Stupavy pozri Karaman L., Iskopine društva „Bihača“ u Mravineima i starohrvatska groblja, RAD 268, 1940, 27, 29.

³⁰ Karger M. K., Drevnij Kijev, Moskva 1958, tab. XX, XXVIII.

³¹ Karger M. K., l. c., tab. V.

Ein Reihengräberfeld von Devín-Typus in Mlynárce bei Nitra

Anton Točík

Im Jahre 1954 durchforschte das Archäologische Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften 72 Gräber auf einem grösseren Gräberfeld, welches sich an der Flurmark der Stadt Nitra und der Gemeinde Mlynárce befand. Das Gräberfeld ist durch Münzen der ungarischen Könige St. Stefan, Andreas I. und Ladislaus I. gut in das XI. Jahrhundert, ungefähr in die Jahre 1025—1100 datiert. Zeitlich, durch die Funde und den Grabritus reiht es sich in die Gruppe der Gräberfelder vom Devín-Typus, welcher von J. Eisner aus-

gearbeitet und im breiteren Rahmen in die Belobrdokultur einbezogen wurde. Es ist zu betonen, dass am Gräberfeld von Mlynárce noch der Schmuck der vorherigen Stufe weiterlebt. Für diesen ist in der Südwestslowakei der Schläfenring mit breit ausgehämmerter Schlinge, der sog. Nitra-Typus kennzeichnend. Weiters polemisiert der Verfasser mit den Ausführungen von B. Szőke, welcher die Belobrdokultur auf Grund einer Analyse der Frauentracht dem altmagyarischen Ethnikum, seinen nichtreiterlichen breiten Volksmassen

zuschreibt. Der Verfasser stimmt mit gewissen Anschauungen von Szöke auf die Entwicklung der Besiedlung und der Kulturen im IX. Jahrhundert im Gebiete der Südwestslowakei und Transdanubiens nicht überein, insbesondere was das Fortdauern des awarisch-slawischen Ethnikums mit awarischer Tracht bis zum Erscheinen der Altmagyaren betrifft. Auf Grund umfangreicher Forschungen auf spätawarischen Gräberfeldern in der Südwestslowakei, sowie auf Gräberfeldern des IX. und X. Jahrhunderts korrigiert er Szöke und begrenzt die Bestattungen auf spätawarischen Gräberfeldern bis zum Jahre 850, als zu einer Änderung des Bestattungsritus bei der herrschenden slawischen Schicht und zum Untergang der Gräberfelder mit awarischer Tracht kam. Die Dauer der Gräberfelder mit awarischer Tracht bis in das Jahr 850 begründet er zum Unterschiede von den übrigen tschechoslowakischen Forschern durch das Vorkommen hochstehender slawischer Keramik mit Bodenstempeln und dem Auftreten eines neuen Schmuckes. Dieser Schmuck (Ohringe mit mehrfacher S-förmiger Schlinge, mit Spiralenanhänger, Ringe mit breit ausgehämmerter Platte, Perlmutterperlen, geteilte und gerippte Perlen) bleibt bei den breiten slawischen Schichten bis ans Ende des IX. und den Anfang des X. Jahrhunderts erhalten.

Obzwar das Nitra- und Zalavár-Fürstentum zum Grossmährischen Reich gehörte, gestaltet sich die Entwicklung des Kunstgewerbes auf diesem Gebiet anders als in Mähren. Ende des IX. Jahrhunderts entstehen im Nitra-Gebiet Giesser-Goldschmiedewerkstätten, in denen die mährischen Vorlagen nachgeahmt und neue Typen ausgearbeitet werden. Diese weisen starke Beziehungen zu den slowenischen Werkstätten im Süden und zum Kunstbereich der östlichen Slawen jenseits der Karpaten auf, woher in das Nitra-Gebiet Importe aus Osteuropa und dem Schwarzmeergebiet gelangen. Der Verfasser stimmt nicht mit Szöke überein, der das osteuropäische Element der Belobrdokultur ausschliesslich den Altmagyaren zuschreibt, da

schon lange vor der Ankunft der Altmagyaren starke Beziehungen des Nitra-Gebietes mit dem Osten nachweisbar sind. Es ist auch festzustellen, dass sich aus dem Ohrring mit mehrfacher Schlinge und Spiralenanhänger — ohne den Einfluss der Altmagyaren — der S-förmige Ohrring entwickelt hat, der in der zweiten Hälfte des X. Jahrhunderts zum meist ausgeprägten Schmuck im Bereiche der Belobrdokultur gehört. Ein besonderer und eigenartiger Beitrag der Slawen des Nitra-Gebietes in der Belobrdokultur wird durch den S-förmigen Ohrring mit breit ausgehämmerter Schlinge dargestellt, welcher aus diesem Gebiet nach Transdanubien und auch nach dem Westen vordringt. Der Verfasser unterzieht die Reihengräberfelder aus der ersten Hälfte des X. Jahrhunderts einer neuen Analyse und unterscheidet auf diesen Gräberfeldern, übereinstimmend mit B. Szöke, nichtreiterliche altmagyarische Gräber, die den neuangekommenen breiten magyarischen Volksmassen gehörten. Auf Gräberfeldern aus dieser Periode kann in der Südwestslowakei in gewissen Fällen die alte einheimische slawische und die neue altmagyarische Bevölkerung unterschieden werden. Eine andere Lage äussert sich Ende des X. Jahrhunderts (970—1020), als auf Gräberfeldern im gesamten Gebietes des Karpatenbeckens eine einheitliche Kultur auftritt, welche bereits eine Zivilisationsäusserung darstellt und in der die ethnische Eigenart schwindet. Dafür zeugt auch die anthropologische Analyse von H. Malá auf dem Gräberfelde in Nitra-Zobor, wo Ende des X. Jahrhunderts beide Bevölkerungen (die slawische und altmagyarische) mit demselben Schmuck bestattet sind.

Die Vorherrschaft der einheimischen slawischen Bevölkerung erreicht ihren Gipfel im Verlaufe des XI. Jahrhunderts am Gräberfelde von Mlynárce, wo der Schmuck zwar keine Umwandlung erfährt, jedoch das altmagyarische anthropologische Element durch die slawische Bevölkerung absorbiert wird.

Übersetzt von L. Kramerová

OZNAMY A RECENZIE

Dr. Ján Pastor — päťdesiatnik

V decembri minulého roku sa dožil päťdesiatin dr. Ján Pastor, žiak akad. J. Eisnera, kustód archeologických zbierok Štátneho východoslovenského múzea v Košiciach. Celú svoju doterajšiu prácu zasvätil málo prebádanému, v minulosti tak zanedbávanému územiu východnej časti našej republiky. Nebolo odboru pravekých dejín, ktorému by sa nebol venoval, nebolo úseku muzeálno-osvetovej práce, kde by svojou užitočnou prácou neprispel. Po skončení štúdií ako profesor na strednej škole v Košiciach a Mukačeve až do r. 1945 mohol sa venovať archeológii len čiastočne, o to viac sa

jej venoval ako kustód v Krajskom múzeu v Mukačeve (1945—1947) a od r. 1947 v ŠVM sa zapojil do riešenia problematiky praveku východnej časti Karpatskej kotliny. Okrem prieskumu v teréne, ktorým obohatil kataster pravekých staníc, viedol a vedie celý rad výskumov kľúčového významu (Barca, N. Myšľa, Somotorská hora, Blažice, Kráľ. Chlmec).

Výskumy J. Pastora na Somotorskej hore priniesli kľúčový materiál staršej doby halštatskej na východnom Slovensku a ukázali, že tu ide o dôležité kultúrne a hospodárske centrum, o čom svedčia hromadné nálezy bronzových nádob. Somotorská hora hrala dôležitú úlohu pri vzniku Uhorského štátu, čo potvrdzuje odkryté pohrebisko z XI. storočia.

V Blažiciach J. Pastor zistil vyspelú domácu kultúru, doloženú hrnčiar-skými dielňami z III. a IV. storočia n. l.; výrobky sivej keramiky prispievajú aj k riešeniu problematiky materiálnej kultúry najstarších Slovanov.

Doteraz publikované štúdie dr. Pastora nasvedčujú, že s východným Slovenskom treba počítať pri riešení problematiky celej Karpatskej kotliny. V pokrokovom duchu a na základe dôkladnej znalosti materiálu pripravil v ŠVM v Košiciach novú inštaláciu pravekého vývoja východného Slovenska, ktorá zostáva dôležitým dokumentom rozvoja bádania na tomto území. Ako funkcionár Slovenskej archeologickej spoločnosti a člen vedeckých rád zaslúžil sa aj o organizačné upevnenie archeológie na Slovensku.

Slovenská archeológia, kolegovia a spolupracovníci želajú dr. Pastorovi ešte mnoho úspechov v práci na zvelaďovaní a organizovaní archeologickej práce na východnom Slovensku.

Stephan Foltiny, *Veleszentvid, ein urzeitliches Kulturzentrum in Mitteleuropa*. Veröffentlichungen der Österreichischen Arbeitsgemeinschaft für Ur- und Frühgeschichte, zv. III, Viedeň 1958, 123 strán, 6 tabuliek.

Praveké sídlisko Veleszentvid (Velem St. Veit) pri Kószegu — ťažisko jeho osídlenia bolo v mladšej dobe bronzovej a v nasledujúcej dobe — sa v minulosti dočkalo už niekoľkých čiastkových alebo súhrnnejších spracovaní. Najnovšie si ho všima S. Foltiny, pričom sa opiera aj o doteraz nepublikovaný materiál, ktorý viedenské Naturhistorisches Museum zakúpilo od baróna K. Miskeho v rokoch 1897—1898 (422 predmetov). Ani tieto nálezy, s ktorými nás autor oboznamuje a ktoré aj stručne opisuje (podobne ako jadro materiálu z tohto sídliska, ktorý uverejnil K. Miske v práci *Die prähistorische Ansiedlung Velem St. Vid I*, Viedeň 1908), nemajú bezpečné nálezové okolnosti a ako také iba dopĺňajú už známe väčšinou „ojedinelé“ nálezy. Je zásluhou autora, že sa pri uverejnení ďalšieho materiálu z jednotlivých období (čiastočne ho aj vyobrazuje na tabuľkách) nespokojuje s jeho chronologickým zatriedením (pričom uvádza aj novšie spresňujúce názory i na niektoré staršie, predtým nesprávne určené predmety; napr. ženskú sošku považovanú dávnejšie za halštatskú v zhode s A. Mozsolicsovou dáva do súvisu s vučedolským okruhom), ale sa zároveň snaží podať aj celkový obraz o stave bádania v jednotlivých obdobiach, ktoré sa vystriedali v oblasti tohto dôležitého náleziska. Takto potom aj sám má možnosť spresniť kultúrne postavenie niektorých dávnejšie známych predmetov z náleziska (napr. ku keramike považovanej za unéctikú uvádza početné analógie zo strednej doby bronzovej). Súčasne prehodnocuje aj niektoré stratigrafické poznatky K. Miskeho. Celkove sa prikláňa k názoru, že vo Veleszentvid bolo nepretržité osídlenie od mladšej doby kamennej (pravdepodobnosť zastúpenia lengyelskej kultúry), ktoré trvalo až do doby sfahovania národov.

Najväčšiu pozornosť venuje autor v zhode s povahou materiálu mladšej dobe bronzovej (BD, HA, HB — Reinecke), v ktorej výroba bronzových predmetov vo Veleszentvid dosahovala svoje najväčšie rozpätie. V osobitnej kapitole rozoberá otázky baníctva, ťažby medi a tavných pecí, ktoré predpokladá aj na nálezisku. Počiatky baníctva dáva do pokročilej fázy včasnej doby bronzovej a po strednej dobe bronzovej, keď sa ťažba stupňovala, nastáva pomerne dlhotrvajúce vrcholné obdobie v mladšej dobe bronzovej. Z určitých zistení (antimónový obsah keltských mincí) usudzuje aj na ďalšiu ťažbu. V absolútnej chronológii počiatok až koniec ťažby vyjadruje časovým úsekom medzi XVIII. stor. pred n. l. a I. stor. po n. l. Zdá sa však, že tento známy výskyt antimónu vo Veleszentvid alebo v jeho blízkosti a s ním súvisiace problémy „antimónového bronzu“ mu dávajú podklady k úvahám o príliš včasnom uplatňovaní sa tohto miesta ako výrobného centra, ktoré nie plne odôvodnene predpokladá na základe výskytu wieselburskej keramiky vo Veleszentvid, čo dáva do súvislosti s výskytom antimónového bronzu v kisapostackej kultúre. Ani ďalší názor autora nemožno jednoznačne prijať. S. Foltiny totiž pri riešení podielu veleszentvidského antimónového bronzu na rozdiel od cínového v celokarpatskej bronzovej industrii pripisuje veľký význam najmä chemickej analýze bronzových predme-

tov. Vzhľadom na pokročilú dobu bronzovú — z ktorej napokon pochádza väčšina bronzového materiálu z tejto osady — nemožno z dôvodu obvyklého hospodárenia s týmto kovom v praveku počítať s uspokojivými výsledkami chemických analýz (roztavovanie starších poškodených a odlievanie nových predmetov).

Podobne podrobne si autor všima aj kultúrnu problematiku strednej a najmä mladšej doby bronzovej, pričom sa pri pomenovaní poslednej dôsledne pridrižiava termínov v maďarskej archeológii menej obvyklých (doba popolnicových polí, kultúra popolnicových polí). Zhrňa významné novšie názory na pôvod lužickej kultúry a pri záveroch berie do úvahy predovšetkým výsledky novších maďarských výskumov. Na rozdiel od V. Milojčića a v zhode s A. Mozsolicsovou nedáva stupeň Tószeg C (staršie stupne C, D) do súvisu s Reineckeho obdobím B, ale koniec füzesabonykej kultúry kladie do rokov 1300—1200 pred n. l. Aj v otázke pilinskej kultúry sa prikláňa k názoru A. Mozsolicsovej, ktorá uvádza zmenené časové zaradenie a rozpätie tejto kultúry, ktorú rozpoznal a do literatúry uviedol akad. J. Eisner. V súvislosti s názorom P. Pataya, ktorý trvanie pilinskej kultúry predpokladá až do príchodu Skýtov, žiada sa podotknúť, že práve najmladšie stupne tejto kultúry bude možné bezpečnejšie určiť a vymedziť o. i. až na základe kultúrnych súvislostí so západnými oblasťami Karpatskej kotliny (ohlasy pilinskej vo válskej, resp. chotínskej skupine). Situácia je totiž taká, že kým stupne B-D, HA a HB (Reinecke) sú zásluhou najmä moravskej a rakúskej archeológie vcelku už rozpoznateľné tak v Zadunajsku, ako aj na juhozápadnom Slovensku, v oblasti pilinskej kultúry táto práca nie je urobená. Názor P. Pataya o dlhom trvaní pilinskej kultúry bude iste podopretý vymedzením niekoľkých horizontov, pričom budú mať nepochybne dôležitú úlohu aj naznačené možnosti vzájomného prelinania sa oboch dôležitých kultúrnych centier, najmä v dotykových sférach. Náznaky tohto trvania (t. j. už nerýdzej pilinskej, ako bola pôvodne vymedzená) sa už aj v literatúre početnejšie ukazujú. Skutočnosť, že určitá, i keď veľká časť materiálu sa v súčasnej dobe zaraďuje jednoznačne, vyplýva iba zo súčasného stavu výskumov. Aj náleziská z mladších období v bývalej pilinskej oblasti (Aggtelek, Füzesabony — pohrebisko atď.), ktoré autor uvádza, naznačujú, že postupnosť vývoja na západe: predvelatický horizont (kultúra čakanská), velatická a podolská kultúra bude mať paralely, nadväzujúce však na pilinský základ.

Pokiaľ ide o vznik vlastných popolnicových polí, ktorých najstaršie formy dáva autor do HA (a nespája ich bezprostredne s lužickou kultúrou — v práci je badateľný vývoj autorových názorov na podstatu, náplň a rozšírenie lužickej kultúry v porovnaní so stavom v jeho predchádzajúcich prácach), prihliada autor najmä na výsledky rakúskej a moravskej archeológie a z maďarských bádateľov sa opiera o E. Patekovú, A. Mozsolicsovú a F. Kószegiho. Poukazujúc na občasné prelinanie bronzových predmetov v nálezoch stupňa BC a HA (Reinecke), aplikuje situáciu v Rakúsku (K. Willvonseder) a na Morave (J. Říhovský) aj na zadunajské pomery (krátke trvanie stupňa BD, resp. veľmi skoré uplatňovanie sa stupňa HA). Vychádza mu z tohto záveru, že stupeň BD nemožno spojiť s určitou kultúrnou skupinou ani v Zadunajsku. Ukazuje sa však, že podobne ako na Slovensku aj v Zadunajsku je zastúpená pred vlastnou velatickou fázou válskej skupiny (u nás chotínskej), datovateľnej zhruba do HA,

staršia kultúra nadväzujúca na stredodunajskú, resp. juho-východnú mohylovú kultúru, ktorej náplň v keramike a v bronzoch sa viaže práve na tento stupeň. Je to mohylová čakanská kultúra a jej staršie nálezy zo Zadunajska sa dávali do priamej súvislosti (časovej a kultúrnej) s velaticko-baierdorfskou kultúrou (napr. Mosonszolnok — A. M o s s o l i c s o v á). Typické sú pre ňu veľké mohyly (Čaka, okr. Želiezovce, Hővej, župa Győr-Sopron), ale aj ploché žiarové pohrebiská (Mosonszolnok, župa Győr-Sopron) a uvedená skutočnosť prelínania sa stupňov BC a HA vyplýva z jej bezprostredných vzťahov tak k predchádzajúcemu vývoju, z ktorého vyrastá, resp. ktorý v nej vrcholí, ako aj k ďalšiemu vývoju v celej stredodunajskej oblasti (velaticko-baierdorfská kultúra: na Morave velatická, v Rakúsku baierdorfská, v Zadunajska Vál I — podľa S. Foltinyho, na jz Slovensku staršia fáza chotínskej skupiny — velatická). Až po tomto pomerne dobre zachytenom horizonte, najmä pokiaľ ide o keramiku, dochádza k vlastnému uplatneniu sa velaticko-baierdorfskej kultúry, ako ju poznáme z hlavných nálezísk, ktoré jej dali meno, čiastočnú náplň a časové zaradenie. Pokiaľ teda autor dáva do tohto velatického okruhu aj naše nálezisko v Čake, vyžaduje si to spresnenie v uvedenom zmysle; nie je nám však známe, prečo tomuto velatickému okruhu priraduje aj Partizánske, kde — odhliadnúc od niekoľkých všeobecných prvkov — má keramika všetky znaky severozápadoslovenskej lužicko-sliezskej kultúry. Ďalej k návrhu autora k rozčleneniu náplne válskej skupiny: S. Foltiny navrhuje, aby sa už dávnejšie rozpoznaná velatická skupina (staršia fáza válskej skupiny) pre prehľadnosť nazvala Vál I na rozdiel od mladšej, podolskej fázy — Vál II. Napriek tomu, že sme si vedomí nepochybnej úzkej súvislosti válskej a chotínskej skupiny ako reprezentantov Reineckeého stupňov HA a B v západných častiach Karpatskej kotliny, toto rozdelenie nemožno aplikovať na naše pomery (Chotín I podľa pôvodného pomenovania lokalít v Chotíne M. D u š k o m je skýtsko-halštatské birituálne pohrebisko). Zdá sa však, že autor nerespektuje plne termín chotínska skupina, ba nepovšimol si ani skutočnosť, že za súčasného stavu bádania práve materiál z chotínskeho pohrebiska umožňuje najdôkladnejšie rozlíšiť oba spomínané horizonty v Karpatskej kotline. Pokiaľ máme určité zprávy o sem zaraditeľnom zadunajskom materiáli, nemá tento materiál z rôznych dôvodov bezpečné nálezové okolnosti, čím sa stáva nepochybne menej opodstatnenou aj nádej, ktorú autor vkladá do skorého uverejnenia zadunajských nálezov.

V ďalšom autor rozoberá keramické nálezy z mladšej doby halštatskej a zaoberá sa aj problémom „halštatsko-skýtskej keramiky“ z Velemszentvid. Vyzdvihuje skutočnosť, že na nálezisku je doteraz zriedkavo zastúpená typická východo-halštatská keramika. Omnoho bohatší je výskyt foriem, ktoré už možno spájať so skýtskym okruhom, pri problematike ktorého autor vychádza zo základných prác M. P á r d u c z a (príchod Skýtov okolo r. 560). Vzhľadom na výskyt niektorých typických skýtskych tvarov pripúšťa možnosť akýchsi predsunutých skýtskych staníc aj v prípade Velemszentvid; podobne uvažoval už dávnejšie v súvislosti so slovenským náleziskom na Molpire v Smoleniciach A. L o u b a l. Pri riešení skýtskej otázky na jz Slovensku prvoradá dôležitosť má pohrebisko v Chotíne (Chotín I); jeho celkové spracovanie (M. D u š e k) isteže si vynúti, aby zahraniční bádatelia nehľadeli na slovenské nálezy iba ako na pomocný materiál, ktorý dokresľuje teóriu. Keďže sa autor snažil podať výčerpávajúci obraz skoro o každom období a chcel vystihnúť

celkovú problematiku aspoň v rámci Karpatskej kotliny (o skýtsko-halštatských otázkach pozri bohatú literatúru zo Slovenska pod pozn. 305), rozhodne nemal opomenúť základnú literatúru, akou je nielen pre slovenské pomery známa práca akad. J. B ö h m a o skýtskom probléme na východnom Slovensku. Pri hodnotení nasledujúcej doby zastúpenej na nálezisku sa S. Foltiny opiera o názory I. H u n y a d y o v e j. Osídlenie Velemszentvid halštatským ľudom neprestáva podľa nich ani počas prvej keltskej invázie. Za najstarší keltský prejav sa považuje urna stupňa C₁ a jadro nálezov patrí do stupňa B, pričom v práci sa opäť zdôrazňuje vzťah nálezov ku stradonickým nálezom. Na inom mieste sa zaoberá aj keltskými mincami z náleziska.

Tak ako pri kultúrnych úvahách o keramických nálezoch z Velemszentvid aj pri bronzových výrobkoch najväčší zaujímajú autora otázky časového postavenia jadra bronzových nálezov: predmetov z doby popolnicových polí. Autorova snaha o prvé súhrnné vyhodnotenie všetkého zberového materiálu z Velemszentvid je z hľadiska nových poznatkov zároveň aj prvým celistvejším pokusom v Karpatskej kotline o preverenie platnosti Reineckeého stupňov pre karpatské pomery. V tomto je styčný bod tejto a predchádzajúcej práce autora, zameranej výlučne na karpatské bronzové. V knihe si autor podrobne všima jednotlivé bronzové tvary a — obmedzený charakterom nálezov: zbery — venuje sa najmä ich typologickej stránke. K niektorým postrehom, ako aj ním určeným časovým postaveniam, bude možné — napriek medzinárodnému charakteru bronzových výrobkov — zaujať stanovisko až po ich preverení v iných nálezových súvislostiach. Pokiaľ sa však v práci prihliadalo na výsledky rakúskych bádateľov, resp. prác s fažiskom v problematike východoalpsko-panónskej, je isté, že zhoda v príbuznom kultúrnom podklade celej stredodunajskej oblasti nemôže byť postavená do ostrého protikladu ani s náplňou bronzových výrobkov jednotlivých mladobronzových stupňov. V rámci Karpatskej kotliny je však potrebné počítať s viacerými strediskami bronzovej výroby (s jedným nepochybne v okruhu pílinskej kultúry a azda aj severnejšie, v oblasti lužicko-sliezskych popolnicových polí) a tento moment — zdá sa — autor v svojej práci nevyužil v potrebnej miere. Juhozápadné Slovensko, ako sme ukázali na inom mieste, bolo však v určitej miere zásobované bronzmi zo Zadunajska (Velemszentvid?), príp. ich ako tá istá kultúrna oblasť aj samo produkovalo. Po nijakej stránke nemožno znížiť význam Velemszentvid, ale práve tak nemožno obísť skutočnosť, že ani v rámci určitých kultúr sa v tomto pokročilom období praveku výroba neviaže iba na jedno, v práci pomerne úzko chápané centrum. Napokon len pre úplnosť sa žiada poznamenať, že termín *Posamenterie/fibel* sa v literatúre používa pomerne jednotne pre iný typ spôn, takže v „keltskom prostredí“ pôsobí trochu rušivo (str. 69). Pri opise bronzových nálezov z okruhu východnej halštatskej kultúry nemožno však autorovi vyčítať, že v súvislosti s rozšírením lodkovitých spôn neuvádza Slovensko, odkiaľ, najmä z jeho juhozápadnej časti, pochádza viac nálezov než z Maďarska (aj to z príbuzného územia — zo Zadunajska), pretože naše nálezy v tom čase, keď autor písal svoju prácu, väčšinou neboli ešte publikované. Podobne ojedinelé postrehy by bolo možno uviesť aj v súvislosti s ďalšími autorom hodnotenými predmetmi, ktoré uvádzame ako pôvodné nadpisy: Halštatsko-skýtske bronzové nálezy; Keltské bronzové nálezy; Železné nálezy; Výrobky z parohov a kostí; Ozdoby a kamenné predmety; Keltské mince vo velemszentvidskom opide. Je prav-

depodobné, že v jednotlivých prípadoch k doplneniu postupne dôjde.

Na konci svojej práce autor hodnotí známy zlatý poklad z Velemszentvid a nadväzujúc naň zhŕňa doterajšie výsledky výskumov obchodných ciest so zreteľom na Karpatskú kotlinu. Uvádza štyri najdôležitejšie praveké cesty, ktoré však v jednotlivých obdobiach nemali rovnaký podiel na celkovom vývoji tejto kultúrnej nejednotnej oblasti. Túto problematiku isteže zásadne a v mnohom obohatí aj slovo zo slovenskej strany (Š. Janšák). Na záver svojej práce autor zdôrazňuje ďaleké kultúrne styky Zadunajska a Velemszentvid, stručne zhŕňa výsledky a načrtáva ďalšie úlohy. V recenzii autorovej knihy nebolo možné nesústrediť sa najmä na najdôležitejšie obdobie v živote osady, na mladšiu dobu bronzovú. V tomto práca S. Foltinyho priniesla najviac

podstatných postrehov, a to najmä pre karpatskú archeológiu, a ako taká je sľubným základom v rozvíjaní problémov prvoradej dôležitosti. Prínos treba vidieť však aj v materiáli, ktorý svojim tvarovým bohatstvom dokresľuje obraz Velemszentvid.

Azda do záveru patrí ešte poznámka o používaní slovenských názvov nálezísk. Ak dôkladnosť núti autora používať popri slovenských názvoch miest v zátvorkách aj staršie maďarské názvy, je to vhodné (potrebné však iba v prípade, že sa objavil určitý názov už v staršej literatúre). Menej vhodne a vonkoncom nepotrebné sa nám zdá používať namiesto slovenských názvov iba staré znenie, ktoré, i keď sa v uvedenej práci vyskytlo len zriedka, môže viesť v najlepšom prípade iba k duplicitne nálezísk.

Jozef Paulík